PURCHASE

PAPAÑCASŪDANĪ
MAJJHIMANIKĀYAṬṬHAKATHĀ
OF
BUDDHAGHOSÂCARIYA

PURCHAS

Pali Text Society

TEXT SERIES No. 82

Papañcasūdanī Majjhimanikāyaṭṭhakathā of Buddhaghosâcariya

EDITED BY

J. H. WOODS

AND

D. KOSAMBI

PART II.

SUTTAS 11–50

Published by

THE PALI TEXT SOCIETY, LONDON

Distributed by

ROUTLEDGE & KEGAN PAUL LTD.

LONDON, HENLEY AND BOSTON

1979

First published 1928
Reprinted 1979

ISBN: 0 7100 0151 7

P
294.3823
T 595 s.m.p.w
v. 2

© Pali Text Society

Sl. no. 081339

THE ASIATIC SOCIETY
CALCUTTA 700016
Acc. No. 49361
Date 16.11.88

PRINTED IN GREAT BRITAIN BY
UNWIN BROTHERS LIMITED
THE GRESHAM PRESS, OLD WOKING, SURREY, ENGLAND
A MEMBER OF THE STAPLES PRINTING GROUP

CONTENTS

INTRODUCTION

THE text of this volume is based on the following authorities:

C=Dhammârāma Mahāthera's edition of the Papañcasūdanī, printed by the Royal Asiatic Society, Ceylon Branch, Colombo, 1917, and designated C 3 in the first volume of this edition of the Papañcasūdanī.

B=the printed Burmese edition, vols. i and ii, published by the P. G. Mudine Pitaka Press, Rangoon, A.D. 1918 or 1919 (Burmese year 1280).

S=the Siamese edition of the Papañcasūdanī, vol. ii, issued by the Supreme Patriarch of Siam, Prince Vajirañāṇ, A.D. 1920 (Buddhist era 2463).

HARVARD UNIVERSITY,
CAMBRIDGE,
MASSACHUSETTS,
January 18, 1927.

ADDITIONS AND CORRECTIONS

The following words and phrases should be in italics

P. 10, l. 7, *ekā niṭṭhā*
P. 10, l. 34, *Vibhavadiṭṭhī*
P. 12, l. 7, *upādānāni*
P. 57, l. 31, *Dhanukalāpaŋ sannayhitvā*
P. 69, l. 13, *Paṇidhāyā*
P. 69, l. 16–17, *Devaññataro vā*
P. 75, l. 21, *vivādaŋ*
P. 103, l. 25, *samanubhāsanti*
P. 148, l. 11, *Karahacī*
P. 163, l. 11, *Adassanaŋ gato pāpimato*
P. 197, l. 12, *Nipuṇe*
P. 207, l. 22, *samagganandī. Samaggakaraṇiŋ vācaŋ bhāsitā*
P. 213, l. 26, *Ḍetī*
P. 216, l. 36, *thīnamiddhaŋ*
P. 227, l. 33–34, *Yena ca jiriyatī*
P. 234, l. 20, *Na chandaŋ janetī*
P. 244, l. 17, *Yena Bhagavā ten' upasaṅkamī*
P. 257, l. 25, *sobheyyā*
P. 311, l. 30, *Mahātaṇhājāla-taṇhāsaṅghāṭa-paṭimukhan*
P. 326, l. 6, *Pamuditassa pītī*

The following word should be in roman type

P. 362, l. 25, ḋhūpakāro

Papañcasūdanī

nāma

Majjhimanikāyaṭṭhakathā

NAMO TASSA BHAGAVATO ARAHATO SAMMĀSAMBUDDHASSA

11.

[Cūḷa-Sīhanādasuttavaṇṇanā]

1. [63[21]] *Evam me sutan* ti Cūḷa-Sīhanādasuttaŋ. Yasmā pan' assa aṭṭhuppattiko nikkhepo, tasmā taŋ dassetvā v' assa anupubbapadavaṇṇanaŋ karissāma. Katarāya pana idaŋ aṭṭhuppattiyā nikkhittan ti? Lābhasakkārapaccayā titthiyaparidevite. Bhagavato kira Dhammadāyādasutte vuttanayena mahālābhasakkāro uppajji. Catuppamāṇiko hi ayaŋ lokasannivāso, rūpappamāṇo rūpappasanno, ghosappamāṇo ghosappasanno, lūkhappamāṇo lūkhappasanno, dhammappamāṇo dhammappasanno ti imesaŋ puggalānaŋ vasena catudhā ṭhito.

2. Tesaŋ idaŋ nānākaraṇaŋ: Katamo ca puggalo rūpappamāṇo rūpappasanno? Idh' ekacco puggalo ārohaŋ vā passitvā pariṇāhaŋ vā passitvā, saṇṭhānaŋ vā passitvā, pāripūriŋ vā passitvā, tattha pamāṇaŋ gahetvā pasādaŋ janeti, ayaŋ vuccati puggalo rūpappamāṇo rūpappasanno. Katamo ca puggalo ghosappamāṇo ghosappasanno? Idh' ekacco puggalo paravaṇṇanāya parathomanāya parapasaŋsanāya paravaṇṇahārikāya, tattha pamāṇaŋ gahetvā pasādaŋ janeti, ayaŋ vuccati puggalo ghosappamāṇo ghosappasanno. Katamo ca puggalo lūkhappamāṇo lūkhappasanno? Idh' ekacco puggalo cīvaralūkhaŋ vā passitvā pattalūkhaŋ vā passitvā, senâsanalūkhaŋ vā passitvā, vividhaŋ vā dukkarakārikaŋ passitvā, tattha pamāṇaŋ gahetvā pasādaŋ janeti,

ayaŋ vuccati puggalo lūkhappamāṇo lūkhappasanno. Katamo ca puggalo dhammappamāṇo dhammappasanno? Idh' ekacco puggalo sīlaŋ vā passitvā, samādhiŋ vā passitvā, paññaŋ vā passitvā, tattha pamāṇaŋ gahetvā pasādaŋ janeti, ayaŋ vuccati puggalo dhammappamāṇo dhammamappasanno ti.

3. Imesu catusu puggalesu rūpappamāṇo pi Bhagavato ārohapariṇāhaŋ, saṇṭhānaŋ, pāripūriŋ, vaṇṇapokkharataŋ, asīti-anubyañjanapatimaṇḍitattā nānāratanavicittam iva suvaṇṇamahāpaṭaŋ, dvattiŋsamahāpurisalakkhaṇasamākiṇṇatāya tārāgaṇasamujjalaŋ viya gaganatalaŋ, sabbaphāliphullaŋ viya ca yojanasatubbedhaŋ pāricchattakaŋ aṭṭhārasaratanubbedhaŋ vyāmappabhāparikkhepaŋ sassirīkaŋ anopamaŋ sarīraŋ disvā Sammāsambuddhe yeva pasīdati.

4. Ghosappamāṇo pi, Bhagavatā kappasatasahassâdhikāni cattāri asaṅkheyyāni dasa pāramiyo, dasa upapāramiyo, dasa paramatthapāramiyo pūritā, aṅgapariccāgo, puttadārapariccāgo, rajjapariccāgo, attapariccāgo, nayanapariccāgo ca kato ti ādinā nayena pavattaŋ ghosaŋ sutvā Sammāsambuddhe yeva pasīdati.

5. Lūkhappamāṇo pi, Bhagavato cīvaralūkhaŋ disvā, sace Bhagavā agāraŋ ajjhāvasissa,[1] kāsikavattham eva adhārayissa; pabbajitvā panânena sāṇapaŋsukūlacīvarena santussamānena bhāriyaŋ katan ti Sammāsambuddhe yeva pasīdati. Pattalūkham pi disvā, iminā agāraŋ ajjhāvasatā rattavarasuvaṇṇabhājanesu cakkavattibhojanârahaŋ sugandhasālibhojanaŋ paribhuttaŋ, pabbajitvā pana pāsāṇamayaŋ pattaŋ ādāya uccanīcakuladvāresu sapadānaŋ piṇḍāya caritvā laddhapiṇḍiyâlopena santussamāno bhāriyaŋ karotī ti Sammāsambuddhe yeva pasīdati. Senâsanalūkhaŋ disvā pi, ayaŋ agāraŋ ajjhāvasanto tiṇṇaŋ utūnaŋ anucchavikesu tīsu pāsādesu tividhanāṭakaparivāro dibbasampattiŋ viya rajjasiriŋ anubhavitvā idāni pabbajûpagato rukkhamūlasenâsanâdisu dāruphalaka-silāpaṭṭa-bidalamañcakâdisu sayamāno bhāriyaŋ karotī ti Sammāsambuddhe yeva pasīdati. Dukkarakārikam assa disvā pi, chabbassāni nāma muggayūsa-kulatthayūsa-hareṇuyūsâdīnaŋ pasata-pasatamattena yāpessati, appāṇa-

---

[1] B. S. ajjhavasittha.

kaŋ jhānaŋ jhāyissati, sarīre ca jīvite ca anapekkho viharassati, aho dukkarakārako Bhagavā ti Sammāsambuddhe yeva pasīdati.

6. Dhammappamāṇo pi Bhagavato sīlaguṇaŋ, samādhiguṇaŋ, paññāguṇaŋ, jhānavimokkhasamāpattisampadaŋ, abhiññāpāripūriŋ, yamakapāṭihāriyaŋ, devorohanaŋ, Pāṭikaputtadamanâdīni ca anekāni acchariyāni disvā Sammāsambuddhe yeva pasīdati.

7. Te evaŋ pasannā Bhagavato mahantaŋ sakkāraŋ[1] abhiharaṇti. Titthiyānaŋ pana Bāveru-jātake kākassa viya lābhasakkāro parihāyittha. Yath' āha:

" Adassanena morassa sikhino manjubhāṇino
kākaŋ tattha apūjesuŋ maŋsena ca phalena ca.
Yadā ca sarasampanno moro Bāverum āgamā
atha lābho ca sakkāro vāyasassa ahāyatha.
Yāva[2] n' uppajjati Buddho dhammarājā pabhaṅkaro
atha aññe apūjesuŋ puthū samaṇabrāhmaṇe.
Yadā ca sarasampanno Buddho dhammaŋ adesayi
atha lābho ca sakkāro titthiyānaŋ ahāyathā " ti.

(Jā. iii. 128.)

8. Te evaŋ pahīnalābhasakkārā rattiŋ ekadvaṅgulamattaŋ obhāsetvā pi suriyuggamane khajjūpanakā[3] viya hatappabhā ahesuŋ.

Yathā hi[4] khajjūpanakā kāḷapakkhamhi rattiyā
nidassayanti obhāsaŋ etesaŋ visayo hi so.
Yadā ca rasmisampanno abbhudeti pabhaṅkaro
atha khajjūpasaṅkhānaŋ[5] pabhā antaradhāyati.
Evaŋ khajjūpasadisā titthiyā pi puthū idha
kaḷapakkhûpame loke dīpayanti sakaŋ guṇaŋ.
Yadā ca Buddho lokasmiŋ udeti amitappabho
nippabhā titthiyā honti suriye khajjūpakā yathā ti.

9. Te evaŋ nippabhā hutvā kacchupiḷakâdiparikiṇṇasarīrā paramapārijuññappattā yena Buddho, yena Dhammo, yena Saṅgho, yena ca[6] mahājanassa sannipāto, tena tena gantvā

[1] B. S. lābhasakkāraŋ. [2] B. S. yadā.
[3] B. S. khajjopanakā. [4] S. pi.
[5] B. S. °saṅghānaŋ. [6] B. *omits*.

antaravīthiyam pi siṅghāṭake pi catukke pi sabhāyam pi ṭhatvā paridevanti. Kiŋ bho, samaṇo yeva Gotamo samaṇo, mayaŋ assamaṇā? Kiŋ[1] samaṇass' eva Gotamassa sāvakā samaṇā, amhākaŋ sāvakā assamaṇā? Samaṇass' eva[2] Gotamassa sāvakānañ c' assa dinnaŋ mahapphalaŋ, na amhākaŋ dinnaŋ mahapphalaŋ? Na nu samaṇo pi Gotamo samaṇo, mayam pi samaṇā, samaṇassa pi Gotamassa sāvākā samaṇā, amhākam pi sāvakā samaṇā, samaṇassa pi Gotamassa sāvakānañ c' assa dinnaŋ mahapphalaŋ, amhākam pi sāvakānañ ca no dinnaŋ mahapphalam eva? Samaṇassa pi Gotamassa sāvakānañ c' assa detha, karotha, amhākam pi sāvakānañ ca no detha, karotha. Na nu samaṇo Gotamo purimāni divasāni uppanno, mayaŋ pana loke uppajjamāne yeva uppannā ti evaŋ nānappakāraŋ viravanti.

10. Atha, bhikkhū bhikkhuniyo upāsakā upāsikā ti catasso parisā tesaŋ saddaŋ sutvā Bhagavato arocesuŋ: Titthiyā, bhante, idañ c' idañ ca kathentī ti. Taŋ sutvā Bhagavā, mā tumhe, bhikkhave, titthiyānaŋ vacanena aññattha samaṇo atthī ti saññino ahuvatthā ti vatvā aññatitthiyesu samaṇabhāvaŋ paṭisedhento, idh' eva ca anujānanto imissā aṭṭhuppattiyā, *idh' eva, bhikkhave, samaṇo* ti idaŋ suttaŋ abhāsi.

11. [63[28]] Tattha *idh' evā* ti imasmiŋ yeva sāsane. Ayaŋ pana niyamo sesapadesu pi veditabbo. Dutiyâdayo pi hi samaṇā idh' eva nâññattha. *Samaṇo* ti sotâpanno. Ten' ev' āha: "Katamo ca, bhikkhave, samaṇo? Idha, bhikkhave, bhikkhu tiṇṇaŋ saŋyojanānaŋ parikkhayā sotâpanno hoti, avinipātadhammo, niyato, sambodhiparāyano, ayaŋ, bhikkhave, samaṇo" ti (A. ii. 238). *Dutiyo* ti sakadāgāmī. Ten' ev' āha: "Katamo ca, bhikkhave, dutiyo samaṇo? Idha, bhikkhave, bhikkhu tiṇṇaŋ saŋyojanānaŋ parikkhayā rāga-dosa-mohānaŋ tanuttā sakadāgāmī hoti, sakid eva imaŋ lokaŋ āgantvā dukkhass' antaŋ karoti, ayaŋ, bhikkhave, dutiyo samaṇo" ti (A. ii. 238). *Tatiyo* ti anāgāmī. Ten' ev' āha: "Katamo ca, bhikkhave, tatiyo samaṇo? Idha, bhikkhave, bhikkhu pañcannaŋ orambhāgiyānaŋ saŋyojanānaŋ parikkhayā opapātiko hoti, tattha-parinibbāyī, anāvattidhammo

---

[1] B. S. *omit.* [2] B. S. ca.

tasmā lokā, ayaŋ, bhikkhave, tatiyo samaṇo" ti (A. ii. 238). *Catuttho* ti arahā.[1] Ten' ev' āha: "Katamo ca, bhikkhave, catuttho samaṇo? Idha, bhikkhave, bhikkhu āsavānaŋ khayā anāsavaŋ cetovimuttiŋ paññāvimuttiŋ diṭṭhe va dhamme sayaŋ abhiññā sacchikatvā upasampajja viharati, ayaŋ, bhikkhave, catuttho samaṇo" ti (A. ii. 238). Iti imasmiŋ ṭhāne cattāro phalaṭṭhakasamaṇā va adhippetā.

12. [63[29]] *Suññā* ti rittā, tucchā. *Parappavādā* ti cattāro sassatavādā, cattāro ekaccasassatikā, cattāro antânantikā, cattāro amarāvikkhepikā, dve adhiccasamuppannikā, soḷasa saññivādā, aṭṭha asaññivādā, aṭṭha nevasaññinâsaññivādā, satta ucchedavādā, pañca diṭṭhadhammanibbānavādā ti ime sabbe pi Brahmajāle āgatā dvāsaṭṭhidiṭṭhiyo ito bāhirānaŋ paresaŋ vādā parappavādā nāma. Te sabbe pi imehi catuhi phalaṭṭhakasamaṇehi suññā. Na hi te ettha santi.

13. Na kevalañ ca eteh' eva suññā, catuhi pana maggaṭṭhakasamaṇehi pi, catunnaŋ maggānaŋ atthāya āraddhavipassakehi pī ti dvādasahi pi samaṇehi suññā eva. Imam ev' atthaŋ sandhāya Bhagavatā Mahāparinibbāne vuttaŋ:

"Ekūnatiŋso vayasā, Subhadda, yaŋ pabbajiŋ kiŋ kusalânuesiŋ
vassāni paññāsa samâdhikāni yato ahaŋ pabbajito Subhadda
ñāyassa dhammassa padesavattī ito bahiddhā samaṇo pi n' atthi.

Dutiyo pi samaṇo n' atthi, tatiyo pi samaṇo n' atthi, catuttho pi samaṇo n' atthi. Suññā parappavādā samaṇehi aññe" ti (D. ii. 151-52). Ettha hi padesavattī ti āraddhavipassako adhippeto. Tasmā sotâpattimaggassa āraddhavipassakaŋ, maggaṭṭhaŋ, phalaṭṭhan ti tayo pi ekato katvā, samaṇo pi n' atthī ti āha. Sakadāgāmimaggassa āraddhavipassakaŋ, maggaṭṭhaŋ, phalaṭṭhan ti tayo pi ekato katvā, dutiyo pi samaṇo n' atthī ti āha. Itaresu pi dvīsu es' eva nayo.

14. Kasmā pan' ete aññattha n' atthī ti? Akhettatāya. Yathā hi na āragge sāsapo tiṭṭhati, na udakapiṭṭhe aggi jalati, na piṭṭhipāsāṇe bījāni virūhanti,[2] evam eva bāhiresu titthâ-

---

[1] B. arahanto. [2] B. S. rūhanti.

yatanesu na ime samaṇā uppajjanti; imasmiŋ yeva pana sāsane uppajjanti. Kasmā? Sukhettatāya. Sā pan esā akhettatā, khettatā[1] ca ariyamaggassa abhāvato bhāvato ca veditabbā. Ten' āha Bhagavā: "Yasmiñ ca kho, Subhadda, dhammavinaye ariyo aṭṭhāngiko maggo na upalabbhati, samaṇo pi tattha na upalabbhati, dutiyo pi tattha samaṇo na upalabbhati, tatiyo pi tattha samaṇo na upalabbhati, catuttho pi tattha samaṇo na upalabbhati. Yasmiñ ca kho, Subhadda, dhammavinaye ariyo aṭṭhaṅgiko maggo upalabbhati, samaṇo pi tattha upalabbhati, dutiyo pi tattha—pe—tatiyo pi tattha . . . catuttho pi tattha samaṇo upalabbhati. Imasmiŋ kho, Subhadda, dhammavinaye ariyo aṭṭhaṅgiko maggo upalabbhati. Idh' eva, Subhadda, samaṇo, idha dutiyo samaṇo . . . suññā parappavādā samaṇehi aññe" ti (D. ii. 151).

15. Evaŋ yasmā titthâyatanaŋ akhettaŋ, sāsanaŋ khettaŋ, tasmā, yathā surattahatthapādo bhāsurakesarasaṭo mahāsīho migarājā na susāne vā saṅkārakūṭe vā paṭivasati, tiyojanasahassavitthataŋ pana Himavantaŋ ajjhogāhetvā maṇiguhāyaŋ vasati,—Yathā ca chaddanto nāgarājā na gocariya-hatthikulâdisu navasu kulesu[2] uppajjati, chaddantakule yeva uppajjati. Yathā ca valāhako assarājā na gadrabhakule vā, na ghoṭakakule vā uppajjati, Sindhuyā tīre pana sindhavakule yeva uppajjati. Yathā ca sabbakāmadadaŋ manoharaŋ maṇiratanaŋ na saṅkārakūṭe vā paŋsupabbatâdisu vā uppajjati, Vepullapabbatabbhantare[3] yeva uppajjati. Yathā ca Timirapiṅgalo[4] maccharājā na āvāṭa-khuddakapokkharaṇisu uppajjati, caturâsītiyojanasahassagambhīre mahāsamudde yeva uppajjati. Yathā ca diyaḍḍhayojanasatiko supaṇṇarājā na gāmadvāre eraṇḍavanâdisu paṭivasati, mahāsamuddaŋ pana ajjhogāhetvā Simbalidahavane yeva paṭivasati. Yathā ca Dhataraṭṭho suvaṇṇahaŋso na gāmadvāre āvāṭakâdisu paṭivasati, navutihaŋsasahassaparivāro pana hutvā Cittakūṭe pabbate yeva paṭivasati. Yathā ca catudīpissaro cakkavat-

---

[1] B. S. sukhettatā. [2] B. S. nāgakulesu.
[3] B. vipulla°; S. vipula.
[4] B. °timiṅgalo; S. °miṅgalo.

tirājā na nīcakule uppajjati, asambhinnajātikhattiyakule[1] yeva uppajjati,—evam eva imesu[2] ekasamaṇo pi na aññatitthâyatane uppajjati, ariyamaggaparikkhate[3] pana Buddhasāsane yeva uppajjati. Ten' āha Bhagavā: Idh' eva, bhikkhave, samaṇo—pe—suññā parappavādā samaṇehi aññe ti.

16. [64[1]] *Sammā sīhanādaŋ nadathā* ti ettha *sammā* ti hetunā, nayena, kāraṇena. *Sīhanādan* ti seṭṭhanādaŋ, abhītanādaŋ, appaṭinādaŋ. Imesaŋ[4] catunnaŋ samaṇānaŋ idh' eva atthitāya ayaŋ nādo seṭṭhanādo nāma hoti, uttamanādo; ime samaṇā idh' eva atthī ti vadantassa aññato bhayaŋ vā āsaṅkā vā n' atthi ti abhītanādo nāma hoti. Amhākam pi sāsane ime samaṇā atthī ti Pūraṇâdisu ekassa pi uṭṭhahitvā vattuŋ asamatthatāya ayaŋ nādo appaṭinādo nāma hoti. Tena vuttaŋ: *Sīhanādan* ti seṭṭhanādaŋ, abhītanādaŋ, appaṭinādan ti.

17. [64[2]] *Ṭhānaŋ kho pan' etaŋ vijjatī* ti idaŋ kho pana kāraṇaŋ vijjati. *Yaŋ aññatitthiyā* ti yena kāraṇena aññatitthiyā. Ettha ca titthaŋ jānitabbaŋ, titthakaro jānitabbo titthiyā jānitabbā, titthiyasāvakā jānitabbā. Titthaŋ nāma dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo; ettha hi sattā taranti, uplavanti,[5] ummujjanimujjaŋ karonti, tasmā titthan ti vuccanti. Tāsaŋ diṭṭhīnaŋ uppādetā titthakaro nāma. Tassa laddhiŋ gahetvā pabbajitā titthiyā nāma. Tesaŋ paccayadāyakā titthiyasāvakā ti veditabbā. *Paribbājakā* ti gihibandhanaŋ pahāya pabbajjûpagatā. *Assāso* ti avassayo, patiṭṭhā, upatthambho. *Balan* ti thāmo. *Yena tumhe* ti yena assāsena vā balena vā evaŋ vadatha.

18. [64[8]] *Atthi kho no, āvuso, tena Bhagavatā jānatā passatā arahatā Sammāsambuddhenā* ti ettha ayaŋ saṅkhepattho: Yo so Bhagavā samatiŋsa-pāramiyo pūretvā sabbakilese bhañjitvā anuttaraŋ sammāsambodhiŋ abhisambuddho, tena Bhagavatā, tesaŋ tesaŋ sattānaŋ āsayânusayaŋ *jānatā* hatthatale ṭhapitaŋ āmalakaŋ viya sabbaŋ ñeyyadhammaŋ *passatā*. Api ca pubbenivāsâdīhi *jānatā*, dibbena cakkhunā *passatā*. Tīhi

---

[1] B. °jātiya°; S. *omits* °jāti. [2] B. S. *add* samaṇesu.
[3] B. S. °parikkhitte. [4] B. S. *add* ca.
[5] B. uppilavanti.

vijjāhi chahi vā pana abhiññāhi *jānatā*, sabbattha appaṭihatena samantacakkhunā *passatā*. Sabbadhammajānanasamatthāya paññāya *jānatā*, sabbasattānaŋ cakkhuvisayâtītāni tirokuḍḍâdigatāni vā pi rūpāni ativisuddhena maŋsacakkhunā *passatā*. Attahitasādhikāya samādhipadaṭṭhānāya paṭivedhapaññāya *jānatā*, parahitasadhikāya karuṇāpadaṭṭhānāya desanāpaññāya *passatā*. Arīnaŋ hatattā, paccayâdīnaŋ arahattā *arahatā*. Sammā sāmañ ca saccānaŋ buddhattā *Sammāsambuddhena*.

19. Antarāyike dhamme vā *jānatā*, niyyānikadhamme *passatā*, kilesârīnaŋ hatattā[1] *arahatā*, sammā[2] sāmaŋ sabbadhammānaŋ buddhattā *Sammāsambuddhenā* ti evaŋ catuvesārajjavasena catuhi ākārehi thomitena *cattāro dhammā akkhātā*, *ye mayaŋ attani sampassamānā evaŋ vadema* ; na rājarājamahāmattâdīnaŋ upatthambhaŋ, na kāyabalan ti.

20. [64[12]] *Satthari pasādo* ti " Iti pi so Bhagavā " ti (M. i. 37) ādinā nayena Buddhaguṇe anussarantānaŋ uppannapasādo. *Dhamme pasādo* ti " Svâkkhāto Bhagavato Dhammo " ti (M. i. 37) ādinā nayena Dhammaguṇe[3] anussarantānaŋ uppannapasādo. *Sīlesu paripūrakāritā* ti ariyakantesu sīlesu paripūrakāritā. Ariyakantasīlāni nāma pañca sīlāni. Tāni hi bhavantaragato pi ariyasāvako attano ariyasāvakabhāvaŋ ajānanto pi na vītikkamati. Sace pi hi naŋ koci vadeyya, imaŋ sakalacakkavattirajjaŋ paṭicchitvā[4] khuddakamakkhikaŋ jīvitā voropehī ti, aṭṭhānam etaŋ yaŋ so tassa vacanaŋ kareyya. Evaŋ ariyānaŋ sīlāni kantāni piyāni manāpāni. Tāni sandhāya vuttaŋ: *Sīlesu paripūrakāritā* ti.

21. [64[13]] *Sahadhammikā kho panā* ti bhikkhu, bhikkhunī, sikkhamānā, sāmaṇero, sāmaṇerī, upāsako, upāsikā ti ete satta sahadhammacārino. Etesu hi bhikkhu bhikkhūhi saddhiŋ sahadhammaŋ carati, samānasikkhatāya. Tathā bhikkhunī bhikkhunīhi—pe—upāsikā upāsikāhi, sotâpanno sotâpannehi, sakadāgāmī sakadāgāmīhi, anāgāmī anāgāmīhi sahadhammaŋ carati. Tasmā sabbe p' ete[5] sahadhammikā ti vuccanti. Api c' ettha ariyasāvakā yeva adhippetā. Tesaŋ

---

[1] B. S. *add* ca. [2] C. *omits*. [3] C. S. *omit*.
[4] B. S. sampaṭicchitvā. [5] S. c' ete.

hi bhavantare pi maggadassanamhi vivādo n' atthi. Tasmā te accantaŋ ekadhammacāritāya sahadhammikā. Iminā, "Supaṭipanno Bhagavato sāvakasañgho" ti (M. i. 37) ādinā nayena Sañghaŋ anussarantānaŋ uppannapasādo kathito. Ettāvatā cattāri sotâpannassa añgāni kathitāni honti. *Ime kho no, āvuso* ti, āvuso, ime cattāro dhammā tena Bhagavatā amhākaŋ assāso c' eva balañ cā ti akkhātā, ye mayaŋ attani sampassamānā evaŋ vadema.

22. [64[20]] *Yo amhākaŋ satthā* ti iminā Pūraṇa-Kassapâdike cha satthāre apadisanti. Yathā pana idāni sāsane ācariyupajjhāyâdisu, amhākaŋ ācariyo, amhākaŋ upajjhāyo ti gehasitapemaŋ hoti, evarūpaŋ pemaŋ sandhāya *satthari pasādo* ti vadanti. Thero pan' āha: Yasmā satthā nāma na ekassa, na dvinnaŋ hoti, sadevakassa lokassa eko satthā, tasmā titthiyā, *amhākaŋ satthā* ti ekapaden' eva satthāraŋ visuŋ katvā iminā va padena viraddhā,[1] parājitā ti.

23. [64[20]] *Dhamme pasādo* ti idaŋ[2] pana yathā idāni sāsane, amhākaŋ Dīghanikāyo, amhākaŋ Majjhimanikāyo ti mamāyanti, evaŋ attano attano pariyattidhamme gehasitaŋ pemaŋ sandhāya vadanti. *Sīlesū* ti ajasīla-gosīla-meṇḍakasīla-kukkurasīlâdisu. *Idha no āvuso* ti ettha *idhā* ti pasādaŋ[3] sandhāya vadanti. *Ko adhippāyo*[4] ti ko adhikapayogo. *Yad idan* ti yaŋ idaŋ. *Tumhākañ c' eva amhākañ ca* nānākaraṇaŋ vadeyyātha, taŋ kiŋ nāma? Tumhākam pi hi catusu ṭhānesu pasādo, amhākam pi. Na nu etasmiŋ pasāde tumhe ca amhe ca dvedhā bhinnasuvaṇṇaŋ viya ekasadisā ti vācāya samadhurā hutvā aṭṭhaŋsu.

24. [64[25]] Atha nesaŋ taŋ samadhurataŋ bhindanto Bhagavā, *evaŋ vādino* ti ādim aha. Tattha *ekā niṭṭhā* ti yā tassa pasādassa pariyosānabhūtā niṭṭhā, kiŋ sā ekā, udāhu puthū ti evaŋ pucchathā ti vadati. Yasmā pana tasmiŋ tasmiŋ samaye niṭṭhaŋ apaññāpento nāma n' atthi, brāhmaṇānaŋ hi Brahmaloko niṭṭhā,[5] tāpasānaŋ Ābhassarā, paribbājakānaŋ Subhakiṇhā, Ājīvakānaŋ Anantamānaso ti evaŋ parikappito

---

[1] B. S. viruddhā. [2] S. idha. [3] B. sāsanaŋ.
[4] C. adhippāyaso; B. adhippayogo.
[5] S. *adds* ekā nibbatti.

asaññibhavo, imasmiŋ[1] sāsane arahattaŋ niṭṭhā, sabbe va c' ete arahattam eva niṭṭhā ti vadanti, diṭṭhivasena pana Brahmalokâdīni paññāpenti, tasmā attano attano laddhivasena ekam eva niṭṭhaŋ paññāpenti. Taŋ dassetuŋ Bhagavā, *sammā vyākaramānā* ti ādim āha.

25. [64[29]] Idāni bhikkhūnam pi ekā niṭṭhā titthiyānam pi ekā niṭṭhā ti dvīsu aṭṭakārakesu viya ṭhitesu Bhagavā anuyogavattaŋ dassento, *sā pan' āvuso, niṭṭhā sarāgassa, udāhu vītarāgassā* ti ādim āha. Tattha, yasmā rāgarattâdīnaŋ niṭṭhā nāma n' atthi, yadi siyā, soṇasigālâdīnam pi siyā ti imaŋ dosaŋ passantānaŋ titthiyānaŋ, vītarāgassā, āvuso, sā niṭṭhā ti ādinā nayena vyākaraṇaŋ dassitaŋ. Tattha *viddasuno* ti paṇḍitassa. *Anuruddha-paṭiviruddhassā* ti rāgena anuruddhassa, kodhena paṭiviruddhassa. *Papañcârāmassa papañcaratino* ti ettha āramanti etthā ti ārāmo; papañco ārāmo assā ti *papañcârāmo*. Papañce rati assā ti *papañcarati*. Papañco ti ca matta-pamattâkārabhāvena pavattānaŋ taṇhā-diṭṭhimānānaŋ etaŋ adhivacanaŋ. Idha pana taṇhā-diṭṭhiyo va adhippetā.

26. *Sarāgassā* ti ādisu pañcasu ṭhānesu eko va kileso āgato. Tassa ākārato nānattaŋ veditabbaŋ. *Sarāgassā* ti hi vuttaṭṭhāne pañcakāmaguṇikarāgavasena gahito; *sataṇhassā* ti bhavataṇhāvasena; *sa-upādānassā* ti gahaṇavasena; *anuruddhapaṭiviruddhassā* ti yugaḷavasena; *papañcârāmassā* ti papañcuppattidassanavasena. *Sarāgassā* ti vā ettha akusalamūlavasena gahito, sataṇhassā ti ettha taṇhāpaccayā upādānadassanavasena. Sesaŋ purimasadisam eva. Thero pan' āha: Kasmā evaŋ vidaŋsetha[2] ? Eko yeva hi ayaŋ lobho rajjanavasena rāgo ti vutto, taṇhākaraṇavasena pana taṇhā, gahaṇaṭṭhena upādānaŋ, yugaḷavasena anurodha-paṭivirodho, papañcuppattidassanaṭṭhena[3] papañco ti.

27. [65[16]] Idāni imesaŋ kilesānaŋ mūlabhūtaŋ diṭṭhivādaŋ dassento, *dve 'mā, bhikkhave, diṭṭhiyo* ti ādim āha. Tattha *bhavadiṭṭhī* ti sassatadiṭṭhi. Vibhavadiṭṭhī ti ucchedadiṭṭhi. *Bhavadiṭṭhiŋ allīnā* ti taṇhādiṭṭhivasena sassatadiṭṭhiŋ allīnā.

---

[1] B. S. *add* pana. [2] B. S. viddhaŋsetha.
[3] C. S. °uppattiyaṭṭhena.

Upagatā ti taṇhādiṭṭhivasena upagatā. *Ajjhositā* ti taṇhādiṭṭhivasen' eva anupaviṭṭhā. *Vibhavadiṭṭhīyā te paṭiviruddhā* ti te sabbe ucchedavādīhi saddhiŋ, tumhe andhabālā na jānātha, sassato ayaŋ loko, nâyaŋ loko ucchijjatī ti paṭiviruddhā niccaŋ kalahabhaṇḍanapasutā viharanti. Dutiyavāre pi es' eva nayo.

28. [65[23]] *Samudayañ* cā ti ādisu dve diṭṭhīnaŋ samudayā: khaṇikasamudayo ca paccayasamudayo ca. Khaṇikasamudayo diṭṭhīnaŋ nibbatti. Paccayasamudayo aṭṭhaṭṭhānāni. Seyyathîdaŋ: "Khandhā pi diṭṭhiṭṭhānaŋ . . . avijjā pi . . . phasso pi . . . sañña pi . . . vitakko pi . . . ayoniso manasikāro pi . . . pāpamitto pi . . . parato ghoso pi diṭṭhiṭṭhānaŋ. Khandhā hetu khandhā paccayo diṭṭhīnaŋ uppādāya samuṭṭhānaṭṭhena, evaŋ khandhā pi diṭṭhiṭṭāhnaŋ. Avijjā—pe—phasso . . . saññā . . . vitakko . . . ayonisomanasikāro . . . pāpamitto . . . parato ghoso hetu, parato ghoso paccayo diṭṭhīnaŋ uppādāya samuṭṭhānaṭṭhena, evaŋ parato ghoso pi diṭṭhiṭṭhānaŋ" (Ps. i. 138). Atthaṅgamā pi dve yeva: khaṇikatthaṅgamo ca paccayatthaṅgamo ca. Khaṇikatthaṅgamo nāma khayo, vayo, bhedo, paribhedo, aniccatā, antaradhānaŋ. Paccayatthaṅgamo nāma sotâpattimaggo. Sotâpattimaggo hi diṭṭhīnaŋ samugghāto ti vutto.

29. [65[24]] *Assādan* ti diṭṭhimūlakaŋ ānisaŋsaŋ, yaŋ sandhāya vuttaŋ: "Yandiṭṭhiko satthā hoti, tandiṭṭhikā sāvakā honti. Yandiṭṭhikaŋ satthāraŋ sāvakā sakkaronti, garukaronti, mānenti, pūjenti, labhati[1] ca tato nidānaŋ cīvarapiṇḍapātasenâsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraŋ, ayaŋ, bhikkhave, diṭṭhiyā diṭṭhadhammiko ānisaŋso" ti (Nd. i. 73). *Ādīnavan* ti diṭṭhigahaṇamūlakaŋ upaddavaŋ. So vaggulivataŋ, ukkuṭikappadhānaŋ, kaṇṭakâpassayatā, pañcâtapatappanaŋ, Maruppapātapatanaŋ,[2] kesamassuluñcanaŋ,[3] appaṇakajjhānan ti ādīnaŋ vasena veditabbo. *Nissaraṇan* ti diṭṭhīnaŋ nissaraṇaŋ nāma nibbānaŋ.

30. [65[24]] *Yathābhūtaŋ nappajānantī* ti ye etaŋ sabbaŋ yathāsabhāvaŋ na jānanti. *Na parimuccanti dukkhasmā* ti

---

[1] B. S. labhanti, *and omit* ca.

[2] B. Sānuppapata°. [3] B. S. locanaŋ.

sakalavaṭṭadukkhato na parimuccanti. Iminā etesaŋ niṭṭhā nāma n' atthī ti dasseti. *Parimuccanti dukkhasmā* ti sakalavaṭṭadukkhato parimuccanti. Iminā etesaŋ niṭṭhā[1] atthī ti dvinnaŋ aṭṭakārakānaŋ aṭṭaŋ chindanto viya sāsanasmiŋ yeva niṭṭhāya atthitaŋ patiṭṭhapeti.

31. [66[1]] Idāni diṭṭhicchedanaŋ dassento, *cattār' imāni, bhikkhave,* upādānāni ti ādim āha. Tesaŋ vitthārakathā Visuddhimagge vuttā yeva. *Sabbûpādānapariññāvādā paṭijānamānā* ti mayaŋ sabbesaŋ upādānānaŋ pariññaŋ samatikkamaŋ vadāmā ti evaŋ paṭijānamānā. *Na sammā sabbûpādānapariññaŋ paññāpentī* ti sabbesaŋ upādānānaŋ samatikkamaŋ sammā na paññāpenti; keci kāmupādānamattassa paññāpenti; keci diṭṭhupādānassa pi[2]; keci sīlabbatupādānassa[3] pi. Attavādupādānassa pana pariññaŋ paññāpento nāma n' atthi.

32. [66[11]] Tesaŋ pana bhedaŋ dassento, *kāmupādānassa pariññaŋ paññāpentī* ti ādim āha. Tattha sabbe pi kāmupādānassa pariññaŋ paññāpenti yeva. Channavuti pāsaṇḍā pi hi, kāmā kho pabbajitena na sevitabbā ti vatthupaṭisevanakāmaŋ kappatī ti na paññāpenti; akappiyam eva katvā paññāpenti. Ye pana sevanti, te theyyena sevanti. Tena vuttaŋ: *Kāmupādānassa pariññaŋ paññāpentī* ti. Yasmā, n' atthi dinnan ti ādīni gahetvā caranti, sīlena suddhi, vatena suddhi, bhāvanāya suddhī ti gaṇhanti, attûpaladdhiŋ nappajahanti, tasmā *na diṭṭhupādānassa, na sīlabbatupādānassa, na attavādupādānassa pariññaŋ paññāpenti. Taŋ kissa hetū* ti taŋ apaññāpanaŋ etesaŋ kissa hetu, kiŋ kāraṇā? *Imāni hi te bhonto* ti, yasmā te bhonto imāni tīṇi kāraṇāni yathāsabhāvato ne jānantī ti attho.

33. [66[16]] Ye pan' ettha dvinnaŋ pariññānaŋ paññāpanakāraṇaŋ diṭṭhi c' eva sīlabbatañ ca, etaŋ pahātabban ti yathāsabhāvato jānanti, te sandhāya parato dve vārā vuttā. Tattha, ye, atthi dinnan ti ādīni gaṇhanti, te *diṭṭhupādānassa pariññaŋ paññāpenti.* Ye,[4] na sīlena suddhi, na vatena suddhi,

---

[1] B. S. *add* nāma.
[2] S. diṭṭhupādānamattassa, *and omits* pi.
[3] S. °upādanamattassâpi. [4] B. S. *add* pana.

na bhāvanāya suddhī ti gaṇhanti, te *sīlabbatupādānassa* pi *pariññaŋ paññāpenti*. Attavādupādānassa pariññaŋ pana eko pi paññāpetuŋ na sakkoti. Aṭṭhasamāpattilābhino pi hi candimasuriye pāṇinā parimajjitvā caramānā pi ca titthiyā tisso pariññā paññāpenti; attavādupādānaŋ muñcituŋ na sakkonti, tasmā punappunaŋ vaṭṭasmiŋ yeva patanti.

34. Paṭhavījigucchakāsasako[1] viya hi ete. Tatthâyaŋ atthasallāpikā upamā: Paṭhavī kira sasakaŋ āha: Bho sasakā ti. Sasako āha: Ko eso ti. 'Kasmā mam' eva upari sabba-iriyāpathe kappento, uccārapassāvaŋ karonto maŋ na jānāsī 'ti? 'Suṭṭhu tayā ahaŋ diṭṭho, mayā akkantaṭṭhānam pi aṅgulaggehi phuṭṭhaṭṭhānaŋ viya hoti, vissaṭṭha-udakaŋ appamattakaŋ, karīsaŋ katakaphalamattaŋ; hatthi-assâdīhi pana akkantaṭṭhānam pi mahantaŋ, passāvo pi tesaŋ ghaṭamatto, uccāro pi pacchimatto hoti; alaŋ mayhaŋ tayā' ti uppatitvā aññasmiŋ ṭhāne patito. Tato naŋ paṭhavī āha: Aho[2] dūraŋ gato' si! Na nu mayhaŋ upari yeva patito' sī ti? So pana taŋ jigucchanto uppatitvā aññattha patito. Evaŋ vassasahassam pi uppatitvā patamano sasako paṭhaviŋ muñcituŋ na sakkoti. Evam eva titthiyā sabbûpādānapariññaŋ paññāpentā pi kāmupādānâdīnaŋ tiṇṇaŋ yeva samatikkamaŋ paññāpenti; attavādupādānaŋ[3] pana muñcituŋ asakkontā punappunaŋ vaṭṭasmiŋ yeva patantī ti.

35. [66[32]] Evaŋ yaŋ titthiyā samatikkamituŋ na sakkonti, tassa vasena diṭṭhicchedavāraŋ[4] vatvā, idāni pasādacchedavāraŋ dassento, *evarūpe kho, bhikkhave, dhammavinaye* ti ādim āha. Tattha *dhammavinaye* ti dhamme ca vinaye ca. Ubhayenâpi aniyyānikasāsanaŋ dasseti. *Yo satthari pasādo, so na sammaggato* ti aniyyānikasāsanasmiŋ hi satthā kālaŋ katvā sīho pi hoti, vyaggho pi, dīpī pi, accho pi, taraccho pi. Sāvakā pan' assa migā pi, sūkarā pi, pasadā[5] pi honti. So, ime mayhaŋ pubbe upaṭṭhākā paccayadāyakā ti khantiŋ vā, mettaŋ vā, anuddayaŋ vā akatvā tesaŋ upari patitvā lohitam pi pivati, thūlathūlamaŋsāni pi khādati. Satthā vā pana biḷāro hoti;

---

[1] B. S. °jigucchana°. [2] B. are.
[3] B. S. attavādaŋ. [4] B. S. °vādaŋ. [5] S. sasakā.

sāvakā kukkuṭā, mūsikā vā. Atha ne vuttanayen' eva anukampaŋ akatvā khādati. Atha vā satthā nirayapālo hoti, sāvakā nerayikasattā. So, ime mayhaŋ pubbe[1] paccayadāyakā ti anukampaŋ akatvā vividhā kammakāraṇā[2] karoti; āditte pi rathe yojeti; aṅgārapabbatam pi āropeti; lohakumbhiyam pi khipati; anekehi pi dukkhadhammehi sampayojeti. Sāvakā vā pana kālaŋ katvā sīhâdayo honti; satthā migâdisu aññataro. Te, imaŋ mayaŋ pubbe catuhi paccayehi upaṭṭhahimha, satthā no ayan ti tasmiŋ khantiŋ vā mettaŋ vā anuddayaŋ vā akatvā vuttanayen' eva anayavyasanaŋ pāpenti. Evaŋ aniyyānikasāsane yo satthari pasādo so na sammaggato hoti; kañci[3] kālaŋ gantvā pi pacchā vinassati yeva.

36. [66[34]] *Yo dhamme pasādo* ti aniyyānikasāsanasmiŋ hi dhamme pasādo nāma uggahita-pariyāpuṇita-vācita-dhāritamattake tantidhamme pasādo hoti. Vaṭṭamokkho pan' ettha n' atthi. Tasmā yo ettha pasādo, so punappunaŋ vaṭṭam eva gambhīraŋ karotī ti asammaggato, asabhāvagato[4] akkhāyati. *Yā sīlesu paripūrakāritā* ti yā pi aniyyānikasāsane ajasīlâdīnaŋ vasena paripūrakāritā, sā pi yasmā vaṭṭamokkhaŋ bhavanissaraṇaŋ na sampāpeti; sampajjamānā pana tiracchānayoniŋ āvahati; vipajjamānā nirayaŋ; tasmā na sammaggatā akkhāyati.

37. [66[35]] *Yā sahadhammikesū* ti aniyyānikasāsanasmiŋ hi ye sahadhammikā, tesu yasmā ekacce kālaŋ katvā sīhâdayo pi honti, ekacce migâdayo; tattha sīhâdibhūtā, ime amhākaŋ sahadhammikā ahesun ti migâdibhūtesu khanti-ādīni akatvā pubbe vuttanayen' eva nesaŋ mahādukkhaŋ uppādenti; tasmā ettha sahadhammikesu piyamanāpatā pi asammaggatā akkhāyati.

38. [66[37]] Imaŋ pana sabbam pi kāraṇabhedaŋ ekato katvā dassento Bhagavā, *taŋ kissa hetu? Evaŋ h' etaŋ, bhikkhave, hotī* ti ādim āha. Tatrâyaŋ saṅkhepattho: Evaŋ h' etaŋ, bhikkhave, hoti, yaŋ mayā vuttaŋ, yo satthari pasādo, so na sammaggato hotī ti ādi, taŋ evam eva hoti. Kasmā? Yasmā te pasādâdayo durakkhāte dhammavinaye . . . asammāsam-

[1] B. *adds* upaṭṭhākā. [2] B. S. °karaṇā.
[3] B. S. kiñci. [4] B. asabhāvato.

buddhappavedite ti. Ettha hi *yathā tan* ti kāraṇatthe nipāto. Tattha *durakkhāte* ti dukkathite. Dukkathitattā yeva *duppaṭivedite*. So pan' eso yasmā maggaphalatthāya na niyyāti, tasmā *aniyyāniko*, rāgâdīnaŋ upasamāya asanvattanato *anupasamasaŋvattaniko*, na Sammāsambuddhena sabbaññunā pavedito ti *asammāsambuddhappavedito*. Tasmiŋ *aniyyānike*, *anupasamasaŋvattanike*, *asammāsambuddhappavedite*.

39. Ettāvatā Bhagavā titthiyesu pasādo surāpītasigāle pasādo viya niratthako ti dasseti. Eko kira kāṇasigālo[1] rattiŋ nagaraŋ paviṭṭho surājallikaŋ khāditvā punnāgavane nipajjitvā niddāyanto suriyuggamane pabujjhitvā cintesi: Imasmiŋ kāle na sakkā gantuŋ; bahū amhākaŋ verino; ekaŋ vañcetaŋ vaṭṭatī ti. So ekaŋ brāhmaṇaŋ gacchantaŋ disvā, imaŋ vañcessāmī ti, ayya brāhmaṇā ti āha. 'Ko eso brāhmaṇaŋ pakkosatī' ti. 'Ahaŋ, sāmī, ito ehī' ti. 'Kiŋ bho' ti. 'Maŋ bahigāmaŋ nehi, ahaŋ te dve kahāpaṇasatāni dassāmī' ti. So nayissamī ti pādesu gaṇhi. 'Are bāla brāhmaṇa, na mayhaŋ kahāpaṇā chaḍḍitakā atthi, dullabhā kahāpaṇā, sādhukaŋ maŋ gaṇhāhī' ti. 'Kathaŋ bho gaṇhāmī' ti? 'Uttarāsaṅge bhaṇḍikaŋ[2] katvā aŋse laggetvā gaṇhāhī' ti. Brāhmaṇo taŋ tathā gahetvā dakkhiṇadvārasamīpaṭṭhānaŋ gantvā, ettha otāremī ti pucchi. 'Kataraŋ ṭhānaŋ nāma etan' ti? 'Mahādvāraŋ etan' ti. 'Are bāla brāhmaṇa, kiŋ tava ñātakā antaradvāre kahāpaṇe ṭhapenti? Purato maŋ harā' ti. So punappuna thokathokaŋ gantvā, ettha otāremi, ettha otāremī ti pucchitvā, tena tajjito[3] khemaṭṭhānaŋ gantvā, ettha otārehī ti vutto otāretvā sāṭakaŋ gaṇhi.

40. Kāṇasigālo āha: Ahaŋ te dve kahāpaṇasatāni dassāmī ti avocaŋ; mayhaŋ pana kahāpaṇā bahū, na dve kahāpaṇasatān' eva. Yāva ahaŋ kahāpaṇe āharāmi, tāva tvaŋ suriyaŋ olokento tiṭṭhāhī[4] ti vatvā thokaŋ gantvā nivattitvā puna brāhmaṇaŋ āha: Ayya brāhmaṇa, mā ito olokehi, suriyam eva olokento tiṭṭhāhī ti. Evañ ca pana vatvā ketakavanaŋ pavisitvā yathāruciŋ pakkanto. Brāhmaṇassa pi

---

[1] B. kāḷasiṅgālo (*so always*).

[2] B. gaṇṭhikaŋ.

[3] C. tajjitavañcito.

[4] B. S. tiṭṭhā ti (*so always*).

suriyaŋ olokentass' eva nalāṭato c' eva kacchehi ca sedā muccinsu.[1] Atha naŋ rukkhadevatā āha:

"Saddhahasi sigālassa surāpītassa brāhmaṇa
sippiyānaŋ sataŋ n' atthi kuto kaŋsasatā duve" ti
(Jā. i. 426).

41. [67[3]] Evaŋ yathā kāṇasigāle pasādo niratthako, evaŋ titthiyesu pī ti aniyyānikasāsane pasādassa niratthakabhāvaŋ dassetvā niyyānikasāsane tassa sâtthakabhāvaŋ[2] dassetuŋ, *Tathāgato ca kho, bhikkhave* ti ādim āha. Tattha *kāmupādānassa pariññaŋ paññāpetī* ti arahattamaggena kāmupādānassa pahānapariññaŋ, samatikkamaŋ paññāpeti. Itaresaŋ tiṇṇaŋ upādānānaŋ sotâpattimaggena pariññaŋ paññāpeti. *Evarūpe kho, bhikkhave, dhammavinaye* ti bhikkhave, evarūpe dhamme ca vinaye ca; ubhayenâpi niyyānikasāsanaŋ dasseti. *Satthari pasādo* ti evarūpe sāsane yo satthari pasādo, so sammaggato akkhāyati, bhavadukkhanissaraṇāya saŋvattati.

42. Tatr' imāni vatthūni: Bhagavā kira Vediyakapabbate[3] Indasālaguhāyaŋ paṭivasati. Ath' eko ulūkasakuṇo Bhagavati gāmaŋ piṇḍāya pavisante upaḍḍhamaggaŋ anugacchati; nikkhante[4] upaḍḍhamaggaŋ pacuggamanaŋ karoti. So ekadivasaŋ Sammāsambuddhaŋ sāyaṇhasamaye bhikkhusaṅghaparivutaŋ nisinnaŋ pabbatā oruyha vanditvā pakkhe paṇāmetvā añjaliŋ paggayha sīsaŋ heṭṭhā katvā Dasabalaŋ namassamāno aṭṭhāsi. Bhagavā taŋ oloketvā sitaŋ akāsi.[5] Ānandatthero, ko nu kho, bhante, hetu, ko paccayo sitassa pātukammāyā ti pucchi. Pass' Ānanda, imaŋ ulūkasakuṇaŋ. Ayaŋ mayi ca bhikkhusaṅghe ca cittaŋ pasādetvā satasahassakappe devamanussesu[6] saŋsaritvā Somanasso nāma Paccekabuddho bhavissati ti āha.

Ulūka, maṇḍalakkhika, Vediyake ciradīghavāsika,
sukhito' si tvaŋ ayya kosiya, kāluṭṭhitaŋ passasi Buddhavaraŋ.

---

[1] B. muñcinsu.
[2] B. satthakataŋ.
[3] B. Vedisaka°; S. Vedissaka°.
[4] B. S. nikkhamante.
[5] B. patvâkāsi.
[6] B. S. devesu ca manussesu ca.

Mayi cittaŋ pasādetvā bhikkhusaṅghe anuttare
kappāni[1] satasahassāni duggatiŋ so na gacchati.
Devalokā cavitvāna kusalamūlena codito
bhavissati anantañāṇo Somanasso ti vissuto ti.

Aññāni pi c' ettha Rājagahanagaradvāre Sumanamālākāravatthuŋ. Mahābherivādakavatthuŋ, Morajikavatthuŋ, Vīṇāvādakavatthuŋ, Saṅkhadhamanakavatthun ti evam ādīni vatthūni vitthāretabbāni. Evaŋ niyyānikasāsane satthari pasādo sammaggato hoti.

43. [67[9]] *Dhamme pasādo* ti niyyānikasāsanasmiŋ dhamme pasādo sammaggato hoti; saramatte nimittaŋ gahetvā suṇantānam tiracchānagatānaŋ pi sampattidāyako hoti. Ayam attho Maṇḍūkadevaputtâdīnaŋ vatthuvasena veditabbo. *Sīlesu paripūrakāritā* ti niyyānikasāsanasmiŋ sīlesu paripūrakāritā pi sammaggatā hoti; saggamokkhasampattiŋ āvahati. Tattha Chattamāṇavakavatthu, Sāmaṇeravatthu-ādīni dīpetabbāni.

44. [67[10]] *Sahadhammikesū* ti niyyānikasāsane sahadhammikesu piyamanāpatā pi sammaggatā hoti; mahāsampattiŋ āvahati. Ayam attho Vimāna-Petavatthūhi dīpetabbo. Vuttaŋ h' etaŋ:

" Khīrodanaŋ aham adāsiŋ bhikkhuno piṇḍāya carantassa—pe—
Phāṇitaŋ . . . Ucchukhaṇḍakaŋ . . . Timbarūsakaŋ . . . Kakkārukaŋ . . .
Elālukaŋ . . . Vallipakkaŋ . . . Phārusakaŋ . . . Hatthapatākaŋ . . .
Sākamuṭṭhiŋ . . . Puthukamuṭṭhiŋ . . . Mūlakaŋ . . . Nimbamuṭṭhiŋ . . .
Ambilakañjiŋ . . . Doṇinimmajjaniŋ . . . Kāyabandhanaŋ . . .
Aŋsavaṭṭakaŋ[2] . . . Āyogapaṭṭaŋ . . . Vidhūpanaŋ . . . Tālavaṇṭaŋ . . .
Morahatthaŋ . . . Chattaŋ . . . Upāhanaŋ . . . Pūvaŋ Modakaŋ . . .

[1] B. S. kappānaŋ.
[2] B. S. Aŋsabandhakaŋ.

Asiatic Society Calcutta

Sañkulikaŋ[1] aham adāsiŋ bhikkhuno piṇḍāya carantassa tassa me passa vimānaŋ accharā kāmavaṇṇinī' ham asmī" ti (Vv. 29-30).

Taŋ kissa hetū ti ādi vuttanayânusāren' eva yojetvā veditabbaŋ.

45. [67[15]] Idāni yesaŋ upādānānaŋ titthiyā na sammā pariññaŋ paññāpenti, Tathāgato paññāpeti, tesaŋ paccayaŋ dassetuŋ, *ime ca, bhikkhave* ti ādim āha. Tattha *kinnidānā* ti ādisu nidānâdīni sabbān' eva kāraṇavevacanāni. Kāraṇaŋ hi yasmā phalaŋ nideti, handa naŋ gaṇhathā ti appeti viya, tasmā nidānan ti vuccati. Yasmā taŋ tato jāyati, samudeti, pabhavati, tasmā samudayo, jāti, pabhavo ti vuccati. Ayaŋ pan' ettha padattho: Kiŋ nidānaŋ etesan ti *kinnidānā*. Ko samudayo etesan ti *kiŋsamudayā*. Kā jāti etesan ti *kiñjātikā*. Ko pabhavo etesan ti *kiŋpabhavā*. Yasmā pana tesaŋ taṇhā yathāvuttena atthena nidānañ c' eva, samudayo ca, jāti ca, pabhavo ca, tasmā *taṇhānidānā* ti ādim āha. Evaŋ sabbapadesu attho veditabbo. Yasmā pana Bhagavā na kevalaŋ upādānass' eva paccayaŋ jānāti, upādānassa paccayabhūtāya taṇhāya pi, taṇhâdipaccayānaŋ vedanâdīnam pi paccayaŋ jānāti yeva, tasmā, *taṇhā câyaŋ, bhikkhave* ti ādim āha.

46. [67[31]] *Yato ca kho* ti yasmiŋ kāle. *Avijjā pahīnā hotī* ti vaṭṭamūlikā avijjā anuppādanirodhena pahīnā hoti. *Vijjā uppannā* ti arahattamaggavijjā uppannā. *So avijjāvirāgā vijjuppādā* ti so bhikkhu avijjāya ca pahīnattā, vijjāya ca uppannattā. *N' eva kāmupādānaŋ upādiyatī* ti n' eva kāmupādānaŋ gaṇhāti,[2] na sesāni upādānāni. *Anupādiyaŋ na paritassatī* ti evaŋ kiñci upādānaŋ agaṇhanto taṇhāparitassanāya na paritassati. *Aparitassan* ti aparitassanto, taṇhaŋ anuppādento. *Paccattaŋ yeva parinibbāyatī* ti sayam eva kilesaparinibbānena parinibbāyati. Evam assa āsavakkhayaŋ dassetvā idāni khīṇâsavassa bhikkhuno paccavekkhaṇaŋ dassento, *khīṇā jātī* ti ādim āha. Taŋ[3] vuttattham evā ti.

Cūḷa-Sīhanādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

[1] B. Sakkhalikaŋ; S. sañkhalikaŋ.

[2] B. S. *add* na upeti. [3] B. S. Sesaŋ.

12.

[Mahā-Sīhanādasuttavaṇṇanā]

1. [68[4]] *Evam me sutan* ti Mahā-Sīhanādasuttaŋ. Tattha *Vesāliyan* ti evannāmake nagare. Taŋ kira aparâparaŋ visālībhūtatāya Vesālī ti saṅkhaŋ gataŋ.

2. Tatrâyaŋ anupubbakathā[1]: Bārāṇasirañño kira aggamahesiyā kucchimhi gabbho saṇṭhāsi. Sā ñatvā rañño nivedesi. Rājā gabbhaparihāraŋ adāsi. Sā sammāparihariyamānagabbhā[2] gabbhaparipākakāle vijāyanagharaŋ pāvisi. Puññavantīnaŋ paccūsasamaye gabbhuṭṭhānaŋ hoti. Sā ca tāsaŋ aññatarā, tena paccūsasamaye alattakapaṭala-bandhujīvakapupphasadisaŋ maŋsapesiŋ vijāyi. Tato, aññā deviyo suvaṇṇabimbasadise putte vijāyanti, aggamahesī maŋsapesin ti rañño purato mama avaṇṇo uppajjeyyā ti cintetvā tena avaṇṇabhayena taŋ maŋsapesiŋ ekasmiŋ bhājane pakkhipitvā paṭikujjitvā rājamuddikāya lañchetvā Gaṅgāsote pakkhipāpesi. Manussehi chaḍḍitamatte devatā ārakkhaŋ saŋvidahiŋsu. Suvaṇṇapaṭṭikañ[3] c' ettha jātihiṅgulakena, Bārāṇasirañño aggamahesiyā pajā ti likhitvā bandhiŋsu. Tato taŋ bhājanaŋ ūmibhayâdīhi anupaddutaŋ Gaṅgāsotena pāyāsi.

3. Tena ca samayena aññataro tāpaso gopakakulaŋ[4] nissāya Gaṅgātīre viharati. So pāto va Gaṅgaŋ otiṇṇo taŋ bhājanaŋ āgacchantaŋ disvā paŋsukūlasaññāya aggahesi. Ath' ettha taŋ akkharapaṭṭikaŋ rājamuddikālañchanañ ca disvā muñcitvā maŋsapesiŋ addasa. Disvān' assa etad ahosi: Siyā gabbho; tathā hi 'ssa duggandha-pūtibhāvo n' atthī ti. Assamaŋ ānetvā suddhe okāse ṭhapesi. Atha aḍḍhamāsaccayena dve maŋsapesiyo ahesuŋ. Tāpaso disvā sādhutaraŋ ṭhapesi. Tato puna aḍḍhamāsaccayena ekamekissā pesiyā hatthapāda-sīsānam atthāya pañca pañca piḷakā uṭṭhahiŋsu. Atha tato aḍḍhamāsaccayena ekā maŋsapesī suvaṇṇabimbasadiso dārako, ekā dārikā ahosi. Tesu tāpasassa puttasineho uppajji. Aṅguṭṭhakato c' assa khīraŋ nibbatti. Tato pabhuti

---

[1] B. S. anupubbi°. [2] B. S. sammāparihariyamānā.
[3] B. S. °paṭṭakañ. [4] B. gopālaka°; S. gopa°.

ca khīrabhattaŋ labhi.[1] Tāpaso[2] bhattaŋ bhuñjitvā khīraŋ dārakānaŋ mukhe āsiñcati. Tesaŋ udaraŋ yaŋ yaŋ pavisati, taŋ taŋ sabbaŋ maṇibhājanagataŋ viya dissati. Evaŋ nicchavī ahesuŋ. Apare āhu: Sibbetvā ṭhapitā viya nesaŋ aññamaññaŋ līnā chavi ahosi. Evaŋ te nicchavitāya vā līnacchavitāya vā Licchavī ti paññāyiŋsu.

4. Tāpaso dārake posento ussūre gāmaŋ piṇḍāya pavisati; atidivā paṭikkamati. Tassa taŋ vyāpāraŋ ñatvā gopālakā āhaŋsu: Bhante, pabbajitānaŋ dārakaposanaŋ palibodho; amhākaŋ dārake detha; mayaŋ posessāma; tumhe attano kammaŋ karothā ti. Tāpaso sādhū ti paṭisuṇi. Gopālakā dutiyadivase maggaŋ samaŋ katvā pupphehi okiritvā dhajapaṭākā ussāpetvā turiyehi vajjamānehi assamaŋ āgatā. Tāpaso, mahāpuññā dārakā, ne[3] appamādena vaḍḍhetha, vaḍḍhetvā ca aññamaññaŋ āvāhavivāhaŋ[4] karotha; pañcagorasena rājānaŋ tosetvā bhūmibhāgaŋ gahetvā nagaraŋ māpetha; tattha kumāraŋ abhisiñcathā ti vatvā dārake adāsi. Te sādhū ti paṭisuṇitvā dārake netvā posesuŋ.

5. Dārakā vuddhim anvāya kīḷantā vivādaṭṭhānesu aññe gopāladārake hatthena pi pādena pi paharanti. Te rodanti. Kissa rodathā ti ca mātāpitūhi vuttā, ime nimmātāpitikā tāpasapositā amhe atīva[5] paharantī ti vadanti. Tato nesaŋ mātāpitaro, ime dārakā aññe dārake vināsenti, dukkhāpenti, na ime saṅgahetabbā, vajjetabbā ime ti āhaŋsu. Tato pabhuti kira so padeso Vajjī ti vuccati, yojanasataparimāṇena.

6. Atha taŋ padesaŋ gopālakā rājānaŋ tosetvā aggahesuŋ. Tattha ca nagaraŋ māpetvā soḷasavassuddesikaŋ kumāraŋ abhisiñcitvā rājānaŋ akaŋsu. Tāya c' assa dārikāya saddhiŋ vivāhaŋ[6] katvā katikaŋ akaŋsu: Na bāhirato dārikā ānetabbā, ito dārikā na kassaci dātabbā ti. Tesaŋ paṭhamasaŋvāsena dve dārakā jātā: dhitāca putto ca. Evaŋ soḷasakkhattuŋ dve dve jātā. Tato tesaŋ dārakānaŋ yathākkamaŋ vaḍḍhantānaŋ ārāmuyyānanivāsaṭṭhānaparivārasampattiŋ gahetuŋ appahontaŋ nagaraŋ tikkhattuŋ gāvutantarena gāvu-

---

[1] B. S. labhittha. [2] B. S. So.
[3] B. S. *omit.* [4] C. āvāhaŋ.
[5] B. S. atipaharanti. [6] C. vāreyyaŋ.

tantarena parikkhipiŋsu. Tassa punappunaŋ visālīkatattā Vesāli ṭv' eva nāmaŋ jātaŋ. Tena vuttaŋ: *Vesāliyan* ti evannāmake nagare ti.

7. [68⁵] *Bahinagare* ti nagarassa bahi; na Ambapālivane viya antonagaramhi. Ayaŋ pana Jīvakambavanaŋ viya nagarassa bahi vanasaṇḍo. Tena vuttaŋ: *Bahinagare* ti. *Avarapure* ti purassa avare.[1] Pacchimadisāyan ti attho. *Vanasaṇḍe* ti so kira vanasaṇḍo nagarassa pacchimadisayaŋ gāvutamattaṭṭhāne. Tattha manussā Bhagavato Gandhakuṭiŋ katvā taŋ parivāretvā bhikkhūnaŋ rattiṭṭhānadivāṭṭhāna-caṅkama-leṇa-kuṭi-maṇḍapâdīni patiṭṭhapesuŋ. Bhagavā tattha viharati. Tena vuttaŋ: *Avarapure vanasaṇḍe* ti.

8. [68⁶] *Sunakkhatto* ti tassa nāmaŋ. Licchaviraññо[2] pana puttattā *Licchaviputto* ti vutto. *Acirapakkanto* ti vibbhamitvā gihibhāvûpagamanena adhunā pakkanto. *Parisatin* ti[3] parisamajjhe. *Uttarimanussadhammā* ti ettha manussadhammā nāma dasa kusalakammapathā. Te paṭisedhetuŋ na sakkā. Kasmā? Upārambhabhayā. Vesāliyaŋ hi bahū manussā Ratanattaye pasannā, Buddhamāmakā, Dhammamāmakā, Saṅghamāmakā. Te, dasakusalakammapathamattam pi n' atthi samaṇassa Gotamassā ti vutte, tvaŋ kattha Bhagavantaŋ pāṇaŋ hanantaŋ addasa, kattha adinnaŋ ādiyantan ti ādīni vatvā, attano pamāṇaŋ na jānāsi? kiŋ dantā me atthī ti pāsāṇasakkharā khādasi, ahinaṅguṭṭhena kaṇḍūyituŋ[4] vāyamasi, kakacadantesu pupphâvaḷikaŋ kīḷituŋ icchasi? mukhato te dante pātessāmā ti vadeyyuŋ. So tasmā upārambhabhayā evaŋ vattuŋ na sakkoti. Tato uttariŋ pana visesâdhigamaŋ paṭisedhento, *uttarimanussadhammā alamariyañāṇadassanaviseso* ti āha.

9. [68⁹] Tattha alam ariyaŋ kātun ti[5] alamariyo, ariyabhāvāya samattho ti vuttaŋ hoti. Ñāṇadassanam eva ñāṇadassanaviseso. Alamariyo ca so ñāṇadassanaviseso cā ti *alamariyañāṇadassanaviseso*. Ñāṇadassanan ti dibbacakkhum pi, vipassanā pi, maggo pi, phalam pi, paccavekkhaṇañāṇam

---

[1] B. S. apare. [2] B. S. Licchavīnaŋ pana.
[3] B. S. Parisatī ti.
[4] B. S. gaṇhituŋ. [5] B. S. ñātun ti.

pi, sabbaññutañāṇam pi vuccati. "Appamatto samāno ñāṇadassanaŋ ārādhetī" ti (M. i. 195) hi ettha dibbacakkhu ñāṇadassanaŋ nāma. "Ñāṇadassanāya cittaŋ abhinīharati, abhininnāmetī" ti (D. i. 76) ettha vipassanāñāṇaŋ. "Abhabbā te ñāṇadassanāya anuttarāya sambodhāya" ti (A. ii. 200) ettha maggo. "Ayam añño uttarimanussadhammā alamariyañāṇadassanaviseso adhigato phāsuvihāro" ti (M. i. 208) ettha phalaŋ. "Ñāṇañ ca pana me dassanaŋ udapādi: akuppā me cetovimutti, ayam antimā jāti, n' atthi dāni punabbhavo" ti (M. i. 167) ettha paccavekkhaṇañāṇaŋ. "Ñāṇañ ca pana me dassanaŋ udapādi: sattâhakālakato Āḷāro Kālāmo" ti (M. i. 170) ettha sabbaññutañāṇaŋ. Idha pana lokuttaramaggo adhippeto. Taŋ hi so Bhagavato paṭisedheti.

10. [68[9]] *Takkapariyāhatan* ti iminā ācariyaŋ paṭibāhati. Evaŋ kir' assa ahosi: Samaṇena Gotamena ācariye upasaṅkamitvā sukhumaŋ dhammantaraŋ gahitaŋ nāma n' atthi; takkapariyāhataŋ pana takketvā vitakketvā, evaŋ bhavissati, evaŋ bhavissatī ti takkapariyāhataŋ katvā dhammaŋ deseti. *Vīmaŋsânucaritan* ti iminā 'ssa lokiyapaññaŋ anujānāti: samaṇo Gotamo paññavā, so taŋ paññāsaṅkhātaŋ indavajirûpamaŋ vīmaŋsaŋ evaŋ vaṭṭissati, evaŋ vaṭṭissatī ti ito c' ito ca anucarāpetvā vīmaŋsāya anucaritaŋ dhammaŋ deseti. *Sayaŋ paṭibhāṇan* ti iminā 'ssa dhammesu paccakkhabhāvaŋ paṭibāhati. Evaŋ hi 'ssa ahosi: Samaṇassa Gotamassa sukhumaŋ dhammantaraŋ vipassanā vā maggo vā phalaŋ vā paccakkhaŋ nāma n' atthi. Ayaŋ pana laddhapariso, rājānaŋ cakkavattiŋ viya naŋ cattāro vaṇṇā parivārenti. Suphassitaŋ pan' assa dantâvaraṇaŋ, mudukā jivhā, madhuro saro, anelagaḷā vācā. So yaŋ yad ev' assa upaṭṭhāti, taŋ taŋ gahetvā sayampaṭibhānaŋ kathaŋ kathento mahājanaŋ rañjeti.

11. [68[11]] *Yassa ca khvâssa*[1] *atthāya dhammo desito* ti yassa ca kho atthāya assa dhammo desito, seyyathîdaŋ: rāgapaṭighātatthāya asubhakammaṭṭhānaŋ, dosapaṭighātatthāya mettābhāvanā, mohapaṭighātatthāya pañca dhammā, vitakku-

---

[1] B. S. khvassa.

pacchedāya anâpānasati. *So niyyāti takkarassa sammā dukkhakkhayāyā* ti so dhammo, yo taŋ yathādesitaŋ karoti, tassa takkarassa sammā hetunā nayena kāraṇena vaṭṭadukkhakkhayāya niyyāti, gacchati. Taŋ atthaŋ sādhetī ti dīpeti.

12. Idaŋ pan' esa[1] na attano ajjhāsayena vadati. Buddhānaŋ hi dhammo aniyyāniko ti evam esa[2] vadeyya; na pana sakkoti vattuŋ. Kasmā? Upārambhabhayā. Vesāliyaŋ hi bahū sotâpannā sakadāgāmī anāgāmī upāsakā c' eva upāsikāyo ca.[3] Te evaŋ vadeyyuŋ: Sunakkhatta, tvaŋ Bhagavatā desitadhammo aniyyāniko ti vadasi. Yadi ayaŋ dhammo aniyyāniko imasmiŋ nagare ime kasmā ettakā sotâpannā jātā, ettakā sakadāgāmī, ettakā anāgāmī ti? Pubbe vuttanayena upārambhaŋ kareyyun ti. So iminā upārambhabhayena aniyyāniko ti vattuŋ asakkonto Ajjunena[4] visaṭṭhakaṇḍaŋ viya ass adhammo amogho niyyāti, abbhantare pan' assa kiñci n' atthī ti vadati.

13. [68[14]] *Assosi kho* ti Vesāliyaŋ brāhmaṇakula-seṭṭhikulâdisu tattha tattha parisamajjhe evaŋ bhāsamānassa taŋ vacanaŋ suṇi, na pana paṭisedhesi. Kasmā? Kāruññatāya. Evaŋ kir' assa ahosi: ayaŋ kuddho jhāyamānaŋ veḷuvanaŋ viya, pakkhittaloṇa-uddhanaŋ viya ca kodhavasena taṭataṭāyati; mayā paṭibāhito pana mayi pi āghātaŋ bandhissati; evam assa Tathāgate ca mayi cā ti dvisu janesu āghāto atibhāriyo bhavissatī ti kāruññatāya na paṭisedhesi. Api c' assa evaŋ[5] ahosi: Buddhānaŋ avaṇṇabhaṇanaŋ[6] nāma puṇṇacande dosâropanasadisaŋ. Ko imassa kathaŋ gaṇhissati? Sayam eva kheḷe pacchinne, mukhe sukkhe oramissatī ti. Iminā pi kāraṇena na paṭisedhesi.[7] *Piṇḍapātapaṭikkanto* ti piṇḍapātapariyesanato apagato.

14. [68[29]] *Kodhano* ti caṇḍo pharuso. *Moghapuriso* ti tucchapuriso. Yassa hi tasmiŋ attabhāve maggaphalānaŋ upanissayo n' atthi, taŋ Buddhā moghapuriso ti vadanti. Upanissaye sati pi, tasmiŋ khaṇe magge vā phale vā asati moghapuriso ti vadanti yeva. Imassa pana tasmiŋ attabhāve

---

1 B. S. pan' etaŋ. 2 B. S. evam eva.
3 B. S. *omit.* 4 B. S. Ajjhanena. 5 C. evam pi.
6 B. S. °kathanaŋ. 7 B. S. paṭisedheti.

maggaphalānaŋ upanissayo samucchinno yeva; tena taŋ moghapuriso ti āha. *Kodhā ca pan' assa esa vācā bhāsitā* ti esā ca pan' assa vācā kodhena bhāsitā.

15. Kasmā pan' esa Bhagavato kuddho ti? Ayaŋ hi pubbe Bhagavantaŋ upasaṅkamitvā dibbacakkhuparikammaŋ pucchi. Ath' assa Bhagavā kathesi. So dibbacakkhuŋ nibbattetvā ālokaŋ vaḍḍhetvā olokento devaloke[1] Nandanavana-Cittalatāvana-Phārusakavana-Missakavanesu dibbasampattiŋ anubhavamāne devaputte ca devadhītaro ca disvā, etesaŋ evarūpāya attabhāvasampattiyā ṭhitānaŋ kīva[2] madhuro nu kho saddo bhavissatī ti saddaŋ sotukāmo hutvā Dasabalaŋ upasaṅkamitvā dibbasotadhātuparikammaŋ pucchi. Bhagavā pan' assa dibbasotadhātuyā upanissayo n' atthī ti ñatvā parikammaŋ na kathesi. Na hi Buddhā yassa na bhavissati, tassa[3] parikammaŋ kathenti. So Bhagavati āghātaŋ bandhitvā cintesi: Ahaŋ samaṇaŋ Gotamaŋ paṭhamaŋ dibbacakkhuparikammaŋ pucchiŋ. So mayhaŋ taŋ, sampajjatu vā mā vā sampajjatū it kathesi. Ahaŋ pana pacchattapurisakārena taŋ nibbattetvā dibbasotadhātuparikammaŋ pucchiŋ. Taŋ me na kathesi. Addhā 'ssa evaŋ hoti: Ayaŋ rājapabbajito, dibbacakkhuñāṇaŋ nibbattetvā, dibbasotadhātuñāṇaŋ nibbattetvā, cetopariyañāṇaŋ nibbattetvā, āsavānaŋ khayañāṇaŋ nibbattetvā mayā samasamo bhavissatī ti issāmacchariyavasena mayhaŋ na kathetī ti. Bhiyyoso āghātaŋ bandhitvā kāsāyāni chaḍḍetvā gihibhāvaŋ patvā pi na tuṇhībhūto vicarati. Dasabalaŋ pana asatā tucchena abbhācikkhanto vicarati. Ten' āha Bhagavā: Kodhā ca pan 'assa esā vācā bhāsitā ti.

16. [69[1]] *Vaṇṇo h' eso, Sāriputtā* ti Sāriputta, Tathāgatena satasahassakappâdhikāni cattāri asaṅkheyyāni pāramiyo pūrentena etadattham eva vāyāmo kato: desanādhammo me niyyāniko bhavissatī ti. Tasmā yo evaŋ vadeyya, so vaṇṇaŋ yeva Tathāgatassa bhāsati. Vaṇṇo h' eso, Sāriputta, guṇo eso Tathāgatassa, na aguṇo ti dasseti.

---

[1] B. S. devaloke olokento.
[2] B. kiñca; S. kiŋ.
[3] B. S. Buddhā upanissayavirahitassa parikammaŋ.

17. [69⁴] *Ayam pi hi nāma, Sāriputtā* ti ādinā kiŋ dasseti? Sunakkhattena paṭisedhitassa uttarimanussadhammassa attani atthitaŋ dasseti. Bhagavā kira, passa,[1] Sāriputta, Sunakkhatto moghapuriso n' atthi Tathāgatassa uttarimanussadhammo ti vadati; mayhañ ca sabbaññutañāṇaŋ nāma atthi; iddhividhañāṇaŋ nāma atthi; dibbasotadhātuñāṇaŋ nāma atthi; cetopariyañāṇaŋ nāma atthi; dasabalañāṇaŋ nāma atthi; catuvesārajjañāṇaŋ nāma atthi; aṭṭhasu parisāsu akampanañāṇaŋ nāma atthi; catuyoniparicchedakañāṇaŋ nāma atthi; pañcagatiparicchedakañāṇaŋ nāma atthi; sabbe pi c' ete uttarimanussadhammā yeva; evarūpesu uttarimanussadhammesu ekassa pi jānanasamatthaŋ dhammanvayamattam pi nāma etassa moghapurisassa na bhavissatī ti etam atthaŋ dassetuŋ, *ayam pi nāma, Sāriputtā* ti ādinā nayena imaŋ desanaŋ ārabhi.

18. [69⁵] Tattha anvetī ti anvayo. Jānāti, anubujjhatī ti attho. Dhammassa anvayo *dhammanvayo*. Taŋ taŋ sabbaññutañāṇâdidhammaŋ jānanapaññāy' etaŋ adhivacanaŋ. *Iti pi so Bhagavā* ti ādīhi evarūpam pi nāma mayhaŋ sabbaññutañāṇasaṅkhātaŋ uttarimanussadhammaŋ vijjamānam eva atthī ti jānituŋ tassa moghapurisassa dhammanvayo pi na bhavissatī ti dasseti. Iddhividhañāṇâdisu pi evaŋ yojanā veditabbā.

19. [69³¹] Ettha ca kiñ câpi cetopariyañāṇânantaraŋ tisso vijjā vattabbā siyuŋ, yasmā pana tāsu vuttāsu upari dasabalañāṇaŋ na paripūrati, tasmā tā avatvā Tathāgatabalañāṇaŋ[2] paripūraŋ katvā dassento, *dasa kho pan' imāni Sāriputtā* ti ādim āha. Tattha *Tathāgatabalānī* ti, aññehi asādhāraṇāni Tathāgatass' eva balāni. Yathā vā pubba-Buddhānaŋ balāni puññussayasampattiyā āgatāni, tathā āgatabalānī ti pi attho.

20. Tattha duvidhaŋ Tathāgatassa balaŋ: kāyabalañ ca ñāṇabalañ ca. Tesu kāyabalaŋ hatthikulânusārena veditabbaŋ. Vuttaŋ h' etaŋ Porāṇehi:

"Kāḷāvakañ ca gaṅgeyyaŋ, paṇḍaraŋ, tambapiṅgalaŋ,
gandha-maṅgala-hemañ ca uposatha-chaddant' ime dasā" ti.

---

[1] B. S. ayaŋ. [2] B. S. Tathāgatassa dasabala°.

Imāni hi dasa hatthikulāni. Tattha kāḷāvakan ti pakatihatthikulaŋ daṭṭhabbaŋ. Yaŋ dasannaŋ purisānaŋ kāyabalaŋ, taŋ ekassa kāḷāvakahatthino. Yaŋ dasannaŋ kāḷāvakānaŋ balaŋ, taŋ ekassa gaṅgeyyassa; yaŋ dasannaŋ gaṅgeyyānaŋ, taŋ ekassa paṇḍarassa; yaŋ dasannaŋ paṇḍarānaŋ, taŋ ekassa tambassa; yaŋ dasannaŋ tambānaŋ, taŋ ekassa piṅgalassa; yaŋ dasannaŋ piṅgalānaŋ, taŋ ekassa gandhahatthino; yaŋ dasannaŋ gandhahatthīnaŋ, taŋ ekassa maṅgalassa; yaŋ dasannaŋ maṅgalānaŋ, taŋ ekassa hemavatassa; yaŋ dasannaŋ hemavatānaŋ, taŋ ekassa uposathassa; yaŋ dasannaŋ uposathānaŋ taŋ ekassa chaddantassa; yaŋ dasannaŋ chaddantānaŋ, taŋ ekassa Tathāgatassa. Nārāyanabalan ti[1] pi idam eva vuccati. Tad etaŋ pakatihatthigaṇanāya hatthīnaŋ koṭisahassassa, purisagaṇanāya dasannaŋ purisakoṭisahassānaŋ balaŋ hoti. Idaŋ tāva Tathāgatassa kāyabalaŋ.

21. Ñāṇabalaŋ pana pāḷiyaŋ tāva āgatam eva. Dasabalañāṇaŋ, catuvesārajjañāṇaŋ, aṭṭhasu parisāsu akampanañāṇaŋ, catuyoniparicchedakañāṇaŋ, pañcagatiparicchedakañāṇaŋ, Saŋyuttake āgatāni tesattati ñāṇāni, sattasattati ñāṇānī ti evaŋ aññāni pi anekāni ñāṇasahassāni, etaŋ ñāṇabalaŋ nāma. Idhâpi ñāṇabalam eva adhippetaŋ. Ñāṇaŋ hi akampiyaṭṭhena, upatthambhanaṭṭhena balan ti vuttaŋ.

22. [69[32]] *Yehi balehi samannāgato* ti yehi dasahi ñāṇabalehi upeto samupeto. *Āsabhaŋ ṭhānan* ti seṭṭhaṭṭhānaŋ, uttamaṭṭhānaŋ. Āsabhā vā pubba-Buddhā, tesaŋ ṭhānan ti attho. Api ca gavasatajeṭṭhako usabho, gavasahassajeṭṭhako vasabho. Vajasatajeṭṭhako vā usabho, vajasahassajeṭṭhako vasabho. Sabbagavaseṭṭho, sabbaparissayasaho, seto, pāsādiko, mahābhāravaho, asanisatasaddehi pi asampakampiyo nisabho. So idha usabho ti adhippeto. Idam pi hi tassa pariyāyavacanaŋ. Usabhassa idan ti *āsabhaŋ*. *Ṭhānan* ti catuhi pādehi paṭhaviŋ uppīḷetvā avaṭṭhānaŋ.[2] Idaŋ pana āsabhaŋ viyā ti āsabhaŋ. Yath' eva hi nisabhasaṅkhāto usabho usabhabalena samannāgato catuhi pādehi paṭhaviŋ

[1] B. S. Nārāyanasaṅghātabalan ti.
[2] B. acalaṭṭhānaŋ.

uppīḷetvā acalaṭṭhāne[1] tiṭṭhati, evaŋ Tathāgato pi dasahi Tathāgatabalehi samannāgato catuhi vesārajjapādehi aṭṭhaparisapaṭhaviŋ uppīḷetvā sadevake loke kenaci paccatthikena paccāmittena akampiyo acalaṭṭhāne tiṭṭhati. Evaŋ tiṭṭhamāno ca taŋ āsabhaŋ ṭhānaŋ paṭijānāti, upagacchati, na paccakkhāti, attani āropeti. Tena vuttaŋ: *Āsabhaŋ ṭhānaŋ paṭijānātī* ti.

23. [69[33]] *Parisāsū* ti aṭṭhasu parisāsu. *Sīhanādaŋ nadatī* ti seṭṭhanādaŋ abhītanādaŋ nadati. Sīhanādasadisaŋ vā nādaŋ nadati. Ayam attho Sīhanādasuttena dīpetabbo. Yathā vā sīho sahanato ca hananato ca sīho ti vuccati, evaŋ Tathāgato lokadhammānaŋ sahanato, parappavādānañ ca hananato sīho ti vuccati. Evaŋ vuttassa sīhassa nādaŋ sīhanādaŋ. Tattha yathā sīho sīhabalena samannāgato sabbattha visārado vigatalomahaŋso sīhanādaŋ nadati, evaŋ Tathāgatasīho pi Tathāgatabalehi samannāgato aṭṭhasu parisāsu visārado vigatalomahaŋso, "Iti rūpan" ti (S. iii. 157) ādinā nayena nānāvidhadesanāvilāsasampannaŋ sīhanādaŋ nadati. Tena vuttaŋ: Parisāsu sīhanādaŋ nadatī ti.

24. [69[33]] *Brahmacakkaŋ pavattetī* ti ettha *brahman* ti seṭṭhaŋ, uttamaŋ, visiṭṭhaŋ. Cakkasaddo panâyaŋ:

Sampattiyaŋ lakkhaṇe ca rathaṅge iriyāpathe
dāne ratana-dhammûra[2]-cakkâdisu ca dissati.
Dhammacakke idha mato, tañ ca dvedhā vibhāvaye.

"Cattār' imāni, bhikkhave, cakkāni, yehi samannāgatānaŋ devamanussānan" ti (A. ii. 32) ādisu hi ayaŋ sampattiyaŋ dissati. "Pādatalesu cakkāni jātānī" ti (M. ii. 136) ettha lakkhaṇe. "Cakkaŋ va vahato padan" ti (Dh. 1) etha rathaṅge.[3] "Catucakkaŋ navadvāran" ti (S. i. 16) ettha iriyāpathe. "Dada, bhuñja ca mā ca pamādo, cakkaŋ vattaya sabbapāṇinan" ti (   ) ettha dāne. "Dibbaŋ cakkaratanaŋ pāturahosī" ti (D. ii. 172) ettha ratanacakke. "Mayā pavattitaŋ cakkan" ti (Sn. 557) ettha dhammacakke. "Icchâhatassa posassa cakkaŋ bhamati matthake" ti (Ja. i. 414) ettha uracakke.[4] "Khurapariyantena ce pi cakkenā" ti

---

[1] B. S. °ṭṭhānena. [2] B. -dhammakhura-; S. -dhammacakkâdisu. [3] B. rathacakke. [4] B. S. khuracakke.

(D. i. 52) ettha paharaṇacakke. "Asani viya cakkan" ti[1] (S. ii. 229) ettha asanimaṇḍale. Idha panâyaŋ dhammacakke mato.

25. Taŋ pana dhammacakkaŋ duvidhaŋ hoti: paṭivedhañāṇañ ca desanāñāṇañ ca. Tattha paññāpabhāvitaŋ attano ariyaphalâvahaŋ paṭivedhañāṇaŋ, karuṇāpabhāvitaŋ sāvakānaŋ ariyaphalâvahaŋ desanāñāṇaŋ. Tattha paṭivedhañāṇaŋ, uppajjamānaŋ, uppannan ti duvidhaŋ. Taŋ hi abhinikkhamanato yāva arattamaggā uppajjamānaŋ, phalakkhaṇe uppannaŋ nāma. Tusitabhavanato vā yāva Mahābodhipallaṅke arahattamaggā uppajjamānaŋ, phalakkhaṇe uppannaŋ nāma. Dīpaṅkarato paṭṭhāya vā yāva arahattamaggā uppajjamānaŋ, phalakkhaṇe uppannaŋ nāma. Desanāñāṇam pi, pavattamānaŋ, pavattan ti duvidhaŋ. Taŋ hi yāva Aññā[2]-Koṇḍaññassa sotâpattimaggā pavattamānaŋ, phalakkhaṇe pavattaŋ nāma. Tesu paṭivedhañāṇaŋ lokuttaraŋ, desanāñāṇaŋ lokiyaŋ. Ubhayam pi pan' etaŋ aññehi asādhāraṇaŋ, Buddhānaŋ yeva orasaŋ ñāṇaŋ.

26. [69[34]] Idāni yehi dasahi[3] balehi samannāgato Tathāgato āsabhaŋ ṭhānaŋ paṭijānāti, yāni ādito va, *dasa kho pan' imāni, Sāriputta, Tathāgatassa Tathāgatabalānī* ti nikkhittāni, tāni vitthārato dassetuŋ, *katamāni dasa? Idha, Sāriputta, Tathāgato ṭhānañ ca ṭhānato* ti ādim āha. Tattha *ṭhānañ ca ṭhānato* ti kāraṇañ ca kāraṇato. Kāraṇaŋ hi yasmā tattha phalaŋ tiṭṭhati, tadāyattavuttitāya uppajjati c' eva pavattati ca, tasmā ṭhānan ti vuccati. Taŋ Bhagavā, ye ye dhammā yesaŋ yesaŋ dhammānaŋ hetupaccayā uppādāya, taŋ taŋ ṭhānaŋ; ye ye dhammā yesaŋ yesaŋ dhammānaŋ na hetupaccayā uppādāya, taŋ taŋ aṭṭhānan ti pajānanto *ṭhānañ ca ṭhānato, aṭṭhānañ ca aṭṭhānato yathābhūtaŋ pajānāti.* Abhidhamme pan' etaŋ, "Tattha katamaŋ Tathāgatassa ṭhānañ ca ṭhānato aṭṭhānañ ca aṭṭhānato yathābhūtaŋ ñāṇan" ti (Vbh. 335) ādinā nayena viṭṭhāritam eva. *Yam pī ti* yena ñāṇena. *Idam pi, Sāriputta, Tathāgatassā* ti idam pi ṭhānâṭhānañāṇaŋ Tathāgatassa Tathāgatabalaŋ nāma hotī ti attho. Evaŋ sabbapadesu yojanā veditabbā.

---

[1] B. Asanivicakkan ti. [2] B. Aññāta-. [3] B. S. *omit.*

27. [70⁴] *Kammasamādānānan* ti samādiyitvā katānaŋ kusalâkusalakammānaŋ. Kammam eva vā kammasamādānaŋ. *Ṭhānaso hetuso* ti paccayato c' eva hetuto ca. Tattha gati-upadhi-kāla-payogā vipākassa ṭhānaŋ, kammaŋ hetu. Imassa pana ñāṇassa viṭṭhārakathā, "Atth' ekaccāni pāpakāni kammasamādānāni gatisampattipaṭibāḷhāni na vipaccantī" ti (Vbh. 338) ādinā nayena Abhidhamme āgatā yeva.

28. [70⁷] *Sabbatthagāminin* ti sabbagatigāminiñ ca agatigāminiñ ca. *Paṭipadan* ti maggaŋ. *Yathābhūtaŋ pajānātī* ti bahusu pi manussesu ekam eva pāṇaŋ ghātentesu imassa cetanā nirayagāminī bhavissati, imassa tiracchānayonigāminī ti iminā nayena ekavatthusmim pi kusalâkusalacetanāsaṅkhātānaŋ paṭipattīnaŋ aviparītato sabhāvaŋ jānāti. Imassa pi ca ñāṇassa vitthārakathā, "Tattha katamaŋ Tathāgatassa sabbatthagāminipaṭipadaŋ yathābhūtaŋ ñāṇaŋ? Idha Tathāgato, ayaŋ maggo ayaŋ paṭipadā nirayagāminī ti pajānātī" ti (Vbh. 339) ādinā nayena Abhidhamme āgatā yeva.

29. [70⁹] *Anekadhātun* ti cakkhudhātu-ādīhi kāmadhātu-ādīhi vā dhātūhi bahudhātuŋ. *Nānādhātun* ti tāsaŋ yeva dhātūnaŋ vilakkhaṇatāya nānappakāradhātuŋ. *Lokan* ti khandhâyatana-dhātulokaŋ. *Yathābhūtaŋ pajānātī* ti tāsaŋ tāsaŋ dhātūnaŋ aviparītato sabhāvaŋ paṭivijjhati. Idam pi ñāṇaŋ, "Tattha katamaŋ Tathāgatassa anekadhātu-nānādhātulokaŋ yathābhūtaŋ ñāṇaŋ? Idha Tathāgato khandhanānattaŋ pajānātī" ti (Vbh. 339) ādinā nayena Abhidhamme vitthāritam eva.

30. [70¹¹] *Nānâdhimuttikatan* ti hīnâdīhi adhimuttīhi nānâdhimuttikabhāvaŋ. Idam pi ñāṇaŋ, "Tattha katamaŋ Tathāgatassa sattānaŋ nānâdhimuttikataŋ yathābhūtaŋ ñāṇaŋ? Idha Tathāgato pajānāti[1]: Santi sattā hīnâdhimuttikā" ti (Vbh. 339) ādinā nayena Abhidhamme vitthāritam eva.

31. [70¹³] *Parasattānan* ti padhānasattānaŋ. *Parapuggalānan* ti tato paresaŋ hīnasattānaŋ. Ekattham eva vā

¹ B. S. *omit.*

etaŋ padadvayaŋ veneyyavasena dvedhā vuttaŋ. *Indriyaparopariyattan* ti saddhâdīnaŋ indriyānaŋ parabhāvañ ca aparabhāvañ ca. Vuddhiñ ca hāniñ cā ti attho. Imassa pi ñāṇassa vitthārakathā, "Tattha katamaŋ Tathāgatassa parasattānaŋ parapuggalānaŋ indriyaparopariyattaŋ yathābhūtaŋ ñāṇaŋ? Idha Tathāgato sattānaŋ āsayaŋ jānāti, anusayaŋ jānātī" ti (Vbh. 340) ādinā nayena Abhidhamme āgatam eva.

32. [70¹⁶] *Jhānavimokkhasamādhisamāpattīnan* ti paṭhamâdīnaŋ catunnaŋ jhānānaŋ; "Rūpī rūpāni passatī" ti (Vbh. 342) ādīnaŋ aṭṭhannaŋ vimokkhānaŋ; savitakkasavicārâdīnan tiṇṇaŋ samādhīnaŋ paṭhamajjhānasamāpatti-ādīnañ ca navannaŋ anupubbasamāpattīnaŋ. *Saṅkilesan* ti hānabhāgiyadhammaŋ. *Vodānan* ti visesabhāgiyadhammaŋ. *Vuṭṭhānan* ti "Vodānam pi vuṭṭhānaŋ, tamhā tamhā samādhimhā vuṭṭhānam pi vuṭṭhānan" ti (Vbh. 343) evaŋ vuttaŋ paguṇajjhānañ c' eva bhavaṅgaphalasamāpattiyo ca. Heṭṭhimaŋ heṭṭhimaŋ hi paguṇajjhānaŋ uparimassa uparimassa padaṭṭhānaŋ hoti, tasmā vodānam pi vuṭṭhānan ti vuttaŋ. Bhavaṅgena pana[1] sabbajjhānehi vuṭṭhānaŋ hoti. Phalasamāpattiyā nirodhasamāpattito vuṭṭhānaŋ hoti. Tam enaŋ[2] sandhāya, tamhā tamhā samādhimhā vuṭṭhānam pi vuṭṭhānan ti vuttaŋ. Idam pi ñāṇaŋ, "Tattha katamaŋ Tathāgatassa jhānavimokkhasamādhisamāpattīnaŋ saṅkilesaŋ vodānaŋ vuṭṭhānaŋ yathābhūtaŋ ñāṇaŋ? Jhāyī ti cattāro jhāyī: atth' ekacco jhāyī samāpattiŋ yeva samānaŋ vipattī ti paccetī" ti (Vbh. 342) ādīnā nayena Abhidhamme vitthāritaŋ.

33. [71¹⁸] Sabbaññāṇānañ[3] ca vitthārakathāya vinicchayo Sammohavinodaniyā Vibhaṅgaṭṭhakathāya vutto. Pubbenivāsânussati-dibbacakkhuñāṇakathā Visuddhimagge vitthāritā; āsavakkhayakathā Bhayabherave. *Imāni kho, Sāriputtā* ti yāni pubbe, *dasa kho pan' imani, Sāriputta, Tathāgatassa Tathāgatabalānī* ti avoca, imāni tānī ti appanaŋ karoti.

---

[1] S. *omits.* [2] B. S. *omit.*

[3] B. Sattannaŋ ñāṇānaŋ vitthāra°; S. Sabbaññutañāṇañ ca.

34. Tattha paravādikathā hoti: Dasabalañāṇaŋ nāma pāṭiyekkaŋ n' atthi; sabbaññutañāṇass' evâyaŋ pabhedo ti. Taŋ na tathā daṭṭhabbaŋ. Aññam eva hi dasabalañāṇaŋ, aññaŋ sabbaññutañāṇaŋ. Dasabalañāṇaŋ hi sakasakakiccam eva jānāti. Sabbaññutañāṇaŋ tam pi tato avasesam pi jānāti. Dasabalañāṇesu hi[1] paṭhamaŋ kāraṇâkāraṇam eva jānāti, dutiyaŋ kammantara-vipākantaram eva, tatiyaŋ kammaparicchedam eva, catutthaŋ dhātunānattakāraṇam eva, pañcamaŋ sattānaŋ ajjhāsayâdhimuttim eva, chaṭṭhaŋ indriyānaŋ tikkhamudubhāvam eva, sattamaŋ jhānâdīhi saddhiŋ tesaŋ saṅkilesâdim eva, aṭṭhamaŋ pubbe nivutthakhandhasantatim eva, navamaŋ sattānaŋ cutipaṭisandhim eva, dasamaŋ saccaparicchedam eva. Sabbaññutañāṇaŋ pana etehi jānitabbañ ca, tato uttariñ ca pajānāti. Etesaŋ pana kiccaŋ na sabbaŋ karoti. Taŋ hi jhānaŋ hutvā appetuŋ na sakkoti; iddhi hutvā vikubbituŋ na sakkoti; maggo hutvā kilese khepetuŋ na sakkoti.

35. Api ca paravādī evaŋ pucchitabbo: Dasabalañāṇaŋ nāma etaŋ savitakkasavicāraŋ, avitakkavicāramattaŋ, avitakka-avicārāŋ, kāmâvacaraŋ, rūpâvacaraŋ,[2] lokiyaŋ, lokuttaran ti? Paṭipāṭiyā satta ñāṇāni savitakkasavicārānī ti vakkhati; tato parāni dve avitakka-avicārānī ti vakkhati. Āsavakkhayañāṇaŋ siyā savitakkasavicāraŋ, siyā avitakkavicāramattaŋ, siyā avitakka-avicāran ti vakkhati. Tathā paṭipātiyā satta kāmâvacarāni, tato parāni dve rūpâvacarāni, avasāne ekaŋ lokuttaran ti vakkhati. Sabbaññutañāṇaŋ pana savitakkasavicāram eva, kāmâvacaram eva, lokiyam evā ti vakkhati.

36. Evam ettha anupadavaṇṇanaŋ katvā idāni yasmā Tathāgato paṭhamaŋ yeva ṭhānâṭhānañāṇena veneyyasattānaŋ āsavakkhayâdhigamassa c' eva anadhigamassa ca ṭhānâṭhānabhūtaŋ kilesâvaraṇâbhāvaŋ passati, lokiyasammādiṭṭhiṭṭhānadassanato ca,[3] niyatamicchādiṭṭhiṭṭhānâbhāvadassanato ca; atha nesaŋ kammavipākañāṇena vipākâvaraṇâbhāvaŋ passati, tihetukapaṭisandhidassanato; sab-

[1] S. pi hi.
[2] B. *adds* arūpâvacaraŋ.
[3] B. S. *omit.*

batthagāminipaṭipadāñāṇena kammâvaraṇâbhāvaŋ passati, ānantariyakammâbhāvadassanato; evaŋ anāvaraṇānaŋ anekadhātu-nānādhātuñāṇena anukūladhammadesanatthaŋ cariyāvisesaŋ passati, dhātuvemattadassanato; atha nesaŋ nānâdhimuttikatañāṇena adhimuttiŋ passati, payogaŋ anādiyitvā pi adhimuttivasena dhammadesanatthaŋ; ath' evaŋ diṭṭhâdhimuttīnaŋ yathāsatti yathābalaŋ dhammaŋ desetuŋ indriyaparopariyattiñāṇena indriyaparopariyattaŋ passati, saddhâdīnaŋ tikkhamudubhāvadassanato; evaŋ pariññātindriyaparopariyattā pana te sace dūre honti, atha paṭhamajjhānâdisu[1] vasībhūtattā iddhivisesena ne khippaŋ upagacchati; upagantvā ca nesaŋ pubbenivāsânussatiñāṇena pubbajātibhāvanaŋ, dibbacakkhuñāṇânubhāvato pattabbena cetopariyañāṇena sampati cittavisesaŋ passanto, āsavakkhayañāṇânubhāvena āsavakkhayagāminiyā paṭipadāya vigatasammohattā āsavakkhayāya dhammaŋ deseti; tasmā iminā anukkamena imāni dasa balāni vuttānī ti veditabbāni.

37. [71[25]] *Taŋ*[2] *vācaŋ appahāyā* ti ādisu, puna evarūpaŋ vācaŋ na vakkhāmī ti vadanto taŋ vācaŋ pajahati nāma. Puna evarūpaŋ cittaŋ na uppādessāmī ti cintento cittaŋ pajahati nāma. Puna evarūpaŋ diṭṭhiŋ na gaṇhissāmī ti pajahanto diṭṭhiŋ paṭinissajati nāma. Tathā akaronto n' eva pajahati, na paṭinissajati. So yathābhataŋ nikkhitto evaŋ niraye,[3] yathā nirayapālehi āharitvā niraye ṭhapito, evaŋ niraye ṭhapito yevā ti veditabbo.

38. [71[27]] Idān' assa[4] atthasādhikaŋ upamaŋ dassento, *seyyathā pi* ti ādim āha. Tattha sīlasampanno ti ādisu lokiyalokuttarā sīla-samādhi-paññā veditabbā. Lokuttaravasen' eva vinivaṭṭetum[5] pi vaṭṭati. Ayaŋ hi sammāvācākammantâjīvehi *sīlasampanno*, sammāvāyāmasatisamādhīhi *samādhisampanno*, sammādiṭṭhisaṅkappehi *paññāsampanno*. So evaŋ sīlâdisampanno bhikkhu yathā *diṭṭhe va dhamme* imasmiŋ yeva attabhāve *aññaŋ ārādheti*, arahattaŋ pāpuṇāti, *evaŋsampadam idaŋ*, *Sāriputta*, *vadāmi*; idam pi kāraṇaŋ

---

[1] B. *omits* paṭhama°.
[2] B. S. Taŋ Sāriputta vācaŋ.
[3] B. S. niraye ti.
[4] B. S. Idani 'ssa.
[5] B. S. vinivattetum.

evarūpam eva. Yathā hi maggânantaraŋ avirajjhitvā va phalaŋ nibbattati, evam eva imassâpi puggalassa cuti-anantaraŋ avirajjhitvā va niraye paṭisandhi hotī ti dasseti. Sakalasmiŋ hi Buddhavacane imāya upamāya gāḷhataraŋ katvā vuttā upamā nāma n' atthi.

39. [71³²] *Vesārajjānī* ti ettha sārajjapaṭipakkho vesārajjaŋ. Catusu ṭhānesu sārajjabhāvaŋ ·paccavekkhantassa uppannasomassamayañāṇass' etaŋ nāmaŋ. *Sammāsambuddhassa te paṭijānato* ti ahaŋ Sammāsambuddho, sabbe dhammā mayā abhisambuddhā ti evaŋ paṭijānato tava. *Anabhisambuddhā* ti ime nāma dhammā tayā na abhisambuddhā. *Tatra vatā* ti tesu,[1] anabhisambuddhā ti evaŋ dassitadhammesu. *Sahadhammenā* ti sahetunā sakāraṇena vacanena; Sunakkhatto viya vippalapanto appamāṇaŋ. *Nimittam etan* ti ettha puggalo pi dhammo pi nimittan ti adhippeto. Taŋ puggalaŋ na passāmi, yo maŋ paṭicodessati, taŋ dhammam pi[2] na passāmi, yaŋ dassetvā ayaŋ nāma dhammo tayā anabhisambuddho ti maŋ paṭicodessatī ti ayam ettha attho. *Khemappatto* ti khemaŋ patto. Sesaŋ padadvayaŋ imass' eva vevacanaŋ.

40. [72³] Sabbam p' etaŋ[2] vesārajjañāṇam eva sandhāya vuttaŋ. Dasabalassa hi, ayaŋ nāma dhammo tayā anabhisambuddho ti codakaŋ puggalaŋ vā, codanākāraṇaŋ anabhisambuddhadhammaŋ vā apassato, sabhāvabuddho yeva samāno ahaŋ Buddho 'smī ti vadāmī ti paccavekkhantassa balavataraŋ somanassaŋ uppajjati. Tena sampayuttañāṇaŋ vesārajjaŋ nāma. Taŋ sandhāya *khemappatto* ti ādim āha. Evaŋ sabbattha attho veditabbo.

41. [72⁶] *Antarāyikā dhammā* ti ettha pana antarāyaŋ karontī ti antarāyikā. Te atthato sañcicca vītikkantā satta āpattikkhandhā. Sañcicca vitikkantaŋ hi antamaso dukkaṭadubbhāsitam pi maggaphalānaŋ antarāyaŋ karoti. Idha pana methunadhammo adhippeto. Methunaŋ sevato hi yassa kassaci nissaŋsayam eva maggaphalānaŋ antarāyo hoti. *Yassa kho pana te atthāyā* ti rāgakkhayâdisu yassa[3] yassa atthāya. *Dhammo desito* ti asubhabhāvanâdidhammo ka-

---

[1] B. S. tesu vata. [2] S. B. h' etaŋ. [3] B. S. *omit.*

thito. *Tatra vata man* ti tasmiŋ aniyyānikadhamme maŋ. Sesaŋ vuttanayen' eva veditabbaŋ.

42. [72[18]] *Aṭṭha kho imā, Sāriputtā* ti idaŋ kasmā āraddhaŋ? Vesārajjañāṇassa baladassanatthaŋ. Yathā hi vyattaŋ parisaŋ ajjhogāhetvā viññūnaŋ cittaŋ ārādhanasamatthāya kathāya dhammakathikassa chekabhāvo paññāyati, evaŋ imā aṭṭha parisā patvā[1] vesārajjañāṇassa vesārajjabhāvo sakkā ñātun ti vesārajjañāṇassa balaŋ dassento, *aṭṭha kho imā, Sāriputtā* ti ādim āha.

43. [72[18]] Tattha *khattiyaparisā* ti khattiyānaŋ sannipatitvā nisinnaṭṭhānaŋ. Esa nayo sabbattha. Mārakāyikānaŋ pana sannipatitvā nisinnaṭṭhānaŋ *Māraparisā* ti veditabbā; na Mārānaŋ. Sabbā pi c' etā parisā uggaṭṭhānadassanavasena gahitā. Manussā hi, ettha rājā nisinno ti pakativacanam pi vattuŋ na sakkonti; kacchehi sedā muccanti. Evaŋ uggā khattiyaparisā. Brāhmaṇā tīsu vedesu kusalā honti; gahapatayo nānāvoharesu c' eva akkharacintāya ca. Samaṇā sakavādesu kusalā honti. Tesaŋ majjhe dhammakathākathanaŋ nāma ativiya bhāro. Amanussā pi uggā honti. Amanusso ti hi vuttamatte pi[2] sakalasarīraŋ kampati.[3] Tassa rūpaŋ vā disvā saddaŋ vā sutvā sattā visaññino honti. Evaŋ amanussaparisā uggā. Tāsu pi dhammakathākathanaŋ nāma ativiya bhāro. Iti uggaṭṭhānadassanavasena tā gahitā ti veditabbā.

44. [72[23]] *Ajjhogāhatī* ti anupavisati. *Anekasataŋ khattiyaparisan* ti Bimbisārasamāgama-ñātisamāgama-Licchavisamāgamâdisadisaŋ.[4] Aññacakkavāḷesu pi[5] upalabbhati[6] yeva. Kiŋ pana Bhagavā aññacakkavāḷāni[7] pi gacchatī ti? Āma, gacchati. Kīdiso hutvā? Yādisā te, tādiso va.[8] Ten' ev' āha: "Abhijānāmi kho panâhaŋ, Ānanda, anekasataŋ khattiyaparisaŋ upasaṅkamitā. . . . Tattha yādisako

---

[1] B. S. imāhi aṭṭhahi parisāhi pi vesārajja°.
[2] B. *adds* manussānaŋ. [3] B. S. saṅkampati.
[4] B. S. °samāgamasadisaŋ.
[5] B. S. Aññesu pi cakkavāḷesu.
[6] B. S. labbhati. [7] B. S. aññāni cakkavāḷāni.
[8] B. *omits*; S. yeva.

tesaŋ vaṇṇo hoti, tādiso mayhaŋ vaṇṇo hoti, yādisako tesaŋ saro hoti, tādiso mayhaŋ saro hoti. Dhammiyā ca kathāya sandassemi—pe—sampahaŋsemi. Bhāsamānañ ca maŋ na jānanti: ko nu kho ayaŋ bhāsati, devo vā manusso vā ti. Dhammiyā ca kathāya sandassetvā—pe—sampahaŋsetvā antaradhāyāmi. Antarahitañ ca maŋ na jānanti: ko nu kho ayaŋ antarahito, devo vā manusso vā" ti (D. ii. 109).

45. Khattiyā keyūraṅgadamālāgandhâdibhūsitā nānāvirāgavasanā āmuttamaṇikuṇḍalā molidharā honti. Kiŋ Bhagavā pi evaŋ attānaŋ maṇḍeti? Te ca[1] odātā pi honti kāḷā pi maṅguracchavī pi. Kiŋ Satthā pi evarūpo hotī ti? Satthā attano pabbajitavesen' eva gacchati. Tesaŋ pana tādiso hutvā upaṭṭhāti. Gantvā rājâsane nisinnaŋ attānaŋ dasseti. Tesaŋ, ajja amhākaŋ rājā ativiya virocatī ti hoti. Te ca chinnassarā[2] pi honti, baddhassarā[3] pi, kākassarā pi. Satthā brahmassaren' eva dhammaŋ katheti. Tādisako mayhaŋ saro hotī ti idaŋ pana bhāsantaraŋ sandhāya kathitaŋ. Manussānaŋ pana taŋ sutvā, ajja rājā madhurena sarena kathetī ti hoti. Kathetvā pakkante ca Bhagavati puna rājānaŋ āgataŋ disvā, ko nu kho ayan ti vīmaŋsā uppajjati. Idaŋ vuttaŋ hoti: Ko nu kho ayaŋ imasmiŋ ṭhāne idān' eva Magadhabhāsāya, Sīhaḷabhāsāya madhurena sarena kathento antarahito ti, kiŋ devo, udāhu manusso ti? Kimatthaŋ pan' evaŋ ajānantānaŋ dhammaŋ desetī ti? Vāsanatthāya. Evaŋ suto pi hi dhammo anāgate paccayo hoti yevā ti anāgataŋ paṭicca deseti.

46. [72[25]] *Sannisinnapubban* ti saṅgamma nisinnapubbaŋ. *Sallapitapubban* ti ālāpasallāpo katapubbo. *Sākacchā* ti dhammasākacchā pi samāpajjitapubbā. *Anekasataŋ brāhmaṇaparisan* ti ādīnam pi Soṇadaṇḍasamāgamâdivasena c' eva aññacakkavāḷavasena ca sambhavo veditabbo.

47. [73[3]] *Catasso kho imā, Sāriputta, yoniyo* ti ettha yonī ti khandhakoṭṭhāsassa pi, kāraṇassa pi, passāvamaggassa pi nāmaŋ. "Catasso nāgayoniyo, catasso supaṇṇayoniyo" ti (   ) ettha hi khandhakoṭṭhāso yoni nāma. "Ayoni h'

---

[1] B. keci; S. Te pi. [2] B. S. bhinnassarā.
[3] B. *omits;* S. gambhīrassarā.

esā, Bhūmija, phalassa adhigamāyā" ti (M. iii. 140) ettha kāraṇaŋ. "Na cahaŋ brāhmaṇaŋ brūmi yonijaŋ mattisambhavan" ti (Dh. 396) ettha passāvamaggo. Idha pana khandhakoṭṭhāso *yonī* ti adhippeto. Tattha aṇḍe jātā *aṇḍajā*. Jalābumhi jātā *jalābujā*. Saŋsede jātā *saŋsedajā*. Vinā etehi kāraṇehi uppatitvā viya nibbattā[1] ti *opapātikā*. *Abhinibbhijja jāyantī* ti bhinditvā nikkhamanavasena jāyanti. *Pūtikuṇape vā* ti ādīni hi aniṭṭhān' eva[2] dassitāni. Iṭṭhesu pi sappitelamadhuphānitâdisu sattā jāyanti eva.

48. [73[13]] *Devā* ti ādisu Cātummahārājikato paṭṭhāya uparidevā opapātikā honti. Bhummadevā pana catuyonikā. *Ekacce ca manussā* ti ettha manussesu kecid eva opapātikā honti. Yebhuyyena pan' ete jalābujā va. Aṇḍajā pi ettha Kontaputtā[3] dve bhātiyatherā viya; saŋsedajā pi padumagabbhe nibbatta-Pokkharasātibrāhmaṇa-Padumāvatīdevī-ādayo viya honti yeva. Vinipātikesu Nijjhāmataṇhikā petā nerayikā viya opapātikā yeva. Avasesā catuyonikā pi honti. Yathā ca te evaŋ yakkhā pi, sabbacatuppadapakkhijātidīghajāti-ādayo pi sabbe catuyonikā yeva.

49. [73[18]] *Pañca kho imā, Sāriputta, gatiyo* ti ettha sukatadukkatakammavasena gantabbā ti *gatiyo*. Api ca gatigati, nibbattigati, ajjhāsayagati, vibhavagati, nipphattigatī ti bahuvidhā gati nāma. Tattha, "Kaŋ gatiŋ pecca gacchāmī" ti ( ) ca, "Yassa gatiŋ na jānanti devā gandhabbamānusā" ti (Dh. 420) ca, ayaŋ gatigati nāma. "Imesaŋ kho ahaŋ bhikkhūnaŋ sīlavantānaŋ n' eva jānāmi gatiŋ vā agatiŋ vā" ti (M. i. 334) ayaŋ nibbattigati nāma. "Evam pi kho te ahaŋ, Brahme, gatiñ ca pajānāmi, mutiñ[4] ca pajānāmī" ti (M. i. 328) ayaŋ ajjhāsayagati nāma. "Vibhavo gati dhammānaŋ nibbānaŋ arahato gatī" ti ( ) ayaŋ vibhavagati nāma. "Dve eva gatiyo bhavanti, anaññā" ti (D. ii. 16) ayaŋ nipphattigati nāma. Tāsu idha gatigati adhippetā.

---

[1] S. nibbattā abhinibbattā ti.
[2] B. S. aniṭṭhaṭṭhānān' eva.
[3] B. Koṇḍaputtā. [4] B. S. cutiñ ca.

50. [73[18]] *Nirayo* ti ādisu niratiyaṭṭhena nirassādaṭṭhena *nirayo*. Tiriyaŋ añchitā[1] tiracchānā. Tesaŋ yoni *tiracchānayoni*. Peccabhāvaŋ pattānaŋ visayo ti *Pettivisayo*. Manaso ussannattā *manussā*. Pañcahi kāmaguṇehi, attano attano ānubhāvehi ca dibbantī ti *devā*. *Nirayaŋ câhaŋ, Sāriputtā* ti ādisu nirayo ti saddhiŋ okāsena khandhā. *Tiracchānayoniñ cā* ti ādisu pi es' eva nayo. *Maggaŋ paṭipadun* ti ubhayenâpi taŋ taŋ[2] gatisaŋvattanikaŋ kammam eva dasseti. *Yathāpaṭipanno* ti yena maggena yāya paṭipadāya paṭipanno ti ubhayam pi ekato katvā niddisati. *Apāyan* ti ādisu vaḍḍhisaṅkhātā, sukhasaṅkhātā vā ayā apetattā apāyo. Dukkhassa gati paṭisaraṇan ti duggati. Dukkatakārino ettha vinipatantī ti vinipāto. *Nibbānañ câhan* ti idaŋ pana, na kevalaŋ gatim eva,[3] gatinissaraṇaŋ nibbānam pi jānāmī ti dassanatthaŋ āha. Idha maggo[4] paṭipadā ti ubhayenâpi ariyamaggo va vutto.

51. [74[4]] Idāni yathāvuttesu ṭhānesu attano ñāṇappavattâkāraŋ dassento, *idhâhaŋ, Sāriputtā* ti ādim āha. Tattha *ekantadukkhā* ti niccadukkhā, nirantaradukkhā. *Tippā* ti bahalā. *Kaṭukā* ti kharā. *Seyyathā pī* ti ādīni opammadassanatthaŋ vuttāni. Tattha *kāsū* ti āvāṭo pi vuccati, rāsi pi.

" Kin nu santaramāno va kāsuŋ khaṇasi, sārathi
puṭṭho me, samma, akkhāhi, kiŋ kāsuyā karissasī " ti
(Jā. vi. 12)

ettha hi āvāṭo kāsū nāma.

" Aṅgārakāsuŋ apare phuṇanti[5]
narā rudantā paridaḍḍhagattā " ti (Jā. vi. 107)

ettha rāsi. Idha pana āvāṭo adhippeto. Ten' ev' āha: *Sâdhikaporisaŋ pūr' aṅgārānan* ti. Tattha sâdhikaporisaŋ pamāṇaŋ assā ti *sâdhikaporisā*. Atirekapañcaratanā ti attho. *Vītaccikānaŋ vītadhūmānan* ti etaŋ pariḷāhassa balavabhāvadīpanatthaŋ vuttaŋ. Accivā vā hi[6] dhūme vā sati, vāto samuṭṭhāti; tena pariḷāho na balavā hoti. *Ghammapareto*

---

[1] S. añchantī ti.
[2] B. S. vuttaŋ for taŋ taŋ.
[3] B. S. gatigatim eva.
[4] B. S. maggo ti.
[5] S. bhunanti.
[6] B. S. sati *for* hi.

ti ghammânugato. *Tasito* ti jātataṇho. *Pipāsito* ti udakaŋ pātukāmo. *Ekâyanena maggenā* ti ekamaggen' eva[1] maggena anukkamanīyena ubhosu passesu nirantarakaṇṭakarukkhagahanena. *Paṇidhāyā* ti aṅgārakāsuyaŋ[2] hi patthanā nāma n' atthi. Aṅgārakāsuŋ ārabbha pana iriyāpathassa ṭhapitattā evaŋ vuttaŋ.

52. [74[20]] *Evam eva kho* ti ettha idaŋ opammasaŋsandanaŋ: Aṅgārakāsu viya hi nirayo daṭṭhabbo. Aṅgārakāsumaggo viya nirayûpagaŋ kammaŋ. Maggârūḷho viya kammasamaṅgī puggalo. Cakkhumā puriso viya dibbacakkhuko Bhagavā. Yathā so puriso maggârūḷhaŋ disvā va jānāti: ayaŋ iminā maggena gantvā aṅgārakāsuyaŋ patissatī ti, evam eva Bhagavā pāṇâtipātâdisu yaŋ kiñci kammaŋ āyūhantaŋ evaŋ jānāti: ayaŋ imaŋ kammaŋ katvā niraye nibbattissatī ti. Yathā so puriso aparabhāge taŋ aṅgārakāsuyā patitaŋ passati, evam eva Bhagavā aparabhāge so puriso taŋ kammaŋ katvā kuhiŋ nibbatto ti ālokaŋ vaḍḍhetvā dibbacakkhunā olokento niraye nibbattaŋ passati, pañcavidhabandhanâdimahādukkhaŋ anubhavantaŋ. Tattha kiñ câpi tassa kammâyūhanakāle añño vaṇṇo, niraye nibbattassa añño, atha khv' assa,[3] so satto taŋ kammaŋ katvā tattha[4] nibbatto ti olokentassa anekasahassānaŋ sattānaŋ majjhe ṭhito pi, ayaŋ so ti so yeva satto āpāthaŋ āgacchati. Dibbacakkhuphalaŋ nāma etan ti vadanti.

53. [75[6]] Dutiya-upamāyaŋ yasmā aṅgārakāsuyaŋ viya gūthakūpe pariḷāho n' atthi tasmā ekantadukkhā ti avatvā, *dukkhā* ti ādim āha. Etthâpi purimanayen' eva opammasaŋsandanaŋ veditabbaŋ. Imam pi[5] puggalaŋ Bhagavā hatthiyoni-ādisu yattha katthaci nibbattaŋ vadhabandhanaākaḍḍhanavikaḍḍhanâdīhi mahādukkhaŋ anubhavamānaŋ passati yeva.

54. [75[13]] Tatiya-upamāyaŋ *tanupattapalāso* ti na abbhapaṭalaŋ viya tanupaṇṇo. Viralapaṇṇataŋ pan' assa sandhāya idaŋ vuttaŋ. *Kabaracchāyo* ti viralacchāyo. *Dukkhabahulā*

---

[1] B. S. ekapathen' eva. [2] B. S. °kāsumhi *and omit* hi.
[3] S. attha kho satto; B. athâpi so satto.
[4] B. kattha. [5] B. S. pi hi.

ti[1] pettivisayasmiŋ hi dukkham eva bahulaŋ, sukhaŋ parittaŋ kadāci anubhavitabbaŋ hoti; tasmā evam āha. Idhâpi purimanayen' eva opammasaŋsandanaŋ veditabbaŋ.

55. [75²⁷] Catuttha-upamāyaŋ *bahalapattapalāso* ti nirantarapaṇṇo, pattasañchanno. *Sandacchāyo*[2] ti pāsāṇacchattaŋ viya ghanacchāyo. *Sukhabahulā vedanā* ti manussaloke khattiyakulâdisu sukhabahulā vedanā vedayitabbā honti. Tā vediyamānaŋ nisinnaŋ vā nipannaŋ vā passāmī ti dasseti. Idhâpi opammasaŋsandanaŋ purimanayen' eva veditabbaŋ.

56. [76⁵] Pañcama-upamāyaŋ *pāsādo* ti dīghapāsādo. *Ullittâvalittan* ti anto c' eva bahi ca littaŋ.[3] *Phussitaggaḷan* ti dvārabāhāhi saddhiŋ supihitakavāṭaŋ. *Goṇakatthato* ti caturaṅgulâdhikalomena kāḷakojavena atthato. *Paṭikatthato* ti uṇṇāmayena setattharakena atthato. *Paṭalikatthato* ti ghanapupphena uṇṇāmayena attharakena atthato. *Kadalimigapavarapaccattharaṇo* ti kadalimigacammamayena uttamapaccattharaṇena atthato. Taŋ kira paccattharaṇaŋ setavatthassa upari kadalimigacammaŋ attharitvā sibbetvā karonti. *Sa-uttaracchado* ti saha uttaracchadena uparibaddhena rattavitānena saddhin ti attho. *Ubhato lohitakûpadhāno* ti sīsûpadhānañ ca pādûpadhānañ cā ti pallaṅkassa ubhato ṭhapitalohitakûpadhāno. Idhâpi upamāsaŋsandanaŋ purimanayen' eva veditabbaŋ.

57. Ayaŋ pan' ettha aparabhāge yojanā: Yathā so puriso maggârūḷham eva jānāti, ayaŋ etena maggena gantvā pāsādaŋ āruyha kūṭâgāraŋ pavisitvā pallaṅke nisīdissati vā nipajjissati vā ti, evam eva Bhagavā dānâdisu puññakiriyavatthusu yaŋ kiñci kusalakammaŋ āyūhantaŋ yeva puggalaŋ disvā, ayaŋ imaŋ kammaŋ[4] katvā devaloke nibbattissatī ti jānāti. Yathā so puriso aparabhāge taŋ pāsādaŋ āruyha kūṭâgāraŋ pavisitvā pallaṅke nisinnaŋ vā nipannaŋ va ekantasukhā nirantarasukhā vedanā vediyamānaŋ passati, evam eva Bhagavā aparabhāge, so puriso taŋ kalyāṇakammaŋ katvā kuhiŋ nibbatto ti ālokaŋ vaḍḍhetvā dibbacakkhunā olokento deva-

---

[1] B. S. Dukkhabahulam ti.

[2] B. Santacchāyo; S. Saṇḍacchāyo.

[3] B. S. c' eva ullittaŋ bahi ca avalittaŋ. [4] B. S. *omit.*

loke nibbattaŋ passati, Nandanavanâdisu accharāsaṅghaparivutaŋ, dibbasampattiŋ anubhavamānaŋ.

58. [76[23]] Āsavakkhayavāre dibbena cakkhunā ti avatvā, *tam enaŋ passāmī* ti vuttaŋ; taŋ kasmā ti ce? Niyamâbhāvā. Imaŋ hi puggalaŋ dibbacakkhunā pi passissati, cetopariyañāṇena pi jānissati; sabbaññutañāṇena pi jānissati yeva. *Ekantasukhā vedanā* ti idaŋ kiñ câpi devalokasukhena saddhiŋ vyañjanato ekaŋ, atthato pana nānā hoti. Devalokasukhaŋ hi rāgapariḷāhâdīnaŋ atthitāya na ekanten' eva ekantasukhaŋ.[1] Nibbānasukhaŋ pana sabbapariḷāhānaŋ vūpasamā sabbâkārena ekantasukhaŋ. Upamāyam pi yaŋ[2] pāsāde ekantasukhā ti vuttaŋ, taŋ maggapariḷāhassa avūpasantatāya, chātajjhattatāya, pipāsâbhibhūtatāya ca, na ekanten' ekantasukhaŋ. Vanasaṇḍe pana pokkharaṇiyaŋ oruyha rajojallassa pavāhitattā, maggadarathassa vūpasantatāya, bhisamulālakhādanena[3] c' eva madhurodakapānena ca khuppipāsānaŋ vinītatāya, udakasāṭikaŋ parivattetvā paṭṭadukūlaŋ[4] nivāsetvā taṇḍulatthavikaŋ ussisake katvā udakasāṭakaŋ pīḷetvā hadaye ṭhapetvā mandamandena[5] vātena vījayamānassa nipannattā sabbâkārena ekantasukhaŋ hoti.

59. [77[1]] *Evam eva kho* ti ettha idaŋ opammasaŋsandanaŋ: Pokkharaṇī viya ariyamaggo daṭṭhabbo. Pokkharaṇimaggo viya pubbabhāgapaṭipadā. Maggârūḷho viya paṭipadāsamaṅgī puggalo. Cakkhumā puriso viya vivaṭacakkhu[6] Bhagavā. Vanasaṇḍo viya nibbānaŋ. Yathā so puriso maggârūḷhaŋ disvā va jānāti: ayaŋ iminā maggena gantvā pokkharaṇiyaŋ nahātvā ramaṇīye vanasaṇḍe rukkhamūle nisīdissati vā nipajjissati vā ti, evam eva Bhagavā paṭipadaŋ pūrentam eva, nāmarūpaŋ paricchindantam eva, paccayapariggahaŋ karontam eva, lakkhaṇârammaṇāya vipassanāya kammaŋ karontam eva jānāti: ayaŋ imaŋ paṭipadaŋ pūretvā sabbâsave khepetvā, anāsavaŋ cetovimuttiŋ paññāvimuttin ti evaŋ vuttaŋ phalasamāpattiŋ upasampajja viharissatī ti

---

1 B. *omits* ekanta°. 2 B. yathā.
3 B. bhisamūla°; S. bhisamūlāla°.
4 B. S. maṭṭhadukūlaŋ. 5 B. S. *add* ca.
6 B. S. dibbacakkhu.

Yathā so puriso aparabhāge taŋ[1] pokkharaṇiyaŋ nahātvā vanasaṇḍaŋ pavisitvā nisinnaŋ vā nipannaŋ vā ekantasukhā vedanā vediyamānaŋ passati, evam eva Bhagavā aparabhāge taŋ puggalaŋ paṭipadaŋ pūretvā maggaŋ bhāvetvā phalaŋ sacchikatvā nirodhasayanavaragataŋ nibbānârammaṇaŋ phalasamāpattiŋ appetvā ekantasukhā vedanā vediyamānaŋ passati.

60. [77[23]] *Abhijānāmi kho panâhaŋ, Sāriputta, caturaṅgasamannāgatan* ti idaŋ kasmā āraddhaŋ? Pāṭiyekkaŋ anusandhivasena āraddhaŋ. Ayaŋ kira Sunakkhatto, dukkarakārikāya suddhi hotī ti evaŋ laddhiko. Ath' assa Bhagavā, mayā[2] ekasmiŋ attabhāve ṭhatvā caturaṅgasamannāgataŋ dukkaraŋ kataŋ, dukkarakārako nāma mayā sadiso n' atthi, dukkarakārena suddhiyā sati aham eva suddho bhaveyyan ti dassetuŋ imaŋ desanaŋ ārabhi.

61. Api ca ayaŋ Sunakkhatto dukkarakārikāya pasanno. So c' assa pasannabhāvo, "Addasā kho, Bhaggava, Sunakkhatto Licchaviputto acelakaŋ Korakkhattiyaŋ . . . catukuṇḍikaŋ chamānikiṇṇaŋ bhakkhāsaŋ mukhen' eva khādantaŋ, mukhena bhuñjantaŋ. Disvān' assa etad ahosi: sādhurūpo vata bho arahaŋ[3] samaṇo, catukuṇḍiko chamānikiṇṇaŋ bhakkhāsaŋ mukhen' eva khādati, mukhena bhuñjatī" ti (D. iii. 6) evam ādinā Pāṭikasutte āgatanayen' eva veditabbo. Atha Bhagavā, ayaŋ dukkarakārikāya pasanno, mayā ca ekasmiŋ attabhāve ṭhatvā caturaṅgasamannāgataŋ dukkaraŋ kataŋ, dukkarakāre pasīdantenâpi anena mayi pasīditabbaŋ siyā, so pi 'ssa pasādo mayi n' atthī ti dassento pi[4] imaŋ desanaŋ ārabhi.

62. [77[24]] Tattha *brahmacariyan* ti dānam pi, veyyāvaccam pi, sikkhāpadam pi, brahmavihārā pi, dhammadesanā pi, methunavirati pi, sadārasantoso pi, uposatho pi, ariyamaggo pi, sakalasāsanam pi, ajjhāsayo pi, viriyam pi vuccati.

63. "Kin te vataŋ kiŋ pana brahmacariyaŋ
kissa suciṇṇassa ayaŋ vipāko
iddhī jutī balaviriyûpapatti
akkhāhi me, nāga, mahāvimānaŋ.

---

[1] B. S. tāyaŋ. [2] C. mayā ca. [3] B. S. ayaŋ. [4] B. S. *omit*.

Ahañ ca bhariyā ca manussaloke
saddhā ubho dānapatī ahumha
opānabhūtaŋ me gharaŋ tadā 'si
santappitā samaṇabrāhmaṇā ca. . . .
Taŋ me vataŋ taŋ pana brahmacariyaŋ
tassa suciṇṇassa ayaŋ vipāko
iddhī jutī balaviriyûpapatti
idaŋ ca me, dhīra, mahāvimānan " ti (Jā. vi. 316)

imasmiŋ hi Puṇṇakajātake dānaŋ brahmacariyan ti vuttaŋ.

64. " Kena pāṇi kāmadado kena pāṇi madhussavo
kena te brahmacariyena puññaŋ pāṇimhi ijjhati. . . .
Tena pāṇi kāmadado tena pāṇi madhussavo
tena me brahmacariyena puññaŋ pāṇimhi ijjhatī " ti
(Pv. 24)

imasmiŋ Aṅkurapetavatthumhi veyyāvaccaŋ brahmacariyan ti vuttaŋ.

65. " Idaŋ kho taŋ, bhikkhave, Tittiriyaŋ nāma brahmacariyaŋ ahosī " ti (Vin. ii. 162) imasmiŋ Tittirajātake pañcasikkhāpadaŋ brahmacariyan ti vuttaŋ. " Taŋ kho pana, Pañcasikha, brahmacariyaŋ n' eva nibbidāya, na virāgāya . . . yāvad eva Brahmalokûpapattiyā " ti (D. ii. 251) imasmiŋ Mahā-Govindasutte brahmavihārā brahmacariyan ti vuttaŋ. " Etasmiŋ brahmacariyasmiŋ sahassaŋ maccuhāyino " ti ( ) ettha dhammadesanā brahmacariyan ti vuttā. " Pare[1] abrahmacārī bhavissanti, mayam ettha brahmacārino bhavissāmā " ti (M. i. 42) Sallekhasutte methunavirati brahmacariyan ti vuttā.

66. " Mayañ ca bhariyā nâtikkamāma,
amhe ca bhariyā nâtikkamanti
aññatra tāhi brahmacariyaŋ carāma
tasmā ti[2] amhaŋ daharā na mīyare " ti (Jā. iv. 53)

Mahā-Dhammapālajātake sadārasantoso brahmacariyan ti vutto.

" Hīnena brahmacariyena khattiye upapajjati
majjhimena ca devattaŋ[3] uttamena visujjhatī " ti
(Jā. vi. 98)

---

[1] B. S. Apare. [2] B. hi. [3] B. devesu.

evaŋ Nimijātake attadamanavasena kato aṭṭhaṅgiko uposatho brahmacariyan ti vutto.

67. "Idaŋ kho pana, Pañcasikha, brahmacariyaŋ ekantanibbidāya virāgāya—pe—ayam eva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo" ti (D. ii. 251) Mahā-Govindasuttasmiŋ yeva ariyamaggo brahmacariyan ti vutto. "Tayidaŋ brahmacariyaŋ iddhañ c' eva phītañ ca vitthārikaŋ bāhujaññaŋ puthubhūtaŋ, yāvad eva manussehi[1] suppakāsitan" ti (D. iii. 126) Pāsādikasutte sikkhāttayasaṅgahaŋ sakalasāsanaŋ brahmacariyan ti vuttaŋ.

"Api ataramānānaŋ phalâsā va samijjhati
vipakkabrahmacariyo 'smi evaŋ jānāhi Gāmaṇī" ti
(Jā. i. 136)

ettha ajjhāsayo brahmacariyan ti vutto.

68. Idha pana viriyaŋ *brahmacariyan* ti adhippetaŋ. Viriyabrahmacariyassa hi idam eva suttaŋ. Tad etaŋ ekasmiŋ attabhāve catubbidhassa dukkarassa katattā *caturaṅgasamannāgatan* ti vuttaŋ.

69. [77[24]] *Tapassī sudaŋ homī* ti, sudan ti nipātamattaŋ. Tapanissitako homī ti attho. *Paramatapassī* ti paramo tapassī, tapanissitakānaŋ uttamo. *Lūkhassudaŋ*[2] *homī* ti lūkho homi. *Jegucchī* ti pāpajigucchako. *Pavivittassudaŋ*[3] *homī* ti pavivitto ahaŋ homi.

70. [77[28]] *Tatrassu me idaŋ, Sāriputtā* ti tatra caturaṅge brahmacariye idaŋ mama tapassitāya hoti. Tapanissitakabhāve mayhaŋ idaŋ acelakâditapanissitakattaŋ hotī ti dasseti. Tattha *acelako* ti niccelo,[4] naggo. *Muttâcāro* ti vissaṭṭhâcāro; uccārakammâdisu lokiyakulaputtâcārena virahito; ṭhitako va uccāraŋ karomi, passāvaŋ karomi, khādāmi, bhuñjāmi. *Hatthâpalekhano* ti hatthe piṇḍamhi niṭṭhite[5] jivhāya hatthaŋ apalikhāmi. Uccāraŋ vā katvā hatthasmiŋ yeva daṇḍakasaññī hutvā hatthena apalikhāmī ti dasseti. Te kira daṇḍakaŋ satto ti paññāpenti. Tasmā tesaŋ paṭipadaŋ pūrento evam akāsi. Bhikkhāgahaṇatthaŋ, ehi bhadante ti vutto na etī ti *na ehibhadantiko*. Tena hi, tiṭṭha bhadante ti vutto pi na tiṭṭhatī ti *na tiṭṭhabhadantiko*. Tadu-

---

[1] B. manussesu. [2] B. S. Lūkho sudaŋ.
[3] B. S. pavivitto sudaŋ. [4] B. niccolo. [5] B. ṭhite.

bhayam pi tittḥiyā, etassa vacanaŋ kataŋ bhavissatī ti na karonti. Aham pi evaŋ akāsin ti dasseti. *Abhihaṭan* ti puretaraŋ gahetvā āhaṭabhikkhaŋ. *Uddissakaṭan*[1] ti, imaŋ tumhe uddissa katan ti evaŋ ārocitabhikkhaŋ. *Na nimantaṇan* ti asukaŋ nāma kulaŋ vā vīthiŋ vā gāmaŋ vā paviseyyāthā ti evaŋ nimantitabhikkham pi na sādiyāmi, na gaṇhāmi.

71. [77[31]] *Na kumbhimukhā* ti kumbhito uddharitvā diyyamanaŋ bhikkhaŋ na gaṇhāmi. *Na kaḷopimukhā* ti kaḷopī ti ukkhali, pacchi vā. Tato pi na gaṇhāmi. Kasmā? Kumbhi-kaḷopiyo maŋ nissāya kaṭacchunā pahāraŋ labhantī ti. *Na eḷakamantaran* ti ummāraŋ antaraŋ katvā diyyamānaŋ na gaṇhāmi. Kasmā? Ayaŋ maŋ nissāya antarakaraṇaŋ labhatī ti. Daṇḍamusalesu pi es' eva nayo. *Na dvinnan* ti dvīsu bhuñjamānesu ekasmiŋ uṭṭhāya dente na gaṇhāmi. Kasmā? Kabaḷantarāyo hotī ti. *Na gabbhiniyā* ti ādisu pana *gabbhiniyā* kucchiyaŋ dārako kilamati; *pāyantiyā* dārakassa khīrantarāyo hoti; *purisantaragatāya* rati-antarāyo hotī ti na gaṇhāmi. *Na saṅkittīsū* ti saṅkittetvā katabhattesu. Dubbhikkhasamaye kira acelakasāvakā acelakānaŋ atthāya tato tato taṇḍulâdīni samādapetvā bhattaŋ pacanti. Ukkaṭṭhâcelako tato na paṭigaṇhāti.

72. [77[35]] *Na yattha sā* ti yattha sunakho piṇḍaŋ labhissāmī ti upaṭṭhito hoti, tattha tassa adatvā āhaṭaŋ na gaṇhāmi. Kasmā? Etassa piṇḍantarayo hotī ti. *Saṇḍasaṇḍacārinī* ti samūhasamūhacārinī. Sace hi acelakaŋ disvā, imâssa bhikkhaŋ dassāmā ti mānusakā bhattagehaŋ pavisanti, tesu ca pavisantesu kaḷopimukhâdisu nilīnā makkhikā uṭṭhāya[2] uppatitvā saṇḍasaṇḍā caranti, tato āhaṭaŋ bhikkhaŋ na gaṇhāmi. Kasmā? Maŋ nissāya makkhikānaŋ gocarantarāyo jāto ti. Aham pi tathā akāsiŋ. *Thusodakan* ti sabbasassasambhārehi kataŋ suvīrakaŋ.[3] Ettha ca surāpānam eva sāvajjaŋ. Ayaŋ pana sabbesu[4] sāvajjasaññī.

73. [77[37]] *Ekâgāriko* ti yo ekasmiŋ yeva gehe bhikkhaŋ labhitvā nivattati. *Ekâlopiko* ti yo eken' eva ālopena yāpeti. Dvâgārikâdisu pi es' eva nayo. *Ekissā pi dattiyā* ti

---

[1] B. S. °katan. [2] B. S. *omit.*
[3] B. S. loṇasovirakaŋ. [4] S. *omits*; B. *adds* pi.

ekāya dattiyā. Datti nāma ekā khuddakapāti hoti, yattha aggabhikkhaŋ pakkhipitvā ṭhapenti. *Ekâhikan* ti ekadivasantarikaŋ. *Addhamāsikan*[1] ti addhamāsantarikaŋ. *Pariyāyabhattabhojanan* ti vārakabhattabhojanaŋ; ekâhavārena dvîhavārena sattâhavārena addhamāsavārenā ti evaŋ divasavārena āgataŋ[2] bhattabhojanaŋ.

74. [78[6]] *Sākhabhakkho* ti allasākhabhakkho. *Sāmākabhakkho* ti sāmākataṇḍulabhakkho. Nīvārâdisu *nīvārā* nāma tāva araññe sayañjātavīhijāti. *Daddulan* ti cammakārehi cammaŋ likhitvā chaḍḍitakasaṭaŋ. *Haṭaŋ* vuccati sileso pi sevālo pi, kaṇikārâdirukkhaniyyāso pi. *Kaṇan* ti kuṇḍakaŋ. *Ācāmo* ti bhatta-ukkhalikāya laggo jhāma-odano. Taŋ chaṇḍitaṭṭhāne gahetvā khādati. Odanakañjiyan ti pi vadanti. Piññākâdayo pākaṭā va. *Pavattaphalabhojī* ti patitaphalabhojī.

75. [78[10]] *Sāṇānī* ti sāṇavākāni. *Masāṇānī* ti missakacoḷāni. *Chavadussānī* ti matasarīrato chaḍḍitavatthāni; erakatiṇâdīni vā ganthetvā katanivāsanāni. *Paŋsukūlānī* ti paṭhaviyaŋ chaḍḍitanantakāni. *Tirīṭānī* ti rukkhatacavatthāni. *Ajinan* ti ajinamigacammaŋ. *Ajinakkhipan* ti tad eva majjhe phālitaŋ. Sakhurakan[3] ti pi vadanti. *Kusacīran* ti kusatiṇāni[4] ganthetvā katacīrakaŋ. Vākacīra-phalakacīresu pi es' eva nayo. *Kesakambalan* ti manussakesehi katakambalaŋ; yaŋ sandhāya vuttaŋ: "Yāni kānici, bhikkhave, tantâvutāni vatthāni, kesakambalaŋ[5] tesaŋ patikiṭṭhaŋ[6]; sītakāle sītaŋ,[7] uṇhakāle uṇhaŋ,[8] appaggho ca dukkhasamphasso ca duggandho ca vāyatī" ti (A. i. 286). *Vālakambalan* ti assavālâdīhi katakambalaŋ. *Ulūkapakkhakan* ti ulukapakkhāni[9] ganthetvā katanivāsanaŋ.

76. [78[16]] *Ubbaṭṭhako* ti uddhaŋ ṭhitako. *Ukkuṭikappadhānam anuyutto* ti ukkuṭikaviriyaŋ anuyutto; gacchanto pi ukkuṭiko va hutvā uppatitvā uppatitvā gacchati. *Kaṇṭa-*

---

[1] B. S. Aḍḍha°.
[2] B. ābhataŋ.
[3] C. Sahakhurakan.
[4] B. S. °tiṇaŋ.
[5] B. S. °lo.
[6] B. S. paṭikuṭṭho.
[7] B. S. sīto.
[8] B. S. uṇho.
[9] B. S. °pattāni.

Kâpassayiko ti ayakaṇṭake vā pakatikaṇṭake vā bhūmiyaŋ koṭṭetvā tattha cammaŋ attharitvā ṭhānacaṅkamâdīni karomī ti dasseti. *Seyyan* ti sayanto pi tatth' eva seyyaŋ kappemi. Sāyatatiyam assā ti *sāyatatiyakaŋ*. Pāto majjhantike sāyan ti divasassa tikkhattuŋ pāpaŋ pavāhessāmi ti udakorohanânuyogaŋ anuyutto viharāmī ti dasseti.

77. [78[23]] *Nekavassagaṇikan* ti nekavassagaṇasañjātaŋ. *Rajojallan* ti rajamalaŋ. Idaŋ attano rajojallaka-vatasamādānakālaŋ sandhāya vadati. *Jegucchismin* ti pāpajigucchanabhāve. *Yāva udakabindumhi*[1] *pī* ti yāva udakatthevake pi mama dayā paccupaṭṭhitā hoti; ko pana vādo aññesu sakkhara-kaṭhala-daṇḍaka-vālikâdisu? Te kira udakabindu ca ete ca sakkharakaṭhalâdayo khuddakapāṇā ti paññāpentī ti. Ten' āha: *Yāva udakabindumhi pi me dayā paccupaṭṭhitā hoti*. Udabindum pi na hanāmi, na vināsemi. Kiŋ kāraṇā? *Mā 'haŋ khuddake pāṇe visamagate saṅghātam āpādesin* ti. Ninnathala-tiṇagga-rukkhasākhâdisu visamaṭṭhānesu gate udabindusaṅkhāte khuddake pāṇe saṅghātaŋ vadhaŋ mā āpādesiŋ ti etadatthaŋ[2] sato va abhikkamāmī ti dasseti. Acelakesu kira bhūmiŋ akkantakālato pabhuti sīlavā nāma n' atthi, bhikkhācāraŋ gacchantā pi dussīlā va hutvā gacchanti; upaṭṭhākānaŋ gehe bhuñjantā pi dussīlā va hutvā bhuñjanti; āgacchantā pi dussīlā va hutvā āgacchanti. Yadā pana morapiñchena phalakaŋ sammajitvā sīlaŋ adhiṭṭhāya nisīdanti, tadā sīlavanto nāma honti.

78. [79[3]] *Vanakammikan* ti kandamūlādīnaŋ[3] atthāya vane vicarantaŋ. *Vanena vanan* ti vanato vanaŋ. Esa nayo sabbattha. *Papatāmī* ti gacchāmi. *Āraññako* ti araññe jātavaddho. Idaŋ attano Ājīvakakālaŋ sandhāya vadati. Bodhisatto kira pāsaṇḍapariganhanatthāya taŋ pabbajjaŋ pabbaji; niratthakabhāvaŋ pana ñatvā pi na uppabbajito. Bodhisattā hi yaŋ yaŋ ṭhānaŋ upenti, tato anivattidhammā honti. Pabbajitvā pana, mā maŋ koci addasā ti tato va araññaŋ paviṭṭho. Ten' ev' āha: *Mā maŋ te addasaŋsu, ahañ ca mā ne addasan ti.*

---

[1] *Text* udabindumhi. [2] B. S. etam atthaŋ.
[3] B. S. °mūlaphalâdīnaŋ.

79. [79[14]] *Goṭṭhā* ti govajā. *Paṭṭhitagāvo* ti nikkhantagāvo. *Tattha catukuṇḍiko* ti vanante yeva ṭhito gopālakānaŋ gāvīhi saddhiŋ apagatabhāvaŋ disvā dve hatthe dve ca jaṇṇukāni bhūmiyaŋ ṭhapetvā evaŋ catukuṇḍiko upasaṅkamitvā ti attho. *Tāni sudaŋ āhāremī* ti mahallakavacchānaŋ[1] gomayāni kasaṭāni nirojāni honti; tasmā tāni vajjetvā, yāni taruṇakānaŋ[2] khīrapānen' eva vaḍḍhantānaŋ sa-ojāni gomayāni kucchipūraŋ khāditvā puna vanasaṇḍam eva pavisati. Taŋ sandhāy' āha: *Tāni sudaŋ āhāremī* ti. *Yāvakīvañ ca me* ti yattakaŋ kālaŋ mama sakaŋ muttakarīsaŋ aparikkhīṇaŋ hoti. Yāva me dvāravalañjo pavattittha, tāva tad eva āhāremī ti attho. Kāle pana gacchante gacchante parikkhīṇamaŋsalohito upacchinnadvāravalañjo vacchakānaŋ[3] gomayāni āhāresiŋ. *Mahāvikaṭabhojanasmin* ti mahante vikaṭabhojane. Apakatibhojane ti attho.

80. [79[21]] *Tatra sudaŋ, Sāriputta, bhiŋsanakassa vanasaṇḍassa bhiŋsanakatasmiŋ hotī* ti, *tatrā* ti purimavacanâpekkhanaŋ. *Sudan* ti padapūraṇamatte nipāto. *Sāriputtā* ti ālapanaŋ. Ayaŋ pan' ettha atthayojanā: *Tatrā* ti yaŋ vuttaŋ aññatarasmiŋ bhiŋsanake vanasaṇḍe ti tatra. Yo so bhiŋsanako vanasaṇḍo vutto, tassa *bhiŋsanakassa vanasaṇḍassa, bhiŋsanakatasmiŋ hoti*. Bhiŋsanakiriyāya hotī ti attho. Kiŋ hoti? Idaŋ hoti: *Yo koci avītarāgo* tassa[4] *lomāni haŋsantī* ti. Atha vā, *tatrā* ti sāmi-atthe bhummaŋ. Su iti nipāto. "Kiŋ su nāma te bhonto samaṇabrāhmaṇā" ti (M. i. 307) ādisu viya. *Idan* ti adhippetaŋ atthaŋ paccakkhaŋ viya katvā dassanavacanaŋ. Su idan ti *sudaŋ*. Sandhivasena ikāralopo veditabbo. "Cakkhundriyaŋ, itthindriyaŋ, aññātaŋ ñassāmītindriyaŋ" (Vbh. 122), "Kiŋ sûdha vittan" ti (Sn. 181) ādisu viya.

81. Ayaŋ pan' ettha atthayojanā: Tassa Sāriputta, bhiŋsanakassa vanasaṇḍassa bhiŋsanakatasmiŋ idaŋ su hoti. *Bhiŋsanakatasmin* ti bhiŋsanakabhāve ti attho. Ekassa takārassa lopo daṭṭhabbo. Bhiŋsanakattasmiŋ yeva vā

---

[1] B. S. °vacchakānaŋ. [2] B. taruṇavacchakānaŋ.
[3] C. vacchakāni.
[4] B. S. avītarāgo . . . pe . . . lomāni.

pāṭho. Bhiŋsanakatāya iti vā vattabbe liṅgavipallāso kato. Nimittatthe c' ettha bhummavacanaŋ. Tasmā evaŋ sambandho veditabbo: Bhiŋsanakabhāve idaŋ su hoti, bhiŋsanakabhāvanimittaŋ bhiŋsanakabhāvahetu, bhiŋsanakabhāvapaccayā idaŋ su hoti. *Yo koci avītarāgo taŋ vanasaṇḍaŋ pavisati, yebhuyyena lomāni haŋsantī* ti bahutarāni lomāni haŋsanti, uddhamukhāni, sūcisadisāni, kaṇṭakasadisāni ca hutva titthanti; appāni na haŋsanti. Bahutarānaŋ vā sattānaŋ haŋsanti, appakānaŋ atisūrapurisānaŋ na haŋsanti.

82. [79[24]] *Antaraṭṭhakā* ti Māghamāsassa avasāne catasso, Phaggunamāsassa ādimhi catasso ti evaŋ ubhinnam antare aṭṭha rattī. *Abbhokāse* ti Mahāsatto himapātasamaye rattiŋ abbhokāse viharati. Ath' assa lomakūpesu āvutā muttā viya himabindūni tiṭṭhanti, sarīraŋ[1] setadukūlapārutaŋ viya hoti. *Divā vanasaṇḍe* ti divā himabindusu suriyâtapasamphassena vigatesu assāso pi bhaveyya; ayaŋ pana suriye uggacchante yeva vanasaṇḍaŋ pavisati. Tatrâpi 'ssa suriyâtapena paggharantaŋ himaŋ sarīre yeva patati. *Divā abbhokāse viharāmi, rattiŋ vanasaṇḍe* ti gimhakāle kir' esa divā abbhokāse vihāsi; ten' assa kacchehi sedadhārā mucciŋsu. Rattiŋ assāso bhaveyya; ayaŋ pana suriye atthaŋ gacchante yeva vanasaṇḍaŋ pavisati. Ath' assa divā gahita-usme vanasaṇḍe aṅgārakāsuyaŋ pakkhitto viya attabhāvo pariḍayhittha.

83. [79[28]] *Anacchariyā* ti anu acchariyā. *Paṭibhāsī* ti upaṭṭhahi.[2] *Sotatto* ti divā ātapena, rattiŋ vana-usmāya sutatto. *Sosino* ti rattiŋ himena divā himodakena sutinto.[3] *Bhiŋsanake* ti bhayajanake. *Naggo* ti niccelo. Nivāsanapārupane hi sati sītaŋ vā uṇhaŋ vā na atibādheyya; tam pi me n' atthi ti dasseti. *Na c' aggim āsīno* ti aggim pi na upagato. *Esanāpasuto* ti suddhi-esanatthāya pasuto, payutto. *Munī* ti, tadā attānaŋ munī ti katvā katheti.

84. [79[31]] *Chavaṭṭhikānī* ti upaḍḍhadaḍḍhāni aṭṭhīni. *Upadhāyā*[4] ti yathā sīsûpadhānañ ca pādûpadhānañ ca paññāyati, evaŋ santharitvā tattha seyyaŋ kappemī ti dasseti. *Gomaṇ-*

---

[1] S. sakalasarīraŋ.
[2] B. S. upaṭṭhāsi.
[3] B. S. suṭṭhu tinto.
[4] B. S. Upanidhāyā.

ḍalā ti gopāladārakā. Te kira Bodhisattassa santikaŋ gantvā, Sumedha, tvaŋ imasmiŋ ṭhāne kasmā nisinno kathehī ti vadanti. Bodhisatto adhomukho nisīdati, na katheti. Atha naŋ te, akathetuŋ na dassamā ti parivāretvā *oṭṭhubhanti*,[1] sarīre khelaŋ pātenti. Bodhisatto evam pi na katheti. Atha naŋ, tvaŋ na kathesī ti *omuttenti*, passāvam assa upari vissajjenti. Bodhisatto evam pi na katheti yeva. Tato naŋ, kathehi, kathehī ti paŋsukena okiranti. Bodhisatto evam pi na katheti yeva. Ath' assa, na kathesī ti daṇḍakasalākā gahetvā kaṇṇasotesu pavesanti. Bodhisatto dukkhā tippā katukā vedanā adhivāsento, kassaci kiñci na kathessamī ti matako viya acchati. Ten' āha: *Na kho panâhaŋ, Sāriputta, abhijānāmi tesu pāpakaŋ cittaŋ uppādetā* ti. Na mayā tesu pāpakaŋ cittaŋ[2] uppāditan ti attho.

85. [79[30]] *Upekkhāvihārasmiŋ hotī* ti upekkhāvihāro hoti. Vihāro yeva hi vihārasmin ti vutto. Ten' eva ca idha *idaŋ su me* ti etthâpi ayaŋ su me ti evaŋ attho veditabbo. Iminā nayena aññāni pi evarūpāni padāni veditabbāni. Iminā ito ekanavutikappe pūritaŋ upekkhāvihāraŋ dasseti, yaŋ sandhāy' āha:

" Sukhe patte na rajjāmi, dukkhe homi na dummano
sabbattha tulito homi esā me upekhāpāramī " ti ( ).

86. [80[2]] *Āhārena suddhī* ti kolâdinā ekaccena parittaka-āhārena sakkā sujjhitun ti evaŋdiṭṭhino honti. *Evam āhaŋsu* ti evaŋ vadanti. *Kolehī* ti badarehi. *Kolodakan* ti kolāni madditvā katapānakaŋ. *Kolavikatin* ti kolasāḷava-kolapūva-kolaguḷâdi-kolavikāraŋ. *Etaparamo* ti etaŋ pamāṇaŋ paramaŋ[3] assā ti etaparamo. Tadā ekanavutikappamatthake pi[4] na beluvapakka-tālapakkappamāṇo kolo hoti. Yaŋ etarahi kolassa pamāṇaŋ, ettako va hotī ti attho.

87. [80[10]] *Adhimattakasimānan* ti ativiya kisabhāvaŋ. *Āsītikapabbāni*[5] *vā kāḷapabbāni vā* ti yathā āsītikavalliyā vā kāḷavalliyā vā sandhiṭṭhānesu milāyitvā majjhe uṇṇatuṇṇatāni[6] honti, evaŋ mayhaŋ aṅgapaccaṅgāni hontī ti dasseti.

---

[1] B. S. oṭṭhubhenti. [2] B. S. cittam pi.
[3] S. paraŋ. [4] B. S. pana.
[5] B. S. Asītika°. [6] B. unnatunnatāni.

Oṭṭhapadan ti yathā oṭṭhassa padaŋ majjhe gambhīraŋ hoti, evam eva Bodhisattassa milāte maŋsalohite vaccadvārassa anto paviṭṭhattā ānisadaŋ majjhe gambhīraŋ hoti. Ath' assa bhūmiyaŋ nisinnaṭṭhānaŋ saraponkhena akkantaŋ viya majjhe unnataŋ hoti. *Vaṭṭanâvalī* ti yathā rajjuyā[1] āvuṇitvā katā vaṭṭanâvalī vaṭṭanānaŋ antarantarā ninnā hoti, vaṭṭanaṭṭhānesu unnatā, evaŋ piṭṭhikaṇṭako unnatâvanato hoti. *Jarasālāya gopānasiyo* ti jiṇṇasālāya gopānasiyo. Tā vaŋsato muccitvā maṇḍale patiṭṭhahanti, maṇḍalato muccitvā bhūmiyaŋ tiṭṭhanti,[2] evaŋ ekā upari hoti, ekā heṭṭhā ti oluggaviluggā bhavanti. Bodhisattassa na[3] evaŋ phāsuliyo. Tassa hi lohite chinne, maŋse milāte phāsulantarehi cammāni heṭṭhā otiṇṇāni. Taŋ sandhāy' etaŋ vuttaŋ. *Okkhāyikā* ti heṭṭhā anupaviṭṭhā. Tassa kira lohite chinne, maŋse milāte akkhi-āvāṭakā matthaluṅgaŋ āhacca aṭṭhaŋsu. Ten' assa evarūpā akkhitārakā ahesuŋ. *Āmakacchinno* ti atitaruṇakāle chinno. So hi vātâtapena samphuṭati[4] c' eva milāyati ca.

88. [80[27]] *Yāvassu me, Sāriputtā* ti, Sāriputta, mayhaŋ udaracchavi yāva piṭṭhikaṇṭakaŋ allīnā hoti. Atha vā, yāvassu me, Sāriputta, bhāriyā ahosi dukkarakārikā, mayhaŋ udaracchavi[5] piṭṭhikaṇṭakaŋ allīnā ahosī ti evam ettha sambandho veditabbo. Piṭṭhikaṇṭakaŋ yeva pariganhāmī ti saha-udaracchaviŋ gaṇhāmi. Udaracchaviŋ yeva pariganhāmī ti sahapiṭṭhikaṇṭakaŋ gaṇhāmi. Avakujjo papatāmī ti tassa hi uccāravassāvatthāya nisinnassa passāvo n' eva nikkhamati; vaccaŋ pana ekadve-kaṭakaṭṭhimattaŋ nikkhamati,[6] balavadukkhaŋ uppādeti; sarīrato sedā muccanti; tatth' eva avakujjo bhūmiyaŋ patati. Ten' āha: *Avakujjo papatāmī* ti. *Tam eva kāyan* ti taŋ[6] ekanavutikappamatthake kāyaŋ. Mahā-Saccakasutte pana pacchimabhavikakāyaŋ[7] sandhāya, "Imam eva kāyan" ti (M. i. 246) āha. *Pūtimūlānī* ti maŋse vā lohite vā sati tiṭṭhanti; tassa pana abhāve cammakhaṇḍe lomāni viya hatthe veya lagganti. Taŋ sandhāy' āha: *Pūtimūlāni lomāni kāyasmā papatantī* ti.

---

[1] S. yaṭṭhirajjuyā. [2] B. S. bhūmiyan ti evaŋ.
[3] B. S. pana na. [4] B. S. samphusati.
[5] B. S. *add* yāva. [6] B. S. *omit*. [7] B. S. °bhavakāyaŋ.

89. [81^{32}] *Alamariyañāṇadassanavisesan* ti ariyabhāvaŋ kātuŋ samatthaŋ lokuttaramaggaŋ. *Imissā yeva ariyāya paññāyā* ti vipassanāpaññāya anadhigamā. *Yā 'yaŋ ariyā* ti yā ayaŋ maggapaññā adhigatā. Idaŋ vuttaŋ hoti: Yathā etarahi vipassanāpaññāya adhigatattā maggapaññā adhigatā, evaŋ ekanavutikappamatthake vipassanāpaññāya anadhigatattā lokuttaramaggapaññaŋ nâdhigato 'smī ti. Thero[1] pan' āha: *Imissā yevā* ti vuttapaññā pi *yā' yaŋ ariyā* ti vuttapaññā pi maggapaññā yeva. Atha naŋ[2] bhikkhū āhaŋsu: Evaŋ sante maggassa anadhigatattā maggaŋ nâdhigato 'smī ti idaŋ vuttaŋ hoti, bhante ti. Āvuso, kiñ câpi dīpetuŋ na sakkomi, dve pi pana maggapaññā yevā ti. Etad eva c' ettha yuttaŋ. Itarathā hi *yā' ayan* ti niddeso ananurūpo siyā.

90. [81^{36}] *Saŋsārena suddhī* ti bahukaŋ saŋsaritvā sujjhantī ti vadanti. *Upapattiyā suddhī* ti bahukaŋ upapajjitvā sujjhantī ti vadanti. *Āvāsena suddhī* ti bahusu ṭhānesu vasitvā sujjhantī ti vadanti. Tīsu pi ṭhānesu saŋsaraṇakavasena *saŋsāro*, upapajjanakavasena *upapatti*, vasanakavasena *āvāso* ti khandhā yeva vuttā. *Yaññenā* ti bahuyāge yajitvā sujjhantī ti vadanti. *Muddhâvasittenā* ti tīhi saṅkhehi khattiyâbhisekena muddhani[3] abhisittena. *Aggiparicariyāyā* ti bahu-aggiparicaraṇena sujjhantī ti vadanti.

91. [82^{23}] *Daharo* ti taruṇo. *Yuvā* ti yobbaññena[4] samannāgato. *Susukāḷakeso* ti suṭṭhu kāḷakeso. *Paññāveyyattiyenā* ti paññāya vyattabhāvena.[5] *Jiṇṇo* ti jarājiṇṇo. *Vuddho* ti vaḍḍhitvā ṭhita-aṅgapaccaṅgo. *Mahallako* ti jātimahallako. *Addhagato* ti bahuŋ addhānaŋ gato, cirakālâtikkanto. *Vayo anuppatto* ti vassasatassa tatiyaŋ koṭṭhāsaŋ pacchimavayaŋ anuppatto. *Asītiko me vayo vattatī* ti, imaŋ kira suttaŋ Bhagavā parinibbānasaŋvacchare kathesi. Tasmā evam āha. *Paramāyā* ti uttamāya. *Satiyā* ti ādisu padasatam pi, padasahassam pi vadantassa[6] vadantass' eva

[1] S. Majjhimabhāṇakatthero; B. °bhāṇakattherā pan' āhu.
[2] B. ne. [3] B. S. *omit.*
[4] B. yobbanena; S. yubbanena.
[5] B. S. paññāveyyattibhāvena.
[6] B. *omits;* S. vadanti yeva *for* vadantassa vadantass' eva.

uggaṇhanasamatthatā *sati* nāma. Tad eva ādhāraṇa-upanibandhanasamatthatā *gati* nāma. Evaŋ gahitaŋ, dhāritaŋ sajjhāyaŋ kātuŋ samatthaviriyaŋ *dhiti* nāma. Tassa atthañ ca kāraṇañ ca dassanasamatthatā *paññāveyyattiyaŋ* nāma.

92. [82[37]] *Daḷhadhammo dhanuggaho* ti daḷhaŋ dhanuŋ gahetvā ṭhito issāso. Daḷhadhanu nāma dvisahassatthāmaŋ vuccati. Dvisahassatthāmaŋ nāma, yassa aropitassa jiyābandho lohasīsâdīnaŋ bhāro daṇḍe gahetvā yāva kaṇṭhappamāṇā ukkhittassa paṭhavito muccati. *Sikkhito* ti dasadvādasavassāni ācariyakule uggahitasippo. *Katahattho* ti koci sippam eva uggaṇhati, katahattho na hoti; ayaŋ pana katahattho, ciṇṇavasibhāvo. *Katûpāsano* ti rājakulâdisu dassitasippo.[1] *Lahukena asanenā* ti anto susiraŋ katvā tūlâdīni pūretvā katalākhāparikammena sallahukena kaṇḍena. Evaŋ kataŋ hi eka-usabhagāmī dve usabhāni gacchati, aṭṭha-usabhagāmī soḷasa usabhāni gacchati. *Appakasirenā* ti niddukkhena. *Atipāteyyā* ti atikkameyya. *Evaŋ adhimattasatimanto* ti yathā so dhanuggaho taŋ vidatthicaturaṅgulacchāyaŋ sīgham eva atikkameti, evaŋ padasatam pi padasahassam pi uggahetuŋ, upadhārituŋ, sajjhāyituŋ, atthakāraṇāni ca upaparikkhituŋ samatthā ti attho. *Aññatra asitapītakhāyitasāyitā* ti asitapītâdīni hi Bhagavatā pi kātabbāni honti, bhikkhūhi pi; tasmā tesaŋ karaṇamattakāle[2] ṭhapetvā ti dasseti.

93. [83[7]] *Apariyādinnā yevā* ti aparikkhīṇā yeva. Sace hi eko bhikkhu kāyânupassanaŋ pucchati, añño vedanânupassanaŋ—pe—dhammânupassanaŋ; iminā puṭṭhe ahaŋ pucchissāmi ti eko ekan na oloketi; evaŋ sante pi tesaŋ vāro paññāyati. Evaŋ Buddhānaŋ pana vāro na paññāyati. Vidatthicaturaṅgulacchāyaŋ atikkamanto puretaraŋ yeva Bhagavā cuddasavidhena kāyânupassanaŋ, navavidhena vedanânupassanaŋ, soḷasavidhena cittânupassanaŋ, pañcavidhena dhammânupassanaŋ katheti. Tiṭṭhantu[3] tāva ete cattāro, sace hi aññe cattāro sammappadhānesu, aññe iddhipādesu, aññe pañca indriyesu, aññe pañca balesu, aññe satta bojjhaṅgesu, aññe aṭṭha maggaṅgesu pañhe puccheyyuŋ, tam pi

---

[1] C. °sikkho. [2] B. S. °kālaŋ. [3] B. *adds* vā.

Bhagavā tāvad eva katheyya. Tiṭṭhantu vā ete aṭṭha, sace aññe sattatiŋsa janā bodhipakkhiyesu pañhe puccheyyuŋ, tam pi Bhagavā tāvad eva katheyya. Kasmā? Yāvatā hi lokiyamahājanā ekapadaŋ kathenti, tāva Ānandatthero aṭṭha padāni katheti. Ānandatthere pana ekapadaŋ kathente yeva Bhagavā soḷasapadāni katheti. Kasmā? Bhagavato hi jivhā mudukā, dantâvaraṇaŋ suphassitaŋ, vacanaŋ agalitaŋ, bhavaṅgaparivāso lahuko. Ten' āha: *Apariyādinnā yev' assa, Sāriputta, Tathāgatassa dhammadesanā* ti.

94. [83[8]] Tattha *dhammadesanā* ti tantiṭhapanā. *Dhammapadabyañjanan* ti pāḷiyā padavyañjanaŋ, tassa tassa atthassa vyañjanakaŋ akkharaŋ. *Pañhapaṭibhānan* ti pañhavyākaraṇaŋ. Iminā kiŋ dasseti? Pubbe Tathāgato daharakāle akkharāni sampiṇḍetvā padaŋ vattuŋ sakkoti; padāni sampiṇḍetvā gāthaŋ vattuŋ sakkoti; catu-akkharehi vā aṭṭha-akkharehi vā soḷasa-akkharehi vā padehi yuttāya gāthāya atthaŋ vattuŋ sakkoti; idāni pana mahallakakāle akkharāni sampiṇḍetvā padaŋ vā, padāni sampiṇḍetvā gāthaŋ vā, gāthāya atthaŋ vā vattuŋ na sakkotī ti evaŋ n' atthi. Daharakāle ca mahallakakāle ca sabbam etaŋ Tathāgatassa apariyādinnam evā ti idaŋ dasseti. *Mañcakena ce pi man* ti idaŋ Buddhabaladīpanattham eva parikappetvā āha. Dasabalaŋ pana mañcakaŋ āropetvā gāmanigamarājadhāniyo pariharaṇakālo nāma n' atthi. Tathāgatā hi pañcame āyukoṭṭhāse khaṇḍiccâdīhi anabhibhūtā suvaṇṇavaṇṇassa sarīrassa vevaṇṇiye ananuppatte devamanussānaŋ piyamanāpakāle yeva parinibbāyanti.

95. [83[19]] *Nāgasamālo* ti tassa therassa nāmaŋ. Paṭhamabodhiyaŋ hi vīsativassabbhantare Upavāna-Nāgita-Meghiyatherā viya ayam pi Bhagavato upaṭṭhāko ahosi. *Vījayamāno* ti mandamandena[1] tālavaṇṭavātena Bhagavato utusukhaŋ samuṭṭhāpayamāno. *Etad avocā* ti sakalasuttantaŋ sutvā Bhagavato pubbacaritaŋ dukkarakārikaŋ āgamma pasanno etaŋ *acchariyaŋ bhante* ti ādivacanaŋ avoca. Tattha accharaŋ paharituŋ yuttan ti *acchariyaŋ*. Abhūtapubbaŋ bhūtan ti *abbhutaŋ* Ubhayena pi attano vimhayam

---

[1] B. S. *omit* manda°.

eva dīpeti. *Konāmo ayaŋ, bhante* ti idaŋ, bhaddako vatâyaŋ dhammapariyāyo, hand' assa Bhagavantaŋ āyācitvā nāmaŋ gaṇhāpemī ti adhippāyena āhā. Ath' assa Bhagavā nāmaŋ gaṇhanto, *tasmātiha tvan* ti ādim āha. Tass' attho: Yasmā imaŋ suttaŋ sutvā tava lomāni haṭṭhāṇi, tasmātiha tvaŋ, Nāgasamāla, imaŋ dhammapariyāyaŋ Lomahaŋsapariyāyo tv' eva naŋ dhārehī ti.

Mahā-Sīhanādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

13.

[Mahā-Dukkhakkhandhasuttavaṇṇanā]

1. [83²⁹] *Evam me sutan* ti Mahā-Dukkhakkhandhasuttaŋ. Tattha *sambahulā* ti[1] Vinayapariyāyena tayo janā sambahulā ti vuccanti, tato paraŋ saṅgho. Suttantapariyāyena tayo tayo eva, tato uddhaŋ sambahulā.[2] Idha Suttantapariyāyena sambahulā veditabbā. *Piṇḍāya pavisiŋsū* ti paviṭṭhā. Te pana na tāva paviṭṭhā; pavisissāmā ti nikkhantā pana pavisiŋsū ti vuttā. Yathā kiŋ?[3] Yathā gāmaŋ gamissāmī ti nikkhantapuriso taŋ gāmaŋ appatto pi, kuhiŋ itthannāmo ti vutte, gāmaŋ gato ti vuccati, evaŋ. Paribbājakānaŋ ārāmo ti Jetavanato avidūre aññatitthiyānaŋ paribbājakānaŋ ārāmo atthi, taŋ sandhāya evam āhaŋsu. *Samaṇo, āvuso* ti āvuso tumhākaŋ satthā samaṇo Gotamo. *Kāmānaŋ pariññan* ti kāmānaŋ pahānaŋ, samatikkamaŋ paññāpeti. Rūpavedanâdisu pi es' eva nayo.

2. [84¹⁵] Tattha titthiyā sakasamayaŋ jānantā kāmānaŋ pariññaŋ paññāpeyyuŋ paṭhamajjhānaŋ vadamānā; rūpānaŋ pariññaŋ paññāpeyyuŋ arūpabhavaŋ vadamānā; vedanānaŋ pariññaŋ paññāpeyyuŋ asaññabhavaŋ vadamānā. Te pana idaŋ nāma paṭhamajjhānaŋ, ayaŋ arūpabhavo,[4] ayaŋ asaññabhavo[5] ti pi na jānanti. Te paññāpetuŋ asakkontā pi[6] kevalaŋ paññāpemā ti vadanti. Tathāgato pana kāmānaŋ pariññaŋ anāgāmimaggena paññāpetī; rūpavedanānaŋ ara-

[1] B. S. *omit* sambahulā ti.
[2] B. S. *add* ti vuccanti.
[3] B. S. *omit* Yathā kiŋ.
[4] B. S. rūpabhavo.
[5] B. S. arūpabhavo.
[6] B. S. *omit.*

hattamaggena. Te evaŋ mahante visese vijjamāne pi, *idha no, āvuso, ko viseso* ti ādim āhaŋsu. Tattha *idhā* ti imasmiŋ paññāpane. *Dhammadesanāya vā dhammadesanan* ti yadidaŋ samaṇassa vā Gotamassa dhammadesanāya saddhiŋ amhākaŋ dhammadesanaŋ, amhākaŋ vā dhammadesanāya saddhiŋ samaṇassa Gotamassa dhammadesanaŋ ārabbha nānākaraṇaŋ vuccetha, taŋ kiŋ nāmā ti vadanti. Dutiyapade pi es' eva nayo. Iti te[1] majjhe bhinnasuvaṇṇaŋ viya sāsanena saddhiŋ attano laddhiŋ vacanamattena samadhuraŋ ṭhapayiŋsu.

3. [84[19]] *N' eva abhinandiŋsū* ti evam etan ti na sampaṭicchiŋsu. *Na paṭikkosiŋsū* ti nayidaŋ evan ti na paṭisedhesuŋ. Kasmā? Te kira, titthiyā nāma andhajātā[2] jānitvā vā ajānitvā vā katheyyun ti nâbhinandiŋsu. *Pariññan* ti vacanena īsakaŋ sāsanagandho atthī ti na paṭikkosiŋsu. Janapadavāsino vā ete, sakasamayaparasamayesu na suṭṭhu kusalā ti pi ubhayaŋ nâkaŋsu.

4. [85[15]] *Na c' eva sampāyissantī* ti sampādetvā kathetuŋ na sakkhissanti. *Uttariñ ca vighātan* ti asampāyantā uttarim pi dukkhaŋ āpajjissanti. Sampādetvā kathetuŋ asakkontānaŋ[3] hi dukkhaŋ uppajjati. *Yathā taŋ, bhikkhave, avisayasmin* ti ettha *tan* ti nipātamattaŋ. *Yathā* ti kāraṇavacanaŋ. Yasmā avisaye pañho pucchito hotī ti attho. *Sadevake* ti saha devehi sadevake. Samārakâdisu pi es' eva nayo. Evaŋ tīṇi ṭhānāni loke pakkhipitvā, dve pajāyā ti pañcahi sattalokam eva pariyādiyitvā etasmiŋ sadevakâdibhede loke taŋ devaŋ vā manussaŋ vā na passamī ti dīpeti. *Ito vā pana sutvā* ti ito vā pana mama sāsanato sutvā. Ito sutvā hi atathāgato pi atathāgatasāvako pi ārādheyya, paritoseyya; aññathā ārādhanā nāma n' atthī ti dasseti.

5. [85[22]] Idāni attano tesaŋ pañhānaŋ veyyākaraṇena cittârādhanaŋ dassento, *ko ca, bhikkhave* ti ādim āha. *Kāmaguṇā* ti kāmayitabbaṭṭhena kāmā va[4] bandhanaṭṭhena guṇā. "Anujānāmi, bhikkhave, ahatānaŋ[5] vatthānaŋ . . . dviguṇaŋ saṅghāṭin" ti (Vin. i. 290) ettha hi paṭalaṭṭho guṇaṭṭho.

---

[1] B. ve°.
[2] B. S. °sadisā.
[3] B. *adds* nāma.
[4] B. S. *omit.*
[5] B. S. āhaṭāŋ.

"Accenti kālā tarayanti rattiyo
vayoguṇā anupubbaŋ jahantī" ti (S. i. 3)

ettha rāsaṭṭho guṇaṭṭho. "Sataguṇā dakkhiṇā pāṭikaṅkhitabbā" ti (M. iii. 255) ettha āṇisaŋsaṭṭho guṇaṭṭho. "Antaŋ, antaguṇan" (M. i. 57), "Kayirā mālāguṇe bahū" ti (Dh. 53) ettha bandhanaṭṭho guṇaṭṭho. Idha pi eso va adhippeto. Tena vuttaŋ: Bandhanaṭṭhena guṇā ti. *Cakkhuviññeyyā* ti cakkhuviññāṇena passitabbā. Eten' upāyena sotaviññeyyâdisu pi attho veditabbo. *Iṭṭhā* ti pariyiṭṭhā vā hontu mā vā, iṭṭhârammaṇabhūtā ti attho. *Kantā* ti kamanīyā. *Manāpā* ti manavaḍḍhanakā. *Piyarūpā* ti piyajātikā. *Kāmûpasaŋhitā* ti ārammaṇaŋ katvā uppajjamānena kāmena upasaŋhitā. *Rajanīyā* ti rajjanīyā. Rāguppattikāraṇabhūtā ti attho.

6. [85[31]] *Yadi muddāyā* ti ādisu *muddā* ti aṅgulipabbesu saññaŋ ṭhapetvā hatthamuddā. *Gaṇanā* ti acchinnagaṇanā.[1] *Saṅkhānan*[2] ti piṇḍagaṇanā, yāya khettaŋ oloketvā idha ettakā vīhi bhavissanti, rukkhaŋ oloketvā idha ettakāni phalāni bhavissanti, ākāsaŋ oloketvā ime ākāse sakuṇā ettakā nāma bhavissantī ti jānanti. *Kasī* ti kasikammaŋ. *Vaṇijjā* ti jalavaṇijjā-thalavaṇijjâdi-vaṇippatho.[3] *Gorakkhan* ti attano vā paresaŋ vā gāvo rakkhitvā pañcagorasavikkayena jīvanakammaŋ. *Issattho* vuccati āvudhaŋ gahetvā upaṭṭhānakammaŋ. *Rājaporisan* ti vinā[4] āvudhena rājakammaŋ katvā upaṭṭhānaŋ. *Sippaññataran* ti gahitâvasesaŋ hatthiassasippâdi. *Sītassa purakkhato* ti lakkhaŋ viya sarassa, sītassa purato ṭhito. Sītena bādhiyamāno ti attho. Uṇhe pi es' eva nayo. Ḍaŋsâdisu *ḍaŋsā* ti piṅgalamakkhikā. *Makasā* ti sabbamakkhikā. *Siriŋsapā* ti ye keci saritvā gacchanti. *Rissamāno* ti ruppamāno,[5] ghaṭṭiyamāno. *Mīyamāno* ti maramāno.

7. [85[36]] *Ayaŋ bhikkhave* ti, bhikkhave, ayaŋ muddâdīhi jīvikākappanaŋ[6] āgamma sītâdipaccayo ābādho, kāmānaŋ ādīnavo, kāmesu upaddavo upasaggo ti attho. *Sandiṭṭhiko*

---

[1] C. acchiddagaṇanā.
[2] B. S. Saṅkhā.
[3] S.-vaṇijjāpatho.
[4] B. S. *omit.*
[5] B. S. kampamāno.
[6] B. S. jīvita°.

ti paccakkho, sāmaŋ passitabbo. *Dukkhakkhandho* ti dukkharāsi. *Kāmahetū* ti ādisu paccayaṭṭhena kāmā assa hetū ti *kāmahetu*. Mūlaṭṭhena kāmā nidānam assā ti *kāmanidāno*; liṅgavipallāsena pana *kāmanidānan* ti vutto. Kāraṇaṭṭhena kāmā adhikaraṇaŋ assā ti *kāmâdhikaraṇo*; liṅgavipallāsen' eva pana *kāmâdhikaraṇan* ti vutto. *Kāmānam eva hetū* ti idaŋ niyamavacanaŋ. Kāmapaccayā uppajjati yevā ti attho.

8. [86[2]] *Uṭṭhahato* ti ājīvasamuṭṭhāpakaviriyena uṭṭhahantassa. *Ghaṭato* ti taŋ viriyaŋ pubbenâparaŋ ghaṭentassa. *Vāyamato* ti vāyāmaŋ, parakkamaŋ, payogaŋ karontassa. *Nâbhinipphajjantī* ti na nipphajjanti, hatthaŋ nâbhiruhanti. *Socatī* ti citte uppannabalavasokena socati. *Kilamatī* ti kāye uppannadukkhena kilamati. *Paridevatī* ti vācāhi paridevati. *Urattāḷin* ti uraŋ tāḷetvā. *Kandatī* ti rodati. *Sammohaŋ āpajjatī* ti visaññī viya sammūḷho hoti. *Moghan* ti tucchaŋ. *Aphalo* ti nipphalo. *Ārakkhâdhikaraṇan* ti ārakkhakāraṇā. *Kin ti me* ti[1] kena nu kho upāyena. *Yam pi me* ti yam pi mayhaŋ kasikammâdīni katvā uppāditaŋ dhanaŋ ahosi. *Tam pi no n' atthī* ti tam pi amhākaŋ idāni n' atthi.

9. [86[16]] *Puna ca paraŋ, bhikkhave, kāmahetū* ti ādinā pi kāraṇaŋ dassetvā va ādīnavaŋ dīpeti. Tattha *kāmahetū* ti kāmapaccayā. Rājāno pi rājuhi vivadanti. *Kāmanidānan* ti bhāvanapuŋsakaŋ. Kāme nidānaŋ katvā vivadantī ti attho. *Kāmâdhikaraṇan* ti pi bhāvanapuŋsakam eva. Kāme adhikaraṇaŋ katvā vivadantī ti attho. *Kāmānam eva hetū* ti gāma-nigama[2]-senāpati-purohitaṭṭhanantarâdīnaŋ yeva hetu vivadantī ti attho. *Upakkamantī* ti paharanti.

10. [86[28]] *Asicamman* ti asiñ c' eva kheṭakaphalakâdīni ca. Dhanukalāpaŋ sannayhitvā ti dhanuŋ gahetvā sarakalāpaŋ sannayhitvā. *Ubhato viyūḷhan* ti ubhato rāsibhūtaŋ. *Pakkhandantī* ti pavisanti. *Ususū* ti kaṇḍesu. *Vijjotalantesū* ti viparivattamānesu.[3] *Te tatthā* ti te tasmiŋ saṅgāme.

---

[1] C. Kin tī ti.

[2] B. nigama-nagara-senāpati°.

[3] B. S. viparivattantesu.

Addâvalepanā[1] *upakāriyo* ti ettha[2] manussā pākārapādaŋ assakhurasaṇṭhānena iṭṭhakāhi cinitvā upari sudhāya lepenti.[3] Evan katā pākārapādā *upakāriyo* ti vuccanti. Tā tattena[4] kalalena sittā *addâvalepanā*[1] nāma honti. *Pakkhandantī* ti tāsaŋ heṭṭhā nikhāta-ayasūla-rukkhasūlâdīhi[5] vijjhiyamānā pi pākārassa picchilabhāvena ārohituŋ asakkontā pi upadhāvanti yeva. *Pakkaṭṭhiyā*[6] ti kuthitagomayena.[7] *Abhivaggenā* ti satadantena. Taŋ aṭṭhadantâkārena katvā, nagaradvāraŋ bhinditvā pavisissāmā ti āgate uparidvāre ṭhitā tassa bandhanayottāni chinditvā tena abhivaggena omaddanti.

11. [87[6]] *Sandhim pi chindantī* ti gharasandhiŋ[8] chindanti. *Nillopan* ti gāme paharitvā mahāvilopaŋ karonti. *Ekâgārikan* ti paṇṇāsamattā pi saṭṭhimattā pi parivāretvā jīvagāhaŋ gahetvā dhanaŋ[9] āharapenti. *Paripanthe pi tiṭṭhantī* ti panthadūhanakammaŋ karonti.

12. [87[10]] *Addhadaṇḍakehī* ti muggarehi; pahārehi pi pahārasādhanatthaŋ vā catuhatthaŋ daṇḍaŋ dvedhā chetvā gahitadaṇḍakehi. *Bilaṅgathālikan* ti kañjiya-ukkhalikammakāraṇaŋ. Taŋ karontā sīsakapālaŋ uppāṭetvā tattaŋ ayogulaŋ saṇḍāsena gahetvā tattha pakkhipanti. Tena matthaluṅgaŋ pakkaṭṭhitvā[10] upari uttarati. *Saṅkhamuṇḍikan* ti saṅkhamuṇḍakakammakāraṇaŋ. Taŋ karontā uttaroṭṭha-ubhatokaṇṇacūḷikagalavāṭakaparicchedena cammaŋ chinditvā sabbakese ekato gaṇṭhiŋ katvā daṇḍakena cāletvā[11] uppāṭenti; saha kesehi cammaŋ utthahati. Tato sīsakaṭāhaŋ thūlasakkharāhi ghaŋsitvā dhovantā saṅkhavaṇṇaŋ karonti.

13. [87[13]] *Rāhumukhan* ti rāhumukhakammakāraṇaŋ. Taŋ karontā saṅkunā mukhaŋ vivaritvā anto-mukhe dīpaŋ jā-

---

[1] B. S. Aṭṭâvalepanā. [2] B. S. c' ettha.
[3] B. limpenti; S. lipanti. [4] C. tinnena.
[5] B. S. tikhiṇa-ayasūlâdīhi.
[6] B. Chakaṇakāyā; S. Chakaṇaṭhiyā.
[7] C. kaṭhita°; S. kuṭṭhita°.
[8] B. S. *add* pi. [9] B. S. *omit.*
[10] B. pakkuthitvā; S. pakkhipitvā.
[11] B. vellitvā; S. valitvā.

lenti. Kaṇṇacūlikāhi vā paṭṭhāya mukhaŋ nikhādanena khaṇanti; lohitaŋ paggharitvā mukhaŋ pūreti. *Jotimālakan* ti sakalasarīraŋ telapilotikāya veṭhetvā ālimpanti. *Hatthapajjotikan* ti hatthe telapilotikāya veṭhetvā dīpaŋ viya[1] pajjālenti. *Erakavattikan* ti erakavattakammakāraṇaŋ. Taŋ karontā heṭṭhā[1] gīvāto paṭṭhāya cammavaṭṭe kantitvā gopphake pātenti. Atha naŋ yottehi bandhitvā kaḍḍhanti. So attano va[1] cammavaṭṭe akkamitvā akkamitvā patati. *Cīrakavāsikan* ti cīrakavāsikakammakāraṇaŋ. Taŋ karontā tath' eva cammavaṭṭe kantitvā kaṭiyaŋ ṭhapenti; kaṭito paṭṭhāya kantitvā gopphakesu ṭhapenti; uparimehi heṭṭhimasarīraŋ cīrakanivāsananivatthaŋ viya hoti.

14. [87[15]] *Eṇeyyakan* ti eṇeyyakakammakāraṇaŋ. Taŋ karontā ubhesu kapparesu ca jaṇṇukesu ca ayasalākāni datvā ayasūlāni koṭṭenti. So catuhi ayasūlehi bhūmiyaŋ patiṭṭhāti. Atha naŋ parivāretvā aggiŋ karonti. "Eṇeyyako jotipariggaho yathā" ti ( ) āgataṭṭhāne pi idam eva vuttaŋ. Taŋ sandhisandhito[2] sūlāni apanetvā catuhi aṭṭhikoṭīhi yeva ṭhapenti. Evarūpā kāraṇā nāma n' atthi. *Baḷisamaŋsikan* ti ubhato mukhehi baḷisehi paharitvā camma-maŋsa-nahārūni uppāṭenti. *Kahāpaṇakan*[3] ti sakalasarīraŋ tiṇhāhi vāsīhi koṭito paṭṭhāya kahāpaṇamattaŋ[4] pāpentā koṭṭenti. *Khārâpatacchikan*[5] ti sarīraŋ tattha tattha āvudhehi paharitvā kocchehi khāraŋ ghaŋsenti[6]; camma-maŋsa-nahārūni paggharitvā[7] aṭṭhikasaṅkhalikā va tiṭṭhati.

15. [87[17]] *Palighaparivattikan* ti ekena passena nipajjāpetvā kaṇṇacchidde ayasūlaŋ koṭṭetvā paṭhaviyā ekâbaddhaŋ karonti. Atha naŋ pāde gahetvā āvijjhanti. *Palālapīṭhakan* ti cheko kāraṇiko[8] chavicammaŋ acchinditvā nisadapotakehi aṭṭhīni bhinditvā kesesu gahetvā ukkhipati,[9] maŋsarāsi yeva hoti. Atha naŋ keseh' eva pariyonandhitvā gaṇhanti; palālavaṭṭiŋ viya katvā paliveṭhenti. *Sunakkhehi*

---

[1] B. S. *omit*.
[2] B. S. Taŋ kālena kālaŋ sūlāni.
[3] B. Kahāpaṇikan.
[4] C. *adds* kahāpaṇamattaŋ.
[5] B. Kharâpaṭicchakan; S. °paṭacchikan.
[6] B. S. ghaŋsanti.
[7] B. S. *add* savanti.
[8] B. S. chekā kāraṇikā.
[9] B. S. ukkhipanti.

pī ti katipayāni divasāni āhāraŋ adatvā chātasunakhehi[1] khāḍāpenti. Te muhutten' eva aṭṭhisaṅkhalikam eva karonti. *Samparāyiko* ti samparāye dutiyattabhāve vipāko ti attho.

16. [87[30]] *Chandarāgavinayo chandarāgappahānan* ti nibbānaŋ. Nibbānaŋ hi āgamma kāmesu chandarāgo vinīyati[2] c' eva pahīyati ca. Tasmā nibbānaŋ *chandarāgavinayo chandarāgappahānan* ti vuttaŋ. *Sāmaŋ vā kāme parijānissantī* ti sayaŋ vā kāme tīhi pariññāhi parijānissanti. *Tathattāyā* ti tathābhāvāya. *Yathāpaṭipanno* ti yāya paṭipadāya paṭipanno.

17. [88[7]] *Khattiyakaññā vā* ti ādi aparittena vipulena kusalena gahitapaṭisandhikaŋ vatthâlaṅkārâdīni labhanaṭṭhāne nibbattaŋ dassetuŋ vuttaŋ. *Pannarasavassuddesikā* ti pannarasavassavayā. Dutiyapade pi es' eva nayo. Vayapadesaŋ kasmā gaṇhātī ti? Vaṇṇasampattidassanatthaŋ. Mātugāmassa hi duggatakule nibbattassa pi etasmiŋ kāle thokathokaŋ vaṇṇâyatanaŋ pasīdati. Purisānaŋ pana vīsativassapañcavīsativassakāle pasannaŋ hoti. *Nâtidīghā* ti ādīhi chadosavirahitaŋ sarīrasampattiŋ dīpeti. *Vaṇṇanibhā* ti vaṇṇo yeva.

18. [88[16]] *Jiṇṇan* ti jarājiṇṇaŋ. *Gopānasivaṅkan* ti gopānasī viya vaṅkaŋ. *Bhoggan* ti bhaggaŋ. Iminā pi 'ssā vaṅkabhāvam eva dīpeti. *Daṇḍaparāyanan* ti daṇḍapaṭisaraṇaŋ, daṇḍadutiyaŋ. *Pavedhamānan* ti kampamānaŋ. *Āturan* ti jarâturaŋ. *Khaṇḍadantan* ti jarânubhāvena khaṇḍitadantaŋ. *Phalitakesan* ti paṇḍarakesaŋ. *Vilūnan* ti luñcitvā gahitakesaŋ viya, khallāṭaŋ. *Khalitasiran* ti mahākhallāṭasīsaŋ. *Valīnan* ti sañjātavaliŋ. *Tilakâhatagattan* ti setatilaka-kāḷatilakehi vikiṇṇasarīraŋ. *Ābādhikan* ti byādhitaŋ. *Dukkhitan* ti dukkhappattaŋ. *Bāḷhagilānan* ti adhimattagilānaŋ. *Sīvathikāya chaḍḍitan* ti āmakasusāne pātitaŋ. Sesam ettha Satipaṭṭhāne vuttam eva. Idhâpi nibbānaŋ yeva chandarāgavinayo.

19. [89[36]] *N' eva tasmiŋ samaye attavyābādhāyā* ti tasmiŋ samaye attano pi dukkhatthāya na ceteti. *Avyābajjhaŋ yevā*

---

[1] B. S. chātakehi sunakhehi.

[2] C. vinayati; S. viniyyati.

ti niddukkham eva. *Yaŋ, bhikkhave, vedanā aniccā* ti bhikkhave, yasmā vedanā aniccā, tasmā. Ayaŋ aniccâdiākāro[1] vedanāya ādīnavo ti attho. Nissaraṇaŋ vuttappakāram evā ti.

Mahā-Dukkhakkhandhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

14.

[Cūḷa-Dukkhakkhandhasuttavaṇṇanā]

1. [91[1]] *Evam me sutan* ti Cūḷa-Dukkhakkhandhasuttaŋ. Tattha *Sakkesū* ti evannāmake janapade. So hi janapado Sakyānaŋ rājakumārānaŋ vāsaṭṭhānattā[2] Sakkā tv' eva saṅkhaŋ gato. Sakyānaŋ pana uppatti Ambaṭṭhasutte āgatā va. *Kapilavatthusmin* ti evannāmake nagare. Taŋ hi Kapilassa isino nivāsaṭṭhāne[3] katattā Kapilavatthū ti vuttaŋ. Taŋ gocaragāmaŋ katvā. *Nigrodhârāme* ti Nigrodho nāma Sakko. So ñātisamāgamakāle Kapilavatthuŋ āgate Bhagavati attano ārāme vihāraŋ kāretvā Bhagavato niyyātesi. Tasmiŋ viharatī ti attho.

2. [91[2]] *Mahānāmo* ti Anuruddhattherassa bhātā, Bhagavato cullapitu putto. Suddhodano, Sukkodano, Sakkodano, Dhotodano, Amitodano ti ime pañca janā bhātaro. Amitāvī nāma devī tesaŋ bhaginī. Tissatthero tassā putto. Tathāgato ca Nandatthero ca Suddhodanassa puttā. Mahānāmo ca Anuruddho ca Sukkodanassa; Ānandatthero Amitodanassa. Sa Bhagavato kaniṭṭho, Mahānāmo mahallakataro, sakadāgāmī ariyasāvako.

3. [91[6]] *Dīgharattan* ti mayhaŋ sakadāgāmiphalappattito[4] paṭṭhāya cirarattaŋ jānāmī ti dasseti. *Lobhadhammā* ti lobhasaṅkhātā dhammā. Nānappakārakaŋ lobhaŋ yeva sandhāya vadati. Itaresu pi dvīsu es' eva nayo. *Pariyādāyā tiṭṭhantī* ti khepetvā tiṭṭhanti. Idaŋ hi pariyādānaŋ nāma, "Sabbaŋ hatthikāyaŋ pariyādiyitvā, sabbaŋ assakāyaŋ, sabbaŋ rathakāyaŋ, sabbaŋ pattikāyaŋ pariyādiyitvā jīvantaŋ yeva naŋ aggahesī" ti (S. i. 84-85) ettha gahaṇe āgataŋ. "Aniccasaññā, bhikkhave, bhāvitā bahulīkatā

[1] B. *adds* va; S. ca. [2] B. S. vasana°.
[3] B. S. nivāsana°. [4] B. S. °phaluppattito.

sabbaŋ kāmarāgaŋ pariyādiyatī" ti (S. iii. 155) ettha khepane. Idhâpi khepane adhippetaŋ.[1] Tena vuttaŋ: *Pariyādiyitvā* ti khepetvā ti.

4. [91[14]] *Yena me ekadā lobhadhammā pī* ti yena mayhaŋ ekasmiŋ kāle lobhadhammā pi cittaŋ pariyādāya tiṭṭhantī ti pucchati. Ayaŋ kira rājā, sakadāgāmimaggena lobhamohā niravasesā pahīyantī ti saññī ahosi. Ayaŋ, pahīnaŋ me atthī ti pi jānāti; appahīnakaŋ upādāya pahīnakam pi puna pacchato vāvattatī ti[2] saññī hoti. Ariyasāvakassa evaŋ sandeho uppajjatī ti? Āma, uppajjati. Kasmā? Paṇṇattiyā akovidattā. Ayaŋ kileso asukamaggavajjho ti imissā paṇṇattiyā akovidassa hi ariyasāvakassa pi evaŋ hoti. Kiŋ tassa paccavekkhaṇā n' atthī ti? Atthi. Sā pana na sabbesaŋ paripuṇṇā hoti. Eko hi pahīnakilesam eva paccavekkhati, eko avasiṭṭhakilesam eva, eko maggam eva, eko phalam eva, eko nibbānam eva. Imesu pana pañcasu paccavekkhaṇāsu ekaŋ vā dve vā no laddhuŋ vaṭṭati. Iti yassa paccavekkhaṇā na paripuṇṇā, tassa maggavajjhakilesapaṇṇattiyaŋ akovidattā evaŋ hoti.

5. [91[17]] *So eva kho te* ti so yeva lobho, doso, moho ca tava santāne appahīno; tvaŋ pana pahīnasaññī ahosī ti dasseti. *So ca hi te* ti so tuyhaŋ, lobha-dosa-mohadhammo. *Kāme* ti duvidhe pi[3] kāme na paribhuñjeyyāsi[4]; mayhaŋ viya pabbajeyyāsī ti dasseti. *Appassādā* ti parittasukhā. *Bahudukkhā* ti diṭṭhadhammikasamparāyikadukkham ev' ettha bahukaŋ. *Bahūpāyāsā* ti diṭṭhadhammikasamparāyiko upāyāsakileso yev' ettha bahu. *Ādīnavo* ti diṭṭhadhammikasamparāyiko upaddavo. *Ettha bhiyyo* ti etesu kāmesu ayaŋ ādīnavo yeva bahu. Assādo pana Himavantaŋ upanidhāya sāsapo viya appo, parittako. *Iti ce pi*, *Mahānāmā* ti Mahānāma, evañ ce pi ariyasāvakassa *yathābhūtaŋ*[5] yathāsabhāvaŋ *sammā* nayena kāraṇena *paññāya* suṭṭhu diṭṭhaŋ hotī ti dasseti. Tattha *paññāyā* ti vipassanāpaññāya. Heṭṭhāmaggadvayañāṇenā ti attho.

---

[1] S. adhippeto. [2] B. puna pucchanto vaṭṭatī ti.
[3] B. S. *omit*. [4] B. S. Na paribhuñjeyyāsī ti.
[5] B. S. yathābhūtan ti.

6. [91²⁷] *So cā*[1] ti so esa maggadvayena diṭṭhakāmâdīnavo ariyasāvako. *Pītisukhaṇ* ti iminā sappītikāni dve jhānāni dasseti. *Aññaŋ vā tato santataran* ti tato vā[2] jhānadvayato santataraŋ aññaŋ upari jhānadvayañ c' eva maggadvayañ ca. *N' eva tāva anāvaṭṭī kāmesu hotī* ti atha kho so dve magge paṭivijjhitvā ṭhito pi ariyasāvako upari jhānānaŋ vā maggānaŋ vā anadhigatattā n' eva tāva kāmesu anāvaṭṭī hoti; anāvaṭṭano,[3] anābhogo na hoti; sâvaṭṭano[4] sâbhogo yeva hoti. Kasmā? Catuhi jhānehi vikkhambhanappahānassa, dvīhi maggehi samucchedappahānassa abhāvā.

7. [91³⁵] *Mayhaṃ pi kho* ti na kevalaŋ tuyh' eva, atha kho mayham pi. *Pubbe va sambodhā* ti maggasambodhato paṭhamataram eva. *Paññāya sudiṭṭhaŋ ahosī* ti ettha orodhanāṭaka[5]-pajahanapaññā adhippetā. *Pītisukhaŋ nâjjhagaman* ti sappītikāni dve jhānāni na paṭilabhiŋ. *Aññaŋ vā tato santataran* ti idha upari jhānadvayañ c' eva cattāro ca maggā adhippetā. *Paccaññāsin* ti paṭi-aññāsiŋ.[6]

8. [92²⁶] *Ekamidâhaŋ, Mahānāma, samayan* ti kasmā āraddhaŋ? Ayaŋ pāṭiyekko anusandhi. Heṭṭhā kāmānaŋ assādo pi ādīnavo pi kathito; nissaraṇaŋ na kathitaŋ. Taŋ kathetuŋ ayaŋ desanā āraddhā. Kāmasukhallikânuyogo vā[7] eko anto, attakilamathânuyogo eko; imehi antehi muttaŋ mama sāsanan ti upari phalasamāpattisīsena sakalasāsanaŋ dassetum pi ayaŋ desanā āraddhā.

9. [92²⁷] *Gijjhakūṭe pabbate* ti tassa pabbatassa gijjhasadisaŋ kūṭaŋ atthi, tasmā Gijjhakūṭo ti vuccati. Gijjhā vā tassa kūṭesu nivasantī ti pi Gijjhakūṭo ti vuccati. *Isigilipasse* ti Isigilipabbatassa passe. *Kāḷasilāyan* ti kāḷavaṇṇapiṭṭhipāsāṇe.[8] *Ubbhaṭṭhakā hontī* ti ubbhaŋ[9] yeva ṭhitakā honti, anisinnā. *Opakkamikā* ti ubbhaṭṭhakâdinā attano upakkamena nibbattitā. *Nigaṇṭho, āvuso* ti aññaŋ kāraṇaŋ vattuŋ asakkontā Nigaṇṭhassa upari khipiŋsu.[10] *Sabbaññū*

---

[1] B. S. vā.
[2] B. S. *omit.*
[3] B. S. anāvaṭṭino.
[4] S. sâvaṭṭino; B. āvaṭṭino.
[5] B. S. -nāṭakā-.
[6] C. paṭiññaŋ akāsiŋ.
[7] B. S. hi.
[8] B. S. kāḷavaṇṇe.
[9] S. ubbhā; B. uddhaŋ.
[10] B. S. pakkhipiŋsu.

sabbadassāvī ti, so amhākaŋ satthā atītânāgatapaccuppannaŋ sabbaŋ jānāti, passatī ti dassenti. *Aparisesaŋ ñāṇadassanaŋ paṭijānātī* ti so amhākaŋ satthā aparisesaŋ dhammaŋ jānānto[1] aparisesasaṅkhātaŋ ñāṇadassanaŋ paṭijānāti. Paṭijānanto ca evaŋ[2] paṭijānāti: *Carato ca me tiṭṭhato ca—pe—paccupaṭṭhitan* ti. Tattha *satatan* ti niccaŋ. *Samitan* ti tass' eva vevacanaŋ.

10. [93[19]] *Kiŋ pana tumhe, āvuso, Nigaṇṭhā jānātha, ettakaŋ vā dukkhaŋ nijjiṇṇan* ti idaŋ Bhagavā, puriso nāma yaŋ karoti, taŋ jānāti, vīsatikahāpaṇe iṇaŋ gahetvā dasa datvā dasa me dinnā, dasa ṭhitā[3] ti jānāti; te pi datvā, sabbaŋ dinnan ti janāti; khettassa tatiyabhāgaŋ lāyitvā, eko bhāgo lāyito, dve avasiṭṭhā ti jānāti; puna ekaŋ lāyitvā, dve lāyitā, eko avasiṭṭho ti; tasmim pi lāyite, sabbaŋ niṭṭhitan ti jānāti; evaŋ sabbakiccesu katañ ca akatañ ca jānāti; tumhe hi pi tathā ñātabbaŋ siyā ti dasseti. *Akusalānaŋ dhammānaŋ pahānan* ti iminā, akusalaŋ pahāya kusalaŋ bhāvetvā suddhattaŋ[4] patto Nigaṇṭho nāma tumhākaŋ sāsane atthī ti pucchati. *Evaŋ sante* ti tumhākaŋ evaŋ ajānanabhāve sati. *Luddā* ti luddâcārā. *Lohitapāṇino* ti pāṇe jīvitā oropentā lohitena makkhitapāṇino. Pāṇaŋ hiŋsantassa[5] pi lohitena pāṇi makkhīyati. So pi lohitapāṇi tv' eva vuccati. *Kururakammantā* ti dāruṇakammā, mātari, pitari, dhammikasamaṇabrāhmaṇâdisu ca katâparādhā; māgavikâdayo vā kakkhaḷakammā.

11. [93[36]] *Na kho, āvuso, Gotamā* ti idaŋ Nigaṇṭhā, ayaŋ amhākaŋ vāde dosaŋ deti, mayam pi 'ssa dosaŋ aropemā ti maññamānā ārabhiŋsu. Tass' attho: Āvuso Gotama, yathā tumhe paṇītacīvarāni dhārentā, sālimaŋsodanaŋ bhuñjantā, devavimānavaṇṇāya Gandhakuṭiyā vasamānā sukhena sukhaŋ adhigacchatha, na evaŋ sukhena sukhaŋ adhigantabbaŋ. Yathā pana mayaŋ ukkuṭikappadhānâdīhi nānappakāraŋ dukkhaŋ anubhavāma, evaŋ dukkhena sukhaŋ adhigantabban ti. *Sukhena ca h' āvuso* ti idaŋ, sace sukhena sukhaŋ adhigantabbaŋ siyā, rājā adhigaccheyyā ti dassanatthaŋ

---

[1] B. S. jānanato.
[2] B. eva ca; S. evañ ca.
[3] B. avasiṭṭhā.
[4] B. suddhantaŋ.
[5] B. S. Pāṇaŋ hi hanantassa.

vuttaŋ. Tattha *Māgadho* ti Magadharaṭṭhassa issaro. *Seniyo* ti tassa nāmaŋ. *Bimbī* ti attabhāvassa nāmaŋ. So tassa sārabhūto dassanīyo pāsādiko ti attabhāvasamiddhiyā *Bimbisāro* ti vuccati. *Sukhavihāritaro* ti idaŋ te rañño tīsu pāsādesu tividhavayehi nāṭakehi saddhiŋ sampatti-anubhavanaŋ sandhāya vadanti.

12. [94³] *Addhā* ti ekaŋsena, *Sahasā*, *appaṭisaṅkhā* ti sāhasaŋ katvā, apaccavekkhitvā; yathā ratto rāgavasena, duṭṭho dosavasena, mūḷho mohavasena bhāsati, evam eva vācā bhāsitā ti dasseti. Tattha *paṭipucchissāmī* ti tasmiŋ atthe pucchissāmi. *Yathā vo khameyyā* ti yathā tumhākaŋ rucceyya. *Pahotī* ti sakkoti. *Aniñjamāno* ti acalamāno. *Ekantasukhapaṭisaŋvedī* ti nirantarasukhapaṭisaŋvedī. *Ahaŋ kho, āvuso Nigaṇṭhā, pahomi ekantasukhapaṭisaŋvedī* ti idaŋ attano phalasamāpattisukhaŋ dassento āha. Ettha ca kathāpatiṭṭhāpanatthaŋ[1] rājavāre *satta* ādiŋ katvā pucchā katā. Satta rattindivāni nappahotī ti vutte, chappañca cattārī ti sukhaŋ pucchituŋ hoti. Buddhavāre pana, sattā ti vutte, puna chappañca cattārī ti vuccamānaŋ anacchariyaŋ hoti; tasmā *ekaŋ* ādiŋ katvā desanā katā. Sesaŋ sabbattha uttānattham evā ti.

Cūḷa-Dukkhakkhandhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

15.

[Anumānasuttavaṇṇanā]

1. [95⁶] *Evam me sutan* ti Anumānasuttaŋ. Tattha *Bhaggesū* ti evannāmake janapade. Vacanattho pan' ettha vuttânusāren' eva veditabbo. *Suŋsumāragire* ti evannāmake nagare. Tassa kira nagarassa vatthupariggahadivase avidūre udakarahade suŋsumāro saddam akāsi, giraŋ nicchāresi. Atha nagare nimmite Suŋsumāragiran tv' ev' assa nāmaŋ akaŋsu. *Bhesakaḷāvane* ti Bhesakaḷānāmake vane. Bhesakalavane[2] ti pi pāṭho. *Migadāye* ti taŋ vanaŋ migapakkhīnaŋ abhayaŋ dinnaṭṭhāne ṭhitaŋ; tasmā *Migadāyo* ti vuccati.

---

[1] C. °patiṭṭhānatthaŋ. [2] S. Bhesaka°; B. Bhesagaḷā°.

2. [95[12]] *Pavāretī* ti icchāpeti. *Vadantū* ti ovādânusāsanavasena vadantu. Ovadantu, anusāsantū ti attho. *Vacanīyo 'mhī* ti ahaŋ tumhehi vattabbo. Ovaditabbo, anusāsitabbo ti attho. *So ca hoti dubbaco* ti so ca dukkhena vattabbo hoti; vutto na sahati. *Dovacassakaraṇehi* ti dubbacabhāvakārakehi[1] upari āgatehi soḷasahi dhammehi. *Appadakkhiṇaggāhī anusāsanin* ti yo hi vuccamāno, tumhe maŋ kasmā vadatha, ahaŋ attano kappiyâkappiyaŋ, sāvajjânavajjaŋ, atthânatthaŋ jānāmī ti vadati, ayaŋ anusāsaniŋ padakkhiṇato na gaṇhāti, vāmato va[2] gaṇhāti, tasmā *appadakkhiṇaggāhī* ti vuccati.

3. [95[19]] *Pāpikānaŋ icchānan* ti lāmakānaŋ asantasambhāvanapatthanānaŋ. *Paṭippharatī* ti paṭiviruddho paccanīko hutvā tiṭṭhati. *Apasādetī* ti, kin nu[3] kho tuyhaŋ bālassa abyattassa bhaṇitena, tvam pi nāma bhaṇitabbaŋ maññissasī ti evaŋ ghaṭṭeti.[4] *Paccāropetī* ti, tvam pi kho 'si itthannāmaŋ āpattiŋ āpanno, tvaŋ tāva paṭikarohī ti evaŋ paṭi-āropeti. *Aññen' aññaŋ paṭicaratī* ti aññena kāraṇena vacanena vā aññaŋ kāraṇaŋ, vacanaŋ vā paṭicchādeti. Āpattiŋ āpanno 'sī ti vutte, ko āpanno, kiŋ āpanno, kismiŋ āpanno, kaŋ bhaṇatha, kiŋ bhaṇathā ti ca vadati. Evarūpaŋ kiñci tayā diṭṭhan ti vutte na suṇāmī ti sotaŋ vā upaneti. *Bahiddhā kathaŋ apanāmetī* ti itthannāmaŋ āpattiŋ āpanno 'sī ti puṭṭho, Pāṭaliputtaŋ gato 'mhī ti vatvā puna, na tava Pāṭaliputtagamanaŋ pucchāma, āpattiŋ pucchāmā ti vutto,[5] tato Rājagahaŋ gato 'mhī ti, Rājagahaŋ vā yāhi brāhmaṇagahaŋ vā, āpattiŋ āpanno 'sī ti, tattha sūkaramaŋsaŋ laddhan ti ādīni vadanto kathaŋ bahiddhā vikkhipati. *Apadāne* ti attano cariyāya. *Na sampāyetī* ti, āvuso, tvaŋ kuhiŋ vasasi, kaŋ nissāya vasasī ti vā, yaŋ tvaŋ vadesi: mayā esa āpattiŋ āpajjanto[6] diṭṭho ti, tvaŋ tasmiŋ samaye kiŋ karosi, ayaŋ kiŋ karoti, kattha ca tvaŋ ahosi,[7] kattha ca[8] ayan ti ādinā nayena cariyaŋ puṭṭho sampādetvā kathetuŋ na sakkoti.

---

[1] S. dubbacakāraṇehi; B. °karaṇehi.
[2] B. S. *omit.* [3] C. *omits.* [4] B. S. ghaṭeti.
[5] B. S. vutte. [6] B. S. āpanno.
[7] B. S. hattha vā tvaŋ acchasi. [8] B. S. vā.

4. [97[18]] *Tatr' āvuso* ti āvuso, tesu soḷasasu dhammesu. *Attanā va attānaŋ evaŋ anuminitabban*[1] ti evaŋ attanā va attā anumetabbo, tuletabbo, tīretabbo. *Paccavekkhitabban* ti paccavekkhitabbo. *Ahorattânusikkhinā* ti divā pi rattim pi sikkhantena. Rattiñ ca divā ca kusalesu dhammesu sikkhantena pītipāmojjam eva uppādetabban ti attho.

5. [100[15]] *Acche vā udapatte*[2] ti pasanne vā udakabhājane. *Mukhanimittan* ti mukhapaṭibimbaŋ. *Rajan* ti āgantukarajaŋ. *Aṅgaṇan* ti tattha jātakaŋ tilakaŋ vā piḷakaŋ vā. *Sabbe p' ime pāpake akusale dhamme pahīne* ti iminā sabbaŋ pahānaŋ kathesi. Kathaŋ? Ettakā akusalā dhammā pabbajitassa nânucchavikā ti paṭisaṅkhānaŋ uppādayato hi paṭisaṅkhāpahānaŋ kathitaŋ hoti. Sīlaŋ padaṭṭhānaŋ katvā kasiṇaparikammaŋ ārabhitvā aṭṭha samāpattiyo nibbattentassa vikkhambhanappahānaŋ kathitaŋ. Samāpattipadaṭṭhānaŋ katvā vipassanaŋ vaḍḍhentassa tadaṅgappahānaŋ kathitaŋ. Vipassanaŋ vaḍḍhetvā maggaŋ bhāventassa samucchedappahānaŋ kathitaŋ. Phale āgate paṭipassaddhippahānaŋ, nibbāne āgate nissaraṇappahānan ti evaŋ imasmiŋ sutte sabbaŋ pahānaŋ kathitaŋ[3] hoti.

6. [100[23]] Idaŋ hi suttaŋ, Bhikkhupātimokkhaŋ nāmā ti Porāṇā vadanti. Idaŋ divasassa tikkhattuŋ paccavekkhitabbaŋ. Pāto vasanaṭṭhānaŋ pavisitvā nisinnena, ime ettakā kilesā atthi nu kho mayhaŋ, n' atthī ti paccavekkhitabbā. Sace atthī ti passati, tesaŋ *pahānāya vāyamitabbaŋ;* no ce passati, supabbajito 'smī ti attamanena bhavitabbaŋ. Bhattakiccaŋ katvā rattiṭṭhāne divāṭṭhāne vā nisīditvā pi paccavekkhitabbaŋ. Sāyaŋ vasanaṭṭhāne nisīditvā pi paccavekkhitabbaŋ. Tikkhattuŋ asakkontena dve vāre paccavekkhitabbaŋ. Dve vāre asakkontena pana avassaŋ ekavāraŋ paccavekkhitabbaŋ. Apaccavekkhituŋ na vaṭṭatī ti vadanti. Sesaŋ sabbattha uttānam[4] evā ti.

Anumānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

[1] B. S. anumānitabban.
[2] B. S. udakapatte.
[3] B. S. *add* va.
[4] B. S. uttānattham.

16.

[Cetokhilasuttavaṇṇanā]

1. [101[1]] *Evam me sutan* ti Cetokhilasuttaŋ. Tattha *cetokhilā* ti cittassa thaddhabhāvā, kacavarabhāvā, khāṇukabhāvā. *Cetaso vinibandhā* ti cittaŋ bandhitvā muṭṭhiyaŋ katvā viya gaṇhantī ti cetaso vinibandhā. *Vuddhin* ti ādisu sīlena *vuddhiŋ*, maggena *virūḷhiŋ*, nibbānena *vepullaŋ*. Sīlasamādhīhi vā *vuddhiŋ*, vipassanāmaggena *virūḷhiŋ*, phalanibbānehi *vepullaŋ*.

2. [101[9]] *Satthari kaṅkhatī* ti Satthu sarīre vā guṇe vā kaṅkhati. Sarīre kaṅkhamāno, dvattiŋsavaralakkhaṇapatimaṇḍitaŋ nāma sarīraŋ atthi nu kho, n' atthī ti kaṅkhati. Guṇe kaṅkhamāno, atītânāgatapaccuppannajānanasamatthaŋ sabbaññutañāṇaŋ atthi nu kho n' atthī ti kaṅkhati. *Vicikicchatī* ti vicinanto kicchati, dukkhaŋ āpajjati, vinicchetuŋ na sakkoti. *Nâdhimuccatī* ti evam etan ti adhimokkhaŋ na paṭilabhati. *Na sampasīdatī* ti guṇesu[1] otaritvā nibbicikicchabhāvena pasīdituŋ, anāvilo bhavituŋ na sakkoti. *Ātappāyā* ti kilesasantāpakaviriyakaraṇatthāya. *Anuyogāyā* ti punappunayogāya. *Padhānāyā* ti padahanatthāya. *Ayaŋ paṭhamo cetokhilo* ti ayaŋ Satthari vicikicchāsaṅkhāto paṭhamo cittassa thaddhabhāvo, evam etassa bhikkhuno appahīno hoti.

3. [101[15]] *Dhamme* ti pariyattidhamme ca paṭivedhadhamme ca. Pariyattidhamme kaṅkhamāno, Tepiṭaka-Buddhavacanaŋ caturâsīti dhammakkhandhasahassānī ti vadanti, atthi nu kho etaŋ, n' atthī ti kaṅkhati. Paṭivedhadhamme kaṅkhamāno, vipassanānissando maggo nāma, magganissando phalaŋ nāma, sabbasaṅkhārapaṭinissaggo nibbānaŋ nāmā ti vadanti, taŋ atthi nu kho n' atthī ti kaṅkhati. *Saṅghe kaṅkhatī* ti supaṭipanno ti (M. i. 37) ādīnaŋ padānaŋ vasena evarūpaŋ paṭipadaŋ paṭipanno, cattāro maggaṭṭhā, cattāro phalaṭṭhā ti aṭṭhannaŋ puggalānaŋ samūhabhūto Saṅgho nāma atthi nu kho n' atthī ti kaṅkhati. Sikkhāya kaṅkhamāno, adhisīlasikkhā nāma, adhicitta . . .

[1] C. guṇehi.

adhipaññāsikkhā nāmā ti vadanti, sā atthi nu kho n' atthī ti kaṅkhati. *Ayaŋ pañcamo* ti ayaŋ sabrahmacārisu kopasaṅkhāto pañcamo cittassa thaddhabhāvo, kacavarabhāvo, khāṇukabhāvo.

4. [101²⁸] Vinibandhesu *kāme* ti vatthukāme pi kilesakāme pi. *Kāye* ti attano kāye. *Rūpe* ti bahiddhā rūpe. *Yāvadatthan* ti yattakaŋ icchati tattakaŋ. *Udarâvadehakan* ti udarapūraŋ. Taŋ hi udaraŋ avadehanato udarâvadehakan ti vuccati. *Seyyasukhan* ti mañcapīṭhasukhaŋ, utusukhañ ca.[1] *Passasukhan* ti yathāsamparivattakaŋ sayantassa dakkhiṇapassavāmapassānaŋ sukhaŋ hoti, evaŋ uppannasukhaŋ. *Middhasukhan* ti niddāsukhaŋ. *Anuyutto* ti yuttapayutto viharati. Paṇidhāyā ti patthayitvā. *Sīlenā* ti ādisu *sīlan* ti catupārisuddhisīlaŋ. *Vatan* ti vatasamādānaŋ. *Tapo* ti tapacaraṇaŋ. *Brahmacariyan* ti methunavirati. *Devo vā bhavissamī* ti mahesakkhadevo vā bhavissāmi. Devaññataro vā ti appesakkhadevesu vā aññataro.

5. [103³²] Iddhipādesu chandaŋ nissāya pavatto samādhi *chandasamādhi*. Padhānabhūtā saṅkhārā *padhānasaṅkhārā samannāgatan* ti tehi dhammehi upetaŋ. Iddhiyā pādaŋ, iddhibhūtaŋ vā pādan ti *iddhipādaŋ*. Sesesu pi es' eva nayo. Ayam ettha saṅkhepo. Vitthāro pana Iddhipādavibhaṅge āgato yeva. Visuddhimagge pan' assa attho dīpito. Iti imehi catuhi iddhipādehi vikkhambhanappahānaŋ kathitaŋ. *Ussoḷhiyeva pañcamī* ti tattha *ussoḷhī* ti sabbattha kattabbaviriyaŋ dasseti.

6. [103³⁷] *Ussoḷhipannarasaṅgusamannāgato* ti pañca cetokhilapahānāni, pañca vinibandhapahānāni, cattāro iddhipādā, ussolhī ti evaŋ ussoḷhiyā saddhiŋ pannarasahi aṅgehi[2] samannāgato. *Bhabbo* ti anurūpo, anucchaviko. *Abhinibbhidāyā* ti ñāṇena kilesabhedāya. *Sambodhāyā* ti catumaggasambodhāya. *Anuttarassā* ti seṭṭhassa. *Yogakkhemassā* ti catuhi yogehi khemassa arahattassa. *Adhigamāyā* ti paṭilābhāya.

7. [104³] *Seyyathā* ti opammatthe nipāto. *Pī* ti sambhāvanatthe. Ubhayena pi seyyathā pi nāma, bhikkhave ti

---

[1] B. S. vā. [2] S. *omits*.

dasseti. *Kukkuṭiyā aṇḍāni, aṭṭha vā dasa vā dvādasa vā* ti ettha[1] kiñ câpi kukkuṭiyā vuttappakārato ūnâdhikāni pi aṇḍāni honti, vacanasiliṭṭhatāya pana etaŋ vuttaŋ. Evaŋ hi loke siliṭṭhaŋ vacanaŋ hoti. *Tān' assū* ti tāni assu. Bhaveyyun ti attho. *Kukkuṭiyā sammā adhisayitānī* ti tāya janettiyā kukkuṭiyā pakkhe pasāretvā tesaŋ upari sayantiyā sammā adhisayitāni. *Sammā pariseditānī* ti kālena kālaŋ utuŋ gaṇhāpentiyā[2] suṭṭhu samantato seditāni, usmīkatāni. *Sammā paribhāvitānī* ti kālena kālaŋ suṭṭhu samantato bhāvitāni. Kukkuṭagandhaŋ gāhāpitānī ti attho. *Kiñ câpi tassā kukkuṭiyā* ti tassā kukkuṭiyā idha[3] tividhakiriyākaraṇena appamādaŋ katvā kiñ câpi na evaŋ icchā uppajjeyya. *Atha kho bhabbā va te* ti atha kho te kukkuṭapotakā vuttanayena sotthinā abhinibbhijjituŋ bhabbā va. Te hi, yasmā tāya kukkuṭiyā evaŋ tīh' ākārehi tāni aṇḍāni paripāliyamānāni na pūtīni honti, yo pi nesaŋ allasineho so pi pariyādānaŋ gacchati, kapālaŋ tanukaŋ hoti, pādanakhasikhā ca mukhatuṇḍakañ ca kharaŋ hoti, sayam pi[4] paripākaŋ gacchanti kapālassa tanuttā bahi āloko anto paññāyati; tasmā, ciraŋ vata mayaŋ saṅkucitahatthapādā[5] sambādhe sayimha, ayañ ca bahi āloko dissati, ettha dāni no sukhavihāro bhavissatī ti nikkhamitukāmā hutvā kapālaŋ pādena paharanti, gīvaŋ pasārenti. Tato taŋ kapālaŋ dvedhā bhijjati. Atha ne[6] pakkhe vidhunantā taṅkhaṇânurūpaŋ viravantā nikkhamanti yeva; nikkhamitvā ca gāmakkhettaŋ upasobhayamānā vicaranti.

8. [104[10]] *Evam eva kho* ti idaŋ opammasampaṭipādakaŋ. Taŋ evaŋ atthena saŋsandetvā veditabbaŋ: Tassā kukkuṭiyā aṇḍesu tividhakiriyākaraṇaŋ viya hi imassa bhikkhuno ussoḷhipannarasehi aṅgehi samannagātabhāvo. Kukkuṭiyā tividhakiriyāsampādanena aṇḍānaŋ apūtibhāvo viya pannarasaṅgasamannāgatassa bhikkhuno tividhânupassanāsampādanena vipassanāñāṇassa aparihāni. Tassā tividhakiriyākaraṇena aṇḍānaŋ allasinehapariyādānaŋ viya tassa bhikkhuno tividhânupassanāsampādanena bhavattayânugatani-

---

[1] B. S. *add* pana. [2] B. S. gāhāpentiyā. [3] B. S. imaŋ.
[4] B. S. *omit.* [5] B. S. saṅkuṭita°. [6] B. te; S. kho.

kantisinehapariyādānaŋ. Aṇḍakapāḷānaŋ tanubhāvo viya bhikkhuno avijjaṇḍakosassa tanubhāvo. Kukkuṭapotakānaŋ pādanakhatuṇḍakānaŋ[1] thaddhakharabhāvo viya bhikkhuno vipassanāñāṇassa tikkhakharavippasannabhāvo.[2] Kukkuṭapotakānaŋ pariṇāmakālo viya bhikkhuno vipassanāñāṇassa pariṇāmakālo, vaḍḍhitakālo, gabbhagahaṇakālo. Kukkuṭapotakānaŋ pādanakhasikhāya vā mukhatuṇḍakena vā aṇḍakosaŋ padāletvā pakkhe papphoṭetvā sotthinā abhinibbhidākālo viya tassa bhikkhuno vipassanāñāṇaŋ gabbhaŋ gaṇhāpetvā vicarantassa tajjātikaŋ utusappāyaŋ vā bhojanasappāyaŋ vā puggalasappāyaŋ vā dhammasavanasappāyaŋ vā labhitvā ekâsane nisinnass' eva vipassanaŋ vaḍḍhentassa anupubbâdhigatena arahattamaggena avijjaṇḍakosaŋ padāletvā abhiññāpakkhe pasāretvā papphoṭetvā sotthinā arahattappattakālo veditabbo.

9. Yathā pana kukkuṭapotakānaŋ pariṇatabhāvaŋ ñatvā mātā pi aṇḍakosaŋ bhindati, evaŋ tathārūpassa bhikkhuno ñāṇaparipākaŋ ñatvā Satthā pi,

> "Ucchinda sineham attano kumudaŋ sāradikaŋ va pāṇinā
> santimaggam eva brūhaya nibbānaŋ Sugatena desitan" ti
> (Dh. 285)

ādinā nayena obhāsapharaṇagāthāya[3] avijjaṇḍakosaŋ paharati. So gāthāpariyosāne avijjaṇḍakosaŋ bhinditvā arahattaŋ pāpuṇāti. Tato paṭṭhāya yathā te kukkuṭapotakā gāmakkhettaŋ upasobhayamānā tatthā[4] tattha caranti,[5] evaŋ ayam pi mahākhīṇâsavo nibbānârammaṇaŋ phalasamāpattiŋ appetvā saṅghârāmaŋ upasobhayamāno vicarati. Iti imasmiŋ sutte cattāri pahānāni kathitāni. Kathaŋ? Cetokhilānaŋ hi cetovinibandhānañ ca[4] pahānena paṭisaṅkhāpahānaŋ kathitaŋ; iddhipādehi vikkhambhanappahānaŋ[6]; magge āgate samucchedappahānaŋ[6]; phale āgate paṭipassaddhippahānaŋ.[6] Sesaŋ sabbattha uttānattham evā ti.

Cetokhilasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

[1] B. °nakhamukhatuṇḍakānaŋ; S. °nakhasikhamukha°.
[2] B. S. °vippassannasūrabhāvo.
[3] S. obhāsaŋ pharitvā gāthāya; B. pharetvā.
[4] B. S. *omit.* [5] B. vicaranti. [6] B. S. *add* kathitaŋ.

17.

[Vanapatthasuttavaṇṇanā]

1. [104[17]] *Evam me sutan* ti Vanapatthapariyāyaŋ. Tattha *vanapatthapariyāyan* ti vanapatthakāraṇaŋ, vanapatthadesanaŋ vā. *Vanapatthaŋ upanissāya viharatī* ti manussûpacārâtikkantaŋ vanasaṇḍasenāsanaŋ nissāya samaṇadhammaŋ karonto viharati. *Anupaṭṭhitā* ti ādisu pana pubbe *anupaṭṭhitā sati*, taŋ upanissāya viharato pi *na upaṭṭhāti*; pubbe *asamāhitaŋ cittaŋ na samādhiyati*; pubbe *aparikkhīṇā āsavā na parikkhayaŋ gacchanti*; pubbe *ananuppattaŋ anuttaraŋ* yogakkhemasaṅkhātaŋ arahattañ ca na pāpuṇātī ti attho. *Jīvitaparikkhārā* ti jīvitasambhārā. *Samudānetabbā* ti samāharitabbā. *Kasirena samudāgacchantī* ti dukkhena uppajjanti. *Rattibhāgaŋ vā divasabhāgaŋ vā* ti rattikoṭṭhāse vā divasakoṭṭhāse vā. Ettha ca rattibhāge paṭisañcikkhamānena ñatvā rattiŋ yeva pakkamitabbaŋ. Rattiŋ caṇḍavāḷâdīnaŋ paripanthe[1] sati aruṇuggamanaŋ āgametabbaŋ. Divasabhāge ñatvā divā pakkamitabbaŋ. Divā paripanthe sati suriyatthaṅgamanaŋ āgametabbaŋ. *Saṅkhā pī* ti evaŋ samaṇadhammassa anipphajjanabhāvaŋ jānitvā. Anantarâvāre pana *saṅkhā pī* ti evaŋ samaṇadhammassa nipphajjanabhāvaŋ jānitvā. *Yāvajīvam pī* ti yāva jīvitaŋ pavattati, tāva vatthabbam eva.

2. [106[34]] *So puggalo* ti padassa *nânubandhitabbo* ti iminā sambandho. *Anāpucchā* ti idha pana taŋ puggalaŋ anāpuccha *pakkamitabban* ti attho. *Saṅkhā pī* ti evaŋ samaṇadhammassa anipphajjanabhāvaŋ ñatvā *so puggalo nânubandhitabbo*. Taŋ *anāpuccha pakkamitabbaŋ*. Api panujjamānena pī ti api nikkaḍḍhiyamānena pi. Evarūpo hi puggalo sace pi dārukalāpasataŋ,[2] udakaghaṭasataŋ,[2] vālikammaṇasataŋ vā daṇḍaŋ āharāpeti, mā idha vasī ti nikkaḍḍhāpeti vā, taŋ khamāpetvā yāvajīvaŋ vatthabbam evā ti.

Vanapatthasuttavaṇṇanā[3] *niṭṭhitā.*

---

[1] B. paribandho. [2] B. *adds* vā.
[3] B. S. Vanapatthapariyāyasutta°.

18.

[Madhupiṇḍikasuttavaṇṇanā]

1. [108[13]] *Evam me sutan* ti Madhupiṇḍikasuttaŋ. Tattha *Mahāvanan* ti Himavantena saddhiŋ ekâbaddhaŋ aropimaŋ[1] jātivanaŋ; na yathā Vesāliyaŋ ropitâropitamissakaŋ. *Divāvihārāyā* ti divā paṭisallānatthāya. Beluvalaṭṭhikāyā ti taruṇabeluvarukkhassa. *Daṇḍapāṇī* ti na jarādubbalatāya daṇḍahattho. Ayaŋ hi taruṇo paṭhamavaye ṭhito daṇḍacittatāya pana suvaṇṇadaṇḍaŋ gahetvā vicarati; tasmā *Daṇḍapāṇī* ti vutto. *Jaṅghāvihāran* ti jaṅghākilamathavinodanatthaŋ jaṅghācāraŋ. *Anucaṅkamamāno anuvicaramāno* ti ārāmadassana-vanadassana-pabbatadassanâdīnaŋ atthāya ito c' ito ca caramāno. Adhiccanikkhamanto kir' esa kadācid eva nikkhamitvā evaŋ vicarati. *Daṇḍam olubbhā* ti daṇḍaŋ olambitvā,[2] gopāladārako[3] viya daṇḍaŋ purato ṭhapetvā daṇḍamatthake dve hatthe patiṭṭhapetvā piṭṭhipāṇiŋ hanukena uppiletvā ekam antaŋ aṭṭhāsi.

2. [109[17]] *Kiŋvādī* ti kiŋdiṭṭhiko. *Kimakkhāyī* ti kiŋ katheti. Ayaŋ rājā Bhagavantaŋ avanditvā paṭisanthāramattakam eva katvā pañhaŋ pucchati. Tam pi na aññātukāmatāya; acittikāren' eva pucchati. Kasmā? Devadattapakkhiko kir' esa. Devadatto attano santikaŋ āgacchamāne Tathāgate bhindati. So kira evaŋ vadati: Samaṇo Gotamo amhākaŋ kulena saddhiŋ verī, na no kulassa vaḍḍhiŋ[4] icchati. Bhaginī pi me cakkavattiparibhogā. Taŋ pahāya, nassat' esā ti nikkhamitvā pabbaji. Bhāgineyyo pi me cakkavattibījan ti ñatvā amhākaŋ kulassa vaḍḍhiyā atussanto, nassat' etan ti tam pi daharakāle yeva pabbājesi. Ahaŋ pan' etena vinā vattituŋ asakkonto anupabbajito. Evaŋ pabbajitam pi maŋ pabbajitadivasato paṭṭhāya na ujukehi akkhīhi oloketi. Parisamajjhe bhāsanto ca[5] mahāpharasunā paharanto viya, apāyiko Devadatto ti ādīni bhāsatī ti. Evaŋ ayam pi rājā Devadattena bhinno; tasmā evam akāsi.

---

[1] B. S. aropitaŋ.
[2] B. olumbhitvā; S. olumbitvā.
[3] B. S. gopālaka°
[4] B. vuddhiŋ.
[5] B. S. pi.

3. [109[19]] Atha Bhagavā, yathā ayaŋ rājā mayā pañhe pucchite na kathetī ti vattuŋ na labhati, yathā ca bhāsitassa atthaŋ na ājānāti, evam assa kathessamī ti tassa anucchavikaŋ kathento, *yathāvādī kho* ti ādim āha. Tattha *na kenaci loke viggayha tiṭṭhatī* ti loke kenaci saddhiŋ viggāhikakathaŋ na karoti, na vivadati. Tathāgato hi lokena saddhiŋ na vivadati. Loko pana Tathāgatena saddhiŋ, aniccan ti vutte niccan ti vadamāno, dukkhaŋ . . . anattā . . . asubhan ti vutte subhan ti vadamāno vivadati. Ten' eva āha: "Nâhaŋ, bhikkhave, lokena vivadāmi. Loko ca, bhikkhave, mayā vivadatī" ti (S. iii. 138). Tathā, "Na, bhikkhave, dhammavādī kenaci vivadati. Adhammavādī ca kho, bhikkhave, vivadatī" ti ( ). *Yathā* ti yena kāraṇena. *Kāmehī* ti vatthukāmehi pi kilesakāmehi pi. *Taŋ brāhmaṇan* ti taŋ khīṇâsavabrāhmaṇaŋ. *Akathaṅkathin* ti nibbicikicchaŋ. *Chinnakukkuccan* ti vippaṭisārakukkuccassa c' eva hatthapādakukkuccassa ca chinnattā chinnakukkuccaŋ. *Bhavâbhave* ti punappunabhave, hīnapaṇīte vā bhave. Paṇīto hi bhavo vuddhippatto abhavo ti vuccati. *Saññā* ti kilesasaññā. Kilesā yeva vā idha saññānāmena vuttā. Tasmā yena kāraṇena kāmehi visaŋyuttaŋ viharantaŋ taŋ loke nibbivādiŋ[1] khīṇâsavabrāhmaṇaŋ kilesasaññā nânusenti, tañ ca kāraṇaŋ ahaŋ vadāmī ti ayaŋ ettha attho. Iti Bhagavā attano khīṇâsavabhāvaŋ dīpeti.

4. [109[25]] *Nillāḷetvā* ti nīharitvā, kīḷāpetvā. *Tivisākhan* ti tisākhaŋ. *Nalāṭikan* ti valibhañgaŋ.[2] Nalāṭe tisso rājiyo dassento valibhañgaŋ[2] vuṭṭhāpetvā ti attho. *Daṇḍam olubbhā* ti daṇḍaŋ uppīḷetvā. Daṇḍam ālubbhā ti pi pāṭho. Gahetvā pakkāmī ti attho.

5. [109[28]] *Aññataro* ti nāmena apākaṭo eko bhikkhu. So kira anusandhikusalo; Bhagavatā, yathā Daṇḍapāṇi na jānāti tathā mayā kathitan ti vutte kin ti nu kho Bhagavatā aviññeyyaŋ katvā pañho kathito ti anusandhiŋ gahetvā Dasabalaŋ yācitvā imaŋ pañhaŋ bhikkhusañghassa pākaṭaŋ karissāmī ti uṭṭhāy' āsanā ekaŋsaŋ uttarāsañgaŋ katvā[3]

---

[1] C. °vādaŋ. [2] B. valibhañge.
[3] B. S. karitvā.

dasanakhasamujjalaŋ añjaliŋ paggayha, *kiŋvādī pana, bhante, Bhagavā* ti ādim āha.

6. [109[34]] *Yatonidānan* ti bhāvanapuŋsakam etaŋ. Yena kāraṇena, yasmiŋ kāraṇe satī ti attho. *Papañcasaññāsaṅkhā* ti ettha *saṅkhā* ti koṭṭhāso. Papañcasaññā ti taṇhādiṭṭhi-papañcasampayuttā saññā. Saññānāmena vā papañcā yeva vuttā. Tasmā papañcakoṭṭhāsā ti ayam ettha attho. *Samudācarantī* ti pavattanti. *Ettha ce n' atthi abhinanditabban* ti yasmiŋ dvādasâyatanasaṅkhāte kāraṇe sati papañcasaññā-saṅkhā samudācaranti, ettha ekâyatanam pi ce abhinanditab-baŋ, abhivaditabbaŋ, ajjhosetabbaŋ n' atthī ti attho. Tattha *abhinanditabban* ti ahaŋ mamā[1] ti abhinanditabbaŋ. *Abhivaditabban* ti ahaŋ mamā ti vattabbaŋ. *Ajjhosetabban* ti ajjhosetvā gilitvā pariniṭṭhapetvā gahetabbayuttaŋ. Eten' ettha taṇhâdīnaŋ yeva appavattiŋ katheti.

7. [109[36]] *Es' ev' anto* ti ayaŋ abhinandanâdīnaŋ natthi-bhāvo va rāgânusayānaŋ anto. Es' eva nayo sabbattha. Daṇḍâdānâdisu pana yāya cetanāya daṇḍaŋ ādiyati, sā *daṇḍâdānaŋ*; yāya satthaŋ ādiyati parāmasati, sā *satthâdīnaŋ*; matthakappattaŋ *kalahaŋ*; nānāgāhappattaŋ *viggahaŋ*; nānāvādappattaŋ vivādaŋ; tvaŋ tvan[2] ti evaŋ pavattaŋ *tuvantuvaŋ*[3]; piyasuññakaraṇaŋ *pesuññaŋ*; ayathā-sambhavaŋ musāvādaŋ karoti sā *musāvādo* ti veditabbā.

8. [110[4]] *Etth' ete* ti ettha dvādasasu āyatanesu ete. Kilesā hi uppajjamānā pi dvādasa āyatanāni nissāya uppajjanti; nirujjhamānā pi dvādasasu āyatanesu eva nirujjhanti. Evaŋ yatth' uppannā tatth' eva niruddhā honti. Svāyam attho samudayasaccapañhena dīpetabbo. "Sā kho pan' esā taṇhā kattha uppajjamānā uppajjati, kattha nivisamānā nivisatī" ti (D. ii. 308) hi vatvā, "Yaŋ loke piyarūpaŋ sātarūpaŋ, ettha sā taṇhā uppajjamānā uppajjati, ettha nivisamānā nivisati. Kiñ ca loke piyarūpaŋ sātarūpaŋ? Cakkhuŋ loke piyarūpaŋ sātarūpan" ti (D. ii. 308) ādinā nayena dvādasasu yeva āyatanesu tassā uppatti ca nirodho ca vutto. Yath' eva ca taṇhā dvādasasu āyatanesu uppaj-

---

[1] B. S. maman. [2] B. S. tuvaŋ tuvan.
[3] B. S. *add* vācaŋ.

jitvā nibbānaŋ āgamma niruddhā pi āyatanesu puna samudācārassa abhāvato āyatanesu niruddhā ti vuttā, evam ime pi pāpakā akusalā dhammā āyatanesu nirujjhantī ti veditabbā.

9. Atha vā, yvāyaŋ abhinandanâdīnaŋ abhāvo va rāgânusayâdīnaŋ 'anto ti vutto, etth' ete rāgânusayâdīnaŋ anto ti laddhavohāre nibbāne pāpakā akusalā dhammā aparisesā nirujjhanti. Yaŋ hi yattha n' atthi, taŋ tattha niruddhaŋ nāma hoti. Svāyam attho nirodhapañhena dīpetabbo. Vuttaŋ h' etaŋ: "Dutiyajjhānaŋ samāpannassa vitakkavicārā, vacisaṅkhārā paṭipassaddhā hontī" ti (S. iv. 217) ādi.

10. [110[15]] *Satthu c' eva saŋvaṇṇito* ti Satthārā ca pasattho. *Viññūnan* ti idam pi karaṇatthe sāmivacanaŋ. Paṇḍitehi sabrahmacārīhi ca sambhāvito ti attho. *Pahotī* ti sakkoti. *Atikkamm' eva mūlaŋ atikkamma khandhan* ti sāro nāma mūle vā khandhe vā bhaveyya, tam pi atikkamitvā ti attho. *Evaŋsampadam idan* ti evaŋsampattikaŋ. Īdisan ti attho. *Atisitvā* ti atikkamitvā. *Jānaŋ jānātī* ti jānitabbam eva jānāti. *Passaŋ passatī* ti passitabbam eva passati. Yathā vā ekacco viparītaŋ gaṇhanto pi na jānāti; passanto pi na passati; na evaŋ Bhagavā. Bhagavā pana jānanto jānāti,[1] passanto passati yeva. Svāyaŋ dassanapariṇāyakaṭṭhena *cakkhubhūto;* viditakaraṇaṭṭhena *ñāṇabhūto;* aviparītasabhāvaṭṭhena pariyattidhammappavattanato vā hadayena cintetvā vācāya nicchāritadhammamayo ti *dhammabhūto;* seṭṭhaṭṭhena *brahmabhūto.* Atha vā, cakkhuŋ viya bhūto ti *cakkhubhūto.* Evam p' etesu padesu attho veditabbo. Svāyaŋ dhammassa vattanato *vattā;* pavattanato *pavattā;* atthaŋ nīharitvā nīharitvā dassanasamatthatāya atthassa ninnetā; amatâdhigamāya paṭipattiŋ dadātī[2] ti amatassa dātā.

11. [111[26]] *Agaruŋ karitvā* ti punappunaŋ yācāpento[3] pi hi garuŋ karoti nāma; attano sāvakapāramīñāṇe ṭhatvā Sinerupādato vālikaŋ[4] uddharamāno viya duviññeyyaŋ katvā kathento pi garuŋ karoti yeva nāma; evaŋ akatvā. Amhe punappunaŋ ayācāpetvā, suviññeyyam pi no katvā kathehī ti vuttaŋ hoti.

---

[1] B. *adds* yeva.
[2] C. dassatī.
[3] B. S. āyācāpento.
[4] B. S. vālukaŋ.

12. [111[31]] *Yaŋ kho no, āvuso* ti ettha kiñ câpi yaŋ kho vo ti vattabbaŋ siyā, te pana bhikkhū attanā saddhiŋ saṅgaṇhanto, *yaŋ kho no* ti āha. Yasmā vā uddeso ca tesaŋ uddiṭṭho, Bhagavā pana therassâpi tesam pi Bhagavā va, tasmā Bhagavā ti padaŋ sandhāya pi evam āha. Yaŋ kho amhākaŋ Bhagavā tumhākaŋ saṅkhittena uddesaŋ uddisitvā ti attho.

13. [111[35]] *Cakkhuñ c' āvuso* ti ādisu ayam attho: Āvuso, nissayabhāvena cakkhuppasādañ ca, ārammaṇabhāvena catusamuṭṭhanikarūpe ca paṭicca cakkhuviññāṇaŋ nāma uppajjati. *Tiṇṇaŋ saṅgati phasso* ti tesaŋ tiṇṇaŋ saṅgatiyā phasso nāma uppajjati. Taŋ phassaŋ paṭicca sahajātâdivasena *phassapaccayā vedanā* uppajjati. Tāya vedanāya *yaŋ* ārammaṇaŋ *vedeti*, *tad* eva saññā *sañjānāti*. *Yaŋ* saññā *sañjānāti*, tad eva ārammaṇaŋ vitakko *vitakketi*. *Yaŋ* vitakko *vitakketi*, *tad* ev' ārammaṇaŋ papañco *papañceti*. *Tato nidānan* ti etehi cakkhurūpâdīhi kāraṇehi. *Purisaŋ papañcasaññāsaṅkhā samudācaranti* ti taŋ apariññātakāraṇaŋ purisaŋ papañcakoṭṭhāsā abhibhavanti. Tassa pavattantī ti attho.

14. Tattha phassa-vedanā-saññā cakkhuviññāṇena sahajātā honti. Vitakko cakkhuviññāṇânantarâdisu savitakkacittesu daṭṭhabbo. Papañcasaṅkhā javanena sahajātā honti. Yadi evaŋ, kasmā atītânāgatagahaṇaŋ katan ti? Tattha uppajjanato. Yath' eva hi etarahi cakkhudvāriko papañco cakkhuñ ca rūpe ca phassa-vedanā-saññā-vitakke ca paṭicca uppanno, evam eva atītânāgatesu pi cakkhuviññeyyesu rūpesu tass' uppattiŋ dassento evam āha. *Sotañ c' āvuso* ti ādisu pi es' eva nayo.

15. [112[8]] Chaṭṭhavāre pana *manan* ti bhavaṅgacittaŋ. *Dhamme* ti tebhūmakadhammârammaṇaŋ. *Manoviññāṇan* ti āvajjanaŋ vā javanaŋ vā. Āvajjane gahite phassa-vedanā-saññā-vitakkā āvajjanasahajātā honti; papañco javanasahajāto. Javane gahite sahâvajjanakaŋ bhavaṅgaŋ mano nāma hoti; tato phassâdayo sabbe pi javanasahajātā[1] va. Manodvāre pana yasmā atītâdibhedaŋ sabbam pi ārammaṇaŋ hoti, tasmā *atītânāgatapaccuppannesū* ti idaŋ yuttam eva.

---

[1] B. S. javanena.

16. [112[14]] Idāni vaṭṭaŋ dassento, *so vat' āvuso* ti desanaŋ ārabhi. *Phassapaññattiŋ paññāpessatī* ti phasso nāma eko dhammo uppajjatī ti evaŋ phassapaññattiŋ paññāpessati. Dassessatī ti attho. Esa nayo sabbattha.

17. [112[25]] Evaŋ imasmiŋ sati idaŋ hotī ti dvādasâyatanavasena sakalaŋ vaṭṭaŋ dassetvā idāni dvādasâyatanapaṭikkhepavasena vivaṭṭaŋ dassento, so vat' āvuso, *cakkhusmiŋ asatī* ti desanaŋ ārabhi. Tattha vuttanayen' eva attho veditabbo.

18. [113[5]] Evaŋ pañhaŋ vissajjetvā idāni, sāvakena pañho kathito ti mā nikkaṅkhā ahuvattha, ayaŋ Bhagavā sabbaññutañāṇatulaŋ gahetvā nisinno, icchamānā tam eva upasaṅkamitvā nikkaṅkhā hothā ti uyyojento *ākaṅkhamānā ca panā* ti ādim āha.

19. [114[2]] *Imehi ākārehī* ti imehi kāraṇehi, papañcuppattiyā pāṭiyekkakāraṇehi c' eva vaṭṭavivaṭṭakāraṇehi ca. *Imehi padehī* ti imehi akkharasampiṇḍanehi. *Byañjanehī* ti pāṭiyekka-akkharehi. *Paṇḍito* ti paṇḍiccena samannāgato. Catuhi vā kāraṇehi paṇḍito: dhātukusalo, āyatanakusalo, paccayâkārakusalo, kāraṇâkāraṇakusalo ti. *Mahāpañño* ti mahante atthe, mahante dhamme, mahantā niruttiyo, mahantāni paṭibhānāni pariganhanasamatthāya mahāpaññāya samannāgato. *Yathā taŋ Mahā-Kaccānenā* ti yathā Mahā-Kaccānena vyākataŋ, taŋ sandhāya tan ti vuttaŋ. Yathā Mahā-Kaccānena taŋ vyākataŋ, aham pi taŋ[1] evam eva vyākareyyan ti attho.

20. [114[9]] *Madhupiṇḍikan* ti mahantaŋ gulapūvaŋ; baddhasattugulakaŋ vā. *Asecanakan* ti asecitabbakaŋ. Sappiphāṇita-madhu-sakkharâdisu idaŋ nām' ettha mandaŋ, idaŋ bahukan ti na vattabbaŋ, samayojitarasaŋ. *Cetaso* ti cintakajātiko. *Dabbajātiko* ti paṇḍitasabhāvo. *Konāmo ayan* ti idaŋ thero, atibhaddako ayaŋ dhammapariyāyo, Dasabalassa sabbaññutañāṇen' ev' assa nāmaŋ gaṇhāpessāmī ti cintetvā āha. *Tasmā* ti yasmā madhupiṇḍikaŋ[2] viya madhuro, tasmā *Madhupiṇḍikapariyāyo tv' eva naŋ dhārehī* ti vadati. Sesaŋ sabbattha uttānattham evā ti.

Madhupiṇḍikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

[1] B. S. *omit.* [2] B. S. °piṇḍiko.

19.

[Dvedhāvitakkasuttavaṇṇanā]

1. [114[20]] *Evam me sutan* ti Dvedhāvitakkasuttaŋ. Tattha *dvidhā katvā dvidhā katvā* ti dve dve bhāge katvā. *Kāmavitakko* ti kāmapaṭisaŋyutto vitakko. *Byāpādavitakko* ti byāpādapaṭisaŋyutto vitakko. *Vihiŋsāvitakko* ti vihiŋsāpaṭisaŋyutto vitakko. *Ekaŋ bhāgan* ti ajjhattaŋ vā bahiddhā vā, oḷārikaŋ vā sukhumaŋ vā, sabbo pâyaŋ vitakko yeva, akusalapakkhiko yeva ti tayo pi kāma-byāpāda-vihiŋsāvitakke ekaŋ koṭṭhāsam akāsiŋ. Kāmehi nissaṭo nekkhammapaṭisaŋyutto vitakko *nekkhammavitakko* nāma. So yāva paṭhamajjhānā vaṭṭati. Abyāpādapaṭisaŋyutto vitakko *abyāpādavitakko*. So mettāpubbabhāgato paṭṭhāya yāva paṭhamajjhānā vaṭṭati. Avihiŋsāpaṭisaŋyutto vitakko *avihiŋsāvitakko*. So karuṇāpubbabhāgato paṭṭhāya yāva paṭhamajjhānā vaṭṭati. *Dutiyaŋ bhāgan* ti sabbo pâyaŋ kusalapakkhiko yevā ti dutiyaŋ koṭṭhāsam akāsiŋ. Iminā Bodhisattassa vitakkaniggaṇhanakālo kathito.

2. Bodhisattassa hi chabbassāni padhānaŋ padahantassa nekkhammavitakkâdayo puñjapuñjā, mahānadiyaŋ[1] oghā viya pavattiŋsu; satisammosena pana sahasā kāmavitakkâdayo uppajjitvā kusalavāraŋ pacchinditvā sayaŋ akusalajavanavārā hutvā tiṭṭhanti. Tato Bodhisatto cintesi: Mayhaŋ ime kāmavitakkâdayo kusalavāraŋ pacchinditvā tiṭṭhanti, handâhaŋ ime vitakke dve bhāge katvā viharāmi: kāmavitakkâdayo akusalapakkhikā ti ekaŋ bhāgaŋ karomi, nekkhammavitakkâdayo kusalapakkhikā ti ekaŋ. Atha akusalapakkhato āgatavitakkaŋ, mantena kaṇhasappaŋ uppīḷetvā gaṇhanto viya, amittaŋ gīvāya akkamanto viya ca niggahessāmi; nâssa vaḍḍhituŋ dassāmi. Kusalapakkhato āgatavitakkaŋ, meghasamaye meghaŋ viya, sukhette sālakalyāṇapotakaŋ viya ca sīghasīghaŋ vaḍḍhessāmī ti. So tathā katvā akusalavitakkhe niggaṇhi, kusalavitakke vaḍḍhesi. Evaŋ iminā Bodhisattassa vitakkaniggaṇhanakālo kathito ti veditabbo.

---

[1] B. mahānadi; S. °nadī.

3. [114[30]] Idāni yathā 'ssa te vitakkā uppajjiŋsu, yathā ca ne niggahesi, taŋ dassento, *tassa mayhaŋ, bhikkhave* ti ādim āha. Tattha *appamattassā* ti satiyā avippavāse ṭhitassa. *Ātāpino* ti ātāpaviriyavantassa. *Pahitattassā* ti pesitattassa.[1] *Uppajjati kāmavitakko* ti Bodhisattassa chabbassāni padhānaŋ padahato rajjasukhaŋ vā,[2] pāsāde vā, nāṭakāni vā, orodhe vā, kañcid eva vā sampattiŋ ārabbha kāmavitakko nāma na uppannapubbo. Dukkarakārikāya pan' assa āhārûpacchedena adhimattakasimānaŋ pattassa etad ahosi: Na sakkā āhārûpacchedena visesaŋ nibbattetuŋ; yaŋ nūnâhaŋ oḷārikaŋ āhāraŋ āhāreyyan ti. So Uruvelaŋ piṇḍāya pāvisi. Manussā, Mahāpuriso pubbe āharitvā dinnam pi na gaṇhi, addhā 'ssa manoratho matthakaŋ patto, tasmā sayam eva āgato ti paṇītapaṇītâhāraŋ upahariŋsu. Bodhisattassa attabhāvo na cirass' eva pākatiko ahosi. Jarājiṇṇattabhāvo hi sappāyabhojanaŋ labhitvā pi pākatiko na hoti. Bodhisatto pana daharo. Ten' assa sappāyabhojanaŋ bhuñjato attabhāvo na cirass' eva pākatiko jāto; vippasannāni indriyāni; parisuddho chavivaṇṇo; samuggatatārāgaṇaŋ viya nabhaŋ paripuṇṇadvattiŋsamahāpurisalakkhaṇapatimaṇḍitaŋ sarīraŋ ahosi. So taŋ oloketvā, tāva kilanto nāma attabhāvo evaŋ paṭipākatiko jāto ti cintetvā attano paññāmahantatāya evaŋ parittakam pi vitakkaŋ gahetvā *kāmavitakko* ti akāsi.

4. Paṇṇasālāya purato nisinno vā pi[3] ruru-pasada-gavaya-rohitamigâdike migagaṇe, manuññapattaravane[4] mora-vana-kukkuṭâdike pakkhigaṇe, nīluppala-kumuda-kamalâdi-sañchannāni pallalāni, nānākusumasañchannaviṭapavanarājiyo, manikkhandhasadisanimmalajalâvahañ[5] ca nadiŋ Nerañjaraŋ passati. Tassa evaŋ hoti: Sobhanā vat' ime migajātā, pakkhigaṇā, pallalāni, vanarājiyo, nadī Nerañjarā ti. So tam pi evaŋ parittakaŋ vitakkaŋ gahetvā kāmavitakkaŋ akāsi. Ten' āha: *Uppajjati kāmavitakko* ti.

---

[1] B. S. pesitacittassa.
[2] B. S. *add* ārabbha.
[3] S. camara° *for* vā pi; B. cāmara.
[4] B. S. °sadda°. [5] B. S. *omit* °sadisa°.

5. [115²] *Attavyābādhāya* pī ti attadukkhāya pi. Esa nayo sabbattha. Kiŋ pana Mahāsattassa ubhayadukkhāya saŋvattanikavitakko nāma atthī ti? N' atthi. Apariññāya ṭhitassa pana vitakko yāva ubhayavyābādhāya saŋvattatī ti etāni tīṇi nāmāni labhati; tasmā evam āha. *Paññānirodhiko* ti anuppannāya lokiyalokuttarāya paññāya uppajjituŋ na deti. Lokiyapaññaŋ pana aṭṭhasamāpatti-pañcâbhiññāvasena uppannam pi samucchinditvā khipatī ti paññānirodhiko. *Vighātapakkhiko* ti dukkhakoṭṭhāsiko. Asaṅkhataŋ nibbānâmataŋ[1] paccakkhaŋ kātuŋ na detī ti anibbānasaŋvattaniko. *Abbhatthaŋ gacchatī* ti khayaŋ natthibhāvaŋ gacchati, udakabubbuḷako viya nirujjhati. *Pajahām' evā* ti pajahim[2] eva. *Vinodem' evā* ti nīharim[3] eva. *Vyant' eva naŋ akāsin* ti vigatantaŋ nissesaŋ parivaṭumaŋ paricchinnam eva naŋ akāsiŋ.

6. [115¹⁴] *Byāpādavitakko* ti na Bodhisattassa parûpaghātapaṭisaŋyutto vitakko nāma citte uppajjati. Ath' assa ativassa-accuṇha-atisītâdīni pana paṭicca cittavipariṇāmabhāvo hoti. Taŋ sandhāya byāpādavitakko ti āha.

7. [115¹⁵] *Vihiŋsāvitakko* ti na Mahāsattassa paresaŋ dukkhuppādanapaṭisaŋyutto vitakko uppajjati. Citte pana uddhatâkāro anekaggatâkāro hoti. Taŋ gahetvā vihiŋsāvitakkaŋ akāsi. Paṇṇasālādvāre nisinno pi sīhavyagghâdike vāḷamige, sūkarâdayo khuddakamige vihiŋsante passati. Atha Bodhisatto, imasmim pi nāma akutobhaye araññe imesaŋ tiracchānagatānaŋ paccatthikā uppajjanti; balavanto dubbale khādanti; dubbalakhādakā vattantī ti kāruññaŋ uppādeti. Aññe pi biḷālâdayo kukkuṭamūsikâdīni khādante passati; gāmaŋ piṇḍāya paviṭṭho manusse rājakammikehi upaddute vadhabandhâdīni anubhavante, attano kasivaṇijjâdīni kammāni katvā jīvituŋ na labhantī ti kāruññaŋ uppādeti. Taŋ sandhāya *uppajjati vihiŋsāvitakko* ti āha.

8. [115²²] *Tathā tathā* ti tena tena ākārena. Idaŋ vuttaŋ hoti: Kāmavitakkâdisu yaŋ yaŋ vitakketi, yaŋ yaŋ vitakkaŋ pavatteti, tena ten' ev' ass'[4] ākārena kāmavitakkâdibhāvena

---

[1] B. S. nibbānaŋ nāma taŋ. [2] B. S. chaḍḍitam.
[3] B. S. nīharitam. [4] B. S. tena c' assa.

cetaso nati hoti. Pahāsi nekkhammavitakkan ti nekkhammavitakkaŋ pajahati. *Bahulam akāsī* ti bahulaŋ karoti. *Tassa taŋ kāmavitakkāya cittan* ti tassa taŋ cittaŋ kāmavitakkatthāya. Yathā kāmavitakkasampayuttaŋ hoti evam eva namati ti attho. Sesapadesu pi es' eva nayo.

9. [115[29]] Idāni atthadīpikaŋ[1] upamaŋ dassento, *seyyathā pī* ti ādim āha. Tattha *kiṭṭhasambādhe* ti sassasambādhe. *Ākoṭeyyā* ti ujukaŋ piṭṭhiyaŋ pahareyya. *Patikoṭeyyā* ti tiriyaŋ phāsukāsu pahareyya. *Sannirundheyyā* ti āvaritvā tiṭṭheyya. *Sannivāreyyā* ti ito c' ito gantuŋ na dadeyya. *Tato nidānan* ti tena kāraṇena. Evaŋ arakkhitānaŋ gunnaŋ paresaŋ sassakhādanakāraṇenā ti attho. Bālo hi gopālako evaŋ gāvo arakkhamāno, ayaŋ amhākaŋ bhattavetanaŋ khādati, ujuŋ gāvo rakkhitum pi na sakkoti, kulehi saddhiŋ veraŋ gaṇhāpetī ti gosāmikānam pi santikā vadhâdīni pāpuṇāti; kiṭṭhasāmikānam pi. Paṇḍito pana imāni cattāri bhayāni sampassanto gāvo sādhukaŋ rakkhati. Taŋ sandhāy' etaŋ vuttaŋ. *Ādīnavan* ti upaddavaŋ. *Okāran* ti lāmakabhāvaŋ; khandhesu vā okāraŋ. *Sañkilesan* ti kiliṭṭhabhāvaŋ. *Nekkhamme* ti nekkhammamhi. *Ānisaŋsan* ti visuddhipakkhaŋ. *Vodānapakkhan* ti imass' eva[2] vevacanaŋ. Kusalānaŋ dhammānaŋ nekkhammamhi visuddhipakkhaŋ addasan ti attho. *Nekkhamman* ti ca kāmehi nissaṭaŋ sabbaŋ kusalaŋ; ekadhamme gayhamāne nibbānam eva.

10. Tatr' idaŋ opammasaŋsandanaŋ: Kiṭṭhasambādhaŋ viya hi rūpâdi-ārammaṇaŋ. Kūṭagāvo viya kūṭacittaŋ. Paṇḍitagopālako viya Bodhisatto. Catubbidhaŋ bhayaŋ viya attaparûbhayavyābādhāya saŋvattanakavitakkā.[3] Paṇḍitagopālakassa catubbidhabhayaŋ disvā kiṭṭhasambādhe appamādena gorakkhaṇaŋ viya Bodhisattassa chabbassāni padhānaŋ padahato attavyābādhâdibhayaŋ disvā rūpâdi[4]-ārammaṇesu yathā kāmavitakkâdayo na uppajjanti, evaŋ cittarakkhaṇaŋ.

11. [116[5]] *Paññāvuddhiko* ti ādisu anuppannāya lokiyalokuttarapaññāya uppādāya, uppannāya ca vuddhiyā saŋ-

[1] B. S. °dīpakaŋ. [2] B. idaŋ tass' eva; S. idam ass' eva.
[3] B. °vitakko. [4] B. S. rūpâdisu.

vattatī ti *paññāvuddhiko*. Na dukkhakoṭṭhāsāya saŋvattatī ti *avighātapakkhiko*. Nibbānadhātusacchikiriyāya saŋvattatī ti *nibbānasaŋvattaniko*. *Rattiñ ce pi naŋ, bhikkhave, anuvitakkeyyan* ti sakalarattiñ ce pi taŋ vitakkaŋ pavatteyyaŋ. *Tato nidānan* ti tammūlakaŋ. *Ūhaññeyyā* ti ugghātiyettha.[1] Uddhaccāya saŋvatteyyā ti attho. *Ārā* ti dūre. *Samādhimhā* ti upacārasamādhito pi appanāsamādhito pi.

12. [116[14]] *So kho ahaŋ, bhikkhave, ajjhattam eva cittan* ti so ahaŋ, bhikkhave, mā me cittaŋ samādhimhā dūre hotū ti ajjhattam eva cittaŋ saṇṭhapemi. Gocarajjhatte ṭhapemī ti attho. *Sannisādemī*[2] ti tatth' eva naŋ sannisīdāpemi. *Ekodiŋ karomī* ti ekaggaŋ karomi. *Samādahāmī* ti sammā ādahāmi. Suṭṭhu āropemī ti attho. *Mā me cittaŋ ūhaññī* ti mā mayhaŋ cittaŋ ugghātiyittha. Mā uddhaccāya saŋvattatū ti attho.

13. [116[18]] *Uppajjati abyāpādavitakko* ti ettha yo so imāya heṭṭhāvuttataruṇavipassanāya saddhiŋ uppannavitakko kāmapaccanīkaṭṭhena nekkhammavitakko ti vutto, so yeva byāpādapaccanīkaṭṭhena *abyāpādavitakko* ti ca vihiŋsāpaccanīkaṭṭhena *avihiŋsāvitakko* ti ca vutto.

14. Ettāvatā Bodhisattassa samāpattiŋ nissāya vipassanāpaṭṭhapanakālo kathito. Tassa hi samādhi pi taruṇo, vipassanā pi. Tassa vipassanaŋ paṭṭhapetvā aticiraŋ nisinnassa kāyo kilamati, anto aggi viya upaṭṭhahati,[3] kacchehi sedā muccanti, matthakato usumavaṭṭi viya uṭṭhahati, cittaŋ haññati, vihaññati, vipphandati, uddhataŋ hoti. So puna samāpattiŋ samāpajjitvā taŋ paridametvā mudukaŋ katvā samassāsetvā puna vipassanaŋ paṭṭhapeti. Tassa puna aticiraŋ nisinnassa tath' eva hoti. So puna samāpattiŋ samāpajjitvā tath' eva karoti.

15. Vipassanāya hi bahukārā[4] samāpatti. Yathā yodhassa phalakakoṭṭhako nāma bahukāro[5] hoti. So taŋ nissāya saṅgāmaŋ pavisati. Tattha hatthīhi pi, assehi pi, yodhehi pi saddhiŋ kammaŋ katvā āvudhesu vā khīṇesu, bhunjitukā-

---

[1] B. S. Ohaññeyyā ti ugghāṭiyeyya.
[2] B. S. Sannisīdemī.
[3] B. S. uṭṭhahati.
[4] B. S. bahûpakārā.
[5] B. S. bahûpakāro.

mâdibhāve[1] vā sati nivattitvā phalakakoṭṭhakaŋ pavisitvā āvudhāni pi gaṇhāti, vissamati pi, bhuñjati pi, pānīyaŋ pivati pi, sannāham pi paṭisannayhati. Taŋ taŋ katvā puna saṅgāmaŋ pavisati. Tattha kammaŋ katvā puna uccārâdipīḷito vā, kenacid eva vā karaṇīyena phalakakoṭṭhakaŋ pavisati. Tattha santhambhitvā puna saṅgāmaŋ pavisati. Evaŋ yodhassa phalakakoṭṭhako viya vipassanāya bahukārā samāpatti. Samāpattiyā pana, saṅgāmanittharaṇakayodhassa phalakakoṭṭhakato pi vipassanā bahukāratarā.

16. Kiñ câpi hi[2] samāpattiŋ nissāya vipassanā pavattati,[3] vipassanā pana thāmajātā samāpattim pi rakkhati; thāmajataŋ karoti. Yathā hi thale nāvam pi, nāvāya bhaṇḍam pi sakaṭabhāraŋ karonti. Udakaŋ patvā pana sakaṭam pi, sakaṭe bhaṇḍam pi, yuttagone pi nāvābhāraŋ karonti. Nāvā tiriyaŋ sotaŋ chinditvā sotthinā supaṭṭanaŋ gacchati. Evam eva kiñ câpi samāpattiŋ nissāya vipassanā pavattati, vipassanā pana thāmajātā samāpattim pi rakkhati, thāmajātaŋ karoti. Thalaŋ patvā sakaṭaŋ viya hi samāpatti. Udakaŋ patvā nāvā viya vipassanā. Iti Bodhisattassa ettāvatā samāpattiŋ nissāya vipassanāpaṭṭhapanakālo kathito ti veditabbo.

17. [116[27]] *Yañ ñad evā* ti ādi kaṇhapakkhe vuttânusāreṇ' eva veditabbaŋ. Idhâpi atthadīpikaŋ upamaŋ dassetuŋ, *seyyathā pī* ti ādim āha. Tattha *gāmantasambhatesū* ti gāmantaŋ āhaṭesu. *Satikaraṇīyam eva hotī* ti *etā gāvo* ti satiuppādanamattam eva kātabbaŋ hoti; ito c' ito ca gantvā ākoṭanâdikiccaŋ n' atthi. *Ete dhammā* ti ete samathavipassanā dhammā ti satuppādamattam eva kātabbaŋ hoti. Iminā Bodhisattassa samathavipassanānaŋ thāmajātakālo kathito. Tadā kir' assa samāpattiŋ appanatthāya nisinnassa aṭṭha samāpattiyo ekâvajjanena āpāthaŋ āgacchanti. Vipassanaŋ paṭṭhapetvā nisinno satta anupassanā ekappahārena ārūḷho hoti.

18. [117[23]] *Seyyathā pī* ti idha kiŋ dasseti? Ayaŋ pāṭiyekko anusandhi. Sattānaŋ hi hitûpacāraŋ, attano satthu-

---

[1] B. S. °kamatâdi°. [2] S. *adds* tattha.

[3] B. S. vipassanaŋ paṭṭhapeti.

bhāvasampadañ ca dassento Bhagavā imaŋ desanaŋ ārabhi. Tattha *araññe* ti aṭaviyaŋ. *Pavane* ti vanasaṇḍe. Atthato hi idaŋ padadvayaŋ ekam eva. Paṭhamassa pana dutiyaŋ vevacanaŋ. *Ayogakkhemakāmo* ti catuhi yogehi khemaŋ nibbhayaṭṭhānaŋ anicchanto, bhayam eva icchanto. *Sovatthiko* ti sotthibhāvâvaho. *Pītigamanīyo* ti tuṭṭhiŋ ga manīyo. Pītagamanīyo ti vā patho. *Pidaheyyā* ti sākhâdīhi thakeyya. *Vivareyyā* ti visadaŋ mukhaŋ katvā vivaṭaŋ kareyya. *Kummaggan* ti udakavanapabbatâdīhi sanniruddhaŋ amaggaŋ. *Oḍaheyya okacaran* ti tesaŋ oke caramānaŋ viya evaŋ dīpakamigaŋ ekasmiŋ ṭhāne ṭhapeyya. *Okacārikan* ti dīgharajjubaddhaŋ tass' eva migiŋ.[1]

19. [117[28]] Migaluddako hi araññe migānaŋ vasanaṭṭhānaŋ gantvā, idha vasanti, iminā maggena nikkhamanti, ettha caranti, ettha pivanti, iminā pavisantī ti sallakkhetvā maggaŋ pidhāya kummaggaŋ vivaritvā okacarañ ca okacārikañ ca ṭhapetvā sayaŋ paṭicchanne ṭhāne sattiŋ gahetvā tiṭṭhati. Atha sāyaṇhasamaye migā akutobhaye araññe caritvā pānīyaŋ pivitvā migapotakehi saddhiŋ kīḷamānā vasanaṭṭhānasantikaŋ āgantvā okacarañ ca okacārikañ ca disvā, sahāyakā no ātagā bhavissantī ti nirāsañkā pavisanti. Te maggaŋ pihitaŋ disvā, nâyaŋ maggo, ayaŋ maggo bhavissatī ti kummaggaŋ paṭipajjanti. Migaluddako na tāva kiñci karoti; paviṭṭhesu pana sabbapacchimaŋ saṇikaŋ paharati. So uttasati. Tato sabbe uttasitvā, bhayaŋ uppannan ti purato olokentā udakena vā vanena vā pabbatena vā sanniruddhaŋ maggaŋ disvā ubhohi passehi añgulisañkhalikaŋ viya gahanavanaŋ pavisituŋ asakkontā paviṭṭhamaggen' eva nikkhamituŋ ārabhanti. Luddako tesaŋ nivattanabhāvaŋ ñatvā ādito paṭṭhāya tiŋsam pi cattāḷīsam pi mige ghāteti. Idaŋ sandhāya, *evaŋ hi so, bhikkhave, mahā migasañgho aparena samayena anayabyasanaŋ tanuttaŋ āpajjeyyā* ti vuttaŋ.

20. [118[10]] *Nandirāgass' etaŋ adhivacanaŋ, avijjāy' etaŋ adhivacanan* ti ettha yasmā ime sattā avijjāya aññāṇā hutvā nandirāgena ābandhitvā rūpârammaṇâdīni upanītā vaṭṭa-

---

[1] B. S. °rajjuyā bandhitaŋ migiŋ.

dukkhasattighātaŋ[1] labhanti, tasmā Bhagavā okacaraŋ nandirāgo ti, okacārikaŋ avijjā ti katvā dassesi.

21. Migaluddako hi ekadā tesaŋ sākhābhaṅgena sarīraŋ puñchitvā manussagandhaŋ apanetvā okacaraŋ ṭhāne ṭhapetvā okacārikaŋ saha rajjuyā vissajjetvā attānaŋ paṭicchādetvā sattiŋ ādāya okacarassa santike tiṭṭhati. Okacārikā migagaṇassa caraṇaṭṭhānâbhimukhī gacchati. Taŋ disvā migā sīsāni ukkhipitvā tiṭṭhanti. Sā pi sīsaŋ ukkhipitvā tiṭṭhati. Te, amhākaŋ samajātikā ayan ti gocaraŋ gaṇhanti. Sā pi tiṇāni khādantī viya saṇikaŋ upagacchati. Āraññako yūthapati migo tassā vātaŋ labhitvā sakaparisaŋ[2] vissajjetvā tadabhimukho hoti. Sattānaŋ hi navanavam eva piyaŋ hoti. Okacārikā āraññakassa migassa accāsannabhāvaŋ adatvā tadabhimukhī va pacchato paṭikkamitvā okacarassa santikaŋ gacchati. Yattha yatth' assā rajju laggati, tattha tattha khurena paharitvā moceti. Āraññako migo okacaraŋ disvā okacārikāya sammatto hutvā okacare usūyaŋ[3] katvā piṭṭhiŋ nāmetvā sīsaŋ kampento tiṭṭhati. Tasmiŋ khaṇe sattiŋ jivhāya lehanto pi kiŋ etan ti na jānāti. Okacaro pi sac' assa uparibhāgena taŋ migaŋ paharituŋ sukhaŋ hoti, piṭṭhiŋ nāmeti; sac' assa heṭṭhimabhāgena paharituŋ sukhaŋ hoti, hadayaŋ unnāmeti. Atha luddako āraññakaŋ migaŋ migasattiyā paharitvā tatth' eva pātetvā[4] maŋsaŋ ādāya gacchati. Evam eva yathā so migo okacārikāya sammatto okacare usūyaŋ katvā sattiŋ jivhāya lehanto pi kiñci na jānāti, tathā ime sattā avijjāya sammattā andhabhūtā kiñci ajānantā rūpâdisu nandirāgaŋ upagamma vaṭṭadukkhasattiyā bhayaŋ[5] labhantī ti Bhagavā okacaraŋ nandirāgo ti, okacārikaŋ avijjā ti katvā dassesi.

22. [118[18]] *Iti kho, bhikkhave, vivaṭo maya khemo maggo* ti, iti kho, bhikkhave, mayā imesaŋ sattānaŋ hitacarena sammāsambodhiŋ patvā, ahaŋ Buddho 'smī ti tuṇhībhūtena anisīditvā dhammacakkappavattanato paṭṭhāya dhammaŋ desentena vivaṭo khemo ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, *pihito*

---

[1] B. S. °sattiyā ghātaŋ.
[2] B. sakabhariyaŋ.
[3] B. ussuyaŋ.
[4] B. S. ghāṭetvā.
[5] B. S. vadhaŋ.

kummaggo Aññā[1]-Koṇḍaññâdīnaŋ bhabbapuggalānaŋ; *ūhato okacaro* nandirāgo, dvedhā chetvā pātito; *nāsitā okacārikā* avijjā, sabbena sabbaŋ samugghātitā ti attano hitûpacāraŋ dasseti. Sesaŋ sabbattha uttānattham evā ti.

Dvedhāvitakkasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

20.

[Vitakkasaṇṭhānasuttavaṇṇanā]

1. [118[29]] *Evam . me sutan* ti Vitakkasaṇṭhānasuttaŋ. Tattha *adhicittam anuyuttenā* ti, dasakusalakammapathavasena uppannaŋ cittaŋ cittam eva; vipassanāpādakaŋ aṭṭhasamāpatticcittaŋ tato cittato adhikaŋ cittan ti *adhicittaŋ*. *Anuyuttenā* ti taŋ adhicittaŋ anuyuttena. Tattha yuttappayuttenā ti attho. Tatrâyaŋ bhikkhu purebhattaŋ piṇḍāya caritvā pacchābhattaŋ piṇḍapātapaṭikkanto nisīdanaŋ ādāya asukasmiŋ rukkhamūle vā vanasaṇḍe vā pabbatapāde vā pabbhāre vā[2] samaṇadhammaŋ karissamī ti nikkhamanto pi tattha gantvā hatthehi vā pādehi vā nisajjaṭṭhānato tiṇapaṇṇāni apanento pi adhicittaŋ ananuyutto[3] yeva. Nisīditvā pana hatthapāde dhovitvā pallaṅkaŋ ābhujitvā mūlakammaṭṭhānaŋ gahetvā viharanto adhicittaŋ anuyutto yeva.

2. [119[3]] *Nimittānī* ti kāraṇāni. *Kālena kālan* ti samaye samaye.[4] Na nu ca kammaṭṭhānaŋ nāma muhuttam pi achaḍḍetvā nirantaraŋ manasikātabbaŋ? Kasmā Bhagavā *kālena kālan* ti āhā ti? Pāḷiyaŋ hi aṭṭhatiŋsa kammaṭṭhānāni vibhattāni. Tesu bhikkhunā attano cittarucitaŋ kammaṭṭhānaŋ gahetvā nisinnena yāva kocid eva upakkileso n uppajjati tāva imesaŋ nimittānaŋ manasikārakiccaŋ n' atthi; yadā pana uppajjati, tadā imāni gahetvā citte uppannaŋ abbudaŋ nīharitabban ti dassento evam āha.

3. [119[7]] *Chandûpasaŋhitā* ti chandasahagatā, rāgasampayuttā. Imesaŋ pana tiṇṇaŋ vitakkānaŋ khettañ ca ārammaṇañ ca jānitabbaŋ. Tattha chandûpasaŋhitānaŋ

---

[1] B. Aññāta-.
[2] B. *adds* vihāre pi.
[3] B. S. anuyutto.
[4] S. samayena samayaŋ.

aṭṭha lobhasahagatacittāni khettaŋ; dosûpasaŋhitānaŋ dve domanassasahagatāni; mohûpasaŋhitānaŋ dvādasa pi akusalacittāni. Vicikicchā-uddhaccasampayuttāni[1] pana dve etesaŋ pāṭipuggalikaŋ khettaŋ. Sabbesam pi sattā c' eva saṅkhārā ca ārammaṇaŋ. Iṭṭhâniṭṭha-asamapekkhitesu hi sattesu ca saṅkhāresu ca te uppajjanti.

4. [119[8]] *Aññaŋ nimittaŋ manasikātabbaŋ kusalûpasaŋhitan* ti tato nimittato aññaŋ kusalanimittaŋ[2] manasikātabbaŋ. Tattha aññaŋ nimittaŋ nāma chandûpasaŋhite vitakke sattesu uppanne asubhabhāvanā aññaŋ nimittaŋ nāma; saṅkhāresu uppanne aniccamanasikāro aññaŋ nimittaŋ nāma. Dosûpasaŋhite sattesu uppanne mettābhāvanā aññaŋ nimittaŋ nāma; saṅkhāresu uppanne dhātumanasikāro aññaŋ nimittaŋ nāma. Mohûpasaŋhite yattha katthaci uppanne pañcadhammûpanissayo aññaŋ nimittaŋ nāma.

5. Imassa hatthā vā sobhanā, pādā vā ti ādinā nayena hi sattesu lobhe uppanne asubhato upasaŋharitabbaŋ. Kamhi[3] sāratto 'si? Kesesu sāratto 'si, lomesu — pe — mutte sāratto 'si? Ayaŋ attabhāvo nāma tīhi aṭṭhisatehi ussāpito, navahi nahārusatehi ābandho, navahi maŋsapesisatehi anulitto, allacammena pariyonaddho, chavirāgena paṭicchanno, navahi vaṇamukhehi navanavutilomakupasahassehi ca asuci paggharati; kaṅkhalapūrito,[4] duggandho, jegucho, paṭikkūlo, dvattiŋsakuṇapasañcayo; n' atth' ettha sāraŋ vā varaŋ vā ti evaŋ asubhato upasaŋharantassa sattesu uppanno lobho pahīyati. Ten' assa asubhato upasaŋharaṇaŋ aññaŋ nimittaŋ nāma hoti. Pattacīvarâdisu saṅkhāresu lobhe uppanne, dvīh' ākārehi saṅkhāramajjhattataŋ samuṭṭhāpetī ti Satipaṭṭhānavaṇṇanāyaŋ vuttanayena assāmika-tāvakālikabhāvavasena manasikaroto so pahīyati. Ten' assa aniccato manasikāro aññaŋ nimittaŋ nāma hoti.

6. Sattesu dose uppanne[5] Āghātavinaya-Kakacopamovādâdīnaŋ vasena mettā bhāvetabbā. Taŋ bhāvayato so pahīyati. Ten' assa mettābhāvanā aññaŋ nimittaŋ nāma hoti.

---

[1] C. *omits* -uddhacca°.
[2] B. S. kusalanissitaŋ nimittaŋ.
[3] B. S. Kimhi.
[4] S. kuṇapapūrito.
[5] B. S. *add* pana.

Khāṇukaṇṭakatiṇapaṇṇâdisu pana dose uppanne, tvaŋ kassa kuppasi, kiŋ paṭhavīdhātuyā, udāhu āpodhātuyā, ko vā panâyaŋ kuppati nāma, kiŋ paṭhavīdhātu, uhāhu āpodhātū ti ādinā nayena dhātumanasikāraŋ karontassa so pahīyati. Ten' assa dhātumanasikaro aññaŋ nimittaŋ nāma hoti.

7. Mohe pana yattha katthaci uppanne,

> Garûpavāso[1] uddeso uddiṭṭhaparipucchanaŋ
> kālena dhammasavanaŋ ṭhānâṭhānavinicchayo[2]
> pañca dhammûpanissāya[3] mohadhātu pahīyatī ti

ime pañca dhammā upanisātabbā. Garuŋ upanissāya viharanto hi bhikkhu, ācariyo gāmappavesanaŋ anāpucchantassa, pādadhovanaṭṭhānaŋ[4] anāgacchantassa,[4] vattakāle vattaŋ akarontassa ghaṭasata-udakaharaṇâdidaṇḍakammaŋ karotī ti yuttapaṭiyatto[5] hoti. Ath' assa moho pahīyati. Uddesaŋ gaṇhanto pi, ācariyo uddesakāle uddesaŋ agaṇhantassa, na sādhukaŋ sajjhāyantassa, asajjhāyantassa ca daṇḍakammaŋ karotī ti yuttapaṭiyatto hoti. Evam pi 'ssa moho pahīyati. Garubhāvanīye bhikkhū upasaṅkamitvā, idaŋ bhante kathaŋ, imassa ko attho ti paripucchanto[6] kaṅkhaŋ vinodeti. Evam pi 'ssa moho pahīyati. Kālena dhammasavanaṭṭhānaŋ gantvā sakkaccaŋ dhammaŋ suṇato pi tesu tesu ṭhānesu attho pākaṭo hoti. Evam pi 'ssa moho pahīyati. Idam assa kāraṇaŋ, idaŋ na kāraṇan ti ṭhānâṭhānavinicchaye cheko hoti. Evam pi 'ssa moho pahīyati. Ten' assa pañcadhammûpanissayo[7] aññaŋ nimittaŋ nāma hoti.

8. Api ca aṭṭhatiŋsāya ārammaṇesu yaŋ kiñci bhāventassa pi ime vitakkā pahīyanti eva. Imāni pana nimittāni ujuvipaccanīkāni paṭipakkhabhūtāni. Imehi pahīnā rāgâdayo suppahīnā honti. Yathā hi aggiŋ kaṭṭhehi[8] pi paŋsūhi pi sākhāhi pi pothetvā nibbāpenti yeva. Udakaŋ pana aggissa ujuvipaccanīkaŋ. Tena nibbuto sunibbuto hoti. Evaŋ imehi nimittehi pahīnā rāgâdayo suppahīnā honti. Tasmā etāni kathitānī ti veditabbāni.

---

[1] B. S. Garusaŋvāso.
[2] B. S. *add* ti.
[3] B. S. dhamme upa°.
[4] B. S. *omit.*
[5] B. S. yattapaṭiyatto.
[6] B. S. *add* pi.
[7] B. S. °dhamme upa°.
[8] B. S. allakaṭṭhehi.

9. [119[9]] *Kusalûpasaŋhitan* ti kusalanissitaŋ, kusalassa paccayabhūtaŋ. *Ajjhattam evā* ti gocarajjhattaŋ yeva. *Palagaṇḍo* ti vaḍḍhakī. *Sukhumāya āṇiyā* ti yaŋ āṇiŋ nīharitukāmo hoti, tato sukhumatarāya sāradāru-āṇiyā. *Oḷārikaŋ āṇin* ti candanaphalake sāraphalake vā ākoṭitaŋ visamâṇiŋ. *Abhinihaneyyā* ti muggarena, ākoṭento haneyya. *Abhinīhareyyā* ti evaŋ abhinihananto phalakato nīhareyya. *Abhinivajjeyyā*[1] ti idāni[2] bahu nikkhantā ti ñatvā hatthena cāletvā nikkaḍḍheyya. Tattha phalakaŋ viya cittaŋ. Phalake visamâṇi viya akusalavitakkā. Sukhumâṇi viya aññaŋ asubhabhāvanâdi-kusalanimittaŋ. Sukhumâṇiyā oḷārikâṇinīharaṇaŋ viya asubhabhāvanâdīhi kusalanimittehi tesaŋ vitakkānaŋ nīharaṇaŋ.

10. [119[37]] *Ahikuṇapenā* ti ādi atijegucchapaṭikkūlakuṇapadassanatthaŋ vuttaŋ. *Kaṇṭhe āsattenā* ti kenacid[3] eva paccatthikena ānetvā kaṇṭhe baddhena, paṭimukkena. *Aṭṭiyeyyā* ti aṭṭo dukkhito bhaveyya. *Harāyeyyā* ti lajjeyya. *Jigucchaeyyā* ti sañjātajiguccho bhaveyya. *Pahīyantī* ti evaŋ iminā pi kāraṇena ete akusalā dhammā sāvajjā dukkhavipākā ti attano paññābalena upaparikkhato ahikuṇapâdīni viya jigucchantassa pahīyanti. Yo pana attano paññābalena upaparikkhituŋ na sakkoti, tena ācariyaŋ vā upajjhāyaŋ vā aññataraŋ vā garuṭṭhānikaŋ sabrahmacāriŋ, saṅghattheraŋ vā upasaṅkamitvā, gaṇḍiŋ[4] paharitvā bhikkhusaṅgham eva vā sannipātetvā ārocetabbaŋ. Bahunnaŋ hi sannipāte bhavissat' eva eko paṇḍitamanusso, yvāssa,[5] evaŋ etesu ādīnavo daṭṭhabbo ti kathessati, kāyavicchandanīyakathâdīhi[6] vā te vitakke niggaṇhissatī ti.

11. [120[7]] *Asati-amanasikāro āpajjitabbo* ti n' eva te vitakkā[7] saritabbā manasikātabbā, aññavihitakena[8] bhavitabbaŋ. Yathā hi rūpaŋ apassitukāmo puriso akkhīni nimīleyya, evam eva mūlakammaṭṭhānaŋ gahetvā nisinnabhikkhunā

[1] B. Abhinivatteyyā; S. °nivaṭṭeyyā.
[2] B. S. *add* ime.
[3] S. katthacid.
[4] B. ghaṇḍiŋ.
[5] B. S. svāyaŋ.
[6] B. S. °vicchindanīya°.
[7] B. S. so vitakko saritabbo manasikātabbo.
[8] B. S. °vihiten' eva.

cittamhi vitakke uppanne aññavihitakena bhavitabbaŋ. Evam assa so vitakko pahīyati. Tasmiŋ pahīne puna kammaṭṭhānaŋ gahetvā nisīditabbaŋ. Sace na pahīyati, uggahito dhammakathāpabandho[1] hoti, so mahāsaddena sajjhāyitabbo. Evam pi ce aññavihitassa sato so na pahīyati, thavikāya muṭṭhipotthako hoti, yattha[2] Buddhavaṇṇā pi Dhammavaṇṇā pi likhitā honti, taŋ nīharitvā vācentena aññavihitakena bhavitabbaŋ. Evam pi ce nappahīyati, thavikato araṇisahitâdīni nīharitvā, ayaŋ uttarâraṇi, ayaŋ adharâraṇī ti āvajjentena aññavihitakena bhavitabbaŋ. Evam pi ce nappahīyati, sipāṭikaŋ nīharitvā, idaŋ ārakantakaŋ nāma, ayaŋ pipphalako nāma, ayaŋ nakhacchedanaŋ nāma, ayaŋ sūci nāmā ti parikkhāraŋ samannānentena aññavihitakena bhavitabbaŋ. Evam pi ce nappahīyati, sūciŋ gahetvā cīvare chinnaṭṭhānaŋ sibbentena aññavihitakena bhavitabbaŋ. Evaŋ yāva nappahīyati, tāva taŋ taŋ kusalakammaŋ karontena aññavihitakena bhavitabbaŋ. Pahīne puna mūlakammaṭṭhānaŋ gahetvā nisīditabbaŋ. Navakammaŋ pana na ṭhapetabbaŋ. Kasmā? Vitakke apacchinne[3] kammaṭṭhānamanasikārassa okāso na hoti. Porāṇakapaṇḍitā pana navakammaŋ katvā pi vitakkaŋ pacchindiŋsu.

12. Tatr' idaŋ vatthu: Tissasāmaṇerassa kira upajjhāyo Tissamahāvihāre paṭivasati.[4] Tassa sāmaṇero, bhante, ukkaṇṭhito 'mhī ti āha. Atha naŋ thero, imasmiŋ vihāre nahānodakaŋ dullabhaŋ, maŋ gahetvā Cittalapabbataŋ gacchāhī ti āha. So tathā akāsi. Tattha naŋ thero āha: Ayaŋ vihāro accantasaṅghiko, ekaŋ puggalikaṭṭhānaŋ karohī ti. So, sādhu bhante ti ādito paṭṭhāya Saŋyuttanikāyaŋ, pabbhārasodhanaŋ, tejokasiṇaparikamman[5] ti tīṇi pi ekato ārabhitvā kammaṭṭhānaŋ appanaŋ pāpesi; Saŋyuttanikāyaŋ pariyosāpesi; leṇakammaŋ niṭṭhāpesi; sabbaŋ katvā upajjhāyassa saññaŋ adāsi. Upajjhāyo, dukkhena te, sāmaṇera, kataŋ, ajja tāva tvaŋ yeva vasāhī ti. So taŋ rattiŋ leṇe vasanto utusappāyaŋ labhitvā vipassanaŋ vaḍḍhetvā arahat-

---

[1] S. °kathāpāṭho. [2] B. S. *add* ca.
[3] C. pacchinne. [4] B. S. vasati.
[5] B. S. tejodhātukasiṇa°.

taŋ patvā tatth' eva parinibbāyi. Tassa dhātuyo gahetvā cetiyaŋ akaŋsu; ajjâpi Tissattheracetiyan[1] ti paññāyati.

13. [120[15]] Idaŋ pabbaŋ asatipabbaŋ nāma. Imasmiŋ ṭhatvā vitakke niggaṇhituŋ asakkonto idha ṭhatvā niggaṇhissatī ti vitakkamūlapabbaŋ dassento puna, *tassa ce, bhikkhave* ti ādim āha. Tattha *vitakkasaṅkhārasanthānaŋ*[2] *manasikātabban* ti, saṅkharoti ti saṅkhāro. Paccayo, kāraṇaŋ, mūlan ti attho. Santiṭṭhati etthā ti santhānaŋ. Vitakkasaṅkhārassa santhānaŋ vitakkasaṅkharasanthānaŋ. Taŋ manasikātabbaŋ. Idaŋ vuttaŋ hoti: Ayaŋ vitakko kiŋhetu, kimpaccayā, kiŋkāraṇā uppanno ti vitakkānaŋ mūlañ ca mūlā mūlañ ca manasikātabbaŋ. *Kin nu kho ahaŋ sīghaŋ gacchāmī* ti kena nu kho kāraṇena ahaŋ sīghaŋ gacchāmi? *Yaŋ nūnâhaŋ saṇikaŋ gaccheyyan* ti, kim me iminā sīghagamanena, saṇikaŋ gamissāmī ti cinteti. *So saṇikaŋ gaccheyyā* ti so evaŋ cintetvā saṇikaŋ gaccheyya. Es' eva nayo sabbattha.

14. Tattha tassa purisassa sīghagamanakālo viya imassa bhikkhuno vitakkasamārūḷhakālo. Tassa saṇikaŋ gamanakālo viya imassa vitakkacārapacchedanakālo. Tassa ṭhitakālo viya imassa vitakkacāre pacchinne mūlakammaṭṭhānaŋ cittotaraṇakālo.[3] Tassa nisinnakālo viya imassa vipassanaŋ vaḍḍhetvā arahattaŋ pattakālo. Tassa nipannakālo viya imassa nibbānârammaṇāya phalasamāpattiyā divasaŋ vītivattanakālo. Tattha, ime vitakkā kiŋhetukā, kimpaccayā ti vitakkānaŋ mūlā mūlaŋ gacchantassa vitakkacāro sithilo hoti. Tasmiŋ sithilībhūte matthakaŋ gacchante, vitakkā sabbaso nirujjhanti. Ayam attho Daddabhajātakena[4] pi dīpetabbo.

15. Sasakassa kira beluvarukkhamūle niddāyantassa beluvapakkaŋ vaṇṭato chijjitvā kaṇṇamūle pati.[5] So tassa saddena, paṭhavī bhijjatī ti saññāya uṭṭhahitvā vegena palāyi. Taŋ disvā purato aññe pi catuppadā palāyiŋsu. Tadā Bodhisatto sīho hoti. So cintesi: Ayaŋ paṭhavī nāma kappavināse bhijjati, antarā paṭhavībhedo nāma n' atthi; yan

---

[1] B. S. °ttherassa cetiyan.
[2] B. S. °saṇṭhānaŋ.
[3] S. vitakkâharaṇakālo.
[4] B. S. Duddubha° (*so always*).
[5] B. S. patitaŋ.

nūnâhaŋ mūlā mūlaŋ[1] gantvā anuvijjeyyan[2] ti. So hatthinā-gato paṭṭhāya yāva sasakā pucchi: tayā, tāta,[3] paṭhavī bhijjamānā diṭṭhā ti. Saso, āma devā ti āha. Sīho, ehi bho, dassehī ti. Saso, na sakkomi sāmī ti. Ehi re, mā bhāyī ti thaddhamudukena[4] gahetvā gato. Sato rukkhassa avi-dūre ṭhatvā,

" Daddabhāyati bhaddante yasmiŋ dese vasām' ahaŋ
aham p' etaŋ[5] na jānāmi kim etaŋ daddabhāyatī" ti
(Jā. iii. 77)

gātham āha.

16. Bodhisatto, tvaŋ etth' eva tiṭṭhā ti rukkhamūlaŋ gantvā sasakassa nipannaṭṭhānaŋ addasa; beluvapakkaŋ addasa; uddhaŋ ulloketvā vaṇṭaŋ addasa. Disvā, ayaŋ saso ettha nipanno niddāyamāno imassa kaṇṇamūle pati-tassa saddena paṭhavī bhijjatī ti evaŋ saññī hutvā palāyī ti ñatvā taŋ kāraṇaŋ sasaŋ pucchi. Saso, āma devā ti āha. Bodhisatto imaŋ gātham āha:

" Bellaŋ nipatitaŋ[6] sutvā dabhakkan[7] ti saso javi
sasassa vacanaŋ sutvā santattā migavāhinī " ti
(Jā. iii. 77).

Tato Bodhisatto, mā bhāyathā ti migagaṇe assāsesi. Evaŋ vitakkānaŋ mūlā mūlaŋ gacchantassa vitakkā pahīyanti.

17. [120[33]] Imasmiŋ vitakkamūlabhedapabbe ṭhatvā vi-takke niggaṇhituŋ asakkontena pana evaŋ niggaṇhitabbā ti aparam pi kāraṇaŋ dassento, puna tassa ce bhikkhave ti ādim āha. *Dantehi dantam ādhāyā* ti heṭṭhādante uparidantaŋ ṭhapetvā. *Cetasā cittan* ti kusalacittena akusalacittaŋ abhi-niggaṇhitabbaŋ. *Balavā puriso* ti yathā thāmasampanno mahābalo puriso dubbalaŋ purisaŋ sīse vā khandhe vā gahetvā abhiniggaṇheyya, abhinippiḷeyya, abhisantāpeyya, santattaŋ kilantaŋ mucchāparetaŋ viya kareyya; evam eva bhikkhunā vitakkehi saddhiŋ patimallena hutvā, ke ca tumhe, ko câhan ti abhibhavitvā, " Kāmaŋ taco ca nahāru ca aṭṭhi ca avasis-satu, upasussatu sarīre maŋsalohitan " ti (A. i. 50) evaŋ

[1] B. S. mūlamūlaŋ. [2] B. S. anuvajjeyyan.
[3] S. tāva. [4] B. S. saṇha°. [5] B. S. ahaŋ etaŋ.
[6] S. Beluvaŋ patitaŋ. [7] B. S. duddubhan.

mahāviriyaŋ paggayha vitakkā niggaṇhitabbā ti dassento imaŋ atthadīpakaŋ upamaŋ āha.[1]

18. [121[18]] *Yato*[2] *kho, bhikkhave* ti idaŋ mariyādābhājaniyaŋ nâma. Taŋ uttānattham eva. Yathā pana satthâcariyo tiroraṭṭhā āgataŋ rājaputtaŋ pañcâvudhasippaŋ uggaṇhāpetvā, gaccha, attano raṭṭhe rajjaŋ gaṇha; sace te antarāmagge corā uṭṭhahanti, dhanunā kammaŋ katvā gaccha; sace te dhanu nassati vā bhijjati vā, sattiyā, asinā ti evaŋ pañcahi pi āvudhehi kattabbaŋ dassetvā uyyojeti. So tathā katvā sakaraṭṭhaŋ gantvā rajjaŋ gahetvā, rajjasiriŋ anubhoti. Evam eva Bhagavā adhicittam anuyuttaŋ bhikkhuŋ arahattagahaṇatthāya uyyojento, sac' assa antarā akusalavitakkā uppajjanti, aññanimittapabbe ṭhatvā te vitakke[3] niggaṇhitvā vipassanaŋ vaḍḍhetvā arahattaŋ pāpuṇissati; tattha asakkonto ādīnavapabbe ṭhatvā; tatrâpi asakkonto asatipabbe ṭhatvā; tatrâpi asakkonto vitakkamūlabhedapabbe ṭhatvā; tatrâpi asakkonto abhiniggaṇhanapabbe ṭhatvā vitakke niggaṇhitvā vipassanaŋ vaḍḍhetvā arahattaŋ pāpuṇissatī ti imāni pañca pabbāni desesi.

19. [122[1]] *Vasī vitakkapariyāyapathesū* ti vitakkacārapathesu[4] ciṇṇavasī paguṇavasī ti vuccati. *Yaŋ vitakkaŋ ākaṅkhissatī* ti idam assa vasībhāvâkāradassanatthaŋ vuttaŋ. Ayaŋ hi pubbe yaŋ vitakkaŋ vitakketukāmo hoti, taŋ na vitakketi, yaŋ na vitakketukāmo hoti, taŋ vitakketi. Idāni pana vasībhūtattā yaŋ vitakkaŋ vitakketukāmo hoti, taŋ yeva vitakketi, yaŋ na vitakketukāmo, na taŋ vitakketi. Tena vuttaŋ: *Yaŋ vitakkaŋ ākaṅkhissati, taŋ vitakkaŋ vitakkessati, yaŋ vitakkaŋ nâkaṅkhissati, na taŋ vitakkaŋ vitakkessatī* ti. *Acchecchi taṇhan* ti ādi Sabbâsavasutte vuttam evā ti.

Vitakkasaṇṭhānasuttavaṇṇanā.

Dutiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

[1] B. āhari.
[2] B. S. *add* ca.
[3] S. *omits.*
[4] B. S. °vārapathesu.

21.

[Kakacûpamasuttavaṇṇanā]

1. [122[10]] *Evam me sutan* ti Kakacûpamasuttaŋ. Tattha *Moliya-Phagguno* ti molī ti cūḷa vuccati. Yath' āha:

"Chetvāna moliŋ varagandhavāsitaŋ
vehāsayaŋ ukkhipi Sakyapuñgavo
ratanassa[1] cañgoṭavarena Vāsavo
Sahassanetto sirasā paṭiggahī" ti (Jā. i. 65).

Sā tassa gihikāle mahatī[2] ahosi. Ten' assa *Moliya-Phagguno* ti sañkhaŋ udapādi. Pabbajitam pi naŋ ten' eva nāmena sañjānanti.

2. [122[13]] *Ativelan* ti velaŋ atikkamitvā. Tattha kālavelā, sīmavelā, sīlavelā ti tividhā velā. "Tāyaŋ velāyaŋ imaŋ udānaŋ udānesī" ti (Ud. 1) ayaŋ kālavelā nāma. "Ṭhitadhammo velaŋ nâtivattatī" ti (A. iv. 198) ayaŋ sīmavelā nāma. "Velā-anatikkamo setughāto" ti (Vbh. 285) ca, "Velā c' esā avītikkamanaṭṭhenā" ti (   ) ca, ayaŋ sīlavelā nāma. Taŋ tividham pi so atikkami[3] yeva. Bhikkhuniyo hi ovadituŋ kālo nāma atthi. So atthañgate pi suriye ovadanto taŋ kālavelam pi atikkami. Bhikkhunīnaŋ ovāde pamāṇaŋ nāma atthi, sīmā mariyādā. So uttariŋ chappañcavācāhi ovadanto taŋ sīmavelam pi atikkami. Kathento pana davasahagataŋ katvā duṭṭhullâpattipahonakaŋ katheti. Evaŋ sīlavelam pi atikkami. *Saŋsaṭṭho* ti missībhūto, samānasukhadukkho hutvā.

3. [122[15]] *Sammukhā* ti purato. *Avaṇṇaŋ bhāsatī* ti tā[4] pacanakoṭṭanâdīni karontiyo disvā n' atth' imāsaŋ anāpatti nāma; imā bhikkhuniyo anācārā dubbatā[5] pagabbhā ti aguṇaŋ katheti. *Adhikaraṇam pi karotī* ti imesaŋ bhikkhūnaŋ imā bhikkhuniyo diṭṭhakāḷato paṭṭhāya akkhīni ḍayhanti, imasmiŋ vihāre pupphapūjā vā āsanadhovana-paribhaṇḍakaraṇâdīni vā imāsaŋ vasena pavattanti[6]; kuladhītā[7] etā,

[1] B. S. Ratana°.
[2] C. mahantī.
[3] B. S. atikkamati.
[4] B. S. *add* pana.
[5] B. S. dubbacā.
[6] B. S. vattanti.
[7] B. S. °dhītaro.

lajjiniyo; tumhe imā idañ c' idañ ca vadatha; ayaŋ nāma tumhākaŋ āpatti hoti; Vinayadharānaŋ santikaŋ āgantvā vinicchayaŋ me dethā ti adhikaraṇaŋ ākaḍḍhati.

4. [122[18]] *Moliya-Phaggunassa avaṇṇaŋ bhāsatī* ti n' atth' imassa bhikkhuno anāpatti[1] nāma; niccakālaŋ imassa pariveṇadvāraŋ asuññaŋ bhikkhunīhī ti aguṇaŋ katheti. *Adhikaraṇam pi karontī* ti imesaŋ bhikkhūnaŋ Moliya-Phaggunatherassa diṭṭhakālato paṭṭhāya akkhīni pariḍayhanti; imasmiŋ vihāre aññesaŋ vasanaṭṭhānaŋ oloketum pi na sakkā; vihāraŋ āgatabhikkhuniyo ovādaŋ vā paṭisanthāraŋ vā uddesaŋ vā theram eva nissāya labhanti; kulaputtako, lajjī, kukkuccako; evarūpaŋ nāma tumhe idañ c' idañ ca vadatha; etha Vinayadharānaŋ santike vinicchayaŋ dethā ti adhikaraṇaŋ ākaḍḍhanti.

5. [122[24]] *So bhikkhu Bhagavantaŋ etad avocā* ti n' eva piyakamyatāya, na bhedâdhippāyena; atthakāmatāya avoca. Evaŋ kir' assa ahosi: Imassa bhikkhussa evaŋ saŋsaṭṭhassa viharato ayaso uppajjissati. So sāsanassa pi avaṇṇo yeva. Aññena pana kathito ayaŋ na oramissati. Bhagavatā dhammaŋ desetvā ovadito oramissatī ti tassa atthakāmatāya Bhagavantaŋ etaŋ, *āyasmā, bhante* ti ādivacanaŋ avoca. *Āmantehī* ti jānāpehi. *Āmantetī* ti pakkosati.

6. [123[20]] *Saddhā* ti saddhāya. *Tasmā* ti yasmā tvaŋ kulaputto c' eva saddhāpabbajito ca; yasmā vā te etāhi saddhiŋ saŋsaṭṭhassa viharato ye tā[2] akkosissanti vā paharissanti vā tesu domanassaŋ uppajjissati; saŋsagge pahīne n' uppajjissati; tasmā. *Tatrā* ti tasmiŋ avaṇṇabhāsane. *Gehasitā* ti pañcakāmaguṇanissitā. *Chandā* ti taṇhāchandā pi paṭighachandā pi. *Vipariṇatan* ti rattam pi cittaŋ vipariṇataŋ hoti, duṭṭham pi, mūḷham pi cittaŋ vipariṇataŋ. Idha pana taṇhāchandavasena rattaŋ,[3] paṭighachandavasena duṭṭham pi vaṭṭati. *Hitânukampī* ti hitena anukampamāno; hitena pharamāno. *Na dosantaro* ti dosacitto na bhavissāmi.

7. [124[7]] *Atha kho Bhagavā* ti kasmā ārabhi? Phaggunassa kira ettakaŋ ovādaŋ sutvā[4] pi, bhikkhunīsaŋsaggato ora-

---

[1] S. āpatti. [2] B. S. vā.
[3] B. S. rattam pi vaṭṭati. [4] B. S. katvā.

missāmi, viramissāmī ti cittam pi na uppannaŋ. Bhagavatā pana saddhiŋ paṭâni viya paṭiviruddho aṭṭhāsi. Atha Bhagavato, yathā nāma jighacchitassa bhojane, pipāsitassa pānīye, sītena phuṭṭhassa uṇhe, dukkhitassa sukhe patthanā uppajjati, evam eva imaŋ dubbacaŋ bhikkhuŋ disvā paṭhamabodhiyaŋ subbacā pi bhikkhū āpāthaŋ āgamiŋsu. Atha tesaŋ vaṇṇaŋ kathetukāmo hutvā imaŋ desanaŋ ārabhi. Tattha *ārādhayiŋsū* ti gaṇhiŋsu pūrayiŋsu. *Ekaŋ samayan* ti ekasmiŋ samaye. *Ekâsanabhojanan* ti ekaŋ purebhattabhojanaŋ. Suriyuggamanato hi yāva majjhantikā[1] sattakkhattuŋ[2] bhuttabhojanam pi idha ekâsanabhojanaŋ tv' eva adhippetaŋ. *Appâbādhatan* ti nirābādhataŋ. *Appâtaṅkatan* ti niddukkhataŋ. *Lahuṭṭhānan* ti sarīrassa sallahukaŋ uṭṭhānaŋ. *Balan* ti kāyabalaŋ. *Phāsuvihāran* ti kāyassa sukhavihāraŋ.

8. Iminā kiŋ kathitaŋ? Divā vikālabhojanaŋ pajahāpitakālo kathito. Bhaddālisutte pana rattiŋ vikālabhojanaŋ pajahāpitakālo kathito. Imāni hi dve bhojanāni Bhagavā na ekappahārena pajahāpesi. Kasmā? Imān' eva hi dve bhojanāni vaṭṭe vasantānaŋ āciṇṇāni. Santi kulaputtā sukhumālā. Te ekato dve pi bhojanāni pajahantā kilamanti. Tasmā ekato apajahāpetvā ekasmiŋ kāle divā vikālabhojanaŋ, ekasmiŋ rattibhojanan[3] ti visuŋ pajahāpesi. Tesu idha divā vikālabhojanaŋ pajahāpitakālo kathito. Tattha yasmā Buddhā na bhayaŋ dassetvā tajjetvā pajahāpenti; ānisaŋsaŋ pana dassetvā pajahāpenti; evaŋ hi sattā sukhena pajahanti; tasmā ānisaŋsaŋ dassento ime pañca guṇe dassesi.

9. [124[17]] *Na anusāsanī karaṇīyā* ti punappunaŋ sāsanena kātabbaŋ nâhosi; idaŋ karotha, idaŋ mā karothā ti satuppādakaraṇīyamattam eva ahosi. Tāvataken' eva te kattabbaŋ akaŋsu, pahātabbaŋ pajahiŋsu. Paṭhamabodhiyaŋ, bhikkhave, subbacā bhikkhū ahesuŋ, assavā ovādapaṭikarā ti.

10. [124[19]] Idāni nesaŋ subbacabhāvadīpakaŋ upamaŋ āharanto, *seyyathā pī* ti ādim āha. Tattha *subhūmiyan* ti samabhūmiyaŋ. "Subhūme sukhette vigatakhāṇuke bījāni

---

[1] B. majjhanhikā. [2] C. sata°; S. dasa°.
[3] B. S. rattiŋ vikālabhojanan.

patiṭṭhāpeyyā " ti (   ) ettha pana maṇḍabhūmi subhūmī ti āgatā. *Cātummahāpathe*[1] ti dvinnaŋ mahāmaggānaŋ vinivijjhitvā gataṭṭhāne. *Ājaññaratho* ti vinīta-assaratho. *Odhastapatodo* ti yathā rathaŋ abhiruhitvā ṭhitena sakkā hoti gaṇhituŋ evaŋ ālambanaŋ nissāya tiriyato ṭhapitapatodo. *Yoggâcariyo* ti assâcariyo. Sv' eva assadamme sāretī ti *assadammasārathi*. *Yenicchakan* ti yena yena maggena icchati. *Yadicchakan* ti yaŋ yaŋ gatiŋ icchati. *Sāreyyā* ti ujukaŋ purato peseyya. *Paccāsāreyyā* ti paṭinivatteyya.

11. [124[23]] *Evam eva kho* ti yathā[2] so yoggâcariyo yena yena maggena gamanaŋ icchati, taŋ taŋ assā ārūḷhā va honti, yāya yāya ca gatiyā icchati, sā sā gati gahitā va hoti. Rathaŋ pesetvā assā n' eva vāretabbā, na vijjhitabbā honti. Kevalaŋ nesaŋ same bhūmibhāge khuresu nimittaŋ ṭhapetvā gamanam eva passitabbaŋ hoti. Evaŋ mayham pi tesu bhikkhusu punappunaŋ vattabbaŋ nâhosi. Idaŋ karotha, idaŋ mā karothā ti satuppādanamattam eva kattabbaŋ hoti. Tehi pi tāvad eva kattabbaŋ katam eva hoti, akattabbaŋ jahitam eva. *Tasmā* ti yasmā subbacā yuttayānapaṭibhāgā hutvā satuppādanamatten' eva pajahiŋsu, tasmā tumhe pi pajahathā ti attho.

12. [124[30]] *Eḷaṇḍehī* ti eḷaṇḍā kira sāladūsanā honti; tasmā evam āha. *Visodheyyā* ti eḷaṇḍe ca aññā ca valliyo chinditvā bahi nīharaṇena sodheyya. *Sujātā* ti susaṇṭhitā. Sammā *parihareyyā* ti mariyādaŋ bandhitvā udakasiñcanena pi, kālena kālaŋ mūlaparikhaṇanena[3] pi, valligumbâdicchedanena pi, kipillakapuṭaka[4]-makkaṭakajāla-sukkhadaṇḍakaharaṇena pi sammā vaḍḍheyya,[5] poseyya. *Vuddhi*-ādīni uttatthān' eva.

13. [125[3]] Idāni akkhantiyā dosaŋ dassento, *bhūtapubban* ti ādim āha. Tattha *Vedehikā* ti Videharaṭṭhavāsikassa kulassa[6] dhītā. Atha vā, vedo ti paññā vuccati. Vedena īhati, iriyatī ti Vedehikā. Paṇḍitā ti attho. *Gahapatānī* ti gharasāminī. *Kittisaddo* ti kittighoso. *Soratā* ti soraccena samannāgatā. *Nivātā* ti nivātavutti. *Upasantā* ti nibbutā.

---

[1] B. S. Catumahāpathe. [2] B. S. *add* hi.
[3] B. S. mūlamūle khaṇanena. [4] B. S. kipillapūtaka-.
[5] B. vaḍḍhetvā. [6] B. *omits*.

Dakkhā ti bhattapacana-sayanattharaṇa-dīpujjalanâdikammesu chekā. *Analasā* ti uṭṭhāhikā. *Susaŋvihitakammantā* ti suṭṭhapitakammantā.[1] Ekā analasā hoti, yaŋ yaŋ pana bhājanaŋ gaṇhāti, taŋ taŋ bhindati vā chiddaŋ vā karoti. Ayaŋ pana na tādisā ti dasseti.

14. [125[17]] *Divā uṭṭhāsī* ti pāto[2] kattabbāni dhenudohanâdikammāni akatvā ussūre uṭṭhitā. *He je Kāḷī* ti are Kāḷi. *Kiŋ je divā uṭṭhāsi*, kiŋ kiñci aphāsukaŋ atthī ti. *No vata re kiñcī* ti are yadi te na kiñci aphāsukaŋ atthi, n' eva sīsaŋ rujati, na piṭṭhi, atha kasmā, pāpadāsi, divā uṭṭhāsī ti kupitā anattamanā bhakuṭiŋ akāsi. *Divātaraŋ uṭṭhāsī* ti puna divase ussūrataraŋ uṭṭhāsi. *Anattamanavācan* ti are pāpadāsi, attano pamāṇaŋ jāna[3]; kiŋ aggiŋ sīto ti maññasi, idāni taŋ sikkhāpessāmī ti ādīni vadamānā kupitavacanaŋ nicchāresi. *Paṭivissakānan* ti sāmantagehavāsīnaŋ. *Ujjhāpesī* ti avajānāpesi. *Caṇḍī* ti asoratā, kibbisā. Iti yattakā guṇā tato dviguṇā dosā uppajjiŋsu. Guṇā nāma saṇikaŋ saṇikaŋ āgacchanti; dosā ekadivasen' eva patthaṭā honti.

15. [126[14]] *Soratasorato* ti ativiya sorato; sotâpanno nu kho, sakadāgāmī, anāgāmi, arahā, nu kho ti vattabbataŋ āpajjati. *Phusantī* ti phusantā ghaṭṭentā āpāthaŋ āgacchanti. *Atha bhikkhu sorato ti veditabbo* ti atha adhivāsanakkhantiyaŋ ṭhito bhikkhu sorato ti veditabbo. Yo *cīvara—pe—parikkhārahetū* ti yo etāni cīvarâdīni paṇītāni labhanto pādaparikamma-piṭṭhiparikammâdīni ekavacanen' eva karoti. *Alabhamāno* ti yathā pubbe labhati, evaŋ alabhanto. *Dhammañ ñeva sakkaronto* ti dhammass' eva sakkāraŋ sukatakāraŋ karonto. *Garukaronto* ti garu bhāriyaŋ karonto.[4] *Apacāyamāno* ti dhammass' eva apacitiŋ nīcavuttiŋ dassento.

16. [126[30]] Evaŋ akkhantiyā dosaŋ dassetvā idāni ye adhivāsenti, te evaŋ adhivāsentī ti pañca vacanapathe dassento, *pañc' ime, bhikkhave* ti ādim āha. Tattha *kālenā* ti yuttapattakālena. *Bhūtenā* ti satā, vijjamānena. *Saṇhenā* ti maṭ-

---

[1] S. suṭṭhu ṭhapita°; B. suṭṭhu saŋvihita°.

[2] B. S. *add* va. [3] B. S. na jānāsi.

[4] B. S. *add: Mānento* ti manena piyaŋ karonto. *Pūjento* ti paccayapūjāya pūjento.

ṭhena. *Atthasaŋhitenā* ti atthanissitena, kāraṇanissitena. *Akālenā* ti ādīni tesaŋ yeva paṭipakkhavasena veditabbāni. *Mettacittā* ti uppannamettacittā hutvā. *Dosantarā* ti duṭṭhacittā, abbhantare uppannadosā hutvā. *Tatrā* ti tesu vacanapathesu. *Pharitvā* ti adhimuccitvā. *Tadārammañ cā* ti, kathaŋ tadārammaṇaŋ sabbāvantaŋ lokaŋ karoti? Pañca vacanapathe gahetvā āgataŋ puggalaŋ mettacittassa ārammaṇaŋ katvā puna tass' eva mettacittassa avasese satte ārammaṇaŋ karonto sabbāvantaŋ lokaŋ tadārammaṇaŋ karoti nāma.

17. [127[6]] Tatrâyaŋ vacanattho: *Tadārammāṇañ cā* ti tass' eva[1] mettacittassa ārammaṇaŋ katvā. *Sabbāvantan* ti sabbasattavantaŋ. *Lokan* ti sattalokaŋ. *Vipulenā* ti anekasattârammaṇena. *Mahaggatenā* ti mahaggatabhūmikena. *Appamāṇenā* ti subhāvitena. *Averenā* ti niddosena. *Abyābajjhenā* ti niddukkhena. *Pharitvā viharissāmā* ti evarūpena mettasahagatena cetasā tañ ca puggalaŋ sabbañ ca lokaŋ tassa cittassa ārammaṇaŋ katvā adhimuccitvā viharissāma.

18. [127[10]] Idāni 'tadatthadīpikā upamā[2] āharanto *seyyathā pī* ti ādim āha. Tattha *apaṭhavin* ti nippaṭhaviŋ karissāmi. Abhāvaŋ gamessāmī ti attho. *Tatra tatrā* ti tasmiŋ tasmiŋ ṭhāne. *Vikireyyā* ti pacchiyā paŋsuŋ uddharitvā bījāni viya vikireyya. *Oṭṭhubheyyā* ti kheḷaŋ pāteyya. *Apaṭhaviŋ kareyyā* ti evaŋ kāyena ca vācāya ca payogaŋ katvā pi[3] sakkuṇeyya apaṭhaviŋ kātun ti? *Gambhīrā* ti bahalattena yojanasatasahassāni cattāri ca nahutāni gambhīrā. *Appameyyā* ti tiriyaŋ pana aparicchinnā. *Evam eva kho* ti ettha idaŋ opammasaŋsandanaŋ: Paṭhavī viya hi mettacittaŋ daṭṭhabbaŋ. Kuddālapiṭakaŋ gahetvā āgatapuriso viya pañca vacanapathe gahetvā āgatapuggalo. Yathā so kuddālapiṭakena mahāpaṭhaviŋ apaṭhaviŋ kātuŋ na sakkoti, evaŋ vo pañca vacanapathe gahetvā āgatapuggalo mettacittassa aññathattaŋ kātuŋ na sakkhissatī ti.

19. [127[31]] Dutiya-upamāyaŋ *haliddin* ti yaŋ kiñci pītakavaṇṇaŋ. *Nīlan* ti kaŋsanīlaŋ vā palāsanīlaŋ vā. *Arūpī*

---

[1] B. S. *add* ca. [2] B. S. °dīpakaŋ upamaŋ.
[3] B. S. *add* na.

ti arūpo. Na nu ca, "Dvinnaŋ kaṭṭhānaŋ vā rukkhānaŋ vā seyyānaŋ vā selānaŋ vā antaraŋ paricchinnâkāsarūpan" ti ( ) āgataŋ? Kasmā idha arūpī ti vutto ti? Sanidassanabhāvapaṭikkhepato. Ten' ev' āha: *Anidassano* ti. Tasmiŋ hi rūpaŋ likhituŋ, rūpapātubhāvaŋ dassetuŋ na sakkā; tasmā arūpī ti vutto. *Anidassano* ti dassanassa cakkhuviññāṇassa anāpātho. Upamāsaŋsandane pan' ettha ākāso viya mettacittaŋ. Tūlikāpañcamā cattāro raṅgajātā viya pañca vacanapathā. Tūlikāpañcame raṅge gahetvā āgatapuriso viya pañca vacanapathe gahetvā āgatapuggalo. Yathā so tūlikāpañcamehi raṅgehi ākāse rūpapātubhāvaŋ kātuŋ na sakkoti, evaŋ vo pañca vacanapathe gahetvā āgatapuggalo mettacittassa aññathattaŋ katvā dosuppattiŋ dassetuŋ na sakkhissatī ti.

20. [128[7]] Tatiya-upamāyaŋ *ādittan* ti pajjalitaŋ. *Gambhīrā appameyyā* ti imissā Gaṅgāya gambhīraṭṭhānaŋ gāvutam pi atthi, aḍḍhayojanam pi, yojanam pi. Puthulattaŋ pan' assa evarūpaŋ yeva. Dīghato pana pañca yojanasatāni. Sā kathaŋ gambhīrā appameyyā ti? Etena payogena parivattetvā uddhane udakaŋ viya tāpetuŋ asakkuṇeyyato. Ṭhitodakaŋ pana kenaci upāyena aṅgulamattaŋ, aḍḍhaṅgulamattaŋ vā evaŋ tāpetuŋ sakkā bhaveyya. Ayaŋ pana na sakkā. Tasmā evaŋ vuttaŋ. Upamāsaŋsandane pan' ettha Gaṅgā viya mettacittaŋ. Tiṇukkaŋ ādāya āgatapuriso viya pañca vacanapathe gahetvā āgatapuggalo. Yathā so[1] tiṇukkāya Gaṅgaŋ tāpetuŋ na sakkoti, evaŋ vo pañca vacanapathe gahetvā āgatapuggalo mettacittassa aññathattaŋ kātuŋ na sakkhissatī ti.

21. [128[21]] Catuttha-upamāyaŋ *biḷārabhastā* ti biḷāracammapasibbako. *Sumadditā* ti suṭṭhu madditā. *Suparimadditā* ti anto ca bahi ca samantato susammadditā. *Tūlinī* ti simbalitūla-latātūlasamānā. *Chinnasassarā* ti chinnasassarasaddā. *Chinnabhabbharā* ti chinnabhabbharasaddā. Upamāsansandane pan' ettha biḷārabhastā viya mettacittaŋ. Kaṭṭhakaṭhalaŋ ādāya āgatapuriso viya pañca vacanapathe gahetvā āgatapuggalo. Yathā so kaṭṭhena vā kaṭhalena

---

[1] B. *adds* ādittāya.

vā biḷārabhastaŋ sarasaraŋ, bharabharaŋ kātuŋ na sakkoti, evaŋ vo pañca vacanapathe gahetvā āgatapuggalo metacittassa aññathattaŋ katvā dosânugatabhāvaŋ kātuŋ na sakkhissatī ti.

22. [129[15]] *Ocarakā* ti avacarakā, heṭṭhācarakā. Nīcakammakārakā ti attho. *Yo mano padoseyyā*[1] ti yo bhikkhu vā bhikkhunī vā cittaŋ padoseyya, taŋ kakacena okantanaŋ nâdhivāseyya. *Na me so tena sāsanakaro* ti so tena anadhivāsanena mayhaŋ ovādakaro na hoti. Āpatti pan' ettha n' atthi. *Aṇuŋ vā thūlaŋ vā* ti appasāvajjaŋ vā mahāsāvajjaŋ vā. *Yaŋ tumhe nâdhivāseyyāthā* ti yo tumhehi adhivāsetabbo na bhaveyyā ti attho. *No h' etaŋ, bhante* ti, bhante, anadhivāsetabbaŋ nāma vacanapathaŋ na passāmā ti adhippāyo. *Dīgharattaŋ hitāya sukhāyā* ti, iti Bhagavā arahattena kūṭaŋ gaṇhanto yathânusandhinā desanaŋ niṭṭhapesī ti.

Kakacûpamasuttaŋ paṭhamaŋ.

22.

[Alagaddasuttavaṇṇanā]

1. [130[1]] *Evam me sutan* ti Alagaddasuttaŋ.[2] Tattha gaddhe bādhayiŋsū ti gaddhabādhino. Gaddhabādhino pubbapurisā assā ti Gaddhabādhipubbo; tassa *Gaddhabādhipubbassa*. Gijjhaghātakakulappasutassā ti attho. Saggamokkhānaŋ antarāyaŋ karontī ti *antarāyikā*. Te kamma-kilesa-vipāka-upavāda - āṇāvītikkamavasena pañcavidhā. Tattha pañcânantariyadhammā kammantarāyikā nāma; tathā bhikkhunīdūsanakammaŋ. Taŋ pana mokkhass' eva antarāyaŋ karoti, na saggassa. Niyatamicchādiṭṭhidhammā kilesantarāyikā nāma. Paṇḍaka-tiracchānagata-ubhatobyañjanakānaŋ paṭisandhidhammā vipākantarāyikā nāma. Ariyûpavādadhammā upavādantarāyikā nāma. Te pana yāva ariye na khamāpenti, tāvad eva, na tato paraŋ. Sañcicca vītikkantā satta āpattikkhandhā āṇāvītikkamantarāyikā nāma. Te pi yāva bhikkhubhāvaŋ vā paṭijānāti, na vuṭṭhāti vā, na deseti vā, tāvad eva, na tato paraŋ.

---

[1] B. padūseyyā. [2] B. S. Alagaddûpamasuttaŋ.

2. Tatrâyaŋ bhikkhu bahuso dhammakathiko sesantarāyike jānāti; Vinaye pana akovidattā paṇṇattivītikkamantarāyike na jānāti; tasmā rahogato evaŋ cintesi: Ime agārino pañca kāmaguṇe paribhuñjantā sotâpannā pi sakadāgāmino pi anāgāmino pi honti. Bhikkhū pi manāpikāni cakkhuviññeyyāni rūpāni passanti, kāyaviññeyye phoṭṭhabbe phusanti, mudukāni attharaṇapāpuraṇâdīni[1] paribhuñjanti. Etaŋ sabbaŋ vaṭṭati. Kasmā itthīnaŋ yeva rūpa-sadda-gandha-phoṭṭhabbā na vaṭṭanti? Ete pi vaṭṭantī ti.

3. [130[5]] Evaŋ rasena rasaŋ saŋsandetvā sacchandarāgaparibhogañ ca nicchandarāgaparibhogañ ca ekaŋ katvā, thūlavākehi saddhiŋ atisukhumasuttaŋ ghaṭento[2] viya, sāsapena saddhiŋ Sineruŋ upasaŋharanto viya, pāpakaŋ diṭṭhigataŋ uppādetvā, kiŋ Bhagavatā mahāsamuddaŋ bandhantena viya mahatā ussāhena paṭhamapārājikaŋ paññattaŋ, n' atthi ettha doso ti sabbaññutañāṇena saddhiŋ paṭiviruj jhanto vesārajjañāṇaŋ paṭibāhanto ariyamagge khāṇukaṇṭakâdīni pakkhipanto, methunadhamme doso n' atthī ti Jinassa āṇācakke pahāram adāsi. Tena āha: *Tathā 'haŋ Bhagavatā dhammaŋ desitaŋ ājānāmī* ti ādi.

4. [130[16]] *Evaŋ byā kho* ti evaŋ viya kho. *Samanuyuñ-'jantī* ti ādisu, kiŋladdhiko, tvaŋ, laddhiŋ vadehī ti pucchamānā *samanuyuñjanti* nāma. Laddhiŋ[3] patiṭṭhāpentā *samanugāhanti* nāma. Kena kāraṇena evaŋ vadesī ti kāraṇaŋ pucchantā samanubhāsanti nāma. *Aṭṭhikaṅkhalûpamā kāmā* ti ādisu, aṭṭhikaṅkhaḷûpamā apassādaṭṭhena. *Maŋsapesûpamā* bahusādhāranaṭṭhena. *Tiṇukkûpamā* anudahanaṭṭhena. *Aṅgārakāsûpamā* mahâbhitāpaṭṭhena. *Supinakûpamā* ittarapaccupaṭṭhānaṭṭhena. *Yācitakûpamā* tāvakālikaṭṭhena. *Rukkhaphalûpamā* sabbaṅgapaccaṅgapalibhañjanaṭṭhena. *Asisūnûpamā* adhikuṭṭanaṭṭhena. *Sattisūlûpamā* vinivijjhanaṭṭhena. *Sappasirûpamā* sāsaṅkasappaṭibhayaṭṭhena. *Thāmasā* ti diṭṭhithāmena. *Parāmāsā* ti diṭṭhiparāmāsena. *Abhinivissa voharatī* ti adhiṭṭhahitvā[4] voharati, dīpeti vā. *Yato kho te bhikkhū* ti yadā te bhikkhū.

---

[1] B. °pāvuraṇâdīni; S. °pāpuraṇāni.
[2] B. upanento. [3] B. S. Diṭṭhiŋ. [4] C. adhitiṭṭhitvā.

5. [132[11]] *Evaŋ byā kho ahaŋ, bhante, Bhagavatā* ti idaŋ esa attano ajjhāsayena n' atthī ti vattukāmo pi Bhagavato ānubhāvena sampaṭicchati. Buddhānaŋ kira sammukhā dve kathā kathetuŋ samattho nāma n' atthi. *Kassa kho nāma tvaŋ, moghapurisā* ti, tvaŋ, moghapurisa, kassa khattiyassa vā brāhmaṇassa vā, vessassa vā, suddassa vā, gahaṭṭhassa vā, pabbajitassa vā, devassa vā, manussassa vā mayā evaŋ dhammaŋ desitaŋ ājānāsi ?

6. [132[24]] *Atha kho Bhagavā bhikkhū amantesī* ti[1] pāṭiyekko anusandhi. Ariṭṭho kira cintesi: Bhagavā maŋ moghapuriso ti vadati. Na kho pana moghapuriso ti vuttamattakena maggaphalānaŋ upanissayo na hoti. Upasenam pi hi Vañgantaputtaŋ. "Atilahuŋ kho tvaŋ, moghapurisa, bāhullāya āvatto" ti (Vin. i. 59) Bhagavā moghapurisavādena ovadi. Thero aparabhāge ghaṭento vāyamanto cha abhiññā sacchakāsi. Aham pi tathārūpaŋ viriyaŋ paggaṇhitvā maggaphalāni nibbattessāmī ti. Ath' assa Bhagavā bandhanā muttapaṇḍupalāsassa viya avirūḷhibhāvaŋ dassento imaŋ desanaŋ ārabhi.

7. [132[26]] *Usmīkato pī* ti, bhikkhave, tumhe kin ti maññatha, ayaŋ Ariṭṭho evaŋladdhiko sabbaññutañāṇena paṭivirujjhitvā vesārajjañāṇaŋ paṭibāhitvā Tathāgatassa āṇācakke pahāraŋ dadamāno, api nu imasmiŋ dhammavinaye usmīkato pi ? Yathā nibbute pi mahante aggikkhandhe khajjūpanakamattā pi aggipappaṭikā[2] hoti yeva, yaŋ nissāya puna mahā aggikkhandho bhaveyya. Kin nu kho evaŋ imassa appamattikā pi ñāṇusmā atthi, yaŋ nissāya vāyamanto maggaphalāni nibbatteyyā ti ? *No h' etaŋ, bhante* ti bhante, evaŋ laddhikassa kuto evarūpā ñāṇusmā ? Maggaphalānaŋ paccayasamatthāya ñāṇusmāya usmīkatabhāvaŋ paṭikkhipantā, vadanti. *Mañkubhūto* ti nittejabhūto. *Pattakkhandho* ti patitakkhandho. *Appaṭibhāno* ti kiñci paṭibhānaŋ apassanto, chinnapaṭibhāno. Evarūpam pi nāma niyyānikasāsanaŋ labhitvā avirūḷhidhammo kir' amhi, samugghātitapaccayo jāto ti attano abhabbataŋ paccavekkhanto pādañguṭṭhena bhūmiŋ khaṇamāno nisīdi.

---

[1] B. *adds* ayaŋ. [2] C. °papaṭikā.

8. [132[34]] *Paññāyissasi kho* ti ayam pi pāṭiyekko anusandhi. Ariṭṭho kira cintesi: Bhagavā mayhaŋ maggaphalānaŋ upanissayo pacchinno ti vadati. Na kho pana Buddhā sa-upanissayānaŋ yeva dhammaŋ desenti, anupanissayānam pi desenti. Ahaŋ Satthu santikā Sugatovādaŋ labhitvā attano sampattûpagaŋ kusalaŋ karissamī ti. Ath' assa Satthā ovādaŋ[1] paṭippassambhento, *paññāyissasī* ti ādim āha. Tass' attho: Tvaŋ yeva, moghapurisa, iminā *pāpakena diṭṭhigatena* nirayâdisu paññāyissasi. Mama santikā tuyhaŋ Sugatovādo nāma n' atthi; na me tayā attho; *idhâhaŋ bhikkhū paṭipucchissāmī* ti.

9. [132[37]] *Atha kho Bhagavā* ti ayam pi pāṭiyekko anusandhi. Imasmiŋ hi ṭhāne Bhagavā parisaŋ sodheti; Ariṭṭhaŋ gaṇato nissāreti. Sace hi parisagatānaŋ kassaci evaŋ bhaveyya: Ayaŋ Ariṭṭho Bhagavatā akathitaŋ kathetuŋ kiŋ sakkhissati, kacci nu kho parisamajjhe Bhagavatā kathāya samāraddhāya sahasā kathitan ti? Evaŋ kathitaŋ pana na Ariṭṭho yeva suṇāti; aññena pi sutaŋ bhavissati. Athâpi 'ssa siyā: Yathā Satthā Ariṭṭhaŋ niggaṇhāti, mam pi evaŋ niggaṇheyyā ti sutvā pi tuṇhībhāvaŋ āpajjeyyā ti. Taŋ sabbaŋ na karissanti,[2] mayā pi na kathitaŋ, aññena pi sutaŋ n' atthī ti *tumhe pi me, bhikkhave* ti ādinā parisāya laddhiŋ sodheti. Parisāya pana laddhisodhanen' eva Ariṭṭho gaṇato nissārito nāma hoti.

10. [133[20]] Idāni Ariṭṭhassa laddhiŋ pakāsento, *so vata, bhikkhave* ti ādim āha. Tattha *aññatr' eva kāmehī* ti ādisu yo so, bhikkhave, bhikkhu te paṭisevato nâlaŋ antarāyāyā ti evaŋ laddhiko, so vata kilesakāmehi c' eva kilesakāmasampayuttehi saññāvitakkehi ca aññatra ete dhamme pahāya, vinā etehi dhammehi vatthukāme paṭisevissati methunasamācāraŋ samācarissatī ti, *n' etaŋ ṭhānaŋ vijjati*, idaŋ kāraṇaŋ nāma n' atthi, aṭṭhānam etaŋ anavakāso ti.

11. [133[23]] Evaŋ Bhagavā, ayaŋ Ariṭṭho yathā nāma rajako sugandhāni pi, duggandhāni pi, jiṇṇāni pi, navāni pi, suddhāni pi, asuddhāni pi vatthāni ekato bhaṇḍikaŋ karoti,

---

[1] B. Ath' ssa Bhagavā etaŋ vādaŋ; S. Atha Bhagavā ovādaŋ.

[2] B. °tī ti; S. karissati.

evam eva bhikkhūnaŋ nicchandarāgapaṇītacīvarâdiparibhogañ ca anibaddhasīlānaŋ[1] anantarāyakaraŋ sacchandarāgaparibhogañ ca nibaddhasīlānaŋ bhikkhūnaŋ āvaraṇakaraŋ sacchandarāgaparibhogañ ta sabbaŋ ekasadisaŋ karotī ti Ariṭṭhassa laddhiŋ pakāsetvā idāni duggahītāya pariyattiyā dosaŋ dassento, *idha*, *bhikkhave*, *ekacce* ti ādim āha. Tattha *pariyāpuṇantī* ti uggaṇhanti.

12. [133[24]] *Suttan* ti ādisu ubhato-Vibhaṅga-Niddesa-Khandhaka-Parivārā Suttanipāte Maṅgalasutta-Ratanasutta-Nāḷakasutta-Tuvaṭṭakasuttāni, aññam pi ca suttanāmakaŋ Tathāgatavacanaŋ *suttan* ti veditabbaŋ. Sabbam pi sagāthakaŋ suttaŋ *geyyan* ti veditabbaŋ; visesena Saŋyuttake sakalo pi Sagāthāvaggo.[2] Sakalam pi Abhidhammapiṭakaŋ, niggāthakaŋ suttaŋ, yañ ca aññam pi aṭṭhahi aṅgehi asaṅgahitaŋ Buddhavacanaŋ, taŋ *veyyākaraṇan* ti veditabbaŋ. Dhammapada-Theragāthā-Therigāthā, Suttanipāte nosuttanāmikā suddhikagāthā ca *gāthā* ti veditabbā. Somanassañāṇamayikagāthāpaṭisaŋyuttā dve-asīti suttantā *Udānan* ti veditabbā. "Vuttam idaŋ Bhagavatā" ti (It. 1) ādinayappavattā dasuttarasatasuttantā *Itivuttakan* ti veditabbā. Apaṇṇakajātakâdīni Paññāsâdhikāni pañca jātakasatāni *Jātakan* ti veditabbāni. "Cattāro 'me, bhikkhave, acchariyā abbhutā dhammā Ānande" ti (D. ii. 145) ādinayappavattā sabbe pi acchariyabbhutadhammapaṭisaŋyuttā suttantā *Abbhutadhamman* ti veditabbā. Culla-Vedalla-Mahā-Vedalla-Sammādiṭṭhi - Sakkapañha - Saṅkhārabhājanīya - Mahā - Puṇṇamasuttâdayo sabbe pi vedañ ca tuṭṭhiñ ca laddhā laddhā pucchitasuttantā *Vedallan* ti veditabbā.

13. [133[26]] *Atthaŋ na upaparikkhantī* ti atthatthaŋ[3] kāraṇatthaŋ na tulayanti,[4] na pariganhanti. *Anupaparikkhatan* ti anupaparikkhantānaŋ. *Na nijjhānaŋ khamantī* ti na upaṭṭhahanti, na āpāthaŋ āgacchanti. Imasmiŋ ṭhāne sīlaŋ, samādhi, vipassanā, maggo, phalaŋ, vaṭṭaŋ, vivaṭṭaŋ vā[5] kathitan ti evaŋ jānituŋ na sakkā hontī ti attho. *Te upārambhânisaŋsā c' evā* ti te paresaŋ vāde dosâropanâ-

---

[1] B. *adds* gahaṭṭhānaŋ. [2] C. Sagāthaka°.
[3] S. suttatthaŋ. [4] B. S. passanti. [5] B. *omits*.

nisaŋsā hutvā pariyāpuṇantī ti attho. *Itivādappamokkhânisaŋsā cā* ti evaŋ vādappamokkhânisaŋsā. Parehi sakavāde dose āropite, taŋ dosaŋ evañ ca evañ ca mocessāmā[1] ti iminā ca kāraṇena pariyāpuṇantī ti attho. *Tañ c' assa atthaŋ nânubhontī* ti yassa ca maggassa vā phalassa vā atthāya kulaputtā dhammaŋ pariyāpunanti, tañ ca assa dhammassa atthaŋ ete duggahitagāhino nânubhonti. Api ca parassa vāde upārambhaŋ āropetuŋ, attano vādā taŋ mocetuŋ[2] asakkontā pi tañ ca atthaŋ nânubhonti yeva. *Alagaddatthiko* ti āsivisatthiko.. Gado ti hi visassa nāmaŋ. Taŋ tassa alaŋ paripuṇṇaŋ atthī ti *alagaddo*. *Bhoge* ti sarīre.

14. [134[5]] *Idha pana, bhikkhave, ekacce kulaputtā dhammaŋ pariyāpuṇantī* ti nittharaṇapariyattivasena uggaṇhanti. Tisso hi pariyattiyo: alagaddapariyatti, nittharaṇapariyatti, baṇḍâgārikapariyattī ti.

15. Tattha yo Buddhavacanaŋ, evaŋ cīvarâdīni vā labhissāmi, catuparisamajjhe vā maŋ jānissantī ti lābhasakkārahetu pariyāpuṇāti, tassa sā pariyatti alagaddapariyatti nāma. Evaŋ pariyāpuṇato hi Buddhavacanaŋ apariyāpuṇitvā niddokkamanaŋ varataraŋ.

16. Yo pana Buddhavacanaŋ uggaṇhitvā sīlassa āgataṭṭhāne sīlaŋ pūretvā, samādhissa[3] āgataṭṭhāne samādhiŋ gabbhaŋ gaṇhāpetvā, vipassanāya āgataṭṭhāne vipassanaŋ paṭṭhapetvā, maggaphalānaŋ āgataṭṭhāne maggaŋ bhāvessāmi, phalaŋ sacchikarissāmī ti uggaṇhāti, tassa sā pariyatti nissaraṇapariyatti nāma hoti. Khīṇâsavassa pana pariyatti bhaṇḍâgārikapariyatti nāma. Tassa hi apariññātaŋ, appahīnaŋ, abhāvitaŋ, asacchikataŋ vā n' atthi. So hi pariññātakkhandho, pahīnakileso, bhāvitamaggo, sacchikataphalo; tasmā Buddhavacanaŋ pariyāpuṇanto tantidhārako, pavenipālako, vaŋsânurakkhako va hutvā uggaṇhāti. Iti 'ssa sā pariyatti bhaṇḍâgārikapariyatti nāma hoti.[4]

17. Yo pana puthujjano chātakabhayâdisu, ganthadharesu ekasmiŋ ṭhāne vasituŋ asakkontesu sayaŋ bhikkhācārena

---

[1] B. S. dosaŋ evaŋ mocessāmā.
[2] B. S. vādaŋ mocetuŋ. [3] C. samādhino.
[4] S. *omits*.

akilamamāno[1] atimadhuraŋ Buddhavacanaŋ mā nassatu, tantiŋ dhāressāmi, vaŋsaŋ ṭhapessāmi, paveṇiŋ pālessamī ti pariyāpuṇāti, tassa pariyatti bhaṇḍâgārikapariyatti hoti na hotī ti? Na hoti. Kasmā? Na attano ṭhāne ṭhatvā pariyāputattā.[2] Puthujjanassa hi pariyatti nāma alagaddā vā hoti, nittharaṇā vā. Sattannaŋ sekhānaŋ nittharaṇā va. Khīnâsavassa bhaṇḍâgārikapariyatti yeva. Imasmiŋ pana ṭhāne nittharaṇapariyatti adhippetā.

18. [134[10]] *Nijjhānaŋ khamantī* ti sīlâdīnaŋ āgataṭṭhānesu idha sīlaŋ kathitaŋ, idha samādhi, idha vipassanā, idha maggo, idha phalaŋ, idha vaṭṭaŋ, idha vivaṭṭan ti āpāthaŋ āgacchanti. *Tañ c' assa atthaŋ anubhontī* ti yesaŋ maggaphalānaŋ atthāya pariyāpuṇanti, suggahitapariyattiŋ nissāya maggaŋ bhāvetvā phalaŋ sacchikarontā tañ c' assa dhammassa atthaŋ anubhavanti. Paravāde upārambhaŋ āropituŋ sakkontā pi, sakavāde āropitadosaŋ icchiticchitaṭṭhānaŋ gahetvā mocetuŋ sakkontā pi anubhonti yeva. *Dīgharattaŋ hitāya sukhāya saŋvattantī* ti sīlâdīnaŋ āgataṭṭhāne sīlâdīni pūrentānam pi, paresaŋ vāde sahadhammena upārambhaŋ aropentānam pi, sakavādato dosaŋ harantānam pi, arahattaŋ patvā parisamajjhe dhammaŋ desetvā dhammadesanāya pasannehi upanīte cattāro paccaye paribhuñjantānam pi dīgharattaŋ hitāya sukhāya saŋvattanti.

19. [134[26]] Evaŋ suggahite Buddhavacane ānisaŋsaŋ dassetvā, idāni tatth' eva niyojento, *tasmātiha*, *bhikkhave* ti ādim āha. Tattha *tasmā* ti yasmā duggahītā pariyatti duggahīta-alagaddo viya dīgharattaŋ ahitāya dukkhāya saŋvattati, suggahītā pariyatti suggahīta-alagaddo viya hitāya sukhāya saŋvattati, tasmā ti attho. *Tathā naŋ dhāreyyāthā* ti tath' eva naŋ dhāreyyātha, ten' eva atthena gaṇheyyātha. *Ye vā pan' assu vyattā bhikkhū* ti ye vā pana aññe Sāriputta-Moggallāna-Mahā-Kassapa-Mahā-Kaccānâdikā vyattā paṇḍitā bhikkhū assu, te pucchitabbā; na Ariṭṭhena viya mama sāsane kalalaŋ vā kacavaraŋ vā pakkhipitabbaŋ.

20. [134[30]] *Kullûpaman* ti kullasadisaŋ. *Nittharaṇatthāyā* ti caturoghanittharaṇatthāya. *Udakaṇṇavan* ti yaŋ

---

[1] C. anikīḷamāno. [2] B. S. pariyāpuṇattā.

hi udakaŋ gambhīraŋ na puthulaŋ, puthulaŋ vā pana na gambhīraŋ, na taŋ aṇṇavo ti vuccati. Yaŋ pana gambhīrañ c' eva puthulañ ca taŋ *aṇṇavo* ti vuccati. Tasmā *mahantaŋ udakaṇṇavan* ti mahantaŋ puthulaŋ gambhīraŋ udakan ti ayam ettha attho. *Sāsaṅkaŋ* nāma yattha corānaŋ vutthokāso dissati, ṭhitokāso, nisinnokāso, nipannokāso, dissati. Sappaṭibhayaŋ nāma yattha corehi manussā hatā dissanti, viluttā dissanti, ākoṭitā dissanti. *Uttarasetū* ti udakaṇṇavassa upari baddho setu. *Kullaŋ bandhitvā* ti kullo nāma nittharaṇatthāya[1] kalāpaŋ katvā baddho; pattharitvā baddho pana pataracāṭi-ādi,[2] yo uḷumpo ti vuccati. *Ussādetvā*[3] ti uṭṭhapetvā.[4] *Kiccakārī* ti kattabbakārī.[5] Yuttakārī, patirūpakārī ti attho.

21. [135²⁵] *Dhammā pi vo pahātabbā* ti ettha *dhammā* ti samathavipassanā. Bhagavā hi samathe pi chandarāgaŋ pajahāpeti, vipassanāya pi. Samathe chandarāgaŋ kattha pajahāpesi? "Iti kho, Udāyi, nevasaññānâsaññâyatanassa pi pahānaŋ vadāmi. Passasi no tvaŋ, Udāyi, taŋ saŋyojanaŋ aṇuŋ vā thūlaŋ vā yassâhaŋ no pahānaŋ vadāmī" ti (M. i. 456) ettha samathe chandarāgaŋ pajahāpesi. "Imañ ce tumhe, bhikkhave, diṭṭhiŋ evaŋ parisuddhaŋ, evaŋ pariyodātaŋ na allīyetha, na keḷāyetha, na dhanāyethā" ti (M. i. 260) ettha vipassanāya chandarāgaŋ pajahāpesi. Idha pana ubhayattha pajahāpento *dhammā pi vo pahātabbā, pag eva adhammā* ti āha.

22. Tatrâyaŋ adhippāyo: Bhikkhave, ahaŋ evarūpesu pi[6] santapaṇītesu dhammesu chandarāgappahānaŋ vadāmi, kiŋ pana imasmiŋ asaddhamme gāmadhamme vasaladhamme duṭṭhulle odakantike, yattha ayaŋ Ariṭṭho moghapuriso niddosasaññī pañcasu kāmaguṇesu chandarāgaŋ nâlaŋ antarāyāyā ti vadati. Ariṭṭhena viya na tumhehi mayhaŋ sāsane kalalaŋ vā kacavaro vā pakkhipitabbo[7] ti evaŋ Bhagavā iminā pi ovādena Ariṭṭhaŋ yeva niggaṇhāti.

---

[1] B. S. taraṇatthāya.
[2] B. padaracāṭi-ādayo uḷumpo; S. dārucāti-ādayo.
[3] S. Ussāpetvā; B. Uccopetvā.
[4] B. S. ṭhapetvā. [5] B. S. pattakārī.
[6] B. S. *omit.* [7] B. kacavaraŋ vā pakkhipitabban.

23. [135[27]] Idāni, yo pañcasu sukhesu tividhagāhavasena ahaŋ mamā ti gaṇhāti, so mayhaŋ sāsane ayaŋ Ariṭṭho viya kalalaŋ kacavaraŋ pakkhipatī ti dassento, *cha imāni, bhikkhave* ti ādim āha. Tattha *diṭṭhiṭṭhānānī* ti diṭṭhi pi diṭṭhiṭṭhānaŋ; diṭṭhiyā ārammaṇam pi diṭṭhiṭṭhānaŋ, diṭṭhiyā paccayo pi. *Rūpaŋ, etaŋ mamā*[1] ti ādisu *etaŋ mamā*[1] ti taṇhāgāho; *eso 'ham asmī* ti mānagāho; *eso me attā* ti diṭṭhigāho. Evaŋ rūpârammanā taṇhā-māna-diṭṭhiyo kathitā honti. Rūpaŋ pana attā ti na vattabbaŋ. Vedanâdisu pi es' eva nayo. *Diṭṭhaŋ* rūpâyatanaŋ. *Sutaŋ* saddâyatanaŋ. *Mutaŋ* gandhâyatanaŋ, rasâyatanaŋ, phoṭṭhabbâyatanaŋ. Taŋ hi patvā gahetabbato *mutan* ti vuttaŋ. Avasesāni sattâyatanāni *viññātaŋ* nāma.

24. [135[35]] *Pattan* ti pariyesitvā vā apariyesitvā vā pattaŋ. *Pariyesitan* ti pattaŋ vā apattaŋ pariyesitaŋ. *Anuvicaritaŋ manasā* ti cittena anusañcaritaŋ. Lokasmiŋ hi pariyesitvā pattam pi atthi, pariyesitvā nopattam pi; apariyesitvā pattam pi, apariyesitvā nopattam pi. Tattha pariyesitvā pattaŋ *pattaŋ* nāma. Pariyesitvā nopattaŋ *pariyesitaŋ* nāma. Apariyesitvā pattañ ca apariyesitvā nopattañ ca *manasā 'nuvicaritaŋ* nāma. Atha vā, pariyesitvā pattam pi apariyesitvā pattam pi pattaṭṭhena *pattaŋ* nāma. Pariyesitvā nopattaŋ[2] *pariyesitaŋ* nāma. Apariyesitvā nopattaŋ *manasā 'nuvicaritaŋ* nāma. Sabbaŋ vā etaŋ manasā anuvicaritaṭṭhā manasā 'nuvicaritam eva. Iminā viññāṇârammaṇā taṇhā-māna-diṭṭhiyo kathitā. Desanāvilāsena h' ettha diṭṭhâdi-ārammaṇavasena viññāṇaŋ dassitaŋ.

25. [135[36]] *Yam p' idaŋ*[3] *diṭṭhiṭṭhānan* ti yam pi etaŋ *so loko* ti ādinā nayena pavattaŋ diṭṭhiṭṭhānaŋ. *So loko so attā* ti yā esā,[4] "Rūpaŋ attato samanupassatī" ti (M. iii. 17) ādinā nayena pavattā diṭṭhi, loko ca attā cā ti gaṇhāti, taŋ sandhāy' etaŋ vuttaŋ. *So pecca bhavissāmī* ti so ahaŋ paralokaŋ gantvā *nicco* bhavissāmi, *dhuvo, sassato, avipariṇāmadhammo* bhavissāmi; Sineru-mahāpaṭhavī-mahāsamuddâdīhi sassatīhi samaŋ *taṭh' eva ṭhassāmi*. *Tam pi etaŋ mamā* ti tam

[1] B. S. maman.
[2] B. S nopattam eva.
[3] B. S. pi taŋ.
[4] B. yaŋ etaŋ; S. *only* yaŋ.

pi dassanaŋ, etaŋ mama, eso 'ham asmi, eso me attā ti samanupassati. Iminā diṭṭhârammaṇā taṇhā-māna-diṭṭhiyo kathitā. Vipassanāya paṭivipassanākāle[1] viya hi pacchimadiṭṭhiyā purimadiṭṭhigahaṇakāle[1] evaŋ[2] hoti. Sukkapakkhe, *rūpaŋ n' etaŋ mamā* ti rūpe taṇhā-māna-diṭṭhigāhā paṭikkhittā. Vedanâdisu pi es' eva nayo.

26. [136[7]] *Samanupassatī* ti imassa pana padassa taṇhāsamanupassanā, mānasamanupassanā, diṭṭhisamanupassanā, ñāṇasamanupassanā ti catasso samanupassanā ti attho. Tā[3] kaṇhapakkhe tissannaŋ samanupassanānaŋ, sukkapakkhe ñāṇasamanupassanāya vasena veditabbā. *Asati na paritassatī* ti avijjamāne bhayaparitassanāya taṇhāparitassanāya vā na paritassati. Iminā Bhagavā ajjhattakkhandhavināse aparitassamānaŋ khīṇâsavaŋ dassento desanaŋ matthakaŋ pāpesi.

27. [136[17]] *Evaŋ vutte aññataro bhikkhū* ti evaŋ Bhagavatā vutte aññataro anusandhikusalo bhikkhu, Bhagavatā ajjhattakhandhavināse aparitassantaŋ khīṇâsavaŋ dassetvā desanā niṭṭhāpitā, ajjhattaŋ aparitassake[4] kho pana sati ajjhattaŋ paritassakena, bahiddhā parikkhāravināse paritassakena, aparitassakena câpi bhavitabbaŋ, iti imehi catuhi kāraṇehi ayaŋ pañho pucchitabbo ti cintetvā ekaŋsaŋ cīvaraŋ katvā añjaliŋ paggayha Bhagavantaŋ etad avoca. *Bahiddhā asatī* ti bahiddhā parikkhāravināse. *Ahu vata me* ti ahosi vata me; bhaddakaŋ yānaŋ vāhanaŋ hiraññaŋ suvaṇṇan ti attho. *Taŋ vata me n' atthī* ti taŋ. vata idāni mayhaŋ n' atthi; rājūhi vā corehi vā haṭaŋ, agginā vā daḍḍhaŋ, udakena vā vūḷhaŋ, paribhogena vā jiṇṇaŋ. *Siyā vata me* ti bhaveyya vata mayhaŋ; yānaŋ vāhanaŋ hiraññaŋ suvaṇṇaŋ sāli vīhi yavo godhūmo. *Taŋ vatâhaŋ na labhāmī* ti tam ahaŋ alabhamāno tadanucchavikaŋ kammaŋ akatvā nisinnattā idāni na labhāmī ti socati. Ayaŋ agāriyasocanā.[5] Anagāriyassa[6] pattacīvarâdīnaŋ vasena veditabbā. Aparitassanāvāre, *na evaŋ hotī* ti yehi kilesehi evaŋ bhaveyya, tesaŋ pahīnattā na evaŋ hoti.

---

[1] B. S. °kālo. [2] B. S. eva. [3] S. Tāsaŋ.
[4] B. °tassante. [5] S. āgāriya°. [6] S. Anāgāriyassa.

28. [136[34]] *Diṭṭhiṭṭhānâdhiṭṭhāna-pariyuṭṭhānâbhinivesânusayānan* ti diṭṭhīnañ ca diṭṭhiṭṭhānānañ ca diṭṭhâdhiṭṭhānānañ ca diṭṭhipariyuṭṭhānānañ ca abhinivesânusayānañ ca. *Sabbasaṅkhārasamathāyā* ti nibbānatthāya. Nibbānaŋ hi āgamma sabbasaṅkhāra-iñjitāni, sabbasaṅkhāracalanāni, sabbasaṅkhāravipphanditāni sammanti, vūpasammanti; tasmā taŋ sabbasaṅkhārasamatho ti vuccati. Tad eva āgamma khandhûpadhi, kilesûpadhi, abhisaṅkhārûpadhi, pañcakāmaguṇûpadhī ti ime upadhayo paṭinissajjīyanti, taṇhā khīyati, virajjati, nirujjhati; tasmā *sabbûpadhipaṭinissaggo, taṇhakkhayo, virāgo, nirodho* ti vuccati. *Nibbānāyā* ti ayaŋ pan' assa sarūpaniddeso. Iti sabbeh' eva imehi padehi nibbānassa sacchikiriyatthāya dhammaŋ desentassā ti ayam attho dīpito. *Tass' evaŋ hotī* ti tassa diṭṭhigatikassa, *ucchijjissāmi nāma su, vinassissāmi nāma su, na su nāma bhavissāmī* ti evaŋ hoti. Diṭṭhigatikassa hi tilakkhaṇaŋ āropetvā suññatāpaṭisaŋyuttaŋ katvā desiyamānaŋ dhammaŋ suṇantassa tāso uppajjati. Vuttam pi h' etaŋ: "Tāso h' eso, bhikkhave, assutavato puthujjanassa, yadidaŋ no c' assaŋ[1] no ca me siyā" ti (   ).

29. [137[17]] Ettāvatā bahiddhāparikkhāravināse tassanakassa ca notassanakassa ca, ajjhattakkhandhavināse tassanakassa ca notassanakassa cā ti imesaŋ vasena catukoṭikā suññatā kathitā. Idāni bahiddhāparikkhāraŋ pariggahaŋ nāma katvā vīsativatthukaŋ sakkāyadiṭṭhiŋ attavādupādānaŋ nāma katvā sakkāyadiṭṭhippamukhā dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo diṭṭhinissayaŋ nāma katvā tikoṭikaŋ suññataŋ dassetuŋ, *taŋ, bhikkhave, pariggahan* ti ādim āha. Tattha *pariggahan* ti bahiddhāparikkhāraŋ. *Pariganheyyāthā* ti yathā[2] viññumanusso pariganheyya. *Aham pi kho taŋ, bhikkhave* ti, bhikkhave, tumhe pi na passatha, aham pi na passāmi. Iti evarūpo pariggaho n' atthī ti dasseti. Evaŋ sabbattha attho veditabbo.

30. [138[3]] Evaŋ tikoṭikaŋ suññataŋ dassetvā, idāni ajjhattakkhandhe attā ti bahiddhāparikkhāre attaniyan ti katvā dvikoṭikaŋ dassento, *attani vā, bhikkhave, sati* ti ādim

[1] B. S. assa. [2] B. S. *omit.*

āha. Tattha ayaŋ saṅkhepattho: Bhikkhave, attani vā sati idaŋ me parikkhārajātaŋ attaniyan ti assa; attaniye vā parikkhāre sati ayaŋ me attā, imassa parikkhārassa sāmī ti. Evaŋ ahan ti sati mamā ti, mamā ti sati ahan ti yuttaŋ bhaveyya. *Saccato* ti bhūtato. *Thetato* ti tathato, ṭhitato[1] vā.

31. [138[10]] Idāni, ime pañcakkhandhe aniccaŋ dukkhaŋ anattā ti evaŋ tiparivaṭṭavasena agaṇhanto ayaŋ Ariṭṭho viya mayhaŋ sāsane kalalaŋ kacavaraŋ pakkhipatī ti dassento, *taŋ kiŋ maññatha*, *bhikkhave*, *rūpaŋ niccaŋ vā* ti ādim āha. *Aniccaŋ*, *bhante* ti, bhante, yasmā hutvā na hoti, tasmā aniccaŋ. Uppādavayatta-tāvakālika-niccapaṭikkhepaṭṭhena cā ti[2] catuhi kāraṇehi aniccaŋ. *Dukkhaŋ*, *bhante* ti, bhante, paṭipīḷanâkārena dukkhaŋ. Santāpa-dukkhama-dukkhavatthuka-sukhapaṭipakkhaṭṭhena cā ti catuhi kāraṇehi dukkhaŋ. *Vipariṇāmadhamman* ti bhavasaṅkanti-agamanasabhāvaŋ,[3] pakatibhāvajahanasabhāvaŋ.[4] *Kallan nu taŋ samanupassituŋ*, *etaŋ mama*, *eso'ham asmi*, *eso me attā* ti yuttaŋ nu kho taŋ imesaŋ tiṇṇaŋ taṇhā-māna-diṭṭhigāhānaŋ vasena ahaŋ maman ti evaŋ gahetun ti.[5] *No h' etaŋ*, *bhante* ti iminā te bhikkhū avasavattanâkārena rūpaŋ bhante, anattā ti patijānanti. Suññata[6]-assāmika-anissara-attapaṭipakkhaṭṭhena cā ti catuhi kāraṇehi anattā.

32. Bhagavā hi katthaci aniccavasena anattataŋ dasseti; katthaci dukkhavasena, katthaci ubhayavasena. "Cakkhuŋ attā ti yo vadeyya taŋ na upapajjati. Cakkhussa kho pana[7] uppādo pi vayo pi paññāyati. Yassa kho pana uppādo pi vayo pi paññāyati, attā me uppajjati ca veti ca icc' assa evam āgataŋ hoti. Tasmā taŋ na upapajjati: cakkhuŋ attā[8] ti yo vadeyya. Iti cakkhuŋ anattā" ti (M. iii. 282) imasmiŋ hi

---

[1] B. S. thirato.

[2] B. S. Uppādavayavattito vipariṇāma-tāvakālika-niccapaṭikkhepaṭṭhena vā ti.

[3] B. S. -upagamanasabhāvaŋ.

[4] B. S. °vijahana°.

[5] B. S. *omit.*

[6] B. S. Suñña-.

[7] *All omit* kho pana.

[8] B. S. anattā.

Chachakkasutte aniccavasena anattataŋ dasseti. "Rūpaŋ ca h' idaŋ, bhikkhave, attā abhavissa, nayidaŋ rūpaŋ ābādhāya saŋvatteyya; labhetha ca rūpe evaŋ me rūpaŋ hotu, evaŋ me rūpaŋ mā ahosī ti. Yasmā ca kho, bhikkhave, rūpaŋ anattā, tasmā rūpaŋ ābādhāya saŋvattati, na ca labbhati rūpe evaŋ me rūpaŋ hotu, evaŋ me rūpaŋ mā ahosī" ti (Vin. i. 13) imasmiŋ Anattalakkhaṇasutte dukkhavasena anattataŋ dasseti. "Rūpaŋ bhikkhave, aniccaŋ, yad aniccaŋ taŋ dukkhaŋ, yaŋ dukkhaŋ tad anattā, yad anattā taŋ n' etaŋ mama n' eso 'ham asmi, na me 'so attā ti evam etaŋ yathābhūtaŋ sammappaññāya daṭṭhabban" ti (S. iii. 82-3) imasmiŋ Arahattasutte ubhayavasena anattataŋ dasseti.

33. Kasmā? Aniccaŋ dukkhañ ca pākaṭaŋ, anattā ti apākaṭaŋ. Paribhogabhājanâdisu pi hi bhinnesu, aho aniccan ti vadanti; anattā ti vattā nāma n' atthi. Sarīre gaṇḍapiḷakâdisu vā uṭṭhitāsu, kaṇṭakena vā viddhā, aho dukkhan ti vadanti; aho anattā ti pana vattā nāma n' atthi. Kasmā? Idaŋ hi anattalakkhaṇaŋ nāma avibhūtaŋ, duddasaŋ, duppaññāpanaŋ. Tena taŋ Bhagavā aniccavasena vā dukkhavasena vā ubhayavasena vā dasseti. Tayidaŋ imasmim pi teparivaṭṭe aniccadukkhavasen' eva dassitaŋ. Vedanâdisu pi es' eva nayo.

34. [138[36]] *Tasmātiha, bhikkhave* ti, bhikkhave, yasmā etarahi pi aññadā pi rūpaŋ aniccaŋ, dukkhaŋ anattā, tasmā ti attho. *Yaŋ kiñci rūpan* ti ādini Visuddhimagge Khandhaniddese vitthāritān' eva. *Nibbindatī* ti ukkaṇṭhati. Ettha ca nibbidā ti vuṭṭhānagāminī vipassanā adhippetā. Vuṭṭhānagāminīvipassanāya hi bahūni nāmāni. Esā hi katthaci saññaggan ti vuttā; katthaci dhammaṭṭhitiñāṇan ti; katthaci pārisuddhipadhāniyaṅgan ti; katthaci paṭipadāñāṇadassanavisuddhī ti; katthaci tammayatā[1]-pariyādānan ti; katthaci tīhi nāmehi. katthaci dvīhī ti.

35. [139[12]] Tattha Poṭṭhapādasutte tāva, "Saññā kho, Poṭṭhapāda, paṭhamaŋ uppajjati, pacchā ñāṇan" ti (D. i. 185) evaŋ saññaggan ti vuttā. Susīmasutte, "Pubbe kho, Susīma, dhammaṭṭhitiñāṇaŋ, pacchā nibbāne ñāṇan" ti (S. ii. 124)

[1] C. tammaya°; S. tammayaŋ pari°.

evaŋ dhammaṭṭhitiñāṇan ti vuttā. Dasuttarasutte, "Paṭipadāñāṇadassanavisuddhi pārisuddhipadhāniyaṅgan" ti (D. iii. 288) evaŋ pārisuddhipadhāniyaṅgan ti vuttā. Rathavinīte, "Kin nu kho, āvuso, paṭipadāñāṇadassanavisuddhatthaŋ Bhagavati brahmacariyaŋ vussatī" ti (M. i. 147) evaŋ paṭipadāñāṇadassanavisuddhī ti vuttā. Saḷāyatanavibhaṅge, "Atammayataŋ, bhikkhave, nissāya, atammayataŋ āgamma yā 'yaŋ upekkhā nānattā nānattasitā, taŋ abhinivajjetvā, yā 'yaŋ upekkhā ekattā ekattasitā, taŋ nissāya taŋ āgamma evam eṭissā pahānaŋ hoti, evam etissā samatikkamo hotī" ti (M. iii. 220) evaŋ tammayatāpariyādānan ti vuttā. Paṭisambhidāmagge, "Yā ca muñcitukamyatā, yā ca paṭisaṅkhânupassanā, yā ca saṅkhārupekkhā, ime dhammā ekaṭṭhā, byañjanam eva nāṇan" ti (Ps. ii. 64) evaŋ tīhi nāmehi vuttā. Paṭṭhāne, "Anulomaŋ gotrabhussa anantarapaccayena paccayo; anulomaŋ vodānassa anantarapaccayena paccayo" ti (Ptn. i. 92) evaŋ dvīhi nāmehi vuttā. Imasmiŋ pana Alagaddasutte *nibbindatī* ti nibbidānāmena āgatā.

36. [139[13]] *Nibbindaŋ*[1] *virajjatī* ti ettha virāgo ti maggo *Virāgā vimuccatī* ti ettha virāgena maggena vimuccatī ti phalaŋ kathitaŋ. *Vimuttasmiŋ vimuttam iti ñāṇaŋ hotī* ti idha paccavekkhaṇā kathitā.

37. [139[16]] Evaŋ vimuttacittaŋ mahākhīṇâsavaŋ dassetvā, idāni tassa yathābhūtehi pañcahi kāraṇehi nāmaŋ gaṇhanto, *ayaŋ vuccati, bhikkhave* ti ādim āha. *Avijjā* ti vaṭṭamūlikā avijjā. Ayaŋ hi durukkhipanaṭṭhena paligho ti vuccati. Ten' esa tassā ukkhittattā *ukkhittapaligho* ti vutto. *Tālāvatthukatā* ti sīsacchinnatālo viya katā. Samūlaŋ vā tālaŋ uddharitvā tālassa vatthu viya katā. Yathā tasmiŋ vatthusmiŋ puna so tālo na paññāyati, evaŋ puna apaññattibhāvaŋ nītā ti attho. *Ponobhaviko* ti punabbhavadāyako. *Jātisaŋsāro* ti jāyanavasena c' eva saŋsaraṇavasena ca evaŋ laddhanāmānaŋ punabbhavakkhandhānaŋ paccayo kammâbhisaṅkhāro. So hi punappunaŋ upapattikaraṇavasena parikkhipitvā ṭhitattā parikhā ti vuccati. Ten' esa tassā saṅkiṇṇattā vikiṇṇattā[2] *saṅkiṇṇaparikho* ti vutto.

---

[1] S. Nibbindanto. [2] S. *omits*.

38. [139[28]] *Taṇhā* ti vaṭṭamūlikā taṇhā. Ayaŋ hi gambhīrânugataṭṭhena esikā ti vuccati. Ten' esa tassā abbūḷhattā luñcitvā chinditattā[1] *abbūḷhesiko* ti vutto. *Orambhāgiyānī* ti orambhajanakāni; kāmabhave upapattipaccayāni. Etāni hi, kavāṭaŋ viya nagaradvāraŋ, cittaŋ pidahitvā ṭhitattā aggaḷā ti vuccanti. Ten' esa tesaŋ niraṅkatattā bhinnattā *niraggaḷo* ti vutto. *Ariyo* ti nikkileso parisuddho. *Pannaddhajo* ti patitamānaddhajo. *Pannabhāro* ti khandhabhārakilesabhāra-abhisaṅkhārabhāra-pañcakāmaguṇabharā pannā oropitā assā ti pannabhāro. Api ca idha mānabhārass' eva oropitattā *pannabhāro* ti adhippeto. *Visaŋyutto* ti catuhi yogehi sabbakilesehi ca visaŋyutto. Idha pana mānayogen'[2] eva visaŋyuttattā *visaŋyutto* ti adhippeto. *Asmimāno* ti rūpe asmī ti māno, vedanāya . . . saññāya . . . saṅkhāresu . . . viññāṇe asmī ti māno.

39. Ettāvatā Bhagavatā maggena kilese khepetvā nirodhasayanavaragatassa nibbānârammaṇaŋ phalasamāpattiŋ appetvā viharato khīṇâsavassa kālo dassito. Yathā hi dve nagarāni: ekaŋ coranagaraŋ, ekaŋ khemanagaraŋ. Atha ekassa mahāyodhassa evaŋ bhaveyya: Yāv' imaŋ coranagaraŋ tiṭṭhati, tāva khemanagaraŋ bhayato na muccati; coranagaraŋ anagaraŋ karissāmī ti. Sannāhaŋ katvā khaggaŋ gahetvā coranagaraŋ upasaṅkamitvā nagaradvāre ussāpite esikātthambhe khaggena chinditvā saddhiŋ dvārabāhāhi kavāṭaŋ bhinditvā palighaŋ ukkhipitvā pākāraŋ bhindanto parikhaŋ saṅkiritvā nagarasobhatthāya ussite dhaje pātetvā nagaraŋ agginā jhāpetvā kemanagaraŋ pavisitvā pāsādaŋ āruyha[3] ñātigaṇaparivuto surasabhojanaŋ bhuñjeyya.

40. Evaŋ coranagaraŋ viya sakkāyo. Khemanagaraŋ viya nibbānaŋ. Mahāyodho viya yogâvacaro. Tass' evaŋ hoti: Yāva sakkāyavaṭṭaŋ vaṭṭati, tāva dvattiŋsakammakāraṇa-[4]aṭṭhanavutiroga-pañcavīsatimahābhayehi parimuccanaŋ n' atthī ti. So, mahāyodho viya sannāhaŋ, sīlasannāhaŋ katvā paññākhaggaŋ gahetvā, khaggena esikātthambhe viya, arahattamaggena taṇhesikaŋ luñcitva, so yodho sadvārabāhaŋ

---

[1] B. S. chaḍḍitattā. [2] B. S. °mānasaŋyogen.
[3] B. S. abhiruyha. [4] B. S. °karaṇa-.

nagarakavāṭaŋ viya, pañcorambhāgiyasaŋyojanaggaḷaŋ ugghāṭetvā, so yodho palighaŋ viya, avijjāpalighaŋ ukkhipitvā, so yodho pākāraŋ bhindanto parikham viya, kammâbhisaṅkhāraŋ bhindanto jātisaŋsāraparikhaŋ saṅkiritvā, so yodho nagarasobhatthāya ussāpite dhaje viya, mānadhaje pātetva sakkāyanagaraŋ jhāpetvā, so yodho khemanagare uparipāsāde surasabhojanaŋ viya, nikkilesanibbānanagaraŋ[1] pavisitvā amatanirodhârammaṇaŋ phalasamāpattisukhaŋ anubhavamāno kālaŋ vītināmeti.

41. [140[3]] Idāni evaŋ vimuttacittassa khīṇâsavassa parehi anadhigamanīyaŋ viññāṇaŋ dassento, *evaŋ vimuttacittaŋ kho* ti ādim āha. Tattha *anvesan* ti anvesantā, gavesantā. *Idaŋ nissitan* ti idaŋ nāma nissitaŋ. *Tathāgatassā* ti ettha satto pi tathāgato ti adhippeto, uttamapuggalo khīṇâsavo pi. *Ananuvejjo*[2] ti asaŋvijjamāno vā avindeyyo vā. Tathāgato ti hi satte gahite asaŋvijjamāno ti attho vaṭṭati; khīṇâsave gahite aviñdeyyo ti attho vaṭṭati.

42. Tattha purimanaye ayam adhippāyo: Bhikkhave, ahaŋ diṭṭhe va dhamme dharamānakaŋ yeva khīṇâsavaŋ, tathāgato satto puggalo ti na paññāpemi; appaṭisandhikaŋ pana parinibbutaŋ khīṇâsavaŋ satto ti vā puggalo ti vā kiŋ paññāpessāmi? Ananuvejjo tathāgato. Na hi paramatthato satto nāma koci atthi. Tassa avijjamānassa idaŋ nissitaŋ viññāṇan ti anvesantā pi kiŋ adhigacchissanti? Kathaŋ paṭilabhissantī ti attho. Dutiyanaye ayam adhippāyo: Bhikkhave, ahaŋ diṭṭhe va dhamme dharamānakaŋ yeva khīṇâsavaŋ viññāṇavasena Indâdīhi avindiyaŋ vadāmi. Na hi sa-Indā devā sa-Brahmakā sa-Pajāpatikā anvesantā pi khīṇâsavassa vipassanācittaŋ vā maggacittaŋ vā phalacittaŋ vā, idaŋ nāma ārammaṇaŋ nissāya vattatī ti jānituŋ sakkonti. Te appaṭisandhikassa parinibbutassa kiŋ jānissantī ti?

43. [140[8]] *Asatā* ti asantena. *Tucchā* ti tucchakena. *Musā* ti musāvādena. *Abhūtenā* ti yaŋ n' atthi, tena. *Abbhācikkhantī* ti abhi-ācikkhanti, abhibhavitvā vadanti. *Venayiko* ti vinayatī vināsetī ti vinayo. So yeva venayiko.

---

[1] B. S. kilesa°.

[2] B. Ananuvijjo; S. Ananuvajjo.

Sattavināsako ti adhippāyo. *Yathā vā 'haŋ*,[1] *bhikkhave, na* iti, bhikkhave, yena v' ākārena[2] ahaŋ na sattavināsako. *Yathā vā 'haŋ*[1] *na vadāmī* ti yena v' ākārena[3] ahaŋ sattavināsaŋ na paññāpemi. Idaŋ vuttaŋ hoti: Yathā 'haŋ na sattavināsako, yathā ca na sattavināsaŋ paññāpemi, tathā maŋ te bhonto samaṇabrāhmaṇā, *venayiko samaṇo Gotamo* ti vadantā, sattavināsako samaṇo Gotamo ti ca, *sato sattassa ucchedaŋ vināsaŋ vibhavaŋ paññāpetī* ti vadantā sattavināsaŋ paññāpentī ti ca asatā tucchā musā abhūtena abbhācikkhantī ti.

44. [140[14]] *Pubbe cā* ti pubbe Mahābodhimaṇḍamhi yeva ca. *Etarahi cā* ti etarahi dhammadesanāya ca. *Dukkhañ c' eva paññāpemi, dukkhassa ca nirodhan* ti dhammacakkaŋ appavattetvā Bodhimaṇḍe viharanto pi, dhammacakkappavattanato paṭṭhāya dhammaŋ desento pi catusaccam eva paññāpemī ti attho. Ettha hi dukkhagahaṇena tassa mūlabhūto samudayo, nirodhagahaṇena ca taŋsampāpako maggo gahito va hotī ti veditabbo. *Tatra ce* ti tasmiŋ catusaccappakāsane. *Pare* ti catusaccāni jānituŋ paṭivijjhituŋ asamatthapuggalā. *Akkosantī* ti dasahi akkosavatthūhi akkosanti. *Paribhāsantī* ti vācāya paribhāsanti. *Rosenti, vihesantī* ti rosessāma, vihesessāmā ti adhippāyena ghaṭṭenti, dukkhāpenti. *Tatrā* ti tesu akkosâdisu, tesu vā parapuggalesu. *Aghāto* ti kopo. *Appaccayo* ti domanassaŋ *anabhiraddhī* ti atuṭṭhi.

45. [140[18]] *Tatra ce* ti catusaccappakāsane yeva. *Pare* ti catusaccappakāsanaŋ jānituŋ paṭivijjhituŋ samatthapuggalā. *Ānando* ti ānandapīti. *Ubbilāvitattan* ti ubbilāpanapīti. *Tatra ce* ti catusaccappakāsanamhi yeva. *Tatrā* ti sakkārâdisu. *Yaŋ kho idaŋ pubbe pariññātan* ti yaŋ idaŋ khandhapañcakaŋ pubbe Bodhimaṇḍe tīhi pariññāhi pariññātaŋ. *Tattha 'me* ti tasmiŋ khandhapañcake ime. Kiŋ vuttaŋ hoti? Tatrâpi Tathāgatassa, ime sakkārā mayi karīyanti vā, ahaŋ ete anubhavāmī ti vā na hoti; pubbe pariññātakkhandhapañcakass' eva ete sakkārā, khandhapañcakaŋ yeva ca ete sakkāre anubhotī ti ettakam eva hotī ti.

---

[1] B. S. câhaŋ. [2] B. S. yena kāraṇena.
[3] B. S. vā kāraṇena.

Tasmā ti yasmā saccāni paṭivijjhituŋ asamatthā Tathāgatam pi akkosanti.[1] Sesaŋ vuttanayen' eva veditabbaŋ.

46. [140[33]] *Tasmātiha, bhikkhave, yaŋ na tumhākan* ti yasmā anattaniye pi chandarāgappahānaŋ dīgharattaŋ hitāya sukhāya saŋvattati, tasmā yaŋ na tumhākaŋ taŋ pajahathā ti attho. *Yathāpaccayaŋ vā kareyyā* ti yathā yathā iccheyya tathā tathā kareyya. *Na hi no etaŋ, bhante* ti, bhante, etaŋ tiṇakaṭṭhasākhāpalāsaŋ amhākaŋ n' eva attā, na amhākaŋ rūpaŋ, na viññāṇan ti vadanti. *Attaniyaŋ vā* ti amhākaŋ cīvarâdiparikkhāro pi na hotī ti attho. *Evam eva kho, bhikkhave, yaŋ na tumhākaŋ taŋ pajahathā* ti Bhagavā, khandhapañcakaŋ yeva na tumhākan ti dassetvā pajahāpeti; tañ ca kho na uppāṭetvā, luñcitvā vā. Chandarāgavinayena pan' etaŋ pajahāpeti. *Evaŋ svākkhāto* ti ettha tiparivaṭṭato paṭṭhāya yāva imaŋ ṭhānaŋ āharitum pi vaṭṭati; paṭilomena pemamattakena saggaparāyanato paṭṭhāya yāva imaŋ ṭhānaŋ āharitum pi vaṭṭati.

47. [141[20]] *Svākkhāto* ti sukathito. Sukathitattā va[2] *uttāno* vivaṭo *pakāsito*. Pilotikā ti chinnabhinnaŋ, tattha tattha sibbitaganṭhikataŋ jiṇṇavatthaŋ. Taŋ yassa n' atthi, aṭṭhahatthaŋ vā navahatthaŋ vā ahatasāṭakaŋ[3] nivattho, so *chinnapilotiko* nāma. Ayam pi dhammo tādiso. Na h' ettha kohaññâdivasena chinnabhinnasibbitaganṭhikatabhāvo atthi. Api ca kacavaro pi pilotikā ti vuccati. Imasmiñ ca sāsane samaṇakacavaraŋ nāma patiṭṭhātuŋ na labbhati. Ten' ev' āha:

"Kāraṇḍavaŋ[4] niddhamatha kasambuñ câpakaḍḍhatha[5]
tato palāpe[6] vāhetha assamaṇe samaṇamānine.
Niddhametvāna pāpicche pāpa-ācāragocare
suddhā suddhehi saŋvāsaŋ kappayavho paṭissatā,
tato samaggā nipakā dukkhass' antaŋ karissathā" ti
(Sn. 281-83).

Iti samaṇakacavarassa chinnattā pi ayaŋ dhammo *chinnapilotiko* nāma hoti.

---

[1] B. S. *add* tasmā.
[2] B. eva; S. ca.
[3] B. S. āhaṭa°.
[4] B. S. Kāraṇḍaŋ va.
[5] B. S. câvakassatha.
[6] B. S. palāse.

48. [141[25]] *Vaṭṭaŋ tesaŋ n' atthi paññāpanāyā* ti tesaŋ vaṭṭaŋ appaññattikabhāvaŋ gataŋ, nippaññattikaŋ jātaŋ. Evarūpo mahākhīṇâsavo evaŋ svākkhāte sāsane yeva uppajjati. Yathā ca khīṇâsavo, evaŋ anāgāmi-ādayo pi. Tattha *dhammânusārino, saddhânusārino* ti ime dve sotâpattimaggaṭṭhā honti. Yath' āha: "Katamo ca puggalo dhammânusārī? Yassa puggalassa sotâpattiphalasacchikiriyāya paṭipannassa paññindriyaŋ adhimattaŋ hoti paññāvāhī, paññāpubbaṅgamaŋ ariyamaggaŋ bhāveti, ayaŋ vuccati puggalo dhammânusārī. Sotâpattiphalasacchikiriyāya paṭipanno puggalo dhammânusarī; phale ṭhito diṭṭhippatto. Katamo ca puggalo saddhânusārī? Yassa puggalassa sotâpattiphalasacchikiriyāya paṭipannassa saddhindriyaŋ adhimattaŋ hoti saddhāvāhī, saddhāpubbaṅgamaŋ ariyamaggaŋ bhāveti, ayaŋ vuccati puggalo saddhânusārī. Sotâpattiphalasacchikiriyāya paṭipanno puggalo saddhânusārī, phale ṭhito saddhāvimutto" ti (Pug. 15).

49. [142[7]] *Yesaŋ mayi saddhāmattaŋ pemamattan* ti Iminā yesaŋ añño ariyadhammo n' atthi, Tathāgate pana saddhāmattaŋ pemamattam eva hoti, te vipassakapuggalā adhippetā. Vipassakabhikkhūnaŋ hi vipassanaŋ paṭṭhapetvā nisinnānaŋ Dasabale ekā saddhā, ekaŋ pemaŋ uppajjati; tāya saddhāya, tena pemena hatthe gahetvā sagge ṭhapitā viya honti. Niyatagatikā kir' ete. Porāṇakatherā pana evarūpaŋ bhikkhuŋ cūḷasotâpanno ti vadanti. Sesaŋ sabbattha uttānattham evā ti.

Alagaddasuttaŋ dutiyaŋ.

23.

[Vammīkasuttavaṇṇanā]

1. [142[12]] *Evam me sutan* ti Vammīkasuttaŋ. Tattha *āyasmā* ti piyavacanam etaŋ. *Kumārakassapo* ti tassa nāmaŋ. Kumārakāle pabbajitattā pana Bhagavatā, Kassapaŋ pakkosatha, idaŋ phalaŋ vā khādanīyaŋ vā Kassapassa dethā ti vutte, katara-Kassapassā ti, Kumāra-Kassapassā ti evaŋ gahitanāmattā tato paṭṭhāya vuḍḍhakāle pi Kumāra-Kassapo

tv' eva vuccati. Api ca rañño posāvanikaputtattā pi taŋ Kumāra-Kassapo ti sañjāniŋsu.

2. Ayaŋ pan' assa pubbayogato paṭṭhāya āvibhāvakathā: Thero kira[1] Padumuttarassa Bhagavato kāle seṭṭhiputto ahosi. Ath' ekadivasaŋ Bhagavantaŋ citrakaṭhiŋ ekaŋ attano sāvakaŋ ṭhānantare ṭhapentaŋ disvā Bhagavato sattâhaŋ dānaŋ datvā, aham pi Bhagavā, anāgate ekassa Buddhassa ayaŋ thero viya citrakathī sāvako bhaveyyan ti patthanaŋ katvā puññāni karonto Kassapassa Bhagavato sāsane pabbajitvā visesaŋ nibbattituŋ nâsakkhi. Tadā kira parinibbutassa Bhagavato sāsane osakkante pañca bhikkhu nisseṇiŋ bandhitvā pabbataŋ āruyha[2] samaṇadhammaŋ akaŋsu. Saṅghatthero tatiyadivase arahattaŋ patto. Anuthero catutthadivase anāgāmī ahosi. Itare tayo visesaŋ nibbattetuŋ asakkontā devaloke nibbattā.

3. Tesaŋ ekaŋ Buddhantaraŋ devesu ca manussesu ca sampattiŋ anubhavantānaŋ eko Takkasilāyaŋ rājakule nibbattitvā Pukkusāti nāma rājā hutvā Bhagavantaŋ uddissa pabbajitvā Rājagahaŋ āgacchanto kumbhakārasālāyaŋ Bhagavato dhammadesanaŋ sutvā anāgāmiphalaŋ patto. Eko ekasmiŋ samuddapaṭṭane kulaghare nibbattitvā nāvaŋ āruyha bhinnanāvo dārucīrāni nivāsetvā lābhasampatttiŋ patto, ahaŋ arahā ti cittaŋ uppādetvā, na tvaŋ arahā, gaccha, Satthāraŋ pañhaŋ pucchā ti atthakāmāya devatāya codito tathā katvā arahattaphalaŋ patto. Eko Rājagahe ekissā kuladārikāya kucchimhi uppanno.

4. Sā ca paṭhamaŋ mātāpitaro yācitvā pabbajjaŋ alabhamānā kulagharaŋ gatā gabbhaŋ saṇṭhitam pi ajānantī sāmikaŋ ārādhetvā tena anuññātā bhikkhunīsu pabbajitā. Tassa gabbhanimittaŋ[3] disvā bhikkhuniyo Devadattaŋ pucchiŋsu. So assamaṇī ti āha. Dasabalaŋ pucchiŋsu. Satthā Upālittheraŋ paṭicchāpesi. Thero Sāvatthinagaravāsīni kulāni Visākhañ ca upāsikaŋ pakkosāpetvā sodhento, pure laddho gabbho, pabbajjā arogā ti āha. Satthā, suvinicchitaŋ adhikaraṇan ti therassa sādhukāraŋ adāsi. Sā bhik-

---

[1] C. pana. [2] B. S. abhiruyha.
[3] B. S. gabbhininimittaŋ.

khunī suvaṇṇabimbasadisaŋ puttaŋ vijāyi. Taŋ gahetvā rājā Pasenadi Kosalo posāpesi; Kassapo ti c' assa nāmaŋ katvā aparabhāge alaṅkaritvā Satthu santikaŋ netvā pabbājesi. Iti taŋ rañño posāvanikaputtattā pi Kumāra-Kassapo ti sañjāniŋsū ti.

5. [142[14]] *Andhavane* ti evannāmake vane. Taŋ kira vanaŋ dvinnaŋ Buddhānaŋ kāle avijahitanāmaŋ Andhavanan tv' eva paññāyati. Tatrâyaŋ paññattivibhāvanā: Appâyuka-Buddhānaŋ hi sarīradhātu na ekaghanā hoti, adhiṭṭhānânubhāvena vippakirīyati. Ten' eva amhākam pi Bhagavā, ahaŋ na ciraṭṭhitiko appakehi sattehi ahaŋ diṭṭho, yehi na diṭṭho, te va bahutarā, te me dhātuyo ādāya tattha tattha pūjentā saggaparāyanā bhavissantī ti parinibbānakāle attano sarīraŋ vippakirīyatū ti adhiṭṭhāsi. Dīghâyuka-Buddhānaŋ pana suvaṇṇakkhandho viya ekaghanaŋ dhātusarīraŋ tiṭṭhati. Kassapassâpi Bhagavato tath' eva aṭṭhāsi.

6. Tato mahājano sannipatitvā, dhātu ekaghanā, na sakkā viyojetuŋ, kiŋ karissāmā ti sammantayitvā, ekaghanam eva cetiyaŋ karissāma, kittakaŋ pana hotū ti, eke sattayojanikan ti āhaŋsu. Etaŋ atimahantaŋ, anāgate jaggituŋ na sakkā, chayojanaŋ hotu, pañcayojanaŋ . . . catuyojanaŋ . . . tiyojanaŋ . . . dviyojanaŋ . . . ekayojanaŋ hotū ti sanniṭṭhānaŋ katvā, iṭṭhakā kīdisā hontū ti, bāhirante iṭṭhakā rattasuvaṇṇamayā ekaghanā[1] satasahassagghanakā hontu, abbhantarimante paññāsasahassagghanakā, haritālamanosilāhi mattikākiccaŋ kayiratu,[2] telena udakakiccan ti niṭṭhaŋ gantvā cattāri mukhāni catudhā vibhajiŋsu. Rājā ekaŋ mukhaŋ gaṇhi; rājaputto Paṭhavindharakumāro ekaŋ; amaccānaŋ jeṭṭhako hutvā senāpati ekaŋ; janapadānaŋ jeṭṭho hutvā seṭṭhī ekaŋ. Tattha dhanasampannatāya rājā[3] suvaṇṇaŋ nīharāpetvā attanā gahitamukhe kammaŋ ārabhi, uparājā pi, senāpati pi. Seṭṭhinā gahitamukhe pana kammaŋ olīyati.

7. Tato Sorato nāma eko upāsako tepiṭako bhāṇako anāgāmī ariyasāvako, so kammaŋ olīyatī ti ñatvā pañca sakaṭa-

---

[1] B. C. ekagghanā. [2] B. S. kariyatu.
[3] B. S. *add* pi.

satāni yojāpetvā janapadaŋ gantvā, Kassapa-Sammāsambuddho vīsati vassasahassāni ṭhatvā parinibbuto, tassa yojanikaŋ ratanacetiyaŋ kayirati, yo yaŋ dātuŋ ussahati, suvaṇṇaŋ vā hiraññaŋ vā sattavidharatanaŋ[1] vā haritālaŋ vā manosilaŋ vā, so taŋ detū ti samādapesi. Manussā attano attano thāmena hiraññasuvaṇṇâdīni adaŋsu. Asakkontā telataṇḍulâdīni denti yeva. Upāsako telataṇḍulâdīni kammakārānaŋ bhattavetanatthaŋ pahiṇāti; avasesehi suvaṇṇaŋ cetāpetvā pahiṇāti; evaŋ sakala-Jambudīpaŋ acari. Cetiye kammaŋ niṭṭhitaŋ. Cetiyaṭṭhānato paṇṇaŋ pahiṇiŋsu: Niṭṭhitaŋ kammaŋ, ācariyo āgantvā cetiyaŋ vandatū ti. So pi paṇṇaŋ pahiṇi: Mayā sakala-Jambudīpo samādapito, yaŋ atthi taŋ gahetvā kammaŋ niṭṭhāpentū[2] ti. Dve pi paṇṇāni antarāmagge samāgacchiŋsu.[3] Ācariyassa paṇṇato pana cetiyaṭṭhānato paṇṇaŋ paṭhamataraŋ ācariyassa hatthaŋ agamāsi.

8. So paṇṇaŋ vācetvā cetiyaŋ vandissāmī ti ekako va nikkhami. Antarāmagge aṭaviyaŋ pañca corasatāni uṭṭhahiŋsu. Tatr' ekacce taŋ disvā, iminā sakala-Jambudīpato hiraññasuvaṇṇaŋ sampiṇḍitaŋ, nidhikumbhī no pavaṭṭamānā āgatā ti avasesānaŋ ārocetvā taŋ aggahesuŋ. 'Kasmā, tātā, maŋ gaṇhathā' ti? 'Tayā sakala-Jambudīpato sabbaŋ hiraññasuvaṇṇaŋ sampiṇḍitaŋ, amhākam pi thokaŋ dehī' ti. 'Kiŋ tumhe na jānātha, Kassapo Bhagavā parinibbuto, tassa yojanikaŋ ratanacetiyaŋ kayirati, tadatthāya mayā samādapitaŋ, no attano atthāya; taŋ laddhaladdhaṭṭhānato tatth' eva pesitaŋ; mayhaŋ pana nivatthasāṭakamattaŋ ṭhapetvā aññaŋ vittaŋ[4] kākaṇikam pi n' atthi' ti. Eke, evam etaŋ, vissajetha ācariyan ti āhaŋsu. Eke, ayaŋ rājapūjito amaccapūjito, amhesu kañcid eva nagaravīthiyaŋ disvā rājarājamahāmattâdīnaŋ ārocetvā anayavysanaŋ pāpuṇāpeyyā ti āhaŋsu. Upāsako, tātā, nâhaŋ evaŋ karissamī ti āha. Tañ ca kho tesu kāruññena, na attano jīvitanikantiyā.

9. Atha tesu, gahetabbo, vissajjetabbo ti vivadantesu gahetabbo ti laddhikā eva bahutarā hutvā jīvitā voropayiŋsu.

---

[1] B. S. sattaratanaŋ. [2] B. S. niṭṭhapetū.
[3] B. S. samāgamiŋsu. [4] S. kiñci.

Tesaŋ balavaguṇe ariyasāvake aparādhena nibbutadīpasikhā viya akkhīni antaradhāyiŋsu. Te, kahaŋ bho[1] cakkhuŋ, kahaŋ bho[1] cakkhun ti vippalapantā ekacce ñātakehi gehaŋ nītā. Ekacce, no ñātakā anāthā ti tatth' eva aṭaviyaŋ rukkhamūle paṇṇasālāyaŋ vasiŋsu. Aṭaviŋ gatamanussā[2] kāruññena tesaŋ taṇḍulaŋ vā puṭabhattaŋ vā paribbayaŋ vā denti. Dārupaṇṇâdīnaŋ atthāya gantvā āgatamanussā, kuhiŋ gat' atthā ti vutte, Andhavanaŋ gat' amhā ti vadanti.

10. Evaŋ dvinnam pi Buddhānaŋ kāle taŋ vanaŋ Andhavanan tv' eva paññāyati. Kassapa-Buddhakāle pan' etaŋ chaḍḍitajanapade aṭavi ahosi. Amhākaŋ Bhagavato kāle Savatthiyā avidūre Jetavanassa piṭṭhibhāge pavivekakāmānaŋ kulaputtānaŋ vasanaṭṭhānaŋ padhānagharaŋ ahosi. Tatth' āyasmā Kumāra-Kassapo tena samayena sekhapaṭipadaŋ pūrayamāno viharati. Tena vuttaŋ: *Andhavane viharatī* ti.

11. [142[15]] *Aññatarā devatā* ti nāmagottavasena apākaṭā ekā devatā ti attho. "Abhijānāti no, bhante, Bhagavā, ahunaŋ yeva aññatarassa mahesakkhassa yakkhassa saṅkhittena taṇhāsaṅkhayavimuttiŋ abhāsitthā" ti (M. i. 255) ettha pana abhiññāto Sakko pi devarājā aññataro ti vutto. *Devatā* ti ca idaŋ devānam pi devadhītānam pi sādhāraṇavacanaŋ. Imasmiŋ pan' atthe devo adhippeto.

12. *Abhikkantāya rattiyā* ti ettha[3] abhikkantasaddo khayasundarâbhirūpa-abbhanumodanâdisu dissati. Tattha, "Abhikkantā, bhante, ratti, nikkhanto paṭhamo yāmo, ciranisinno bhikkhusaṅgho; uddisitu, bhante, Bhagavā bhikkhūnaŋ pātimokkhan" ti (A. iv. 204) evam ādisu khaye dissati. "Ayaŋ imesaŋ catunnaŋ puggalānaŋ abhikkantataro ca paṇītataro cā" ti (A. ii. 95) evam ādisu sundare.

"Ko me vandati pādāni iddhiyā yasasā jalaŋ
abhikkantena vaṇṇena sabbā obhāsayaŋ disā" ti
(Vv. 49)

evam ādisu abhirūpe. "Abhikkantaŋ, bho Gotama, abhikkantaŋ, bho Gotamā" ti (M. i. 24) evam ādisu abbhanumodane. Idha pana khaye. Tena abhikkantāya rattiyā,

---

[1] haŋ bho. [2] B. S. āgata°. [3] C. S. *omit*.

parikkhīṇāya rattiyā ti vuttaŋ hoti. Tatthâyaŋ devaputto majjhimayāmasamanantare āgato ti veditabbo.

13. [142[15]] *Abhikkantavaṇṇā* ti idha abhikkantasaddo abhirūpe; vaṇṇasaddo pana chavi-thuti-kulavagga-kāraṇa-saṇṭhāna-ppamāṇa-rūpâyatanâdisu dissati. Tattha, "Suvaṇṇavaṇṇo 'si Bhagavā" ti (Sn. 548) evam ādisu chaviyā. "Kadā saŋyūḷhā[1] pana te, gahapati, samaṇassa Gotamassa vaṇṇā" ti (M. i. 386) evam ādisu thutiyaŋ. "Cattāro 'me bho Gotama, vaṇṇā" ti (D. i. 91) evam ādisu kulavagge. "Atha kena nu vaṇṇena gandhattheno ti vuccatī" ti (S. i. 204) evam ādisu kāraṇe. "Mahantaŋ hatthirājavaṇṇaŋ abhinimminitvā" ti (S. i. 104) evam ādisu saṇṭhāne. "Tayo pattassa vaṇṇā" ti (Vin. iii. 243) evam ādisu pamāṇe. "Vaṇṇo gandho raso ojā" ti ( ) evam ādisu rūpâyatane. So idha chaviyā daṭṭhabbo. Tena abhikkantavaṇṇā, abhirūpacchavi, iṭṭhavaṇṇā manāpavaṇṇā ti vuttaŋ hoti. Devatā hi manussalokaŋ āgacchamānā pakativaṇṇaŋ pakati-iddhiŋ pajahitvā oḷārikaŋ attabhāvaŋ katvā atirekavaṇṇaŋ atireka-iddhiŋ māpetvā naṭasamajjâdīni gacchantā manussā viya abhisañkhatena kāyena āgacchanti. Ayam pi devaputto tath' eva āgato. Tena vuttaŋ: *Abhikkantavaṇṇā* ti.

14. [142[16]] *Kevalakappan* ti ettha kevalasaddo anavasesayebhuyya-avyāmissânatireka-daḷhattha-visaŋyogâdi-anekattho. Tathā hi 'ssa, "Kevalaparipuṇṇaŋ parisuddhaŋ brahmacariyan" ti (M. i. 401) evam ādisu anavasesattaŋ attho. "Kevalakappā ca Añga-Magadhā pahūtaŋ khādanīyaŋ bhojanīyaŋ ādāya upasañkamissantī" ti (Vin. i. 27) evam ādisu yebhuyyatā. "Kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hotī" ti (Vin. i. 1) evam ādisu avyāmissatā. "Kevalaŋ saddhāmattakaŋ nūna ayam āyasmā" ti ( ) evam ādisu anatirekatā. "Āyasmato Anuruddhassa Bāhiyo nāma saddhivihāriko kevalakappaŋ sañghabhedāya ṭhito" ti (A. ii. 239) evam ādisu daḷhatthatā. "Kevalī vusitavā uttamapuriso ti vuccatī" ti (A. v. 16) evam ādisu visaŋyogo. Idha pan' assa anavasesattam attho ti adhippeto.

15. Kappasaddo panâyaŋ abhisaddhahana-ohāra-kāla-

---

[1] S. saŋbyuḷhā.

paññatti-chedana-vikappa-lesa-samantabhāvâdi-anekattho. Tathā hi 'ssa, "Okappaniyam etaŋ bhoto Gotamassa, yathā taŋ arahato Sammāsambuddhassā" ti (M. i. 249) evam ādisu abhisaddahanam attho. "Anujānāmi, bhikkhave, pañcahi samaṇakappehi phalaŋ paribhuñjitun" ti (Vin. ii. 109) evam ādisu vohāro. "Yena sudaŋ niccakappaŋ viharāmī" ti (   ) evam ādisu kālo. "Icc' āyasmā Kappo" ti (Sn. 1092) evam ādisu paññatti. "Alaṅkatā kappitakesamassū" ti (   ) evam ādisu chedanaŋ. "Kappati dvaṅgulakappo" ti (Vin. ii. 294) evam ādisu vikappo. "Atthi kappo nipajjitun" ti (   ) evam ādisu leso. "Kevalakappaŋ Veḷuvanaŋ obhāsetvā" ti (S. i. 52) evam ādisu samantabhāvo. Idha pan' assa samantabhāvo attho adhippeto. Tasmā, *kevalakappaŋ Andhavanan* ti ettha anavasesaŋ samantato Andhavanan ti evam attho daṭṭhabbo.

16. [142[16]] *Obhāsetvā* ti vatthâlaṅkārasarīrasamuṭṭhitāya ābhāya pharitvā. Candimā viya ca suriyo viya ca ekobhāsaŋ ekapajjotaŋ karitvā ti attho. *Ekam antaŋ aṭṭhāsī* ti ekasmiŋ ante, ekasmiŋ okāse aṭṭhāsi. *Etad avocā* ti etaŋ, *bhikkhu bhikkhū* ti ādivacanam avoca. Kasmā panâyaŋ avanditvā samaṇavohāren' eva kathetī ti? Samaṇasaññāsamudācārena. Evaŋ kir' assa ahosi: Ayaŋ antarā kāmâvacare avasi; ahaŋ pan' asmi[1] tato kālato paṭṭhāya brahmacārī ti samaṇasaññā v' assa samudācarati. Tasmā avanditvā samaṇavohāren' eva katheti.

17. Pubbasahāyo kir' eso devaputto therassa. Kuto paṭṭhāyā ti? Kassapa-Sammāsambuddhakālato. Yo hi so pubbayoge āgatesu pañcasu sahāyesu anuthero catutthadivase anāgāmī ahosī ti vutto, ayaŋ so. Tadā kira tesu saṅghattherassa arahatten' eva saddhiŋ abhiññā āgamiŋsu. So, mayhaŋ kiccaŋ matthakaŋ pattan ti vehāsaŋ uppatitvā Anotattadahe mukhaŋ dvovitvā Uttarakuruto piṇḍapātaŋ ādāya āgantvā, āvuso, imaŋ piṇḍapātaŋ bhuñjitvā appamattā samaṇadhammaŋ karothā ti āha. Itare āhaŋsu: Na, āvuso, amhākaŋ evaŋ katikā atthi: yo paṭhamaŋ visesaŋ nibbattetvā piṇḍapātaŋ āharati, ten' āhaṭaŋ[2] bhuñjitvā

[1] B. S. pana tasmiŋ. [2] B. ābhataŋ.

sesehi samaṇadhammo kātabbo ti. Tumhe attano upanissayena kiccaŋ matthakaŋ pāpayittha. Mayam pi, sace no upanissayo bhavissati, kiccaŋ matthakaŋ pāpessāma. Papañco esa amhākaŋ. Gacchatha tumhe ti. So yathāphāsukaŋ gantvā āyupariyosāne parinibbāyi.

18. Punadivase anuthero anāgāmiphalaŋ sacchakāsi. Tassa pi[1] abhiññā āgamiŋsu. So pi tath' eva piṇḍapātaŋ āharitvā tehi paṭikkhitto yathāphāsukaŋ gantvā āyupariyosāne Suddhâvāse nibbatti. So Suddhâvāse ṭhatvā te sahāye olokento, eko tadā va parinibbuto, eko adhunā Bhagavato santike ariyabhūmiŋ patto, eko lābhasakkāraŋ nissāya, ahaŋ arahā ti cittaŋ uppādetvā Suppārakapaṭṭane vasatī ti disvā taŋ upasaṅkamitvā, na tvaŋ arahā, na arahattamaggaŋ paṭipanno, gaccha Bhagavantaŋ upasaṅkamitvā dhammaŋ suṇāhī ti uyyojesi. So pi antaraghare Bhagavantaŋ ovādaŋ yācitvā, "Tasmātiha te, Bāhiya, diṭṭhe diṭṭhamattaŋ hotū" ti (Ud. 8) Bhagavatā saṅkhittena ovadito ariyabhūmiŋ pāpuṇi.[2]

19. Tato, añño eko atthi, so kuhin ti olokento Andhavane sekhapaṭipadaŋ pūrayamāno viharatī ti disvā cintesi: Sahāyakassa santikaŋ gamissāmi; gacchanto pana tucchahatthena agantvā kiñci paṇṇâkāraŋ gahetvā gantuŋ vaṭṭati. Sahāyo kho pana me nirāmiso, pabbatamatthake vasanto[3] mayā ākāse ṭhatvā dinnaŋ piṇḍapātam pi aparibhuñjitvā samaṇadhammaŋ akāsi; idāni āmisapaṇṇâkāraŋ kiŋ gaṇhissati? dhammapaṇṇâkāraŋ gahetvā gamissamī ti Brahmaloke ṭhito va ratanâvaliŋ ganthento viya pannarasa pañhe vibhajitvā taŋ dhammapaṇṇâkāraŋ ādāyā āgantvā sahāyassa avidūre ṭhatvā attano samaṇasaññāsamudācāravasena taŋ anabhivādetvā va, *bhikkhu bhikkhū* ti ālapitvā, *ayaŋ vammīko* ti ādim āha.

20. [142[19]] Tattha turitâlapanavasena *bhikkhu bhikkhū* ti āmeṇḍitaŋ veditabbaŋ. Yathā vā eken' eva tilakena nalāṭaŋ na sobhati; taŋ parivāretvā aññesu pi dinnesu phullitamaṇḍitaŋ viya sobhati; evaŋ eken' eva padena vacanaŋ na

---

[1] B. S. *omit.* [2] B. S. sampāpuṇi.
[3] S. *adds* so hi.

sobhati, parivārakapadena saddhiŋ phullitaŋ maṇḍitaŋ viya sobhatī ti[1] parivārakapadavasena vacanaŋ phullitamaṇḍitaŋ viya karonto pi[2] evam āha.

21. [142[19]] *Ayaŋ vammīko* ti purato ṭhito vammīko nāma n' atthi, desanāvasena pana purato ṭhitaŋ dassento viya *ayan* ti āha. *Laṅgin* ti satthaŋ ādāya khananto palighaŋ addasa. *Ukkhipa laṅgiŋ, abhikkhaṇa, sumedhā* ti, tāta paṇḍita, na laṅgī nāma rattiŋ dhūmāyati, divā pajjalati, ukkhip' etaŋ,[3] parato khaṇā ti evaŋ sabbapadesu attho daṭṭhabbo. *Uddhumāyikan* ti maṇḍūkaŋ. *Caṅgavāran*[4] ti khāraparissāvanaŋ. *Kumman* ti kacchapaŋ. *Asisūnan* ti maŋsacchedanaasiñ c' eva adhikuṭṭanañ ca. *Maŋsapesin* ti nisadapotappamāṇa-allamaŋsapiṇḍaŋ. *Nāgan* ti sumanapupphakalāpasadisamahāphaṇaŋ tividhasovatthikaparikkhittaŋ ahināgaŋ addasa. *Mā nāgaŋ ghaṭṭesī* ti daṇḍakoṭiyā vā vallikoṭiyā vā puŋsucuṇṇaŋ vā pana khipamāno mā nāgaŋ ghaṭṭayi. *Namo karohi nāgassā* ti uparivātato apagamma suddhaŋ vatthaŋ nivāsetvā nāgassa namakkāraŋ karohi. Nāgena adhisayitaŋ dhanaŋ nāma yāvasattamā kulaparivaṭṭā khādato na khīyati; nāgo te adhisayitaŋ dhanaŋ dassati; namo[5] karohi nāgassā ti. *Ito vā pana sutvā* ti yathā Dukkhakkhandhe ito ti sāsane nissakkaŋ, na tathā idha. Idha pana devaputte[6] nissakkaŋ. Tasmā *ito vā panā* ti mama vā pana santikā sutvā ti ayam ettha attho.

22. [144[1]] *Cātummahābhūtikassā* ti catumahābhūtamayassa. *Kāyassa adhivacanan* ti sarīrassa nāmaŋ. Yath' eva hi bāhirako vammīko, vamatī ti vantako ti vantussayo ti vantasinehasambandho ti catuhi kāraṇehi vammīko ti vuccati. So hi ahi-nakula[7]-undūra-gharagoḷikâdayo nānappakārake pāṇake vamatī ti vammīko; upacikāhi vanto ti vammīko; upacikāhi vamitvā mukhatuṇḍakena ukkhittapaŋsucuṇṇena kaṭippamāṇena pi purisappamāṇena pi ussito ti vammīko;

---

[1] B. S. *add* taŋ.
[2] S. *omits*.
[3] B. S. *add* paraŋ.
[4] B. Caṅkavāran; S. Paṅkavāran.
[5] B. S. tasmā namo.
[6] C. devaputto.
[7] B. -maṅkula-.

upacikāhi vantakheḷasinehena ābandhatāya sattâhaŋ[1] deve vassante pi na vippakirīyati, nidāghe pi tato paŋsumuṭṭhiŋ gahetvā tasmiŋ muṭṭhinā pīḷayamāne sineho nikkhamati, evaŋ vantasinehasambandho ti vammīko. Evam ayaŋ kāyo pi, "Akkhimhā akkhigūthako" ti (Sn. 197) ādinā nayena nānappakāraŋ asucikalimalaŋ vamatī ti vammīko; Buddha-Pacceka-buddha-khīnâsavā imasmiŋ attabhāve nikantipariyādānena attabhāvaŋ chaḍḍetvā gatā ti ariyehi vantako ti pi vammīko. Yehi câyaŋ tīhi aṭṭhisatehi ussito nahārusambandho maŋsâvalepano allacammapariyonaddho chaviranñjito satte vañceti, taŋ sabbaŋ ariyehi vantam evā ti vantussayo ti pi vammīko. "Taṇhā janeti purisaŋ cittam assa vidhāvatī" ti (S. i. 37) evaŋ taṇhāya janitattā ariyehi vanten' eva taṇhāsinehena sambandho ayan ti vantasinehasambandho ti pi vammīko.

23. Yathā ca vammīkassa anto nānappakarā pāṇakā tatth' eva jāyanti, uccārapassāvaŋ karonti, gilānā sayanti, matā patanti; iti so tesaŋ sūtigharaŋ, vaccakuṭi, gilānasālā, susānañ ca hoti, evaŋ khattiyamahāsālâdīnam pi kāyo, ayaŋ gopitarakkhito maṇḍitapasādhito mahânubhāvānaŋ kāyo ti acintetvā chavinissitā pāṇā, cammanissitā, maŋsanissitā, nahārunissitā, aṭṭhinissitā, aṭṭhimiñjanissitā pāṇā ti evaŋ kulagaṇanāya asītimattāni kimikulasahassāni antokāyasmiŋ yeva jāyanti, uccārapassāvaŋ karonti, gelaññena āturitāni sayanti, matāni patanti; iti ayam pi tesaŋ pāṇānaŋ sūtigharaŋ, vaccakuṭi, gilānasālā, susānañ ca hotī ti vammīko tv' eva saṅkhaŋ gato. Ten' āha Bhagavā: *Vammīko ti kho, bhikkhu, imass' etaŋ cātummahābhūtikassa kāyassa adhivacanan* ti.

24. [144[2]] *Mātāpettikasambhavassā* ti mātito ca pitito ca nibbattena mātāpettikena sukkasoṇitena sambhūtassa. *Odanakummāsûpacayassā* ti odanena c' eva kummāsena ca upacitassa, vaḍḍhitassa. *Aniccucchādana-parimaddana-bhedanuviddhaŋsanadhammassā* ti ettha ayaŋ kāyo hutvā abhāvaṭṭhena aniccadhammo; duggandhavighātanatthāya tanuvilepanena ucchādanadhammo; aṅgapaccaṅgâbādhavinodanatthāya khuddakasambāhanena parimaddanadhammo; da-

---

[1] B. S. sattasattâhaŋ.

harakāle vā ūrusu sayāpetvā, gabbhavasena vā dussaṇṭhitānaŋ tesaŋ tesaŋ aṅgānaŋ saṇṭhānasampādanatthaŋ añjanapīḷanâdivasena parimaddanadhammo; evaŋ pariharato pi ca bhedana-viddhaŋsanadhammo. Bhijjati c' eva vikirati ca, evaŋ sabhāvo ti attho. Tattha mātāpettikasambhava-odanakummāsûpacaya-ucchādana-parimaddanapadehi samudayo kathito; anicca-bhedana-viddhaŋsanapadehi atthaṅgamo. Evaŋ sattahi pi padehi catumahābhūtikassa kāyassa uccāvacabhāvo, vaḍḍhiparihāni, samudayatthaṅgamo kathito ti veditabbo.

25. [144[4]] *Divākammante* ti divā kattabbakammante. *Dhūmāyanā*[1] ti ettha ayaŋ dhūmasaddo kodhe, taṇhāya, vitakke, pañcasu kāmaguṇesu, dhammadesanāya pakatidhūme ti imesu atthesu vattati. "Kodho dhūmo bhasmani mosavajjan" ti (S. i. 169) ettha hi kodhe vattati. "Icchā dhūmāyitā sadā" ti (S. i. 40) ettha taṇhāya. "Tena kho pana samayena aññataro bhikkhu Bhagavato avidūre dhūmāyanto[2] nisinno hotī" ti ( ) ettha vitakke.

"Paṅko ca kāmā palipā ca kāmā
bhayañ ca metaŋ timūlaŋ pavuttaŋ
rajo ca dhūmo ca mayā pakāsitā
hitvā tuvaŋ pabbaja, Brahmadattā" ti (Jā. iii. 241)

ettha pañcasu kāmaguṇesu. "Dhūmaŋ kattā hotī" ti (M. i. 222) ettha dhammadesanāya. "Dhajo rathassa paññāṇaŋ dhūmo paññāṇam aggino" ti (S. i. 42) ettha pakatidhūme. Idha panâyaŋ vitakke adhippeto. Ten' āha: *Ayaŋ rattiŋ dhūmāyanā* ti.

26. [144[8]] *Tathāgatass' etaŋ adhivacanan* ti Tathāgato hi sattannaŋ dhammānaŋ bāhitattā brāhmaṇo nāma. Yath' āha: "Sattannaŋ kho, bhikkhu, dhammānaŋ bāhitattā brāhmaṇo hoti. Katamesaŋ sattannaŋ? Rāgo bāhito hoti; doso, moho, māno, sakkāyadiṭṭhi, vicikicchā, sīlabbataparāmāso bāhito hoti. Imesaŋ kho, bhikkhu, sattannaŋ dhammānaŋ bāhitattā brāhmaṇo hotī" ti (A. iv. 144).

27. [144[9]] *Sumedho* ti supañño.[3] *Sekhassā* ti ettha sik-

[1] C. Dhūpāyanā. [2] C. dhūpāyanto.
[3] B. S. sundarapañño.

khatī ti sekho. Yath' āha: "Sikkhati sikkhatī ti kho, bhikkhu, tasmā sekho ti vuccati. Kiñ ca sikkhati? Adhisīlam pi sikkhati; adhicittam pi sikkhati; adhipaññam pi sikkhatī" ti (A. i. 231). *Paññāy' etan* ti lokiyalokuttarāya paññāya etaŋ adhivacanaŋ, na āvudhasatthassa. *Viriyārambhassā* ti kāyikacetasikaviriyassa. Taŋ paññāgatikam eva hoti; lokiyāya paññāya lokiyaŋ, lokuttarāya[1] lokuttaraŋ.

28. Ettha pana ayaŋ atthadīpanā: Eko kira jānapado brāhmaṇo pāto va māṇavakehi saddhiŋ gāmato nikhamma divasaŋ araññe mante vācetvā sāyaŋ gāmaŋ āgacchati. Antarāmagge ca eko vammīko atthi. So rattiŋ dhūmāyati,[2] divā pajjalati. Brāhmaṇo antevasiŋ Sumedhamāṇavakaŋ āha: Tāta, ayaŋ vammīko rattiŋ dhūmāyati, divā pajjalati; vikāram assa passissāma; bhinditvā naŋ cattāro koṭṭhāse katvā khipāhī ti. So sādhū ti kuddālaŋ[3] gahetvā samehi pādehi paṭhaviyaŋ patiṭṭhāya tathā akāsi.

29. Tattha ācariyabrāhmaṇo viya Bhagavā. Sumedhamāṇavako viya sekho bhikkhu. Vammīko viya kāyo. Tāta, ayaŋ vammīko rattiŋ dhūmāyati, divā pajjalati, vikāram assa passissāma; bhinditvā naŋ cattāro koṭṭhāse katvā khipāhī ti brāhmaṇena vuttakālo viya, bhikkhu, catumahābhūtikaŋ kāyaŋ cattāro koṭṭhāse katvā pariganhāhī ti Bhagavatā vuttakālo. Tassa sādhū ti kuddālaŋ[3] gahetvā tathākaraṇaŋ viya sekhassa bhikkhuno, yo vīsatiyā koṭṭhāsesu thaddhabhāvo, ayaŋ paṭhavīdhātu, yo dvādasasu koṭṭhāsesu ābandhanabhāvo, ayaŋ āpodhātu, yo catusu koṭṭhāsesu paripācanabhāvo, ayaŋ tejodhātu, yo chasu koṭṭhāsesu vitthambhanabhāvo, ayaŋ vāyodhātū ti evaŋ catudhātuvavatthānavasena kāyapariggaho veditabbo.

30. [144[13]] *Laṅgī ti kho, bhikkhū* ti kasmā Bhagavā avijjaŋ laṅgī ti katvā dassesī ti? Yathā hi nagarassa dvāraŋ pidhāya palighe yojite mahājanassa gamanaŋ pacchijjati; ye nagarassa anto, te anto va honti, ye bahi, te bahi yeva; evam eva yassa ñāṇamukhe avijjālaṅgī patati, tassa nibbānasampāpakaŋ ñāṇagamanaŋ pacchijjati. Tasmā avijjaŋ laṅgī

---

[1] B. *adds* paññāya; S. lokuttarapaññāya.
[2] C. dhūpāyati. [3] B. kudālaŋ.

ti katvā dassesi. *Pajaha avijjan* ti ettha kammaṭṭhāna-uggaha-paripucchāvasena avijjāpahānaŋ kathitaŋ.

31. [144[15]] *Uddhumāyikā ti kho, bhikkhū* ti ettha uddhumāyikamaṇḍūko nāma no mahanto; nakhapiṭṭhippamāṇo hoti; purāṇapaṇṇantare vā gacchantare vā valli-antare vā vasati. So daṇḍakoṭiyā vā vallikoṭiyā vā paŋsucuṇṇakena vā ghaṭṭito āyamitvā mahanto parimaṇḍalo beluvapakkappamāṇo hutvā cattāro pāde ākāse katvā pacchinnagamano hutvā amittavasaŋ yāti; kākakulalâdīnaŋ bhattam eva hoti. Evam eva ayaŋ kodho pi paṭhamaŋ uppajjanto cittâvilamattako va hoti. Tasmiŋ khaṇe aniggahīto vaḍḍhitvā mukhâvikuñcanaŋ[1] pāpeti. Tadā aniggahīto hanusañcopanaŋ pāpeti. Tadā aniggahīto pharusavācānicchāraṇaŋ pāpeti. Tadā aniggahīto disāvilokanaŋ pāpeti. Tadā aniggahīto ākaḍḍhanaparikaḍḍhanaŋ pāpeti. Tadā aniggahīto pāṇi-leddu-daṇḍa-satthaparāmāsaŋ pāpeti. Tadā aniggahīto daṇḍasatthâbhinipātaŋ pāpeti. Tadā aniggahito paraghātanam pi attaghātanam pi pāpeti. Vuttam pi h' etaŋ[2]: "Yato ayaŋ kodho paraŋ ghātetvā attānaŋ ghāteti, ettāvatā 'yaŋ kodho paramussadagato hoti, paramavepullappatto" ti ( ).

32. Tattha yathā uddhumāyikāya catusu pādesu ākāsagatesu gamanaŋ pacchijjati; uddhumāyikā amittavasaŋ gantvā kākâdibhattaŋ hoti; evam eva kodhasamaṅgī puggalo kammaṭṭhānaŋ gahetvā vaḍḍhetuŋ na sakkoti, amittavasaŋ yāti, sabbesaŋ mārānaŋ yathākāmakaraṇīyo hoti. Ten' āha Bhagavā: *Uddhumāyikā ti kho, bhikkhu, kodhûpāyāsass' etaŋ adhivacanan* ti. Tattha balappatto kodho va *kodhûpāyāso*. Pajaha kodhûpāyāsan ti ettha paṭisaṅkhāpahānaŋ[3] kathitaŋ.

33. [144[18]] *Dvedhāpatho* ti ettha yathā puriso sadhano sabhogo kantāramaggapaṭipanno[4] dvedhāpathaŋ patvā iminā nu kho gantabbaŋ, iminā gantabban ti nicchetuŋ asakkonto tatth' eva tiṭṭhati. Atha naŋ corā uṭṭhahitvā anayavyasanaŋ pāpenti. Evam eva mūlakammaṭṭhānaŋ gahetvā nisinno bhikkhu Buddhâdisu kaṅkhāya uppannāya kammaṭ-

---

[1] B. S. °vikulanaŋ. [2] S. c' etaŋ.
[3] B. paṭisaṅkhānappahānaŋ.
[4] B. S. kantāraddhānamagga°.

ṭhānaŋ vaḍḍhetuŋ na sakkoti. Atha naŋ kilesamārâdayo sabbe mārā anayavyasanaŋ pāpenti. Iti vicikicchā dvedhāpathasamā hoti. Ten' āha Bhagavā: *Dvedhāpatho ti kho, bhikkhu, vicikicchāy' etaŋ adhivacanan* ti. *Pajaha vicikicchan* ti ettha kammaṭṭhāna-uggaha-paripucchāvasena vicikicchāpahānaŋ kathitaŋ.

34. [144[21]] *Caṅgavāran*[1] ti ettha, yathā rajakehi khāraparissāvanamhi udake pakkhitte eko pi[2] udakaghaṭo, dve pi, dasa pi, vīsati pi, ghaṭasatam pi paggharati yeva; pasatamattam pi udakaŋ na tiṭṭhati. Evam eva nīvaraṇasamaṅgino puggalassa abbhantare kusaladhammo na tiṭṭhati. Ten' āha Bhagavā: *caṅgavāran ti kho, bhikkhu, pañcann' etaŋ nīvaraṇānaŋ adhivacanan* ti. *Pajaha pañca nīvaraṇe* ti ettha vikkhambhana-tadaṅgavasena nīvaraṇappahānaŋ kathitaŋ.

35. [144[26]] *Kummo* ti ettha, yathā kacchapassa[3] cattāro pādā sīsan ti pañc' eva aṅgāni honti, evam eva sabbe pi saṅkhatā dhammā saṅgayhamānā pañc' eva khandhā bhavanti. Ten' āha Bhagavā: *Kummo ti kho, bhikkhu, pañcann' etaŋ upādānakkhandhānaŋ adhivacanan* ti. *Pajaha pañcupādānakkhandhe* ti ettha pañcasu khandhesu chandarāgappahānaŋ kathitaŋ.

36. [144[31]] *Asisūnā* ti ettha yathā sūnāya upari maŋsaŋ ṭhapetvā asinā koṭṭenti, evam ime sattā vatthukāmatthāya kilesakāmehi ghātiyamānā vatthukāmānaŋ uparikatvā kilesakāmehi kantitā koṭṭitā ca honti. Ten' āha Bhagavā: *Asisūnā ti kho, bhikkhu, pañcann' etaŋ kāmaguṇānaŋ adhivacanan* ti. *Pajaha pañca kāmaguṇe* ti ettha pañcasu kāmaguṇesu chandarāgappahānaŋ kathitaŋ.

37. [145[3]] *Maŋsapesī ti kho, bhikkhū* ti ettha ayaŋ maŋsapesi nāma bahujanapatthitā. Khattiyâdayo manussā pi naŋ patthenti, kākâdayo tiracchānā pi. Ime hi sattā avijjāsammattā[4] nandirāgaŋ upagamma vaṭṭaŋ patthenti.[5] Yathā vā maŋsapesi ṭhapitaṭhapitaṭṭhāne laggati, evam ime sattā nandirāgabandhā vaṭṭe lagganti; dukkhaŋ patvā pi na

---

[1] B. Caṅkavāran; S. Paṅkavāran.
[2] B. S. *omit*.
[3] C. kummassa.
[4] S. °samannāgatā.
[5] B. vaḍḍhenti.

ukkaṇṭhanti. Iti nandirāgo maŋsapesisadiso hoti. Ten' āha Bhagavā: *Maŋsapesī ti kho, bhikkhu, nandirāgass' etaŋ adhivacanan* ti. *Pajaha nandirāgan* ti ettha catutthamaggena nandirāgappahānaŋ kathitaŋ.

38. [145[5]] *Nāgo ti kho, bhikkhu, khīṇâsavass' etaŋ bhikkhuno adhivacanan* ti ettha yen' atthena khīṇâsavo nāgo ti vuccati, so Anaṅgaṇasutte pakāsito va. *Namokarohi nāgassā* ti khīṇâsavassa Buddhanāgassa, "Buddho so Bhagavā bodhāya dhammaŋ deseti. Danto so Bhagavā damathāya dhammaŋ deseti. Santo so Bhagavā samathāya dhammaŋ deseti. Tiṇṇo so Bhagavā taraṇāya dhammaŋ deseti. Parinibbuto so Bhagavā parinibbānāya dhammaŋ desetī" ti (   ) evaŋ namakkāraŋ karohī ti ayam ettha attho.

39. [145[8]] Iti idaŋ suttaŋ therassa kammaṭṭhānaŋ ahosi. Thero pi idam eva suttaŋ kammaṭṭhānaŋ katvā vipassanaŋ vaḍḍhetvā arahattaŋ patto. *Ayam etassa attho* ti ayaŋ etassa pañhassa attho. Iti Bhagavā ratanarāsimhi kūṭaŋ gaṇhanto viya yathânusandhinā va desanaŋ niṭṭhāpesī ti.

Vammīkasuttaŋ tatiyaŋ.

24.

[Rathavinītasuttavaṇṇanā]

1. [145[12]] *Evam me sutan* ti Rathavinītasuttaŋ. Tattha *Rājagahe* ti evannāmake nagare. Taŋ hi Mandhātu-Mahāgovindâdīhi pariggahītattā Rājagahan ti vuccati. Aññe p' ettha nānappakāre vaṇṇayanti. Kiŋ tehi? Nāmam etaŋ tassa nagarassa. Taŋ pan' etaŋ Buddhakāle ca cakkavattikāle ca nagaraŋ hoti; sesakāle suññaŋ hoti, yakkhapariggahītaŋ; tesaŋ vasantavanaŋ[1] hutvā tiṭṭhati. *Veḷuvane Kalandakanivāpe* ti *Veḷuvanan* ti tassa uyyānassa nāmaŋ. Taŋ kira veḷūhi parikkhittaŋ ahosi, aṭṭhārasahatthena ca pākārena; gopuraṭṭālakayuttaŋ, nīlobhāsaŋ, manoramaŋ; tena Veḷuvanan ti vuccati. Kalandakānañ c' ettha nivāpaŋ adaŋsu; tena *Kalandakanivāpo* ti vuccati.

2. Pubbe kira aññataro rājā tattha uyyānakīḷanatthaŋ

[1] B. S. vasanavanaŋ.

āgato surāmadena matto divāseyyaŋ upagato supi. Parijano pi 'ssa, sutto rājā ti pupphaphalâdīhi palobhiyamāno ito c' ito ca pakkāmi. Atha surāgandhena aññatarasmā susirarukkhā kaṇhasappo nikkhamitvā rañño abhimukho āgacchati. Taŋ disvā rukkhadevatā, rañño jīvitaŋ dammī ti kaḷakavesena āgantvā kaṇṇamūle saddam akāsi. Rājā paṭibujjhi. Kaṇhasappo nivatto. So taŋ disvā, imāya kāḷakāya[1] mama jīvitaŋ dinnan ti kāḷakānaŋ tattha nivāpaŋ paṭṭhapesi, abhayaghosanañ ca ghosāpesi. Tasmā taŋ tato pabhuti Kalandakanivāpan ti saṅkhaŋ gataŋ. Kalandakā ti hi kaḷakānaŋ nāmaŋ.

3. [145[14]] *Jātibhūmikā* ti Jātibhūminivāsino. Tattha Jātibhūmī ti jātaṭṭhānaŋ. Taŋ kho pan' etaŋ n' eva Kosalamahārājâdīnaŋ, na Caṅkibrāhmaṇâdīnaŋ, na Sakka-Suyāma-Santusitâdīnaŋ, na asītimahāsāvakâdīnaŋ, na aññesaŋ sattānaŋ jātaṭṭhānaŋ Jātibhūmī ti vuccati. Yassa pana jātadivase dasasahassī lokadhātu ekaddhajamālā vippakiṇṇakusumavāsacuṇṇagandhasugandhā, sabbaphāliphullam iva Nandanavanaŋ virocamānā, paduminipaṇṇe udakabindu viya akampittha; jaccandhâdīnañ ca rūpadassanâdīni anekāni pāṭihāriyāni pavattiŋsu; tassa sabbaññu-Bodhisattassa jātaṭṭhānaŋ Sākiyajanapade Kapilavatthâgāro[2] Jātibhūmī ti vuccati. *Vassaŋ vutthā* ti temāsaŋ vassaŋ vutthā pavāritapavāraṇā hutvā.

4. [145[17]] *Bhagavā etad avocā* ti, kacci, bhikkhave, khamanīyan ti ādīhi vacanehi āgantukapaṭisanthāraŋ katvā etaŋ, *ko nu kho*, *bhikkhave* ti ādivacanam avoca. Te kira bhikkhu, kacci, bhikkhave, khamanīyaŋ, kacci 'ttha appakilamathena addhānaŋ āgatā, na ca piṇḍakena kilamittha, kuto ca tumhe, bhikkhave, āgacchathā ti paṭisanthāravasena pucchitā Bhagavā, Sākiyajanapade Kapilavatthâgārato Jātibhūmito āgacchāmā ti āhaŋsu. Atha Bhagavā n' eva Suddhodanamahārājassa, na Sukkodanassa, na Sakkodanassa, na Dhotodanassa, na Amitodanassa, na Amitāya deviyā, na Mahāpajāpatiyā, na sakalassa Sākiyamaṇḍalassa ārogyaŋ pucchi. Atha kho attanā ca dasakathāvatthulābhiŋ parañ ca tattha samāda-

---

[1] B. S. *omit.* [2] B. S. °vatthahāro.

petāraŋ paṭipattisampannaŋ bhikkhuŋ pucchanto idaŋ, *ko nu kho, bhikkhave* ti ādivacanaŋ avoca.

5. Kasmā pana Bhagavā Suddhodanâdīnaŋ ārogyaŋ apucchitvā evarūpaŋ bhikkhum eva pucchati? Piyatāya. Buddhānaŋ hi paṭipannakā bhikkhū bhikkhuniyo, upāsakā upāsikāyo ca piyā honti manāpā. Kiŋ kāraṇā? Dhammagarutāya. Dhammagaruno hi Tathāgatā. So ca nesaŋ dhammagarubhāvo, "Dukkhaŋ kho agāravo viharati, appatisso" ti (A. ii. 20) iminā Ajapālanigrodhamūle uppannajjhāsayena veditabbo.

6. Dhammagarutāy' eva hi Bhagavā Mahā-Kassapattherassa abhinikkhamanadivase paccuggamanaŋ karonto tigāvutaŋ maggaŋ agamāsi. Atirekatiyojanasataŋ[1] gantvā Gaṅgātīre dhammaŋ desetvā Mahā-Kappinaŋ saparisaŋ arahatte patiṭṭhāpesi. Ekasmiŋ pacchābhatte pañcacattāḷisayojanamaggaŋ gantvā kumbhakāranivesane tiyāmarattiŋ dhammakathaŋ katvā Pukkusāti-kulaputtaŋ anāgāmiphale patiṭṭhāpesi. Vīsaŋyojanasataŋ gantvā Vanavāsisāmaṇerassa anuggahaŋ akāsi. Saṭṭhiyojanamaggaŋ gantvā Khadiravaniyatherassa dhammaŋ desesi. Anuruddhatthero Pācīnavaŋsamigadāye nisinno mahāpurisavitakkaŋ vitakketī ti ñatvā ākāsena gantvā therassa purato oruyha sādhukāraŋ adāsi. Kuṭikaṇṇa-Soṇattherassa ekagandhakuṭiyaŋ senâsanaŋ paññāpetvā paccūsakāle dhammadesanaŋ ajjhesitvā sarabhaññapariyosāne sādhukāraŋ adāsi. Tigāvutaŋ maggaŋ gantvā tiṇṇaŋ kulaputtānaŋ vasanaṭṭhāne Gosiṅgasālavane sāmaggirasânisaŋsaŋ kathesi.

7. Kassapo pi Bhagavā, anāgāmiphale patiṭṭhito ariyasāvako ayan ti vissāsaŋ uppādetvā Ghaṭīkārassa kumbhakārassa nivesanaŋ gantvā sahatthā āmisaŋ gahetvā paribhuñji. Amhākaŋ yeva Bhagavā upakaṭṭhāya vassûpanāyikāya Jetavanato bhikkhusaṅghaparivuto cārikaŋ nikkhami. Kosalamahārāja-Anāthapiṇḍikâdayo nivattetuŋ nâsakkhiŋsu. Anāthapiṇḍiko gharaŋ āgantvā domanassappatto nisīdi. Atha naŋ Puṇṇā nāma dāsī, domanassappatto 'si sāmī ti āha. 'Āma je, Satthāraŋ nivattetuŋ nâsakkhiŋ; atha me,

[1] B. *adds* maggaŋ.

imaŋ temāsaŋ dhammaŋ vā sotuŋ, yathâdhippāyaŋ vā dānaŋ dātuŋ na labhissāmī ti cintā uppannā' ti. 'Ahaŋ, sāmi, Satthāraŋ nivattessāmī' ti. 'Sace nivattetuŋ sakkosi, bhujissā yeva tvan' ti. Sā gantvā Dasabalassa pādamūle nipajjitvā, nivattatha Bhagavā ti āha. 'Puṇṇe, tvaŋ parapaṭibaddhajīvikā, kiŋ me karissasī' ti. 'Bhagavā, mayhaŋ deyyadhammo n' atthī ti tumhe pi jānātha. Tumhākaŋ nivattanapaccayā panâhaŋ tīsu saraṇesu pañcasu sīlesu patiṭṭhahissāmī' ti. Bhagavā, sādhu[1] Puṇṇe ti sādhukāraŋ datvā nivattitvā Jetavanam eva paviṭṭho. Ayaŋ kathā pākaṭā ahosi. Seṭṭhī sutvā, Puṇṇāya kira Bhagavā nivattito ti taŋ bhujissaŋ katvā dhītiṭṭhāne[2] ṭhapesi. Sā pabbajjaŋ yācitvā pabbaji; pabbajitvā vipassanaŋ ārabhi. Ath' assā Satthā āraddhavipassakabhāvaŋ ñatvā imaŋ obhāsagāthaŋ vissajjesi:

"Puṇṇe pūresi saddhammaŋ cando pannaraso yathā
paripuṇṇāya paññāya dukkhass' antaŋ karissasī" ti
(Th. ii. 123).

Sā gāthāpariyosāne arahattaŋ patvā abhiññātā sāvikā ahosi. Evaŋ dhammagaruno Tathāgatā.

8. Nandakatthere[3] upaṭṭhānasālāyaŋ dhammaŋ desente pi Bhagavā anahāto va gantvā tiyāmarattiŋ ṭhitako va dhammakathaŋ sutvā desanāpariyosāne sādhukāraŋ adāsi. Thero āgantvā vanditvā, kāya velāya, bhante, āgat' atthā ti pucchi. 'Tayā suttante āraddhamatte' ti. 'Dukkaraŋ karittha, bhante; Buddhasukhumālā tumhe' ti. Sace tvaŋ, Nandaka, kappaŋ desetuŋ sakkuṇeyyāsi, kappamattam p' ahaŋ ṭhitako va suṇeyyan ti Bhagavā avoca. Evaŋ dhammagaruno Tathāgatā. Tesaŋ dhammagarutāya paṭipannakā piyā honti; tasmā paṭipannake pucchanti.[4]

9. Paṭipannako ca nāma, attahitāya paṭipanno no parahitāya, parahitāya paṭipanno no attahitāya, attahitāya ca paṭipanno parahitāya ca, n' eva attahitāya paṭipanno no parahitāyā ti catubbidho hoti. Tattha, yo sayaŋ dasakathāvatthulābhī hoti, paraŋ tattha na ovadati, āyasmā Bak-

---

[1] B. *adds* sādhu. [2] B. S. dhītu°.
[3] B. S. Nandatthere. [4] B. S. pucchi.

kulo viya, ayaŋ attahitāya paṭipanno nāma no parahitāya. Evarūpaŋ bhikkhuŋ Bhagavā na pucchati. Kasmā? Na mayhaŋ sāsanassa vaḍḍhipakkhe ṭhito ti. Yo pana dasannaŋ kathāvatthūnaŋ alābhī paraŋ tehi ovadati, tena katavattasādiyanatthaŋ, Upanando Sakyaputto viya, ayaŋ parahitāya paṭipanno nāma no attahitāya. Evarūpam pi na pucchati. Kasmā? Assa taṇhā mahāpacchi viya appahīnā ti. Yo attanā pi dasannaŋ kathāvatthūnaŋ alābhī, param pi tehi na ovadati, Lāḷudāyī viya, ayaŋ n' eva attahitāya paṭipanno no parahitāya. Evarūpam pi na pucchati. Kasmā? Assa anto kilesā pharasucchejjā viya mahantā ti. Yo pana sayaŋ dasannaŋ kathāvatthūnaŋ lābhī param pi tehi ovadati, ayaŋ attahitāya c' eva parahitāya ca paṭipanno nāma, Sāriputta-Moggallāna-Mahā-Kassapâdayo asīti mahātherā viya. Evarūpaŋ bhikkhuŋ pucchati. Kasmā? Mayhaŋ sāsanassa vaḍḍhipakkhe[1] ṭhito ti. Idhâpi evarūpam eva pucchanto, *ko nu kho, bhikkhave* ti ādim āha.

10. Evaŋ Bhagavatā puṭṭhānaŋ[2] pana tesaŋ bhikkhūnaŋ, Bhagavā attano jātibhūmiyaŋ ubhayahitāya paṭipannaŋ dasakathāvatthulābhiŋ bhikkhuŋ pucchati, ko nu kho tattha evarūpo ti na aññamaññaŋ cintanā vā sammantaṇā vā ahòsi. Kasmā? Āyasmā hi Mantāṇiputto tasmiŋ janapade ākāsamajjhe ṭhito cando viya suriyo viya ca pākaṭo paññāto. Tasmā te bhikkhū meghasaddaŋ sutvā ekajjhaŋ sannipatitamoraghaṭā viya, gaṇasajjhāyaŋ kātuŋ āraddhabhikkhū viya ca attano ācariyaŋ Puṇṇattheraŋ Bhagavato ārocentā therassa guṇaŋ bhāsituŋ appahontena mukhena ekappahāren' eva, *Puṇṇo nāma, bhante, āyasmā* ti ādim āhaŋsu.

11. [146[1]] Tattha *Puṇṇo* ti tassa therassa nāmaŋ. Mantāṇiya pana so putto; tasmā *Mantāṇiputto* ti vuccati. *Sambhāvito* ti guṇasambhāvanāya sambhāvito. *Appiccho* ti icchāvirahito, niccho, nittaṇho. Ettha hi byañjanaŋ sâvasesaŋ viya, attho pana niravaseso. Na hi tassa anto aṇumattā pi appikā icchā nāma atthi. Khīṇâsavo h' esa sabbaso pahīnataṇho. Api c' ettha atricchatā, pāpicchatā, mahicchatā, appicchatā ti ayaŋ bhedo veditabbo.

---

[1] B. S. vuḍḍhi°. [2] C. *adds* hi.

12. Tattha sakalābhe atittassa paralābhapatthanā atricchatā nāma. Tāya samannāgatassa ekabhājane pakkapūvesu attano patte patito na supakko viya khuddako viya khāyati. Sv' eva parassa patte pakkhitto supakko viya mahanto viya ca khāyati.

13. Asantaguṇapabhāvanatā[1] pana, paṭiggahaṇe ca amattaññutā pāpicchatā nāma. Sā, "Idh' ekacco assaddho samāno saddho ti maŋ jano jānātū" ti (Vbh. 351) ādinā nayena Abhidhamme āgatā yeva. Tāya samannāgato puggalo kohaññe patiṭṭhāti.

14. Santaguṇapabhāvanatā[2] pana paṭiggahaṇe ca amattaññutā mahicchatā nāma. Sā pi, "Idh' ekacco saddho samāno saddho ti maŋ jano jānātū ti icchati, sīlavā samāno sīlavā ti maŋ jano jānātū" ti ( ) iminā nayena āgatā yeva. Tāya samannāgato puggalo dussantappiyo hoti. Vijātamātā pi 'ssa cittaŋ gahetuŋ na sakkoti. Ten' ev' etaŋ vuccati:

"Aggikkhandho samuddo ca mahiccho câpi puggalo
sakaṭena paccayaŋ dentu[3] tayo p' ete atappiyā" ti ( ).

15. Santaguṇanigūhanatā pana paṭiggahaṇe ca mattaññutā appicchatā nāma. Tāya samannāgato puggalo attani vijjamānam pi guṇaŋ paṭicchādetukāmatāya saddho samāno saddho ti maŋ jano jānātū ti na icchati, sīlavā . . . pavivitto . . . bahussuto . . . āraddhaviriyo . . . samādhissampanno . . . paññavā . . . khīṇâsavo samāno khīṇâsavo ti maŋ jano jānātū ti na icchati. Seyyathā pi Majjhantikatthero.[4] Thero kira mahākhīṇâsavo ahosi. Pattacīvaraŋ pan' assa pādamattam eva agghati. So Asokassa dhammarañño vihāramahadivase saṅghatthero ahosi. Ath' assa atilūkhabhāvaŋ disvā manussā, bhante, thokaŋ bahi hothā ti āhaŋsu. Thero, mādise khīṇâsave rañño saṅgahaŋ akaronte añño ko karissatī ti paṭhaviyaŋ nimujjitvā saṅghattherassa ukkhittapiṇḍaŋ gaṇhanto yeva ummujji. Evaŋ khīṇâsavo samāno khīṇâsavo ti maŋ jano jānātū ti na icchati. Evaŋ appiccho pana bhikkhu anuppannaŋ lābhaŋ uppādeti, uppannaŋ thāvaraŋ karoti, dāyakānaŋ cittaŋ ārādheti. Yathā yathā

---

[1] B. S. °sambhāvanatā. [2] B. S. °sambhāvanā.
[3] B. S. detu. [4] B. S. *add* viya.

hi so attano appicchatāya appaŋ gaṇhāti, tathā tathā 'ssa vatte pasannā manussā bahuŋ denti.

16. Aparo pi catubbidho appiccho: paccayappiccho, dhutaṅgappiccho, pariyatti-appiccho, adhigamappiccho ti. Tattha catusu paccayesu appiccho paccayappiccho nāma. So dāyakassa vasaŋ jānāti, deyyadhammassa vasaŋ jānāti, attano thāmaŋ jānāti. Yadi hi deyyadhammo bahu hoti, dāyako appaŋ dātukāmo, dāyakassa vasena appaŋ gaṇhāti. Deyyadhammo appo, dāyako bahuŋ dātukāmo, deyyadhammassa vasena appaŋ gaṇhāti. Deyyadhammo pi bahu, dāyako pi bahuŋ dātukāmo, attano thāmaŋ ñatvā pamāṇen' eva gaṇhāti. Dhutaṅgasamādānassa attani atthibhāvaŋ ajānāpetukāmo[1] dhutaṅgappiccho.

17. Tassa vibhāvanatthaŋ[2] imāni vatthūni. Sosānika-Mahā-Kumāratthero[3] kira saṭṭhi vassāni susāne vasi. Añño ekabhikkhu pi na aññāsi. Ten' ev' āha:

" Susāne saṭṭhi vassāni abbokiṇṇaŋ vasām' ahaŋ
dutiyo maŋ na jāneyya aho sosānikuttamo " ti ( ).

Cetiyapabbate dve bhātikatherā vasiŋsu. Kaniṭṭho upaṭṭhākena pesitā ucchukhaṇḍikā gahetvā jeṭṭhassa santikaŋ agamāsi, paribhogaŋ, bhante, karothā ti. Therassa ca bhattakiccaŋ katvā mukhavikkhālanakālo ahosi. So, alaŋ āvuso ti āha. 'Kacci, bhante, ekâsanik' atthā' ti? 'Āhar' āvuso, ucchukhaṇḍikā' ti paññāsa vassāni ekâsaniko samāno pi dhutaṅgaŋ nigūhamāno paribhogaŋ katvā mukhaŋ vikkhāletvā puna dhutaṅgaŋ adhiṭṭhāya gato.

18. Yo pana Sāketaka-Tissatthero viya bahussutabhāvaŋ jānāpetuŋ na icchati, ayaŋ pariyatti-appiccho nāma. Thero kira, khaṇo n' atthī ti uddesaparipucchāsu okāsaŋ akaronto, maraṇakkhaṇaŋ, bhante, labhissathā ti codito gaṇaŋ vissajjetvā Kaṇikāravālikasamuddavihāraŋ gato. Tattha antovassaŋ thera-nava-majjhimānaŋ upakāro hutvā mahāpavāraṇāya uposathadivase dhammakathāya janapadaŋ[4] khobhetvā gato. Yo pana sotâpannâdisu aññataro hutvā sotâpannâdibhāvaŋ jānāpetuŋ na icchati, ayaŋ adhigamap-

---

[1] B. S. na jānāpetu°.
[2] C. vibhāvatthaŋ.
[3] B. S. -Mahā-Sumatthero.
[4] B. S. janataŋ.

piccho nāma. Tayo kulaputtā viya, Ghaṭīkara[1]-kumbhakāro viya ca.

19. Āyasmā pana Puṇṇo atricchataŋ, pāpicchataŋ, mahicchatañ ca pahāya sabbaso icchāya paṭipakkhabhūtāya alobhasañkhātāya parisuddhāya appicchatāya samannāgatattā appiccho nāma ahosi. Bhikkhūnam pi, āvuso, atricchatā, pāpicchatā, mahicchatā ti ime dhammā pahātabbā ti tesu ādīnavaŋ dassetvā, evarūpaŋ appicchataŋ samādāya vattitabban ti appicchakathaŋ kathesi. Tena vuttaŋ: *Attanā ca appiccho, appicchakathañ ca bhikkhūnaŋ kattā* ti.

20. [145[20]] Idāni *attanā ca santuṭṭho* ti ādisu visesattham eva dīpayissāma. Yojanā pana vuttanayen' eva veditabbā. *Santuṭṭho* ti itaritarapaccayasantosena samannāgato. So pan' esa santoso dvādasavidho hoti. Seyyathîdaŋ: cīvare[2] yathālābhasantoso, yathābalasantoso, yathasāruppasantoso ti tividho. Evaŋ piṇḍapātâdisu.

21. Tassâyaŋ pabhedasaŋvaṇṇanā: Idha bhikkhu cīvaraŋ labhati, sundaraŋ vā asundaraŋ vā. So ten' eva yāpeti, aññaŋ na pattheti, labhanto pi na gaṇhāti. Ayam assa cīvare yathālābhasantoso. Atha yo[3] pakatidubbalo vā hoti, ābādhajarâbhibhūto vā, garucīvaraŋ pārupanto kilamati, so sabhāgena bhikkhunā saddhiŋ taŋ parivattetvā lahukena yāpento pi santuṭṭho va hoti. Ayam assa cīvare yathābalasantoso. Aparo paṇītapaccayalābhī hoti. So paṭṭacīvarâdīnaŋ[4] aññataraŋ mahagghaŋ cīvaraŋ, bahūni vā pana cīvarāni labhitvā, idaŋ therānaŋ cirapabbajitānaŋ,[5] idaŋ bahussutānaŋ anurūpaŋ, idaŋ gilānānaŋ, idaŋ appalābhānaŋ hotū ti datvā tesaŋ purāṇacīvaraŋ vā sañkārakūṭâdito vā pana nantakāni uccinitvā tehi saṅghāṭiŋ katvā dhārento pi santuṭṭho va hoti. Ayam assa cīvare yathāsāruppasantoso.

22. Idha pana bhikkhu piṇḍapātaŋ labhati, lūkhaŋ vā paṇītaŋ vā. So ten' eva yāpeti, aññaŋ na pattheti, labhanto pi na gaṇhāti. Ayam assa piṇḍapāte yathālābhasantoso. Yo pana attano pakativiruddhaŋ vā byādhiviruddhaŋ vā

---

[1] B. S. Ghaṭikāra°. [2] B. S. *add* tāva. [3] B. so.
[4] B. paṭṭuṇṇa°; S. pattuṇṇa°.
[5] S. *adds* anurūpaŋ.

piṇḍapātaŋ labhati, yen' assa paribhuttena aphāsu hoti, so sabhāgassa bhikkhuno taŋ datvā tassa hatthato sappāyabhojanaŋ bhuñjitvā samaṇadhammaŋ karonto pi santuṭṭho va hoti. Ayam assa piṇḍapāte yathābalasantoso. Aparo bahuŋ paṇītapiṇḍapātaŋ labhati. So taŋ cīvaraŋ viya cirapabbajita-bahussuta-appalābhi-gilānānaŋ datvā tesaŋ vā santakaŋ, piṇḍāya vā caritvā missakâhāraŋ bhuñjanto pi santuṭṭho va hoti. Ayam assa piṇḍapāte yathāsāruppasantoso.

23. Idha pana bhikkhu senâsanaŋ labhati, manāpaŋ vā amanāpaŋ vā. So tena n' eva somanassaŋ, na paṭighaŋ uppādeti; antamaso tiṇasanthārakenâpi yathāladdhen' eva tussati. Ayam assa senâsane yathālābhasantoso. Yo pana attano pakativiruddhaŋ vā byādhiviruddhaŋ vā senâsanaŋ labhati, yatth' assa vasato aphāsu hoti, so taŋ sabhāgassa bhikkhuno datvā tassa santake sappāyasenâsane vasanto pi santuṭṭho va hoti. Ayam assa senâsane yathābalasantoso. Aparo mahāpuñño leṇa-maṇḍapa-kūṭâgārâdīni bahūni paṇītasenâsanāni labhati. So tāni cīvarâdīni viya cirapabbajita-bahussuta-appalābha-gilānānaŋ datvā yattha katthaci vasanto pi santuṭṭho va hoti. Ayam assa senâsane yathāsāruppasantoso. Yo pi, uttamasenâsanaŋ nāma pamādaṭṭhānaŋ, tattha nisinnassa thīnamiddhaŋ okkamati, niddâbhibhūtassa puna paṭibujjhato pāpavitakkā pātubhavantī ti paṭisañcikkhitvā tādisaŋ senâsanaŋ pattam pi na sampaṭicchati, so taŋ paṭikkhipitvā abbhokāsa-rukkhamūlâdisu vasanto pi santuṭṭho va hoti. Ayam pi senâsane yathāsāruppasantoso.

24. Idha pana bhikkhu bhesajjaŋ labhati, lūkhaŋ vā paṇītaŋ vā. So yaŋ labhati, ten' eva tussati,[1] aññaŋ na pattheti; labhanto pi na gaṇhāti. Ayam assa gilānapaccaye yathālābhasantoso. Yo pana telen' atthiko phāṇitaŋ labhati, so taŋ sabhāgassa bhikkhuno datvā tassa hatthato telaŋ gahetvā, aññad eva vā pariyesitvā[2] bhesajjaŋ karonto pi santuṭṭho va hoti. Ayam assa gilānapaccaye yathābalasantoso. Aparo mahāpuñño bahuŋ telamadhuphāṇitâdipaṇītabhesajjaŋ labhati. So taŋ cīvaraŋ viya cirapabbajita-bahussuta-appalābha-gilānānaŋ datvā tesaŋ ābhatakena yena kenaci

---

[1] B. S. santussati. [2] B. S. *add* tehi.

yāpento pi santuṭṭho va hoti. Yo pana ekasmiŋ bhājane muttaharīṭakaŋ ṭhapetvā ekasmiŋ catumadhuraŋ, gaṇha, bhante, yad icchasī ti vuccamāno sac' assa tesu aññatarena pi rogo upasammati, atha muttaharīṭakaŋ nāma Buddhâdīhi vaṇṇitan ti catumadhuraŋ paṭikkhipitvā muttaharīṭakena bhesajjaŋ karonto paramasantuṭṭho va hoti. Ayam assa[1] gilānapaccaye yathāsāruppasantoso.

25. [145[20]] Imesaŋ pana paccekapaccayesu tiṇṇaŋ tiṇṇaŋ[2] santosānaŋ yathāsāruppasantoso va aggo. Āyasmā Puṇṇo ekasmiŋ paccaye imehi tīhi pi santosehi santuṭṭho va ahosi. *Santuṭṭhikathañ cā* ti bhikkhūnam pi imaŋ santuṭṭhikathaŋ kattā va[3] ahosi.

26. [145[21]] *Pavivitto* ti kāyapaviveko, cittapaviveko, upadhipaviveko ti imehi tīhi pavivekehi samannāgato. Tattha, "Eko gacchati, eko tiṭṭhati, eko nisīdati, eko seyyaŋ kappeti, eko gāmaŋ piṇḍāya pavisati, eko paṭikkamati, eko caṅkamaŋ adhiṭṭhāti, eko carati, eko viharatī" ti (Nd. i. 26) ayaŋ kāyaviveko nāma. Aṭṭha samāpattiyo pana cittapaviveko nāma. Nibbānaŋ upadhiviveko nāma. Vuttam pi h' etaŋ: "Kāyapaviveko ca vavakaṭṭhākāyānaŋ[4] nekkhammâbhiratānaŋ, cittapaviveko ca parisuddhacittānaŋ paramavodānapattānaŋ, upadhiviveko ca nirupadhīnaŋ puggalānaŋ visaṅkhāragatānan" ti (Nd. i. 27). *Pavivekakathan* ti bhikkhūnam pi ca imaŋ pavivekakathaŋ kattā.

27. [145[22]] *Asaŋsaṭṭho* ti pañcavidhena saŋsaggena virahito. Savanasaŋsaggo, dassanasaŋsaggo, samullāpasaŋsaggo, sambhogasaŋsaggo, kāyasaŋsaggo ti[5] pañcavidho saŋsaggo.

28. Tesu, "idha bhikkhu suṇāti, asukasmiŋ gāme vā nigame vā itthī vā kumārī va abhirūpā dassanīyā pāsādikā paramāya vaṇṇapokkharatāya samannāgatā ti. So taŋ sutvā saŋsīdati, visīdati, na sakkoti brahmacariyaŋ santānetuŋ,[6] sikkhādubbalyaŋ anāvikatvā hīnāy' āvattatī" ti (A. iii. 90) evaŋ parehi vā kathiyamānaŋ rūpâdisampattiŋ, attanā vā hasita-lapita-gītasaddaŋ[7] suṇantassa sotaviññāṇa-

---

[1] S. *omits*. [2] C. *omits*. [3] S. ca.
[4] S. vūpakaṭṭha°; B. vivekaṭṭha°. [5] C. *adds* hi.
[6] B. sandhāretuŋ. [7] S. hasitasaddaŋ.

vīthivasena uppanno rāgo savanasaŋsaggo nāma. So Anitthigandha-Paccekabodhisattassa ca Pañcaggaḷaleṇavāsi-Tissadaharassa ca vasena veditabbo. Daharo kira ākāsena gacchanto Girigāmavāsi-kammāradhītāya pañcahi kumārīhi saddhiŋ padumasaraŋ gantvā nahatvā padumāni piḷandhitvā madhurassarena gāyantiyā saddaŋ sutvā kāmarāgena viddho visesā parihāyitvā anayavyasanaŋ pāpuṇi.

29. "Idha bhikkhu na h' eva kho suṇāti . . . api ca kho sāmaŋ passati, itthiŋ vā kumāriŋ vā abhirūpaŋ dassanīyaŋ pāsādikaŋ paramāya vaṇṇapokkharatāya samannāgataŋ. So taŋ disvā saŋsīdati, visīdati, na sakkoti brahmacariyaŋ santānetuŋ, sikkhādubbalyaŋ anāvikatvā hīnāy' āvattatī" ti (A. iii. 90-91) evaŋ visabhāgarūpaŋ olokentassa pana cakkhuviññāṇavīthivasena uppanno rāgo dassanasaŋsaggo nāma.

30. So evaŋ veditabbo: Eko kira daharo Kāḷadīghavāpidvāravihāraŋ uddesatthāya gato. Ācariyo tass' antarāyaŋ disvā okāsaŋ na karoti. So punappunaŋ anubandhati. Ācariyo, sace antogāme na carissasi, dassāmi te uddesan ti āha. So sādhū ti sampaṭicchitvā uddese niṭṭhite ācariyaŋ vanditvā gacchanto, ācariyo me imasmiŋ gāme carituŋ na deti, kiŋ nu kho kāraṇan ti cīvaraŋ pārupitvā gāmaŋ pāvisi. Ekā kuladhītā pītakavatthaŋ nivāsetvā gehe ṭhitā daharaŋ disvā sañjātarāgā uluṅkena yāguŋ āharitvā tassa patte pakkhipitvā nivattitvā mañcake nipajji. Atha naŋ mātāpitaro, kiŋ ammā pi pucchiŋsu. 'Dvārena gataŋ daharaŋ labhamānā jīvissāmi, alabhamānā marissamī' ti. Mātāpitaro vegena gantvā gāmadvāre taŋ daharaŋ patvā vanditvā, nivatta, bhante, bhikkhaŋ gaṇhāhī ti āhaŋsu. Daharo, alaŋ, gacchāmī ti. Te, idaŋ nāma, bhante, kāraṇan ti yācitvā, amhākaŋ bhante gehe, ettakaŋ nāma dhanaŋ atthi, ekā yeva no dhītā, tvaŋ no jeṭṭhaputtaṭṭhāne ṭhassasi, sukhena sakkā jīvitun ti āhaŋsu. Daharo, na mayhaŋ iminā palibodhena attho ti anādiyitvā va pakkanto.

31. Mātāpitaro gantvā, amma, nâsakkhimha daharaŋ nivattetuŋ, yaŋ aññaŋ sāmikaŋ icchasi, taŋ labhissasi, uṭṭhehi; khāda ca piva cā ti āhaŋsu. Sā anicchantī sattâhaŋ nirāhārā hutvā kālam akāsi. Mātāpitaro tassā sarīrakiccaŋ katvā taŋ pītakavatthaŋ dhuravihāre bhikkhusaṅghassa adaŋsu.

Bhikkhū vatthaŋ[1] khaṇḍākhaṇḍaŋ katvā bhājayiŋsu. Eko mahallako attano koṭṭhāsaŋ gahetvā Kalyāṇivihāraŋ āgato. So pi daharo, cetiyaŋ vandissāmī ti tatth' eva gantvā divāṭṭhāne nisīdi. Mahallako taŋ vatthakhaṇḍaŋ gahetvā, iminā me, bhante,[2] parissāvanaŋ vicārethā ti daharaŋ avoca Daharo, mahāthera, kuhiŋ laddhan ti āha. So sabbaŋ pavattiŋ kathesi. So taŋ sutvā va, evarūpāya nāma saddhiŋ saŋvāsaŋ nâlatthan ti rāgagginā daḍḍho tatth' eva kālam akāsi.

32. Aññamaññaŋ allāpasallāpavasena uppanno rāgo pana samullāpasaŋsaggo nāma. Bhikkhuno bhikkhuniyā santakaŋ, bhikkhuniyā vā bhikkhussa santakaŋ gahetvā paribhogakaraṇavasena uppannarāgo sambhogasaŋsaggo nāma.

33. So evaŋ veditabbo: Marīcavaṭṭivihāramahe[3] kira bhikkhūnaŋ satasahassaŋ, bhikkhunīnaŋ navuti sahassāni ahesuŋ. Eko sāmaṇero unhayāguŋ gahetvā gacchanto sakiŋ cīvarakaṇṇe ṭhapeti, sakiŋ bhūmiyaŋ. Ekā sāmaṇerī disvā, ettha pattaŋ ṭhapetvā yāhī ti thālakaŋ adāsi. Te aparabhāge ekasmiŋ bhaye uppanne parasamuddaŋ agamaŋsu. Tesu bhikkhunī puretaraŋ agamāsi. Sā eko kira Sīhalabhikkhu āgato ti sutvā therassa santikaŋ gantvā paṭisanthāraŋ katvā nisinnā, bhante, Marīcavaṭṭivihāramahakāle tumhe kativassā ti pucchi. 'Tadā 'haŋ sattavassikasāmaṇero; tvaŋ pana kativassā' ti? 'Aham pi sattavassikā sāmaṇerī yeva, ekassa sāmaṇerassa uṇhayāguŋ gahetvā gacchantassa pattaṭṭhapanatthaŋ thālakaŋ adāsin' ti. Thero, ahaŋ so ti vatvā thālakaŋ nīharitvā dassesi. Te ettaken' eva saŋsaggena brahmacariyaŋ santānetuŋ asakkontā dve pi saṭṭhivassikakāle vibbhamiŋsu.

34. Hatthagāhâdivasena uppanno rāgo pana kāyasaŋsaggo nāma. Tatr' idaŋ vatthu: Mahācetiyaṅgaṇe kira daharabhikkhū sajjhāyaŋ gaṇhanti. Tesaŋ piṭṭhipasse daharabhikkhuniyo dhammaŋ suṇanti. Tatr' eko daharo hatthaŋ pasārento ekissā daharabhikkhuniyā kāyaŋ chupi. Sā taŋ hatthaŋ gahetvā attano urasmiŋ ṭhapesi. Ettakena saŋsaggena dve pi vibbhamitvā gihibhāvaŋ pattā.

---

[1] B. *omits* ; S. Bhikkhū khaṇḍaŋ katvā.
[2] B. *omits*. [3] B. Maricavaṭṭiya°; S. Maricivattiya°.

35. Imesu pana pañcasu saŋsaggesu bhikkhuno bhikkhūhi saddhiŋ savana-dassana-samullāpa-sambhoga-kāyaparāmāsā niccam pi honti yeva. Bhikkhunīhi saddhiŋ ṭhapetvā kāyasaŋsaggaŋ sesā kālena kālaŋ honti; tathā upāsikāhi. Upāsakehi saddhiŋ sabbe pi kālena kālaŋ honti. Tesu kilesuppattito cittaŋ rakkhitabbaŋ.

36. Eko hi[1] bhikkhu gāhagāhako hoti, eko gāhamuttako, eko muttagāhako, eko muttamuttako. Tattha yaŋ bhikkhuŋ manussā pi āmisena upalāpetvā gaṇhanavasena upasaṅkamanti; bhikkhu pi pupphaphalâdīhi upalāpetvā gahaṇavasena upasaṅkamati, ayaŋ gāhagāhako nāma. Yaŋ pana manussā vuttanayena upasaṅkamanti; bhikkhu dakkhiṇeyyavasena upasaṅkamati, ayaŋ gāhamuttako nāma. Yassa manussā dakkhiṇeyyavasena cattāro paccaye denti; bhikkhu pupphaphalâdīhi upalāpetvā gaṇhanavasena upasaṅkamati, ayaŋ muttagāhako nāma. Yassa manussā pi dakkhiṇeyyavasena cattāro paccaye denti; bhikkhu pi Cullapiṇḍapātiya-Tissatthero viya dakkhiṇeyyavasen' eva paribhuñjati, ayaŋ muttamuttako nāma.

37. Theraŋ kira ekā upāsikā dvādasavassāni upaṭṭhāsi. Ekadivasaŋ[2] tasmiŋ gāme aggi uṭṭhahitvā gehāni jhāpesi. Aññesaŋ kulûpakabhikkhū āgantvā, kiŋ upāsike, api kiñci bhaṇḍaŋ arogaŋ kātuŋ asakkhitthā ti paṭisanthāraŋ akaŋsu. Manussā, amhākaŋ mātu kulûpakatthero bhuñjanavelāyam eva āgamissatī ti āhaŋsu. Thero pi punadivase bhikkhācāravelaŋ sallakkhetvā va āgato. Upāsikā kuḍḍacchāyāya[3] nisīdāpetvā bhikkhaŋ sampādetvā adāsi. Thero bhattakiccaŋ katvā pakkanto. Manussā āhaŋsu: Amhākaŋ mātu kulûpakatthero bhuñjanavelāyam eva āgato ti. Upāsikā, tumhākaŋ kulûpakā tumhākaŋ yeva anucchavikā, mayhaŋ thero mayh' eva anucchaviko ti āha.

38. Āyasmā pana Mantāṇiputto imehi pañcahi saŋsaggehi catuhi pi[1] parisāhi saddhiŋ asaŋsaṭṭho gāhamuttako c' eva muttamuttako ca ahosi. Yathā ca sayaŋ asaŋsaṭṭho evaŋ bhikkhūnam pi[4] asaŋsaggakathaŋ kattā ahosi.

---

[1] S. *omits*. [2] B. S. °divase.
[3] B. S. koṭṭha°. [4] B. S. *add* taŋ.

39. [145[23]] *Āraddhaviriyo* ti paggahitaviriyo. Paripuṇṇakāyikacetasikaviriyo ti attho. Yo hi bhikkhu gamane uppannakilesaŋ ṭhānaŋ pāpuṇituŋ na deti, ṭhāne uppannakilesaŋ nisajjaŋ, nisajjâya uppannakilesaŋ sayanaŋ vā[1] pāpuṇituŋ na deti, mantena kaṇhasappaŋ uppīḷetvā gaṇhanto viya, amittaŋ gīvāya akkamanto viya vicarati, ayaŋ āraddhaviriyo nāma. Thero ca tādiso ahosi. Bhikkhūnam pi tath' eva viriyârambhakathaŋ kattā ahosi.

40. [145[24]] *Sīlasampanno* ti ādisu *sīlan* ti catupārisuddhisīlaŋ. *Samādhī* ti vipassanāpādakā aṭṭha samāpattiyo. *Paññā* ti lokiyalokuttarañāṇaŋ.[2] *Vimuttī* ti ariyaphalaŋ. *Vimuttiñāṇadassanan* ti ekūnavīsatividhaŋ paccavekkhaṇañāṇaŋ. Thero sayam pi sīlâdīhi sampanno ahosi; bhikkhūnam pi sīlâdikathaŋ kattā.

41. [145[31]] Svâyaŋ dasahi kathāvatthūhi ovadatī ti *ovādako.* Yathā pana eko ovadati yeva, sukhumaŋ atthaŋ parivattetvā jānāpetuŋ na sakkoti, na evaŋ thero. Thero pana tāni dasa kathāvatthūni viññāpetī ti *viññāpako.* Eko viññāpetuŋ sakkoti, kāraṇaŋ dassetuŋ na sakkoti. Thero kāraṇam pi dassetī ti *sandassako.* Eko vijjamānaŋ kāraṇaŋ dasseti, gāhetuŋ pana na sakkoti. Thero gāhetum pi sakkotī ti *samādapako.* Evam samādapetvā pana tesu kathāvatthusu ussāhajananavasena bhikkhū samuttejetī ti *samuttejako.* Ussāhajāte vaṇṇaŋ vatvā sampahaŋsetī ti *sampahaŋsako.*

42. [146⁸] *Suladdhalābhā* ti aññesam pi manussattabhāvapabbajjâdiguṇā lābhā nāma honti; āyasmato pana Puṇṇassa suladdhalābhā ete, yassa Satthu sammukhā evaŋ vaṇṇo abbhuggato ti attho. Api ca apaṇḍitehi vaṇṇakathanaŋ nāma na tathā lābho; paṇḍitehi vaṇṇakathanaŋ pana lābho. Gihīhi vā vaṇṇakathanaŋ na tathā lābho. Gihī hi, vaṇṇaŋ kathessāmī ti, amhākaŋ ayyo saṇho sakhilo, sukhasambhāso, vihāraŋ āgatānaŋ yāgubhatta-phāṇitâdīhi saṅgahaŋ karotī ti kathento avaṇṇam eva katheti; avaṇṇaŋ kathessāmī ti, ayaŋ thero mandamando viya abala-abalo viya bhākuṭikabhākuṭiko viya, n' atthi iminā saddhiŋ vissāso ti kathento vaṇṇam eva katheti. Sabrahmacārīhi pi Satthu

---

[1] B. S. *omit.* [2] S. °lokuttaravasena ñaṇaŋ.

parammukhā vaṇṇakathanaŋ na tathā lābho; Satthu sammukhā pana atilābho ti imam pi atthavasaŋ paṭicca suladdhalābhā ti āha. *Anumassa anumassā* ti dasakathāvatthūni anupavisitvā anupavisitvā.

43. [146[11]] *Tañ ca Satthā abbhanumodatī* ti tañ c' assa vaṇṇaŋ Satthā evam etaŋ appiccho va[1] so bhikkhu, santuṭṭho va[1] so bhikkhū ti anumodati. Iti viññūhi vaṇṇabhāsanaŋ eko lābho, sabrahmacārīhi eko,[2] Satthu sammukhā eko,[2] anumassa anumassa eko,[2] Satthārā anumodanaŋ eko[2] ti ime pañca lābhe sandhāya *suladdhalābhā* ti āha.

44. [146[12]] *Kadāci* ti kismicid[3] eva kāle. Karahacī ti tass' eva vevacanaŋ. *App' eva nāma siyā kocid eva kathāsallāpo* ti api nāma koci kathāsamudācāro pi bhaveyya. Therena kira āyasmatā Puṇṇo n' eva diṭṭhapubbo, nâssa dhammakathā sutapubbā. Iti so tassa dasannam pi dhammakatham pi patthayamāno evam āha.

45. [146[15]] *Yathâbhirantan* ti yathâjjhāsayaŋ viharitvā. Buddhānaŋ hi ekasmiŋ ṭhāne vasantānaŋ chāyûdakâdivipattiŋ vā aphāsukasenâsanaŋ vā, manussānaŋ assaddhâdibhāvaŋ vā āgamma anabhirati nāma n' atthi; tesaŋ sampattiyā idha phāsuŋ[4] viharāmā ti abhiramitvā ciravihāro pi n' atthi. Yattha pana Tathāgate viharante sattā saraṇesu vā patiṭṭhahanti, sīlāni vā samādiyanti, pabbajanti vā,[5] sotâpattimaggâdīnaŋ vā pan' esaŋ[6] upanissayo hoti, tattha Buddhā satte tesu sampattisu patiṭṭhāpanajjhāsayena vasanti; tāsaŋ[7] abhāve pakkamanti. Tena vuttaŋ: Yathâjjhāsayaŋ viharitvā ti.

46. [146[16]] *Cārikaŋ caramāno* ti addhānagamanaŋ gacchanto. Cārikā ca nām' esā Bhagavato duvidhā hoti: turitacārikā ca aturitacārikā ca. Tattha dūre pi bodhaneyyapuggalaŋ disvā tassa bodhatthāya sahasā gamanaŋ turitacārikā nāma. Sā Mahā-Kassapapaccuggamanâdisu daṭṭhabbā. Bhagavā hi Mahā-Kassapaŋ paccuggacchanto muhuttena tigāvutam agamāsi. Āḷavakass' atthāya tiŋsayojanaŋ, tathā Aṅguli-

[1] B. S. ca. [2] S. *adds* lābho. [3] B. S. kismiñcid.
[4] B. phāsu; S. phāsukaŋ. [5] B. S. *add* tato.
[6] B. S. pana tesaŋ. [7] B. S. tesaŋ.

mālassa; Pukkusātissa pana pañcacattāḷīsayojanaŋ; Mahā-Kappinassa vīsaŋ yojanasatāni; Khadiravaniyass' atthāya satta yojanasatāni agamāsi; Dhammasenāpatino saddhivihārikassa Vanavāsi[1]-Tissasāmaṇerassa tigāvutâdhikaŋ vīsaŋ-yojanasataŋ.

47. Ekadivasaŋ kira thero, Tissasāmaṇerassa santikaŋ, bhante, gacchāmī ti āha. Bhagavā, aham pi gamissāmī ti vatvā āyasmantaŋ Ānandaŋ amantesi: Ānanda, vīsatisahassānaŋ chaḷabhiññānaŋ ārocehi: Bhagavā Vanavāsi[1]-Tissasāmaṇerassa santikaŋ gamissatī ti. Tato dutiyadivase vīsatisahassa-khīṇâsavaparivāro[2] ākāse uppatitvā vīsaŋyojanasatamatthake tassa gocaragāmadvāre otaritvā civaraŋ pūrupi. Kammantaŋ gacchantā[3] manussā disvā, Satthā, bho, āgato, mā kammantaŋ agamatthā[4] ti vatvā āsanāni paññāpetvā yāguŋ datvā pādavattaŋ[5] karontā, kuhiŋ, bhante, Bhagavā gacchatī ti daharabhikkhū pucchiŋsu. Upāsakā, na Bhagavā aññattha gacchati, idh' eva Tissasāmaṇerassa dassanatthāya āgato ti. Te, amhākaŋ kira kulûpagattherassa dassanatthāya Satthā āgato, na vata no thero oramattako ti somanassajātā ahesuŋ.

48. Atha Bhagavato bhattakiccapariyosāne sāmaṇero gāmaŋ piṇḍāya caritvā, upāsakā, mahā bhikkhusaṅgho ti pucchi. Ath' assa te, Satthā, bhante, āgato ti ārocesuŋ. So Bhagavantaŋ upasaṅkamitvā piṇḍapātena āpucchi. Satthā tassa pattaŋ hatthena gahetvā, alaŋ, Tissa, niṭṭhitaŋ bhattakiccan ti āha. Tato upajjhāyaŋ āpucchitvā attano pattâsane nisīditvā bhattakiccaŋ akāsi. Ath' assa bhattakiccapariyosāne Satthā maṅgalaŋ vatvā nikkhamitvā gāmadvāre ṭhatvā, kataro te, Tissa, vasanaṭṭhānagamanamaggo ti āha. 'Ayaŋ Bhagavā' ti. 'Maggaŋ desayamāno purato yāhi tissā' ti.

49. Bhagavā kira sadevakassa lokassa maggadesako samāno pi sakalatigāvute magge sāmaṇeraŋ daṭṭhuŋ lacchāmī ti taŋ maggadesakaŋ akāsi. So attano vasanaṭṭhānaŋ gantvā Bhagavato vattam akāsi. Atha naŋ Bhagavā, kataro te, Tissa,

---

[1] C. Vanavāsiya-. [2] B. S. °parivuto.
[3] B. S. gacchamānā. [4] B. S. agamitthā.
[5] B. pānavattaŋ; S. dānavattaŋ.

caṅkamo ti pucchitvā tattha gantvā sāmaṇerassa nisīdanapāsāṇe nisīditvā, Tissa, imasmiŋ ṭhāne sukhaŋ vasasī ti pucchi. So āha: Āma bhante, imasmiŋ me ṭhāne vasantassa sīhabyaggha-hatthi-miga-morâdīnaŋ saddaŋ suṇato araññasaññā uppajjati, tāya sukhaŋ vasāmī ti. Atha naŋ Bhagavā, Tissā bhikkhusaṅghaŋ sannipātehi, Buddhadāyajjaŋ te dassāmī ti vatvā[1] sannipatite bhikkhusaṅghe upasampādetvā attano vasanaṭṭhānam eva agamāsī ti. Ayaŋ turitacārikā nāma.

50. Yaŋ pana gāmanigamapaṭipātiyā devasikaŋ yojanaḍḍhayojanavasena piṇḍapātacariyâdīhi lokaŋ anugaṇhantassa gamanaŋ, ayaŋ aturitacārikā nāma. Imaŋ pana cārikaŋ caranto Bhagavā, mahāmaṇḍalaŋ, majjhimamaṇḍalaŋ, antomaṇḍalan[2] ti imesaŋ tiṇṇaŋ maṇḍalānaŋ aññatarasmiŋ carati. Tattha mahāmaṇḍalaŋ navayojanasatikaŋ, majjhimamaṇḍalaŋ chayojanasatikaŋ, antomaṇḍalaŋ[2] tiyojanasatikaŋ. Yadā mahāmaṇḍale cārikaŋ caritukāmo hoti, mahāpavāraṇaya pavāretvā pāṭipadadivase mahābhikkhusaṅghaparivāro nikkhamati. Samantā yojanasataŋ ekakolāhalaŋ hoti.[3] Purimapurimaŋ āgatā nimantetuŋ labbhanti. Itaresu dvīsu maṇḍalesu sakkāro mahāmaṇḍale osarati. Tatra Bhagavā tesu tesu gāmanigamesu ekâhaŋ dvîhaŋ vasanto mahājanaŋ āmisapaṭiggahena anugaṇhanto dhammadānena c' assa vivaṭṭûpanissitaŋ kusalaŋ vaḍḍhento navahi māsehi cārikaŋ pariyosāpeti.

51. Sace pana antovasse bhikkhūnaŋ samathavipassanā taruṇā hoti, mahāpavāraṇāya apavāretvā pavāraṇāsaṅgahaŋ datvā Kattikapuṇṇamāya pavāretvā Maggasirassa[4] paṭhamadivase mahābhikkhusaṅghaparivāro nikkhamitvā majjhimamaṇḍalaŋ otarati. Aññena pi kāraṇena majjhimamaṇḍale cārikaŋ caritukāmo catumāsaŋ vasitvā va nikkhamati. Vuttanayen' eva itaresu dvīsu maṇḍalesu sakkāro majjhimamaṇḍale osarati. Bhagavā purimanayen' eva lokaŋ anugaṇhanto aṭṭhahi māsehi cārikaŋ pariyosāpeti.

52. Sace pana catumāsaŋ vutthassâpi Bhagavato veneyyasattā aparipakkindriyā honti, tesaŋ indriyaparipākaŋ āga-

---

[1] S. *adds* aḍḍhayojanaŋ. [2] B. S. antimamaṇḍal°.
[3] B. S. ahosi. [4] B. S. Migasirassa.

mayamāno aparam pi ekaŋ māsaŋ vā dvatticatumāsaŋ[1] vā tatth' eva vasitvā mahābhikkhusaṅghaparivāro nikkhamati. Vuttanayen' eva itaresu dvīsu maṇḍalesu sakkāro antomaṇḍale osarati. Bhagavā purimanayen' eva lokaŋ anugaṇhanto sattahi vā chahi vā pañcahi vā catuhi vā māsehi cārikaŋ pariyosāpeti.

53. Iti imesu tīsu maṇḍalesu yattha katthaci cārikaŋ caranto na cīvarâdihetu carati, atha kho ye duggatā bālā jiṇṇā byādhitā, te kadā Tathāgataŋ āgantvā passissanti? mayi pana cārikaŋ carante mahājano Tathāgatadassanaŋ labhissati, tattha keci cittāni pasādessanti, keci mālâdīhi pūjessanti, keci kaṭacchubhikkhaŋ dassanti, keci micchādassanaŋ pahāya sammādiṭṭhikā bhavissanti, taŋ tesaŋ bhavissati dīgharattaŋ hitāya sukhāyā ti evaŋ lokânukampāya[2] cārikaŋ carati.

54. Api ca catuhi kāraṇehi Buddhā Bhagavanto cārikaŋ caranti: jaṅghāvihāravasena, sarīraphāsukatthāya, aṭṭhuppattikālaŋ abhikaṅkhanatthāya, bhikkhūnaŋ sikkhāpadapaññāpanatthāya, tattha tattha paripākagatindriye bodhaneyyasatte bodhanatthāyā ti. Aparehi pi catuhi kāraṇehi Buddhā Bhagavanto cārikaŋ caranti: Buddhaŋ saraṇaŋ gacchissantī ti vā, Dhammaŋ saraṇaŋ gacchissantī vā, Saṅghaŋ saraṇaŋ gacchissantī ti vā, mahatā dhammavassena[3] catasso parisā santappessāmā ti[4] vā ti. Aparehi pañcahi kāraṇehi Buddhā Bhagavanto cārikaŋ caranti: pāṇâtipātā viramissantī ti vā, adinnâdānā . . . kāmesu micchācārā . . . musāvādā . . . surāmerayamajjapamādaṭṭhānā viramissantī ti vā ti. Aparehi aṭṭhahi kāraṇehi Buddhā Bhagavanto cārikaŋ caranti: paṭhamajjhānaŋ paṭilabhissantī ti vā, dutiyajjhānaŋ —pe—nevasaññānâsaññâyatanasamāpattiŋ paṭilabhissantī ti vā ti. Aparehi pi aṭṭhahi kāraṇehi Buddhā Bhagavanto cārikaŋ caranti: sotâpattimaggaŋ adhigamissantī ti vā, sotâpattiphalaŋ—pe—arahattaphalaŋ sacchikarissantī ti vā ti. Ayaŋ aturitacārikā[5] idha adhippetā.

55. Sā pan' esā duvidhā hoti: nibandhacārikā, anibandha-

---

[1] B. dvitti°; S. dviti. [2] C. °kampakāya.
[3] B. S. dhammassavanena. [4] C. °mī ti.
[5] B. S. *add* sā.

cārikā ca. Tattha yaŋ ekass' eva bodhaneyyasattassa atthāya gacchati, ayaŋ nibandhacārikā nāma. Yaŋ pana gāma-nigama-nagarapaṭipāṭivasena carati, ayaŋ anibandhacārikā nāma. Esā idha adhippetā.

56. [146[22]] *Senâsanaŋ saŋsāmetvā* ti senâsanaŋ paṭisāmetvā. Taŋ pana paṭisāmento thero na cullapatta-mahāpatta-cullathālaka-mahāthālaka-paṭṭacīvara[1]-dukūlacīvarâdīnaŋ[2] bhaṇḍikaŋ katvā sappitelâdīnaŋ vā pana ghaṭe pūrāpetvā gabbhe nidahitvā dvāraŋ pidhāya kuñcikamuddikâdīni yojāpesi. "Sace na hoti bhikkhu vā sāmaṇero vā ārāmiko vā vihārasāmiko vā catusu pāsāṇesu mañce mañcaŋ āropetvā pīṭhe pīṭhaŋ āropetvā cīvaravaŋse vā cīvararajjuyā vā upari puñjaŋ katvā dvāravātapānaŋ thaketvā pakkamitabban" ti (Vin. ii. 211) vacanato pana nevāsikabhikkhuŋ āpucchanamattaken' eva paṭisāmesi.

57. [146[22]] *Yena Sāvatthi tena cārikaŋ pakkāmī* ti Satthudassanakāmo hutvā yena disābhāgena Sāvatthi tena pakkāmi. Pakkamanto pi[3] na Suddhodanamahārājassa ārocāpetvā sappitelanavanītaphāṇitâdīni gahāpetvā pakkanto. Yūthaŋ pahāya nikkhanto pana mattahatthī viya, asahāyakicco sīho viya pattacīvaramattaŋ ādāya ekako va pakkāmi.

58. Kasmā pan' esa pañcasatehi attano antevāsikehi saddhiŋ Rājagahaŋ agantvā, idāni nikkhanto ti? Rājagahaŋ Kapilavatthuto dūraŋ saṭṭhiyojanāni, Sāvatthi pana pañcadasa. Satthā Rājagahato pañcacattāḷīsayojanaŋ āgantvā Sāvatthiyaŋ viharati, idāni āsanno jāto ti sutvā nikkhamī ti. Akāraṇaŋ etaŋ. Buddhānaŋ santikaŋ gacchanto hi esa yojanasahassam pi gaccheyya; tadā pana kāyaviveko na sakkā laddhun ti. Bahūhi saddhiŋ gamanakāle hi[4] ekasmiŋ gacchāmā ti vadante eko idh' eva vasāmā ti vadati; ekasmiŋ vasāmā ti vadante eko gacchāmā ti vadati. Tasmā icchiticchitakkhaṇe samāpattiŋ appetvā nisīdituŋ vā phāsukasenâsane kāyavivekaŋ laddhuŋ vā na sakkā hoti. Ekakassa pana taŋ sabbaŋ sulabhaŋ hoti ti tadā agantvā[5] idāni pakkāmi.

---

[1] B. -paṭṭuṇṇa-; S. -pattuṇṇa-.
[2] B. °dīni.
[3] B. ca; S. pana *for* pi na.
[4] S. gamanakāmehi.
[5] C. āgantvā.

59. [146[23]] *Cārikaŋ caramāno* ti ettha kiñ câpi ayaŋ cārikā nāma mahājanasaṅgahatthaŋ Buddhānaŋ yeva labbhati; Buddhe upādāya pana rūḷhisaddena sāvakānam pi vuccati, kilañjâdīhi kataŋ vījanam[1] pi tālavaṇṭaŋ[2] viya. Yena Bhagavā ti Sāvatthiyā avidūre ekasmiŋ gāmake[3] piṇḍāya caritvā katabhattakicco Jetavanaŋ pavisitvā Sāriputtattherassa vā Mahā-Moggallānattherassa vā vasanaṭṭhānaŋ gantvā pāde dhovitvā makkhetvā pānakaŋ vā pānīyaŋ vā pivitvā thokaŋ vissamitvā Satthāraŋ passissāmī ti[4] cittam pi anuppādetvā ujukaŋ Gandhakuṭipariveṇam eva agamāsi.

60. [146[24]] Therassa hi Satthāraŋ daṭṭhukāmassa aññena bhikkhunā kiccaŋ n' atthi. Tasmā Rāhulaŋ vā Ānandaŋ vā gahetvā okāsaŋ kāretvā Satthāraŋ passissāmī ti evam pi cittaŋ na uppādesi. Thero hi sayam eva Buddhasāsane vallabho, rañño saṅgāmavijayamahāyodho viya. Yathā hi tādisassa yodhassa rājānaŋ daṭṭhukāmassa aññaŋ sevitvā dassanakammaŋ nāma n' atthi; vallabhatāya sayam eva passati. Evaŋ thero pi Buddhasāsane vallabho. Tassa aññaŋ sevitvā Satthudassanakiccaŋ n' atthī ti pāde dhovitvā pādapuñchanamhi[5] puñchitvā, *yena Bhagavā ten' upasaṅkami.* Bhagavā pi paccūsakāle yeva Mantāṇiputto āgamissatī ti addasa; tasmā Gandhakuṭiŋ pavisitvā sūcighaṭikaŋ adatvā va darathaŋ paṭippassambhetvā uṭṭhāya nisīdi. Thero kavāṭaŋ paṇāmetvā Gandhakuṭiŋ pavisitvā, *Bhagavantaŋ abhivādetvā ekam antaŋ nisīdi.*

61. [146[27]] *Dhammiyā kathāyā* ti Bhagavā dhammakathaŋ[6] kathento Culla-Gosiṅgasutte tiṇṇaŋ kulaputtānaŋ sāmaggirasânisaŋsaŋ kathesi; Sekhasutte āvasathânisaŋsaŋ; Ghaṭīkārasutte sutipaṭilābhikaŋ pubbenivāsapaṭisaŋyuttakathaŋ; Raṭṭhapālasutte cattāro dhammuddese; Selasutte pānakânisaŋsakathaŋ; Kilesiyasutte[7] Bhaguttherassa dhammakathaŋ kathento ekibhāve ānisaŋsaŋ kathesi. Imasmiŋ pana Rathavinīte āyasmato Puṇṇassa kathento dasakathā-

---

[1] S. vījanim. [2] S. tālapaṇṇaŋ.
[3] B. S. gāme.
[4] S. passissamā ti evaŋ. [5] C. *adds* pāde.
[6] C. S. dhammiŋ kathaŋ. [7] B. S. Saṅkilesiya°.

vatthunissayaŋ anantanayaŋ nāma dassesi, Puṇṇa, ayam pi appicchakathā yeva, santosakathā yevā ti. Paṭisambhidāppattassa sāvakassa velante ṭhatvā mahāsamudde hatthappasāraṇaŋ viya ahosi.

62. [146[32]] *Yen' Andhavanan* ti tadā kira pacchābhatte Jetavanaŋ ākiṇṇaŋ hoti, bahū khattiyabrāhmaṇâdayo Jetavanaŋ osaranti; rañño cakkavattissa khandhāvāraṭṭhānaŋ viya hoti; na sakkā pavivekaŋ labhituŋ. Andhavanaŋ pana padhānagharasadisaŋ pavivittaŋ. Tasmā yen' Andhanavanaŋ ten' upasaṅkami. Kasmā pana mahāṭhere na addasa? Evaŋ kir' assa ahosi: Sāyaṇhasamaye āgantvā mahāthere disvā puna Dasabalaŋ passissāmi, evaŋ mahātherānaŋ ekaŋ upaṭṭhānaŋ bhavissati, Satthu dve bhavissanti; tato Satthāraŋ vanditvā mama vasanaṭṭhānam eva gamissāmī ti.

63. [146[37]] *Abhiṇhaŋ kittayamāno ahosī* ti punappunaŋ vaṇṇaŋ kittayamāno vihāsi. Thero kira tato paṭṭhāya divase divase saṅghamajjhe, Puṇṇo kira nāma Mantāṇiputto catuhi parisāhi saddhiŋ asaŋsaṭṭho; so Dasabalassa dassanatthāya āgamissati; kacci nu kho maŋ adisvā va gamissatī ti theranava-majjhimānaŋ satikaraṇatthaŋ āyasmato Puṇṇassa guṇaŋ bhāsati. Evaŋ kir' assa ahosi: Mahallakabhikkhū nāma na sabbakālaŋ antovihāre honti; guṇakathāya pan' assa kathitāya yo va[1] naŋ bhikkhu passissati, so va[2] āgantvā ārocessatī ti. Athâyaŋ[3] therass' eva saddhivihāriko taŋ āyasmantaŋ pattacīvaram ādāya Gandhakuṭiŋ pavisantaŋ addasa. Kathaŋ pana naŋ esa aññāsī ti? Puṇṇa Puṇṇā ti vatvā kathentassa Bhagavato dhammakathāya aññāsi: ayaŋ so thero, yassa me upajjhāyo abhiṇhaŋ kittayamāno hotī ti. Iti so āgantvā therassa ārocesi.

64. [147[5]] *Nisīdanaŋ ādāyā* ti nisīdanaŋ nāma sadasaŋ vuccati avāyimaŋ. Thero pana cammakhaṇḍaŋ gahetvā agamāsi. *Piṭṭhito piṭṭhito* ti pacchato pacchato. *Sīsânulokī* ti yo unnataṭṭhāne piṭṭhiŋ passanto ninnaṭṭhāne sīsaŋ passanto gacchati, ayaŋ sīsânulokī ti vuccati. Tādiso hutvā anubandhi. Thero hi[2] kiñ câpi saŋyatapādasaddatāya accāsanno hutvā gacchanto pi pādasaddena na bādhati, nâyaŋ

---

[1] B. S. ca. [2] B. S. *omit.* [3] S. Athâyasmā.

sammodanakālo ti ñatvā pana na accāsanno; Andhavanaŋ nāma mahantaŋ, ekasmiŋ ṭhāne nilīnaŋ apassantena, āvuso Puṇṇa Puṇṇā ti aphāsukasaddo kātabbo hotī ti nisinnaṭṭhānaŋ jānanatthaŋ nâtidūre hutvā sisânulokī agamāsi.

65. [147[9]] *Divāvihāraŋ nisīdī* ti divāvihāratthāya nisīdi. Tattha āyasmā pi Puṇṇo Udiccabrāhmaṇajacco, Sāriputto pi. Puṇṇatthero pi suvaṇṇavaṇṇo, Sāriputtatthero pi. Puṇṇatthero pi arahattaphalasamāpattiŋ samāpanno, Sāriputtatthero pi. Puṇṇatthero[1] kappasatasahassaŋ abhinīhārasampanno, Sāriputtatthero[1] kappasatasahassâdhikaŋ ekam asañkheyyaŋ. Puṇṇatthero pi paṭisambhidāppatto mahākhīṇâsavo, Sāriputtatthero pi. Iti ekaŋ kanakaguhaŋ paviṭṭhā dve sīhā viya, ekaŋ vijambhanabhūmiŋ otiṇṇā dve byagghā viya, ekaŋ supupphitasālavanaŋ paviṭṭhā dve chaddantagajarājāno[2] viya, ekaŋ simbalivanaŋ paviṭṭhā dve supaṇṇarājāno viya, ekaŋ naravāhanayānaŋ abhirūḷhā dve Vessavaṇā viya, ekaŋ paṇḍukambalasilaŋ abhinisinnā dve Sakkā viya, ekavimānabbhantaragatā dve Haritamahābrahmāno viya ca te dve pi brāhmaṇajaccā, dve pi suvaṇṇavaṇṇā, dve pi samāpattilābhino, dve pi abhinīhārasampannā, dve pi paṭisambhidāppattā mahākhīṇâsavā ekaŋ vanasaṇḍaŋ anupaviṭṭhā, taŋ vanasaṇḍaŋ sobhayiŋsu.

66. [147[16]] *Bhagavati no āvuso brahmacariyaŋ vussatī* ti, āvuso, kiŋ amhākaŋ Bhagavato santike āyasmatā brahmacariyaŋ vussatī ti? Idaŋ āyasmā Sāriputto tassa Bhagavati brahmacariyavāsaŋ jānanto pi kathāsamuṭṭhāpanatthaŋ pucchi. Purimakathāya hi appatiṭṭhitāya pacchimakathā na jāyati; tasmā evaŋ pucchi. Thero anujānanto *evam āvuso* ti āha. Ath' assa pañhavissajjanaŋ sotukāmo āyasmā Sāriputto, *kin nu kho āvuso sīlavisuddhatthaŋ Bhagavati brahmacariyaŋ vussatī* ti paṭipāṭiyā sattavisuddhiyo pucchi. Tāsaŋ vitthārakathā Visuddhimagge vuttā. Āyasmā pana Puṇṇo yasmā catupārisuddhisīlâdisu ṭhitassâpi brahmacariyavāso matthakaŋ na pāpuṇāti, tasmā, no h' idaŋ āvuso ti sabbaŋ paṭikkhipi.

---

[1] B. S. *add* pi. [2] B. S. nāga *for* gaja.

67. [147[37]] *Kimatthaŋ carah' āvuso* ti yadi sīlavisuddhi-ādīnaŋ atthāya brahmacariyaŋ na vussati, atha kimatthaŋ vussatī ti pucchati. *Anupādā parinibbānatthaŋ kho āvuso* ti ettha anupādā parinibbānaŋ nāma apaccayaparinibbānaŋ. Dve va[1] upādānāni: gahaṇûpādānañ ca paccayûpādānañ ca. Gahaṇûpādānaŋ nāma kāmûpādānâdi catubbidhaŋ. Paccayûpādānaŋ nāma, avijjā paccayā saṅkhārā ti evaŋ vuttā paccayā. Tattha gahaṇûpādānavādino ācariyā, *anupādā parinibbānan* ti catusu upādānesu aññatarena pi kañci[2] dhammaŋ agahetvā pavattaŋ arahattaphalaŋ anupādā parinibbānan ti kathenti. Taŋ hi na ca upādānasampayuttaŋ hutvā kañci dhammaŋ upādiyati, kilesānañ ca parinibbutante jātattā parinibbānan ti vuccati. Paccayûpādānavādino pana, anupādā parinibbānan ti apaccayaparinibbānaŋ, paccayavasena anuppannaŋ asaṅkhataŋ amatadhātum eva, *anupādā parinibbānan* ti kathenti. Ayam anto ayaŋ koṭi, ayaŋ niṭṭhānaŋ.[3] Apaccayaparinibbānaŋ pattassa hi brahmacariyavāso matthakaŋ patto nāma hoti. Tasmā thero, *anupādā parinibbānan* ti āha.

68. [148[2]] Atha naŋ anuyuñjanto āyasmā Sāriputto, *kin nu kho āvuso sīlavisuddhi anupādā parinibbānan* ti puna pucchaŋ ārabhi. Thero pi sabbaparivattesu tath' eva paṭikkhipitvā pariyosāne dosaŋ dassento, *sīlavisuddhiñ ce, āvuso* ti ādim āha. Tattha *paññāpessā* ti yadi paññāpeyya. *Sa-upādānaŋ yeva samānaŋ anupādā parinibbānaŋ paññāpessā* ti sagahaṇadhammam eva niggahaṇadhammaŋ, sappaccayadhammam eva appaccayadhammaŋ, saṅkhatadhammam eva asaṅkhatadhamman ti paññāpeyyā ti attho. Ñāṇadassanavisuddhiyaŋ pana sappaccayadhammam eva appaccayadhammaŋ, saṅkhatadhammam eva asaṅkhatadhamman ti paññāpeyyā ti ayam ev' attho gahetabbo. *Puthujjano h' āvuso* ti ettha vaṭṭânugato lokiyabālaputhujjano daṭṭhabbo. So hi catupārisuddhisīlamattassâpi abhāvato sabbaso va *aññatra imehi dhammehi*.

69. [148[25]] *Tena hī* ti yena kāraṇena ekacce paṇḍitā upamāva atthaŋ ājānanti tena kāranena *upaman te karissāmī*

---

[1] B. S. Dvedhā. [2] B. S. kiñci. [3] B. S. niṭṭhā.

ti attho. Satta rathavinītānī ti vinītassâjānīyayutte satta rathe. *Yāvad eva cittavisuddhatthā* ti āvuso, ayaŋ sīlavisuddhi nāma yāvad eva cittavisuddhatthā. *Cittavisuddhatthā* ti nissakkavacanam etaŋ. Ayaŋ pan' ettha attho: Yāvad eva cittavisuddhisaṅkhāto attho, tāva ayaŋ sīlavisuddhi nāma icchitabbā. Yā pana ayaŋ cittavisuddhi, esa sīlavisuddhiyā attho, ayaŋ koṭi, idaŋ pariyosānaŋ. Cittavisuddhiyaŋ ṭhitassa hi sīlavisuddhikiccaŋ kataŋ nāma hotī ti. Esa nayo sabbapadesu.

70. Idaŋ pan' ettha opammasaŋsandanaŋ: Rājā Pasenadi Kosalo viya hi jarāmaraṇabhīruko yogâvacaro daṭṭhabbo. Sāvatthinagaraŋ viya sakkāyanagaraŋ. Sāketanagaraŋ viya nibbānanagaraŋ. Rañño Sāketevaḍḍhi-āvahassa sīghaŋ gantvā pāpuṇitabbassa accāyikassa kiccassa uppādakālo viya yogino anabhisametānaŋ catunnaŋ ariyasaccānaŋ abhisamayakiccassa uppādakālo. Satta rathavinītāni viya satta visuddhiyo. Paṭhamaŋ rathavinītaŋ ārūḷhakālo viya sīlavisuddhiyaŋ ṭhitakālo. Paṭhamarathavinītâdīhi dutiyâdīnaŋ ārūḷhakālo viya sīlavisuddhi-ādīhi cittavisuddhi-ādisu ṭhitakālo. Sattamena rathavinītena Sākate antepuradvāre oruyha uparipāsāde ñātimittagaṇaparivutassa surasabhojanaparibhogakālo viya yogino ñāṇadassanavisuddhiyā sabbakilese khepetvā dhammavarapāsādaŋ āruyha paropaṇṇāsa-kusaladhammaparivārassa nibbānârammaṇaŋ phalasamāpattiŋ appetvā nirodhasayane nisinnassa lokuttarasukhânubhavanakālo daṭṭhabbo.

71. Iti āyasmantaŋ Puṇṇaŋ dasakathāvatthulābhiŋ Dhammasenāpati Sāriputtatthero satta visuddhiyo pucchi. Āyasmā Puṇṇo dasa kathāvatthūni vissajjesi. Evaŋ pucchanto pana taŋ[1] Dhammasenāpati kiŋ jānitvā pucchi, udāhu ajānitvā? Titthakusalo va pana hutvā visayasmiŋ pucchi, udāhu atitthakusalo hutvā avisayasmiŋ? Puṇṇatthero pi kiŋ jānitvā vissajjesi, udāhu ajānitvā? Titthakusalo vā pana hutvā visaye vissajjesi, udāhu atitthakusalo hutvā avisaye ti? Jānitvā titthakusalo hutvā visaye pucchatī ti hi vadamāno Dhammasenāpatiŋ yeva vadeyya. Jānitvā titthakusalo

[1] B. S. *omit.*

hutvā vissajjetī ti vadamāno pi Puṇṇattheraŋ yeva vadeyya. Yaŋ hi visuddhisu saṅkhittaŋ, taŋ kathāvatthusu vitthiṇṇaŋ. Yaŋ kathāvatthusu saṅkhittaŋ, taŋ visuddhisu vitthiṇṇaŋ.

72. Tad iminā nayena veditabbaŋ: Visuddhisu hi ekā sīlavisuddhi cattāri kathāvatthūni hutvā āgatā: appicchakathā, santuṭṭhikathā, asaŋsaggakathā, sīlakathā ti. Ekā cittavisuddhi tīṇi kathāvatthūni hutvā āgatā: pavivekakathā, viriyârambhakathā, samādhikathā ti. Evaŋ tāva yaŋ visuddhisu saṅkhittaŋ, taŋ kathāvatthusu vitthiṇṇaŋ. Kathāvatthusu pana ekā paññākathā pañcavisuddhiyo hutvā āgatā: diṭṭhivisuddhi, kaṅkhāvitaraṇavisuddhi, maggâmaggañāṇadassanavisuddhi, paṭipadāñāṇadassanavisuddhi, ñāṇadassanavisuddhī ti. Evaŋ yaŋ kathāvatthusu saṅkhittaŋ, taŋ visuddhisu vitthiṇṇaŋ. Tasmā Sāriputtatthero satta visuddhiyo pucchanto na aññaŋ pucchi; dasa kathāvatthūni yeva pucchi. Puṇṇatthero pi satta visuddhiyo vissajjento na aññaŋ vissajjesi; dasa kathāvatthūni yeva vissajjesi. Iti ubho p' ete jānitvā titthakusalā hutvā visaye yeva pañhaŋ pucchiŋsu c' eva vissajjesuñ cā ti veditabbā.[1]

73. [150[8]] *Konāmo āyasmā* ti na thero tassa nāmaŋ na jānāti; jānanto yeva pana sammodituŋ labhissāmī ti pucchi. *Kathañ ca pana āyasmantan* ti idaŋ pana thero sammodamāno āha. *Mantāṇiputto* ti Mantāṇiyā brāhmaṇiyā putto. *Yathā tan* ti ettha *tan* ti nipātamattaŋ. Yathā sutavatā sāvakeṇa byākātabbā, evam eva byakatā ti, ayam ettha saṅkhepattho. *Anumāssa anumāssā*[2] ti dasa kathāvatthūni ogahetvā anupavisitvā.

74. [150[17]] *Celaṇḍukenā*[3] ti ettha celaŋ[4] vuccati vatthaŋ, aṇḍukaŋ[5] cumbaṭakaŋ. Vatthacumbaṭakaŋ sīse katvā āyasmantaŋ tattha nisīdāpetvā pariharantā pi sabrahmacārī sace dassanāya labheyyuŋ; evaŋ laddhadassanam pi nesaŋ lābhā yevā ti aṭṭhānaparikappena abhiṇhadassanassa upāyaŋ dassesi. Evaŋ apariharantena hi pañhaŋ vā pucchitukāmena, dhammaŋ vā sotukāmena, thero kattha ṭhito kattha nisinno

[1] C. veditabbo. [2] B. S. Anumassa anumassā.
[3] B. Celaṇḍakenā; S. Velaṇḍakenā.
[4] S. velaŋ. [5] B. S. aṇḍakaŋ.

ti pariyesantena caritabbaŋ hoti. Evaŋ pariharantena pana icchiticchitakkhaṇe yeva sīsato oropetvā mahârahe āsane nisīdāpetvā sakkā hoti pañhaŋ vā pucchituŋ, dhammaŋ vā sotuŋ. Iti aṭṭhānaparikappena abhiṇhadassanassa upāyaŋ dassesi.

75. [150[26]] *Sāriputto ti ca pana man* ti Sāriyā brāhmaṇiyā putto ti ca pana evaŋ maŋ sabrahmacārī jānanti. *Satthukappenā* ti Satthusadisena. Iti ekapaden' eva āyasmā Puṇṇo Sāriputtattheraŋ candamaṇḍalaŋ āhacca ṭhapento viya ukkhipi. Therassa hi imasmiŋ ṭhāne ekantadhammakathikabhāvo pākaṭo ahosi. Amaccaŋ hi mahanto ti vadamāno rājasadiso ti vedeyya; goṇo hatthippamāṇo ti; vāpiŋ samuddappamāṇā ti; ālokaŋ candasuriyâlokappamāṇo ti. Ito paraŋ etesaŋ mahantabhāvakathā nāma n' atthi. Sāvakam pi mahā ti vadanto satthupaṭibhāgo ti vadeyya. Ito paraŋ tassa mahantatā nāma n' atthi. Icc' āyasmā Puṇṇo ekapaden' eva theraŋ candamaṇḍalaŋ āhacca ṭhapento viya ukkhipi.

76. [150[29]] *Ettakam pi no nappaṭibhāseyyā* ti paṭisambhidāppattassa appaṭibhānaŋ nāma n' atthi. Yā panâyaŋ upamā āhaṭā, taŋ na āhareyyāma; attham eva katheyyāma. Upamā hi ajānantānaŋ āharīyatī ti ayam ettha adhippāyo. Aṭṭhakathāyaŋ pana idam pi paṭikkhipitvā, upamā nāma Buddhānam pi santike āharīyatī ti, theraŋ pan' esa apacāyamāno evam āhā ti.

77. [150[33]] *Anumāssa anumāssa pucchitā* ti dasa kathāvatthūni ogāhetvā ogāhetvā pucchitā. Kiŋ pana pañhassa pucchanaŋ bhāriyaŋ udāhu vissajjanan ti? Uggahetvā pucchanaŋ no bhāriyaŋ. Vissajjanaŋ pana bhāriyaŋ. Sahetukaŋ katvā[1] sakāraṇaŋ katvā pucchanam pi vissajjanam pi bhāriyam eva. *Samanumodiŋsū* ti samānacittā[2] hutvā anumodiŋsu. Iti yathânusandhinā va desanā niṭṭhitā ti.

Rathavinītasuttaŋ catutthaŋ.

25.

[Nivāpasuttavaṇṇanā]

1. [151[7]] *Evam me sutan* ti Nivāpasuttaŋ. Tattha *nevāpiko* ti yo migānaŋ gahaṇatthāya araññe tiṇabījāni vapati, idaŋ

---

[1] B. S. vā. [2] B. S. samacittā.

tiṇaŋ khādituŋ āgate mige sukhaŋ gaṇhissāmī ti. *Nivāpan* ti vappaŋ. *Nivuttan* ti nivāpitaŋ. *Migajātā* ti migaghaṭā. *Anupakhajjā* ti anupavisitvā. *Mucchitā* ti taṇhāmucchāya mucchitā. Taṇhāya hadayaŋ pavisitvā mucchanâkāraŋ pāpitā ti attho. *Madaŋ āpajjissantī* ti mānamadaŋ āpajjissanti. *Pamādan* ti vissaṭṭhasatibhāvaŋ.[1] *Yathākāmakaraṇīyā bhavissantī* ti yathā icchissāmi,[2] tathā kātabbā bhavissanti. *Amusmiŋ nivāpe* ti imasmiŋ nivāpaṭṭhāne.

2. Ekaŋ kira nivāpatiṇaŋ nāma atthi, nidāghabhaddakaŋ. Taŋ yathā yathā nidāgho hoti, tathā tathā nīvāravanaŋ viya, meghamālā viya ca ekaghanaŋ hoti. Taŋ luddakā ekasmiŋ udakaphāsukaṭṭhāne kasitvā vapitvā vatiŋ katvā dvāraŋ yojetvā rakkhanti. Atha yadā mahānidāghe subbatiṇāni sukkhāni honti, jivhātemanamattam pi udakaŋ dullabhaŋ hoti, tadā migajātā sukkhatiṇāni c' eva purāṇapaṇṇāni ca khādantā kampamānā viya vicarantā nivāpatiṇassa gandhaŋ ghāyitvā vadhabandhanâdīni agaṇayitvā vatiŋ ajjhotthagantā pavisanti. Tesaŋ hi nivāpatiṇaŋ ativiya piyaŋ hoti manāpaŋ. Nevāpiko te disvā dve tīṇi divasāni pamatto viya hoti, dvāraŋ vivaritvā tiṭṭhati. Anto nivāpaṭṭhāne tahiŋ tahiŋ udaka-āvāṭakā pi honti. Migā vivaṭadvārena pavisitvā khāditamattakaŋ pītamattakam eva katvā pakkamanti. Punadivase, kiñci na karontī ti kaṇṇe cālayamānā khāditvā pivitvā ataramānā gacchanti. Punadivase, koci kiñci kattā n' atthī ti yāvadatthaŋ khāditvā pivitvā maṇḍalagumbaŋ pavisitvā nipajjanti. Luddako tesaŋ pamattabhāvaŋ ñatvā[3] dvāraŋ pidhāya samparivāretvā koṭito paṭṭhāya koṭṭento gacchati. Evaŋ te tasmiŋ nivāpe nevāpikassa yathākāmakaraṇīyā bhavanti.

3. [151[20]] *Tatra, bhikkhave* ti, bhikkhave, tesu migajātesu. *Paṭhamā migajātā* ti, migajātā paṭhamā, dutiyā nāma n' atthi. Bhagavā pana āgatapaṭipāṭivasena kappetvā paṭhamā, dutiyā, tatiyā, catutthā ti nāmaŋ āropetvā dassesi. *Iddhânubhāvā* ti yathākāmaŋ kattabbabhāvato. Vasībhāvo yeva hi ettha iddhī ti ca ānubhāvo ti ca adhippeto. *Bhayabhogā*

---

[1] S. muṭṭhassatibhāvaŋ. [2] B. S. icchissāma.
[3] B. S. jānitvā.

ti bhayena bhogato. *Balaviriyan* ti aparâparaŋ sañcaraṇakavāyodhātu. Sā *parihāyī* ti attho.

4. [153[1]] *Upanissāya āsayaŋ kappeyyāmā* ti anto nippajjitvā khādantānaŋ bhayam eva; bāhirato āgantvā khādantānam pi bhayam eva; mayaŋ pana amuŋ nivāpaṭṭhānaŋ nissāya yan nūna[1] ekamante āsayaŋ kappeyyāmā ti cintayiŋsu. *Upanissāya āsayaŋ kappayiŋsū* ti luddakā nāma na sabbakālaŋ appamattā honti; mayaŋ tattha tattha maṇḍalagumbesu c' eva vatipādesu ca nipajjitvā etesu mukhadhovanatthaŋ vā āhārakiccakaraṇatthaŋ vā pakkantesu nivāpavatthuŋ pavisitvā khāditamattaŋ pītamattaŋ[2] katvā amhākaŋ vasanaṭṭhānaŋ pavisissāmā ti nivāpavatthuŋ upanissāya gahanesu gumbavatipādâdisu āsayaŋ kappayiŋsu. *Bhuñjiŋsū* ti vuttanayena luddakānaŋ pamādakālaŋ ñatvā sīghasīghaŋ pavisitvā bhuñjiŋsu.

5. [153[15]] *Keṭubhino* ti sikkhitakerāṭikā. *Iddhimantā* ti iddhimantā viya. *Parajanā* ti yakkhā; ime na migajātā.[3] *Āgatiŋ vā* ti iminā nāma ṭhānena āgacchanti, amutra gacchantī ti idaŋ nesaŋ na jānāma. *Daṇḍavākarāhī*[4] ti daṇḍavākarajālehi.[5] *Samantā sappadesaŋ anuparivāresun* ti atimāyāvino ete, na dūraŋ gamissanti, santike yeva nipannā bhavissantī ti nivāpakhettassa samantā sappadesaŋ mahantaŋ okāsaŋ anuparivāresuŋ. *Addasaŋsū* ti evaŋ parivāretvā vākarajālaŋ samantato cāletvā olokentā addasaŋsu. *Yattha te* ti yasmiŋ ṭhāne te gāhaŋ agamaŋsu, taŋ ṭhānaŋ addasaŋsū ti attho.

6. [154[32]] *Yan nūna mayaŋ yattha agatī* ti te kira evaŋ cintayiŋsu: Anto nipajjitvā anto khādantānam pi bhayaŋ, bāhirato āgantvā khādantānam pi, santike vasitvā khādantānam pi bhayam eva. Te pi hi vākarajālena parikkhipitvā gahitā yevā.[6] Tena tesaŋ etad ahosi: Yan nūna mayaŋ yattha nevāpikassa ca nevāpikaparisāya ca agati avisayo, tatth' āsayaŋ[7] kappeyyāmā ti. *Aññe ghaṭṭessantī* ti tato[8] dūrataravāsino aññe ghaṭṭessanti. *Te ghaṭṭitā aññe* ti te pi ghaṭṭitā aññe

---

[1] B. S. *omit* yan nūna.
[2] B. *omits;* C. *adds* pi.
[3] B. S. *add* ti.
[4] B. S. °vāgurāhī.
[5] B. S. °vāgura°.
[6] B. S. yevā ti.
[7] B. S. tattha tattha seyyaŋ.
[8] B. S. *add* tato.

tato dūravāsino ghaṭṭessanti. *Evaŋ imaŋ nivāpaŋ nivuttaŋ sabbaso migajātā riñcissantī* ti evaŋ imaŋ amhehi nivuttaŋ nivāpaŋ sabbe migaghaṭā migasaṅghā vissajjessanti, pariccajissanti. *Ajjhupekkheyyāmā* ti tesaŋ gahaṇe abyāvaṭā bhaveyyāma. Yathā tathā āgacchantesu hi taruṇapotako vā mahallako vā dubbalo vā yūthaparihīno vā sakkā hoti laddhuŋ. Anāgacchantesu kiñci n' atthi. *Ajjhupekkhiŋsu kho, bhikkhave* ti evaŋ cintetvā abyāvaṭā ahesuŋ.

7. [155[26]] *Amuŋ nivāpaŋ nivuttaŋ Mārassa, amūni ca lokāmisānī* ti ettha *nivāpo* ti vā *lokāmisānī* ti vā vaṭṭâmisabhūtānaŋ pañcannaŋ kāmaguṇānam ev'[1] etaŋ adhivacanaŋ. Māro na ca bījāni viya kāmaguṇe vapanto āhiṇḍati; kāmaguṇe giddhānaŋ pana upari vasaŋ vatteti. Tasmā kāmaguṇā Mārassa nivāpā nāma honti. Tena vuttaŋ: *Amuŋ nivāpaŋ nivuttaŋ Mārassā* ti. Na *parimucciŋsu Mārassa iddhânubhāvā* ti Mārassa vasaŋ gatā ahesuŋ, yathākāmakaraṇīyā. Ayaŋ saputtabhariyapabbajjāya āgatā upamā.

8. [156[20]] *Cetovimutti parihāyī* ti ettha *cetovimutti* nāma araññe vasissāmā ti uppanna-ajjhāsayo. So parihāyī ti attho. *Tathûpame ahaŋ, bhikkhave, ime dutiye* ti ayaŋ brāhmaṇadhammikapabbajjāya upamā. Brāhmaṇā hi aṭṭhacattāḷīsaŋ vassāni komāraŋ brahmacariyaŋ caritvā vaṭṭupacchedabhayena paveṇiŋ ghaṭayissāmā ti dhanaŋ pariyesitvā bhariyaŋ gahetvā agāramajjhe vasantā ekasmiŋ putte jāte amhe sampatvā[2] vaṭṭaŋ na ucchinnaŋ, paveṇi ghaṭitā ti puna nikkhamitvā pabbajanti vā, tam eva vā sakalattavāsaŋ[3] vasanti.

9. [158[1]] *Evaŋ hi te, bhikkhave, tatiyā samaṇabrāhmaṇā na parimucciŋsū* ti purimā viya te pi Mārassa iddhânubhāvā na mucciŋsu, yathākāmakaraṇīyā va ahesuŋ. Kiŋ pana te akaŋsū ti? Gāmanigamarājadhāniyo osaritvā tesu tesu ārāmuyyāṇaṭṭhānesu assamaŋ māpetvā nivasantā kuladārake hatthi-assa-rathasippâdīni nānappakārāni sippāni sikkhāpesuŋ. Iti te, vākarajālena[4] tatiyā migajātā viya, Mārassa

---

[1] B. S. *omit.*

[2] S. amhākaŋ putto jāto.

[3] B. S. sakalantaŋ vā.

[4] B. S. vāgura°.

pāpimato diṭṭhijālena parikkhittā[1] yathākāmakaraṇīyā ahesuŋ.

10. [159[8]] *Tathûpame ahaŋ, bhikkhave, ime catutthe* ti ayaŋ imassa sāsanassa upamā āhaṭā. *Andham akāsi Māran* ti na Mārassa akkhīni bhindi. Vipassanāpādakajjhānaŋ samāpannassa pana bhikkhuno imaŋ nāma ārammaṇaŋ nissāya cittaŋ vattatī ti Māro passituŋ na sakkoti. Tena vuttaŋ: *Andham akāsi Māran* ti. *Apadaŋ vadhitvā Māracakkhun* ti ten' eva pariyāyena yathā Mārassa cakkhuŋ apadaŋ hoti nippadaŋ, appatiṭṭhaŋ, nirārammaṇaŋ, evaŋ[2] vadhitvā ti attho. Adassanaŋ gato pāpimato ti ten' eva pariyāyena Mārassa pāpimato adassanaŋ gato. Na hi so attano maŋsacakkhunā[3] vipassanāpādakajjhānaŋ samāpannassa bhikkhuno ñāṇasarīraŋ daṭṭhuŋ sakkoti.

11. [160[9]] *Paññāya c' assa disvā*[4] ti maggapaññāya cattāri ariyasaccāni disvā cattāro āsavā parikkhīṇā honti. *Tiṇṇo loke visattikan* ti loke sattavisattabhāvena visattikā ti evaŋ saṅkhaŋ gataŋ, atha vā, "Visattikā ti ken' aṭṭhena visattikā? Visatā ti visattikā . . . visamūlā ti visattikā; visaphalā ti visattikā; visaparibhogā ti visattikā; visālā vā pana sā taṇhā rūpe, sadde, gandhe, rase, phoṭṭhabbe" ti (Nd. i. 9) evaŋ vā saṅkhaŋ gataŋ taṇhaŋ tiṇṇo nittiṇṇo uttiṇṇo, tena vuccati, *tiṇṇo loke visattikan* ti.

Nivāpasuttaŋ pañcamaŋ.

26.

[Pāsarāsisuttavaṇṇanā]

1. [160[16]] *Evam me sutan* ti Pāsarāsisuttaŋ. Tattha *sādhu mayaŋ, āvuso* ti āyācantā bhaṇanti. Ete kira pañcasatā bhikkhū janapadavāsino Dasabalaŋ passissāmā ti Sāvatthiŋ anuppattā. Satthudassanaŋ pana etehi laddhaŋ, dhammakathaŋ na tāva suṇanti. Te Satthugāravena amhākaŋ

---

[1] B. S. parikkhipitvā. [2] C. *adds* ca.
[3] B. S. *add* tassa.
[4] B. S. *add* āsavā parikkhīṇā hontī.

bhante dhammakathaŋ[1] kathethā ti vattuŋ na sakkonti. Buddhā hi garū honti; ekacāriko sīho migarājā viya, pabhinnakuñjaro viya, phaṇākata-āsiviso viya, aggikkhandho[2] viya ca durāsadā. Vuttam pi c' etaŋ:

" Āsiviso yathā ghoro migarājā ca[3] kesarī
nāgo ca[3] kuñjaro dantī evaŋ Buddhā durāsadā " ti ( ).

Evaŋ durāsadaŋ Satthāraŋ te bhikkhū sayaŋ yācituŋ asakkontā āyasmantaŋ Ānandaŋ yācamānā, *sādhu mayaŋ, āvuso* ti āhaŋsu.

2. [160[25]] *App' eva nāmā* ti api nāma labheyyātha.[4] Kasmā pana thero te bhikkhū Rammakassa brāhmaṇassa assamaŋ upasaṅkameyyāthā ti āha? Pākaṭikiriyatāya. Dasabalassa hi kiriyā therassa pākaṭā hoti. Jānāti thero,[5] ajja Satthā Jetavane vasitvā Pubbârāme divāvihāraŋ karissati; ajja Pubbârāme vasitvā Jetavane divāvihāraŋ karissati; ajja ekako va[6] piṇḍāya pavisissati, ajja bhikkhusaṅghaparivuto; imasmiŋ kāle janapadacārikaŋ nikkhamissatī ti. Kiŋ pan' assa evaŋ jānanatthaŋ cetopariyañāṇaŋ atthī ti? N' atthi. Anumānabuddhiyā pana katakiriyāya nayaggāhena jānāti.

3. Yaŋ hi divasaŋ Bhagavā Jetavane vasitvā Pubbârāme divāvihāraŋ kātukāmo hoti, tadā senâsanaparikkhārabhaṇḍānaŋ paṭisāmanâkāraŋ dasseti. Thero sammajjani-saṅkārachaḍḍanakâdīni paṭisāmeti. Pubbârāme vasitvā Jetavanaŋ divāvihārāya āgamanakāle pi es' eva nayo. Yadā pana ekako piṇḍāya pavisitukāmo hoti, tadā pāto va sarīraŋ paṭijaggitvā[7] Gandhakuṭiŋ pavisitvā dvāraŋ pidhāya phalasamāpattiŋ appetvā nisīdati. Thero, ajja Bhagavā bodhaneyyabandhavaŋ disvā nisinno ti tāya saññāya ñatvā, āvuso, ajja Bhagavā ekako va pavisitukāmo; tumhe bhikkhācārasajjā hothā ti bhikkhūnaŋ saññaŋ deti. Yadā pana bhikkhusaṅghaparivāro pavisitukāmo hoti, tadā Gandhakuṭiŋ upaḍḍhapihitaŋ katvā phalasamāpattiŋ appetvā nisīdati. Thero tāya saññāya ñatvā pattacīvaragahaṇatthāya bhikkhū-

---

[1] B. S. dhammiŋ kathaŋ. [2] B. S. mahā-aggi°.
[3] B. S. va. [4] B. S. labheyyāma.
[5] C. *adds* va. [6] B. S. *omit.*
[7] B. S. sarīrapaṭijagganaŋ katvā.

naŋ saññaŋ deti. Yadā pana janapadacārikaŋ nikkhamitukāmo hoti, tadā ekaŋ, dve ālope atirekaŋ bhuñjati; sabbakālaŋ caṅkamanaŋ[1] āruyha aparâparaŋ caṅkamati. Thero tāya saññāya ñatvā, āvuso, Bhagavā janapadacārikaŋ caritukāmo, tumhākaŋ kattabbaŋ karothā ti bhikkhūnaŋ saññaŋ deti.

4. Bhagavā paṭhamabodhiyaŋ vīsati vassāni anibaddhavāso ahosi; pacchā pañcavīsati vassāni abbokiṇṇaŋ Sāvatthiŋ yeva upanissāya vasanto ekadivasaŋ dve ṭhānāni paribhuñjati; Jetavane rattiŋ vasitvā punadivase bhikkhusaṅghaparivuto dakkhiṇadvārena Sāvatthiŋ piṇḍāya pavisitvā pācīnadvārena nikkhamitvā Pubbârāme divāvihāraŋ karoti. Pubbârāme rattiŋ vasitvā punadivase pācīnadvārena Sāvatthiŋ piṇḍāya pavisitvā dakkhiṇadvārena nikkhamitvā Jetavane divāvihāraŋ karoti. Kasmā? Dvinnaŋ kulānaŋ anukampāya. Manussattabhāve ṭhitena hi Anāthapiṇḍikena viya aññena kenaci, mātugāmattabhāve ṭhitāya ca Visākhāya viya aññāya itthiyā Tathāgataŋ uddissa dhanapariccago kato nāma n' atthi. Tasmā Bhagavā tesaŋ anukampāya ekadivase imāni dve ṭhānāni paribhuñjati. Tasmiŋ pana divase Jetavane vasi. Tasmā thero, ajja Bhagavā Sāvatthiyaŋ piṇḍāya caritvā sāyaṇhakāle gattāni parisiñcanatthāya Pubbakoṭṭhakaŋ gamissati, athâhaŋ gattāni parisiñcitvā ṭhitaŋ Bhagavantaŋ yācitvā Rammakassa brāhmaṇassa assamaŋ gahetvā gamissāmi, evam ime bhikkhū Bhagavato sammukhā labhissanti dhammiŋ kathaŋ savanāyā ti cintetvā te bhikkhū evam āha.

5. [160³¹] *Migāramātu pāsādo* ti Visākhāya pāsādo. Sā hi Migārena seṭṭhinā mātuṭṭhāne ṭhapitattā Migāramātā ti vuccati. *Paṭisallānā vuṭṭhito* ti tasmiŋ kira pāsāde dvinnan mahāsāvakānaŋ sirigabbhānaŋ majjhe Bhagavato sirigabbho ahosi. Thero dvāraŋ vivaritvā antogabbhaŋ sammajjitvā mālākacavaraŋ nīharitvā mañcapīṭhaŋ paññāpetvā Sattnu saññaŋ adāsi. Satthā sirigabbhaŋ pavisitvā dakkhiṇena passena sato sampajāno sīhaseyyaŋ upagamma darathaŋ paṭipassambhetvā uṭṭhāya phalasamāpattiŋ appetvā nisīdi-

---

[1] B. S. *add* ca.

tvā, sāyaṇhasamaye tato vuṭṭhāsi. Taŋ sandhāya vuttaŋ: *Paṭisallānā vuṭṭhito* ti. *Parisiñcitun* ti yo hi cuṇṇamattikâdīhi gattāni ubbaṭṭento mallakamūlâdīhi[1] ghaŋsento nahāyati, so nahāyatī ti vuccati. Yo tathā akatvā pakatiyā va nahāyati, so parisiñcatī ti vuccati. Bhagavato ca[2] sarīre tathāharitabbaŋ rajojallaŋ nāma n' upalimpati. Utugahaṇatthaŋ pana Bhagavā kevalaŋ udakaŋ otarati. Ten' āha: *Gattāni parisiñcitun* ti.

6. [161[4]] *Pubbakoṭṭhako* ti pācīnakoṭṭhako. Sāvatthiyaŋ kira vihāro kadāci mahā hoti, kadāci khuddako. Tathā hi, so Vipassissa Bhagavato kāle yojaniko ahosi; Sikhissa tigāvutappamāṇo; Vessabhussa aḍḍhayojaniko; Kakusandhassa gāvutappamāṇo; Konāgamanassa[3] aḍḍhagāvutappamāno; Kassapassa vīsati-usabhappamāṇo; amhākaŋ Bhagavato kāle aṭṭhakarīsappamāno jāto. Tam pi nagaraŋ tassa vihārassa kadāci pācīnato hoti, kadāci dakkhiṇato, kadāci pacchimato, kadāci uttarato. Jetavana-Gandhakuṭiyaŋ pana catunnaŋ mañcapādānaŋ patiṭṭhitaṭṭhānaŋ acalam eva. Cattāri hi acalacetiyaṭṭhānāni nāma: Mahābodhipallaṅkaṭṭhānaŋ, Isipatane Dhammacakkappavattanaṭṭhānaŋ, Saṅkassanagaradvāre[4] devorohanakāle sopānassa patiṭṭhānaṭṭhānaŋ, mañcapādaṭṭhānan ti.

7. Ayaŋ pana Pubbakoṭṭhako Kassapadasabalassa vīsatiusabhiyavihārakāle[5] pācīnadvāre[6] ahosi. So idāni pi Pubbakoṭṭhako tv' eva paññāyati. Kassapadasabalassa kāle Aciravatī nagaraŋ parikkhipitvā sandamānā Pubbakoṭṭhakaŋ patvā udakena bhinditvā mahantaŋ udakadahaŋ māpesi, samatitthaŋ anupubbagambhīraŋ. Tattha ekaŋ rañño nahānatitthaŋ, ekaŋ nāgarānaŋ, ekaŋ bhikkhusaṅghassa, ekaŋ Buddhānan ti evaŋ pāṭiyekkāni[7] nahānatitthāni honti, ramaṇīyāni vippakiṇṇarajatapaṭṭasadisavālikāni.[8]

8. [161[8]] Iti Bhagavā āyasmatā Ānandena saddhiŋ yena ayaŋ evarūpo Pubbakoṭṭhako ten' upasaṅkami, gattāni

---

[1] B. °muṭṭhâdīhi. [2] B. S. pi.
[3] B. Koṇāgamanassa. [4] B. S. nagare, *and omit* dvāre.
[5] B. S. -usabha°. [6] B. S. *add* koṭṭhako.
[7] B. paṭipāṭiyā. [8] C. °vālukāni.

parisiñcituŋ. Atha āyasmā Ānando udakasāṭikaŋ upanāmesi.[1] Bhagavā rattadupaṭṭaŋ apanetvā udakasāṭikaŋ nivāsesi. Thero dupaṭṭena saddhiŋ mahācīvaraŋ attano hatthagataŋ akāsi. Bhagavā udakaŋ otari. Sah' otaraṇen' ev' assa udake macchakacchapā sabbe suvaṇṇavaṇṇā ahesuŋ; yantanāḷikāhi suvaṇṇarasadhārāvissajjanakālo[2] viya, suvaṇṇapaṭapasāraṇakālo[3] viya ca ahosi. Atha Bhagavato nahānavatthaŋ dassetvā nahatvā paccuttiṇṇassa thero rattadupaṭṭaŋ upanesi. Bhagavā taŋ nivāsetvā vijjullatāsadisaŋ kāyabandhanaŋ bandhitvā mahācīvaraŋ antantena saŋharitvā padumagabbhasadisaŋ katvā upanītaŋ dvīsu kaṇṇesu gahetvā aṭṭhāsi. Tena vuttaŋ: *Pubbakoṭṭhake gattāni parisiñcitvā paccuttaritvā ekacīvaro aṭṭhāsī* ti.

9. Evaŋ ṭhitassa pana Bhagavato sarīraŋ vikasitakamaluppalasaraŋ,[4] sabbaphāliphullapāricchattakaŋ, tārāmarīcivikacagaganatalaŋ,[5] siriyā avahasamānaŋ viya virocittha. Byāmappabhāparikkhepavilāsinī c' assa dvattiŋsavaralakkhaṇamālā, ganthitvā ṭhapitadvattiŋsacandamālā viya, dvattiŋsasuriyamālā viya, paṭipāṭiyā ṭhapitā dvattiŋsa cakkavattī, dvattiŋsa devarājā, dvattiŋsa Mahābrahmāno viya ca ativiya virocittha. Vaṇṇanā bhūmi nām' esā. Evarūpesu ṭhānesu Buddhānaŋ sarīravaṇṇaŋ vā guṇavaṇṇaŋ vā cuṇṇiyapadehi vā gāthāhi vā atthañ ca upamāyo ca kāraṇāni ca āharitvā paṭibalena dhammakathikena pūretvā kathetuŋ vaṭṭati.[6] Evarūpesu hi ṭhānesu dhammakathikassa thāmo veditabbo.

10. [161¹⁰] *Gattāni pubbāpayamāno* ti pubbabhāvaŋ pakatibhāvaŋ gamayamāno. Nirudakāni kurumāno, sukkhāpayamāno ti attho. Sodake gatte cīvaraŋ pārupantassa hi cīvare kaṇṇikā uṭṭhahanti, parikkhārabhaṇḍaŋ dussati. Buddhānaŋ pana sarīre rajojallaŋ na upalippati; padumapatte pakkhitta-udakabindu[7] viya udakaŋ vinivaṭṭitvā gacchati.

---

[1] C. S. upanesi.
[2] B. S. °nisiñcamānakālo.
[3] S. °paṭṭa°.
[4] S. °vanaŋ.
[5] B. °vikasitaŋ ca gaganatalaŋ; S. °vikasitam iva.
[6] B S. vaṭṭatī ti.
[7] C. -udabindu.

Evaŋ sante pi sikkhāgāravatāya Bhagavā, pabbajitavattaŋ nām' etan ti mahācīvaraŋ ubhosu kaṇṇesu gahetvā purato kāyaŋ paṭicchādetvā aṭṭhāsi.

11. [161[10]] Tasmiŋ khaṇe thero cintesi: Bhagavā mahācīvaraŋ pārupitvā Migāramātupāsādaŋ ārabbha gamanâbhinīhārato paṭṭhāya dunnivattiyo bhavissati. Buddhānaŋ hi adhippāyakopanaŋ nāma ekacārikasīhassa gahaṇatthaŋ hatthappasāraṇaŋ viya, pabhinnavaravāraṇassa soṇḍāya parāmasanaŋ viya, uggatejassa āsivisassa gīvāya gahaṇaŋ viya ca bhāriyaŋ hoti. Idh' eva Rammakassa brāhmaṇassa assamassa vaṇṇaŋ kathetvā tattha gamanatthāya Bhagavantaŋ yācissāmī ti. So tathā akāsi. Tena vuttaŋ: *Atha kho āyasmā Ānando—pe—anukampaŋ upādāyā* ti. Tattha anukampaŋ upādāyā ti Bhagavato sammukhā dhammiŋ kathaŋ sossāmā ti taŋ assamaŋ gatānaŋ pañcannaŋ bhikkhusatānaŋ anukampaŋ paṭicca. Tesu kāruññaŋ katvā ti attho.

12. [161[19]] *Dhammiyā kathāyā* ti dasasu pāramitāsu aññatarāya pāramiyā c' eva mahâbhinikkhamanassa ca vaṇṇaŋ kathayamānā sannissinnā honti. *Āgamayamāno* ti olokayamāno. Ahaŋ Buddho ti sahasā apavisitvā yāva sā kathā na niṭṭhāsi, tāva aṭṭhāsī ti attho. *Aggaḷaŋ ākoṭesī* ti agganakhena kavāṭe saññaŋ adāsi. *Vivariŋsū* ti sotaŋ odahitvā va nisinnattā taŋ khaṇaŋ yeva gantvā vivariŋsu. *Paññatte āsane* ti Buddhakāle kira yattha yattha eko pi bhikkhu viharati, sabbattha[1] Buddhâsanaŋ paññattam eva hoti.

13. Kasmā? Bhagavā kira attano santike kammaṭṭhānaŋ gahetvā phāsukaṭṭhāne viharante manasikaroti: asuko mayhaŋ santike kammaṭṭhānaŋ gahetvā gato; asakkhi nu kho visesaŋ nibbattetuŋ, no ti. Atha naŋ passati, kammaṭṭhānaŋ vissajjetvā akusalavitakkaŋ vitakkayamānaŋ. Tato, kathaŋ hi nāma mādisassa satthu santike kammaṭṭhānaŋ gahetvā viharantaŋ imaŋ kulaputtaŋ akusalavitakkā abhibhavitvā anamatagge vaṭṭadukkhe saŋsādessantī[2] ti tassa anuggahatthaŋ tatth' eva attānaŋ dassetvā taŋ kulaputtaŋ ovaditvā ākāsaŋ uppatitvā puna attano vasanaṭṭhānam eva gacchati. Ath' evaŋ ovadiyamānā te bhikkhū cintayiŋsu:

---

[1] S. tattha tattha. [2] B. S. saŋsīdentī.

Satthā amhākaŋ manaŋ jānitvā āgantvā amhākaŋ samīpe ṭhitaŋ yeva attānaŋ dasseti; tasmiŋ khaṇe,[1] bhante, idha nisīdatha, idha nisīdathā ti āsanapariyesanaŋ nāma bhāro ti te[2] āsanaŋ paññāpetvā viharanti. Yassa pīṭhaŋ atthi, so taŋ paññāpeti. Yassa n' atthi, so mañcaŋ vā phalakaŋ vā kaṭṭhaŋ vā pāsāṇaŋ vā vālikapuñjaŋ vā paññāpeti. Taŋ alabhamānā[3] purāṇapaṇṇāni pi saṅkaḍḍhitvā tattha paŋsukūlaŋ pattharitvā ṭhapenti. Idha pana pakatipaññattam eva āsanaŋ ahosi. Taŋ sandhāya vuttaŋ: *Paññatte āsane nisīdī* ti.

14. [161[25]] *Kāya nu 'tthā* ti katamāya nu kathāya sannisinnā bhavathā ti attho. Kāya nv' etthā ti pi pāṭho. Tassa katamāya nu etthā ti attho. Kāya no 'tthā ti pi pāḷi. Tassa purimo yev' attho. *Antarākathā* ti kammaṭṭhānamanasikāra-uddesa-paripucchâdīnaŋ antarā aññā ekā kathā. *Vippakatā* ti mama āgamanapaccayā apariniṭṭhitā[4] sikhaŋ appattā. *Atha bhagavā anuppatto* ti atha etasmiŋ kāle Bhagavā āgato. *Dhammī vā kathā* ti dasakathāvatthunissitā vā dhammakathā.[5] *Ariyo vā tuṇhībhāvo* ti ettha pana dutiyajjhānam pi ariyo tuṇhībhāvo, mūlakammaṭṭhānam pi. Tasmā taŋ jhānaŋ appetvā nisinno pi mūlakammaṭṭhānaŋ gahetvā nisinno pi bhikkhu ariyena tuṇhībhāvena nisinno ti veditabbo.

15. [161[34]] *Dve 'mā, bhikkhave, pariyesanā* ti ko[6] anusandhi? Te bhikkhū sammukhā dhammakathaŋ[7] sossāmā ti therassa bhāram akaŋsu. Thero tesaŋ assamagamanaŋ akāsi. Te tattha nisīditvā atiracchānakathikā hutvā dhammiyā kathāya nisīdiŋsu. Atha Bhagavā, ayaŋ tumhākaŋ pariyesanā ariyā pariyesanā nāmā ti dassetuŋ imaŋ desanaŋ ārabhi. Tattha *katamā ca, bhikkhave, anariyā pariyesanā* ti ettha yathā maggakusalo puriso paṭhamaŋ vajjetabbaŋ apāyamaggaŋ dassento, vāmaŋ muñcitvā dakkhiṇaŋ gaṇhā ti vadati, evaŋ Bhagavā desanākusalatāya paṭhamaŋ vajjetabbaŋ anariyapariyesanaŋ ācikkhitvā pacchā itaraŋ ācikkhissāmī ti uddesânukkamaŋ bhinditvā evam āha.

---

[1] S. *adds* ca. [2] B. S. *omit.* [3] B. S. alabhamāno.
[4] B. aniṭṭhitā. [5] B. S. dhammī kathā.
[6] S. ekā. [7] B. S. dhammiŋ kathaŋ.

16. [161[36]] *Jātidhammo* ti jāyanasabhāvo. *Jarādhammo* ti jīraṇasabhāvo. *Byādhidhammo* ti byādhisabhāvo. *Maraṇadhammo* ti maraṇasabhāvo. *Sokadhammo* ti socanakasabhāvo. *Saṅkilesadhammo* ti saṅkilissanasabhāvo. *Puttabhariyan* ti puttā ca bhariyā ca. Esa nayo sabbattha. *Jātarūparajatan* ti ettha pana *jātarūpan* ti suvaṇṇaŋ. *Rajatan* ti yaŋ kiñci vohārûpagaŋ lohamāsakâdi. *Jātidhammā h' ete, bhikkhave, upadhayo* ti ete pañcakāmaguṇā upadhayo nāma honti; te sabbe pi jātidhammā ti dasseti. Byādhidhammavārâdisu jātarūparajataŋ na gahitaŋ. Na h' etassa sīsarogâdayo byādhayo nāma honti; na sattānaŋ viya cutisaṅkhātaŋ maraṇaŋ, na soko uppajjati. Ayâdīhi[1] pana saṅkilesehi saṅkilissatī ti saṅkilesadhammavāre[2] gahitaŋ; tathā utusamuṭṭhānattā jātidhammavāre; malaŋ gahetvā jīraṇato jarādhammavāre ca. *Ayaŋ, bhikkhave, ariyā pariyesanā* ti bhikkhave, ayaŋ sayaŋ[3] niddosatāya pi, ariyehi pariyesitabbatāya pi ariyapariyesanā ti veditabbā.

17. [163[9]] *Aham pi sudaŋ, bhikkhave* ti kasmā ārabhi? Mūlato paṭṭhāya mahâbhinikkhamanaŋ dassetuŋ. Evaŋ kir' assa ahosi: Bhikkhave, aham pi pubbe anariyapariyesanaŋ pariyesiŋ. Svāhaŋ taŋ pahāya ariyapariyesanaŋ pariyesitvā sabbaññutaŋ patto. Pañcavaggiyā pi anagāriyapariyesanaŋ pariyesiŋsu. Te taŋ pahāya ariyapariyesanaŋ pariyesitvā khīṇâsavabhūmiŋ pattā. Tumhe pi mamañ c' eva pañcavaggiyānañ ca maggaŋ ārūḷhā. Ariyapariyesanā tumhākaŋ pariyesanā ti mūlato paṭṭhāya attano mahâbhinikkhamanaŋ dassetuŋ imaŋ desanaŋ ārabhi.

18. [163[27]] Tattha *daharo va samāno* ti taruṇo va samāno. *Susukāḷakeso* ti suṭṭhu kāḷakeso. Añjanavaṇṇakeso hutvā ti attho. *Bhaddenā* ti laddhakena.[4] *Paṭhamena vayasā* ti tiṇṇaŋ vayānaŋ paṭhamavayena. *Akāmakānan* ti anicchamānānaŋ. Anādaratthe sāmivacanaŋ. Assūni mukhe etesan ti assumukhā; tesaŋ assumukhānaŋ. Assukilinnamukhānan ti attho. *Rudantānan* ti kanditvā rodamānānaŋ.[5]

---

[1] S. Jarâdīhi. [2] B. S. saṅkilesika°.
[3] B. *omits.* [4] B. S. bhaddakena.
[5] B. S. rudamānānaŋ.

19. [163[32]] *Kiñkusalagavesī* ti kiŋ kusalan ti gavesamāno. *Anuttaraŋ santivarapadan* ti uttamaŋ santisaṅkhātaŋ varapadaŋ. Nibbānaŋ pariyesamāno ti attho. *Yena Āḷāro* ti ettha Āḷāro ti tassa nāmaŋ. Dīghapīṅgalo kira so. Ten' assa Āḷāro ti nāmaŋ ahosi. *Kālāmo* ti gottaŋ. *Viharat' āyasmā* ti viharatu āyasmā. *Yattha viññū puriso* ti yasmiŋ dhamme paṇḍito puriso. *Sakaŋ ācariyakan* ti attano ācariyasamayaŋ. *Upasampajja vihareyyā* ti paṭilabhitvā vihareyya. Ettāvatā 'nena okāso kato hoti.

20. [164[3]] *Taŋ dhamman* ti taŋ nesaŋ samayatantiŋ. *Pariyāpuṇin* ti sutvā va uggaṇhiŋ. *Oṭṭhapahatamattenā* ti tena vuttassa paṭiggahaṇatthaŋ oṭṭhapaharaṇamattena. Aparâparaŋ katvā oṭṭhasañcaraṇamattenā ti attho. *Lapitalāpanamattenā* ti tena lapitassa paṭilāpanamattakena. *Ñāṇavādan* ti jānāmī ti vādaŋ. *Theravādan* ti thirabhāvavādaŋ; thero aham etthā ti etaŋ vacanaŋ. *Ahañ c' eva aññe cā* ti na kevalaŋ ahaŋ, aññe pi bahū evaŋ vadanti. *Kevalaŋ saddhāmattakenā* ti paññāya asacchikatvā suddhena saddhāmattaken' eva. Bodhisatto kira vācāya dhammaŋ uggaṇhanto yeva, na Kālāmassa vācāya pariyattamattam[1] eva asmiŋ dhamme, addhā esa sattannaŋ samāpattīnaŋ lābhī ti aññāsi. Ten' assa etad ahosi. *Ākiñcaññâyatanaŋ pavedesī* ti ākiñcaññâyatanapariyosānā satta samāpattiyo maŋ jānāpesi. *Saddhā* ti imāsaŋ sattannaŋ samāpattinaŋ nibbattanatthāya saddhā. Viriyâdisu pi es' eva nayo. *Padaheyyan* ti payogaŋ kareyyaŋ.

21. [164[25]] *Na cirass' eva taŋ dhammaŋ sayaŋ abhiññā sacchikatvā upasampajja vihāsin* ti Bodhisatto[2] viriyaŋ paggahetvā katipâhass' eva satta suvaṇṇanisseniyo saṅghāṭento[3] viya satta samāpattiyo nibbattesi. Tasmā evam āha. *Lābhā no, āvuso* ti anusuyyako kir' esa Kālāmo. Tasmā, ayaŋ adhunā 'gato, kin ti katvā imaŋ dhammaŋ nibbattesī ti usūyaŋ akatvā pasanno pasādaŋ pavedento evam āha. *Ubho va santā imaŋ gaṇaŋ pariharāmā* ti mahā ayaŋ gaṇo, dve pi janā pariharāmā ti vatvā gaṇassa saññaŋ adāsi; Aham pi sattannaŋ samāpattīnaŋ lābhī, Mahāpuriso pi sattannam

[1] B. S. pariyatti°. [2] B. S. *add* kira.
[3] B. pasārento; S. sampādento.

eva; ettakā nāma[1] Mahāpurisassa santike parikammaŋ uggaṇhatha, ettakā mayhan ti majjhe bhinditvā adāsi.

22. [165[9]] *Uḷārāyā* ti uttamāya. *Pūjāyā* ti Kālāmassa kira upaṭṭhākā itthiyo pi purisā pi gandhamālâdīni gahetvā āgacchanti. Kālāmo, gacchatha, Mahāpurisaŋ pūjethā ti vadati. Te taŋ[2] pūjetvā yaŋ avasiṭṭhaŋ hoti, tena Kālāmaŋ pūjenti; mahagghāni mañcapīṭhāni āharanti; tāni pi Mahāpurisassa dāpetvā yadi avasiṭṭhaŋ hoti, attanā gaṇhāti; gatagataṭṭhāne varasenâsanaŋ Bodhisattassa jaggāpetvā sesakaŋ attanā gaṇhāti. Evaŋ uḷārāya pūjāya pūjesi.

23. [165[10]] *Nâyaŋ dhammo nibbidāyā* ti ādisu ayaŋ sattasamāpattidhammo n' eva vaṭṭe nibbindanatthāya, na virajjanatthāya, na rāgâdīnaŋ nirodhatthāya, na upasamatthāya, na abhiññeyyadhammaŋ abhijānanatthāya, na catumaggasambhodhāya, na nibbānasacchikiriyāya saŋvattatī ti attho. *Yāvad eva ākiñcaññâyatanûpapattiyā* ti yāva saṭṭhikappasahassâyuparimāṇe ākiñcaññâyatanabhave upapatti, tāvad eva saŋvattati, na tato uddhaŋ. Evam ayaŋ punarāvattanakadhammo eva; yañ ca ṭhānaŋ pāpeti, taŋ jātijarāmaraṇehi aparimuttam eva, maccupāsaparikkhittam evā ti.

24. [165[13]] Tato paṭṭhāya ca pana Mahāsatto yathā nāma chātajjhattapuriso manuññaŋ bhojanaŋ labhitvā sampiyāyamāno pi bhuñjitvā pittavasena vā semhavasena vā makkhikāvasena vā chaḍḍetvā puna ekapiṇḍam pi bhuñjissāmī ti manaŋ na uppādeti; evam eva imā satta samāpattiyo mahantena ussāhena nibbattetvā pi, tāsu imaŋ punarāvattanakâdibhedaŋ ādīnavaŋ disvā, puna imaŋ dhammaŋ āvajjissāmi vā samāpajjissāmi vā adhiṭṭhahissāmi vā vuṭṭhahissāmi vā paccavekkhissāmi vā ti cittam eva na uppādesi. *Analaṅkaritvā* ti alaŋ iminā, alaŋ iminā ti punappunaŋ alaŋ[3] karitvā. *Nibbijjā* ti nibbinditvā. *Apakkamin* ti agamāsiŋ.

25. [165[27]] *Na kho Rāmo imaŋ dhamman* ti idhâpi Bodhissatto taŋ dhammaŋ uggaṇhanto yeva aññāsi: Ayaŋ aṭṭhasamāpattidhammo na Uddakassa vācāya uggahitamatto va,[4] addhā

---

[1] B. S. janā. [2] B. maŋ.
[3] B. S analaŋ.
[4] S. *adds* ṭhapito; B. ṭhapito *for* va.

pan' esa aṭṭhasamāpattilābhī ti. Ten' assa etad ahosi: *Na kho Rāmo—pe—jānaŋ passaŋ vihāsī* ti. Sesam ettha purimavāre vuttanayen' eva veditabbaŋ.

26. [166[37]] *Yena Uruvelā Senānigamo* ti ettha *Uruvelā* ti mahāvelā. Mahāvālikārāsī ti attho. Atha vā, urū ti vālikā vuccati; velā ti mariyādā. Velâtikkamanahetu āhaṭā uru Uruvelā ti evam p' ettha attho daṭṭhabbo. Atīte kira anuppanne Buddhe dasasahassakulaputtā tāpasapabbajjaŋ pabbajitvā tasmiŋ padese viharantā ekadivasaŋ sannipatitvā katikavattaŋ akaŋsu: Kāyakamma-vacīkammāni nāma paresam pi pākaṭāni honti; manokammaŋ pana apākaṭaŋ; tasmā yo kāmavitakkaŋ vā byāpādavitakkaŋ vā vihiŋsāvitakkaŋ vā vitakketi, tassa añño codako nāma n' atthi; so attanā va attānaŋ codetvā pattapuṭena vālikaŋ āharitvā imasmiŋ ṭhāne ākiratu; idam assa daṇḍakamman ti. Tato paṭṭhāya yo tādisaŋ vitakkaŋ vitakketi, so tattha pattapuṭena vālikaŋ ākirati. Evaŋ tattha anukkamena mahā vālikarāsi jāto. Tato naŋ pacchimā janatā parikkhipitvā cetiyaṭṭhānam akāsi. Taŋ sandhāya vuttaŋ: *Uruvelā* ti mahāvelā. Mahāvālikārāsi ti attho ti. Tam eva sandhāya vuttan: Atha vā uru ti vālikā vuccati; velā ti mariyādā. Velâtikkamanahetu āhaṭā uru Uruvelā ti evam p' ettha[1] attho daṭṭhabbo ti.

27. [166[37]] *Senānigamo* ti senāya nigamo. Paṭhamakappikānaŋ kira tasmiŋ ṭhāne senānivāso ahosi; tasmā so padeso Senānigamo ti vuccati. Senānigāmo ti pi pāṭho. Senānī nāma Sujātāya pitā, tassa gāmo ti attho. *Tad avasarin* ti tattha osariŋ. *Ramaṇīyaŋ bhūmibhāgan* ti supupphitanānappakārathalajapupphavicittaŋ[2] manoramaŋ bhūmibhāgaŋ. *Pāsādikañ ca vanasaṇḍan* ti morapiñjakalāpasadisaŋ[3] pāsādajananaŋ vanasaṇḍañ ca addasaŋ. *Nadiñ ca sandantin* ti sandamānañ ca maṇikkhandhasadisavimalanīlasītalasalilaŋ Nerañjaraŋ nadiŋ addasaŋ. *Setakan* ti suparisuddhaŋ, nikkaddamaŋ. *Suppatitthan* ti anupubbagambhīrehi sundarehi titthehi upetaŋ. *Ramaṇīyan* ti rajatapaṭṭasadisavippa-

---

[1] B. S. evam ettha.
[2] B. S. °jalajathalaja°.
[3] B. S. *omit* °piñja°.

kiṇṇavālikaŋ pahūtamacchakacchapaŋ abhirāmadassanaŋ. *Samantā ca gocaragāman* ti tassa padesassa samantā avidūre gamanâgamanasampannaŋ sampattapabbajitānaŋ sulabhapiṇḍaŋ gocaragāmaŋ ca addasaŋ. *Alaŋ vatā* ti samatthaŋ vata. *Tatth' eva nisīdin* ti Bodhipallaṅke nisajjaŋ sandhāya āha. Uparisuttasmiŋ hi tatth' evā ti dukkarakārikaṭṭhānaŋ adhippetaŋ; idha pana Bodhipallaṅko. Ten' āha: Tatth' eva nisīdin ti. Alam idaŋ padhānāyā ti idaŋ ṭhānaŋ padhānatthāya samatthan ti evaŋ cintetvā nisīdin ti attho.

28. [167[12]] *Ajjhagaman* ti adhigacchiŋ, paṭilabhiŋ. *Ñāṇañ ca pana me dassanan* ti sabbadhammadassanasamatthañ ca me sabbaññutañāṇaŋ udapādi. *Akuppā me vimuttī* ti mayhaŋ arahattaphalavimutti akuppatāya ca akuppârammaṇatāya ca akuppā. Sā hi rāgâdīhi na kuppatī ti akuppatāya pi akuppā; akuppaŋ nibbānam assā ārammaṇan ti akuppârammaṇatāya pi akuppā. *Ayam antimā jātī* ti ayaŋ sabbapacchimā jāti. *N' atthi dāni punabhavo* ti idāni me puna paṭisandhi nāma n' atthī ti evaŋ paccavekkhaṇañāṇam pi me uppannan ti dasseti.

29. [167[30]] *Adhigato* ti paṭividdho. *Dhammo* ti catusaccadhammo. *Gambhīro* ti uttānabhāvapaṭikkhepavacanam etaŋ. *Duddaso* ti gambhīrattā va duddaso, dukkhena daṭṭhabbo, na sakkā sukhena daṭṭhuŋ. Duddasattā va *duranubodho*, dukkhena avabujjhitabbo, na sakkā sukhena avabujjhituŋ. *Santo* ti nibbuto. *Paṇīto* ti atappako. Idaŋ dvayaŋ lokuttaram eva sandhāya vuttaŋ. *Atakkâvacaro* ti takkena avacaritabbo, ogāhitabbo na hoti; ñāṇen' eva avacaritabbo. *Nipuṇo* ti saṇho. *Paṇḍitavedanīyo* ti sammāpaṭipadaŋ paṭipannehi paṇḍitehi veditabbo.

30. [167[32]] *Ālayârāmā* ti sattā pañcasu kāmaguṇesu[1] ālayanti[2]; tasmā te ālayā ti vuccanti; aṭṭhasatataṇhāvicaritāni ālayanti; tasmā ālayā ti vuccanti; tehi ālayehi ramantī ti ālayârāmā. Ālayesu ratā ti *ālayaratā*. Ālayesu suṭṭhu muditā ti *ālayasammuditā*. Yath' eva hi susajjitaŋ pupphaphalabharitarukkhâdisampannaŋ uyyānaŋ paviṭṭho rājā tāya tāya sampattiyā ramati, sammudito āmoditapamodito hoti,

---

[1] B. S. pañcakāmaguṇe. [2] C. ālīyanti.

na ukkaṇṭhati, sayam pi nikkhamituŋ na icchati; evam imehi pi[1] kāmâlaya-taṇhâlayehi sattā ramanti, saŋsāravaṭṭe sammuditā anukkaṇṭhitā vasanti; tena tesaŋ Bhagavā duvidham pi ālayaŋ uyyānabhūmiŋ viya dassento *ālayārāmā* ti ādim āha.

31. [167[35]] *Yadidan* ti nipāto. Tassa, ṭhānaŋ sandhāya yaŋ idan ti, paṭiccasamuppādaŋ sandhāya yo ayan ti ayam[2] attho daṭṭhabbo. *Idappaccayatā-paṭiccasamuppādo* ti imesaŋ paccayā idappaccayā; idappaccayā eva idappaccayatā; idappaccayatā ca sā, paṭiccasamuppādo cā ti idappaccayatā-paṭiccasamuppādo. Saṅkhārâdipaccayānaŋ etaŋ adhivacanaŋ. *Sabbasaṅkhārasamatho* ti ādi sabbaŋ nibbānam eva. Yasmā hi taŋ āgamma sabbasaṅkhāravipphanditāni sammanti, upasammanti, tasmā *sabbasaṅkhārasamatho* ti vuccati. Yasma ca taŋ āgamma sabbe upadhayo paṭinissaṭṭhā honti, sabbā taṇhā khīyanti, sabbe kilesarāgā virajjanti, sabbaŋ dukkhaŋ nirujjhati, tasmā *sabbûpadhipaṭinissaggo*, *taṇhakkhayo*, *virāgo*, *nirodho* ti vuccati. Sā pan' esā taṇhā bhavena bhavaŋ, phalena vā saddhiŋ kammaŋ vinati, saŋsibbatī ti katvā vānan ti vuccati. Tato nikkhantaŋ vānato ti *nibbānaŋ*.

32. [168[2]] *So mam' assa kilamatho* ti yā ajānantānaŋ desanā nāma, so mama kilamatho assa. Sā mama vihesā assā ti attho. Kāyakilamatho c' eva kāyavihesā ca assā ti vuttaŋ hoti. Citte pana ubhayam p' etaŋ Buddhānaŋ n' atthi. *Api 'ssū* ti anubrūhanatthe nipāto. So, na kevalaŋ etad ahosi, imā pi gāthā paṭibhaŋsū ti dipeti. *Man* ti mama *Anacchariyā* ti anu acchariyā. *Paṭibhaŋsū* ti paṭibhānasaṅkhātassa ñāṇassa gocarā ahesuŋ; parivitakkayitabbataŋ pāpuṇiŋsu.

33. [168[5]] *Kicchenā* ti dukkhena[1]; na dukkhāpaṭipadāya. Buddhānaŋ hi cattāro maggā sukhāpaṭipadā va honti. Pāramīpūraṇakāle pana sarāga-sadosa-samohass' eva sato āgatâgatānaŋ yācakānaŋ, alaṅkatapaṭiyattaŋ sīsaŋ kantitvā, galalohitaŋ nīharitvā, su-añjitāni akkhīni uppāṭetvā, kulavaŋsapadīpaŋ puttaŋ, manāpacāriniŋ bhariyan ti evam ādīni dentassa, aññāni ca Khantivādisadisesu attabhāvesu chejjabhejjâdīni pāpuṇantassa āgamanīyapaṭipadaŋ sandhāy' etaŋ

---

[1] B. S. *omit.* [2] B. S. evam.

vuttaŋ. *H' alan* ti ettha hakāro nipātamatto. Alan ti attho. *Pakāsitun* ti desituŋ. Evaŋ kicchena adhigatassa dhammassa alaŋ desituŋ,[1] pariyattaŋ desituŋ. Ko attho desitenā ti vuttaŋ hoti. *Rāgadosaparetehi* ti rāgadosaphuṭṭhehi, rāgadosânugatehi vā.

34. [168[7]] *Paṭisotagāmin* ti niccâdīnaŋ paṭisotaŋ aniccaŋ, dukkham anattā asubhan ti evaŋ gataŋ catusaccadhammaŋ. *Rāgarattā* ti kāmarāgena bhavarāgena diṭṭhirāgena ca rattā. Na *dakkhintī* ti aniccaŋ dukkham anattā asubhan ti iminā sabhāvena na passissanti. Te apassante ko sakkhissati evaŋ gāhāpetuŋ? *Tamokkhandhena āvaṭā* ti avijjārāsinā ajjhotthaṭā.[2]

35. [168[9]] *Appossukkatāyā* ti nirussukkabhāvena. Adesetukāmatāyā ti attho. Kasmā pan' assa evaŋ cittaŋ nami? Na nu esa, mutto mocessāmi, tiṇṇo tāressāmi,[3]

" Kim me aññātavesena dhammaŋ sacchikaten' idha
sabbaññutaŋ pāpuṇitvā tārayissaŋ sadevakan " ti

(Jā. i. 14)

patthanaŋ katvā pāramiyo pūretvā sabbaññutaŋ patto ti? Saccam etaŋ.[4] Paccavekkhaṇânubhāvena pan' assa evaŋ cittaŋ nami. Tassa hi sabbaññutaŋ patvā sattānaŋ kilesagahanataŋ, dhammassa ca gambhīrataŋ paccavekkhantassa sattānaŋ kilesagahanatā ca dhammagambhīratā ca sabbâkārena pākaṭā jātā. Ath' assa, ime sattā kañjiyapuṇṇâlābu viya, takkabharitacāṭi viya, vasātelapīta[5]-pilotikā viya, añjanamakkhitahattho viya kilesabharitā atisaṅkiliṭṭhā rāgarattā dosaduṭṭhā mohamūḷhā, te kiŋ nāma paṭivijjhissantī ti cintayato kilesagahanapaccavekkhaṇânubhāvenâpi evaŋ cittaŋ nami.

36. Ayañ ca[6] dhammo paṭhavīsandhāraka-udakakkhandho viya gambhīro, pabbatena paṭicchādetvā ṭhapitasāsapo viya duddaso, satadhā bhinnassa vālassa koṭiyā[7] koṭipaṭipādanaŋ viya duranubodho. Na nu mayā hi imaŋ dhammaŋ paṭivijjhituŋ vāyamantena adinnaŋ dānaŋ nāma n' atthi, arakkhitaŋ

[1] B. S. vibhajituŋ. [2] B. S. ajjhotthatā.
[3] B. S. °mī ti. [4] S. eva; B. S. *add* tad evaŋ.
[5] S. vasātemita-. [6] B. S. *omit.* [7] B. S. koṭi viya.

silaŋ nāma . . . apūritā kāci pāramī nāma n' atthi ? Tassa me nirussāhaŋ viya Mārabalaŋ vidhamantassâpi paṭhavī na kampittha; pathamayāme pubbenivāsaŋ anussarantassâpi na kampittha; majjhimayāme dibbacakkhuŋ sodhentassâpi na kampittha; pacchimayāme paṭiccasamuppādaŋ paṭivijjhantass' eva me dasasahassī lokadhātu kampittha. Iti mādisenâpi tikkhañāṇena kicchen' evâyaŋ dhammo paṭividdho. Taŋ lokiyamahājanā kathaŋ paṭivijjhissantī ti dhammagambhīratāpaccavekkhaṇânubhāvenâpi[1] evaŋ cittaŋ namī ti veditabbaŋ.

37. Api ca Brahmunā yācite desetukāmatāya pi 'ssa evaŋ cittaŋ nami. Jānāti hi Bhagavā: mama appossukkatāya citte namamāne Mahābrahmā dhammadesanaŋ yācissati[2]; ime ca sattā Brahmagarukā, te, Satthā kira dhammaŋ na desetukāmo ahosi, atha naŋ Mahābrahmā yācitvā desāpesi; santo vata, bho, dhammo paṇīto ti maññamānā sussūsissantī ti. Idam pi 'ssa kāraṇaŋ paṭicca appossukkatāya cittaŋ nami; no dhammadesanāya ti veditabbaŋ.

38. [168[11]] *Sahampatissā* ti so kira Kassapassa Bhagavato sāsane Sahako nāma thero paṭhamajjhānaŋ nibbattetvā paṭhamajjhānabhūmiyaŋ kappâyuka-Mahābrahmā[3] hutvā nibbatto. Tatra naŋ Sahampati Brahmā ti sañjānanti. Taŋ sandhāy' āha: *Brahmuno Sahampatissā* ti. *Nassati vatā* ti so kira imaŋ saddaŋ tathā nicchāresi, yathā dasasahassilokadhātubrahmāno sutvā sabbe sannipatiŋsu. *Yatra hi nāmā* ti yasmiŋ nāma loke. *Purato pāturahosī* ti tehi dasahi Brahmasahassehi saddhiŋ pāturahosi. *Apparajakkhajātikā* ti paññāmaye akkhimhi appaŋ parittaŋ rāgadosamoharajaŋ etesaŋ, evaŋsabhāvā ti apparajakkhajātikā. *Assavanatā* ti assavanatāya. *Bhavissantī* ti purima-Buddhesu dasapuññakiriyavasena katâdhikārā paripākagatapadumāni viya suriyarasmisamphassaŋ, dhammadesanaŋ yeva akaṅkhamānā catuppadikagāthâvasāne ariyabhūmiŋ okkamanârahā na eko, na dve, anekasatasahassā dhammassa aññātāro bhavissantī ti dasseti.

---

[1] B. S. °gambhīratāya. [2] B. S. °tī ti.
[3] B. S. *omit* Mahā.

39. [168[25]] *Pāturahosī* ti pātubhavi. *Samalehi cintito* ti samalehi chahi satthārehi cintito. Te hi puretaraŋ uppajjitvā sakala-Jambudīpe kaṇṭake pattharamānā viya, visaŋ siñcamānā viya ca samalaŋ micchādiṭṭhidhammaŋ desayiŋsu. *Apāpur' etan* ti vivara etaŋ. *Amatassa dvāran* ti amatassa nibbānassa dvārabhūtaŋ ariyamaggaŋ. *Suṇantu dhammaŋ vimalenânubuddhan* ti ime sattā, rāgâdimalānaŋ abhāvato vimalena Sammāsambuddhena anubuddhaŋ catusaccadhammaŋ suṇantu tāva, Bhagavā ti yācati. *Sele yathā pabbatamuddhani ṭhito* ti selamaye ekaghane pabbatamuddhani yathā ṭhito va. Na hi tattha ṭhitassa dassanatthaŋ gīvukkhipanapasāraṇâdikiccaŋ atthi. *Tathûpaman* ti tappaṭibhāgaŋ, selapabbatûpamaŋ.

40. Ayaŋ pan' ettha saṅkhepattho: Yathā selapabbatamuddhani ṭhito va cakkhumā puriso samantato janataŋ passeyya, tathā[1] tvam pi, sumedha sundarapañña, sabbaññutañāṇena samantacakkhu Bhagavā dhammamayaŋ paññāmayaŋ pāsādam āruyha sayaŋ apetasoko sokâvatiṇṇaŋ jātijarâbhibhūtañ ca janataŋ avekkhassu, upadhāraya, upaparikkha.

41. Ayaŋ pan' ettha adhippāyo: Yathā hi pabbatapāde samantā mahantaŋ khettaŋ katvā tattha kedārapāḷisu kuṭikāyo katvā rattiŋ aggiŋ jāleyyuŋ. Caturaṅgasamannāgatañ ca andhakāraŋ assa. Atha tassa pabbatassa matthake ṭhatvā cakkhumato purisassa bhūmiŋ olokayato n' eva khettaŋ, na kedārapāḷiyo, na kuṭiyo, na tattha sayitamanussā paññāyeyyuŋ; kuṭikāsu pana aggijālāmattam[2] eva paññāyeyya. Evaŋ dhammapāsādaŋ āruyha sattakāyaŋ[3] olokayato Tathāgatassa, ye te akatakalyāṇā sattā, te ekavihāre dakkhiṇajāṇupasse nisinnā pi Buddhacakkhussa āpāthaŋ n' āgacchanti; rattikhittā sarā viya honti. Ye pana katakalyāṇā veneyyapuggalā, te ev' assa dūre pi ṭhitā āpāthaŋ āgacchanti, so[4] aggi viya, Himavantapabbato viya ca. Vuttam pi c' etaŋ:

---

[1] B. S. *omit.* [2] B. S. °mattakam.
[3] B. S. sattanikāyaŋ. [4] C. te.

"Dūre santo pakāsenti Himavanto va pabbato
asant' ettha na dissanti rattikhittā yathā sarā" ti
(Dh. 304).

42. [169[1]] *Uṭṭhehī* ti Bhagavato dhammadesanatthaŋ cārikācaraṇaŋ[1] yācanto bhaṇati. *Vīrā* ti ādisu Bhagavā viriyavantatāya *vīro*; devaputta-maccu-kilesamārānaŋ vijitattā *vijitasaṅgāmo*; jātikantārâdinittharaṇatthāya veneyyasatthavāhanasamatthatāya satthavāho; kāmacchanda-iṇassa abhāvato *anaṇo* ti veditabbo.

43. [169[5]] *Ajjhesanan* ti yācanaŋ. *Buddhacakkhunā* ti indriyaparopariyattañāṇena[2] ca āsayânusayañāṇena ca. Imesaŋ hi dvinnaŋ ñāṇānaŋ Buddhacakkhū ti nāmaŋ; sabbaññutañāṇassa samantacakkhū ti; tiṇṇaŋ maggañāṇānaŋ dhammacakkhū ti. *Apparajakkhe* ti ādisu yesaŋ vuttanayen' eva paññācakkhumhi rāgâdirajaŋ appaŋ, te *apparajakkhā*. Yesaŋ taŋ mahantaŋ, te *mahārajakkhā*. Yesaŋ saddhâdini indriyāni tikkhāni te *tikkhindriyā*. Yesaŋ tāni mudūni te *mudindriyā*. Yesaŋ te yeva saddhâdayo ākārā sundarā te *svākārā*. Ye kathitakāraṇaŋ sallakkhenti, sukhena sakkā honti viññāpetuŋ, te *suviññāpayā*. Ye paralokañ c' eva vajjañ ca bhayato passanti, te *paralokavajjabhayadassāvino* nāma.

44. Ayaŋ pan' ettha pāḷi: "Saddho puggalo apparajakkho, assaddho puggalo mahārajakkho. Āraddhaviriyo . . . kusīto . . . Upaṭṭhitassati . . . muṭṭhassati . . . Samāhito . . . asamāhito . . . Paññavā . . . duppañño puggalo mahārajakkho." Tathā, "Saddho puggalo tikkhindriyo—pe—Paññāvā puggalo paralokavajjabhayadassāvī, duppañño puggalo na paralokavajjabhayadassāvī. Loko ti khandhaloko, dhātuloko, āyatanaloko, sampattibhavaloko, sampattisambhavaloko, vipattibhavaloko, vipattisambhavaloko. Eko loko: sabbe sattā āhāraṭṭhitikā. Dve lokā: nāmañ ca rūpañ ca. Tayo lokā: tisso vedanā. Cattāro lokā: cattāro āhārā. Pañca lokā: pañcupādānakkhandhā. Cha lokā: cha ajjhattikāni āyatanāni. Satta lokā: satta viññāṇaṭṭhitiyo. Aṭṭha lokā: aṭṭha lokadhammā. Nava lokā nava sattâvāsā. Dasa lokā: das' āyatanāni. Dvādasa lokā: dvādas' āyatanāni.

---

[1] S. cārikañ caraṇaŋ. [2] B. S. °pariyatti°.

Aṭṭhārasa lokā: aṭṭhārasa dhātuyo. Vajjan ti sabbe kilesā vajjā, sabbe duccaritā vajjā, sabbe abhisaṅkhārā vajjā, sabbe bhavagāmikammā vajjā. Iti imasmiñ ca loke imasmiñ ca vajje tibbā bhayasaññā paccupaṭṭhitā hoti, seyyathā pi ukkhittâsike vadhake. Imehi paññāsāya ākārehi imāni pañc' indriyāni jānāti, passati, aññāti paṭivijjhati. Idaŋ Tathāgatassa indriyaparopariyatte ñāṇan " ti (Ps. i. 122).

45. [169[11]] *Uppaliniyan* ti uppalavane. Itaresu pi es' eva nayo. *Antonimuggaposīnī* ti yāni anto nimuggāni yeva posiyanti. *Udakaŋ accuggamma tiṭṭhantī* ti udakaŋ atikkamitvā tiṭṭhanti. Tattha yāni accuggamma ṭhitāni, tāni suriyarasmisamphassaŋ āgamayamānā ṭhitāni ajjapupphanakāni. Yāni samodakaŋ ṭhitāni, tāni sve pupphanakāni. Yāni udakā anuggatāni antonimuggaposīni, tāni tatiyadivase pupphanakāni. Udakā pana anuggatāni aññāni pi saroga-uppalāni[1] nāma atthi, yāni n' eva pupphissanti, macchakacchapabhakkhān' eva bhavissanti, tāni pāḷiŋ n' ārūḷhāni; āharitvā pana dīpetabbānī ti dīpitāni.

46. Yath' eva hi tāni catubbidhāni pupphāni evam eva ugghaṭitaññū, vipacitaññū, neyyo, padaparamo ti cattāro puggalā. Tattha yassa puggalassa saha udāhaṭavelāya dhammâbhisamayo hoti, ayaŋ vuccati puggalo ugghaṭitaññū. Yassa puggalassa saṅkhittena bhāsitassa vitthārena atthe vibhajiyamāne dhammâbhisamayo hoti, ayaŋ vuccati puggalo vipacitaññū. Yassa puggalassa uddesato[2] paripucchato[2] yoniso manasikaroto kalyāṇamitte sevato bhajato payirupāsato[3] dhammâbhisamayo hoti, ayaŋ vuccati puggalo neyyo. Yassa puggalassa bahum pi suṇato bahum pi bhaṇato bahum pi dhārayato bahum pi vācayato na tāya jātiyā dhammâbhisamayo hoti, ayaŋ vuccati puggalo padaparamo.

47. Tattha Bhagavā uppalavanâdisadisaŋ dasasahassilokadhātuŋ olokento ajjapupphanakāni viya ugghaṭitaññū,[4] svepupphanakāni viya vipacitaññū, tatiyadivase pupphanakāni viya neyye,[5] macchakacchapabhakkhāni pupphāni viya

---

[1] B. S. -uppalâdīni.
[2] B. S. *add* pi.
[3] B. *adds* anupubbena.
[4] B. ugghāṭitaññū.
[5] B. S. neyyo.

padaparame ca[1] addasa. Passanto ca, ettakā apparajakkhā, ettakā mahārajakkhā, tatrâpi ettakā ugghaṭitaññū ti evaŋ sabbâkārato va addasa. Tattha tiṇṇaŋ puggalānaŋ imasmiŋ yeva attabhāve Bhagavato dhammadesanā atthaŋ sādheti; padaparamānaŋ anāgatatthāya vāsanā hoti.

48. Atha Bhagavā imesaŋ catunnaŋ puggalānaŋ atthâvahaŋ dhammadesanaŋ viditvā desetukamyataŋ uppādetvā puna sabbe pi tīsu bhavesu satte bhabbâbhabbavasena dve koṭṭhāse akāsi, ye sandhāya vuttaŋ: "Ye te sattā kammâvaraṇena samannāgatā, vipākâvaraṇena samannāgatā, kilesâvaraṇena samannāgatā, assaddhā, acchandikā, duppaññā abhabbā niyāmaŋ okkamituŋ kusalesu dhammesu sammattaŋ, ime te sattā abhabbā. Katame te sattā bhabbā? Ye te sattā na kammâvaraṇena—pe—ime te sattā bhabbā" ti (Ps. i. 124). Tattha sabbe pi abhabbapuggale pahāya bhabbapuggale yeva ñāṇena pariggahetvā ettakā rāgacaritā, ettakā dosa — pe — moha . . . vitakka . . . saddhā . . . buddhicaritā ti cha koṭṭhāse akāsi; evaŋ katvā dhammaŋ desissāmī ti cintesi.

49. [169[23]] *Paccabhāsin* ti paṭiabhāsiŋ. *Apārutā* ti vivaṭā. *Amatassa dvārā* ti ariyamaggo. So hi amatasaṅkhātassa nibbānassa dvāraŋ. So mayā vivaritvā ṭhapito ti dasseti. *Pamuñcantu saddhan* ti sabbe attano saddhaŋ pamuñcantu,[2] vissajjentu. Pacchimapādadvaye[3] ayam attho: Ahaŋ hi attano *paguṇaŋ* suppavattitam pi imaŋ *paṇītaŋ* uttamadhammaŋ kāyavācākilamathasaññī hutvā *na bhāsiŋ;* idāni pana sabbo jano saddhābhājanaŋ upanetu: puressāmi nesaŋ saṅkappan ti.

50. [169[31]] *Tassa mayhaŋ, bhikkhave, etad ahosī* ti etaŋ ahosi: *Kassa nu kho ahaŋ paṭhamaŋ dhammaŋ deseyyan* ti ayaŋ dhammadesanāpaṭisaŋyutto vitakko udapādī ti attho. Kadā pan' esa udapādī ti? Buddhabhūtassa aṭṭhame sattâhe.

51. Tatrâyaŋ ānupubbikathā: Bodhisatto kira mahâbhinikkhamanadivase vivaṭaŋ itthâgāraŋ disvā saŋviggahadayo, Kanthakaŋ[4] āharā ti Channaŋ āmantetvā Channasahāyo as-

---

[1] B. S. °mo ti. [2] B. S. muñcantu. [3] B. S. °padadvaye.
[4] B. Kaṇṭakaŋ; S. Kaṇṭhakaŋ (*so always*).

sarājapiṭṭhigato nagarato nikkhamitvā Kanthakanivattana-cetiyaṭṭhānaŋ nāma dassetvā tīṇi rajjāni atikkamma Anoma-nadītīre pabbajitvā anupubbena cārikaŋ caramāno Rājagahe piṇḍāya caritvā Paṇḍavapabbate nisinno, Magadhissarena[1] nāmagottaŋ pucchitvā, imaŋ rajjaŋ paṭicchāhī ti vutto, alaŋ, mahārāja, na mayhaŋ rajjen' attho, ahaŋ rajjaŋ pahāya lokahitatthāya padhānam anuyuñjitvā loke vivattachado[2] Buddho bhavissāmī ti nikkhanto ti vatvā, tena hi Buddho hutvā paṭhamaŋ mayhaŋ vijitaŋ osareyyāsī ti paṭiññaŋ gahito Kālāmañ ca Uddakañ ca upasaṅkamitvā tesaŋ dhammadesanāya sāraŋ avindanto tato pakkamitvā Uruvelāya chabbassāni dukkarakārikaŋ karonto pi amataŋ paṭivijjhituŋ asakkonto oḷārikâhārapaṭisevanena kāyaŋ santappesi.

52. Tadā ca Uruvelagāme Sujātā nāma kuṭumbiyadhītā ekasmiŋ nigrodharukkhe patthanaŋ akāsi: sacâhaŋ samajātikaŋ kulagharaŋ gantvā paṭhamagabbhe puttaŋ labhissāmi, balikammaŋ karissāmī ti. Tassā sā patthanā samijjhi. Sā Visākhapuṇṇamadivase pāto va balikammaŋ karissāmī ti rattiyā paccūsasamaye eva[3] pāyāsaŋ paṭiyādesi. Tasmiŋ pāyāse paccamāne mahantā mahantā bubbuḷā uṭṭhahitvā dakkhiṇâvattā hutvā sañcaranti; ekaphusitam pi bahi na gacchati; Mahābrahmā chattaŋ dhāresi; cattāro Lokapālā khaggahatthā ārakkhaŋ gaṇhiŋsu; Sakko alātāni samānento aggiŋ jālesi; devatā catusu dīpesu ojaŋ saŋharitvā tattha pakkhipiŋsu.

53. Bodhisatto bhikkhācārakālaŋ āgamayamāno pāto va gantvā rukkhamūle nisīdi. Rukkhamūlasodhanatthāya[4] gatā[5] dhātī āgantvā Sujātāya ārocesi: devatā rukkhamūle nisinnā ti. Sujātā sabbaŋ pasādhanaŋ pasādhetvā satasahassagghanake suvaṇṇathāle pāyāsaŋ vaḍḍhetvā aparāya suvaṇṇapātiyā pidahitvā ukkhipitvā gatā Mahāpurisaŋ disvā sah' eva pātiyā hatthe ṭhapitvā vanditvā, yathā mayhaŋ manoratho nippanno, evaŋ tumhākam pi nipphajjatū ti vatvā pakkāmi.

---

[1] S. Bimbisārena; B. Magadhissarena raññā.
[2] S. vivaṭa°; B. vivaṭṭa°. [3] S. evaŋ; B. evarūpaŋ.
[4] B. °mūle; S. °mūlaŋ. [5] B. S. āgatā.

54. Bodhisatto Nerañjarāya tīraŋ gantvā suvaṇṇathālaŋ tīre ṭhapetvā nahātvā paccuttaritvā ekūnapaṇṇāsa piṇḍe karonto pāyāsaŋ paribhuñjitvā sacâhaŋ ajja Buddho bhavissāmi, thālaŋ paṭisotaŋ gacchatū ti khipi. Thālaŋ paṭisotaŋ gantvā thokaŋ ṭhatvā Kāḷanāgarājassa bhavanaŋ pavisitvā tiṇṇaŋ Buddhānaŋ ṭhālāni ukkhipitvā aṭṭhāsi.

55. Mahāsatto vanasaṇḍe divāvihāraŋ katvā sāyaṇhasamaye Sotthikena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā Bodhimaṇḍalaŋ āruyha dakkhiṇadisābhāge aṭṭhāsi. So padeso paduminipatte udabindu viya akampittha. Mahāsatto, ayaŋ mama guṇaŋ dhāretuŋ na sakkotī ti pacchimadisābhāgaŋ agamāsi. So pi tath' eva kampittha. Uttaradisābhāgaŋ agamāsi. So pi tath' eva kampittha. Puratthimadisābhāgaŋ agamāsi. Tattha pallaṅkapamāṇaṭṭhānaŋ sunikhātaindakhīlo viya niccalam ahosi. Mahāsatto, idaŋ ṭhānaŋ sabba-Buddhānaŋ kilesapañjaraviddhaŋsanaṭṭhānan ti tāni tiṇāni agge gahetvā cālesi. Tāni cittakārena tūlikaggena paricchinnāni viya ahesuŋ. Bodhisatto, bodhiŋ appatvā imaŋ pallankan na bhindissāmī ti caturaṅgaviriyaŋ adhiṭṭhahitvā pallaṅkaŋ ābhujitvā nisīdi.

56. Taŋ khaṇaŋ yeva Māro bāhusahassaŋ māpetvā diyaḍḍhayojanasatikaŋ Girimekhalaŋ nāma hatthiŋ āruyha navayojanaŋ Mārabalaŋ gahetvā addhakkhikena olokayamāno pabbato viya ajjhottharanto upasaṅkami. Mahāsatto, mayhaŋ dasa pāramiyo purentassa añño samaṇo vā brāhmaṇo vā devo vā Māro vā Brahmā vā sakkhī n' atthi; Vessantarattabhāve pana mayhaŋ sattasu ṭhānesu[1] mahāpaṭhavī sakkhī ahosi; idāni pi me ayam eva acetanā kaṭṭhakaliṅgarûpamā mahāpaṭhavī sakkhī ti hatthaŋ pasāresi. Mahāpaṭhavī tāvad eva ayadaṇḍena pahaṭakaŋsathālaŋ viya ravasataŋ ravasahassaŋ muñcamānā viravitvā parivattamānā Mārabalaŋ cakkavāḷamukhavaṭṭiyaŋ puñjam akāsi.

57. Mahāsatto suriye dharamāne yeva Mārabalaŋ vidhamitvā paṭhamayāme pubbenivāsañāṇaŋ majjhimayāme dibbacakkhuŋ visodhetvā pacchimayāme paṭiccasamuppāde ñāṇaŋ otāretvā vaṭṭavivaṭṭaŋ sammasanto aruṇodaye Buddho

---

[1] B. vāresu.

hutvā, mayā anekakappakoṭisatasahassaŋ addhānaŋ imassa pallaṅkassa atthāya vāyāmo kato ti sattâhaŋ ekapallaṅkena nisīdi.

58. Atha ekaccānaŋ devatānaŋ, kin nu kho aññe pi Buddhattakarā dhammā atthī ti kaṅkhā udapādi. Atha Bhagavā aṭṭhame divase samāpattito uṭṭhāya devatānaŋ kaṅkhaŋ ñatvā kaṅkhāvidhamanatthaŋ ākāse uppattitvā yamakapāṭihāriyaŋ dassetvā tāsaŋ kaṅkhaŋ vidhamitvā pallaṅkato īsakaŋ pācīnanissite uttaradisābhāge ṭhatvā cattāri asaṅkheyyāni kappasatasahassañ ca pūritānaŋ pāramīnaŋ phalâdhigamaṭṭhānaŋ pallaṅkañ c' eva Bodhirukkhañ ca animisehi akkhīhi olokayamāno sattâhaŋ vītināmesi. Taŋ ṭhānaŋ Animisacetiyaŋ nāma jātaŋ.

59. Atha pallaṅkassa ca ṭhitaṭṭhānassa ca antarā puratthimapacchimato āyate Ratanacaṅkame caṅkamanto sattâhaŋ vītināmesi. Taŋ ṭhānaŋ Ratanacaṅkamacetiyaŋ nāma jātaŋ. Tato pacchimadisābhāge devatā ratanagharaŋ māpayiŋsu. Tattha pallaṅkena nisīditvā Abhidhammapiṭakaŋ, visesato c' ettha anantanayaŋ samanta-Paṭṭhānaŋ vicinanto sattâhaŋ vītināmesi. Taŋ ṭhānaŋ Ratanagharacetiyaŋ nāma jātaŋ.

60. Evaŋ Bodhisamīpe yeva cattāri sattâhāni vītināmetvā pañcame sattâhe Bodhirukkhamūlā yena Ajapālanigrodho ten' upasaṅkami. Tatrâpi dhammaŋ vicinanto yeva vimuttisukhañ ca paṭisaŋvedento nisīdi. Dhammaŋ vicinanto c' ettha evaŋ Abhidhamme nayamaggaŋ sammasi: Paṭhamaŋ Dhammasaṅgaṇippakaraṇaŋ nāma; tato Vibhaṅgappakaraṇaŋ, Dhātukathāpakaraṇaŋ, Puggalapaññattippakaraṇaŋ, Kathāvatthupakaraṇaŋ nāma, Yamakaŋ nāma, tato Mahāpakaraṇaŋ Paṭṭhānaŋ nāmā ti.

61. Tatth' assa saṇhasukhuma-Paṭṭhānamhi citte otiṇṇe pīti uppajji. Pītiyā uppannāya lohitaŋ pasīdi. Lohite pasanne chavi pasīdi. Chaviyā pasannāya puratthimakāyato kūṭâgārâdippamāṇā rasmiyo uṭṭhahitvā ākāse pakkhannachaddantanāgakulaŋ viya pācīnadisāya anantāni cakkavāḷāni pakkhannā.[1] Pacchimakāyato uṭṭhahitvā pacchimadisāya, dakkhiṇaŋsakūṭato uṭṭhahitvā dakkhiṇadisāya, vā-

[1] B. pakkhandā.

maŋsakūṭato uṭṭhahitvā uttaradisāya anantāni cakkavāḷāni pakkhannā.[1] Pādatalehi pavāḷaṅkuravaṇṇā rasmiyo nikkhamitvā mahāpaṭhaviŋ vinibbhijja[2] udakaŋ dvidhā bhinditvā vātakkhandhaŋ padāletvā ajaṭâkāsaŋ pakkhannā. Sīsato samparivattiyamānaŋ maṇidāmaŋ viya nīlavaṇṇā rasmivaṭṭi uṭṭhahitvā cha devaloke vinivijjhitvā nava Brahmaloke[3] atikkamma ajaṭâkāsaŋ pakkhannā. Tasmiŋ divase aparimāṇesu cakkavāḷesu aparimāṇā sattā sabbe suvaṇṇavaṇṇā va ahesuŋ. Taŋ divasañ ca pana Bhagavato sarīrā nikkhantā yāv' ajjadivasā pi tā rasmiyo anantalokadhātuyo gacchanti yeva.

62. Evaŋ Bhagavā Ajapālanigrodhe sattâhaŋ vītināmetvā tato aparaŋ sattâhaŋ Mucalinde nisīdi. Nisinnamattass' eva c' assa sakalaŋ cakkavāḷagabbhaŋ pūrento mahā akālamegho udapādi. Evarūpo kira mahāmegho dvīsu yeva kālesu vassati: cakkavattimhi vā uppanne, Buddhe vā. Idha Buddhakāle udapādi.

63. Tasmiñ ca[4] pana uppanne Mucalindo nāma[4] nāgarājā cintesi: Ayaŋ megho Satthari mayhaŋ bhavanaŋ paviṭṭhamatte[5] uppanno, vāsâgāram assa laddhuŋ vaṭṭatī ti. So sattaratanamayaŋ pāsādaŋ nimminituŋ[6] sakkonto pi, evaŋ kate mayhaŋ mahapphalaŋ na bhavissati, Dasabalassa kāyaveyyāvaccaŋ karissāmī ti mahantaŋ attabhāvaŋ katvā Satthāraŋ sattakkhattuŋ bhogehi parikkhipitvā upariphaṇaŋ dhāresi. Parikkhepassa anto okāso heṭṭhā Lohapāsādappamāṇo ahosi. Icchiticchitena iriyāpathena Satthā viharissatī ti hi[4] nāgarājassa ajjhāsayo ahosi. Tasmā evaŋ mahantaŋ okāsaŋ parikkhipi. Majjhe ratanapallaṅko paññatto hoti. Upari suvaṇṇatārakavicittaŋ samosaritakusumagandhadāmaŋ celavitānaŋ ahosi. Catusu koṇesu gandhatelena dīpā jālitā.[7] Catusu disāsu vivaritvā candanakaraṇḍakā ṭhapitā.

64. Evaŋ Bhagavā taŋ sattâhaŋ tattha vītināmetvā, tato aparaŋ sattâhaŋ rājâyatane nisīdi. Rājâyatanato aṭṭhame sattâhe Sakkena devānam indena ābhataŋ dantakaṭṭhañ ca

---

[1] B. pakkhandā. [2] B. S. vinivijjhitvā.
[3] B. *adds* Vehapphale pañca Suddhâvāse ca.
[4] B. S. *omit.* [5] B. S. *add* va.
[6] S. nimmituŋ. [7] B. S. jalitā.

osadhaharīṭakañ[1] ca khāditvā mukhaŋ dhovitvā catuhi Lokapālehi upanīte paccagghe selamaye patte Tapussa[2]-Bhallikānaŋ piṇḍapātaŋ paribhuñjitvā puna paccāgantvā Ajapālanigrodhe nisinnassa sabba-Buddhānaŋ āciṇṇo ayaŋ vitakko udapādi.

65. [169[34]] Tattha *paṇḍito* ti paṇḍiccena samannāgato. *Vyatto* ti veyyattiyena samannāgato. *Medhāvī* ti ṭhānuppattiyā[3] paññāya samannāgato. *Apparajakkhajātiko* ti samāpattiyā vikkhambhitattā nikkilesajātiko visuddhasatto. *Ājānissatī* ti sallakkhessati, paṭivijjhissati. *Ñāṇañ ca pana me* ti mayham pi sabbaññutañāṇaŋ uppajji. Bhagavā kira devatāya kathiten' eva niṭṭhaŋ agantvā sayam pi sabbaññutañāṇena olokento ito sattadivasamatthake kālaŋ katvā Ākiñcaññâyatane nibbatto ti addasa. Taŋ sandhāy' āha: *Ñāṇañ ca pana me dassanaŋ udapādī* ti. *Mahājāniyo* ti sattadivasabbhantare pattabbamaggaphalato parihīnattā mahatī jāni assā ti mahājāniyo. Akkhaṇe nibbatto. Gantvā desiyamānam pi 'ssa sotuŋ sotappasādo n' atthi; idha[4] dhammadesanaṭṭhānaŋ āgamanapādo pi n' atthi. Evaŋ mahājāniyo jāto ti dasseti.

66. [170[15]] *Abhidosakālakato* ti aḍḍharatte kālakato. *Ñāṇañ ca pana me* ti mayhaŋ sabbaññutañāṇaŋ udapādi. Idhâpi kira Bhagavā devatāya vacanena sanniṭṭhānaŋ akatvā sabbaññutañāṇena olokento hiyyo aḍḍharatte kālaŋ katvā Uddako Rāmaputto Nevasaññānâsaññâyatane nibbatto ti addasa; tasmā evam āha. Sesaŋ purimanaysadisam eva.

67. [170[23]] *Bahukārā* ti bahûpakārā. *Padhānapahitattaŋ upaṭṭhahiŋsū* ti padhānatthāya pesitattabhāvaŋ vasanaṭṭhāne pariveṇasammajjanena pattacīvaraŋ gahetvā anubandhanena mukhodaka-dantakaṭṭhadānâdinā ca upaṭṭhahiŋsu. Ke pan' ete[5] Pañcavaggiyā nāma ? Ye te,

> " Rāmo Dhajo Lakkhaṇo câpi[6] Mantī
> Yañño ca[7] Bhojo Suyāmo Sudatto
> ete tadā aṭṭha ahesuŋ brāhmaṇā
> chaḷaṅgavā mantaŋ viyākariŋsū " ti (Jā. i. 56).

---

[1] B. osaṭṭha°; S. osatha°. [2] C. Tapassu-.
[3] B. S. ṭhānuppattikāya. [4] S. idaŋ.
[5] B. S. pana te. [6] B. S. Joti. [7] B. S. Subhojo.

Bodhisattassa jātakāle supinapaṭiggāhakā c' eva lakkhanapaṭiggāhakā ca aṭṭha brāhmaṇā, tesu tayo dvedhā byākariŋsu: imehi lakkhaṇehi samannāgato agāraŋ ajjhāvasamāno rājā hoti cakkavattī, pabbajjamāno Buddho ti. Pañca brāhmaṇā ekabyākaraṇā[1] ahesuŋ: imehi lakkhaṇehi samannāgato agāre na tiṭṭhati, Buddho va hotī ti. Tesu purimā tayo yathāmantapadaŋ gatā. Ime pana pañca mantapadaŋ atikkantā. Te attanā laddhaŋ puṇṇapattaŋ ñātakānaŋ vissajetvā, ayaŋ Mahāpuriso agāraŋ nâjjhāvasissati, ekantena Buddho bhavissatī ti nibbitakkā Bodhisattaŋ uddissa samaṇapabbajjaŋ pabbajitā. Tesaŋ puttā ti pi vadanti. Taŋ aṭṭhakathāyaŋ paṭikkhittaŋ.

68. Ete kira daharakāle yeva bahū mante jāniŋsu. Tasmā te brāhmaṇā ācariyaṭṭhāne ṭhapayiŋsu. Te, pacchā amhehi puttadārajaṭaŋ bhinditvā[2] na sakkā bhavissati pabbajitun ti daharakāle yeva pabbajitvā ramaṇīyāni senâsanāni paribhuñjantā vicariŋsu; kālena kālaŋ pana, kiŋ bho, Mahāpuriso mahâbhinikkhamanaŋ nikkhanto ti pucchanti. Manussā, kuhiŋ tumhe Mahāpurisaŋ passissatha, tīsu pāsādesu tividhanāṭakamajjhe devo viya sampattiŋ anubhotī ti vadanti. Te sutvā, na tāva Mahāpurisassa ñāṇaŋ paripākaŋ gacchatī ti appossukkā vihariŋsu yeva.

69. Kasmā pan' ettha Bhagavā, *bahukārā kho Pañcavaggiyā* ti āha? Kiŋ upakārakānaŋ yeva esa dhammaŋ deseti, anupakārakānaŋ na desetī ti? No na deseti. Paricayavasena h' esa Āḷārañ c' eva Kālāmaŋ, Uddakaŋ ca Rāmaputtaŋ olokesi. Etasmiŋ pana Buddhakkhette, ṭhapetvā Aññā[3]-Koṇḍaññaŋ, paṭhamaŋ dhammaŋ sacchikātuŋ samattho nāma n' atthi. Kasmā? Tathāvidha-upanissayattā.

70. Pubbe kira puññakaraṇakāle dve bhātaro ahesuŋ. Te ekato sassaŋ akaŋsu.[4] Tattha jeṭṭhassa, ekasmiŋ sasse navavāre aggasassadānaŋ mayā dātabban ti ahosi. So vappakāle bījaggaŋ nāma datvā gabbhakāle kaniṭṭhena saddhiŋ mantesi. Kaniṭṭho, gabbhakāle gabbhaŋ phāletvā dassāmī ti taruṇasassaŋ nāsetukāmo 'sī ti āha. Jeṭṭho kaniṭṭhassa ananu-

[1] B. S. ekaŋ. [2] S. chinditvā; B. chaḍḍitvā.
[3] B. Aññāta°. [4] B. S. *omit* Te . . . akaŋsu.

vattanabhāvaŋ ñatvā khettaŋ vibhajitvā attano koṭṭhāsato gabbhaŋ phāḷetvā khīraŋ nīharitvā sappiphāṇitena[1] yojetvā adāsi. Puthukakāle puthukā[2] kāretvā adāsi. Dāyane[3] dāyanaggaŋ,[4] veṇikaraṇe veṇaggaŋ, kalāpâdisu kalāpaggaŋ, khaḷaggaŋ, khaḷabhaṇḍaggaŋ,[5] koṭṭhaggan ti evaŋ ekasasse navavāre aggadānaŋ adāsi. Kaniṭṭho pana[6] uddharitvā adāsi. Tesu jeṭṭhako Aññā-Koṇḍaññathero jāto; kaniṭṭho Subhaddaparibbājako. Iti ekasmiŋ sasse navannaŋ aggadānānaŋ dinnattā, ṭhapetvā theraŋ, añño paṭhamaŋ dhammaŋ sacchikātuŋ samattho nāma n' atthi. *Bahukārā kho me*[7] *Pañcavaggiyā* ti idaŋ pana upakārânussaraṇamattaken' eva vuttaŋ.

71. [170[30]] *Isipatane Migadāye* ti tasmiŋ kira padese anuppanne Buddhuppāde[8] Paccekasambuddhā Gandhamādanapabbate sattâhaŋ nirodhasamāpattiyā vītināmetvā nirodhā vuṭṭhāya nāgalatādantakaṭṭhaŋ khāditvā Anotattadahe mukhaŋ dhovitvā pattacīvaraŋ ādāya ākāsena āgantvā nipatanti. Tattha cīvaraŋ pārupitvā nagare piṇḍāya caritvā katabhattakiccā gamanakāle pi tato yeva uppatitvā gacchanti. Iti isayo ettha nipatanti, uppatanti cā ti taŋ ṭhānaŋ Isipatanan ti saṅkhaŋ gataŋ. Migānaŋ pana abhayatthāya dinnattā Migadāyo ti vuccati. Tena vuttaŋ: *Isipatane Migadāye* ti.

72. [170[33]] *Antarā ca Gayaŋ antarā ca Bodhin* ti Gayāya ca Bodhissa ca vivare tigāvutantare ṭhāne. Bodhimaṇḍato hi Gayā tīṇi gāvutāni; Bārāṇasī aṭṭhārasa yojanāni. Upako Bodhimaṇḍassa ca Gayāya ca antare Bhagavantaŋ addasa. Antarāsaddena pana yuttattā upayogavacanaŋ kataŋ. Īdisesu hi ṭhānesu akkharacintakā, antarā gāmañ ca nadiñ ca yātī ti evaŋ ekam eva antarāsaddaŋ payujjanti. So dutiyapadena pi yojetabbo hoti. Ayojiyamāne upayogavacanaŋ na pāpuṇāti. Idha pana yojetvā eva vutto ti. *Addhānamaggapaṭipannan* ti addhānasaṅkhātaŋ maggaŋ paṭipannaŋ. Dīghamaggan ti attho. Addhānagamanasamayassa hi Vibhaṅge, "addhayojanaŋ gacchissāmī ti bhuñjitabban" ti (Vin. iv. 75)

[1] B. S. °tehi. [2] B. puthukaŋ; S. puthukaggaŋ.
[3] B. Lāyane; S. Lāyanakāle. [4] B. S. lāyana°.
[5] S. maddaggaŋ; B. bhaṇḍaggaŋ. [6] B. S. pan' assa.
[7] B. ime. [8] B. Buddhe.

ādivacanato addhayojanam pi addhānamaggo hoti. Bodhimaṇḍato pana Gayā tigāvutaŋ.

73. [171[3]] *Sabbâbhibhū* ti sabbaŋ tebhūmakadhammaŋ abhibhavitvā ṭhito. *Sabbavidū* ti sabbaŋ catubhūmakadhammaŋ avediŋ, aññāsiŋ.[1] Sabbesu dhammesu *anūpalitto* ti sabbesu tebhūmakadhammesu kilesalepanena alitto.[2] *Sabbañjaho* ti sabbaŋ tebhūmakadhammaŋ jahitvā ṭhito. *Taṇhakkhaye vimutto* ti taṇhakkhaye nibbāne ārammaṇato vimutto. *Sayaŋ abhiññāyā* ti sabbaŋ catubhūmakadhammaŋ attanā va jānitvā. *Kam uddiseyyan* ti kaŋ aññaŋ, ayaŋ me ācariyo ti uddiseyyaŋ. *Na me ācariyo atthī* ti lokuttaradhamme mayhaŋ ācariyo nāma n' atthi. *N' atthi me paṭipuggalo* ti mayhaŋ paṭibhāgapuggalo nāma n' atthi. *Sammāsambuddho* ti sammā hetunā[3] nayena cattāri saccāni sayaŋ buddho. *Sītibhūto* ti sabbakilesagginibbānena sītibhūto. Kilesānaŋ yeva nibbutattā *nibbuto*. *Kāsinaŋ puran* ti Kāsiraṭṭhe nagaraŋ. *Āhañchaŋ*[4] *amatadundubhin* ti dhammacakkapaṭilābhāya amatabheriŋ paharissāmī ti gacchāmi.

74. [171[13]] *Arahasi Anantajino* ti Anantajino pi[5] bhavituŋ yutto. *Huveyya p' āvuso* ti, āvuso, evam pi nāma bhaveyya. *Pakkāmī* ti Vaṅkahārajanapadaŋ nāma agamāsi.

75. Tatth' ekaŋ migaluddakagāmakaŋ nissāya vāsaŋ kappesi. Jeṭṭhakaluddako taŋ upaṭṭhāsi. Tasmiŋ janapade caṇḍā makkhikā honti. Atha naŋ ekāya cātiyā vasāpesuŋ. Migaluddako dūre migavaŋ gacchanto, amhākaŋ arahante mā pamajjī ti Chavaŋ[6] nāma dhītaraŋ āṇāpetvā agamāsi, saddhiŋ puttabhātukehi. Sā c' assa dhītā dassanīyā hoti, koṭṭhāsasampannā. Dutiyadivase Upako gharaŋ āgato taŋ dārikaŋ sabbaŋ upacāraŋ katvā parivisituŋ upagataŋ disvā rāgena abhibhūto bhuñjitum pi asakkonto bhājanena bhattaŋ ādāya vasanaṭṭhānaŋ gantvā bhattaŋ ekamante nikkhipitvā, sace Chavaŋ labhāmi, jīvāmi, no ce marāmī ti nirāhāro sayi.

---

[1] B. S. avedi aññāsi.

[2] B. kilesena anupalitto; S. kilesakhepanena anupalitto.

[3] B. *omits* sammā, *and reads* sahetunā.

[4] B. S. Āhaññiŋ.

[5] C. ti; S. si.

[6] B. S. Chāvaŋ (*so always*).

Sattame divase māgaviko āgantvā dhītaraŋ Upakassa pavattiŋ pucchi. Sā, ekadivasam eva āgantvā puna nâgatapubbo ti āha.

76. Māgaviko āgatavesen' eva, naŋ upasaṅkamitvā pucchissāmī ti taŋ khaṇaŋ yeva gantvā, kiŋ, bhante, aphāsukan ti pāde parāmasanto pucchi. Upako nitthunanto[1] parivattati yeva. So vadatha bhante, yaŋ mayā sakkā kātuŋ, sabbaŋ karissāmī ti āha. Upako, sace Chavaŋ labhāmi, jīvāmi, no ce idh' eva maraṇaŋ seyyo ti āha. 'Jānāsi pana, bhante, kiñci sippan' ti? 'Na jānāmī' ti. 'Na, bhante, kiñci sippaŋ ajānantena sakkā gharâvāsaŋ adhiṭṭhātun' ti. So āha: Nâhaŋ kiñci sippaŋ jānāmi, api ca tumhākaŋ maŋsahārako bhavissāmi, maŋsañ ca vikkiṇissāmī ti. Māgaviko, amhākañ ca etad eva ruccatī ti uttarisāṭakaŋ datvā gharaŋ ānetvā dhītaraŋ adāsi.

77. Tesaŋ saŋvāsam anvāya putto vijāyi. Subhaddo ti 'ssa nāmaŋ akaŋsu. Chavā tassa rodanakāle maŋsahārakassa putta, migaluddakassa putta, mā rodi,[2] mā rodī ti ādīni vadamānā puttatosanagītena Upakaŋ uppaṇḍesi. Bhadde, tvaŋ maŋ anātho ti maññasi, atthi me Anantajino nāma sahāyo, tassâhaŋ santikaŋ gamissāmī ti āha. Chavā, evam ayaŋ aṭṭiyatī ti ñatvā punappunaŋ katheti. So ekadivasaŋ anārocetvā va Majjhimadesâbhimukho pakkāmi.

78. Bhagavā ca tena samayena Sāvatthiyaŋ viharati, Jetavanamahāvihāre. Atha kho Bhagavā paṭigacc' eva bhikkhū āṇāpesi: Yo bhikkhave, Anantajino ti pucchamāno āgacchati, tassa maŋ dasseyyāthā ti. Upako pi kho, kuhiŋ Anantajino vasatī ti pucchanto anupubbena Sāvatthiŋ āgantvā vihāramajjhe ṭhatvā, kuhiŋ Anantajino ti pucchi. Taŋ bhikkhū Bhagavato santikaŋ nayiŋsu. So[3] Bhagavantaŋ disvā, sañjānātha maŋ, Bhagavā ti āha. 'Āma Upaka, sañjānāmi, kuhiŋ pana tvaŋ vasitthā' ti. 'Vaṅkahārajanapade, bhante' ti. 'Upaka, mahallako 'si jāto, pabbajituŋ sakkhissasī' ti? 'Pabbajissāmi, bhante' ti. Bhagavā pabbājetvā tassa kammaṭṭhānaŋ adāsi. So kammaṭṭhāne kammaŋ karonto anā-

---

[1] C. nitthananto. [2] B. S. *omit* mā rodi.
[3] C. *adds* ca.

gāmiphale patiṭṭhāya kālaŋ katvā Avihesu nibbatto; nibbattakkhaṇe yeva ca[1] arahattaŋ pāpuṇi.

79. Avihesu nibbattamattā hi satta janā arahattaŋ pāpuṇiŋsu. Tesaŋ so aññataro. Vuttaŋ h' etaŋ:

"Avihaŋ upapannāse vimuttā satta bhikkhavo
rāgadosaparikkhīṇā tiṇṇā loke visattikaŋ.
Upako, Palagaṇḍo[2] ca Pukkusāti ca te tayo
Bhaddiyo, Khaṇḍadevo ca Bāhudattī[3] ca Piṅgiyo
te hitvā mānusaŋ dehaŋ dibbaŋ yogaŋ upaccagun[4]" ti
(S. i. 35 *and* 60).

80. [171[22]] *Saṇṭhapesun* ti katikaŋ akaŋsu. *Bāhuliko*[5] ti cīvarabāhullâdīnaŋ atthāya paṭipanno. *Padhānavibbhanto* ti padhānato vibbhanto, bhaṭṭho, parihīno. *Āvatto bāhullāyā* ti cīvarâdīnaŋ bahulabhāvatthāya avatto. *Api ca kho āsanaŋ ṭhapetabban* ti api ca kho pan' assa uccākule nibbattassa āsanamattaŋ ṭhapetabban ti vadiŋsu. *Nâsakkhiŋsu* ti Buddhânubhāvena Buddhatejena[6] abhibhūtā attano katikāya ṭhātuŋ nâsakkhiŋsu. *Nāmena ca āvusovādena ca samudācarantī* ti Gotamā ti vadanti, āvuso ti vadanti. Āvuso Gotama, mayaŋ Uruvelāyaŋ padhānakāle tuyhaŋ pattacīvaraŋ gahetvā vicarimha; mukhodakaŋ dantakaṭṭhaŋ adamha; vutthapariveṇaŋ sammajjimha; pacchā te ko vattapaṭivattaŋ akāsi, kacci[7] amhesu apakkantesu na[8] cintayitthā ti evarūpiŋ kathaŋ kathentī ti attho.

81. [172[8]] *Iriyāyā* ti dukkara-iriyāya. *Paṭipadāyā* ti dukkarapaṭipattiyā. *Dukkarakārikāyā* ti pasataŋ pasataŋ muggayūsâdi-āharaṇâdinā[9] dukkarakaraṇena. *Abhijānātha me no* ti abhijānātha nu mama.[10] *Vabbhācitam*[11] *etan* ti etaŋ evarūpaŋ vākyabhedan ti attho. Api nu ahaŋ Uruvelāpadhāne tumhākaŋ saṅgaṇhanatthaŋ anukkaṇṭhanatthaŋ rattiŋ vā

[1] B. S. *omit.*
[2] C. Phalagaṇḍo; B. palabhaṇḍo.
[3] B. Bahuraggi.
[4] B. S. upajjhagun.
[5] B. S. Bāhulliko.
[6] B. °tejasā.
[7] B. kiñ ca.
[8] B. *omits.*
[9] S. pasata-aḍḍhapasatamuggayūsâdi-āhārakaraṇâdinā.
[10] B. maŋ.
[11] B. Pabhāvitam; S. Bhāsitam.

divā vā āgantvā, āvuso, mā vitakkayittha, mayhaŋ obhāso vā nimittaŋ vā paññāyatī ti evarūpaŋ kañci vacanabhedaŋ akāsin ti adhippāyo. Te ekapaden' eva satiŋ labhitvā uppannagāravā,[1] addhā esa Buddho jāto ti saddahitvā, *no h' etan, bhante* ti āhaŋsu.

82. [173[1]] *Asakkhiŋ kho ahaŋ, bhikkhave, Pañcavaggiye bhikkhū saññāpetun* ti ahaŋ, bhikkhave, Pañcavaggiye bhikkhū, Buddho ahan ti jānāpetuŋ asakkhiŋ. Tadā pana Bhagavā uposaṭhadivase yeva āgañchi.[2] Ath' attano Buddhânubhāvaŋ jānāpetvā Koṇḍaññatheraŋ kāyasakkhiŋ katvā Dhammacakkappavattanasuttaŋ kathesi. Suttapariyosāne thero aṭṭhārasahi Brahmakoṭīhi saddhiŋ sotâpattiphale patiṭṭhāsi. Surive dharamāne yeva desanā niṭṭhāsi. Bhagavā tatth' eva vassaŋ upagañchi.[3]

83. [173[2]] *Dve pi sudaŋ, bhikkhave, bhikkhū ovadāmī* ti ādi pāṭipadadivasato paṭṭhāya piṇḍapātatthāya pi gāmaŋ apavisanadīpanatthaŋ vuttaŋ. Tesaŋ[4] bhikkhūnaŋ kammaṭṭhānesu uppannamalavisodhanatthaŋ Bhagavā antovihāre yeva ahosi. Uppanne uppanne kammaṭṭhānamale te pi bhikkhū Bhagavato santikaŋ gantvā pucchanti. Bhagavā pi tesaŋ nisinnaṭṭhānaŋ gantvā malaŋ vinodeti.

84. [173[7]] Atha nesaŋ Bhagavatā evaŋ nīhaṭabhattena ovadiyamānānaŋ Vappatthero pāṭipadadivase sotâpanno ahosi, Bhaddiyatthero dutiyāyaŋ, Mahānāmatthero tatiyāyaŋ, Assàjitthero catutthiyaŋ. Pakkhassa pana pañcamiyaŋ sabbe va te ekato sannipātetvā Anattalakkhaṇasuttaŋ kathesi. Suttapariyosāne sabbe pi arahattaphale patiṭṭhahiŋsu. Ten' āha: *Atha kho, bhikkhave, Pañcavaggiyā bhikkhū mayā evaŋ ovadiyamānā—pe—anuttaraŋ yogakkhemaŋ nibbānaŋ ajjhagamiŋsu—pe—n' atthi dāni punabbavo* ti. Ettakaŋ kathāmaggaŋ Bhagavā, yaŋ pubbe avaca: tumhe pi mamañ c' eva Pañcavaggiyānañ ca maggaŋ ārūḷhā, ariyapariyesanā tumhākaŋ pariyesanā ti imaŋ ekam eva anusandhiŋ dassento āhari.

85. [173[21]] Idāni yasmā na[5] agāriyānaŋ yeva pañcakā-

[1] B. S. *add* handa.
[2] B. S. āgacchi.
[3] B. S. upagacchi.
[4] B. S. *add* hi.
[5] S. pana.

maguṇapariyesanā hoti, anagāriyānam pi cattāro paccaye apaccavekkhitvā paribhuñjantānaŋ pañcakāmaguṇavasena anariyapariyesanā hoti, tasmā taŋ dassetuŋ, *pañc' ime, bhikkhave kāmaguṇā* ti ādim āha. Tattha navarattesu pattacīvarâdisu, *cakkhuviññeyyā rūpā* ti ādayo cattāro kāmaguṇā labbhanti. Raso pan' ettha paribhogaraso hoti. Manuññe piṇḍapāte bhesajje ca pañca pi labbhanti. Senâsanamhi[1] cīvare viya cattāro. Raso pana etthâpi paribhogaraso yeva.

86. [173[26]] *Ye hi keci, bhikkhave* ti kasmā ārabhi? Evaŋ pañcakāmaguṇe dassetvā idāni ye evaŋ vadeyyuŋ, pabbajitakālato paṭṭhāya anariyapariyesanā nāma kuto, ariyapariyesanā va pabbajitānan ti, tesaŋ paṭisedhanatthaŋ[2] pabbajitānam pi catusu paccayesu apaccavekkhaṇaparibhogo anariyapariyesanā evā ti dassetuŋ imaŋ desanaŋ ārabhi. Tattha *gathitā*[3] ti taṇhāganthena[4] ganthitā.[3] *Mucchitā* ti taṇhāmucchāya mucchitā. *Ajjhāpannā* ti taṇhāya ajjhogāḷhā. *Anādīnavadassāvino* ti ādīnavaŋ apassantā. *Anissaraṇapaññā* ti, nissaraṇaŋ vuccati paccavekkhaṇañāṇaŋ; tena virahitā.

87. [173[30]] Idāni tass' atthassa sādhakaŋ upamaŋ dassento, *seyyathā pi, bhikkhave* ti ādim āha. Tatr' evaŋ opammasaŋsandanaŋ veditabbaŋ: Āraññakamigo viya hi samaṇabrāhmaṇā. Luddakena araññe ṭhapitapāso viya cattāro paccayā. Tassa luddassa pāsarāsiŋ ajjhottharitvā sayanakālo viya tesaŋ cattāro paccaye apaccavekkhitvā paribhogakālo. Luddake āgacchante migassa yena kāmaŋ agamanakālo viya samaṇabrāhmaṇānaŋ Mārassa yathākāmakaraṇīyakālo. Māravasaŋ upagatabhāvo ti attho. Migassa pana abaddhassa pāsarāsiŋ adhisayitakālo viya samaṇabrāhmaṇānaŋ catusu paccayesu paccavekkhaṇaparibhogo. Ludde āgacchante migassa yena kāmaŋ gamanaŋ viya samaṇabrāhmaṇānaŋ Māravasaŋ anupagamanaŋ veditabbaŋ. *Vissattho* ti nibbhayo, nirāsaṅko. Sesaŋ sabbattha uttānattham evā ti.

Pāsarāsisuttaŋ chaṭṭhaŋ.

Ariyapariyesano[5] *ti pi etassa' eva nāmaŋ.*

---

[1] S. Senâsanam pi. [2] B. S. °atthāya.
[3] B. S. gadhitā. [4] B. S. °gedhena.
[5] B. S. °nā.

27.

[Cūḷa-Hatthipadopamasuttavaṇṇanā]

1. [175[13]] *Evam me sutan* ti Cūḷa-Hatthipadopamaŋ. Tattha *sabbasetena vaḷabhīrathenā*[1] ti, "Setā sudaŋ assā yuttā honti, setâlaṅkārā, seto ratho, seto parivāro, setā rasmiyo, setā patodalaṭṭhi, setaŋ chattaŋ, setaŋ uṇhīsaŋ, setāni vatthāni, setā upāhanā, setāya sudaŋ vālavījaniyā vijīyatī" ti (S. v. 4) evaŋ vuttena sakalasetena catuhi vaḷavāhi yuttarathena.

2. Ratho ca nām' eso duvidho hoti: yodharatho, alaṅkāraratho ti. Tattha yodharatho caturassasaṇṭhāno hoti, nâtimahā, dvinnaŋ tiṇṇaŋ vā janānaŋ gaṇhanasamattho. Alaṅkāraratho mahā hoti, dīghato ca[2] dīgho, puthulato ca[2] puthulo. Tattha chattagāhako, vālavījanigāhako, tālavaṇṭagāhako ti evaŋ aṭṭha vā dasa vā sukhen' eva ṭhātuŋ vā nisīdituŋ vā nipajjituŋ vā sakkonti. Ayam pi alaṅkāraratho yeva. So sabbo sacakkapañjarakubbaro rajataparikkhato[3] ahosi. Vaḷavā pakatiyā setavaṇṇā va. Pasādhanam pi tāsaŋ rajatamayaŋ ahosi. Rasmiyo pi rajatapaṇāḷīsu pakkhittā.[4] Patodalaṭṭhi pi rajataparikkhatā.[5] Brāhmaṇo pi setavatthaŋ nivāsetvā setaŋ yeva uttarāsaṅgaŋ akāsi; setavilepanaŋ vilimpi; setaŋ mālaŋ piḷandhi; dasasu aṅgulīsu aṅgulimuddikā kaṇṇesu kuṇḍalâdīni ti evamâdi-alaṅkāro pi 'ssa rajatamayo va ahosi. Parivārabrāhmaṇā pi 'ssa dasasahassamattā tath' eva setavattha-vilepana-mālâlaṅkārā ahesuŋ. Tena vuttaŋ: *Sabbasetena vaḷabhīrathenā* ti.

3. [175[16]] *Sāvatthiyā niyyātī* ti, so kira channaŋ channaŋ māsānaŋ ekavāraŋ nagaraŋ padakkhiṇaŋ karoti. Ito ettakehi divasehi nagaraŋ padakkhiṇaŋ karissatī ti puretaram eva ghosanā kayirati.[6] Taŋ sutvā ye nagarato na pakkantā, te na pakkamanti; ye pakkantā, te pi, puññavato sirisampattiŋ passissāmā ti āgacchanti. Yaŋ divasaŋ brāhmaṇo nagaraŋ anuvicarati, tadā pāto va nagaravīthiyo sammajjitvā vālikaŋ okiritvā lājapañcamehi pupphehi abhippakiritvā puṇṇaghaṭe

---

[1] B. S. vaḷavâbhi°.
[2] B. S. *omit.*
[3] B. S. °parikkhitto.
[4] B. S. parikkhittā.
[5] B. S. °parikkhittā.
[6] B. S. kariyati.

ṭhapetvā kadaliyo ca dhaje ca ussāpetvā sakalanagaraŋ dhūpitavāsitaŋ karonti. Brāhmaṇo pāto va sīsaŋ nahāyitvā purebhattaŋ bhuñjitvā vuttanayen' eva setavatthâdīhi attānaŋ alaṅkaritvā pāsādā oruyha rathaŋ abhiruhati. Atha naŋ te brāhmaṇā sabbasetavatthavilepanamālâlaṅkārā setacchattāni gahetvā parivārenti. Tato mahājanassa sannipātanatthaŋ paṭhamaŋ yeva taruṇadārakānaŋ phalâphalāni vikiranti[1]; tadanantaraŋ māsakāni[2]; tadanantaraŋ kahāpaṇe vikiranti. Mahājano sannipatati.[3] Ukkuṭṭhiyo c' eva celukkhepā ca vattanti.[4] Atha brāhmaṇo maṅgalika-sovatthikâdisu maṅgalanic ' eva suvatthiyo ca karontesu mahāsampattiyā nagaraŋ anuvicarati. Puññavantā manussā ekabhūmakâdipāsāde āruyha sukapattasadisāni vātapānakavāṭāni vivaritvā olokenti. Brāhmaṇo pi attano yasasirisampattiyā nagaraŋ ajjhottharanto viya dakkhiṇadvārâbhimukho hoti. Tena vuttaŋ *Sāvatthiyā niyyātī* ti.

4. [175[16]] *Divādivassā* ti divasassa pi divā. Majjhanhakāle[5] ti attho. *Pilotikaŋ paribbājakan* ti Pilotikā ti evaŋ itthiliṅgavohāravasena laddhanāmaŋ paribbājakaŋ. So kira paribbājako daharo paṭhamavaye ṭhito suvaṇṇavaṇṇo Buddhupaṭṭhāko, pāto va Tathāgatassa ca mahātherānañ ca upaṭṭhānaŋ katvā tidaṇḍakuṇḍikâdiparikkhāraŋ ādaya Jetavanā nikkhamitvā nagarâbhimukho pāyāsi. Taŋ esa dūrato va āgacchantaŋ addasa.

5. [175[18]] *Etad avocā* ti anukkamena santikaŋ āgataŋ sañjānitvā etaŋ, handa kuto nu bhavaŋ Vacchāyano āgacchatī ti gottaŋ kittento vacanaŋ avoca. *Paṇḍito maññe* ti bhavaŋ Vacchāyano samaṇaŋ Gotamaŋ paṇḍito ti maññati, udāhu no ti, ayam ettha attho.

6. [175[22]] *Ko câham bho* ti bho samaṇassa Gotamassa paññāveyyattiyaŋ jānane ahaŋ ko nāma ? *Ko ca samaṇassa Gotamassa paññāveyyattiyaŋ jānissāmī* ti kuto câhaŋ samaṇassa Gotamassa paññāveyyattiyaŋ jānissāmi; kena kāraṇena jānissāmī ti ? Evaŋ sabbathā pi attano ajānanabhāvaŋ

---

[1] B. S. vikiritvā. [2] B. S. māsakarūpakāni.
[3] B. S. Mahājanā sannipatanti.
[4] B. S. pavattanti. [5] S. Majjhante kāle.

dīpeti. *So pi nūn' assa tādiso vā* ti yo samaṇassa Gotamassa paññāveyyattiyaŋ jāneyya, so pi nūna dasa pāramiyo pūretvā sabbaññutaŋ patto tādiso Buddho yeva bhaveyya. Sineruŋ va Himavantaŋ vā paṭhaviŋ vā ākāsaŋ vā metukāmena[1] tappamāṇo va daṇḍo vā rajju vā laddhuŋ vaṭṭati. Samaṇassa Gotamassa paññaŋ jānantenâpi tassa ñāṇasadisam eva sabbaññutañāṇaŋ laddhuŋ vaṭṭatī ti dīpeti. Ādaravasena pan' ettha āmeṇḍitaŋ[2] kataŋ.

7. [175²⁵] *Uḷārāyā* ti uttamāya, seṭṭhāya. *Ko câham bho* ti bho, ahaŋ samaṇassa Gotamassa pasaŋsane ko nāma? *Ko ca samaṇaŋ Gotamaŋ pasaŋsissāmī* ti kena kāraṇena pasaŋsissāmi? *Pasatthapasattho*[3] ti sabbaguṇānaŋ uparicarehi[4] sabbalokapasatthehi attano guṇeh' eva pasattho, na tassa aññehi pasaŋsanakiccaŋ atthi. Yathā hi campakapupphaŋ vā nīluppalaŋ vā padumaŋ vā lohitacandanaŋ vā attano vaṇṇagandhasiriyā va[5] pāsādikañ c' eva sugandhañ ca, na tassa āgantukehi vaṇṇagandhehi thomanakiccaŋ atthi. Yathā ca maṇiratanaŋ vā candamaṇḍalaŋ vā attano āloken' eva obhāsati, na tassa aññena obhāsanakiccaŋ atthi. Evaŋ samaṇo Gotamo sabbalokapasatthehi attano guṇeh' eva pasattho thomito sabbalokassa seṭṭhataŋ pāpito, na tassa aññena pasaŋsanakiccaŋ atthi.

8. [175²⁷] Pasatthehi pasattho ti pi *pasatthapasattho.* Ke pana pasatthā nāma? Rājā Pasenadi Kosalo Kāsi-Kosalavāsikehi pasattho; Bimbisāro Aṅga-Magadhavāsīhi. Vesālikā Licchavī Vajjiraṭṭhavāsīhi pasatthā. Pāveyyakā Mallā, Kusinārakā Mallā, aññe pi te te khattiyā tehi tehi janapadehi pasatthā. Caṅki-ādayo brāhmaṇā brāhmaṇehi, Anāthapiṇḍikâdayo upāsakā[6] upāsakagaṇehi, Visākhâdayo upāsikā anekasatāhi upāsikāhi, Sakuladāyi-ādayo paribbājakā anekehi paribbājakasatehi, Uppalavaṇṇātheri-ādikā mahāsāvikā anekehi bhikkhunīsatehi, Sāriputtattherâdayo mahātherā[7] ane-

---

[1] B. S. pametu°. [2] B. āmeḍitaŋ.
[3] B. S. Pasaṭṭha *for* pasattha (*so always*).
[4] B. uttaritarehi; S. upariparehi.
[5] S. *omits.* [6] B. *adds* anekasatehi.
[7] B. mahāsāvakā.

kasatehi bhikkhūhi, Sakkâdayo devā anekasahassehi devehi, Mahābrahmâdayo Brahmāno anekasahassehi Brahmehi pasatthā. Te sabbe pi Dasabalaŋ thomenti, vaṇṇenti, pasansantī ti Bhagavā *pasatthapasattho* ti vuccati.

9. [175[29]] *Atthavasan* ti atthânisaŋsaŋ. Ath' assa paribbājako attanā diṭṭhakāraṇaŋ ācikkhanto, *seyyathā pi, bho, kusalo nāgavaniko* ti ādim āha. Tattha *nāgavaniko* ti nāgavanavāsiko anuggahitasippo puriso. Parato pana uggahitasippo puriso nāgavaniko ti āgato. *Cattāri padānī* ti cattāri ñāṇapadāni, ñāṇavalañje. Ñāṇena akkantaṭṭhānānī ti attho.

10. [176[7]] *Khattiyapaṇḍite* ti ādisu *paṇḍite* ti paṇḍiccena samannāgate. Nipuṇe ti saṇhe, sukhumabuddhino, sukhuma-atthantarapaṭivijjhanasamatthe. *Kataparappavāde* ti viññātaparappavāde c' eva parehi saddhiŋ katavādaparicaye ca. *Vālavedhirūpe* ti vālavedhidhanuggāhasadise. *Vobhindantā, maññe, carantī* ti, vālavedhi viya vālaŋ, sukhumāni pi paresaŋ diṭṭhigatāni attano paññāgatena bhindantā viya carantī ti attho. *Pañhaŋ abhisaṅkharontī* ti dupadam pi tipadam pi catuppadam pi pañhaŋ[1] karonti. *Vādaŋ āropessāmā* ti dosaŋ āropessāma.

11. [176[20]] *Na c' eva samaṇaŋ Gotamaŋ pañhaŋ pucchantī* ti, kasmā na pucchanti ? Bhagavā kira parisamajjhe dhammaŋ desento parisāya ajjhāsayaŋ oloketi; tato passati: ime khattiyapaṇḍitā gūḷhaŋ rahassaŋ pañhaŋ ovaṭṭikasāraŋ katvā āgatā ti. So tehi apuṭṭho yeva, evarūpe pañhe pucchāya ettakā dosā, vissajjane ettakā, atthe, pade, akkhare ettakā ti, ime pañhe pucchanto evaŋ puccheyya, vissajjento evaŋ vissajjeyyā ti, iti ovaṭṭikasāraŋ katvā ānīte pañhe dhammakathāya antare pakkhipitvā viddhaŋseti.[2] Khattiyapaṇḍitā, seyyo vata no, ye mayaŋ ime pañhe na pucchimha, sace hi mayaŋ puccheyyāma appatiṭṭhe va no katvā samaṇo Gotamo khipeyyā ti attamanā bhavanti.

12. Api ca Buddhā nāma dhammaŋ desentā parisaŋ mettāya pharanti. Mettāpharaṇena Dasabale mahājanassa cittaŋ pasīdati. Buddhā ca nāma rūpaggappattā honti, dassana-sampannā, madhurassarā, mudujivhā, suphassitadantâva-

---

[1] C. pañhe. [2] C. vidaŋseti.

raṇā,[1] amatena hadayaŋ siñcantā viya dhammaŋ kathenti. Tatra tesaŋ mettāpharaṇena pasannacittānaŋ evaŋ hoti: Evarūpaŋ advejjhakathaŋ, amoghakathaŋ, niyyānikakathaŋ kathentena Bhagavatā saddhiŋ na sakkhissāma paccanīkagāhaŋ gaṇhitun ti attano pasannabhāven' eva na pucchanti.

13. [176[22]] *Aññadatthū* ti ekaŋsena. Sāvakā sampajjantī ti saraṇagamanavasena sāvakā honti. *Tadanuttaran* ti taŋ anuttaraŋ. *Brahmacariyapariyosānan* ti maggabrahmacariyassa pariyosānabhūtaŋ arahattaphalaŋ. Tadatthāya hi te pabbajanti. *Manaŋ vata, bho, anassāmā* ti bho, sace mayaŋ na upasaṅkameyyāma, iminā thokena anupasaṅkamanamattena apayirupāsanamatten' eva naṭṭhā bhaveyyāma. Upasaṅkamanamattakena pan' amha na naṭṭhā ti attho. Dutiyapadaŋ purimass' eva vevacanaŋ. *Assamaṇā va samānā* ti ādisu pāpānaŋ asamitattā *assamaṇā va*, abāhitattā ca[2] pana *abrāhmaṇā va*, kilesârīnaŋ ahatattā *anarahanto yeva* ca *samānā* ti attho.

14. [177[34]] *Udānaŋ udānesī* ti udāhāraŋ udāhari. Yathā hi yaŋ telaŋ mānaŋ gahetuŋ na sakkoti, vissanditvā gacchati, taŋ avaseko ti vuccati; yañ ca jalaŋ taḷākaŋ gahetuŋ na sakkoti, ajjhottharitvā gacchati, taŋ ogho ti vuccati. Evam eva yaŋ pītimayavacanaŋ hadayaŋ gahetuŋ na sakkoti, adhikaŋ hutvā anto asaṇṭhahitvā bahi nikkhamati, taŋ udānan ti vuccati. Evarupaŋ pītimayavacanaŋ nicchāresī ti attho.

15. [178[9]] *Hatthipadopamo* ti hatthipadaŋ upamā assa dhammassā ti hatthipadopamo. So na *ettāvatā vitthārena paripūro hotī* ti dasseti. *Nāgavaniko* ti uggahitahatthisippo, hatthivanacāriko. Atha kasmā kusalo ti na vutto ti? Parato *yo hoti kusalo* ti vibhāgadassanatthaŋ. Yo hi koci pavisati. Yo pana kusalo hoti, so n' eva tāva niṭṭhaŋ gacchati; tasmā idha kusalo ti avatvā parato vutto. *Vāmanikā* ti rassā, āyāmato pi na dīghā mahākucchihatthiniyo. *Uccā ca nisevitan* ti sattaṭṭharatanubbedhe vaṭarukkhâdīnaŋ khandhapadese ghaŋsitaṭṭhānaŋ. *Uccākaḷārikā* ti uccā ca yaṭṭhisadisapādā hutvā kaḷārikā ca dantānaŋ kaḷāratāya. Tāsaŋ kira eko danto unnato hoti, eko onato. Ubho pi ca viralā honti na āsannā.

---

[1] B. suphussita°; S. suphusita°. [2] B. S. *omit*.

16. [178[28]] *Uccā ca dantehi ārañjitānī* ti sattaṭṭharatanubbedhe vaṭarukkhâdīnaŋ khandhapadese pharasunā pahataṭṭhānaŋ viya dāṭhāhi chinnaṭṭhānaŋ. *Uccākaṇerukā nāmā* ti uccā ca yaṭṭhisadisapādā hutvā kaṇerukā ca dantānaŋ kaṇerutāya. Tā kira makuladāṭhā honti; tasma kaṇerukā ti vuccanti.

17. [178[37]] *So niṭṭhaŋ gacchatī* ti so nāgavaniko, yassa vatâhaŋ[1] nāgassa anupadaŋ āgato, ayaŋ va so, na añño; yaŋ hi ahaŋ paṭhamaŋ padaŋ disvā vāmanikānaŋ padaŋ bhavissatī ti niṭṭhaŋ na gato, yam pi tato orabhāge disvā kaḷārikānaŋ bhavissati, kaṇerukānaŋ bhavissatī ti niṭṭhaŋ na gato, sabbaŋ taŋ imass' eva mahāhatthino padan ti mahāhatthiŋ disvā va niṭṭhaŋ gacchati.

18. [178[37]] *Evam eva kho* ti ettha idaŋ opammasaŋsandanaŋ: Nāgavanaŋ viya hi ādito paṭṭhāya yāva nīvaraṇappahānā dhammadesanā veditabbā. Kusalo nāgavaniko viya yogâvacaro. Mahānāgo viya Sammāsambuddho. Mahantaŋ hatthipadaŋ viya jhānâbhiññā. Nāgavanikassa tattha tattha hatthipadaŋ disvā pi vāmanikānaŋ padaŋ bhavissati, kaḷārikānaŋ, kaṇerukānaŋ padaŋ bhavissatī ti aniṭṭhaṅgatabhāvo[2] viya yogino, imā jhānâbhiññā nāma bāhiraka-paribbājakānam pi santī ti aniṭṭhaṅgatabhāvo.[2] Nāgavanikassa, tattha tattha mayā diṭṭhaŋ padaŋ imass' eva mahāhatthino, na aññassā ti mahāhatthiŋ disvā niṭṭhaṅgamanaŋ[3] viya ariyasāvakassa arahattaŋ patvā va niṭṭhaṅgamanaŋ.[3] Idañ ca pana opammasaŋsandanaŋ matthake ṭhatvā pi kātuŋ vaṭṭati; imasmim pi ṭhāne vaṭṭati yeva. Anukkamagataŋ pana taŋ pāḷipadaŋ gahetvā idh' eva kataŋ.

19. [179[1]] Tattha *idhā* ti desâpadese nipāto. Svāyaŋ katthaci lokaŋ upādāya vuccati. Yath' āha: "Idha Tathāgato loke uppajjatī" ti (M. iii. 134). Katthaci sāsanaŋ. Yath' āha: "Idh' eva, bhikkhave, samaṇo, idha dutiyo samaṇo" ti (A. ii. 238). Katthaci okāsaŋ Yath' āha:

> "Idh' eva tiṭṭhamānassa devabhūtassa me sato
> punarāyu ca me laddho evaŋ jānāhi mārisā" ti
> (D. ii. 285).

---

[1] S. panâhaŋ. [2] C. aniṭṭhāgata°. [3] C. niṭṭhā°.

Katthaci padapūraṇamattam eva. Yath' āha: "Idhâhaŋ, bhikkhave, bhuttāvî assaŋ pavārito" ti (M. i. 12). Idha pana lokaŋ upādāya vutto ti veditabbo. Idaŋ vuttaŋ hoti: Brāhmaṇa, imasmiŋ loke Tathāgato uppajjeti arahaŋ—pe—Buddho Bhagavā ti.

20. [171[1]] Tattha Tathāgatasaddo Mūlapariyāye, *arahan* ti ādayo Visuddhimagge vitthāritā. *Loke uppajjatī* ti ettha pana *loko* ti, okāsaloko, sattaloko, saṅkhāraloko ti tividho. Idha pana sattaloko adhippeto. Sattaloke uppajjamāno pi Tathāgato na devaloke, na Brahmaloke, manussaloke yeva uppajjati. Manussaloke pi na aññasmiŋ cakkavāḷe, imasmiŋ yeva cakkavāḷe. Tatrâpi na sabbaṭṭhānesu. "Puratthimāya disāya Kajaṅgalaŋ[1] nāma nigamo. Tassâparena mahāsalā. Tato paraŋ paccantimā janapadā. Orato majjhe. Puratthimadakkhiṇāya disāya Salaḷavatī[2] nāma nadī. Tato paraŋ paccantimā janapadā. Orato majjhe. Dakkhiṇāya disāya Setakaṇṇikaŋ nāma nigamo. Tato paraŋ paccantimā janapadā. Orato majjhe. Pacchimāya disāya Thūṇaŋ[3] nāma brāhmaṇagāmo. Tato paraŋ paccantimā janapadā. Orato majjhe. Uttarāya disāya Usīraddhajo nāma pabbato. Tato paraŋ paccantimā janapadā. Orato majjhe" ti (Vin. i. 197) evaŋ paricchinne āyāmato tiyojanasate, vitthārato aḍḍhatiyayojanasate,[4] parikkhepato navayojanasate Majjhimapadese uppajjati. Na kevalañ ca Tathāgato,[5] Paccekabuddhā, aggasāvakā, asīti mahātherā, Buddhamātā, Buddhapitā, cakkavattirājā, aññe ca sārappattā brāhmaṇagahapatikā etth' eva uppajjanti.

21. Tattha Tathāgato Sujātāya dinnamadhupāyāsabhojanato paṭṭhāya yāva arahattamaggo,[6] tāva uppajjati nāma; arahattaphale uppanno nāma. Mahâbhinikkhamanato vā yāva arahattamaggo,[6] Tusitabhavanato vā yāva arahattamaggo,[6] Dīpaṅkarapādamūlato vā yāva arahattamaggo,[6] tāva uppajjati nāma; arahattaphale uppanno nāma. Idha sabbapaṭhamaŋ uppannabhāvaŋ sandhāya uppajjatī ti

[1] B. S. Gajaṅgalaŋ.
[2] B. S. Sallavatī.
[3] B. Thuṇaŋ; S. Thūnaŋ.
[4] B. aḍḍhateyya°.
[5] B. *adds* va.
[6] C. °maggā.

vuttaŋ. Tathāgato loke uppanno hotī ti ayaŋ hi ettha attho.

22. [179[3]] *So imaŋ lokan* ti so Bhagavā imaŋ lokaŋ. Idāni vattabbaŋ niddasseti.[1] *Sadevakan* ti sahadevehi sadevakaŋ. Evaŋ saha Mārena *samārakaŋ*. Saha Brahmunā *sabrahmakaŋ*. Saha samaṇabrāhmaṇehi *sassamaṇabrāhmaṇiŋ*. Pajātattā pajā; taŋ *pajaŋ*. Saha devamanussehi *sadevamanussaŋ*. Tattha sadevakavacanena pañca-kāmâvacaradevagahaṇaŋ veditabbaŋ. Samārakavacanena chaṭṭhakāmâvacaradeva-gahaṇaŋ. Sabrahmakavacanena Brahmakāyikâdi-Brahma-gahaṇaŋ. Sassamaṇabrāhmaṇivacanena sāsanassa paccatthika-paccāmitta-samaṇabrāhmaṇagahaṇaŋ, samitapāpabāhitapāpa-samaṇabrāhmaṇagahaṇañ ca. Pajāvacanena sattalokagahaṇaŋ. Sadevamanussavacanena sammutideva-avasesamanussagahaṇaŋ. Evam ettha tīhi padehi okāsalokena saddhiŋ sattaloko, dvīhi pajāvasena sattaloko va gahito ti veditabbo.

23. Aparo nayo: Sadevakagahaṇena arūpâvacaraloko gahito; samārakagahaṇena chakāmâvacaradevaloko; sabrahmagahaṇena rūpibrahmaloko; sassamaṇabrāhmaṇâdigahaṇena catuparisavasena sammutidevehi vā saha manussaloko, avasesasabbasattaloko vā. Api c' ettha sadevakavacanena ukkaṭṭhaparicchedato sabbassa lokassa sacchikatabhāvam āha. Tato yesaŋ ahosi: Māro mahânubhāvo chakāmâvacarissaro vasavattī ti so pi etena sacchikato ti? tesaŋ vimatiŋ vidhamanto *samārakan* ti āha. Yesaŋ pana ahosi: Brahmā mahânubhāvo ekaṅguliyā ekasmiŋ cakkavāḷasahasse ālokaŋ pharati; dvīhi—pe—dasahi aṅgulīhi dasasu cakkavāḷasahassesu ālokaŋ pharati; anuttarañ ca jhānasamāpattisukhaŋ paṭisaŋvedeti; kiŋ so pi sacchikato ti? tesaŋ vimatiŋ vidhamanto *sabrahmakan* ti āha. Tato ye[2] cintesuŋ: puthū samaṇabrāhmaṇā sāsanassa paccatthikā; kiŋ te pi sacchikatā ti? tesaŋ vimatiŋ vidhamanto *sassamaṇabrāhmaṇiŋ pajan* ti āha. Evaŋ ukkaṭṭhānaŋ[3] sacchikatabhāvaŋ pakāsetvā, atha sammutideve avasesamanusse ca upādāya ukkaṭṭhaparicchedа-

---

[1] S. dasseti. [2] B. *adds* evaŋ.
[3] B. ukkaṭṭhukkaṭṭhānaŋ.

vasena sesasattalokassa sacchikatabhāvaŋ pakāsento *sadevamanussan* ti āha. Ayam ettha bhavânukkamo.[1]

24. Porāṇā pan' āhu: *Sadevakan* ti devatāhi saddhiŋ avasesalokaŋ. *Samārakan* ti Mārena saddhiŋ avasesalokaŋ. *Sabrahmakan* ti Brahmehi saddhiŋ avasesalokaŋ. Evaŋ sabbe pi tibhavûpage satte tih' ākārehi tīsu padesu pakkhipitvā puna dvīhi padehi pariyādiyanto *sassamaṇabrāhmaṇiŋ pajaŋ sadevamanussan* ti āha. Evaŋ pañcahi padehi tena tena kāraṇena tedhātukam eva pariyādiṇṇan ti.

25. [179[5]] *Sayaŋ abhiññā sacchikatvā pavedetī* ti *sayan* ti sāmaŋ, aparaneyyo hutvā. *Abhiññā* ti abhiññāya. Adhikena ñāṇena ñatvā ti attho. *Sacchikatvā* ti paccakkhaŋ katvā. Etena anumānâdipaṭikkhepo kato hoti. *Pavedetī* ti bodheti, ñāpeti, pakāseti.

26. [179[6]] *So dhammaŋ deseti ādi—pe—pariyosānakalyāṇan* ti so Bhagavā sattesu kāruññaŋ paṭicca, hitvā pi anuttaraŋ vivekasukhaŋ dhammaŋ deseti. Tañ ca kho appaŋ vā bahuŋ vā desento ādikalyāṇâdippakāram eva deseti. Ādimhi pi kalyāṇaŋ bhaddakaŋ anavajjam eva katvā deseti. Majjhe pi—pe—pariyosāne pi kalyāṇaŋ bhaddakaŋ anavajjam eva katvā desetī ti vuttaŋ hoti.

27. Tattha atthidesanāya ādi, majjhaŋ, pariyosānaŋ; atthi sāsanassa. Desanāya tāva catuppadikāya pi gāthāya paṭhamapādo ādi nāma, tato dve majjhaŋ nāma, ante[2] eko pariyosānaŋ nāma. Ekânusandhikassa suttassa nidānaŋ ādi, idam avocā ti pariyosānaŋ, ubhinnam antarā majjhaŋ. Anekânusandhikassa suttassa paṭhamânusandhi ādi, ante anusandhi pariyosānaŋ, majjhe eko vā dve vā bahū vā majjham eva. Sāsanassa pana sīlasamādhivipassanā ādi nāma. Vuttam pi c' etaŋ: "Ko c' ādi kusalānaŋ dhammānaŋ? Sīlañ ca suvisuddhaŋ, diṭṭhi ca ujukā" ti (S. v. 143). "Atthi, bhikkhave, majjhimā paṭipadā Tathāgatena abhisambuddhā" ti ( ) evaŋ vutto pana ariyamaggo majjhaŋ nāma. Phalañ c' eva nibbānañ ca pariyosānaŋ nāma. "Tasmātiha tvaŋ, brāhmaṇa, brahmacariyaŋ etaŋ sāraŋ, etaŋ pariyosānan" ti (M. i. 205) ettha phalaŋ pariyosānan ti vuttaŋ. "Nibbā-

---

[1] B. S. bhāvânukkamo. [2] S. anto.

nogadhaŋ hi, āvuso, Visākha, brahmacariyaŋ vussati, nibbānaparāyanaŋ nibbānapariyosānan" ti (M. i. 304) ettha nibbānaŋ pariyosānan ti vuttaŋ.

28. Idha desanāya ādi-majjha-pariyosānaŋ adhippetaŋ. Bhagavā hi dhammaŋ desento ādimhi sīlaŋ dassetvā majjhe maggaŋ pariyosāne nibbānaŋ dasseti. Tena vuttaŋ: *So dhammaŋ deseti ādikalyāṇaŋ, majjhekalyāṇaŋ, pariyosānakalyāṇan* ti. Tasmā añño pi dhammakathiko dhammaŋ kathento,

Ādimhi silaŋ dasseyya majjhe maggaŋ vibhāvaye
pariyosānamhi[1] nibbānaŋ esā kathikasaṇṭhitī ti.

29. [1797] *Sâtthaŋ sabyañjanan* ti yassa hi yāgu-bhatta-itthi-purisâdivaṇṇanānissitā desanā hoti, na so sâtthaŋ deseti. Bhagavā pana tathārūpaŋ desanaŋ pahāya catusatipaṭṭhānâdinissitaŋ deseti, tasmā sâtthaŋ desetī ti vuccati. Yassa pana desanā ekabyañjanâdiyuttā vā sabbaniroṭṭhabyañjanā vā sabbavissaṭṭha-sabbaniggahitabyañjanā vā, tassa Damiḷa-Kirāta-Yavanâdimilakkhānaŋ[2] bhāsā viya byañjanapāripūriyā abhāvato abyañjanā nāma desanā hoti. Bhagavā pana.[3]

"Sithiladhanitañ ca dīgharassaŋ
garukalahukañ ca niggahītaŋ
sambandhaŋ vavatthitaŋ vimuttaŋ
dasadhā byañjanabuddhiyā pabhedo" ti ( )

evaŋ vuttaŋ dasavidhabyañjanaŋ amakkhetvā paripuṇṇabyañjanam eva katvā dhammaŋ deseti; tasmā sabyañjanaŋ desetī ti vuccati.

30. [1797] *Kevalaparipuṇṇan* ti ettha *kevalan* ti sakalâdhivacanaŋ. *Paripuṇṇan* ti anūnâdhikavacanaŋ. Idaŋ vuttaŋ hoti: Sakalaparipuṇṇam eva deseti,[4] ekā desanā pi aparipūrā n' atthī ti. *Parisuddhan* ti nirupakkilesaŋ. Yo hi imaŋ dhammadesanaŋ nissāya lābhaŋ vā sakkāraŋ vā labhissāmī ti deseti, tassa aparisuddhā desanā hoti. Bhagavā pana lokâ-

---

[1] S. pariyosāne ca.
[2] B. -Kirāta-Savara-Milakkhūnaŋ; S. -Kirāta-Savanâdimilakkhūnaŋ.
[3] B. S. *add* tathārūpaŋ desanaŋ pahāya.
[4] B. *adds* na aparipuṇṇaŋ.

misanirapekkho[1] hitapharaṇena mettābhāvanāya muduhadayo ullumpanasabhāvasaṇṭhitena cittena deseti; tasmā parisuddhaŋ desetī ti vuccati.

31. [179[8]] *Brahmacariyaŋ pakāsetī* ti ettha *brahmacariyan* ti sikkhāttayasaṅgahaŋ sakalasāsanaŋ. Tasmā *brahmacariyaŋ pakāsetī* ti, so dhammaŋ deseti, ādikalyāṇaŋ—pe—parisuddhaŋ, evaŋ desento ca sikkhāttayasaṅgahītaŋ sakalasāsanabrahmacariyaŋ pakāsetī ti evam ettha attho daṭṭhabbo. *Brahmacariyan* ti seṭṭhaṭṭhena brahmabhūtaŋ cariyaŋ. Brahmabhūtānaŋ vā Buddhâdīnaŋ cariyan ti vuttaŋ hoti.

32. [179[8]] *Taŋ dhamman* ti taŋ vuttappakārasampadaŋ dhammaŋ. *Suṇāti gahapati vā* ti kasmā paṭhamaŋ gahapatiŋ niddisati? Nihatamānattā, ussannattā ca. Yebhuyyena hi khattiyakulato pabbajitā jātiŋ nissāya mānaŋ karonti. Brāhmaṇakulā pabbajitā mante nissāya mānaŋ karonti. Hīnajaccakulā pabbajitā attano vijātitāya patiṭṭhātuŋ na sakkonti. Gahapatidārakā pana kacchehi sedaŋ muñcantehi, piṭṭhiyā loṇaŋ pupphamānāya bhūmiŋ kasitvā nihatamānadappā honti. Te pabbajitvā mānaŋ vā dappaŋ vā akatvā yathābalaŋ Buddhavacanaŋ uggahetvā vipassanāya kammaŋ karontā sakkonti arahatte patiṭṭhātuŋ. Itarehi ca kulehi nikkamitvā pabbajitā nāma na bahukā; gahapatikā va bahukā. Iti nihatamānattā ussannattā ca paṭhamaŋ gahapatiŋ niddisati. *Aññatarasmiŋ vā* ti itaresaŋ vā kulānaŋ aññatarasmiŋ. *Paccājāto* ti jāto.[2]

33. [179[10]] *Tathāgate saddhaŋ paṭilabhatī* ti parisuddhaŋ dhammaŋ sutvā dhammassāmimhi Tathāgate, Sammāsambuddho vata Bhagavā ti saddhaŋ paṭilabhati. *Iti paṭisañcikkhatī* ti evaŋ paccavekkhati. *Sambādho gharâvāso* ti sace pi saṭṭhihatthe ghare yojanasatantare pi vā dve jāyampatikā vasanti, tathā pi nesaŋ sakiñcana-sapalibodhaṭṭhena gharâvāso sambādho va. *Rajāpatho* ti rāgarajâdīnaŋ uṭṭhānaṭṭhānan ti Mahā-aṭṭhakathāyaŋ vuttaŋ. Āgamanapatho ti pi vattati. Alagganaṭṭhena abbhokāso viyā ti *abbhokāso*. Pabbajito hi kūṭâgāra-ratanapāsāda-devavimānâdisu pihitadvāravātapānesu paṭicchannesu vasanto pi n' eva laggati

---

[1] S. *adds* dhammaŋ deseti. [2] B. S. paṭijāto.

na sajjati, na bajjhati. Tena vuttaŋ: *Abbhokāso pabbajā* ti. Api ca *sambādho gharâvāso* kusalakiriyāya okāsâbhāvato; *rajāpatho*, asaŋvutaŋ sankāradhānaŋ viya rajānaŋ, kilesarajānaŋ sannipātaṭṭhānato; *abbhokāso pabbajjā* kusalakiriyāya yathāsukhaŋ okāsasabhāvato.

34. [179[13]] *Na yidaŋ sukaraŋ—pe—pabbajeyyan* ti ettha ayaŋ saṅkhepakathā: Yad etaŋ sikkhāttayaŋ brahmacariyaŋ ekam pi divasaŋ akhaṇḍaŋ katvā carimakacittaŋ pāpetabbatāya *ekantaparipuṇṇaŋ*, ekadivasam pi ca saṅkilesamalena[1] amalinaŋ katvā carimacittaŋ pāpetabbatāya *ekantaparisuddhaŋ*, *saṅkhalikhitaŋ* likhitasaṅkhasadisaŋ dhotasaṅkhasappaṭibhāgaŋ caritabbaŋ idaŋ *na sukaraŋ agāraŋ ajjhāvasatā* agāramajjhe vasantena *ekantaparipuṇṇaŋ—pe—carituŋ*; yan nūnâhaŋ *kese* ca *massuñ* ca ohāretvā kasāyarasapītatāya *kāsāyāni*, brahmacariyaŋ carantānaŋ anucchavikāni *vatthāni acchādetvā* paridahitvā *agārasmā* nikkhamitvā *anagāriyaŋ pabbajeyyaŋ*. Ettha ca yasmā agārassa hitaŋ kasivaṇijjâdikammaŋ agāriyan ti vuccati, tañ ca pabbajjāya n' atthi, tasmā pabbajjā anagāriyā ti ñātabbā ti[2] taŋ *anagāriyaŋ*. *Pabbajeyyan* ti paṭipajjeyyaŋ. *Appaŋ vā* ti sahassato heṭṭhā bhogakkhandho appo nāma hoti; sahassato paṭṭhāya mahā. Ābandhanaṭṭhena ñāti eva *ñātiparivaṭṭo*. So vīsatiyā heṭṭhā appo hoti; vīsatiyā paṭṭhāya mahā.

35. [179[22]] *Bhikkhūnaŋ sikkhāsājīvasamāpanno* ti yā bhikkhūnaŋ adhisīlasaṅkhātā sikkhā, tañ ca[3]; yattha c' ete sahajīvanti, ekajīvikāsabhāgavuttino honti, taŋ Bhagavatā paññattasikkhāpadasaṅkhātaŋ sâjīvañ ca; tattha sikkhanabhāvena samāpanno ti *bhikkhūnaŋ sikkhāsâjīvasamāpanno*. *Samāpanno* ti sikkhaŋ paripūrento sâjīvañ ca avītikkamanto hutvā tadubhayaŋ upagato ti attho.

36. [179[23]] *Pāṇâtipātaŋ pahāyā* ti ādisu pāṇâtipātâdikathā heṭṭhā vitthāritā eva. *Pahāyā* ti imaŋ pāṇâtipātacetanāsaṅkhātaŋ dussīlyaŋ pajahitvā. *Paṭivirato hotī* ti pahīnakālato paṭṭhāya tato dussīlyato orato virato va hoti. *Nihitadaṇḍo nihitasattho* ti parûpaghātatthāya daṇḍaŋ vā satthaŋ vā ādāya avattanato nikkhittadaṇḍo c' eva nikkhittasattho

---

[1] B. S. kilesa°. [2] B. S. *omit*. [3] B. *omits*.

cā ti attho. Ettha ca ṭhapetvā daṇḍaŋ sabbam pi avasesaŋ upakaraṇaŋ sattānaŋ vihesanabhāvato[1] satthan ti veditabbaŋ. Yaŋ pana bhikkhu[2] kattaradaṇḍaŋ vā dantakaṭṭhavāsiŋ vā pipphalakaŋ vā gahetvā vicarati,[3] na taŋ parûpaghātatthāya; tasmā nihitadaṇḍo nihitasattho tv' eva saṅkhaŋ gacchati.[4] *Lajjī* ti pāpajigucchanalakkhaṇāya lajjāya samannāgato. *Dayâpanno* ti dayaŋ mettacittataŋ āpanno. *Sabbapāṇabhūtahitânukampī* ti sabbe pāṇabhute hitena anukampako. Tāya dayâpannatāya[5] sabbesaŋ pāṇabhūtānaŋ hitacintako[6] ti attho. *Viharatī* ti iriyati, pāleti.

37. [179[26]] Dinnam[7] eva ādiyatī ti *dinnâdāyī*. Cittena pi dinnam eva paṭikaṅkhatī ti *dinnapaṭikaṅkhī*. Thenetī ti theno. Na thenena *athenena*. Athenattā yeva *sucibhūtena*. *Attanā* ti attabhāvena. Athenaŋ sucibhūtaŋ attabhāvaŋ katvā viharatī ti vuttaŋ hoti.

38. [179[27]] *Abrahmacariyan* ti aseṭṭhacariyaŋ. Brahmaŋ seṭṭhaŋ ācāraŋ caratī ti *brahmacārī*. *Ārācārī* ti abrahmacariyato dūracāri. *Methunā* ti rāgapariyuṭṭhānavasena sadisattā methunakā ti laddhavohārehi paṭisevitabbato methuno ti saṅkhaŋ gatā asaddhammā. *Gāmadhammā* ti gāmavāsīnaŋ dhammā.

39. [179[29]] Saccaŋ vadatī ti *saccavādī*. Saccena saccaŋ sandahati ghaṭetī ti *saccasandho*. Na antarantarā musā vadatī ti attho. Yo hi puriso kadāci musā vadati, kadāci saccaŋ, tassa musāvādena antaritattā saccaŋ saccena na ghaṭīyati. Tasmā na so saccasandho. Ayaŋ pana na tādiso, jīvitahetu pi musā avatvā saccena saccaŋ sandahati yevā ti *saccasandho*. *Theto* ti thiro. Thitakatho ti attho. Eko hi[8] puggalo haliddirāgo viya, thusarāsimhi nikhātakhāṇu viya, assapiṭṭhe ṭhapitakumbhaṇḍam iva ca na ṭhitakatho hoti. Eko pāsāṇalekhā viya indakhīlo viya ca ṭhitakatho hoti, asinā sīse chijjante pi dve kathā na katheti. Ayaŋ vuccati

---

[1] B. S. vihiŋsana°. [2] B. S. bhikkhū.
[3] B. S. vicaranti. [4] B. S. gacchanti.
[5] B. *adds* evaŋ; S. dayāya sampannattāya.
[6] B. S. °cittako. [7] B. Kāyena dinnam.
[8] B. *omits*.

theto. *Paccayiko* ti pattiyāyitabbako. Saddhāyiko ti attho. Ekacco hi puggalo na paccayiko hoti, idaŋ kena vuttaŋ, asukenā ti vutte, mā tassa vacanaŋ saddahathā ti vattabbataŋ āpajjati. Eko paccayiko hoti, idaŋ kena vuttaŋ, asukenā ti vutte, yadi tena vuttaŋ, idam eva pamāṇaŋ, idāni upaparikkhitabbaŋ[1] n' atthi, evam eva idan ti vattabbataŋ āpajjati. Ayaŋ vuccati *paccayiko*. *Avisaŋvādako lokassā* ti tāya saccavāditāya lokaŋ na visaŋvādetī ti attho.

40. [179[32]] *Imesaŋ bhedāyā* ti yesaŋ ito[2] ti vuttānaŋ santike sutaŋ tesaŋ bhedāya. *Bhinnānaŋ vā sandhātā* ti dvinnaŋ[3] mittānaŋ vā samānupajjhāyakâdīnaŋ vā kenacid eva kāraṇena bhinnānaŋ ekam ekaŋ upasaṅkamitvā, tumhākaŋ īdise kule jātānaŋ, evaŋ bahussutānaŋ vā[4] idaŋ na yuttan ti ādīni vatvā sandhānaŋ kattā. *Anuppadātā* ti sandhānânuppadātā. Dve jane samagge disvā,[5] tumhākaŋ evarūpe kule jātānaŋ, evarūpehi guṇehi samannāgatānaŋ anucchavikam etan ti ādīni vatvā daḷhīkammaŋ[6] kattā ti attho. Samaggo[7] ārāmo assā ti *samaggârāmo*. Yattha samaggā n' atthi, tattha vasitum pi na icchatī ti attho. Samaggarāmo ti pi pāḷi. Ayam ev' attho. *Samaggarato* ti samaggesu rato. Te pahāya aññatra gantum pi na icchatī ti attho. Samagge disvā pi sutvā pi nandatī ti samagganandī. Samaggakaraṇiŋ vācaŋ bhāsitā ti yā vācā satte samagge yeva karoti, taŋ sāmaggiguṇaparidīpakam eva vācaŋ bhāsati, na itaran ti.

41. [179[26]] *Nelā* ti elaŋ vuccati doso, nâssa elan ti nelā. Niddosā ti attho. "Ṇelaṅgo setapacchādo" ti (S. iv. 291) ettha vuttasīlaŋ[8] viya. *Kaṇṇasukhā* ti byañjanamadhuratāya kaṇṇānaŋ sukhā; sucivijjhanaŋ viya kaṇṇasūlaŋ na janeti. Atthamadhuratāya sakalasarīre kopaŋ ajanetvā pemaŋ janetī ti *pemanīyā*. Hadayaŋ gacchati, apatihaññamānā sukhena cittaŋ pavisatī ti *hadayaṅgamā*. Guṇaparipuṇṇatāya pure bhavā ti *porī*. Pure saŋvaḍḍhanārī viya sukumārā ti pi *porī*. Purassa esā ti pi *porī*. Purassa esā ti nagaravāsīnaŋ kathā ti

---

[1] C. parikkhitabbaŋ; B. paṭivekkhitabbaŋ.
[2] B. S. *add* sutvā.
[3] B. S. *add* pi.
[4] *B. S. omit.*
[5] S. *adds* pi.
[6] *C. daḷha°.*
[7] *B. Samagge.*
[8] *B. S. °nelaŋ.*

attho. Nagaravāsino hi yuttakathā honti, pitimattaŋ pitā ti,[1] bhātimattaŋ bhātā ti vadanti. Evarūpī kathā bahuno janassa kantā hotī ti *bahujanakantā*. Kantabhāven' eva bahuno janassa manāpā, cittavuddhikarā ti *bahujanamanāpā*.

42. [180[2]] Kāle[2] vadatī ti *kālavādī*. Vattabbayuttaŋ kālaŋ sallakkhetvā vadatī ti attho. Bhūtaŋ tacchaŋ sabhāvam eva vadatī ti *bhūtavādī*. Diṭṭhadhammikasamparāyika-atthasannissitam eva katvā vadatī ti *atthavādī*. Navalokuttaradhammasannissitaŋ katvā vadatī ti *dhammavādī*. Saŋvaravinaya-pahānavinayasannissitaŋ katvā vadatī ti *vinayavādī*. Nidhānaŋ vuccati ṭhapanokāso. Nidhānam assā atthī ti *nidhānavatī*. Hadaye nidhetabbayuttaŋ vācaŋ bhāsitā ti attho. *Kālenā* ti evarūpiŋ bhāsamāno pi ahaŋ nidhānavatiŋ vācaŋ bhāsāmī[3] ti na akālena bhāsati, yuttakālaŋ pana avekkhitvā bhāsatī ti attho. *Sâpadesan* ti sa-upamaŋ. Sakāraṇan ti attho. *Pariyantavatin* ti paricchedaŋ dassetvā yathā 'ssa paricchedo paññāyati evaŋ bhāsatī ti attho. *Atthasaŋhitan* ti anekehi pi nayehi vibhajantena pariyādātuŋ asakkuṇeyyatāya atthasampannaŋ. Yaŋ vā so atthavādī atthaŋ vadati, tena atthena saŋhitattā atthasaŋhitaŋ vācaŋ bhāsati. Na aññaŋ nikkhipitvā aññaŋ bhāsatī ti vuttaŋ hoti.

43. [180[4]] *Bījagāmabhūtagāmasamārambhā* ti mūlabījaŋ, khandhabījaŋ, phalubījaŋ, aggabījaŋ, bījabījan ti pañcavidhassa bījagāmassa c' eva yassa kassaci nīlatiṇa-rukkhâdikassa bhūtagāmassa ca samārambhā. Chedana-pacanâdibhāvena[4] vikopanā paṭivirato ti attho.

44. [180[5]] *Ekabhattiko* ti, pātarāsabhattaŋ sāyamāsabhattan ti dve bhattāni. Tesu pātarāsabhattaŋ anto majjhantikena paricchinnaŋ, itaraŋ majjhantikato uddhaŋ anto-aruṇena. Tasmā antomajjhantike dasakkhattuŋ bhuñjamāno pi ekabhattiko hoti. Taŋ sandhāya vuttaŋ: *Ekabhattiko* ti. Rattibhojanaŋ ratti; tato uparato ti *rattûparato*. Atikkante majjhantike yāva suriyatthaṅgamanā bhojanaŋ vikālabhojanaŋ nāma; tato viratattā *virato vikālabhojanā*.

---

[1] B. S. *add* mātimattaŋ mātā ti.
[2] S. Kālena.
[3] B. S. bhāsissāmī.
[4] B. -bhedanâdi°.

45. [180[6]] Sāsanassa ananulomattā visūkaŋ paṭāṇibhūtaŋ dassanan ti visūkadassanaŋ. Attanā naccana-naccāpanâdivasena naccā ca gītā ca vāditā ca, antamaso mayūranaccanâdivasenâpi pavattānaŋ naccâdīnaŋ visūkabhūtā dassanā cā ti *nacca-gīta-vādita-visūkadassanā.* Naccâdīni hi attanā payojetuŋ vā parehi payojāpetuŋ vā,[1] payuttāni passituŋ vā n' eva bhikkhūnaŋ na bhikkhunīnaŋ vaṭṭanti.

46. [180[7]] Mālâdisu *mālā* ti yaŋ kiñci pupphaŋ. *Gandhan* ti yaŋ kiñci gandhajātaŋ. *Vilepanan* ti chavirāgakaraṇaŋ. Tattha pilandhanto dhāreti nāma. Ūnaṭṭhānaŋ pūrento maṇḍeti nāma. Gandhavasena chavirāgavasena ca sādiyanto vibhūseti nāma. Thānaŋ vuccati kāraṇaŋ, tasmā. Yāya dussīlyacetanāya tāni mālādhāraṇâdīni mahājano karoti, tato paṭivirato ti attho.

47. [180[8]] *Uccāsayanaŋ* vuccati pamāṇâtikkantaŋ. *Mahāsayanaŋ*[2] akappiyatthataŋ.[3] Tato paṭivirato ti attho. *Jātarūpan* ti suvaṇṇaŋ. *Rajatan* ti kahāpaṇo, lohamāsako, jatumāsako, dārumāsako ti ye vohāraŋ gacchanti. Tassa ubhayassâpi paṭiggahaṇā paṭivirato. N' eva naŋ uggaṇhāti, na uggaṇhāpeti, na[1] upanikkhittaŋ sādiyatī ti attho.

48. [180[10]] *Āmakadhaññapaṭiggahaṇā* ti sāli-vīhi-yava-godhūma-kaṅgu-varaka-kudrūsakasaṅkhātassa sattavidhassâpi āmakadhaññassa paṭiggahaṇā. Na kelvalañ ca etesaŋ paṭiggahaṇam eva āmasanam pi bhikkhūnaŋ na vaṭṭati yeva. *Āmakamaŋsapaṭiggahaṇā* ti ettha aññatra odissa-anuññātā, āmakamaŋsamacchānaŋ paṭiggahaṇam eva bhikkhūnaŋ na vaṭṭati, no āmasanaŋ.

49. [180[11]] *Itthikumārikapaṭiggahaṇā* ti ettha *itthī* ti purisantaragatā. Itarā *kumārikā* nāma. Tāsaŋ paṭiggahaṇam pi āmasanam pi akappiyam eva. *Dāsidāsapaṭiggahaṇā* ti ettha dāsidāsavasen' eva tesaŋ paṭiggahaṇaŋ na vaṭṭati; kappiyakārakaŋ dammi, ārāmikaŋ dammī ti evaŋ vutte pana vaṭṭati. Ajeḷakâdisu pi khettavatthupariyosānesu kappiyâkappiyanayo Vinayavasena upaparikkhitabbo. Tattha *khettaŋ* nāma yasmiŋ pubbannaŋ rūhati. *Vatthu* nāma yasmiŋ

[1] S. *adds* parehi. [2] S. *adds* nāma.
[3] B. S. °attharaṇaŋ.

aparaṇṇaŋ rūhati. Yattha vā ubhayam pi rūhati, taŋ *khettaŋ*. Tadatthāya akatabhūmibhāgo *vatthu*. Khettavatthusīsena c' ettha vāpitaḷākâdīni saṅgahītān' eva.

50. [180[15]] *Dūteyyaŋ* vuccati dutakammaŋ, gihīnaŋ paṇṇaŋ vā sāsanaŋ vā gahetvā tattha tattha gamanaŋ. *Pahiṇagamanaŋ* vuccati gharā gharaŋ pesitassa khuddakagamanaŋ. *Anuyogo* nāma tadubhayakaraṇaŋ. Tasmā dūteyya-pahiṇagamanānaŋ anuyogā ti evam ettha attho veditabbo.[1] *Kayavikkayā* ti kayā ta vikkayā ca.

51. [180[17]] Tulākūṭâdisu *kūṭan* ti vañcanaŋ. Tattha *tulākūṭaŋ* tāva rūpakūṭaŋ, aṅgakūṭaŋ, gahaṇakūṭaŋ, paṭicchannakūtan ti catubbidhaŋ hoti. Tattha rūpakūṭaŋ nāma dve tulā sarūpā[2] katvā gaṇhanto mahatiyā gaṇhati, dadanto khuddikāya deti. Aṅgakūṭaŋ nāma gaṇhanto pacchābhāge hatthena tulaŋ akkamati, dadanto pubbabhāge. Gahaṇakūṭaŋ nāma gaṇhanto mūle rajjuŋ gaṇhati, dadanto agge. Paṭicchannakūṭaŋ nāma tulaŋ susīraŋ katvā anto ayacuṇṇaŋ pakkhipitvā gaṇhanto taŋ pacchābhāge karoti, dadanto aggabhāge.

52. [180[17]] Kaŋso vuccati suvaṇṇapāti. Tāya vañcanaŋ *kaŋsakūṭaŋ*. Kathaŋ? Ekaŋ suvaṇṇapātiŋ katvā aññā dve tisso lohapātiyo suvaṇṇavaṇṇā karonti. Tato janapadaŋ gantvā kiñcid eva aḍḍhakulaŋ pavisitvā suvaṇṇabhājanāni kīṇathā ti vatvā agghe pucchite samagghataraŋ dātukāmā honti. Tato tehi, kathaŋ imesaŋ suvannabhāvo jānitabbo ti vutte, vīmaŋsitvā gaṇhathā ti suvaṇṇapātiŋ pāsāṇe ghaŋsitvā sabbā pātiyo datvā gacchanti.

53. [180[17]] *Mānakūṭaŋ* hadayabheda - sikhābheda - rajjubhedavasena tividhaŋ hoti. Tattha hadayabhedo sappitelâdiminanakāle labbhati. Tāni hi gaṇhanto heṭṭhā chiddena mānena, saṇikaŋ āsiñcā ti vatvā antobhājane bahuŋ paggharāpetvā gaṇhati. Dadanto chiddaŋ pidhāya sīghaŋ pūretvā deti. Sikhābhedo tila-taṇḍulâdiminaṇakāle labbhati. Tāni hi gaṇhanto saṇikaŋ sikhaŋ ussāpetvā gaṇhati. Dento vegena pūretvā sikhaŋ chindanto[3] deti. Rajjubhedo khetta-vatthu-

---

[1] S. daṭṭhabbo. [2] S. samarūpā.
[3] B. S. bhindanto.

minanakāle labbhati. Lañcaŋ alabhantā hi khettaŋ amahantam pi mahantaŋ katvā minanti.

54. [180[17]] Ukkoṭanâdisu *ukkoṭanan* ti sāmike assāmike kātuŋ lañcagahaṇaŋ. *Vañcanan* ti tehi tehi upāyehi paresaŋ vañcanaŋ. Tatr' idam ekaŋ vatthu: Eko kira luddako migañ ca migapotakañ ca gahetvā āgacchati. Tam eko dhutto, kiŋ bho, migo agghati, kiŋ migapotako ti āha. Migo dve kahāpaṇe, migapotako ekan ti ca vutte, kahāpaṇaŋ datvā migapotakaŋ gahetvā thokaŋ gantvā nivatto, na me, bho, migapotakena attho, migaŋ me dehī ti āha. 'Tena hi dve kahāpaṇe dehī' ti. So āha: Na nu bho, mayā paṭhamaŋ eko kahāpaṇo dinno ti. 'Āma, dinno' ti. 'Imam pi migapotakaŋ gaṇha, evaŋ so ca kahāpaṇo, ayañ ca kahāpaṇagghanako migapotako ti dve kahāpaṇā bhavissantī' ti. So, kāraṇaŋ vadatī ti sallakkhetvā migapotakaŋ gahetvā migaŋ adāsī ti.

55. [180[18]] *Nikatī* ti yogavasena vā māyāvasena vā apāmañgaŋ pāmañgan ti amaṇiŋ maṇin ti asuvaṇṇaŋ suvaṇṇan ti katvā patirūpakena vañcanaŋ. *Sāciyogo*[1] ti kuṭilayogo. Etesaŋ yeva ukkoṭanâdīnam etaŋ nāmaŋ. Tasmā ukkoṭanasāciyogo, vañcanasāciyogo, nikatisāciyogo ti evam ettha attho daṭṭhabbo. Keci, aññaŋ dassetvā aññassa parivattanaŋ *sāciyogo* ti vadanti. Taŋ pana vañcanen' eva sañgahītaŋ.

56. [180[18]] Chedanâdisu *chedanan* ti hatthacchedanâdi. *Vadho* ti maraṇaŋ. *Bandho* ti rajjubandhanâdīhi bandhanaŋ. *Viparāmoso* ti himaviparāmoso, gumbaviparāmoso ti duvidho. Yaŋ[2] himapātasamaye himena paṭicchannā hutvā maggapaṭipannaŋ janaŋ musanti, ayaŋ himaparāmoso. Yaŋ gumbâdīhi paṭicchannā musanti, ayaŋ gumbaparāmoso. *Ālopo* vuccati gāmanigamâdīnaŋ vilopakaraṇaŋ. *Sahasākāro* ti sāhasakiriyā.[3] Gehaŋ pavisitvā manussānaŋ ure satthaŋ ṭhapetvā icchitabhaṇḍagahaṇaŋ. Evam etasmā *chedana—pe—sahasākārā paṭivirato hoti.*

57. [180[19]] *So santuṭṭho hotī* ti svāyaŋ bhikkhu heṭṭhāvuttena catusu paccayesu dvādasavidhena itarîtarapaccayasantosena samannāgato hoti. Iminā pana dvādasavidhena itarî-

---

[1] B. S. Sāviyogo (*so always*). [2] S. Tattha yaŋ.
[3] B. S. sāhasika°.

tarapaccayasantosena samannāgatassa bhikkhuno aṭṭha parikkhārā vaṭṭanti: tīṇi cīvarāni, patto, dantakaṭṭhacchedanavāsi, ekā sūci, kāyabandhanaŋ, parissāvanan ti. Vuttam pi c' etaŋ:

"Ticīvarañ ca patto ca vāsi sūci ca bandhanaŋ
parissāvanena aṭṭh' ete yuttayogassa bhikkhuno" ti
( ).

Te sabbe pi kāyaparihāriyā pi honti, kucchiparihāriyā pi.

58. Kathaŋ? Ticīvaraŋ tāva nivāsetvā pārupitvā ca vicaraṇakāle kāyaŋ pariharati, posetī ti kāyaparihāriyaŋ hoti; cīvarakaṇṇena udakaŋ parissāvetvā pivanakāle, khāditabbaphalâphalagahaṇakāle ca kucchiŋ pariharati, posetī ti kucchiparihāriyaŋ hoti. Patto pi tena udakaŋ uddharitvā nahānakāle, kuṭiparibhaṇḍakaraṇakāle ca kāyaparihāriyo hoti; āhāraŋ gahetvā valañjanakāle[1] kucchiparihāriyo. Vāsi pi tāya dantakaṭṭhacchedanakāle, mañcapīṭhānaŋ aṭanipāda[2]-cīvarakuṭidaṇḍakasajjanakāle[3] ca kāyaparihāriyā hoti; ucchucchedana-nāḷikerâditacchanakāle kucchiparihāriyā. Sūci cīvarasibbanakāle kāyaparihāriyā hoti; pūvaŋ vā phalaŋ vā vijjhitvā khādanakāle kucchiparihāriyā. Kāyabandhanaŋ bandhitvā vicaraṇakāle kāyaparihāriyaŋ; ucchu-ādīni bandhitvā gahaṇakāle kucchiparihāriyaŋ. Parissāvaṇaŋ tena udakaŋ parissāvetvā nahānakāle, senâsanaparibhaṇḍakaraṇakāle ca kāyaparihāriyaŋ; pānīyapānakaparissāvanakāle, ten' eva tilataṇḍulaputhukâdīni gahetvā khādanakāle ca kucchiparihāriyaŋ. Ayaŋ tāva aṭṭhaparikkhārikassa parikkhāramattā.

59. Navaparikkhārikassa pana seyyaŋ pavisantassa tatraṭṭhakapaccattharaṇaŋ vā kuṇḍikā[4] vā vaṭṭati. Dasaparikkhārikassa nisīdanacammakhaṇḍaŋ vaṭṭati. Ekādasaparikkhārikassa kattarayaṭṭhi vā telanāḷi vā vaṭṭati. Dvādasaparikkhārikassa chattaŋ vā upāhanā vā vaṭṭati. Etesu ca[5] aṭṭhaparikkhāriko va santuṭṭho, itare asantuṭṭhā, mahicchā mahā-ejā[6] ti na vattabbā. Ete pi appicchā va, santuṭṭhā

[1] S. bhuñjanakāle.
[2] B. S. aṅgapāda°.
[3] B. S. °chedanakāle.
[4] B. S. kuñcikā.
[5] S. pana.
[6] B. mahābhārā; S. mahārāgā.

va, subharā va, sallahukavuttino va. Bhagavā pana na yimaŋ suttaŋ tesaŋ vasena kathesi; aṭṭhaparikkhārikassa vasena kathesi. So hi khuddakavāsiñ ca sūciñ ca parissāvane pakkhipitvā pattassa anto ṭhapetvā pattaŋ aŋsakūṭe laggetvā ticīvaraŋ kāyapaṭibandhaŋ[1] katvā yenicchakaŋ sukhaŋ pakkamati. Paṭinivattitvā gahetabbaŋ nām' assa na hoti.

60. [180[20]] Iti imassa bhikkhuno sallahukavuttitaŋ dassento Bhagavā, *santuṭṭho hoti kāyaparihārikena cīvarenā* ti ādim āha. Tattha *kāyaparihārikenā* ti kāyapariharaṇamattakena. *Kucchiparihārikenā* ti kucchipariharaṇamattakena. *Samādāy' eva pakkamatī* ti taŋ aṭṭhaparikkhāramattakaŋ sabbaŋ gahetvā kāyapaṭibandhaŋ katvā va gacchati; mama vihāro, pariveṇaŋ, upaṭṭhākā ti 'ssa saṅgo vā bandho vā na hoti. So, jiyā mutto saro viya, yūthā apakkanto mattahatthī viya, icchiticchitaŋ senâsanan, vanasaṇḍaŋ, rukkhamūlaŋ navaŋ navaŋ[2] pabbhāraŋ paribhuñjanto eko tiṭṭhati, eko nisīdati, sabbiriyāpathesu eko adutiyo,

> " Cātuddiso appaṭigho ca hoti
> santussamāno itaritarena
> parissayānaŋ sahitā achambhī
> eko care khaggavisāṇakappo " ti (Sn. 42)

evaŋ vaṇṇitaŋ khaggavisāṇakappataŋ āpajjati.

61. [180[22]] Idāni tam atthaŋ upamāya sādhento, *seyyathā pī* ti ādim āha. Tattha *pakkhisakuṇo* ti pakkhayutto sakuṇo. Ḍetī ti uppatati. Ayaŋ pan' ettha saṅkhepattho: Sakuṇā nāma asukasmiŋ padese rukkho paripakkaphalo ti ñatvā nānādisāhi āgantvā nakhapakkhatuṇḍâdīhi tassa phalāni vijjhantā vidhunantā khādanti. Idaŋ ajjatanāya, idaŋ svātanāya bhavissatī ti nesaŋ na hoti. Phale pana khīṇe[3] n' eva rukkhassa ārakkhaŋ ṭhapenti, na tattha pakkhaŋ vā pattaŋ vā nakhaŋ vā tuṇḍaŋ vā ṭhapenti; atha kho tasmiŋ rukkhe anapekkhā[4] hutvā, yo yaŋ disābhāgaŋ icchati, so tena sahapattabhāro va uppatitvā gacchati. Evam eva ayaŋ bhikkhu nis-

---

[1] C. kāyabaddhaŋ.
[2] B. vanappatthaŋ *for* navaŋ navaŋ; S. vana°.
[3] B. S. parikkhīṇe.
[4] B. S. °kho.

saṅgo nirapekkho yeva pakkamati, samādāy' eva pakkamatī ti.

62. [180[26]] *Ariyenā* ti niddosena. *Ajjhattan* ti sake attabhāve. *Anavajjasukhan* ti niddosasukhaŋ. *So cakkhunā rūpaŋ disvā* ti so iminā ariyena sīlakkhandhena samannāgato bhikkhu cakkhuviññāṇena rūpaŋ passitvā ti attho. Sesapadesu yaŋ vattabbaŋ siyā, taŋ sabbaŋ Visuddhimagge vuttaŋ. *Abyāsekasukhan* ti kilesehi anavasittasukhaŋ; avikiṇṇasukhan ti pi vuttaŋ. Indriyasaŋvarasukhaŋ hi diṭṭhâdisu diṭṭhamattâdivasena pavattatāya avikiṇṇaŋ hoti. *So abhikkante paṭikkante* ti so manacchaṭṭhānaŋ indriyānaŋ saŋvarena samannāgato bhikkhu imesu abhikkanta-paṭikkantâdisu sattasu ṭhānesu satisampajaññavasena *sampajānakārī hoti*. Tattha yaŋ vattabbaŋ siyā, taŋ Satipaṭṭhāne vuttam eva.

63. [181[0]] *So iminā cā* ti ādinā kiŋ dasseti? Araññavāsassa paccayasampattiŋ dasseti. Yassa hi ime cattāro paccayā n' atthi, tassa araññavāso na ijjhati; tiracchānagatehi vā vanacarakehi vā saddhiŋ vattabbataŋ āpajjati. Araññe adhivatthā devatā, kiŋ evarūpassa pāpabhikkhuno araññavāsenā ti bheravasaddaŋ sāventi; hatthehi sīsaŋ paharitvā palāyanâkāraŋ karonti. Asuko bhikkhu araññaŋ pavisitvā idañ c' idañ ca pāpakammaŋ akāsī ti ayaso pattharati. Yassa pan' ete cattāro paccayā atthi, tassa araññavāso ijjhati. So hi attano sīlaŋ paccavekkhanto kiñci kāḷakaŋ vā tilakaŋ vā apassanto pītiŋ uppādetvā taŋ khayato vayato sammasanto ariyabhūmiŋ okkamati. Araññe adhivatthā devatā attamanā vaṇṇaŋ bhāsanti. Iti tassa,[1] udake pakkhittatelabindu viya, yaso vitthāriko hoti.

64. [181[11]] Tattha *vivittan* ti suññaŋ. Appasaddaŋ appanigghosan ti attho. Etad eva hi sandhāya Vibhaṅge, "Vivittan ti santike ce pi senâsanaŋ hoti, tañ ca anākiṇṇaŋ gahaṭṭhehi, pabbajitehi, tena taŋ vivittan" ti (Vbh. 251) vuttaŋ. Seti c' eva āsati ca etthā ti senâsanaŋ. Mañcapīṭhâdīnam etaŋ adhivacanaŋ. Ten' āha: "Senâsanan ti mañco pi senâsanaŋ, pīṭham pi bhisi pi bimbohanam pi vihāro pi aḍḍhayogo pi pāsādo pi hammiyam pi guhā pi aṭṭo pi mālo pi leṇam pi

---

[1] B. S. Iti 'ssa.

veḷugumbo pi rukkhamūlam pi maṇḍapo pi senâsanaŋ. Yattha vā pana bhikkhu paṭikkamati, sabbam etaŋ senâsanan" ti (Vbh. 251). Api ca vihāro, aḍḍhayogo, pāsādo, hammiyaŋ, guhā ti idaŋ vihārasenâsanaŋ nāma. Mañco, pīṭhaŋ, bhisi, bimbohanan ti idaŋ mañcapīṭhasenâsanaŋ nāma. Cilimikā, cammakhaṇḍo, tiṇasanthāro, paṇṇasanthāro ti idaŋ santhatasenâsanaŋ nāma. Yattha vā pana bhikkhū paṭikkamantī ti idaŋ okāsasenâsanaŋ nāmā ti evaŋ catubbidhaŋ senâsanaŋ hoti. Taŋ sabbam pi senâsanagahaṇena gahitam eva.

65. [181[12]] Imassa pana sakuṇasadisassa cātuddisassa bhikkhuno anucchavikaŋ dassento, *araññaŋ rukkhamūlan* ti ādim āha. Tattha, "Araññan ti nikkhamitvā bahi indakhīlā sabbam etaŋ araññan" ti (Vbh. 251) idaŋ bhikkhunīnaŋ vasena āgataŋ araññaŋ. "Āraññakaŋ nāma senâsanaŋ pañcadhanusatikaŋ pacchiman" ti (Vin. iv. 183) idaŋ pana imassa bhikkhuno anurūpaŋ. Tassa lakkhaṇaŋ Visuddhimagge Dhutaṅganiddese vuttaŋ.

66. [181[12]] *Rukkhamūlan* ti yaŋ kiñci sandacchāyaŋ[1] vivittaŋ rukkhamūlaŋ. *Pabbatan* ti selaŋ. Tattha hi udakasoṇḍisu udakakiccaŋ katvā sītāya rukkhacchāyāya nisinnassa nānādisāsu khāyamānāsu sītena vātena vījiyamānassa cittaŋ ekaggaŋ hoti. *Kandaran* ti kaŋ vuccati udakaŋ, tena dāritaŋ; udakena bhinnaŋ pabbatapadesaŋ; yaŋ nitamban ti pi nadīkuñjan ti pi vadanti. Tattha hi rajatapaṭṭasadisā vālikā honti, matthake maṇivitānaŋ viya vanagahanaŋ, maṇikkhandhasadisaŋ udakaŋ sandati. Evarūpaŋ kandaraŋ oruyha pānīyaŋ pivitvā gattāni sītikatvā vālikaŋ ussāpetvā paŋsukūlacīvaraŋ paññāpetvā nisinnassa samaṇadhammaŋ karoto cittaŋ ekaggaŋ hoti. *Giriguhaŋ* ti dvinnaŋ pabbatānaŋ antarā, ekasmiŋ yeva vā ummaggasadisaŋ mahāvivaraŋ. Susānalakkhaṇaŋ Visuddhimagge vuttaŋ.

67. [181[13]] *Vanapatthan* ti atikkamitvā manussānaŋ upacāraṭṭhānaŋ, yattha na kasanti, na vapanti. Ten' ev' āha: "Vanapatthan ti dūrānam etaŋ senâsanānaŋ adhivacanan" ti (Vbh. 251) ādiŋ. *Abbhokāsan* ti acchannaŋ. Ākaṅkhamāno pan' ettha cīvarakuṭiŋ katvā vasati. *Palālapuñjan* ti palā-

---

[1] B. S. santa°.

larāsiŋ. Mahāpalālapuñjato hi palālaŋ nikkaḍḍhitvā pabbhāraleṇasadise ālaye karonti. Gacchagumbâdīnam pi upari palālaŋ pakkhipivtā heṭṭhā nisinnā samaṇadhammaŋ karonti. Taŋ sandhāy' etaŋ vuttaŋ.

68. [181[13]] *Pacchābhattan* ti bhattassa pacchato. *Piṇḍapātapaṭikkanto* ti piṇḍapātapariyesanato paṭikkanto. *Palañkan* ti samantato ūrubaddhâsanaŋ. *Ābhujitvā* ti bandhitvā. *Ujuŋ kāyaŋ paṇidhāyā* ti uparimaŋ sarīraŋ ujukaŋ ṭhapetvā; aṭṭhārassa piṭṭhikaṇṭake koṭiyā koṭiŋ paṭipādetvā. Evaŋ hi nisinnassa cammamaŋsaṇahārūni na paṇamanti. Ath' assa yā tesaŋ paṇamanapaccayā khaṇe khaṇe vedanā uppajjeyyuŋ tā na uppajjanti; tāsu anuppajjamānāsu cittaŋ ekaggaŋ hoti, kammaṭṭhānaŋ na paripatati, vuddhiŋ phātiŋ upagacchati.

69. [181[15]] *Parimukhaŋ satiŋ upaṭṭhapetvā* ti kammaṭṭhānâbhimukhaŋ satiŋ ṭhapayitvā. Mukhasamīpe vā katvā ti attho. Ten' eva Vibhañge vuttaŋ: "Ayaŋ sati upaṭṭhitā hoti, supaṭṭhitā, nāsikagge vā mukhanimitte vā, tena vuccati parimukhaŋ satiŋ upaṭṭhapetvā" ti (252). Atha vā, "Parī ti pariggahaṭṭho; mukhan ti niyyānaṭṭho; satī ti upaṭṭhānaṭṭho; tena vuccati parimukhaŋ satin" ti (Ps. i. 176) evaŋ Paṭisambhidāya vuttanayena p' ettha attho daṭṭhabbo. Tatrâyaŋ sañkhepo: Pariggahitaniyyānaŋ satiŋ katvā ti.

70. [181[16]] *Abhijjhaŋ loke* ti ettha lujjanaṭṭhena[1] pañcupādānakkhandhā loko. Tasmā pañcasu upādānakkhandhesu rāgaŋ pahāya, kāmacchandaŋ vikkhambetvā ti ayam ettha attho. *Vigatâbhijjhenā* ti vikkhambhanavasena pahīnattā vigatâbhijjhena. Na cakkhuviññāṇasadisenā ti attho. Abhijjhāya cittaŋ parisodhetī ti abhijjhāto cittaŋ parimoceti. Yathā naŋ sā muñcati c' eva, muñcitvā ca na puna gaṇhati, evaŋ karotī ti attho. *Byāpādapadosaŋ pahāyā* ti ādisu pi es' eva nayo.

71. [181[17]] Byāpajjati iminā cittaŋ pūtikammāsâdayo viya purimapakatiŋ jahatī ti *byāpādo*. Vikārâpattiyā padussati, paraŋ vā padūseti vināsetī ti *padoso*. Ubhayam etaŋ kodhass' evâdhivacanaŋ. Thīnaŋ cittagelaññaŋ. Middhaŋ cetasikagelaññaŋ. Thīnañ ca middhañ ca thīnamiddhaŋ. *Ālo-*

---

[1] B. S. lujjanapalujjanaṭṭhena.

kasaññī ti rattim pi divādiṭṭha-ālokasañjānanasamatthāya vigatanīvaraṇāya parisuddhāya saññāya samannāgato. *Sato sampajāno* ti satiyā ca ñāṇena ca samannāgato. Idaŋ ubhayaŋ ālokasaññāya upakārakattā vuttaŋ. Uddhaccañ ca kukkuccañ ca *uddhaccakukkuccaŋ*. *Tiṇṇavicikiccho* ti vicikicchaŋ taritvā atikkamitvā ṭhito. Katham idaŋ, katham idan ti evaŋ nappavattatī ti *akathaṅkathī*. *Kusalesu dhammesū* ti anavajjesu dhammesu. Ime nu kho kusalā, katham ime kusalā ti evaŋ na vicikicchati, na kaṅkhatī ti attho. Ayam ettha saṅkhepo. Imesu pana nīvaraṇesu vacanatthalakkhaṇâdibhedato yaŋ vattabbaŋ siyā, taŋ sabbaŋ Visuddhimagge vuttaŋ.

72. [181[25]] *Paññāya dubbalīkaraṇe* ti ime pañca nīvaraṇā uppajjamānā anuppannāya lokiya-lokuttarāya paññāya uppajjituŋ na denti; uppannā pi aṭṭha samāpattiyo, pañca vā abhiññā ucchinditvā pātenti; tasmā paññāya dubbalīkaraṇā ti vuccanti.

73. [181[29]] *Tathāgatapadaŋ iti pī* ti idam pi Tathāgatassa ñāṇapadaŋ, ñāṇavaḷañjaŋ, ñāṇena akkantaṭṭhānan ti vuccati. *Tathāgatanisevitan* ti Tathāga(ta)ssa ñāṇaphāsukāya nighaŋsitaṭṭhānaŋ. *Tathāgatârañjitan* ti Tathāgatassa ñāṇadāṭhāya ārañjitaṭṭhānaŋ.

74. [183[26]] *Yathābhūtaŋ pajānātī* ti yathāsabhāvaŋ pajānāti. *Na tv' eva tāva ariyasāvako niṭṭhaŋ gato hotī* ti imā jhānâbhiññā bāhirakehi pi sādhāraṇā ti na tāva niṭṭhaŋ gato hoti; maggakkhaṇe pi apariyositakiccatāya na tāva niṭṭhaŋ gato hoti. *Api ca kho niṭṭhaŋ gacchatī* ti api ca kho pana maggakkhaṇe, mahāhatthiŋ passanto nāgavaniko viya, Sammāsambuddho Bhagavā ti iminā ākārena tīsu Ratanesu niṭṭhaŋ gacchati. *Niṭṭhaŋ gato hotī* ti evaŋ maggakkhaṇe niṭṭhaŋ gacchanto arahattaphalakkhaṇe pariyositasabbakiccatāya sabbâkārena tīsu Ratanesu niṭṭhaŋ gato[1] hoti. Sesaŋ sabbattha uttānattham evā ti.

Cūḷa-Hatthipadopamaŋ sattamaŋ.

---

[1] S. niṭṭhāgato.

28.

[Mahā-Hatthipadopamasuttavaṇṇanā]

1. [184[21]] *Evam me sutan* ti Mahā-Hatthipadopamaŋ. Tattha *jaṅgamānan* ti paṭhavītalacārīnaŋ.[1] *Pāṇānan* ti sapādakānaŋ pāṇānaŋ. *Padajātānī* ti padāni. *Samodhānaŋ gacchantī* ti odhānaŋ, pakkhepaŋ gacchanti. *Aggam akkhāyatī* ti seṭṭhaŋ akkhāyati. *Yadidaŋ mahantattenā* ti mahantabhāvena aggaŋ akkhāyati. Na guṇavasenā ti attho. *Ye keci kusalā dhammā* ti ye keci lokiyā vā lokuttarā vā kusalā dhammā.

2. [184[30]] *Saṅgahaŋ gacchantī* ti ettha catubbidho saṅgaho: sajātisaṅgaho, sañjātisaṅgaho, kiriyasaṅgaho, gahaṇasaṅgaho[2] ti. Tattha, "Sabbe khattiyā āgacchantu, sabbe brāhmaṇā" ti (   ) evaŋ samānajātivasena saṅgaho sajātisaṅgaho nāma. "Sabbe Kosalakā, sabbe Māgadhakā" ti evaŋ sañjātadesavasena saṅgaho sañjātisaṅgaho nāma. "Sabbe rathikā, sabbe dhanuggahā" ti (   ) evaŋ kiriyavasena saṅgaho kiriyasaṅgaho nāma. "Cakkhâyatanaŋ katamaŋ khandhagahaṇaŋ gacchatī ti? Cakkhâyatanaŋ rūpakkhandhagahaṇaŋ gacchati. Hañci cakkhâyatanaŋ rūpakkhandhagahaṇaŋ gacchati, tena vata re vattabbe cakkhâyatanaŋ rūpakkhandhena saṅgahītan" ti (Kvu. 335) ayaŋ gahaṇasaṅgaho[2] nāma. Imasmim pi ṭhāne ayaṃ eva adhippeto.

3. Na nu ca,[3] "Catunnaŋ ariyasaccānaŋ kati kusalā, kati akusalā, kati abyākatā" ti (Vbh. 112) pañhassa vissajjane, "Samudayasaccaŋ akusalaŋ, maggasaccaŋ kusalaŋ, nirodhasaccaŋ abyākataŋ, dukkhasaccaŋ siyā kusalaŋ, siyā akusalaŋ, siyā abyākatan" ti (Vbh. 112) āgatattā catubhūmakam pi kusalaŋ diyaḍḍham eva saccaŋ bhajati, atha kasmā mahāthero, catusu ariyasaccesu gahaṇaŋ[4] gacchatī ti āhā ti? Saccānaŋ antogadhattā.

4. Yathā hi, "Sâdhikam idaŋ, bhikkhave, diyaḍḍhaŋ sikkhāpadasataŋ anvaddhamāsaŋ uddesaŋ āgacchati, yattha

---

[1] S. °vāsīnaŋ.
[2] B. S. gaṇana°.
[3] B. *omits*.
[4] B. gaṇanaŋ; S. saṅgahaŋ.

attakāmā kulaputtā sikkhanti. Tisso imā, bhikkhave, sikkhā . . . Adhisīlasikkhā, adhicittasikkhā, adhipaññāsikkhā" ti (A. i. 231) ettha sâdhikaŋ diyaḍḍhasikkhāpadasataŋ ekā adhisīlasikkhā va hoti. Taŋ sikkhanto pi tisso sikkhā sikkhatī ti dassito, sikkhānaŋ antogadhattā. Yathā ca ekassa hatthipadassa catusu koṭṭhāsesu ekasmiŋ koṭṭhāse otiṇṇāni pi dvīsu, tīsu catusu koṭṭhāsesu otiṇṇāni pi sigāla-sasa-migâdīnaŋ padāni hatthipade samodhānaŋ gatān' eva honti, hatthipadato amuñcitvā tass' eva antogadhattā. Evam eva ekasmim pi, dvīsu pi tīsu pi, catusu pi saccesu gahaṇaŋ gatā dhammā catusu saccesu gahaṇaŋ gatā va honti, saccānaŋ antogadhattā ti. Diyaḍḍhasaccagahaṇaŋ gate pi kusaladhamme, *sabbe te catusu ariyasaccesu saṅgahaŋ gacchantī* ti āha.

5. [184[30]] *Dukkhe ariyasacce* ti ādisu uddesapadesu c' eva, *jāti pi dukkhā* ti ādisu niddesapadesu ca yaŋ vattabbaŋ, taŋ sabbaŋ Visuddhimagge vuttam eva. Kevalaŋ pan' ettha desanânukkamo veditabbo.

6. Yathā hi cheko vilivakāro[1] sujātaŋ veḷuŋ labhitvā catudhā chetvā, tato tayo koṭṭhāse ṭhapetvā ekaŋ gaṇhitvā pañcadhā chindeyya. Tato pi cattāro ṭhapetvā ekaŋ gaṇhitvā phālento pañca pesiyo kareyya. Tato catasso ṭhapetvā ekaŋ gaṇhitvā, kucchibhāgaŋ piṭṭhibhāgan ti dvedhā phāletvā piṭṭhibhāgaŋ ṭhapetvā kucchibhāgaŋ ādāya, tato samuggavījani-tālavaṇṭâdinānappakāraŋ veḷuvikatiŋ kareyya. So piṭṭhibhāgañ ca itarā ca catasso pesiyo itare ca cattāro koṭṭhāse, itare ca tayo koṭṭhāse kammāya na upanessatī[2] ti na vattabbo. Ekappahārena pana upanetuŋ na sakkā. Anupubbena upanessati.

7. [185[10]] Evam eva ayaŋ mahāthero pi, vilivakāro sujātaŋ veḷuŋ[3] labhitvā cattāro koṭṭhāse viya, imaŋ mahantaŋ suttantaŋ ārabhitvā catu-ariyasaccavasena mātikaŋ ṭhapesi. Vilivakārassa tayo koṭṭhāse ṭhapetvā ekaŋ gahetvā tasse pañcadhākaraṇaŋ viya therassa tīni ariyasaccāni ṭhapetvā ekaŋ dukkhasaccaŋ gahetvā bhājentassa khandhavasena pañcadhākaraṇaŋ. Tato, yathā so vilivakāro cattāro koṭ-

---

[1] S. vilibbakāro. [2] S. upanetī
[3] C. veṇuŋ

ṭhāse ṭhapetvā ekaŋ bhāgaŋ gahetvā[1] pañcadhā phālesi, evaŋ thero cattāro arūpakkhandhe ṭhapetvā rūpakkhandhaŋ vibhajanto, *cattāro ca mahābhūtā, catunnañ ca mahābhūtānaŋ upādāya rūpan* ti pañcadhā akāsi. Tato, yathā so vilivakāro catasso pesiyo ṭhapetvā ekaŋ gahetvā, kucchibhāgaŋ piṭṭhibhāgan ti dvedhā phālesi, evaŋ thero upādāya rūpañ ca tisso ca dhātuyo ṭhapetvā ekaŋ paṭhavīdhātuŋ vibhajanto, ajjhattikabāhiravasena dvedhā dassesi.

8. [185[15]] Yathā ca so vilivakāro piṭṭhibhāgaŋ ṭhapetvā kucchibhāgaŋ ādāya nānappakāraŋ vilivavikatiŋ akāsi,[2] evaŋ thero bāhiraŋ paṭhavīdhātuŋ ṭhapetvā ajjhattikaŋ paṭhavīdhātuŋ vīsatiyā ākārehi vibhajitvā dassetuŋ, *katamā c' āvuso ajjhattikā paṭhavīdhātū* ti ādim āha.

9. Yathā pana vilivakāro piṭṭhibhāgañ ca itare ca cattāro koṭṭhāse, itare ca tayo koṭṭhāse anupubbena kammāya upanessati, na hi sakkā ekappahārena upanetuŋ, evaŋ thero[3] bāhirañ ca paṭhavidhātuŋ, itarā ca tisso dhātuyo, upādārūpañ ca, itare ca cattāro arūpino khandhe, itarāni ca tīṇi ariyasaccāni anupubbena vibhajitvā dassessati.[4] Na hi sakkā ekappahārena dassetuŋ.

10. Api ca rājaputtûpamāya pi ayaŋ kamo vibhāvetabbo. Eko kira mahārājā. Tassa parosahassaŋ puttā. So tesaŋ piḷandhanaparikkhāraŋ catusu peḷāsu ṭhapetvā jeṭṭhaputtassa appesi: tāta, idaŋ te bhātikānaŋ piḷandhanabhaṇḍaŋ, tathārūpe chaṇe sampatte, piḷandhanaŋ no dehī ti yācantānaŋ dadeyyāsī ti. So, sādhu devā ti sāragabbhe paṭisāmesi.

11. Tathārūpe chaṇadivase rājaputtā rañño santikaŋ gantvā, tāta, piḷandhanaŋ no detha, nakkhattaŋ kīḷissāmā ti ahaŋsu. 'Tātā, jeṭṭhabhātikassa vo hatthe mayā piḷandhanaŋ ṭhapitaŋ, taŋ āharāpetvā piḷandhathā' ti. Te sādhū ti paṭisuṇitvā tassa santikaŋ gantvā, tumhākaŋ kira no hatthe piḷandhanabhaṇḍaŋ, taŋ dethā ti āhaŋsu.

12. So, evaŋ karissāmī ti gabbhaŋ vivaritvā,[5] catasso peḷā nīharitvā tisso ṭhapetvā ekaŋ vivaritvā, tato pañca samugge nīharitvā cattāro ṭhapetvā ekaŋ vivaritvā, tato pañca ka-

---

[1] S. *omits* bhāgaŋ gahetvā. [2] B. S. karoti.
[3] B. S. *add* pi. [4] B. S. dasseti [5] S. pavisitvā.

raṇḍe nīharitvā tesu[1] pi cattāro ṭhapetvā ekaŋ vivaritvā pidhānaŋ passe ṭhapetvā, tato hatthûpaga-pādûpagâdīni nānappakārāni piḷandhanāni nīharitvā adāsi. So kiñ câpi itarehi catuhi karaṇḍakehi, itarehi catuhi samuggehi, itarāhi ca tīhi peḷāhi na tāva bhājetvā deti; anupubbena pana dassati. Na hi sakkā ekappahārena dātuŋ.

13. Tattha mahārājā viya Bhagavā daṭṭhabbo. Vuttam pi c' etaŋ: "Rājā 'ham asmi Selā ti Bhagavā, dhammarājā anuttaro" ti (Sn. 554). Jeṭṭhaputto viya Sāriputtatthero. Vuttam pi c' etaŋ: "Yaŋ kho taŋ, bhikkhave, sammā vadamāno vadeyya, Bhagavato putto oraso mukhato jāto dhammajo dhammanimmito, dhammadāyādo, no āmisadāyādo ti, Sāriputtam eva taŋ sammā vadamāno vadeyya, Bhagavato putto—pe—no āmisadāyādo" ti (M. iii. 29). Parosahassaŋ rājaputtā viya bhikkhusaṅgho daṭṭhabbo. Vuttam pi c' etaŋ:

"Parosahassaŋ bhikkhūnaŋ Sugataŋ payirupāsati
desentaŋ virajaŋ dhammaŋ nibbānaŋ akutobhayan" ti
(S. i. 192).

14. Rañño tesaŋ puttānaŋ piḷandhanaŋ catusu peḷāsu pakkhipitvā jeṭṭhaputtassa hatthe ṭhapitakālo viya Bhagavatā Dhammasenāpatissa hatthe catusaccappakāsanāya ṭhapitakālo. Ten' ev' āha: "Sāriputto, bhikkhave, pahoti cattāri ariyasaccāni vitthārena ācikkhituŋ, desetuŋ paññāpetuŋ paṭṭhapetuŋ vivarituŋ vibhajituŋ uttānīkātun" ti (M. iii. 248).

15. Tathārūpe chaṇe tesaŋ rājaputtānaŋ rājānaŋ upasaṅkamitvā piḷandhanayācanakālo viya bhikkhusaṅghassa vassûpanāyikasamaye āgantvā dhammadesanāya āyācitakālo. Upakaṭṭhāya kira vassûpanāyikāya idaŋ suttaŋ desitaŋ. Rañño, tātā, jeṭṭhabhātikassa vo hatthe mayā piḷandhanaŋ ṭhapitaŋ, taŋ āharāpetvā piḷandhathā ti vuttakālo viya Sammāsambuddhenâpi, "Sevetha, bhikkhave, Sāriputta-Moggallāne, bhajatha, bhikkhave, Sāriputta-Moggallāne, paṇḍitā bhikkhū anuggāhakā sabrahmacārīnan" ti (M. iii. 248) evaŋ Dhammasenāpatino santikaŋ bhikkhūnaŋ pesitakālo. Rājaputtehi rañño kathaŋ sutvā jeṭṭhabhātikassa santikaŋ gantvā piḷandhanassa yācitakālo viya bhikkhūhi Satthu kathaŋ

---

[1] B. S. pañcasu karaṇḍesu nīharitesu; B. *omits* pi.

sutvā Dhammasenāpatiŋ upasaṅkamitvā dhammadesanaŋ āyācitakālo.

16. Jeṭṭhabhātikassa gabbhaŋ vivaritvā catasso peḷā nīharitvā ṭhapanaŋ viya Dhammasenāpatissa imaŋ suttantaŋ ārabhitvā catunnaŋ ariyasaccānaŋ vasena mātikāya ṭhapanaŋ. Tisso peḷā ṭhapetvā ekaŋ vivaritvā, tato pañcasamugganīharaṇaŋ viya tīṇi ariyasaccāni ṭhapetvā dukkhaŋ ariyasaccaŋ vibhajato pañcakkhandhadassanaŋ. Cattāro samugge ṭhapetvā ekaŋ vivaritvā tato pañcakaraṇḍanīharaṇaŋ[1] viya cattāro arūpakkhandhe ṭhapetvā ekaŋ rūpakkhandhaŋ vibhajantassa catumahābhūta-upādārūpavasena pañcakoṭṭhāsadassanaŋ. Cattāro karaṇḍe ṭhapetvā ekaŋ vivaritvā pidhānaŋ passe ṭhapetvā hatthûpaga-pādûpagâdipiḷandhanadānaŋ viya tīṇi mahābhūtāni upādārūpañ ca ṭhapetvā ekaŋ paṭhavīdhātuŋ vibhajantassa bāhiraŋ tāva pidhānaŋ viya ṭhapetvā ajjhattikāya paṭhavīdhātuyā nānāsabhāvato vīsatiyā ākārehi dassanatthaŋ, *katamā c' āvuso, ajjhattikā paṭhavīdhātu* ti ādivacanaŋ.

17. Tassa pana rājaputtassa tehi catuhi karaṇḍehi catuhi samuggehi tīhi ca peḷāhi pacchā anupubbena nīharitvā piḷandhanadānaŋ viya therassâpi itaresañ ca tiṇṇaŋ mahābhūtānaŋ upādārūpānañ ca, catunnaŋ arūpakkhandhānañ ca, tiṇṇaŋ ariyasaccānañ ca pacchā anupubbena bhājetvā dassanaŋ veditabbaŋ.

18. [185[15]] Yam pan' etaŋ, *katamā c' āvuso, ajjhattikā paṭhavīdhātū* ti ādi vuttaŋ, tattha, *ajjhattaŋ paccattan* ti ubhayam p' etaŋ niyakâdhivacanam eva. *Kakkhaḷan* ti thaddhaŋ. *Kharigatan* ti pharusaŋ. *Upādiṇṇan* ti na kammasamuṭṭhānam eva, avisesena pana sarīraṭṭhakass' etaŋ gahaṇaŋ. Sarīraṭṭhakaŋ hi upādiṇṇaŋ vā hotu, anupādiṇṇaŋ vā, ādiṇṇagahita-parāmaṭṭhavasena sabbaŋ upādiṇṇam eva nāma.

19. [185[17]] *Seyyathīdaŋ: kesā, lomā—pe—udariyaŋ, karīsan* ti idaŋ dhātukammaṭṭhānikassa kulaputtassa ajjhattikapaṭhavīdhātuvasena tāva kammaṭṭhānaŋ vibhattaŋ. Ettha pana manasikāraŋ ārabhitvā vipassanaŋ vaḍḍhetvā arahattaŋ

---

[1] S. pañca karaṇḍe.

gahetukāmena yaŋ kātabbaŋ taŋ sabbaŋ Visuddhimagge vitthāritam eva. Matthaluñgaŋ pana na idha pāḷiŋ ārūḷhaŋ. Tam pi āharitvā, Visuddhimagge vuttanayen' eva vaṇṇasaṇṭhānâdivasena vavatthapetvā, ayam pi acetanā abyākatā suññā paṭhavīdhātu evā ti manasikātabbaŋ. *Yaŋ vā pan' aññam* pi ti idaŋ itaresu tīsu koṭṭhāsesu anugatāya paṭhavīdhātuyā gahaṇatthaŋ vuttaŋ.

20. [185²²] *Yā c' eva kho pana ajjhattikā paṭhavīdhātū* ti yā ca ayaŋ vuttappakārā ajjhattikā paṭhavīdhātu. *Yā ca bāhirā* ti yā ca Vibhaṅge, "Ayo lohaŋ tipu sīsan" ti (Vbh. 82) ādinā nayena āgatā bāhirā paṭhavīdhātu. Ettāvatā therena ajjhattikā paṭhavīdhātu nānāsabhāvato vīsatiyā ākārehi vitthārena dassitā; bāhirā saṅkhepena.

21. Kasmā? Yasmiŋ hi ṭhāne sattānaŋ ālayo nikanti patthanā pariyuṭṭhānaŋ gahaṇaŋ parāmāso balavā hoti, tattha tesaŋ ālayâdīnaŋ uddharaṇatthaŋ Buddhā vā Buddhasāvakā vā vitthārakathaŋ kathenti; yattha pana na balavā, tattha kattabbakiccâbhāvato saṅkhepena kathenti. Yathā hi kassako khettaŋ kasanto[1] yattha mūlasantānakānaŋ balavatāya naṅgalaŋ laggati, tattha goṇe ṭhapetvā paŋsuŋ viyūhitvā mūlansantānakāni chetvā[2] uddharanto bahuŋ vāyāmaŋ karoti; yatha tāni n' atthi, tattha balavapayogaŋ[3] akatvā goṇe piṭṭhiyaŋ paharamāno kasati yeva. Evaŋsampadam idaŋ veditabbaŋ.

22. [185²³] *Paṭhavīdhātur ev' esā* ti duvidhā p' esā thaddhaṭṭhena[4] kakkhaḷaṭṭhena pharusaṭṭhena ekalakkhaṇā paṭhavīdhātu yeva, āvuso ti ajjhattikaŋ bāhirāya saddhiŋ yojetvā dasseti. Kasmā[5]? Bāhirāya hi paṭhavīdhātuyā acetanabhāvo pākaṭo, na ajjhattikāya. Tasmā sā bāhirāya saddhiŋ ekasadisā acetanā yevā ti gaṇhantassa sukhapariggaho hoti. Yathā kiŋ? Yathā dantena goṇena saddhiŋ yojito[6] adanto katipâham eva visūkāyati, vipphandati, atha na cirass' eva damathaŋ upeti. Evaŋ ajjhattikā pi bāhirāya saddhiŋ ekasadisā ti gaṇhantassa katipâham eva acetanā-

---

[1] B. S. kasamāno. [2] C. *repeats*.
[3] B. S. balavaŋ. [4] B. bandhaṭṭhena.
[5] B. S. Yasmā. [6] B. S. yojetvā.

bhāvena na upaṭṭhāti, atha na ciren' ev' assā acetanābhāvo pākaṭo hoti.

23. [185[23]] *Taŋ n' etaŋ mamā* ti taŋ ubhayam pi na etaŋ mama, *na eso 'ham asmi, na eso me attā ti evaŋ yathābhūtaŋ sammappaññāya daṭṭhabbaŋ. Yathābhūtan* ti yathāsabhāvaŋ. Taŋ hi aniccâdisabhāvaŋ; tasmā aniccaŋ, dukkham anattā ti evaŋ daṭṭhabban ti attho.

24. [185[27]] *Hoti kho so, āvuso* ti kasmā ārabhi? Bāhira-āpodhātuvasena bāhirāya paṭhavīdhātuyā vināsaŋ dassetvā tato visesatarena upādinnāya sarīraṭṭhaka-paṭhavīdhātuyā vināsadassanatthaŋ. *Pakuppatī* ti āposaŋvattavasena vaḍḍhamānā kuppati. *Antarahitā tasmiŋ samaye bāhirā paṭhavīdhātu hotī* ti tasmiŋ samaye koṭisatasahassacakkavāḷe khārodakena vilīyamānā udakânugatā hutvā sabbā pabbatâdivasena saṇṭhitā paṭhavīdhātu antarahitā hoti, vilīyitvā udakam eva hoti.

25. [185[30]] *Tāva mahallikāyā* ti tāva mahantiyā[1];

Duve[2] satasahassāni cattāri nahutāni ca
ettakaŋ bahalattena saṅkhātā 'yaŋ vasundharā ti

evaŋ bahalattena mahantiyā[3]; vitthārato pana koṭisatasahassa-cakkavāḷaparimāṇāya.[4] *Aniccatā* ti hutvā abhāvatā. *Khayadhammatā* ti khayaŋ gamanasabhāvatā. *Vayadhammatā* ti vayaŋ gamanasabhāvatā. *Vipariṇāmadhammatā* ti pakativijahanasabhāvatā. Iti sabbehi pi imehi padehi aniccalakkhaṇam eva vuttaŋ. Yaŋ pana aniccaŋ, taŋ dukkhaŋ, yaŋ dukkhaŋ taŋ anattā ti tīṇi pi lakkhaṇāni āgatān' eva honti.

26. [185[33]] *Mattaṭṭhakassā* ti parittaṭṭhitikassa. Tattha dvīh' ākārehi imassa kāyassa parittaṭṭhititā viditabbā: ṭhitiparittatāya ca sarasaparittatāya ca. Ayaŋ hi, "Atīte cittakkhaṇe jīvittha, na jīvati, na jīvissati; anāgate cittakkhaṇe jīvissati, na jīvati, na jīvittha; paccuppanne cittakkhaṇe jīvati, na jīvittha, na jīvissatī" ti (Nd. i. 42) vuccati.

"Jīvitaŋ attabhāvo ca sukhadukkhā ca kevalā
ekacittasamāyuttā lahuso vattate khaṇo" ti (Nd. i. 42)

---

1 B. S. mahantāya. 2 S. Dve ca.
3 B. S. mahantāya. 4 B. S. °pamāṇāya.

idam pi etass' eva parittaṭṭhitidassanatthaŋ vuttaŋ. Evaŋ ṭhitiparittatāya parittaṭṭhititā veditabbā. Assāsûpanibandhâdibhāvena[1] pan' assa sarasaparittatā veditabbā. Sattānaŋ hi assāsûpanibandhaŋ jīvitaŋ, passāsûpanibandhaŋ jīvitaŋ, assāsapassāsûpanibandhaŋ jīvitaŋ, mahābhūtûpanibandhaŋ jīvitaŋ kabaḷiṅkārâhārûpanibandhaŋ jīvi+aŋ, viññāṇûpanibandhaŋ jīvitan ti Visuddhimagge vitthāritaŋ etaŋ.[2]

27. [185[33]] *Taṇhupādiṇṇassā* ti taṇhāya ādiṇṇa-gahitaparāmaṭṭhassa. *Ahan ti vā maman ti vā asmī ti vā*, atha khvassa no t'[3] ev' ettha hotī ti atha kho assa bhikkhuno evaŋ tīṇi lakkhaṇāni āropetvā passantassa ettha ajjhattikāya paṭhavīdhātuyā ayaŋ ahan ti vā ti ādi tividho taṇhā-mānadiṭṭhigāho na tv' eva[4] hoti. Na hoti yevā ti attho. Yathā ca āpodhātuvasena, evaŋ tejodhātu-vāyodhātuvasena pi bāhirāya paṭhavīdhātuyā antaradhānaŋ hoti. Idha pana ekaŋ yeva āgataŋ. Itarāni pi atthato veditabbāni.

28. [185[34]] *Tañ ce, āvuso*, ti idha tassa dhātukammaṭṭhānikassa bhikkhuno sotadvāre pariggahaŋ paṭṭhapento balaŋ dasseti. *Akkosantī* ti dasahi akkosavatthūhi akkosanti. *Paribhāsantī* ti, tayā idañ c' idañ ca kataŋ, evañ ca evañ ca taŋ karissāmā ti vācāya paribhāsanti. *Rosentī* ti ghaṭṭenti. *Vihesentī* ti dukkhāpenti. Sabbaŋ vācāya ghaṭṭanam eva vuttaŋ. *So evan* ti so dhātukammaṭṭhāniko evaŋ pajānāti. *Uppannā kho me ayan* ti sampati vattamānuppannabhāvena ca samudācāruppannabhāvena ca uppannā. *Sotasamphassajā* ti upanissayavasena sotasamphassato jātā sotadvārajavanavedanā. *Phasso anicco* ti sotasamphasso, hutvā abhāvaṭṭhena anicco ti passati. Vedanâdayo pi sotasamphassasampayuttā va veditabbā.

29. [186[3]] *Dhātârammaṇam evā* ti dhātusaṅkhātam eva ārammaṇaŋ. *Pakkhandatī* ti otarati. *Pasīdatī* ti tasmiŋ ārammaṇe pasīdati. Bhummavacanam eva vā etaŋ byañjanasandhivasena *dhātârammaṇam evā* ti vuttaŋ. Dhātârammaṇe yevā ti ayam ettha attho. *Adhimuccatī* ti dhātuvasena evan[5] ti adhimokkhaŋ labhati; na rajjati, na dussati.

---

[1] B. S. Assāsapassāsûpa°. [2] B. *omits*. [3] C. c'.
[4] B. S. no t' eva. [5] B. etan; S. etaŋ *and omits* ti.

Ayaŋ hi sotadvāramhi ārammaṇe āpāthagate mūlapariññā-āgantuka-tāvakālikavasena pariggahaŋ karoti. Tassa vitthārakathā Satipaṭṭhāne catusampajannapabbe[1] vuttā. Sā pana tattha cakkhudvāravasena vuttā, idha sotadvāravasena veditabbā.

30. Evaŋ katapariggahassa hi dhātukammaṭṭhānikassa balavavipassakassa sace pi cakkhudvārâdisu ārammaṇe āpāthagate ayoniso āvajjanaŋ uppajjati, voṭṭhapanaŋ[2] āpajjati, voṭṭhapanaŋ[2] patvā ekadve vāre āsevanaŋ labhitvā cittaŋ bhavaṅgam eva otarati, na rāgâdivasena uppajjati. Ayaŋ koṭippatto tikkhavipassako. Aparassa rāgâdivasena ekavāraŋ javanaŋ javati, javanapariyosāne pana, rāgâdivasena me javanaŋ javitan ti āvajjato ārammaṇaŋ pariggahitam eva hoti, punavāraŋ tathā na javati. Aparassa ekavāraŋ[3] āvajjato puna dutiyavāraŋ rāgâdivasena javati yeva. Dutiyavārâvasāne pana,[4] evaŋ me javanaŋ javitan ti āvajjato ārammaṇaŋ pariggahitam eva hoti, tatiyavāre tathā na uppajjati. Ettha pana paṭhamo atitikkho; tatiyo atimando. Dutiyassa pana vasena imasmiŋ sutte, Laṭukikopame, Indriyabhāvane ca[5] ayam attho veditabbo.

31. [186[5]] Evaŋ sotadvāre pariggahavasena[6] dhātukammaṭṭhānikassa balaŋ dīpetvā[7] idāni kāyadvāre dīpento, *tañ ce, āvuso*, ti ādim āha. Aniṭṭhârammaṇaŋ hi patvā dvīsu dvāresu kilamati: sotadvāre ca kāyadvāre ca. Tasmā yathā nāma khettasāmipuriso kuddālaŋ[8] gahetvā khettaŋ anusañcaranto yattha[9] tattha vā mattikapiṇḍaŋ adatvā dubbalaṭṭhānesu yeva kuddālena[10] bhūmiŋ bhinditvā satiṇamattikapiṇḍaŋ deti. Evam eva mahāthero, anāgate sikkhākāmā padhānakammikā kulaputtā imesu dvīsu dvāresu saŋvaraŋ paṭṭhapetvā khippam eva jātijarāmaraṇassa antaŋ karissantī ti imesu yeva dvīsu dvāresu gāḷhaŋ katvā saŋvaraŋ desento imaŋ desanaŋ ārabhi. Tattha *samudācarantī* ti upakkamanti.

---

[1] B. S. sati°.
[2] B. S. voṭṭhabbanaŋ.
[3] B. *adds* evaŋ.
[4] S. ca.
[5] S. °bhāven' eva.
[6] B. S. pariggahita°.
[7] B. S. dassetvā.
[8] B. kudālaŋ.
[9] B. S. *add* vā.
[10] B. kudālena.

Pāṇisamphassenā ti pāṇippahārena. Itaresu pi es' eva nayo. *Tathābhūto* ti tathāsabhāvo. *Yathābhūtasmin* ti yathāsabhāve. Kamantī ti pavattanti.

32. [186²⁰] *Evaŋ Buddhaŋ anussarato* ti ādisu, "Iti pi so Bhagavā" ti (M. i. 69) ādinā nayena anussaranto pi Buddhaŋ anussarati; *vuttaŋ kho pan' etaŋ Bhagavatā* ti anussaranto pi anussarati yeva. "Svākkhāto Bhagavatā Dhammo" ti (S. i. 220) ādinā nayena anussaranto pi Dhammaŋ anussarati; Kakacûpamovādaŋ anussaranto pi anussarati yeva. "Supaṭipanno" ti (S. i. 220) ādinā nayena anussaranto pi Saṅghaŋ anussarati; kakacokkantanaŋ adhivāsayamānassa bhikkhuno guṇaŋ anussaramāno pi anussarati yeva.

33. [186²¹] *Upekkhā kusalanissitā na saṇṭhātī* ti idha vipassanûpekkhā adippetā; *upekkhā kusalanissitā saṇṭhātī* ti idha chaḷaṅgupekkhā. Sā pan' esā kiñ câpi khīṇâsavassa iṭṭhâniṭṭhesu ārammaṇesu arajjanâdivasena pavattati, ayaŋ pana bhikkhu viriyabalena bhāvanāsiddhiyā attano vipassanaŋ khīṇâsavassa chaḷaṅgupekkhaṭṭhāne ṭhapetī ti vipassanā chaḷaṅgupekkhā nāma jātā.

34. [187⁵] Āpodhātuniddese *āpogatan* ti sabbaŋ āpesugataŋ allayūsabhāvalakkhaṇaŋ. *Pittaŋ semhan* ti ādisu pana yaŋ vattabbaŋ taŋ sabbaŋ saddhiŋ bhāvanānayena Visuddhimagge vuttaŋ. *Pakuppatī* ti oghavasena vaḍḍhati; samuddato vā udakaŋ uttarati. Ayam assā pākatiko pakopo. Āposaŋvaṭṭakāle pana koṭisatasahassacakkavāḷaŋ udakapūram eva hoti. *Ogacchantī* ti heṭṭhā gacchanti; uddhane āropita-udakaŋ viya khayaŋ vināsaŋ pāpuṇanti. Sesaŋ purimanayen' eva veditabbaŋ.

35. [188⁶] Tejodhātuniddese *tejogatan* ti sabbaŋ tejesu gataŋ uṇhattalakkhaṇaŋ; tejo eva vā. Tejabhāvaŋ gatan ti tejogataŋ. Purime āpogate pi pacchime vāyogate pi es' eva nayo. *Yena cā* ti yena tejogatena kupitena[1] ayaŋ kāyo santappati, ekâhikajarâdibhāvena usumajāto hoti. Yena ca jiriyatī ti yena ayaŋ kāyo jīrati, indriyavekallataŋ balaparikkhayaŋ valitapalitâdibhāvañ ca pāpuṇāti. *Yena ca pariḍayhatī* ti yena kupitena ayaŋ kāyo ḍayhati[2]; so ca puggalo,

---

[1] B. S. tasmiŋ kupite. [2] B. dahati.

ḍayhāmi, ḍayhāmī ti kandanto satadhotasappi-gosīsacandanâdilepañ c' eva tālavaṇṭavātañ ca paccāsiŋsati. *Yena ca asitapītakhāyitasāyitaŋ sammā pariṇāmaŋ gacchatī* ti yen' etaŋ asitaŋ vā odanâdi, pītaŋ vā pānakâdi, khāyitaŋ vā piṭṭhakhajjakâdi, sāyitaŋ vā ambapakkamadhuphānitâdi[1] sammā paripākaŋ gacchati. Rasâdibhāvena vivekaŋ gacchatī ti attho. Ayam ettha saṅkhepo. Vitthārato pana yaŋ vattabbaŋ siyā, taŋ sabbaŋ saddhiŋ bhāvanānayena Visuddhimagge vuttaŋ.

36. [188[19]] *Haritantan* ti haritam eva. Allatiṇāni[2] āgamma nibbāyatī ti attho. *Panthantan* ti mahāmaggaŋ.[3] *Selantan* ti pabbataŋ. *Udakantan* ti udakaŋ. *Ramaṇīyaŋ vā bhūmibhāgan* ti tiṇagumbâdirahitaŋ vivittaŋ ajjhokāsaŋ bhūmibhāgaŋ. *Anāhārā* ti appaccayā,[4] nirupādānā. Ayam pi pakatiyā va tejovikāro vutto. Tejosaŋvaṭṭakāle pana koṭisatasahassacakkavāḷaŋ jhāpetvā chārikāmattam pi na tiṭṭhati. *Nahārudaddulenā* ti cammanillekhanena. *Aggiŋ gavesantī* ti evarūpaŋ sukhumaŋ upādānaŋ gahetvā[5] pariyesanti, yaŋ appamattakam pi usumaŋ labhitvā pajjalati. Sesam idhâpi purimanayen' eva veditabbaŋ.

37. [188[29]] Vāyodhātuniddese *uddhaṅgamā vātā* ti uggārahikkâdipavattakā uddhaŋ ārohanā vātā. *Adhogamā vātā* ti uccāra-passāvâdinīharaṇakā adho[6] orohanā vātā. *Kucchisayā vātā* ti antānaŋ bahi vātā. *Koṭṭhāsasayā vātā* ti antānaŋ anto vātā. *Aṅgamaṅgânusārino* ti dhamanijālânusārena sakalasarīre aṅgamaṅgāni anusaṭā sammiñjana[7]-pasāraṇâdinibbattakā vātā. *Assāso* ti antopavisana-nāsikavāto. *Passāso* ti bahinikkhamana-nāsikavāto. Ayam ettha saṅkhepo. Vitthārato pana yaŋ vattabbaŋ siyā, taŋ sabbaŋ saddhiŋ bhāvananayena Visuddhimagge vuttaŋ.

38. [189[2]] *Gāmam pi vahatī* ti sakalagāmam pi cuṇṇavicuṇṇaŋ kurumānā ādāya gacchati. Nigamâdisu pi es' eva nayo. Idha vāyosaŋvaṭṭakāle koṭisatasahassacakkavāḷa-

---

[1] C. apakka°.
[2] B. S. °tiṇâdiŋ.
[3] B. S. °maggam eva.
[4] B. S. nirāhārā.
[5] B. S. *add* aggiŋ.
[6] B. heṭṭhā.
[7] B. samañcana-.

viddhaŋsanavasena vāyodhātuvikāro dassito. *Vidhūpanenā* ti aggivījanakena. *Ossāvane*[1] ti chadanagge. Tena hi udakaŋ savati, tasmā taŋ ossāvanan ti vuccati. Sesam idhâpi purimanayen' eva veditabbaŋ.

39. [190[15]] *Seyyathā pi, āvuso* ti idha[2] kiŋ dasseti? Heṭṭhākathitānaŋ mahābhūtānaŋ nissattabhāvaŋ. *Kaṭṭhan* ti dabbasambhāraŋ. *Vallin* ti ābandhanavalliŋ. *Tiṇan* ti chaddatiṇaŋ.[3] *Mattikan* ti anulepanamattikaŋ. *Ākāso parivārito* ti etāni kaṭṭhâdīni anto ca bahi ca parivāretvā ākāso ṭhito ti attho. *Agāran tv' eva saṅkhaŋ gacchati* ti agāran ti paṇṇattimattaŋ hoti. Kaṭṭhâdisu pana visuŋ visuŋ rāsikatesu, kaṭṭharāsi vallirāsi tv' eva vuccati. *Evam eva kho* ti evam eva aṭṭhi-ādīni anto ca bahi ca parivāretvā ṭhito ākāso, tān' eva aṭṭhī-ādīni paṭicca rūpan tv' eva saṅkhaŋ gacchati; sarīran ti vohāraŋ gacchati. Yathā kaṭṭhâdīni paṭicca gehan ti saṅkhaŋ gataŋ agāraŋ khattiyagehaŋ, brāhmaṇagehan ti vuccati, evam idam pi khattiyasarīraŋ, brāhmaṇasarīran ti vuccati. N' atth' ettha koci satto vā jīvo vā ti.[4]

40. [190[20]] *Ajjhattikañ ce, āvuso cakkhun* ti idaŋ kasmā āraddhaŋ? Heṭṭhā upādārūpaŋ, cattāro ca arūpino khandhā, tīṇi ca ariyasaccāni na kathitāni, idāni tāni kathetuŋ ayaŋ desanā āraddhā. Tattha *cakkhuŋ aparibhinnan* ti cakkhuppasāde niruddhe pi upahate pi pittasemhalohitehi palibuddhe pi cakkhuŋ cakkhuviññāṇassa paccayo bhavituŋ na sakkotī ti paribhinnam eva hoti. Cakkhuviññāṇassa pana paccayo bhavituŋ samatthaŋ aparibhinnaŋ nāma.

41. [190[20]] *Bāhirā ca rūpā* ti bāhirā catusamuṭṭhānikā rūpā. *Tajjo samannāhāro* ti cakkhuñ ca rūpe ca paṭicca bhavaṅgaŋ āvaṭṭetvā uppajjamāna-manasikāro. Bhavaṅgâvaṭṭanasamatthaŋ[5] cakkhudvāre kiriyamanodhātucittan ti attho. Taŋ rūpānaŋ anāpāthagatattā pi aññavihitassâpi na hoti. *Tajjassā* ti tandanurūpassa. *Viññāṇabhāgassā* ti viññāṇakoṭṭhāsassa.

42. [190[28]] *Tathābhūtassā* ti ādisu pi[6] dvāravasena cattāri

---

[1] B. Osavane; S. Ossavane.
[2] B. *omits*.
[3] B. S. chadana°.
[4] S. vijjati.
[5] S. °vajjana°.
[6] B. S. *omit*.

saccāni dasseti. Tattha *tathābhūtassā* ti cakkhuviññāṇena sahabhūtassa. Cakkhuviññāṇasamaṅgino ti attho. *Rūpan* ti cakkhuviññāṇassa na[1] rūpajanakattā cakkhuviññāṇakkhaṇe tisamuṭṭhānarūpaŋ. Tadanantaracittakkhaṇe catusamuṭṭhānam pi labbhati. *Saṅgahaŋ gacchatī* ti gaṇanaŋ gacchati. Vedanâdayo cakkhuviññāṇasampayuttā va. Viññāṇaŋ cakkhuviññaṇam eva. Ettha ca saṅkhārā ti cetanā va vuttā.

43. [190[26]] *Saṅgaho* ti ekato saṅgaho. *Sannipāto* ti samāgamo. *Samavāyo* ti rāsi. *Yo paṭiccasamuppādaŋ passatī* ti yo paccaye passati. *So dhammaŋ passatī* ti so paṭiccasamuppanne dhamme passati. *Chando* ti ādi sabbaŋ taṇhāya[2] vevacanam eva. Taṇhā hi chandakaraṇavasena *chando*, ālayakaraṇavasena *ālayo*, anunayakaraṇavasena *anunayo*, ajjhogāhitvā gilitvā gahaṇavasena *ajjhosānan* ti vuccati. *Chandarāgavinayo chandarāgappahānan* ti nibbānass' eva adhivacanaŋ. Iti tīṇi saccāni pāḷiyaŋ āgatān' eva. Maggasaccaŋ āharitvā gahetabbaŋ. Yā imesu tīsu ṭhānesu diṭṭhi, saṅkappo, vācā, kammanto, ājīvo, vāyāmo, sati, samādhi, bhāvanāpaṭivedho, ayaŋ maggo ti. *Bahu kataŋ hotī* ti ettāvatā pi bahuŋ Bhagavato sāsanaŋ kataŋ hoti. *Ajjhattikañ ce, āvuso sotan* ti ādivāresu pi es' eva nayo.

44. [191[12]] Manodvāre pana *ajjhattiko mano* nāma bhavaṅgacittaŋ. Taŋ niruddham pi, āvajjanacittassa paccayo bhavituŋ asamatthaŋ mandaŋ tamagatam[3] eva pavattamānam pi paribhinnaŋ nāma hoti. Āvajjanassa paccayo bhavituŋ samatthaŋ *aparibhinnaŋ* nāma. *Bāhirā ca dhammā* ti dhammârammaṇaŋ.[4] *N' eva tāva tajjassā* ti idaŋ bhavaṅgasamayen' eva kathitaŋ. Dutiyavāro paguṇajjhānapaccavekkhaṇena vā, paguṇakammaṭṭhānamanasikārena vā, paguṇa-Buddhavacanasajjhāyakaraṇâdinā vā aññavihitataŋ sandhāya vutto. Imasmiŋ vāre *rūpan* ti catusamuṭṭhānam pi labbhati. Manoviññāṇaŋ hi rūpaŋ samuṭṭhāpeti. Vedanâdayo ma-

---

[1] S. *omits*.
[2] B. S. taṇhā°.
[3] B. mandaṭhāmagatam.
[4] B. S. Bāhirā ca dhammā . . . pe . . . N' eva tāva tajjassā ti.

noviññāṇasampayuttā. Viññāṇaŋ manoviññāṇam eva. Saṅkhārā pan' ettha phassacetanāvasen' eva gahitā. Sesaŋ vuttanayen' eva veditabbaŋ.

45. Iti mahāthero heṭṭhā ekadesam eva sammasanto āgantvā imasmiŋ ṭhāne ṭhatvā heṭṭhā parihīnadesanaŋ sabbaŋ taŋtaŋdvāravasena bhājetvā dassento yathânusandhinā va suttantaŋ niṭṭhāpesī ti.

Mahā-Hatthipadopamasuttaŋ aṭṭhamaŋ.

29.

[Mahā-Sāropamasuttavaṇṇanā]

1. [192[1]] *Evam me sutan* ti Mahā-Sāropamaŋ.[1] Tattha *acirapakkante* ti saṅghaŋ bhinditvā ruhiruppādakammaŋ katvā na cirapakkante, saliṅgen' eva pāṭiyekke jāte. *Idha, bhikkhave, ekacco kulaputto* ti kiñ câpi asukakulaputto ti na niyāmito, Devadattaŋ yeva pana sandhāya idaŋ vuttan ti veditabbaŋ. So hi asambhinnāya Mahāsammatapaveṇiyā Okkākavaŋse jātattā jātikulaputto. *Otiṇṇo* ti yassa jāti anto paviṭṭhā, so jātiyā otiṇṇo nāma. Jarâdisu pi es' eva nayo.

2. [192[9]] Lābhasakkārâdisu *lābho* ti cattāro paccayā. *Sakkāro* ti tesaŋ yeva sukatabhāvo. *Siloko* ti vaṇṇabhaṇanaŋ. *Abhinibbattetī* ti uppādeti. *Appaññātā* ti dvinnaŋ janānaŋ ṭhitaṭṭhāne na paññāyanti; ghāsacchādanamattam pi na labhanti. *Appesakkhā* ti appaparivārā; purato pacchato vā gacchantaŋ na labhanti. *Sārena sārakaraṇīyan* ti rukkhasārena kattabbaŋ akkhacakka-yuganaṅgalâdikaŋ yaŋ kiñci. *Sākhāpalāsaŋ aggahesi brahmacariyassā* ti maggaphalasārassa[2] sāsanabrahmacariyassa cattāro paccayā sākhāpalāsaŋ nāma; taŋ aggahesi. *Tena ca vosānaŋ āpādī* ti ten' eva ca, alam ettāvatā sāro me patto ti vosānaŋ āpanno.

3. [195[21]] *Ñāṇadassanaŋ ārādhetī* ti Devadatto pañcâbhiñño; dibbacakkhu ca pañcannaŋ abhiññānaŋ matthake ṭhitaŋ; taŋ imasmiŋ sutte *ñāṇadassanan* ti vuttaŋ. *Ajānaŋ apassaŋ*

---

[1] B. S. °pamasuttaŋ. [2] B. agga°.

viharantī ti kiñci sukhumarūpaŋ ajānantā, antamaso paŋsupisācakam pi apassantā viharanti.

4. [197[27]] *Asamayavimokkhaŋ ārādhetī* ti, "Katamo asamayavimokkho? Cattāro ariyamaggā, cattāri ca sāmaññaphalāni, nibbānañ ca, ayaŋ asamayavimokkho" ti (Ps. ii. 40) evaŋ vutte nava lokuttaradhamme ārādheti, sampādeti, paṭilabhati. Lokiyasamāpattiyo hi appitappitakkhaṇe yeva paccanīkadhammehi vimuccanti, tasmā, "Katamo samayavimokkho? Cattāri jhānāni,[1] catasso ca arūpasamāpattiyo,[2] ayaŋ samayavimokkho" ti (Ps. ii. 40) evaŋ *samayavimokkho* ti vuttā. Lokuttaradhammā pana na kālena kālaŋ vimuccanti. Sakiŋ vimuttāni hi maggaphalāni vimuttān' eva honti. Nibbānaŋ sabbakilesehi accantavimuttam evā ti ime nava dhammā *asamayavimokkho* ti vuttā.

5. [197[32]] *Akuppā cetovimuttī* ti arahattaphalavimutti. Ayam attho etassā ti *etadatthaŋ*. Arahattaphalatthaŋ idaŋ brahmacariyaŋ. Ayaŋ hi etassa attho ti vuttaŋ hoti. *Etaŋsāran* ti etaŋ arahattaphalaŋ brahmacariyassa sāraŋ. *Etaŋpariyosānan* ti etaŋ arahattaphalaŋ brahmacariyassa pariyosānaŋ, esā koṭi, na ito paraŋ pattabbaŋ atthī ti yathânusandhinā va desanaŋ niṭṭhāpesī ti.

Mahā-Sāropamasuttaŋ navamaŋ.

30.

[Cūḷa-Sāropamasuttavaṇṇanā]

1. [198[1]] *Evam me sutan* ti Cūḷa-Sāropamaŋ.[3] Tattha *Piñgala-Koccho* ti so brāhmaṇo piñgaladhātuko. Koccho ti pan' assa nāmaŋ; tasmā Piñgala-Koccho ti vuccati. *Sañghino* ti ādisu pabbajitasamūhasañkhāto sañgho etesaŋ atthī ti *sañghino*. Sv' eva gaṇo etesaŋ atthī ti *gaṇino*. Ācārasikkhāpanavasena tassa gaṇassa ācariyā ti *gaṇâcariyā*. *Ñātā* ti paññātā pākaṭā. Appicchā, santuṭṭhā, appicchatāya vattham pi na nivāsentī ti ādinā nayena samuggato yaso

[1] B. S. Catasso rūpâvacarasamāpattiyo.
[2] B. S. arūpâvacara°.
[3] B. S. °pamasuttaŋ.

etesaŋ atthī ti *yasassino*. *Titthakarā* ti laddhikarā. *Sādhusammatā* ti, ime sādhu, sundarā, sappurisā ti evaŋ sammatā. *Bahujanassā* ti assutavato andhabālaputhujjanassa.

2. [198[9]] Idāni te dassento, *seyyathîdaŋ*: *Pūraṇo* ti ādim āha. Tattha Pūraṇo ti tassa satthupaṭiññassa nāmaŋ. *Kassapo* ti gottaŋ. So kira aññatarassa kulassa ekūnadāsasataŋ pūrayamāno jāto. Ten' assa Pūraṇo ti nāmaŋ akaŋsu. Maṅgaladāsattā c' assa kataŋ dukkatan ti vattā n' atthi, akataŋ vā na katan ti. So, kim ahaŋ ettha vasāmī[1] ti palāyi. Ath' assa corā vatthāni acchindiŋsu. So paṇṇena vā tiṇena vā paṭicchādetum pi ajānanto jātarūpen'[2] eva ekaŋ gāmaŋ pāvisi. Manussā taŋ disvā, ayaŋ samaṇo arahā, appiccho, n' atthi iminā sadiso ti pūvabhattâdīni gahetvā upasaṅkantā.[3] So, mayhaŋ sāṭakaŋ anivatthabhāvena idaŋ uppannan ti tato paṭṭhāya sāṭakaŋ labhitvā pi na nivāseti; tad eva pabbajjaŋ aggahesi. Tassa santike aññe, aññe pī ti pañcasatā manussā pabbajiŋsu. Taŋ sandhāy' āha: *Pūraṇo Kassapo* ti.

3. [198[9]] Makkhalī ti tassa nāmaŋ. Gosālāya jātattā *Gosālo* ti dutiyaŋ nāmaŋ. Taŋ kira sakaddamāya bhūmiyā telaghaṭaŋ gahetvā gacchantaŋ, tāta, mā khalī ti sāmiko āha. So pamādena khalitvā patitvā sāmikassa bhayena palāyituŋ āraddho. Sāmiko upadhāvitvā dasākaṇṇe[4] aggahesi. So sāṭakaŋ chaḍḍetvā acelako hutvā palāyi. Sesaŋ Pūraṇasadisam eva.

4. [198[10]] *Ajito* ti tassa nāmaŋ. Kesakambalaŋ dhāretī ti *Kesakambalī*. Iti[5] nāmadvayaŋ saŋsandetvā *Ajito Kesakambalī* ti vuccati. Tattha kesakambalo nāma manussakesehi katakambalo. Tato paṭikiṭṭhataraŋ vatthaŋ nāma n' atthi. Yath' āha: "Seyyathā pi, bhikkhave, yāni kānici tantâvutānaŋ vatthānaŋ, kesakambalo tesaŋ paṭikiṭṭho akkhāyati. Kesakambalo, bhikkhave, sīte sīto uṇhe uṇho, dubbaṇṇo, duggandho, dukkhasamphasso" ti (A. i. 286).

5. [198[10]] *Pakudho* ti tassa nāmaŋ. *Kaccāyano* ti gottaŋ.

---

[1] B. S. vasissamī.

[2] B. jātavesen'; S. naggarūpen'.

[3] B. upasaṅkamanti; S. upasaṅkamantā.

[4] B. S. sāṭakakaṇṇe.

[5] B. S. °kambalo ti.

Iti nāmagottaŋ saŋsandetvā *Pakudho Kaccāyano* ti vuccati. Sītûdakapaṭikkhittako esa; vaccaŋ katvā udakakiccaŋ na karoti; uṇhodakaŋ vā kañjiyaŋ vā labhitvā karoti; nadiŋ vā maggodakaŋ vā atikkamma, sīlaŋ me bhinnan ti vālikathūpaŋ katvā sīlaŋ adhiṭṭhāya gacchati. Evarūpanissirīkaladdhiko[1] esa.

6. [198[10]] *Sañjayo* ti tassa nāmaŋ. Belaṭṭhassa putto ti *Belaṭṭhaputto.* Amhākaŋ ganthanakileso, palibujjhanakileso[2] n' atthi, kilesaganṭhirahitā mayan ti evaŋvāditāya laddhanāmavasena Nigaṇṭho. Nāthassa putto ti Nāthaputto.

7. [198[11]] *Abbhaññaŋsū* ti yathā tesaŋ paṭiññā, tath' eva jāniŋsu, na jāniŋsu? Idaŋ vuttaŋ hoti: Sace nesaŋ sā paṭiññā niyyānikā, sabbe abbhaññaŋsu; no ce na abbhaññaŋsu. Tasmā, kiŋ tesaŋ paṭiññā niyyānikā, na niyyānikā ti ayam etassa pañhassa attho.

8. [198[16]] Atha Bhagavā, nesaŋ aniyyānikabhāvakathanena atthâbhāvato alan ti paṭikkhipitvā upamāya atthaŋ parivārento[3] dhammam eva desetuŋ, *dhammaŋ te, brāhmaṇa, desessāmī* ti ādim āha. Tattha *sacchikiriyāyā* ti sacchikaraṇatthaŋ. Na chandaŋ janetī ti kattukamyatāchandaŋ na janeti. *Na vāyamatī* ti vāyāmaŋ, parakkamaŋ na karoti. *Olīnavuttiko ca hotī* ti hīnajjhāsayo[4] hoti. *Sāthaliko*[5] ti siṭhilaggāhī; sāsanaŋ sithilaŋ katvā gaṇhati, daḷhaŋ na gaṇhati.

9. [203[25]] *Idha, brāhmaṇa, bhikkhu vivicc' eva kāmehī* ti kathaŋ ime paṭhamajjhānâdidhammā ñāṇadassanena uttaritarā jātā ti? Nirodhapādakattā. Heṭṭhā paṭhamajjhānâdidhammā hi vipassanāpādakā, ime nirodhapādakā, tasmā *uttaritarā* ti veditabbā. Iti Bhagavā idam pi suttaŋ yathânusandhinā va niṭṭhāpesi. Desanâvasāne brāhmaṇo saraṇesu patiṭṭhito ti.

Cūḷa-Sāropamasuttaŋ dasamaŋ.

Tatiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

[1] B. S. Evarūpo. [2] S. palibandhana°.
[3] B. pavedento; S. atthapadaŋ vedento.
[4] B. S. līna°. [5] S. Sāthiliko.

31.

[Cuḷa-Gosiṅgasuttavaṇṇanā]

1. [205[15]] *Evam me sutan* ti Cūḷa-Gosiṅgasuttaŋ. Tattha *Nādike viharatī* ti Nādikā nāma ekaŋ taḷākaŋ nissāya dvinnaŋ cullapiti-mahāpitiputtānaŋ dve gāmā, tesu ekasmiŋ gāme. *Giñjakâvasathe* ti iṭṭhakamaye āvasathe. Ekasmiŋ kira samaye Bhagavā mahājanasaṅgahaŋ karonto Vajjiraṭṭhe cārikaŋ caramāno Nādikaŋ anuppatto. Nādikavāsino manussā Bhagavato mahādānaŋ datvā dhammakathaŋ sutvā pasannahadayā, Satthu vasanaṭṭhānaŋ karissāmā ti mantetvā iṭṭhakāh' eva bhitti-sopāna-tthambha-vāḷarūpâdīni dassentā pāsādaŋ katvā sudhāya limpitvā mālākamma-latākammâdīni niṭṭhāpetvā bhummattharaṇa-mañcapīṭhâdīni paññāpetvā Satthu niyyātesuŋ. Aparâparaŋ pan' ettha manussā bhikkhusaṅghassa rattiṭṭhāna-divāṭṭhana-maṇḍapa-caṅkamâdīni kārayiŋsu. Iti so vihāro mahā ahosi. Taŋ sandhāya vuttaŋ: *Giñjakâvasathe* ti.

2. [205[17]] *Gosiṅgasālavanadāye* ti, tattha kira[1] ekassa jeṭṭhakarukkhassa khandhato gosiṅgasaṇṭhānaŋ hutvā viṭapaŋ uṭṭhahi. Taŋ rukkhaŋ upādāya sabbam pi taŋ vanaŋ *Gosiṅgasālavanan* ti saṅkhaŋ gataŋ. *Dāyo* ti avisesena araññass' etaŋ nāmaŋ. Tasmā *Gosiṅgasālavanadāye* ti Gosiṅgasālavana-arañña ti attho. *Viharantī* ti sāmaggirasaŋ anubhavamānā viharanti. Imesaŋ hi kulaputtānaŋ Uparipaṇṇāsake puthujjanakālo kathito; idha khīṇâsavakālo. Tadā hi te laddhassādā laddhapatiṭṭhā adhigatapaṭisambhidā khīṇâsavā hutvā sāmaggirasaŋ anubhavamānā tattha vihariŋsu. Taŋ sandhāy' etaŋ vuttaŋ.

3. [205[19]] *Yena Gosiṅgasālavanadāyo ten' upasaṅkamī* ti, Dhammasenāpati-Mahā-Moggallānattheresu vā asītimahāsāvakesu vā, antamaso Dhammabhaṇḍâgārikaŋ Ānandattheram pi kañci anāmantetvā sayam eva pattacīvaraŋ ādāya anīkā nissaṭo hatthī viya, yūthā nissaṭo kāḷasīho[2] viya, vātacchinno valāhako viya ca ekako va upasaṅkami.

4. Kasmā pan' ettha Bhagavā sayaŋ agamāsī ti? Tayo

---

[1] B. S. *omit*. [2] S. kesarasīho.

kulaputtā sāmaggirasaŋ anubhavantā viharanti, tesaŋ paggaṇhanato, pacchimaŋ janataŋ anukampanato, dhammagarubhāvato ca. Evaŋ kir' assa ahosi: Ahaŋ ime kulaputte paggaṇhitvā ukkaŋsitvā paṭisanthāraŋ katvā dhammaŋ[1] desessāmī ti. Evaŋ tāva paggaṇhanato agamāsi. Aparam pi 'ssa ahosi: Anāgate kulaputtā Sammāsambuddho samaggavāsaŋ vasantānaŋ santikaŋ sayaŋ gantvā paṭisanthāraŋ katvā dhammaŋ kathetvā tayo kulaputte paggaṇhi, ko nāma samaggavāsaŋ na vaseyyā ti samaggavāsaŋ vasitabbaŋ maññamānā khippam eva dukkhass' antaŋ karissantī ti. Evaŋ pacchimaŋ janataŋ anukampanato pi agamāsi. Buddhā ca nāma dhammagaruno honti. So ca nesaŋ dhammagarubhāvo Rathavinīte āvikato[2] va. Iti imasmā dhammagarubhāvato pi dhammaŋ paggaṇhissāmī ti agamāsi.

5. [205[20]] *Dāyapālo* ti araññapālo. So taŋ araññaŋ yathā icchiticchitapadesena manussā pavisitvā tattha pupphaŋ vā phalaŋ vā niyyāsaŋ vā dabbasambhāraŋ vā na haranti, evaŋ vatiyā parikkhittassa tassa araññassa yojite dvāre nisīditvā taŋ araññaŋ rakkhati, pāleti, tasmā *dāyapālo* ti vutto.

6. [205[22]] *Attakāmarūpā* ti attano hitaŋ kāmayamānasabhāvā hutvā viharanti. Yo hi imasmiŋ sāsane pabbajitvā pi vejjakamma-dūtakamma-pahiṇagamanâdīnaŋ vasena ekavīsati-anesanāhi jīvikaŋ kappeti, ayaŋ na attakāmarūpo nāma. Yo pana imasmiŋ sāsane pabbajitvā ekavīsati anesanā[3] pahāya catupārisuddhisīle patiṭṭhāya Buddhavacanaŋ uggaṇhitvā sappāyadhutaṅgaŋ adhiṭṭhāya aṭṭhatiŋsāya ārammaṇesu cittaruciyaŋ kammaṭṭhānaŋ gahetvā gāmantaŋ pahāya araññaŋ pavisitvā samāpattiyo nibbattetvā vipassanāya kammaŋ kurumāno viharati,[4] ayaŋ attakāmarūpo[5] nāma. Te pi tayo kulaputtā evarūpā ahesuŋ. Tena vuttaŋ: *Attakāmarūpā viharantī* ti.

7. [205[23]] *Mā tesaŋ aphāsum akāsī* ti tesaŋ mā aphāsukaŋ akāsī ti Bhagavantaŋ vāresi. Evaŋ kir' assa ahosi: Ime ku-

---

[1] B. S. *add* nesaŋ.
[2] B. S. āgato.
[3] B. S. anesanaŋ.
[4] B. S. vicarati.
[5] B. S. attakāmo.

laputtā samaggā viharanti. Ekaccassa ca gataṭṭhāne bhaṇḍana-kalaha-vivādā vattanti. Tikhiṇasiṅgo caṇḍagoṇo viya ovijjhanto vicarati. Ath' ekamaggena dvinnaŋ gamanaŋ na hoti. Kadāci ayam pi evaŋ karonto imesaŋ kulaputtānaŋ samaggavāsaŋ bhindeyya. Pāsādiko ca pan' esa, suvaṇṇavaṇṇo. Rasagiddho maññe. Gatakālato paṭṭhāya paṇītadāyakānaŋ attano upaṭṭhākānañ ca vaṇṇakathanâdīhi imesaŋ kulaputtānaŋ appamādavihāraŋ bhindeyya. Vasanaṭṭhānāni câpi[1] etesaŋ kulaputtānaŋ nibaddhāni, paricchinnāni; tisso ca paṇṇasālā, tayo caṅkamā, tīṇi divāṭṭhānāni, tīṇi mañcapīṭhāni. Ayaŋ pana samaṇo mahākāyo, vuḍḍhataro maññe bhavissati. So akāle ime kulaputte senâsanā vuṭṭhāpessati. Evaŋ sabbathā pi etesaŋ aphāsu bhavissatī ti. Taŋ anicchanto, *mā tesaŋ aphāsum akāsi* ti Bhagavantaŋ vāresi.

8. Kiŋ pan' esa jānanto vāresi, ajānanto ti? Ajānanto. Kiñ câpi hi Tathāgatassa paṭisandhigahaṇato paṭṭhāya dasasahassacakkavāḷakampanâdīni pāṭihāriyāni pavattiŋsu, araññavāsino pana dubbalamanussā kammapasutā tāni sallakkhetuŋ na sakkonti. Sammāsambuddho ca nāma yadā anekabhikkhusahassaparivāro byāmappabhāya, asîti-anubyañjanehi, dvattiŋsamahāpurisalakkhaṇasiriyā ca Buddhânubhāvaŋ dassento vicarati, tadā, ko eso ti apucchitvā va jānitabbo hoti. Tadā pana Bhagavā sabbam pi taŋ Buddhânubhāvaŋ cīvaragabbhena paṭicchādetvā valāhakagabbhena paṭicchanno puṇṇacando[2] viya sayam eva pattacīvaram ādāya aññātakavesena agamāsi. Iti taŋ ajānanto va dāyapālo nivāresi.

9. [205[25]] *Etad avocā* ti thero kira, *mā samaṇā* ti dāyapālassa kathaŋ sutvā va cintesi: Mayaŋ tayo janā idha viharāma; añño pabbajito nāma n' atthi; ayañ ca dāyapālo pabbajitena viya saddhiŋ katheti; ko nu kho bhavissatī ti divāṭṭhānato uṭṭhāya dvāre ṭhatvā maggaŋ olokento Bhagavantaŋ addasa. Bhagavā pi therassa sahadassanen' eva sarīrobhāsaŋ muñci; asīti-anubyañjanavirājitā byāmappabhā pasāritasuvaṇṇapaṭo viya virocittha. Thero, ayaŋ dāyapālo phaṇakataŋ

---

[1] S. °ni pi. [2] C. cando.

āsivisaŋ gīvāya gahetuŋ hatthaŋ pasārento viya loke aggapuggalena saddhiŋ kathento va na jānāti, aññatarabhikkhunā viya saddhiŋ kathetī ti nivārento etaŋ, *mā āvuso dāyapālā* ti ādivacanaŋ avoca.

10. [205[28]] *Ten' upasaṅkamī* ti kasmā Bhagavato paccuggamanaŋ akatvā va upasaṅkami? Evaŋ kir' assa ahosi: Mayaŋ tayo janā samaggavāsaŋ vasāma; sacâhaŋ ekako va paccuggamanaŋ karissāmi, samaggavāso nāma na bhavissati; piyamitte gahetvā va paccuggamanaŋ karissāmi; yathā ca Bhagavā mayhaŋ piyo evaŋ sahāyānam pi me piyo ti tehi saddhiŋ paccuggamanaŋ kātukāmo sayaŋ akatvā va upasaṅkami. Keci pana, tesaŋ therānaŋ paṇṇasāladvāre caṅkamakoṭiyā[1] Bhagavato āgamanamaggo hoti, tasmā thero tesaŋ saññaŋ dadamāno va gato ti.

11. [205[29]] *Abhikkamathā* ti ito āgacchatha. *Pāde pakkhālesī* ti vikasitapadumasaññibhehi jālahatthehi maṇivaṇṇaŋ udakaŋ gahetvā suvaṇṇavaṇṇesu piṭṭhipādesu udakaŋ āsiñcitvā[2] pādena pādaŋ ghaŋsanto pakkhālesi. Buddhānaŋ kāye rajojallaŋ nāma na upalippati, kasmā pakkhālesī ti? Sarīrassa utugahaṇatthaŋ, tesañ ca cittasampahaŋsanatthaŋ. Amhehi abhihaṭena udakena Bhagavā pāde pakkhālesi, paribhogaŋ akāsī ti hi tesaŋ bhikkhūnaŋ balavasomanassavasena cittaŋ pīṇitaŋ[3] hoti; tasmā pakkhālesi.

12. [206[7]] *Āyasmantaŋ Anuruddhaŋ Bhagavā etad avocā* ti so kira tesaŋ vuḍḍhataro; tassa saṅgahe kate sesānaŋ kato va hotī ti therañ ñeva etaŋ, *kacci vo, Anuruddhā* ti ādivacanaŋ avoca. Tattha *kaccī* ti pucchanatthe nipāto. *Vo* ti sāmivacanaŋ. Idaŋ vuttaŋ hoti: Kacci Anuruddhā, tumhākaŋ *khamanīyaŋ*, iriyāpatho vo khamati? Kacci *yāpanīyaŋ*, kacci vo jīvitaŋ yāpeti, ghaṭīyati? Kacci *piṇḍakena na kilamatha*, kacci tumhākaŋ piṇḍaŋ sulabhaŋ? Sampatte vo disvā manussā uluṅkayāguŋ vā kaṭacchubhikkhaŋ vā dātabbaŋ maññantī ti bhikkhācāravattaŋ pucchati. Kasmā? Paccayena akilamantena hi sakkā samaṇadhammo kātuŋ: vattam eva vā etaŋ pabbajitānaŋ.

---

1 B. S. caṅkamana°. 2 S. abhisiñcitvā.
3 C. paṇītaŋ.

13. [206[12]] Atha tena paṭivacane dinne, Anuruddhā, tumhe rājapabbajitā, mahāpuññā, manussā tumhākaŋ araññe vasantānaŋ adatvā kass' aññassa dātabbaŋ maññissanti, tumhe pana etaŋ bhuñjitvā kin nu kho migapotakā viya aññamaññaŋ saṅghaṭṭentā[1] viharatha, udāhu sāmaggiyaŋ[2] vo atthī ti sāmaggirasaŋ pucchanto, *kacci pana vo, Anuruddhā, samaggā* ti ādim āha. Tattha *khīrodakībhūtā* ti yathā khīrañ ca udakañ ca aññamaññaŋ saŋsandati, visuŋ na hoti, ekattaŋ viya upeti, kacci evaŋ sāmaggivasena ekattûpagata-cittuppādā viya viharathā ti pucchati. *Piyacakkhūhī* ti mettacittaŋ paccupaṭṭhapetvā olokanacakkhūni piyacakkhūni nāma. Kacci tathārūpehi cakkhūhi aññamaññaŋ sampassantā viharathā ti pucchati. *Tagghā* ti ekaŋsatthe nipāto. Ekaŋsena mayaŋ, bhante ti vuttaŋ hoti.

14. [206[16]] *Yathā kathaŋ panā* ti ettha yathā ti nipātamattaŋ. *Kathan* ti kāraṇapucchā. Kathaŋ pana tumhe evaŋ viharatha, kena kāraṇena viharatha, taŋ me kāraṇaŋ brūthā ti vuttaŋ hoti. *Mettaŋ kāyakamman* ti mettacittavasena pavattaŋ kāyakammaŋ. *Āvi c' eva raho cā* ti sammukhā c 'eva parammukhā ca. Itaresu pi es' eva nayo.

15. Tattha sammukhā kāyavacīkammāni sahavāse labbhanti; itarāni vippavāse. Manokammaŋ sabbattha labbhati. Yaŋ hi sahavasantesu ekena mañcapīṭhaŋ vā dārubhaṇḍaŋ vā mattikābhaṇḍaŋ vā bahi dunnikkhittaŋ hoti, taŋ disvā, ken' idaŋ vaḷañjitan ti avaññaŋ akatvā attanā dunnikkhittaŋ viya gahetvā paṭisāmentassa, paṭijaggitabbayuttaŋ vā pana ṭhānaŋ paṭijaggantassa sammukhā mettaŋ kāyakammaŋ nāma hoti. Ekasmiŋ pakkante tena dunnikkhittaŋ senâsanaparikkhāraŋ tath' eva nikkhipantassa paṭijaggitabbayuttaṭṭhānaŋ vā pana paṭijaggantassa parammukhā mettaŋ kāyakammaŋ nāma hoti.

16. Sahavasantassa pana therehi[3] saddhiŋ madhuraŋ sammodanīyakathaŋ paṭisanthāraŋ sārāṇīyakathaŋ[4] dhammakathaŋ sarabhaññaŋ[5] pañhāpucchanaŋ[6] pañhāvissajjanan[6] ti

---

[1] B. S. ghaṭṭentā. [2] B. sāmaggibhāvo.
[3] B. tehi. [4] S. sārāṇīyaŋ.
[5] B. *adds* sākacchaŋ. [6] C. pañha°.

evamādikaraṇe sammukhā mettaŋ vacīkammaŋ nāma hoti. Theresu pana pakkantesu, mayhaŋ piyasahāyo Nandiyatthero Kimbilatthero evaŋ sīlasampanno, evaŋ ācārasampanno ti ādi-guṇakathanaŋ[1] parammukhā mettaŋ vacīkammaŋ nāma hoti. Mayhaŋ piyamitto Nandiyatthero Kimbilatthero avero hotu abyāpajjho sukhī[2] ti evaŋ samannāharato pana sammukhā pi parammukhā pi mettaŋ manokammaŋ hoti yeva.

17. [206[28]] *Nānā hi kho no. bhante, kāyā* ti kāyaŋ hi piṭṭhaŋ viya mattikā viya ca omadditvā ekato kātuŋ na sakkā. *Ekañ ca pana maññe cittan* ti cittaŋ pana no sahitaṭṭhena nirantaraṭṭhena aviggahitaṭṭhena[3] samaggaṭṭhena ekam evā ti dasseti. Kathaŋ pan' ete sakaŋ cittaŋ nikkhipitvā itaresaŋ cittavasena vattiŋsū ti? Ekassa patte malaŋ uṭṭhahati, ekassa cīvaraŋ kiliṭṭhaŋ hoti, ekassa paribhaṇḍakammaŋ hoti. Tattha yassa patte malaŋ uṭṭhitaŋ tena mam' āvuso patte malaŋ uṭṭhitaŋ, pacituŋ vaṭṭatī ti vutte, itare mayhaŋ cīvaraŋ kiliṭṭhaŋ, taŋ dhovitabbaŋ, mayhaŋ paribhaṇḍaŋ kātabban ti avatvā araññaŋ pavisitvā dārūni āharitvā chinditvā pattakaṭāhe paribhaṇḍaŋ katvā pattaŋ pacitvā tato paraŋ cīvaraŋ vā dhovanti, paribhaṇḍaŋ vā karonti. Mam' āvuso, cīvaraŋ kiliṭṭhaŋ, dhovituŋ vaṭṭati, mama paṇṇasālā uklāpā, paribhaṇḍaŋ kātuŋ vaṭṭatī ti paṭhamataraŋ ārocite pi es' eva nayo.

18. [207[8]] *Sādhu sādhu, Anuruddhā* ti, Bhagavā heṭṭhā, na ca mayaŋ, bhante, piṇḍakena kilamimhā ti vutte, na sādhukāram adāsi. Kasmā? Ayaŋ hi kabaḷiṅkārâhāro nāma imesaŋ sattānaŋ apāyaloke pi deva-manussaloke pi āciṇṇasamāciṇṇo va. Ayaŋ pana lokasannivāso yebhuyyena vivādapakkhanno.[4] Apāyaloke pi hi[5] deva-manussaloke pi ime sattā paṭiviruddhā eva. Etesaŋ sāmaggikālo dullabho; kadācid eva hotī ti samaggavāsassa dullabhattā idha Bhagavā sādhukāram adāsi.

19. [207[8]] Idāni tesaŋ appamādalakkhaṇaŋ pucchanto,

---

[1] S. °kathaŋ.
[2] B. S. *add* hotū.
[3] B. aviggaha°; S. avigata°.
[4] B. vivādaŋ pakkhando.
[5] S. *omits* hi; B. *omits* pi hi.

kacci pana vo Anuruddhā ti ādim āha. Tattha *vo* ti nipātamattaŋ; paccattavacanaŋ vā. Kacci tumhe ti attho. *Amhākan* ti amhesu tīsu janesu. *Piṇḍāya paṭikkamatī* ti gāme piṇḍāya caritvā paccāgacchati. *Avakkārapātin* ti atirekapiṇḍapātaŋ apanetvā ṭhapanatthāya ekaŋ samuggapātiŋ dhovitvā ṭhapeti.

20. [207[15]] *Yo pacchā* ti, te kira therā na ekato va bhikkhācāraŋ pavisanti. Phalasamāpattiratā h' ete. Pāto va sarīrapaṭijagganaŋ katvā vattapaṭipattiŋ[1] pūretvā senāsanaŋ pavisitvā kālaparicchedaŋ katvā phalasamāpattiŋ appetvā nisīdanti. Tesu yo paṭhamataraŋ nisinno attano kālaparicchedavasena paṭhamataraŋ uṭṭhāti, so piṇḍāya caritvā paṭinivatto bhattakiccaṭṭhānaŋ āgantvā jānāti: dve bhikkhū pacchato,[2] ahaŋ paṭhamataraŋ āgato ti. Atha pattaŋ pidahitvā[3] āsanapaññāpanâdīni katvā, yadi patte paṭivisamattam[4] eva hoti, nisīditvā bhuñjati; yadi atirekaŋ hoti, avakkārapātiyaŋ pakkhipitvā pātiŋ pidhāya bhuñjati. Katabhattakicco pattaŋ dhovitvā vodakaŋ[5] katvā thavikāya osāpetvā āsanāni ukkhipitvā pattacīvaraŋ gahetvā attano vasanaṭṭhānaŋ pavisati.

21. Dutiyo pi āgantvā va jānāti: eko paṭhamaŋ āgato, eko pacchato ti. So, sace patte bhattaŋ pamāṇam eva hoti, bhuñjati; sace mandaŋ avakkārapātito gahetvā bhuñjati; sace atirekaŋ hoti, avakkārapātiyaŋ pakkhipitvā pamāṇam eva bhuñjitvā purimathero viya vasanaṭṭhānaŋ pavisati.

22. Tatiyo pi āgantvā va jānāti: dve paṭhamaŋ āgatā, ahaŋ pacchato[6] ti. So pi dutiyathero viya bhuñjitvā katabhattakicco pattaŋ dhovitvā vodakaŋ[5] katvā thavikāya osāpetvā āsanāni ukkhipitvā paṭisāmeti. Pānīyaghaṭe vā paribhojanīyaghaṭe vā avasesaŋ udakaŋ chaḍḍetvā ghaṭe nikkujjitvā avakkārapātiyaŋ sace avasesabhattaŋ hoti, taŋ vuttanayena haritvā[7] pātiŋ dhovitvā paṭisāmeti; bhattaggaŋ sammajjati. Tato kacavaraŋ chaḍḍetvā sammajjaniŋ ukkhi-

---

[1] S. *omits* vatta°.
[2] B. S. pacchā.
[3] S. B. saŋvidahitvā.
[4] C. paṭiviŋsa°.
[5] S. nirodakaŋ.
[6] B. pacchimo.
[7] B. jahitvā.

pitvā upacikāhi muttaṭṭhāne ṭhapetvā pattacīvaraŋ ādāya vasanaṭṭhānaŋ pavisati. Idaŋ therānaŋ bahivihāre araññe bhattakiccakaraṇaṭṭhāne bhojanasālāya vattaŋ. Idaŋ sandhāya, *yo pacchā* ti ādi vuttaŋ.

23. [207[19]] *Yo passati* ti ādi pana nesaŋ antovihāre vattan ti veditabbaŋ. Tattha *vaccaghaṭan* ti ācamanakumbhiŋ. *Rittan* ti rittakaŋ. *Tucchan* ti tass' eva vevacanaŋ. *Avisayhan* ti ukkhipituŋ asakkuṇeyyaŋ, atibhāriyaŋ. *Hatthavikārenā* ti hatthasaññāya. Te kira pānīyaghaṭâdisu yaŋ kiñci tucchaŋ, taŋ gahetvā pokkharaṇiŋ gantvā anto ca bahi ca dhovitvā udakaŋ parissāvetvā tīre ṭhapetvā aññaŋ bhikkhuŋ hatthavikārena āmantenti; odissa vā anodissa vā saddaŋ na karonti.

24. [207[22]] Kasmā odissa saddaŋ[1] na karonti? Taŋ bhikkhuŋ saddo bādheyyā ti. Kasmā anodissa saddaŋ[1] na karonti? Anodissa sadde dinne, ahaŋ pure, ahaŋ pure ti dve pi nikkhameyyuŋ; tato dvīhi kattabbakamme tatiyassa kammacchedo bhaveyya. Saŋyatapadasaddo pana hutvā aparassa bhikkhuno divāṭṭhānasantikaŋ gantvā tena diṭṭhabhāvaŋ ñatvā hatthasaññaŋ karoti. Tāya saññāya itaro āgacchati. Tato dve janā hatthena hatthaŋ saŋsibbantā dvīsu hatthesu ṭhapetvā upaṭṭhapenti. Taŋ sandhāy' āha: *Hatthavikārena dutiyaŋ āmantetvā hatthavilaṅghakena upaṭṭhapemā* ti.

25. [207[24]] *Pañcāhikaŋ kho panā* ti, cātuddase pannarase aṭṭhamiyan ti idaŋ tāva pakatidhammasavanam eva. Taŋ akhaṇḍaŋ katvā pañcame pañcame divase dve therā nâtivikāle nahāyitvā Anuruddhattherassa vasanaṭṭhānaŋ gacchanti. Tattha tayo pi nisīditvā tiṇṇaŋ piṭakānaŋ aññatarasmiŋ aññamaññaŋ pañhaŋ pucchanti; aññamaññaŋ vissajjenti. Tesaŋ evaŋ karontanaŋ yeva aruṇaŋ uggacchati. Taŋ sandhāy' etaŋ vuttaŋ.

26. Ettāvatā therena Bhagavatā appamādalakkhaṇaŋ pucchitena pamādaṭṭhānesu yeva appamādalakkhaṇaŋ vissajjitaŋ hoti. Aññesaŋ hi bhikkhūnaŋ bhikkhācāraŋ pavisanakālo, nikkhamanakālo, nivāsanaparivattanaŋ, cīvarapārupanaŋ, antogāme piṇḍāya caraṇaŋ, dhammakathanaŋ, anu-

---

[1] C. *omits*.

modanaŋ, gāmato nikkhamitvā bhattakiccakaraṇaŋ, pattadhovanaŋ, patta-osāpanaŋ, pattacīvarapaṭisāmanan ti papañcakaraṭṭhānāni etāni. Tasmā thero, amhākaŋ ettakaŋ ṭhānaŋ muñcitvā pamādakālo nāma n' atthī ti dassento pamādaṭṭhānesu yeva appamādalakkhaṇaŋ vissajjesi.

27. [207[27]] Ath' assa Bhagavā sādhukāraŋ datvā paṭhamajjhānaŋ pucchanto puna, *atthi pana vo* ti ādim āha. Tattha *uttarimanussadhammā* ti manussadhammato uttari. *Alamariyañāṇadassanaviseso*[1] ti ariyabhāvakaraṇasamattho viseso. *Kiŋ hi no siyā, bhante* ti, bhante, kasmā nâdhigato bhavissati; adhigato yèvā ti. *Yāvad evā* ti yāva eva.

28. [207[37]] Evaŋ paṭhamajjhānâdhigame byākate dutiyajjhānâdīni pucchanto, *etassa pana vo* ti ādim āha. Tattha *samatikkamāyā* ti samatikkamatthāya. *Paṭipassaddhiyā* ti paṭipassaddhatthāya. Sesaŋ sabbattha uttanayen' eva veditabbaŋ. Pacchimapañhe pana lokuttarañāṇadassanavasena adhigataŋ nirodhasamāpattiŋ pucchanto, *alamariyañāṇadassanaviseso* ti āha. Thero pi[2] pucchânurūpen' eva byākāsi. Tattha yasmā vedayitasukhato avedayitasukhaŋ santataraŋ hoti,[3] tasmā, *aññaŋ phāsuvihāraŋ uttaritaraŋ vā paṇītataraŋ vā na samanupassāmī* ti āha.

29. [209[32]] *Dhammiyā kathāyā* ti sāmaggirasânisaŋsapaṭisaŋyuttāya dhammakathāya. Sabbe pi te[2] catusu saccesu pariniṭṭhitakiccā. Tena tesaŋ paṭivedhatthāya kiñci kathetabbaŋ n' atthi. Sāmaggirase pana, ayañ ca ayañ ca ānisaŋso ti sāmaggirasânisaŋsam eva nesaŋ Bhagavā kathesi.

30. [209[35]] *Bhagavantaŋ anusaŋsāvetvā*[4] ti anugantvā. Te kira Bhagavato pattacīvaraŋ gahetvā thokaŋ agamaŋsu. Atha Bhagavā vihārûpavanapariyantaŋ[5] gatakāle, āharatha me pattacīvaraŋ, tumhe idh' eva tiṭṭhathā[6] ti pakkami. *Tato paṭinivattitvā* ti tato ṭhitaṭṭhānato nivattitvā. *Kin nu kho*[7] *mayaŋ āyasmato* ti Bhagavantaŋ nissāya pabbaj-

---

[1] C. Alamariyaviseso. [2] S. *omits*.
[3] S. *adds* paṇītataraŋ hoti.
[4] S. anusāretvā; *text* anusaŋyāyitvā.
[5] B. vihārassa pariveṇapariyantaŋ; S. vihārapariveṇa°.
[6] S. vasathā. [7] C. *omits*.

jâdīni adhigantvā pi attano guṇakathāya aṭṭiyamānā adhigamappicchatāya āhaŋsu. *Imāsañ ca imāsañ cā* ti paṭhamajjhānâdīnaŋ lokiya-lokuttarānaŋ.

31. [210[7]] *Cetasā ceto paricca viditā* ti, ajja 'me āyasmanto lokiyasamāpattiyā vītināmesuŋ, ajja lokuttarāyā ti evaŋ cittena cittaŋ paricchinditvā viditaŋ. *Devatā pi me* ti, bhante Anuruddha, ajja ayyo Nandiyatthero, ajja ayyo Kimbilatthero imāya ca imāya ca samāpattiyā vītināmesī ti evam ārocesun ti attho. *Pañhâbhipuṭṭhenā* ti, tam pi mayā sayaŋ viditan ti vā devatāhi ārocitan ti vā ettaken' eva mukhaŋ me sajjan ti kathaŋ samuṭṭhāpetvā apuṭṭhen' eva me na kathitaŋ; Bhagavatā pana pañhâbhipuṭṭhena pañhaŋ abhipucchantena satā byākataŋ; tatra me kiŋ na rocathā ti āha.

32. [210[13]] *Dīgho* ti, " Maṇi Māṇicaro Dīgho atho Serissako sahā " ti (D. iii. 205) evaŋ āgato[1] aṭṭhavīsatiyā yakkhasenāpatīnaŋ abbhantaro eko devarājā. *Parajano* ti tass' eva yakkhassa nāmaŋ. Yena Bhagavā ten' upasaṅkamī ti so kira Vessavaṇena pesito ekaŋ ṭhānaŋ gacchanto Bhagavantaŋ sayaŋ pattacīvaraŋ gahetvā Giñjakâvasathā Gosiṅgasālavanassa antare disvā, Bhagavā attanā pattacīvaraŋ gahetvā Gosiṅgasālavane tiṇṇaŋ kulaputtānaŋ santikaŋ gacchati, ajja mahatī dhammadesanā bhavissati, mayā pi tassa desanāya bhāginā bhavitabban ti adissamānena kāyena Satthu padânupadiko gantvā avidūre ṭhatvā dhammaŋ sutvā Satthari gacchante pi na gato; ime therā kiŋ karissantī ti dassanatthaŋ pana tatth' eva ṭhito. Atha te dve there Anuruddhattheraŋ paliveṭhente[2] disvā, ime dve therā Bhagavantaŋ nissāya pabbajjâdayo sabbaguṇe adhigantvā pi Bhagavato va maccharāyanti, na sahanti, ativiya nilīyanti, paṭicchādenti, na dāni nesaŋ paṭicchādetuŋ dassāmi, paṭhavito yāva Brahmalokā etesaŋ guṇe pakāsessāmī ti cintetvā yena Bhagavā ten' upasaṅkami.

33. [210[16]] *Lābhā, bhante* ti ye, bhante, Vajjiraṭṭhavāsino Bhagavantañ ca ime ca tayo kulaputte passituŋ labhanti, vandituŋ labhanti, deyyadhammaŋ dātuŋ labhanti, dhammaŋ sotuŋ labhanti, tesaŋ lābhā, bhante, Vajjīnan ti attho. *Saddaŋ*

---

[1] S. āgatānaŋ; B. S. *add* pañhâbhipuṭṭhānaŋ.

[2] B. palivedhente; S. palibodhente.

sutvā ti so kira attano yakkhânubhāvena mahantaŋ saddaŋ katvā sakalaŋ Vajjiraṭṭhaŋ ajjhottharanto taŋ vācaŋ nicchāresi. Ten' assa tesu tesu rukkhapabbatâdisu adhivatthā bhummā devatā saddaŋ assosuŋ. Taŋ sandhāya vuttaŋ: *Saddaŋ sutvā* ti. *Anussāvesun* ti mahantaŋ saddaŋ katvā sāvesuŋ. Esa nayo sabbattha. *Yāva Brahmalokā* ti yāva Akaniṭṭha-Brahmalokā.

34. [210[35]] *Tañ ce pi kulan* ti, amhākaŋ kulato nikkhamitvā ime kulaputtā pabbajitā evaŋ sīlavanto guṇavanto ācārasampannā kalyāṇadhammā ti evaŋ *tañ ce pi kulaŋ ete tayo kulaputte pasannacittaŋ anussareyyā* ti evaŋ sabbattha attho daṭṭhabo. Iti Bhagavā yathânusandhinā va desanaŋ niṭṭhāpesī ti.

Cūḷa-Gosiṅgasuttaŋ paṭhamaŋ.

32.

[Mahā-Gosiṅgasuttavaṇṇanā]

1. [212[1]] *Evam me sutan* ti Mahā-Gosiṅgasuttaŋ. Tattha *Gosiṅgasālavanadāye* ti idaŋ vasanaṭṭhānadassanatthaŋ vuttaŋ. Aññesu hi suttesu, Sāvatthiyaŋ viharati, Jetavane Anāthapiṇḍikassa ārāme ti evaŋ paṭhamaŋ gocaragāmaŋ dassetvā pacchā vasanaṭṭhānaŋ dasseti.[1] Imasmiŋ pana Mahā-Gosiṅgasutte Bhagavato gocaragāmo anibandho; kocid eva gocaragāmo bhavissati; tasmā vasanaṭṭhānam eva paridīpitaŋ. Araññanidānakaŋ nām' etaŋ suttan ti.

2. [212[2]] *Sambahulehī* ti bahukehi. *Abhiññātehi abhiññātehī* ti sabbattha vissutehi pākaṭehi. *Therehi sāvakehi saddhin* ti pātimokkhasaŋvarâdīhi thirakārakehi dhammehi samannāgatattā therehi, savanante jātattā sāvakehi, saddhiŋ[2] ekato.

3. [212[3]] Idāni te there sarūpato dassento, *āyasmatā ca Sāriputtenā* ti ādim āha. Tattha āyasmā Sāriputto attano sīlâdīhi guṇehi Buddhasāsane abhiññāto, cakkhumantānaŋ gaganamajjhe ṭhito suriyo viya cando viya, samuddatīre

---

[1] S. dassesi. [2] B. S. *add* ti.

ṭhitānaŋ sāgaro viya ca pākaṭo paññāto. Na kevalañ c' assa imasmiŋ sutte āgataguṇavasen' eva mahantatā veditabbā; ito aññesaŋ Dhammadāyādaŋ[1] (M. i. 12), Anaṅgaṇaŋ[1] (M. i. 24), Sammādiṭṭhi[1] (M. i. 46), Sīhanādasuttaŋ (A. iv. 373), Mahā-Sīhanādaŋ[1] (M. i. 68), Rathavinītaŋ (M. i. 145), Mahā-Hatthipadopamaŋ (M. i. 184), Mahā-Vedallaŋ (M. i. 292), Cātumasuttaŋ[2] (M. i. 456), Dīghanakhaŋ (M. i. 497), Anupadasuttaŋ (M. iii. 25), Sevitabbâsevitabbaŋ (M. iii. 45), Saccavibhaṅgasuttaŋ (M. iii. 248), Piṇḍapātapārisuddhiŋ (M. iii. 293), Sampasādaniyaŋ (D. iii. 99), Saṅgītiŋ (D. iii. 207), Dasuttaraŋ (D. iii. 272), Pavāraṇāsuttaŋ (S. i. 190), Susimasuttaŋ (S. i. 63), Therapañhasuttaŋ ( ), Mahā-Niddeso, Paṭisambhidāmaggo, Therasīhanādasuttaŋ (A. iv. 373), Abhinikkhamanaŋ ( ), Etadaggan ti (A. i. 23) imesam pi suttānaŋ vasena therassa mahantatā veditabbā. Etadaggasmiŋ hi, " Etadaggaŋ, bhikkhave, mama sāvakānaŋ bhikkhūnaŋ mahāpaññānaŋ yadidaŋ Sāriputto " ti (A. i. 23) vuttaŋ.

4. Mahā-Moggallāno pi sīlâdiguṇehi c' eva imasmiŋ sutte agataguṇehi ca thero viya abhiññāto pākaṭo mahā. Api c' assa Anumānasuttaŋ (M. i. 95), Culla-Taṇhāsaṅkhayasuttaŋ (M. i. 251), Māratajjaniyaŋ (M. i. 332), Pāsādakampanaŋ (S. v. 270), sakalaŋ Iddhipāda-Saŋyuttaŋ (S. v. 254-93), Nandopanandadamanaŋ ( ), yamakapāṭihāriyakāle devalokagamanaŋ, Vimānavatthu, Petavatthu, therassa abhinikkhamanaŋ ( ), Etadaggan ti (A. i. 23) imesam pi vasena mahantatā veditabbā. Etadaggasmiŋ hi, " Etadaggaŋ, bhikkhave, mama sāvakānaŋ bhikkhūnaŋ iddhimantānaŋ yadidaŋ Mahā-Moggallāno " ti (A. i. 23) vuttaŋ.

5. Mahā-Kassapo pi sīlâdiguṇehi c' eva imasmiŋ sutte āgataguṇehi ca thero viya abhiññāto pākaṭo mahā. Api c' assa Cīvaraparivattanasuttaŋ (S. ii. 217), Jiṇṇacīvarasuttaŋ (S. ii. 202), Candopamaŋ (S. ii. 197), sakalaŋ Kassapa-Saŋyuttaŋ (S. ii. 194-225), Mahā-ariyavaŋsasuttaŋ (A. ii. 27), therassa abhinikkhamanaŋ ( ), Etadaggan ti (A. i. 23) imesam pi vasena mahantabhāvo veditabbo. Etadaggasmiŋ hi,

---

[1] B. S. *add* suttaŋ and *omit the final* ŋ.
[2] B. Tuvaṭaŋ; S. Vatthûpamasuttaŋ.

"Etadaggaŋ, bhikkhave, mama sāvakānaŋ bhikkhūnaŋ dhutavādānaŋ yadidaŋ Mahā-Kassapo" ti (A. i. 23) vuttaŋ.

6. Anuruddhatthero pi sīlâdiguṇehi c' eva imasmiŋ sutte āgataguṇehi ca thero viya abhiññāto pākaṭo mahā. Api c' assa Culla-Gosiṅgasuttaŋ (M. i. 205), Naḷakapānasuttaŋ (M. i. 462), Anuttariyasuttaŋ ( ), Upakkilesasuttaŋ (M. iii. 152), Anuruddhasuttaŋ (M. iii. 144), Mahāpurisavitakkasuttaŋ (A. iv. 228), therassa abhinikkhamanaŋ ( ), Etadaggan ti (A. i 23) imesam pi vasena mahantabhāvo veditabbo. Etadaggasmiŋ hi, "Etadaggaŋ, bhikkhave, mama sāvakānaŋ bhikkhūnaŋ dibbacakkhukānaŋ yadidaŋ Anuruddho" ti (A. i. 23) vuttaŋ.

7. [212[5]] *Āyasmatā ca Revatenā* ti ettha pana dve Revatā: Khadiravaniya-Revato ca Kaṅkhā-Revato ca. Tattha Khadiravaniya-Revato Dhammasenāpatittherassa kaniṭṭhabhāṭiko; na so idha adhippeto. Akappiyo guḷo, akappiyā muggā ti evaŋ kaṅkhābahulo pana thero idha Revato ti adhippeto. So pi sīlâdiguṇehi c' eva imasmiŋ sutte āgataguṇehi ca thero viya abhiññāto pākaṭo mahā. Api c' assa abhinikkhamanena pi Etadaggena pi mahantabhāvo veditabbo. Etadaggasmiŋ hi, "Etadaggaŋ, bhikkhave, mama sāvakānaŋ bhikkhūnaŋ jhāyinaŋ yadidaŋ Kaṅkhā-Revato" ti (A. i. 24) vuttaŋ.

8. Ānandatthero pi sīlâdiguṇehi c' eva imasmiŋ sutte āgataguṇehi ca thero viya abhiññāto pākaṭo mahā. Api c' assa Sekhasuttaŋ (M. i. 353), Bāhitiyasuttaŋ (M. ii. 112), Āneñjasappāyaŋ (M. ii. 261), Gopaka-Moggallānaŋ (M. iii. 7), Bahudhātukaŋ (M. iii. 61), Culla-Suññataŋ (M. iii. 104), Mahā-Suññataŋ (M. iii. 109), Acchariyabbhutasuttaŋ (M. iii. 118), Bhaddekarattaŋ (M. iii. 189), Mahānidānaŋ (D. ii. 55), Mahāparinibbānaŋ (D. ii. 72), Subhasuttaŋ (D. i. 204), Cūḷaniyalokadhātusuttaŋ (A. i. 226), Abhinikkhamanaŋ ( ), Etadaggan ti (A. i. 24) imesam pi vasena mahantabhāvo veditabbo. Etadaggasmiŋ hi, "Etadaggaŋ, bhikkhave, mama sāvakānaŋ bhikkhūnaŋ bahussutānaŋ yadidaŋ Ānando" ti (A. i. 24) vuttaŋ.

9. [212[6]] *Aññehi ca abhiññātehi abhiññātehī* ti na kevalaŋ eteh' eva, aññehi ca mahāguṇatāya pākaṭehi abhiññātehi

bahūhi therehi sāvakehi saddhiŋ Bhagavā Gosiṅgasālavanadāye viharatī ti attho. Āyasmā hi Sāriputto sayaŋ mahāpañño, aññe pi bahū mahāpaññe bhikkhū gahetvā tadā Dasabalaŋ parivāretvā vihāsi. Āyasmā Mahā-Moggallāno sayaŋ iddhimā . . . Āyasmā Mahā-Kassapo sayaŋ dhutavādo . . . Āyasmā Anuruddho sayaŋ dibbacakkhuko. . . Āyasmā Revato sayaŋ jhānâbhirato . . . Āyasmā Ānando sayaŋ bahussuto aññe pi bahū bahussute bhikkhū gahetvā tadā Dasabalaŋ parivāretvā vihāsi. Evaŋ tadā ete ca aññe ca abhiññātā mahātherā tiŋsasahassamattā bhikkhū Dasabalaŋ parivāretvā vihariŋsū ti veditabbā.

10. [212[8]] *Paṭisallānā vuṭṭhito* ti phalasamāpattivivekato vuṭṭhito. *Yen' āyasmā Mahā-Kassapo ten' upasaṅkamī* ti thero kira paṭisallānā vuṭṭhito pacchimaŋ lokadhātuŋ olokento, vanante kīḷantassa[1] mattakhattiyassa kaṇṇato patamānaŋ kuṇḍalaŋ viya, saŋharitvā samugge pakkhipamānaŋ rattakambalaŋ viya, maṇināgadantato patamānaŋ satasahassagghanikaŋ suvaṇṇapātiŋ viya ca atthaŋ gacchamānaŋ paripuṇṇapaṇṇāsayojanaŋ suriyamaṇḍalaŋ addasa. Tadanantaraŋ pācīnalokadhātuŋ olokento, nemiyaŋ gahetvā parivattayamānaŋ rajatacakkaŋ viya, rajatakūṭato nikkhamantaŋ khīradhārāmaṇḍalaŋ viya, pakkhe papphoṭetvā gaganatale pakkhandamānaŋ setahaŋsaŋ viya ca meghavaṇṇāya samuddakucchito uggantvā pācīnacakkavāḷa-pabbatamatthake sasalakkhaṇapaṭimaṇḍitaŋ ekūnapaṇṇāsayojanaŋ candamaṇḍalaŋ addassa. Tato sālavanaŋ olokesi.

11. Tasmiŋ hi samaye sālarukkhā mūlato paṭṭhāya yāva aggā sabbaphāliphullā, dukūlapāvārapārutā viya, muttākalāpavinaddhā viya ca virociŋsu. Bhūmitalaŋ pupphasantharapūjāya paṭimaṇḍitaŋ viya tattha tattha nipatantena puppharenunā,[2] lākhārasena siñcamanaŋ viya ca ahosi. Bhamara[3]-madhukaragaṇā kusumareṇumadamattā upagāyamānā viya vanantaresu vicaranti. Tadā ca uposathadivaso va hoti. Atha thero, kāya nu kho ajja ratiyā vītināmessāmī ti cintesi. Ariyasāvakā ca nāma piyadhammasavanā honti.

[1] S. kilantassa. [2] S. nipatante puppharenumhi.
[3] S. *omits* Bhamara-.

Ath' assa etad ahosi: Ajja mayhaŋ jeṭṭhabhātikassa Dhammasenāpatittherassa santikaŋ gantvā dhammaratiyā vītināmessāmī ti. Gacchanto pana ekako va agantvā mayhaŋ piyasahāyaŋ Mahā-Kassapatheraŋ gahetvā gamissāmī ti nisinnaṭṭhānato vuṭṭhāya cammakhaṇḍaŋ papphoṭetvā yen' āyasmā Mahā-Kassapo ten' upasaṅkami.

12. [212[11]] *Evam āvuso ti kho āyasmā Mahā-Kassapo* ti thero pi yasmā piyadhammasavano va ariyasāvako, tasmā tassa vacanaŋ sutvā, gaccha āvuso tvaŋ, mayhaŋ sīsaŋ vā rujati, piṭṭhī vā ti kañci lesâpadesaŋ akatvā tuṭṭhahadayo va *evam āvuso* ti ādim āha. Paṭissutvā ca nisinnaṭṭhānato vuṭṭhāya cammakhaṇḍaŋ papphoṭetvā Mahā-Moggallānaŋ anubandhi. Tasmiŋ samaye dve mahātherā paṭipāṭiyā ṭhitāni dve candamaṇḍalāni viya, dve suriyamaṇḍalāni viya, dve chaddantanāgarājāno viya, dve sīhā viya, dve byagghā viya ca virociŋsu.

13. [212[13]] Anuruddhatthero pi tasmiŋ samaye divāṭṭhāne nisinno dve mahāthere Sāriputtattherassa santikaŋ gacchante disvā pacchimalokadhātuŋ olokento suriyaŋ vanantaŋ pavisantaŋ viya, pācīnalokadhātuŋ olokento candaŋ vanantato uggacchantaŋ viya sālavanaŋ olokento sabbaphāliphullaŋ sālavanañ ca disvā, ajja uposathadivaso, ime ca me jeṭṭhabhātikā Dhammasenāpatissa santikaŋ gacchanti, mahantena dhammasavanena bhavitabbaŋ, ahañ ca[1] dhammasavanassa bhāgī bhavissāmī ti nisinnaṭṭhānato vuṭṭhāya cammakhaṇḍaŋ papphoṭetvā mahātherāṇaŋ padânupadiko hutvā nikkhami. Tena vuttaŋ: *Atha kho āyasmā ca Mahā-Mogallāno, āyasmā ca Mahā-Kassapo, āyasmā ca Anuruddho* ti.

14. [212[14]] *Yen' āyasmā Sāriputto ten' upasaṅkamiŋsū* ti paṭipāṭiyā ṭhitā tayo candā viya, suriyā viya, sīhā viya ca virocamānā upasaṅkamiŋsu. Evaŋ upasaṅkamante pana te mahāthere āyasmā Ānando attano divāṭṭhāne nisinno yeva disvā, ajja mahantaŋ dhammasavaṇaŋ bhavissati, mayā pi tassa bhāginā bhavitabbaŋ, na kho pana ekako va gamissāmi, mayhaŋ piyasahāyaŋ Revatattheraŋ gahetvā gamissāmī ti sabbaŋ Mahā-Moggallānassa Mahā-Kassapûpasaṅkamane

---

[1] B. S. aham pi.

vuttanayen' eva vitthārato veditabbaŋ. Iti te pi[1] dve janā paṭipāṭiyā ṭhitā dve candā viya, suriyā viya, sīhā viya ca virocamānā upasaṅkamiŋsu. Tena vuttaŋ: *Addasā kho āyasmā Ānando*[2] ti ādi.

15. [212[28]] *Disvāna āyasmantaŋ Ānandaŋ etad avocā* ti durato va disvā anukkamena kathā-upacāraŋ sampattaŋ etaŋ, *etu kho āyasmā* ti ādi-vacanaŋ avoca. *Ramaṇīyaŋ, āvuso* ti ettha duvidhaŋ rāmaṇeyyakaŋ: vanarāmaṇeyyakañ ca puggalarāmaṇeyyakañ ca. Tattha vanaŋ nāma nāga-salala-sāla-campakâdīhi sañchannaŋ hoti bahalacchāyaŋ puppha-phalûpaga-vividharukkhaŋ udakasampannaŋ, gāmato nissaṭaŋ, idaŋ vanarāmaṇeyyakaŋ nāma, yaŋ sandhāya vuttaŋ:

"Ramaṇīyāni araññāni yattha na ramatī jano
vītarāgā ramissanti na te kāmagavesino" ti (Dh. 99).

16. Vanaŋ pana sace pi ujjaṅgalaŋ hoti nirudakaŋ viralacchāyaŋ kaṇṭakasamākiṇṇaŋ,[3] Buddhâdayo c' ettha ariyā viharanti, idaŋ puggalarāmaṇeyyakaŋ nāma, yaŋ sandhāya vuttaŋ:

"Gāme vā yadi vā 'raññe ninne vā yadi vā thale
yattha arahanto viharanti taŋ bhūmiŋ rāmaṇeyyakan" ti
(Dh. 98).

17. Idha pana duvidham pi labbhati. Tadā hi Gosiṅgasālavanaŋ sabbaphāliphullaŋ hoti kusumagandhasugandhaŋ, sadevake c' ettha loke aggapuggalo Sammāsambuddho tiŋsasahassamattehi abhiññātabhikkhuhi saddhiŋ viharati. Taŋ sandhāya vuttaŋ: *Ramaṇīyaŋ, āvuso Ānanda, Gosiṅgasālavanan* ti.

18. [212[32]] *Dosinā* ti dosâpagatā. Abbhaŋ, mahikā, dhūmo, rajo, Rāhū ti imehi upakkilesehi virahitā ti vuttaŋ hoti. *Sabbaphāliphullā* ti sabbattha phāliphullā; mūlato paṭṭhāya yāva aggā apupphitaŋ ṭhānaŋ nāma n' atthi. *Dibbā maññe gandhā sampavantī* ti dibbā mandāravapuppha-koviḷāra-pāricchattaka-candanacuṇṇagandhā viya samantato pavāyanti. Sakka-Suyāma-Santusita-Sunimmita[4]-Paranimmita-Mahābrahmānaŋ otiṇṇaṭṭhānaŋ viya vāyantī ti vuttaŋ hoti.

---

[1] B. S. *omit.* [2] B. S. Sāriputto.
[3] B. S. °samokiṇṇaŋ. [4] B. S. -Nimmāṇarati-.

19. [212[33]] *Kathaŋrūpena, āvuso, Ānandā* ti, Ānandatthero tesaŋ pañcannaŋ therānaŋ saṅghanavako; kasmā thero taŋ yeva paṭhamaŋ pucchatī ti? Mamāyitattā. Te hi dve pi[1] therā aññamaññaŋ mamāyiŋsu. Sāriputtatthero, mayā kattabbaŋ Satthu upaṭṭhānaŋ karotī ti Ānandattheraŋ mamāyi. Anandatthero, Bhagavato sāvakānaŋ aggo ti Sāriputtattheraŋ mamāyi; kuladārake pabbājetvā Sāriputtattherassa santike upajjhaŋ gaṇhāpesi. Sāriputtatthero pi tath' eva akāsi. Evaŋ ekamekena attano pattacīvaraŋ datvā pabbājetvā upajjhaŋ gaṇhāpitāni pañca bhikkhusatāni ahesuŋ. Āyasmā Ānando paṇītāni cīvarâdīni[2] labhitvā therass' eva deti.

20. Eko kira brāhmaṇo cintesi: Buddharatanassa ca Saṅgharatanassa ca pūjā paññāyati, kathaŋ nu kho Dhammaratanaŋ pūjitaŋ nāma hotī ti? So Bhagavantaŋ upasaṅkamitvā etam atthaŋ pucchi. Bhagavā āha: Sace 'si,[3] brāhmaṇa Dhammaratanaŋ pūjetukāmo, ekaŋ bahussutaŋ pūjehī ti. 'Bahussutaŋ, bhante, ācikkhathā' ti. 'Bhikkhusaṅghaŋ pucchā' ti. So bhikkhū upasaṅkamitvā, bahussutaŋ, bhante, ācikkhathā ti āha. 'Ānandatthero, brāhmaṇā' ti. Brāhmaṇo theraŋ sahassagghanikena cīvarena[4] pūjesi. Thero taŋ gahetvā Bhagavato santikaŋ agamāsi. Bhagavā, kuto, Ānanda, laddhan ti āha. 'Ekena, bhante, brāhmaṇena dinnaŋ; idaŋ panâhaŋ āyasmato Sāriputtassa dātukāmo' ti. 'Dehi, Ānandā' ti. 'Cārikaŋ pakkanto, bhante' ti. 'Āgatakāle dehī' ti. 'Sikkhāpadaŋ, bhante, paññattan' ti. 'Kadā pana Sāriputto āgamissatī' ti. 'Dasâhamattena, bhante' ti. "Anujānāmi, Ānanda, dasâhaparamaŋ atirekacīvaraŋ nikkhipitun" ti (Vin. iii. 196) sikkhāpadaŋ paññāpesi. Sāriputtatthero pi tath' eva yaŋ kiñci manāpaŋ labhati, taŋ Ānandattherassa deti. Evaŋ te therā aññamaññaŋ mamāyiŋsu. Iti mamāyitattā paṭhamaŋ pucchi.

21. Api ca anumatipucchā nām' esā khuddakato paṭṭhāya pucchitabbā hoti. Tasmā thero cintesi: Ahaŋ paṭhamaŋ Ānandaŋ pucchissāmi. Ānando attano paṭibhānaŋ byākarissati. Tato Revataŋ, Anuruddhaŋ, Mahā-Kassapaŋ,

---

[1] B. S. *omit*.
[2] B. *adds* pi.
[3] B. pi.
[4] S. ticīvarena.

Mahā-Moggallānaŋ pucchissāmi. Mahā-Moggallāno attano paṭibhānaŋ byākarissati. Tato pañca pi therā maŋ pucchissanti. Aham pi attano paṭibhānaŋ byākarissāmi. Ettāvatā pi ayaŋ dhammadesanā sikhāppattā vepullappattā na bhavissati. Atha mayaŋ sabbe pi Dasabalaŋ upasaṅkamitvā pucchissāma. Satthā sabbaññutañāṇena byākarissati. Ettāvatā ayaŋ dhammadesanā sikhāppattā vepullappattā bhavissati. Yathā hi janapade uppanno aṭṭo[1] gāmabhojakaŋ pāpuṇāti. Tasmiŋ nicchetuŋ asakkonte janapadabhojakaŋ; tasmiŋ asakkonte mahāvinicchaya-amaccaŋ; tasmiŋ asakkonte senāpatiŋ; tasmiŋ asakkonte uparājaŋ; tasmiŋ vinicchituŋ asakkonte rājānaŋ pāpuṇāti. Raññā vinicchitakālato paṭṭhāya aṭṭo aparâparaŋ na sañcarati; rājavacanena eva chijjati. Evam eva ahaŋ paṭhamaŋ Ānandaŋ pucchissāmi—pe—Atha mayaŋ sabbe pi Dasabalaŋ upasaṅkamitvā pucchissāma. Satthā sabbaññutañāṇena byākarissati. Ettāvatā ayaŋ dhammadesanā sikhāppattā vepullappattā bhavissatī ti evaŋ anumatipucchaŋ pucchanto thero paṭhamaŋ Ānandattheraŋ pucchi.

22. [213[1]] *Bahussuto hotī* ti bahu assa sutaŋ hoti. Navaṅgaŋ Satthusāsanaŋ pāḷi-anusandhi-pubbâparavasena uggahitaŋ hotī ti attho. *Sutadharo* ti sutassa ādhārabhūto. Yassa hi ito gahitaŋ, ito palāyati, chiddaghaṭe udakaŋ viya na tiṭṭhati, parisamajjhe ekaŋ suttaŋ vā jātakaŋ vā kathetuŋ vā vācetuŋ vā na sakkoti, ayaŋ na sutadharo nāma. Yassa pana uggahitaŋ Buddhavacanaŋ uggahitakālasadisam eva hoti, dasa pi vīsatim pi vassāni sajjhāyaŋ akarontassa na nassati, ayaŋ sutadharo nāma. *Sutasannicayo* ti sutassa sannicayabhūto. Yassa hi sutaŋ hadayamañjūsāya sannicitaŋ[2] silāya lekhā viya, suvaṇṇaghaṭe pakkhitta-sīhavasā viya ca tiṭṭhati, ayaŋ sutasannicayo nāma.

23. [213[4]] *Dhatā* ti ṭhitā[3] paguṇā. Ekaccassa hi uggahita-Buddhavacanaŋ dhataŋ paguṇaŋ niccalitaŋ[4] na hoti, asukasuttaŋ vā jātakaŋ vā kathehī ti vutte sajjhāyitvā saŋsandetvā samanugāhitvā jānissāmī ti vadati. Ekaccassa dhataŋ pa-

---

[1] B. S. janapadamhi aṭṭe uppanne. [2] B. S. *add* viya.
[3] C. dhatā. [4] C. niccalikaŋ.

guṇaŋ bhavaṅgasotasadisaŋ hoti, asuka-suttaŋ vā jātakaŋ vā kathehī ti vutte, uddharitvā tam eva katheti. Taŋ sandhāya vuttaŋ: Dhatā ti. *Vacasā paricitā* ti suttadasaka-vaggadasaka-paṇṇāsadasaka[1]-vasena vācāya sajjhāyitā. *Manasā 'nupekkhitā* ti cittena anupekkhitā. Yassa vācāya sajjhāyitaŋ Buddhavacanaŋ manasā cintentassa tattha tattha pākaṭaŋ hoti, mahādīpaŋ jāletvā ṭhitassa rūpagataŋ viya paññāyati, taŋ sandhāy' etaŋ vuttaŋ. *Diṭṭhiyā suppaṭividdhā* ti atthato ca kāraṇato ca paññāya suppaṭividdhā.

24. [213[6]] *Parimaṇḍalehi padabyañjanehī* ti ettha padam eva atthassa byañjanato padabyañjanaŋ. Taŋ akkharapāripūriŋ katvā dasavidha-byañjanabuddhiyo[2] aparihāpetvā vuttaŋ parimaṇḍalaŋ nāma hoti. Evarūpehi padabyañjanehī ti attho. Api ca yo bhikkhu parisatiŋ[3] dhammaŋ desento suttaŋ vā jātakaŋ vā nikkhipitvā aññaŋ upārambhakaraŋ suttaŋ āharati, tassa upamaŋ katheti, vatthuŋ[4] otāreti, evaŋ idaŋ gahetvā ettha khipanto ekapassen' eva pariharanto kālaŋ ñatvā vuṭṭhahati; nikkhittaŋ suttaŋ pana nikkhittamattam eva hoti; tassa kathā aparimaṇḍalā nāma hoti. Yo pana suttaŋ vā jātakaŋ vā nikkhipitvā bahi ekapadam pi agantvā pāḷiyā anusandhiñ ca pubbâparañ ca amakkhento ācariyehi dinnanaye ṭhatvā, tūlikāya paricchindanto viya, gambhīramātikāya udakaŋ pesento viya, padaŋ koṭṭento sindhavâjānīyo viya gacchati, tassa kathā parimaṇḍalā nāma hoti. Evarūpiŋ kathaŋ sandhāya, *parimaṇḍalehi padabyañjanehī* ti vuttaŋ.

25. [213[7]] *Appabaddhehī*[5] ti ettha, yo bhikkhu dhammaŋ kathento suttaŋ vā jātakaŋ vā ārabhitvā, āraddhakālato paṭṭhāya turitaturito, araṇiŋ manthento viya, uṇhakhādanīyaŋ khādanto viya, pāḷiyā anusandhi-pubbâparesu gahitaŋ gahitam eva, agahitaŋ agahitam eva ca katvā purāṇapaṇṇantaresu caramānaŋ godhaŋ uṭṭhapento viya tattha tattha paharanto osāpetvā[6] uṭṭhāya[7] gacchati; yo pi dhammaŋ

---

[1] B. S. °dasakānaŋ.
[2] S. °vuḍḍhiyo.
[3] B. S. parisati.
[4] B. S. tadatthaŋ.
[5] B. S. Anuppabandhehī.
[6] B. S. osāpento.
[7] B. ohāya.

kathento kālena sīghaŋ kālena mandaŋ, kālena mahāsaddaŋ, kālena khuddakasaddaŋ karoti, yathā petaggi kālena jalati, kālena nibbāyati, evaŋ petadhammakathiko nāma hoti, parisāya uṭṭhātukāmāya punappunaŋ ārabhati; yo pi kathento tattha tattha vitthāyati, nitthananto[1] viya, kandanto viya katheti; imesaŋ sabbesam pi kathā pabaddhā[2] nāma hoti. Yo pana suttaŋ ārabhitvā ācariyehi dinnanaye ṭhitc avicchinnadhāraŋ katvā nadīsotaŋ viya pavatteti, ākāsa-Gaṅgato bhassamānaŋ udakaŋ viya nirantarakathaŋ pavatteti, tassa kathā appabaddhā[3] hoti. Taŋ sandhāya vuttaŋ appabaddhehī ti.

26. [213[7]] *Anusayasamugghātāyā* ti sattannaŋ anusayānaŋ samugghātatthāya. *Evarūpenā* ti evarūpena bahussutena bhikkhunā. Tathārūpen' eva bhikkhusatena bhikkhusahassena vā, saṅghāṭikaṇṇena vā saṅghāṭikaṇṇaŋ, pallaṅkena vā pallaṅkaŋ āhacca nisinnena Gosiṅgasālavanaŋ sobheyya. Iminā nayena sabbavāresu attho veditabbo.

27. [213[16]] Paṭisallānaŋ assa ārāmo ti *paṭisallānârāmo*. Paṭisallāne rato ti *paṭisallānarato*. *Sahassaŋ lokānan* ti sahassaŋ lokadhātūnaŋ. Ettakaŋ hi therassa dhuvâsevanaŋ āvajjanapaṭibaddhaŋ. Ākaṅkhamāno pana thero anekāni pi cakkavāḷasatasahassāni oloketi yeva. *Uparipāsādavaragato* ti sattabhūmaksasa vā navabhūmakassa vā pāsādavarassa upari gato. *Sahassaŋ nemimaṇḍalānaŋ olokeyyā* ti pāsādapariveṇe nābhiyā patiṭṭhitānaŋ nemivaṭṭiyā nemivaṭṭiŋ āhacca ṭhitānaŋ nemimaṇḍalānaŋ sahassaŋ, vātapānaŋ vivaritvā olokeyya. Tassa nābhiyo pi pākaṭā honti, arā pi arantarāni pi nemiyo pi. Evam eva kho, āvuso ti evaŋ ayam pi dibbacakkhuko bhikkhu dibbena cakkhunā atikkantamānusakena sahassaŋ lokānaŋ oloketi. Tassa, pāsāde ṭhitapurisassa cakkanābhiyo viya, cakkavāḷasahasse[4] Sinerusahassaŋ pākaṭaŋ hoti; arā viya dīpā pākaṭā honti; arantarāni viya dīpaṭṭhakamanussā pākaṭā honti; nemiyo viya cakkavāḷapabbatā pākaṭā honti.

28. [214[2]] *Āraññako* ti samādinna-āraññakadhutaṅgo.

---

[1] B. S. nitthunanto.
[2] B. S. appabandhā.
[3] B. S. anuppabandhā.
[4] S. °sahassehi.

Sesapadesu pi es' eva nayo. *No ca saŋsādentī* ti na osādenti. Sahetukaŋ hi sakāraṇaŋ katvā pañhaŋ pucchitum pi vissajjetum pi asakkonto saŋsādeti nāma. Evaŋ na karontī[1] ti attho. *Pavattanī hotī* ti nadisota-udakaŋ viya pavattati. *Yāya vihārasamāpattiyā* ti yāya lokiyāya vā lokuttarāya vā vihārasamāpattiyā.

29. [216[16]] *Sādhu sādhu, Sāriputtā* ti ayaŋ sādhukāro Ānandattherassa dinno. Sāriputtattherena pana saddhiŋ Bhagavā ālapati. Esa nayo sabbattha. *Yathā taŋ Ānando vā* ti yathā[2] ca sammā byākaramāno byākareyya, evaŋ byākataŋ Ānandena. Attano anucchavikam eva, ajjhāsayânurūpam eva byākatan ti attho. Thero[3] hi attanā pi bahussuto; ajjhāsayo pi 'ssa evaŋ ṭhito[4]: Aho vata sāsane sabrahmacārī bahussutā bhaveyyun ti.

30. Kasmā? Bahussutassa hi kappiyâkappiyaŋ, sāvajjânavajjaŋ, garukalahukaŋ, satekiccha-atekicchaŋ pākaṭaŋ hoti. Bahussuto ca uggahita-Buddhavacanaŋ āvajjitvā, imasmiŋ ṭhāne sīlaŋ kathitaŋ, imasmiŋ samādhi, imasmiŋ vipassanā, imasmiŋ magga-phala-nibbānānī ti sīlassa āgataṭṭhāne sīlaŋ pūretvā, samādhissa ṭhāne[5] samādhiŋ pūretvā, vipassanāṭṭhāne vipassanaŋ gabbhaŋ gaṇhāpetvā maggaŋ bhāvetvā phalaŋ sacchikaroti. Tasmā therassa evaŋ ajjhāsayo hoti: Aho vata[6] sabrahmacārī ekaŋ vā dve vā tayo vā cattāro vā pañca va nikāye uggahetvā āvajjantā sīlâdīnaŋ āgataṭṭhānesu sīlâdīni pūrentā[7] anukkamena magga-phala-nibbānāni sacchikareyyun ti. Sesavāresu pi es' eva nayo.

31. Āyasmā hi Revato jhānajjhāsayo jhānâbhirato. Tassa[8] evaŋ hoti: Aho vata sabrahmacārī ekakā[9] nisīditvā kasiṇaparikammaŋ katvā aṭṭha samāpattiyo nibbattetvā jhānapadaṭṭhānaŋ vipassanaŋ vaḍḍhetvā lokuttaradhammaŋ sacchikareyyun ti. Tasmā evaŋ byākāsi.

---

[1] S. kathentī.
[2] B. S. *add* Ānando; B. va *for* ca.
[3] B. S. Ānandatthero.
[4] B. hoti.
[5] B. S. āgataṭṭhāne.
[6] S. *adds* me.
[7] B. S. paripūretvā.
[8] B. Tasmā 'ssa; S. Tasmā tassa.
[9] B. S. ekikā.

32. Āyasmā Anuruddho dibbacakkhuko. Tassa evaŋ hoti: Aho vata sabrahmacārī ālokaŋ vaḍḍhetvā dibbena cakkhunā anekesu cakkavāḷasahassesu cavamāne ca uppajjamāne ca satte disvā vaṭṭabhayena cittaŋ saŋvejetvā vipassanaŋ vaḍḍhetvā lokuttaradhammaŋ sacchikareyyun ti. Tasmā evaŋ byākāsi.

33. Āyasmā Mahā-Kassapo dhutavādo. Tassa evaŋ hoti: Aho vata sabrahmacārī dhutavādā hutvā dhutaṅgânubhāvena paccayataṇhaŋ[1] milāpetvā apare pi nānappakāre kilese dhunitvā vipassanaŋ vaḍḍhetvā lokuttaradhammaŋ sacchikareyyun ti. Tasmā evaŋ byākāsi.

34. Āyasmā Mahā-Moggallāno samādhipāramiyā[2] matthakaŋ patto. Sukhumaŋ pana cittantaraŋ khandhantaraŋ dhātantaraŋ āyatanantaraŋ, jhānokkantikaŋ, ārammaṇokkantikaŋ, aṅgavavatthānaŋ, ārammaṇavavatthānaŋ, aṅgasaṅkanti,[3] ārammaṇasaṅkanti,[3] ekatovaḍḍhanaŋ, ubhatovaḍḍhanan ti Abhidhammikadhammakathikass' eva pākaṭaŋ. Anabhidhammiko hi dhammaŋ kathento, ayaŋ sakavādo, ayaŋ paravādo ti na jānāti; sakavādaŋ dīpessāmī ti paravādaŋ dīpeti; paravādaŋ dīpessāmī ti sakavadaŋ dīpeti; dhammantaraŋ visaŋvādeti. Abhidhammiko sakavādaŋ sakavādaniyāmen' eva, paravādaŋ paravādaniyāmen' eva dīpeti; dhammantaraŋ na visaŋvādeti. Tasmā therassa evaŋ hoti: Aho vata sabrahmacārī Abhidhammikā hutvā sukhumesu ṭhānesu ñāṇaŋ otāretvā vipassanaŋ vaḍḍhetvā lokuttaradhammaŋ sacchikareyyun ti. Tasmā evaŋ byākāsi.

35. Āyasmā Sāriputto paññāpāramiyā matthakaŋ patto. Paññavā yeva ca cittaŋ attano vase vattetuŋ sakkoti, na duppañño. Duppañño hi uppannuppannassa cittassa vase vattitvā[4] ito c' ito ca vipphanditvā pi katipâhen' eva gihibhāvaŋ patvā anayabyasanaŋ pāpuṇāti. Tasmā therassa evaŋ hoti: Aho vata sabrahmacārī acittavasikā hutvā cittaŋ attano vase vattetvā[5] sabbān' assa visevita-visūkāyita-vipphanditāni bhañjitvā īsakam pi bahi nikkhamituŋ adentā vipassanaŋ

[1] B. S. sappaccaya°. [2] B. S. °pāripūriyā.
[3] C. S. °saṅkantaŋ. [4] S. vattetvā.
[5] B. ṭhapetvā.

vaḍḍhetvā lokuttaradhammaŋ sacchikareyyun ti. Tasmā evaŋ byākāsi.

36. [219[26]] *Sabbesaŋ vo, Sāriputtā, subhāsitaŋ pariyāyenā* ti, Sāriputtā, yasmā saṅghârāmassa nāma bahussutabhikkhūhi pi sobhanakāraṇaŋ atthi, jhānâbhiratehi pi, dibbacakkhukehi pi, dhutavādehi pi, Abhidhammikehi pi, acittavasikehi pi sobhanakāraṇaŋ atthi, tasmā sabbesaŋ vo subhāsitaŋ pariyāyena, tena[1] tena kāraṇena subhāsitam eva, no dubbhāsitaŋ. *Api ca mamâpi suṇāthā* ti api ca mamâpi vacanaŋ suṇātha. *Na tāvâhaŋ imaŋ pallaṅkaŋ bhindissāmī* ti na tāva ahaŋ imaŋ caturaṅgaviriyaŋ adhiṭṭhāya ābhuñjitapallaṅkaŋ bhindissāmi. Na mocessāmī ti attho.

37. Idaŋ kira Bhagavā paripākagate ñāṇe[2] rajjasiriŋ pahāya katâbhinikkhamano anupubbena Bodhimaṇḍaŋ āruyha caturaṅgaviriyaŋ adhiṭṭhāya yaŋ aparājitapallaṅkaŋ ābhujitvā daḷhasamādāno hutvā nisinno tiṇṇaŋ mārānaŋ matthakaŋ bhinditvā paccūsasamaye dasasahassalokadhātuŋ unnādento sabbaññutañāṇaŋ paṭivijjhi, taŋ attano Mahābodhipallaṅkaŋ sandhāya evaŋ āha.

38. [219[28]] Api ca pacchimaŋ janataŋ anukampamāno pi paṭipattisāraŋ puthujjanakalyāṇakaŋ dassento evam āha. Passati hi Bhagavā anāgate evaŋ-ajjhāsayā kulaputtā iti paṭisañcikkhissanti: Bhagavā Mahā-Gosiṅgasuttaŋ kathento, *idha, Sāriputta, bhikkhu pacchābhattaŋ—pe—evarūpena kho, Sāriputta, bhikkhunā Gosiṅgasālavanaŋ sobheyyā* ti āha; mayaŋ Bhagavato ajjhāsayaŋ gaṇhissāmā ti pacchābhattaŋ piṇḍapātapaṭikkantā caturaṅgaviriyaŋ adhiṭṭhāya daḷhasamādānā hutvā arahattaŋ appatvā imaŋ pallaṅkaŋ na bhindissāmā ti samaṇadhammaŋ kātabbaŋ maññissanti ; te evaŋ paṭipannā katipâhen' eva jātijarāmaraṇassa antaŋ karissantī ti. Imaŋ[3] pacchimaŋ janataŋ anukampamāno paṭipattisāraŋ puthujjanakalyāṇakaŋ dassento evam āha.

39. [219[32]] *Evarūpena kho, Sāriputta, bhikkhunā Gosiṅgasālavanaŋ sobheyyā* ti, Sāriputta, evarūpena bhikkhunā nippariyāyen' eva Gosiṅgasālavanaŋ sobheyyā ti yathânusandhinā va desanaŋ niṭṭhāpesī ti.

Mahā-Gosiṅgasuttaŋ dutiyaŋ.

---

[1] S. *omits.* [2] B. S. °gatena ñāṇena. [3] C. Iti.

33.

[Mahā-Gopālakasuttavaṇṇanā]

1. [220[1]] *Evam me sutan* ti Mahā-Gopālakasuttaŋ.[1] Tattha tisso kathā: ekanāḷikā, caturassā, nisinnavattikā ti. Tattha pāḷiŋ vatvā ekekapadassa atthakathanaŋ ekanāḷikā nāma. Apaṇḍitagopālakaŋ dassetvā apaṇḍitabhikkhuŋ dassetvā, paṇḍitagopālakaŋ dassetvā, paṇḍitabhikkhuŋ dassetvā ti cattukkaŋ bandhitvā kathanaŋ caturassā nāma. Apaṇḍitagopālakaŋ dassetvā pariyosānagamanaŋ, apaṇḍitabhikkhuŋ dassetvā pariyosānagamanaŋ, paṇḍitagopālakaŋ dassetvā pariyosānagamanaŋ, paṇḍitabhikkhuŋ dassetvā pariyosānagamanan ti ayaŋ nisinnavattikā nāma. Ayaŋ idha sabbâcariyānaŋ āciṇṇā.

2. [220[5]] *Ekādasahi, bhikkhave, aṅgehī* ti ekādasahi aguṇakoṭṭhāsehi. *Gogaṇan* ti gomaṇḍalaŋ. *Pariharitun* ti gahetvā vicarituŋ. *Phātikātun* ti vaḍḍhiŋ āpādetuŋ.

3. [220[7]] *Idhā* ti imasmiŋ loke. *Na rupaññū hotī* ti gaṇanato vā vaṇṇato vā rūpaŋ na jānāti. Gaṇanato na jānāti nāma attano gunnaŋ sataŋ vā sahassaŋ vā ti saṅkhaŋ na jānāti. So, gāvīsu haṭāsu vā palātāsu vā gogaṇaŋ gaṇetvā, ajja ettikā na dissantī ti dve tīṇi gāmantarāni vā aṭaviŋ vā vicaranto na pariyesati; aññesaŋ gāvīsu attano gogaṇaŋ paviṭṭhāsu pi gogaṇaŋ gaṇetvā, imā ettikā gāvo na amhākan ti yaṭṭhiyā pothetvā na nīharati. Tassa naṭṭhā gāviyo naṭṭhā va honti. Paragāviyo gahetvā vicarantaŋ gosāmikā disvā, ayaŋ ettakaŋ kālaŋ amhākaŋ dhenuŋ duhī ti tajjetvā attano gāviyo gahetvā gacchanti. Tassa gogaṇo pi parihāyati; pañcagorasaparibhogato pi paribāhiro hoti. Vaṇṇato na jānāti nāma, ettikā[2] gāvo setā, ettikā rattā, ettikā kāḷā, ettikā pāṭalā[3] ti na jānāti. So, gāvīsu haṭāsu vā, palātāsu vā—pe—pañcagorasaparibhogato pi paribāhiro hoti.

4. [220[7]] *Na lakkhaṇakusalo* ti gāvīnaŋ sarīre kataŋ dhanusatti-tisūlādibhedalakkhaṇaŋ na jānāti. So, gāvīsu haṭāsu vā, palātāsu vā, ajja asukalakkhaṇā ca asukalakkhaṇā ca

[1] B. S. -Gopālasuttaŋ. [2] B. S. ettakā (*so always*).
[3] B. S. kabarā, *and add* ettakā nīlā.

gāvo na dissantī ti—pe—pañcagorasaparibhogato pi paribāhiro hoti.

5. [220[8]] *Na āsāṭikaŋ sāṭetā* ti gunnaŋ khāṇukaṇṭakâdīhi pahaṭaṭṭhānesu vaṇo hoti; tattha nīlamakkhikā aṇḍāni ṭhapenti; tesaŋ āsāṭikā ti nāmaŋ. Tāni daṇḍakena apanetvā bhesajjaŋ dātabbaŋ hoti. Bālagopālako tathā na karoti. Tena vuttaŋ: *Na āsāṭikaŋ sāṭetā hotī* ti. Tassa gunnaŋ vaṇā vaḍḍhanti, gambhīrā honti, pāṇakā kucchiŋ pavisanti. Gāvo gelaññâbhibhūtā n' eva yāvadatthaŋ tiṇāni khādituŋ, na pānīyaŋ pātuŋ sakkonti. Tathā gunnaŋ khīraŋ chijjati. Goṇānaŋ javo hāyati. Ubhayesaŋ jīvitantarāyo pi hoti. Evam assa gogaṇo pi parihāyati; pañcagorasato pi paribāhiro hoti.

6. [220[8]] *Na vaṇaŋ paṭicchādetā hotī* ti gunnaŋ vuttanayen' eva sañjāto vaṇo bhesajjaŋ datvā vākena vā cirena vā bandhitvā paṭicchādetabbo hoti. Bālo gopālako tatth' evaŋ[1] na karoti. Avassaŋ[2] gunnaŋ vaṇehi yūsā paggharanti. Tā aññamaññaŋ nighaŋsenti. Tena aññesam pi vaṇā jāyanti. Evaŋ gāvo gelaññâbhibhūtā n' eva yāvadatthaŋ tiṇāni khādituŋ—pe—paribāhiro hoti.

7. [220[9]] *Na dhūmaŋ kattā hotī* ti antovasse ḍaŋsa-makasâdīnaŋ uppannakāle[3] gogaṇe vajaŋ paviṭṭhe tattha tattha dhūmo kātabbo hoti. Apaṇḍito gopālako taŋ na karoti. Gogaṇo sabbarattiŋ ḍaŋsâdīhi upadduto niddaŋ alabhitvā puna divase araññe tattha tattha rukkhamūlâdisu nipajjitvā niddāyati; n' eva yāvadatthaŋ tiṇāni khādituŋ—pe—paribāhiro hoti.

8. [220[9]] *Na titthaŋ jānātī* ti titthaŋ saman ti vā visaman ti vā sagāhan ti vā niggāhan ti vā na jānāti. So atitthena gāviyo otāreti. Tāsaŋ visamatitthe pāsāṇâdīni akkamantīnaŋ pādā bhijjanti. Sagāhaŋ gambhīraŋ titthaŋ otiṇṇā kumbhīlâdayo gāhā gaṇhanti; ajja ettikā gāvo naṭṭhā, ajja ettikā ti vattabbataŋ āpajjanti.[4] Evam assa gogaṇo pi parihāyati; pañcagorasato pi paribāhiro hoti.

9. [220[9]] *Na pītaŋ jānātī* ti gopālakena hi imāya gāviyā pītaŋ, imāya na pītaŋ, imāya pānīyatitthe okāso laddho, imāya

---

[1] B. S. tathā na.
[2] B. S. Ath' assa.
[3] B. S. ussanna°.
[4] B. S. āpajjati.

na laddho ti evaŋ pītaŋ jānitabbaŋ hoti. Ayaŋ pana divasabhāgaŋ araññe goganaŋ rakkhitvā pānīyaŋ pāyessāmī ti nadiŋ vā taḷākaŋ vā gahetvā gacchati. Tattha mahā-usabhā ca balavagāviyo ca dubbalāni c' eva mahallakāni ca gorūpāni siṅgehi vā phāsukāhi vā paharitvā attano okāsaŋ katvā uruppamāṇaŋ udakaŋ pavisitvā yathākāmaŋ pivanti. Avasesā okāsaŋ alabhamānā tīre ṭhatvā kalalamissakaŋ udakaŋ pivanti vā, apītā eva vā honti. Atha so gopālako piṭṭhiyaŋ paharitvā puna araññaŋ paveseti. Tattha apītagāviyo pipāsāya sukkhamānā yāvadatthaŋ tiṇāni khādituŋ na sakkonti. Tattha gunnaŋ khīraŋ chijjati. Goganānaŋ[1] javo hāyati—pe—paribāhiro hoti.

10. [220[10]] *Na vīthiŋ jānātī* ti ayaŋ maggo samo khemo,[2] ayaŋ visamo sâsaṅko sappaṭibhayo ti na jānāti. So samaŋ khemaŋ maggaŋ vajjetvā goganaŋ itaraŋ maggaŋ paṭipādeti. Tattha gāvo sīhabyagghâdīnaŋ gandhena, coraparissayena vā abhibhūtā bhantamigasappaṭibhāgā gīvaŋ ukkhipitvā tiṭṭhanti; n' eva yāvadatthaŋ tiṇāni khādanti, na pānīyaŋ pivanti. Tattha gunnaŋ khīraŋ chijjati—pe—paribāhiro hoti.

11. [220[10]] *Na gocarakusalo hotī* ti gopālakena hi gocarakusalena bhavitabbaŋ; pañcâhikavāro vā sattâhikavāro vā jānitabbo; ekadisāya goganaŋ cāretvā puna divase tattha na cāretabbo. Mahatā hi goganena ciṇṇaṭṭhānaŋ bheritalaŋ viya suddhaŋ hoti, nittiṇaŋ; udakam pi āluḷīyati. Tasmā pañcame vā sattame vā divase puna tattha cāretuŋ vaṭṭati. Ettakena hi tiṇam pi paṭivirūhati, udakam pi pasīdati. Ayaŋ pana imaŋ pañcâhikavāraŋ vā sattâhikavāraŋ vā na jānāti; divase divase rakkhitaṭṭhāne yeva rakkhati. Ath' assa goganо haritatiṇaŋ na labhati; sukkhatiṇaŋ khādento kalalamissakaŋ udakaŋ pivati. Tattha gunnaŋ khīraŋ chijjati—pe—paribāhiro hoti.

12. [220[10]] *Anavasesadohī ca hotī* ti paṇḍitagopālakena yāva vacchakassa maŋsalohitaŋ saṇṭhāti tāva ekaŋ dve thane ṭhapetvā sâvasesadohinā bhavitabbaŋ. Ayaŋ vacchakassa kiñci asesetvā duhati. Khīrapako vaccho khīrapipāsāya sukkhati;

---

[1] C. Goṇānaŋ. [2] C. *omits.*

saṇṭhātuŋ asakkonto kampamāno mātu purato patitvā kālaŋ karoti. Mātā puttakaŋ disvā, mayhaŋ puttako attano mātu pi khīraŋ pātuŋ na labhatī ti puttasokena na yāvadatthaŋ tiṇāni khādituŋ, na pānīyaŋ pātuŋ sakkoti; thanesu khīraŋ chijjati. Evam assa gogaṇo pi parihāyati; pañcagorasato pi paribāhiro hoti.

13. [220[11]] Gunnaŋ pituṭṭhānaŋ karontī ti *gopitaro*. Gāvo pariṇayanti, yathārucïŋ gahetvā gacchantī ti gopariṇāyakā. *Na atirekapūjāyā* ti paṇḍito hi gopālako evarūpe usabhe atirekapūjāya pūjeti: paṇītaŋ gobhattaŋ deti; gandhapañcaṅgulikehi maṇḍeti; mālaŋ piḷandheti; siṅgesu suvaṇṇarajatakosake ṭhapeti; rattiŋ padīpaŋ jāletvā celavitānassa heṭṭhā sayāpeti. Ayaŋ pana tato ekasakkāram pi na karoti. Usabhā atirekapūjaŋ alabhamānā gogaṇaŋ na rakkhanti, parissayaŋ na vārenti. Evam assa gogaṇo pi parihāyati; pañcagorasato pi paribāhiro hoti.

14. [220[23]] *Idhā* ti imasmiŋ sāsane. *Na rūpaññū* hotī ti, "Cattāri mahābhūtāni catunnañ ca mahābhūtānaŋ upādāya rūpan"[1] ti (M. i. 185) evaŋ vuttarūpaŋ dvīh' ākārehi na jānāti; gaṇanato vā samuṭṭhānato vā. Gaṇanato na jānāti nāma, cakkhâyatanaŋ, sota-ghāna-jivhā-kāya-rūpa-saddagandha-rasa-phoṭṭhabbâyatanaŋ, itthindriyaŋ, purisindriyaŋ, jīvitindriyaŋ, kāyaviññatti, vaciviññatti, ākāsadhātu, āpodhātu, rūpassa lahutā mudutā kammaññatā upacayo santati jaratā, rūpassa aniccatā, kabaḷiṅkāro āhāro ti evaŋ pāḷiyaŋ āgatā pañcavīsati rūpakoṭṭhāsā ti na jānāti.

15. Seyyathā pi so gopālako gaṇanato gunnaŋ rūpaŋ na jānāti tathûpamo ayaŋ bhikkhu[2] gaṇanato rūpaŋ ajānanto rūpaŋ pariggahetvā[3] arūpaŋ vavatthapetvā rūpârūpaŋ pariggahetvā paccayaŋ sallakkhetvā lakkhaṇaŋ āropetvā kammaṭṭhānaŋ matthakaŋ pāpetuŋ na sakkoti. So yathā tassa gopālakassa gogaṇo na vaḍḍhati, evaŋ imasmiŋ sāsane sīlasamādhi-vipassanā-magga-phala-nibbānehi na vaḍḍhati. Ya-

---

[1] B. S. *omit* catunnañ ca mahābhūtānaŋ upādāya rūpan.

[2] B. S. *add* so.

[3] S. vavatthapetvā, *and omits* arūpaŋ vavatthapetvā rūpârūpaŋ.

thā ca so gopālako pañcahi gorasehi paribāhiro hoti, evaŋ asekhena sīlakkhandhena, asekhena samādhi-paññā-vimutti-vimuttiñāṇadassanakkhandhenā ti pañcahi dhammakkhandhehi paribāhiro hoti.

16. Samuṭṭhānato na jānāti nāma, ettakaŋ rūpaŋ ekasamuṭṭhānaŋ, ettakaŋ dvisamuṭṭhānaŋ, ettakaŋ tisamuṭṭhānaŋ, ettakaŋ catusamuṭṭhānaŋ, ettakaŋ na kutoci samuṭṭhātī ti na jānāti. Seyyathā pi so gopālako vaṇṇato guṇṇaŋ rūpaŋ na jānāti, tathûpamo ayaŋ bhikkhu samuṭṭhānato rūpaŋ ajānanto rūpaŋ pariggahetvā arūpaŋ vavatthapetvā —pe—paribāhiro hoti.

17. [220[27]] *Na lakkhaṇakusalo hotī* ti "Kammalakkhaṇo bālo, kammalakkhaṇo paṇḍito" ti (A. i. 102) evaŋ vuttaŋ kusalâkusalakammaŋ paṇḍita-bālalakkhaṇan ti na jānāti. So evaŋ ajānanto na bāle vajjetvā paṇḍite sevati; bāle vajjetvā paṇḍite asevanto kappiyâkappiyaŋ, kusalâkusalaŋ, sâvajjânavajjaŋ, garukalahukaŋ, satekicchâtekicchaŋ, kāraṇâkāraṇaŋ na jānāti. Taŋ ajānanto kammaṭṭhānaŋ gahetvā vaḍḍhetuŋ na sakkoti. So yathā tassa gopālakassa gogaṇo na vaḍḍhati, evaŋ imasmiŋ sāsane yathāvuttehi sīlâdīhi na vaḍḍhati; gopālako viya pañcahi gorasehi, pañcahi yathāvuttehi dhammakkhandhehi paribāhiro hoti.

18. [220[31]] *Na āsāṭikaŋ sāṭetā hotī* ti, "Uppannaŋ kāmavitakkan" ti (M. i. 11) evaŋ vutte kāmavitakkâdayo na vinodeti. So imaŋ akusalavitakkaŋ āsāṭikaŋ asāṭetvā vitakkavasiko hutvā vicaranto kammaṭṭhānaŋ gahetvā vaḍḍhetuŋ na sakkoti. So, yathā tassa gopālakassa—pe—paribāhiro hoti.

19. [221[3]] *Na vaṇaŋ paṭicchādetā hotī* ti, "Cakkhunā rūpaŋ disvā nimittaggāhī hotī" ti (Vbh. 372) ādinā nayena sabbârammaṇesu nimittaŋ gaṇhanto, yathā so gopālako vaṇaŋ na paṭicchādeti, evaŋ saŋvaraŋ na sampādeti. So vivaṭadvāro vicaranto kammaṭṭhānaŋ gahetvā vaḍḍhetuŋ na sakkoti—pe—paribāhiro hoti.

20. [221[17]] *Na dhūmaŋ kattā hotī* ti so gopālako dhūmaŋ viya dhammadesanādhūmaŋ na karoti; dhammakathaŋ vā sarabhaññaŋ vā upanisinnakathaŋ vā anumodanaŋ vā na

karoti. Tato naŋ manussā, bahussuto guṇavā ti na jānanti. Te guṇâguṇaŋ ajānantā catuhi paccayehi saṅgahaŋ na karonti. So paccayehi kilamamāno Buddhavacanaŋ sajjhāyaŋ kātuŋ, vattapaṭipattiŋ pūretuŋ, kammaṭṭhānaŋ gahetvā vaḍḍhetuŋ na sakkoti—pe—paribāhiro hoti.

21. [221[20]] *Na titthaŋ jānātī* ti titthabhūte bahussutabhikkhū na upasaṅkamati. Anupasaṅkamanto, idaŋ, bhante, byañjanaŋ kathaŋ ropetabbaŋ, imassa bhāsitassa ko attho, imasmiŋ ṭhāne pāḷi kiŋ vadati, imasmiŋ ṭhāne attho kiŋ dīpetī ti evaŋ na paripucchati, na paripañhati. Na jānāpetī ti attho. Tassa te evaŋ aparipucchato avivaṭañ c' eva na vivaranti, bhājetvā na dassenti; anuttānīkatañ ca na uttānīkaronti, apākaṭaŋ pākaṭaŋ na karonti. *Anekavihitesu ca kaṅkhāṭṭhāniyesu dhammesū* ti anekavidhāsu kaṅkhāsu ekaŋ kaṅkham pi na paṭivinodenti. Kaṅkhā eva hi kaṅkhāṭṭhāniyā dhammā nāma. Tattha ekaŋ kaṅkham pi na nīharantī ti attho. So evaŋ bahussutatitthaŋ anupasaṅkamitvā sakaṅkho kammaṭṭhānaŋ gahetvā vaḍḍhetuŋ na sakkoti. Yathā ca so gopālako titthaŋ na jānāti evaŋ ayam pi bhikkhu dhammatitthaŋ na jānāti. Ajānanto avisaye pañhaŋ pucchati; Abhidhammikaŋ upasaṅkamitvā kappiyâkappiyaŋ pucchati; Vinayadharaŋ upasaṅkamitvā rūpârūpaparicchedaŋ pucchati. Te avisaye puṭṭhā kathetuŋ na sakkonti. So attanā sakaṅkho kammaṭṭhānaŋ gahetvā vaḍḍhetuŋ na sakkoti—pe—paribāhiro hoti.

22. [221[28]] *Na pītaŋ jānātī* ti yathā so gopālako pītâpītaŋ na jānāti, evaŋ dhammûpasaññhitaŋ pāmujjaŋ na jānāti, na labhati; savanamayaŋ puññakiriyavatthuŋ nissāya ānisaŋsaŋ na vindati; dhammasavanaggaŋ gantvā sakkaccaŋ na suṇāti; nisinno niddāyati; kathaŋ katheti; aññavihitako hoti. So sakkaccaŋ dhammaŋ asuṇanto kammaṭṭhānaŋ gahetvā vaḍḍhetuŋ na sakkoti—pe—paribāhiro hoti.

23. [221[33]] *Na vīthiŋ jānātī* ti so gopālako maggâmaggaŋ viya, ayaŋ lokiyo, ayaŋ lokuttaro ti ariyaŋ aṭṭhaṅgikaŋ maggaŋ yathābhūtaŋ nappajānāti. Ajānanto lokiyamagge abhinivisitvā lokuttaraŋ nibbattetuŋ na sakkoti—pe—paribāhiro hoti.

24. [221[36]] *Na gocarakusalo hotī* ti so gopālako pañcâhasat-

tâhavāre[1] viya, cattāro satipaṭṭhāne, ime lokiyā, ime lokuttarā ti yathābhūtaŋ nappajānāti. Ajānanto sukhumaṭṭhānesu attano ñaṇaŋ carāpetvā lokiyasatipaṭṭhānesu abhinivisitvā lokuttaraŋ nibbattetuŋ na sakkoti—pe—paribāhiro hoti.

25. [222[2]] *Anavasesadohī ca hotī* ti paṭiggahaṇe mattaŋ ajānanto anavasesaŋ duhati. Niddesavāre pan' assa, *abhihaṭṭhuŋ pavārentī* ti abhiharitvā pavārenti. Ettha dve abhihārā: vācâbhihāro, paccayâbhihāro ca. Vācâbhihāro nāma manussā bhikkhussa santikaŋ gantvā, vadeyyātha, bhante, yen' attho ti pavārenti. Paccayâbhihāro nāma vatthâdīni vā telaphāṇitâdīni vā gahetvā bhikkhussa santikaŋ gantvā, gaṇhatha, bhante, yāvatakena attho ti vadanti. *Tatra bhikkhu mattaŋ na jānātī* ti bhikkhu tesu paccayesu pamāṇaŋ na jānāti. "Dāyakassa vaso veditabbo, deyyadhammassa vaso veditabbo, attano thāmo veditabbo" ti Rathavinīte vuttanayena pamāṇayuttaŋ agahetvā yaŋ āharanti taŋ sabbaŋ gaṇhātī ti attho. Manussā vippaṭisārino na puna abhiharitvā pavārenti. So paccayehi kilamanto kammaṭṭhānaŋ gahetvā vaḍḍhetuŋ na sakkoti—pe—paribāhiro hoti.

26. [222[3]] *Te na atirekapūjāya pūjetā hotī* ti so gopālako mahā-usabhe viya, there bhikkhū imāya āvi c' eva raho ca mettakāyakammâdikāya atirekapūjāya na pūjeti. Tato therā, ime amhesu garucittīkāraŋ na karontī ti navake bhikkhū dvīhi saṅgahehi na saṅgaṇhanti; n' eva dhammasaṅgahena saṅgaṇhanti; na āmisasaṅgahena, cīvarena vā, pattena vā, pattapariyāpannena vā, vasanaṭṭhānena vā; kilamante milāyante pi na paṭijagganti; pāḷiŋ vā aṭṭhakathaŋ vā dhammakathābandhaŋ vā gūḷhaganthaŋ[2] vā na sikkhāpenti. Navakā therānaŋ santikā sabbaso ime dve saṅgahe alabhamānā imasmiŋ sāsane patiṭṭhātuŋ na sakkonti; yathā tassa gopālakassa gogaṇo na vaḍḍhati, evaŋ sīlâdīhi na vaḍḍhanti; yathā ca so gopālako pañcahi gorasehi, evaŋ pañcahi dhammakkhandhehi paribāhirā honti. Sukkapakkho kaṇhapakkhe vuttavipallāsavasena yojetvā veditabbo ti.[3]

Mahā-Gopālakasuttaŋ tatiyaŋ.

---

[1] B. pañcâhikavāre sattâhikavāre viya.
[2] S. guyha°; B. guyhaŋ.
[3] S. *omits.*

34.

[Cūḷa-Gopālakasuttavaṇṇanā]

1. [225[2]] *Evam me sutan* ti Cūḷa-Gopālakasuttaŋ. Tattha *Ukkācelāyan* ti evannāmake nagare. Tasmiŋ kira māpiyamāne rattiŋ Gaṅgāsotato maccho thalaŋ patto. Manussā celāni telacāṭiyaŋ[1] temetvā ukkā katvā macchaŋ gaṇhiŋsu. Nagare niṭṭhite tassa nāmaŋ karontā, amhehi nagaraṭṭhānassa gahitadivase celukkāhi maccho gahito ti Ukkācelā tv' ev' assa nāmaŋ akaŋsu.

2. [225[3]] *Bhikkhū āmantesī* ti yasmiŋ ṭhāne nisinnassa sabbā pi Gaṅgā pākaṭā hutvā paññāyati, tādise vālikussade Gaṅgāya tīre[2] sāyaṇhasamaye mahābhikkhusaṅghaparivuto nisīditvā mahā-Gaṅgaŋ paripuṇṇaŋ sandamānaŋ olokento, atthi nu kho imaŋ Gaṅgaŋ nissāya koci pubbe vaddhi-parihāniŋ[3] patto ti āvajjitvā, pubbe ekaŋ bālagopālakaŋ nissāya anekasahasso gogaṇo[4] imissā Gaṅgāya āvaṭṭe patitvā samuddam eva paviṭṭho, aparaŋ pana paṇḍitagopālakaŋ nissāya anekasahassassa[5] gogaṇassa sotthi jātā, vaḍḍhi jātā, ārogyaŋ jātan ti addasa. Disvā imaŋ kāraṇaŋ nissāya bhikkhūnaŋ dhammaŋ desessāmī ti cintetvā bhikkhū āmantesi.

3. [225[5]] *Māgadhako* ti Magadharaṭṭhavāsī. *Duppaññajātiko* ti nippaññasabhāvo dandho[6] mahājaḷo.[7] *Asamapekkhitvā* ti asallakkhetvā anupadhāretvā. *Patāresī* ti tāretuŋ ārabhi. *Uttaraŋ tīraŋ Suvidehānan* ti Gaṅgāya orime tīre Magadharaṭṭhaŋ, pārime[8] Videharaṭṭhaŋ; gāvo Magadharaṭṭhato Videharaṭṭhaŋ netvā rakkhissāmī ti uttaraŋ tīraŋ patāresi. Taŋ sandhāya vuttaŋ: *Uttaraŋ tīraŋ Suvidehānan* ti. *Āmaṇḍaliyaŋ*[9] *karitvā* ti maṇḍalaŋ[10] katvā. *Anayabyasanaŋ āpajjiŋsū* ti avaḍḍhiŋ vināsaŋ pāpuṇiŋsu; mahāsamuddam eva pavisiŋsu.

4. Tena hi gopālakena gāvo otārentena Gaṅgāya orimatīre

---

[1] B. S. °pātiyaŋ.
[2] B. S. Gaṅgātitthe.
[3] C. -pāraŋ.
[4] B. S. °sahassā gogaṇā.
[5] B. S. °satasahassa°.
[6] B. S. andho.
[7] B. S. mahājano.
[8] B. S. *add* tīre.
[9] B. S. Āmaṇḍalikaŋ.
[10] B. S. maṇḍalikaŋ.

samatitthañ ca visamatitthañ ca oloketabbaŋ assa; majjhe Gaṅgāya gunnaŋ vissamaṭṭhānatthaŋ dve tīni vālikatthalāni sallakkhetabbāni assu; tathā pārimatīre tīṇi cattāri titthāni, imasmā titthā bhaṭṭhā imaŋ titthaŋ gahessanti, imasmā bhaṭṭhā iman ti. Ayaŋ pana bālagopālako orimatīre gunnaŋ otaraṇatitthaŋ, samaŋ vā visamaŋ vā ti anoloketvā va majjhe Gaṅgāya gunnaŋ vissamaṭṭhānatthaŋ dve tīni vālikatthalāni pi asallakkhetvā va paratīre cattāri pañca uttaraṇatitthāni pi asamapekkhitvā va atitthen' eva gāvo otāresi.

5. Ath' assa mahāvasabho javasampannatāya c' eva thāmasampannatāya ca tiriyaŋ Gaṅgāya sotaŋ chetvā pārimaŋ tīraŋ patvā chinnataṭañ c' eva kaṇṭakagumbagahanañ ca disvā dubbiniviṭṭhaŋ[1] etan ti ñatvā khuraggapatiṭṭhānokāsam[2] pi alabhitvā paṭinivatti. Gāvo, mahāvasabho nivatto, mayam pi nivattissāmā ti nivattā. Mahato gogaṇassa nivattaṭṭhāne udakaŋ chijjitvā majjhe Gaṅgāya āvaṭṭaŋ uṭṭhāpesi. Gogaṇo āvaṭṭe[3] pavisitvā samuddam eva patto. Ekam pi golomaŋ arogaŋ[4] nāma nâhosi. Ten' āha: *Tatth' eva anayabyasanaŋ āpajjiŋsū* ti.

6. [225[16]] *Akusalā imassa lokassā* ti idha loke khandhadhātâyatanesu akusalā, acchekā. Paraloke pi es' eva nayo. *Māradheyyaŋ* vuccati tebhūmakadhammā. *Amāradheyyaŋ* nava lokuttaradhammā. *Maccudheyyam* pi tebhūmakadhammā va. *Amaccudheyyaŋ* nava lokuttaradhammā. Tattha *akusalā*, acchekā. Vacanatthato pana Mārassa dheyyan Māradheyyaŋ. Dheyyan ti ṭhānaŋ, vatthu, nivāso, gocaro. Maccudheyye pi es' eva nayo. *Tesan* ti tesaŋ evarūpānaŋ samaṇabrāhmaṇānaŋ. Iminā cha satthāro dassitā ti veditabbā.[5]

7. [225[21]] Evaŋ kaṇhapakkhaŋ niṭṭhāpetvā sukkapakkhaŋ dassento, *bhūtapubbaŋ bhikkhave* ti ādim āha. Tattha *balavagāvo* ti dantagoṇe c' eva dhenuyo ca. *Dammagāvo* ti dametabbagoṇe c' eva avijātagāvo ca. *Vacchatare* ti vacchabhāvaŋ taritvā ṭhite balavavacche. *Vacchake* ti dhenupake,

---

[1] B. S. °vijjhaŋ. [2] B. dhuragga°; S. uttara°.
[3] B. āvaṭṭaŋ. [4] S. Eko pi goṇo arogo.
[5] C. veditabbo.

taruṇavacchake. *Kisabalake* ti appamaṇsalohite, mandathāme. *Tāvad eva jātako* ti taŋ divasaŋ jātako. *Mātu goravakena vuyhamāno* ti mātā purato purato huŋ hun ti goravaŋ katvā saññaŋ dadamānā, urena[1] udakaŋ chindamānā gacchati; vacchako tāya goravasaññāya ten' eva gāvi-urena[2] chinnodakena gacchamāno mātu goravakena vuyhamāno ti vuccati.

8. [226[15]] *Mārassa sotaŋ chetvā* ti arahattamaggena Mārassa taṇhāsotaŋ chetvā. *Pāraŋ gatā* ti, mahā-usabhā nadīpāraŋ viya, saŋsārapāraŋ nibbānaŋ gatā. *Pāraŋ agamaŋsū* ti mahā-usabhānaŋ pāraŋ gatakkhaṇe Gaṅgāsotassa tayo koṭṭhāse atikkamma ṭhitā mahā-usabhe pārappatte disvā tesaŋ gatamaggaŋ paṭipajjitvā pāraŋ agamiŋsu. *Pāraŋ gamissantī* ti catumaggavajjhānaŋ kilesānaŋ tayo koṭṭhāse khepetvā ṭhitā idāni arahattamaggena avasesaŋ taṇhāsotaŋ chetvā balavagāvo viya nadīpāraŋ, saŋsārapāraŋ nibbānaŋ gamissanti.[3] Iminā nayena sabbavāresu attho veditabbo.

9. [226[35]] *Dhammânusārino saddhânusārino* ti ime dve paṭhamamaggasamaṅgino. *Jānatā* ti sabbadhamme jānantena Buddhena. *Suppakāsito* ti sukathito. *Vivaṭan* ti vivaritaŋ. *Amatadvāran* ti ariyamaggo. *Nibbānapattiyā* ti nibbānapatti-atthāya.[4] *Vinaḷīkatan* ti vigatamānanaḷaŋ kataŋ. *Khemaŋ patthethā* ti kattukamyatā-chandena arahattaŋ patthetha. Kattukāmā nibbattetukāmā hothā ti attho. Pattatthā ti pi pāṭho. Evarūpaŋ satthāraŋ labhitvā tumhe pattā yeva nāmā ti attho. Sesaŋ sabbattha uttānam eva. Bhagavā pana yathânusandhinā va desanaŋ niṭṭhāpesī ti.

Cūḷa-Gopālakasuttaŋ catutthaŋ.

35.

[Cūḷa-Saccakasuttavaṇṇanā]

1. [227[15]] *Evam me sutan* ti Cūḷa-Saccakaŋ. Tattha *Mahāvane Kūṭâgārasālāyan* ti Mahāvanaŋ nāma sayañjātam aropimaŋ saparicchedaŋ mahantaŋ vanaŋ. Kapilavatthu-

---

[1] B. S. *omit.* [2] S. -khurena; B. dhenuyā va urena.
[3] B. S. °tī ti. [4] B. S. tadatthāya vivaṭaŋ.

sāmantā pana Mahāvanaŋ Himavantena saha ekâbaddhaŋ aparicchedaŋ hutvā mahāsamuddaŋ āhacca ṭhitaŋ. Idaŋ tādisaŋ na hoti. Saparicchedaŋ mahantaŋ vanan ti Mahāvanaŋ. Kūṭâgārasālā pana Mahāvanaŋ nissāya kate ārāme kūṭâgāraŋ anto katvā haŋsavaṭṭakachannena[1] katā sabbâkārasampannā Buddhassa Bhagavato gandhakuṭī veditabbā.

2. [227[17]] *Saccako Nigaṇṭhaputto* ti pubbe kira eko Nigaṇṭho ca Nigaṇṭhī ca pañca pañca vādasatāni uggahetvā, vādaŋ āropessāmā ti Jambudīpe vicarantā Vesāliyaŋ samāgatā. Licchavirājāno disvā, tvaŋ ko, tvaŋ kā ti pucchiŋsu. Nigaṇṭho ahaŋ, vādaŋ āropessāmī ti Jambudīpe vicarāmī ti āha. Nigaṇṭhī pi tath' eva āha. Licchavino, idh' eva aññamaññaŋ vādaŋ āropethā ti āhaŋsu. Nigaṇṭhī attanā uggahitāni pañca vādasatāni pucchi. Nigaṇṭho kathesi. Nigaṇṭhena pucchite pi Nigaṇṭhī kathesi yeva. Ekassa pi na jayo, na parājayo. Ubho samasamā va ahesuŋ. Licchavino,[2] tumhe ubho pi samasamā, āhiṇḍitvā kiŋ karissatha, idh' eva vasathā ti gehaŋ datvā vaṭṭaŋ[3] paṭṭhapesuŋ.

3. Tesaŋ saŋvāsam anvāya catassa dhītaro jātā: ekā Saccā nāma, ekā Lolā nāma, ekā Paṭācarā nāma, ekā Sivāvatikā[4] nāma. Tā pi paṇḍitā ahesuŋ; mātāpitūhi uggahitāni pañca pañca vādasatāni uggahesuŋ.

4. Tā vayappattā mātāpitaro avocuŋ: Ammā, amhākaŋ kule dārikā nāma hiraññasuvaṇṇâdīni datvā kulagharaŋ pesitapubbā nāma n' atthi. Yo pana agāriko tāsaŋ vādaŋ madditaŋ sakkoti, tassa pādaparicārikā honti; yo pabbajito[5] madditaŋ sakkoti, tassa santike pabbajanti. Tumhe kiŋ karissathā ti? Mayam pi evam eva karissāmā ti catasso pi paribbājakavesaŋ gahetvā, ayaŋ Jambudīpo nāma jambuyā paññāyatī ti jambusākhaŋ gahetvā cārikaŋ pakkamiŋsu. Yaŋ gāmaŋ pāpuṇanti, tassa dvāre paŋsupuñje vā vālikāpuñje vā jambusākhaŋ[6] ṭhapetvā, yo vādaŋ āropetuŋ sakkoti, so imaŋ maddatū ti vatvā gāmaŋ pavisanti. Evaŋ gāmena gāmaŋ vicarantiyo Sāvatthiŋ pāpuṇitvā tath' eva gāmadvāre

---

[1] C. °chandena. [2] B. S. *add* āhaŋsu.
[3] B. S. baliŋ. [4] B. Ācāravatī; S. Silāvatakā.
[5] B. S. *add* tāsaŋ vādaŋ. [6] B. °dhajaŋ.

jambudhajaŋ ṭhapetvā sampattamanussānaŋ ārocetvā antonagaraŋ paviṭṭhā.

5. Tena samayena Bhagavā Sāvatthiŋ nissāya Jetavane viharati. Ath' āyasmā Sāriputto gilāne pucchanto, ajaggitaṭṭhānaŋ jagganto, attano kiccamahantatāya aññehi bhikkhūhi divātaraŋ gāmaŋ piṇḍāya pavisanto gāmadvāre dhajaŋ[1] disvā, kiŋ idan ti dārake pucchi. Te tam atthaŋ ārocesuŋ. Tena hi maddathā ti. Na sakkoma, bhante, bhāyāmā ti. Mā[2] bhāyatha, ken' amhākaŋ dhajo maddāpito ti vutte, Buddhasāvakena Sāriputtattherena maddāpito; vādaŋ āropetukāmā Jetavane therassa santikaŋ gacchathā ti vadeyyāthā ti. Te therassa vacanaŋ sutvā dhajaŋ madditvā chaḍḍesuŋ. Thero piṇḍāya caritvā vihāraŋ gato.

6. Paribbājikā pi gāmato nikkhamitvā, amhākaŋ dhajo[3] kena maddāpito ti pucchiŋsu. Dārakā tam atthaŋ ārocesuŋ. Paribbājikā puna gāmaŋ pavisitvā ekekaŋ vīthiŋ gahetvā, Buddhasāvako kira Sāriputto nāma amhehi saddhiŋ vādaŋ karissati, sotukāmā nikkhamathā ti ārocayiŋsu. Mahājano nikkhami. Tena saddhiŋ paribbājikā Jetavanaŋ agamaŋsu. Thero amhākaŋ vasanaṭṭhāne mātugāmassa āgamanaŋ nāma aphāsukan ti vihāramajjhe nisīdi.

7. Paribbājikāyo gantvā theraŋ pucchiŋsu: Tumhehi amhākaŋ dhajo maddāpito ti? Āma, mayā maddāpito ti. Mayaŋ tumhehi saddhiŋ vādaŋ karissāmā ti. Sādhu, karotha; kassa pucchā, kassa vissajjanaŋ hotū ti? Pucchā nāma amhākaŋ pattā. Tumhe pana mātugāmā nāma paṭhamaŋ pucchathā ti. Tā catasso pi catusu disāsu ṭhatvā mātāpitunnaŋ santike uggahitaŋ vādasahassaŋ pucchiŋsu. Thero, khaggena kumudanāḷaŋ chindanto viya pucchitapucchitaŋ nijjaṭaŋ nigganṭhiŋ katvā kathesi. Kathetvā puna pucchathā ti āha. Ettakam eva, bhante, mayaŋ jānāmā ti.

8. Thero āha: Tumhehi vādasahassaŋ pucchitaŋ; mayā kathitaŋ. Ahaŋ pana ekam eva pañhaŋ pucchissāmi: taŋ tumhe kathethā ti. Tā therassa visayaŋ disvā, pucchatha, bhante, byākarissāmā ti vattuŋ nâsakkhiŋsu. Bhante,[4] jā-

---

[1] B. S. jambudhajaŋ. [2] B. Kumārā mā.
[3] B. jambudhajo. [4] B. S. Vada, bhante.

namānā byākarissāmā ti pana āhaŋsu. Thero, ayaŋ kulaputte pabbājetvā paṭhamaŋ sikkhāpetabbo pañho ti vatvā, ekaŋ nāma kin ti pucchi. Tā n' eva antaŋ, na koṭiŋ addasaŋsu. Thero, kathethā ti āha. Na passāma, bhante ti. Tumhehi vādasahassaŋ pucchitaŋ, mayā kathitaŋ; tumhe ekaŋ pañham pi kathetuŋ na sakkotha; evaŋ sante kassa jayo, kassa parājayo ti? Tumhākaŋ, bhante, jayo, amhākaŋ parājayo ti. Idāni kiŋ karissathā ti?

9. Tā mātāpitūhi vuttavacanaŋ ārocetvā, tumhākaŋ santike pabbajissāmā ti āhaŋsu. Tumhe mātugāmā nāma, amhākaŋ santike pabbajituŋ na vaṭṭati, amhākaŋ pana sāsanaŋ gahetvā bhikkhunī-upassayaŋ gantvā pabbajathā ti. Tā, sādhū ti therassa sāsanaŋ gahetvā bhikkhunīsaṅghassa santikaŋ gantvā pabbajiŋsu. Pabbajitā ca pana appamattā ātāpiniyo hutvā na cirass' eva arahattaŋ pāpuṇiŋsu.

10. Ayaŋ Saccako tāsaŋ catunnam pi kaniṭṭhabhātiko; tāhi catūhi pi uttaritarapañño. Mātāpitunnaŋ santikā vādasahassaŋ, tato bahutarañ ca bāhirasamayaŋ uggaṇhitvā katthaci agantvā rājadārake sippaŋ sikkhāpento tatth' eva Vesāliyaŋ vasati. Paññāya atipūritattā kucchi me bhijjeyyā ti bhīto ayapaṭṭena kucchiŋ parikkhipitvā carati. Imaŋ sandhāya vuttaŋ: Saccako Nigaṇṭhaputto ti.

11. [227[17]] *Bhassappavādiko* to bhassaŋ vuccati kathāmaggo, taŋ pavadati, kathetī ti bhassappavādiko. *Paṇḍitavādo* ti ahaŋ paṇḍito ti evaŋvādo. *Sādhusammato bahujanassā* ti yaŋ yaŋ nakkhattacārena ādisati, taŋ yebhuyyena tath' eva hoti; tasmā ayaŋ sādhu laddhako[1] bhaddako ti evaŋ sammato mahājanassa. *Vādena vādaŋ samāraddho* ti kathāmaggena dosaŋ āropito.

12. [227[27]] *Ayasmā Assajī* ti Sāriputtattherassa ācariyo Assajitthero. *Jaṅghāvihāraŋ anucaṅkamamāno* ti tato tato Licchavirājagehato taŋ taŋ gehaŋ gamanatthāya anucaṅkamamāno. *Yen' āyasmā Assaji ten' upasaṅkamī* ti kasmā upasaṅkami? Samayajānanatthaŋ. Evaŋ kir' assa ahosi: Ahaŋ samaṇassa Gotamassa vādaŋ āropessāmī ti āhiṇḍāmi, samayaŋ pan' assa na jānāmī ti na āropemi. Parassa hi

---

[1] B. S. laddhiko.

samayaŋ ñatvā āropito vādo svāropito nāma hoti. Ayaŋ pana samaṇassa Gotamassa sāvako paññāyati Assajitthero. So attano satthusamayakovido. Etâhaŋ pucchitvā kathaŋ patiṭṭhāpetvā samaṇassa Gotamassa vādaŋ āropessāmī ti. Tasmā upasaṅkami.

13. [228[6]] *Vinetī* ti kathaŋ vineti, kathaŋ sikkhāpetī ti pucchati. Thero pana, yasmā dukkhan ti vutte upārambhassa okāso hoti; magga-phalāni pi hi pariyāyena dukkhan ti āgatāni; ayañ ca dukkhan ti vutte, theraŋ puccheyya, bho Assaji, kimatthaŋ tumhe pabbajitā ti; tato magga-phalatthāyā ti vutte, bho Assaji, na yidaŋ tumhākaŋ sāsanaŋ nāma, mahā-āghātanaŋ nām' etaŋ, nirayussado nām' eso, n' atthi nāma tumhākaŋ sukhâsā, uṭṭhāy' uṭṭhāya dukkham eva jīrāpentā āhiṇḍathā ti dosaŋ āropeyya; tasmā paravādissa pariyāyakathaŋ kātuŋ na vaṭṭati, yathā esa appatiṭṭho hoti, evam assa nippariyāyaŋ[1] kathessamī ti cintetvā, *rūpaŋ, bhikkhave, aniccan* ti imaŋ aniccânattavasen' eva kathaŋ kathesi. *Dussutan* ti sotuŋ ayuttaŋ.

14. [228[22]] *Santhāgāre* ti rājakulānaŋ atthânusāsanasanthāgārasālāyaŋ. *Yena te Licchavī ten' upasaṅkamī* ti evaŋ kir' assa ahosi: Ahaŋ pubbe samayaŋ ajānanabhāvena samaṇassa Gotamassa vādaŋ na āropesiŋ, idāni pan' assa mahāsāvakena kathitaŋ samayaŋ jānāmi. Ime ca pana mama antevāsikā pañcasatā Licchavī sannipatitā. Etehi saddhiŋ gantvā samaṇassa Gotamassa vādaŋ āropessāmī ti Tasmā upasaṅkami.

15. [228[27]] *Ñātaññatarenā* ti ñātesu abhiññātesu Pañcavaggiya-theresu aññatarena. *Patiṭṭhitan* ti yathā tena patiṭṭhitaŋ, sace evaŋ patiṭṭhissati; atha pana aññad eva vakkhati, tatra mayā kiŋ sakkā kātun tu idān' eva piṭṭhiŋ parivattento āha. *Ākaḍḍheyyā* ti attano abhimukhaŋ kaḍḍheyya. *Parikaḍḍheyyā* ti purato paṭipaṇāmeyya. *Samparikaḍḍheyyā* ti kālena ākaḍḍheyya, kālena parikaḍḍheyya. *Soṇḍikākilañjan* ti surāghare piṭṭhikilañjaŋ.[2] *Soṇḍikādhutto* ti surādhutto. *Vālaŋ*[3] *kaṇṇe gahetvā* ti surāparissavana-thavikaŋ

---

[1] B. S. nippariyāyakathaŋ.
[2] B. S. piṭṭha.°
[3] B. S. Thālaŋ.

dhovitukāmo kasaṭaniddhunanatthaŋ obhosu kaṇṇesu gahetvā. *Odhuneyyā* ti adhomukhaŋ katvā dhuneyya. *Niddhuneyyā* ti uddhamukhaŋ katvā dhuneyya. *Nicchodeyyā*[1] ti punappunaŋ papphoṭeyya.

16. [229[4]] *Saṇadhovikaŋ nāmā* ti ettha manussā sāṇasāṭakakaraṇatthaŋ saṇavāke gahetvā muṭṭhiŋ muṭṭhiŋ bandhitvā udake pakkhipanti. Atha manussā ambilayāgu-surâdīni ādāya tattha gantvā saṇamuṭṭhiŋ gahetvā, dakkhiṇato vāmato sammukhā cā ti tīsu phalakesu sakiŋ dakkhiṇaphalake, sakiŋ vāmaphalake, sakiŋ sammukhaphalake paharantā ambilayāgu-surâdīni bhuñjantā pivantā khādantā dhovanti; mahantī[2] kīḷā hoti. Rañño nāgo taŋ kīḷaŋ disvā gambhīraŋ udakaŋ anupavisitvā soṇḍāya udakaŋ gahetvā sakiŋ kumbhe sakiŋ piṭṭhiyaŋ sakiŋ ubhosu passesu sakiŋ antarasatthiyaŋ khipanto kīḷittha. Tad upādāya taŋ kīḷitajātaŋ saṇadhovikaŋ nāma vuccati. Taŋ sandhāya vuttaŋ *saṇadhovikaŋ nāma kīḷitajātaŋ kīḷatī* ti.

17. [229[12]] *Kiŋ so bhavamāno*[3] *Saccako Nigaṇṭhaputto Bhagavato vādaŋ āropessatī* ti yo Saccako Nigaṇṭhaputto Bhagavato vādaŋ āropessati, so kiŋ bhavamāno kiŋ yakkho bhavamāno, udāhu Indo, udāhu Brahmā bhavamāno Bhagavato vādaŋ āropessati? Na hi sakkā pakatimanussena Bhagavato vādaŋ āropetun ti ayam ettha adhippāyo.

18. [229[17]] *Tena kho pana samayenā* ti yasmiŋ samaye Saccako ārāmaŋ pāvisi, tasmiŋ. Kasmiŋ pana samaye pāvisī ti? Mahāmajjhantikasamaye. Kasmā pana tasmiŋ samaye caṅkamantī ti? Paṇītabhojanapaccayassa thīnamiddhassa vinodanatthaŋ. Divā padhānikā vā te. Tādisānaŋ pacchābhattaŋ caṅkamitvā nahatvā sarīraŋ utuŋ gaṇhāpetvā nisajja samaṇadhammaŋ karontānaŋ cittaŋ ekaggaŋ hoti. *Yena te bhikkhū* ti so kira, kuhiŋ samaṇo Gotamo ti pariveṇato pariveṇaŋ gantvā pucchitvā pavisissāmī ti vilokento araññe hatthī viya mahācaṅkame caṅkamante paŋsukūlike bhikkhū disvā tesaŋ santikaŋ agamāsi. Taŋ sandhāya idaŋ, *yena te bhikkhū* ti ādi vuttaŋ.

---

[1] B. Nicchoṭeyyā; S. Nippoṭeyyā.
[2] B. S. mahantā.
[3] C. sobhamāno.

19. [229[19]] *Kahaŋ nu kho bho* ti katarasmiŋ āvāse vā leṇe vā maṇḍape vā ti attho. *Es' Aggivessana Bhagavā* ti tadā kira Bhagavā paccūsakāle mahākaruṇāsamāpattiŋ samāpajjitvā dasasahassacakkavāḷe sabbaññutañāṇajālaŋ pattharitvā bodhaneyyasattaŋ olokento addasa: Sve Saccako Nigaṇṭhaputto mahatiŋ Licchaviparisaŋ gahetvā mama vādaŋ āropetukāmo āgamissatī ti. Tasmā pāto va sarīrapaṭijagganaŋ katvā bhikkhusaṅghaparivāro Vesāliyaŋ piṇḍāya caritvā piṇḍapātapaṭikkanto mahāparisāya nisīdituŋ sukhaṭṭhāne nisīdissāmī ti Gandhakuṭiŋ apavisitvā va Mahāvane aññatarasmiŋ rukkhamūle divāvihāraŋ nisīdi. Te bhikkhū Bhagavato vattaŋ dassetvā āgatā Saccakena puṭṭhā dūre nisinnaŋ Bhagavantaŋ dassentā, es' Aggivessana, Bhagavā ti āhaŋsu.

20. [229[24]] *Mahatiyā Licchaviparisāya saddhin* ti heṭṭhā, pañcamattehi Licchavisatehi parivuto ti vuttaŋ, te etassa antevāsikā yeva. Anto-Vesāliyaŋ pana Saccako pañcamattāni Licchavirājasatāni gahetvā vādatthiko Bhagavantaŋ upasaṅkanto ti sutvā, dvinnaŋ paṇḍitānaŋ kathāsallāpaŋ sossāmā ti yebhuyyena manussā nikkhantā. Evaŋ sā parisā,[1] aparicchinnagaṇanā[2] ahosi. Taŋ sandhāy' etaŋ vuttaŋ.

21. [229[31]] *Añjaliŋ paṇāmetvā* ti ete ubhato pakkhikā. Te evaŋ cintesuŋ: Sace no micchādiṭṭhikā codessanti, kasmā tumhe samaṇaŋ Gotamaŋ vanditthā ti, tesaŋ, kiŋ añjalikaraṇamattena[3] pi vanditaŋ hotī ti vakkhāma; sace no sammādiṭṭhikā codessanti, kasmā Bhagavantaŋ na vanditthā ti, kiŋ sisena bhūmiŋ paharanten' eva vanditaŋ hoti, na nu añjalikammam pi vandanā evā ti vakkhāmā ti.

22. [229[32]] *Nāmagottan* ti bho Gotama, ahaŋ asukassa putto Datto nāma Mitto nāma idha āgato ti vadantā nāmaŋ sāventi nāma. Bho Gotama, ahaŋ Vāseṭṭho nāma, Kaccāno nāma idh' āgato ti vadantā gottaŋ sāventi nāma. Ete kira daliddā jiṇṇakulaputtā parisamajjhe nāmagottavasena pākaṭā bhavissāmā ti evaŋ akaŋsu. Ye pana tuṇhībhūtā nisīdiŋsu, te kerāṭikā c' eva andhabālā ca. Tattha kerāṭikā, ekaŋ dve kathāsallāpe karonto vissāsiko hoti, atha vissāse

[1] B. *adds* mahatī; S. mahatī parisā. [2] S. *adds* nāma.
[3] B. S. añjalimattakaraṇena.

sati ekaŋ dve bhikkhā adātuŋ na yuttan ti, tato attānaŋ mocentā tuṇhī nisīdanti. Andhabālā aññāṇatāy' eva avakkhittamattikapiṇḍā viya yattha katthaci tuṇhībhūtā nisīdanti.

23. [229[36]] *Kañcid eva desan* ti kañci okāsaŋ, kiñci kāraṇaŋ. Ath' assa Bhagavā pañhapucchane ussāhaŋ janento āha: *Pucch' Aggivessana, yad ākaṅkhasī* ti. Tass' attho: Puccha yadi ākaṅkhasi; na me pañhavissajane bhāro atthi. Atha vā puccha yaŋ ākaṅkhasi, sabbaŋ te vissajjessāmī ti sabbaññuppavāraṇaŋ pavāresi, asādhāraṇaŋ Paccekabuddha-aggasāvaka-mahāsāvakehi.

24. Te hi yad ākaṅkhasī ti na vadanti; sutvā vedissāmā ti vadanti. Buddhā pana "Pucch' āvuso, yad ākaṅkhasī" ti (Sn. p. 32) vā, "Puccha, mahāraja, yad ākaṅkhasī" ti (D. i. 51) vā,

"Puccha Vāsava maŋ pañhaŋ yaŋ kiñci manas' icchasi
tassa tass' eva pañhassa ahaŋ antaŋ karomi te"
(D. ii. 275)

iti vā, "Tena hi tvaŋ bhikkhu sake āsane nisīditvā puccha yad ākaṅkhasī" ti (S. iii. 100) vā,

"Bāvarissa ca tumhaŋ vā sabbesaŋ sabbasaŋsayaŋ
katâvakāsā pucchavho yaŋ kiñci manas' icchathā" ti
(Sn. 1030)

vā,

"Puccha maŋ, Sabhiya pañhaŋ yaŋ kiñci manas' icchasi
tassa tass' eva pañhassa ahaŋ antaŋ karomi te"
(Sn. 512)

iti vā tesaŋ tesaŋ yakkha-narinda-deva-samaṇa-brāhmaṇa[1]-paribbājakānaŋ sabbaññupavāraṇaŋ pavārenti.

25. Anacchariyam etaŋ yaŋ Bhagavā Buddhabhūmiŋ patvā etaŋ pavāraṇaŋ pavāreyya, yo bodhisattabhūmiyaŋ padesañāṇe pi ṭhito,

"Koṇḍañña pañhāni viyākarohi
yācanti taŋ isayo sādhurūpā
Kondañña eso manujesu dhammo
yaŋ vaddham[2] āgacchati esa bhāro" ti (Jā. v. 140)

---

[1] C. *omits* brāhmaṇa. [2] B. buddhim; S. vuddhim.

evaŋ Sakkâdīnaŋ atthāya isīhi yācito,

"Katâvakāsā pucchantu bhonto
yaŋ kiñci pañhaŋ manasā 'bhipatthitaŋ
ahaŋ hi taŋ taŋ vo viyākarissaŋ
ñatvā sayaŋ lokam imaŋ parañ cā" ti (Jā. v. 140)

evaŋ Sarabhaṅgakāle; Sambhavarājakāle ca sakala-Jambudīpaŋ tikkhattuŋ vicaritvā pañhānaŋ antakaraŋ adisvā Suciratena brāhmaṇena pañhaŋ puṭṭhuŋ okāse kārite, jātiyā sattavasso rathikāyaŋ paŋsuŋ kīḷanto pallaṅkaŋ ābhujitvā antaravīthiyaŋ nisinno va,

"Taggha te aham akkhissaŋ yathā pi kusalo tathā
rājā ca kho taŋ jānāti yadi kāhati vā na vā" ti (Jā. v. 65)

sabbaññuppavāraṇaŋ pavāresi.

26. [230[1]] Evaŋ Bhagavatā sabbaññuppavāraṇāya pavāritāya attamano pañhaŋ pucchanto, *kathaŋ pana bho Gotamā* ti ādim āha. Ath' assa Bhagavā, passatha bho, aññaŋ sāvakena kathitaŋ, aññaŋ satthā katheti, na nu mayā paṭigacc' eva vuttaŋ, sace tathā patiṭṭhissati yath' assa sāvakena patiṭṭhitaŋ, evâhaŋ vādaŋ āropessāmī ti; ayaŋ pana aññam eva katheti, tattha kiŋ mayā sakkā kātun ti evaŋ Nigaṇṭhassa vacanokāso mā hotū ti heṭṭhā Assajittherena kathitaniyāmen' eva kathento, *evaŋ kho ahaŋ Aggivessanā* ti ādim āha.

27. [230[10]] *Upamā maŋ, bho Gotama, paṭibhātī* ti bho Gotama, mayhaŋ ekā upamā upaṭṭhāti, āharāmi taŋ upamaṇ ti vadati. *Paṭibhātu taŋ Aggivessanā* ti upaṭṭhātu te Aggivessana, āhara taŋ upamaŋ vissattho ti Bhagavā avoca. *Balakaraṇīyā* ti bāhubalena kattabbā, kasivaṇijjâdikā kammantā. *Rūpattā 'yaŋ purisapuggalo* ti rūpaŋ attā assā ti rūpattā. Rūpaŋ attā ti gahetvā ṭhitapuggalaŋ dīpeti. *Rūpe patiṭṭhāyā* ti tasmiŋ attā ti gahitarūpe patiṭṭhahitvā. *Puññaŋ vā apuññaŋ vā pasavatī* ti kusalaŋ vā akusalaŋ vā paṭilabhati. Vedanattâdisu pi es' eva nayo.

28. Iminā kiŋ dīpeti? Ime pañcakkhandhā imesaŋ sattānaŋ paṭhavī viya patiṭṭhā,[1] te imesu pañcasu khandhesu patiṭṭhāya kusalâkusalakammaŋ nāma āyūhanti; tumhe evarūpaŋ vijjamānam eva attānaŋ paṭisedhentā pañcakkhan-

---

[1] B. paṭiyattā.

dhā anattā ti dīpethā ti ativiya sakāraṇaŋ katvā upamaŋ āhari.

29. [230[26]] Iminā ca Nigaṇṭhena āhaṭa-opammaniyāmen' eva[1] sabbaññubuddhato añño tassa kathaŋ chinditvā vāde dosaŋ dātuŋ samattho nāma n' atthi. Duvidhā hi puggalā: Buddhaveneyyā, sāvakaveneyyā ca. Sāvakaveneyye sāvakā pi vinenti, Buddhā pi. Buddhaveneyye pana sāvakā vinetuŋ na sakkonti; Buddhā va vinenti. Ayam pi Nigaṇṭho Buddhaveneyyo. Tasmā etassa vādaŋ chinditvā añño dosaŋ dātuŋ samattho nāma n' atthi. Ten' assa Bhagavā sayam eva vāde dosaŋ dassanatthaŋ, *na nu tvaŋ Aggivessanā* ti ādim āha.

30. [230[29]] Atha Nigaṇṭho cintesi: Ativiya samaṇo Gotamo mama vādaŋ patiṭṭhāpeti. Sace upari koci doso bhavissati, mamaŋ ekakaŋ yeva niggaṇhissati. Handâhaŋ imaŋ vādaŋ mahājanassa pi matthake pakkhipāmī ti. Tasmā evam āha: *Ahaŋ hi, bho Gotama, evaŋ vadāmi: rūpaŋ me attā* —pe—*viññāṇaŋ me attā ti, ayañ ca mahatī janatā* ti.

31. [230[31]] Bhagavā pana Nigaṇṭhato sataguṇena pi sahassaguṇena pi satasahassaguṇena pi vādivarataro; tasmā cintesi: Ayaŋ Nigaṇṭho attānaŋ mocetvā mahājanassa matthake vādaŋ pakkhipati; nâssa attānaŋ mocetuŋ dassāmi; mahājanato nibbeṭhetvā[2] ekakaŋ yeva naŋ niggaṇhissāmī ti. Atha naŋ, *kiŋ hi te Aggivessanā* ti ādim āha. Tass' attho: Nâyaŋ janatā mama vādaŋ āropetuŋ āgatā; tvaŋ yeva sakalaŋ Vesāliŋ saŋvijjetvā[3] mama vādaŋ āropetuŋ āgato. Tasmā tvaŋ sayam eva vādaŋ nibbeṭhehi; kiŋ[4] mahājanassa matthake pakkhipasī ti? So paṭijānanto, *ahaŋ hi bho Gotamā* ti ādim āha.

32. [230[30]] Iti Bhagavā Nigaṇṭhassa vādaŋ patiṭṭhāpetvā, *tena hi Aggivessanā* ti pucchaŋ ārabhi. Tattha *tena hī* ti kāraṇatthe nipāto. Yasmā tvaŋ pañcakkhandhe attato paṭijānāsi, tasmā ti attho. *Sakasmiŋ vijite* ti attano raṭṭhe. *Ghātetāyaŋ vā ghātetun* ti ghātârahaŋ ghātetabbayuttaŋ ghā-

[1] B. S. -opammaŋ niyatam eva. [2] B. S. nivattetvā.
[3] B. saŋvaḍḍhitvā; S. saŋvaṭṭitvā.
[4] B. mā.

tetuŋ. *Jāpetāyaŋ vā jāpetun* ti dhanajāniraharŋ jāpetabbayuttaŋ jāpetuŋ, niddhanaŋ[1] kātuŋ. *Pabbājetāyaŋ vā pabbājetun* ti sakaraṭṭhato pabbājanâraharŋ pabbājetuŋ, nīharituŋ.

33. [231[16]] *Vattituñ ca marahatī* ti vattati c' eva vattituñ ca arahati. Vattituŋ yutto ti dīpeti. Iti Nigaṇṭho attano vādabhedanatthaŋ āhaṭakāraṇam eva attano māraṇatthāya āvudhaŋ tikhiṇaŋ karonto viya visesetvā dīpeti, yathā taŋ bālo. *Evaŋ me rūpaŋ hotū* ti mama rūpaŋ evaŋvidhaŋ hotu, pāsādikaŋ abhirūpaŋ alaṅkatapaṭiyattaŋ suvaṇṇatoraṇaŋ viya susajjitacittapaṭo viya ca manāpadassanan ti. *Evaŋ me rūpaŋ mā ahosī* ti mama rūpaŋ evaŋvidhaŋ mā hotu, dubbaṇṇaŋ dussaṇṭhitaŋ valipalita-tilakasamākiṇṇan ti.

34. [231[20]] *Tuṇhī ahosī* ti Nigaṇṭho imasmiŋ ṭhāne[2] viraddhabhāvaŋ[3] ñatvā, samaṇo Gotamo mama vādaŋ bhindanatthāya kāraṇaŋ āhari, ahaŋ bālatāya tam eva visesetvā dīpesiŋ, idāni naṭṭho 'mhi; sace vattatī ti vakkhāmi, ime rājāno uṭṭhahitvā, Aggivessana, tvaŋ mama rūpe vaso vattatī ti vadasi, yadi te rūpe vaso vattati, kasmā tvaŋ yathā ime Licchavirājāno Tāvatiŋsa-devasadisehi attabhāvehi virocanti abhirūpā pāsādikā, evaŋ na virocasī ti; sace na vattatī ti vakkhāmi, samaṇo Gotamo uṭṭhahitvā, Aggivessana, tvaŋ pubbe vattati me rūpasmiŋ vaso ti vatvā idāni paṭikkhipasī ti vādaŋ āropessati; iti vattatī ti vutte eko doso, na vattatī ti vutte pi eko doso ti tuṇhī ahosi. Dutiyam pi Bhagavā pucchi. Dutiyam pi tuṇhī ahosi.

35. [231[25]] Yasmā pana yāvatatiyaŋ Bhagavatā pucchite abyākarontassa sattadhā muddhā phalati, Buddhā ca nāma sattānaŋ yeva atthāya kappasatasahassâdhikāni cattāri asaṅkheyyāni pāramīnaŋ pūritattā sattesu balava-anuddayā honti, tasmā yāvatatiyaŋ apucchitvā, *atha kho Bhagavā Saccakaŋ Nigaṇṭhaputtaŋ etad avoca:* etaŋ *byākarohi dānī* ti ādivacanaŋ avoca. Tattha *sahadhammikan* ti sahetuŋ sakāraṇaŋ.

36. [231[30]] Vajiraŋ pāṇimhi assā ti *Vajirapāṇi*. *Yakkho* ti na yo vā so vā yakkho, Sakko devarājā ti veditabbo. *Ādittan*

---

[1] B. S. jiṇṇadhanaŋ. [2] B. vāre; S. vāde.
[3] B. S. viruddha°.

ti aggivaṇṇaŋ. *Sampajjalitan* ti suṭṭhu pajjalitaŋ. *Sajotibhūtan* ti samantato jotibhūtaŋ. Ekaggijālabhūtan ti attho. *Ṭhito hotī* ti, mahantaŋ sīsaŋ, kandalamakulasadisā dāṭhā bhayānakāni akkhi-nāsâdīnī ti evaŋ virūparūpaŋ māpetvā ṭhito. Kasmā pan' esa āgato ti? Diṭṭhivissajjāpanatthaŋ. Api ca, "Ahaŋ c' eva kho pana dhammaŋ deseyyaŋ, pare ca me na ājāneyyun" ti (M. i. 168) evaŋ dhammadesanāya appossukkabhāvaŋ āpanne Bhagavati Sakko Mahābrahmunā saddhiŋ āgantvā, Bhagavā dhammaŋ desetha, tumhākaŋ āṇāya avattamāne pana mayaŋ vattāpessāma, tumhākaŋ dhammacakkaŋ hotu, amhākaŋ āṇācakkan ti paṭiññaŋ akāsi; tasmā ajja Saccakaŋ tāsetvā pañhaŋ vissajjāpessamī ti āgato.

37. [231[35]] *Bhagavā c' eva passati, Saccako ca Nigaṇṭhaputto* ti yadi hi taŋ aññe pi passeyyuŋ, taŋ kāraṇaŋ agaru assa. Samaṇo Gotamo Saccakaŋ attano vāde anotarantaŋ ñatvā yakkhaŋ avhetvā dasseti; tato Saccako bhayena kathesī ti vadeyyuŋ. Tasmā Bhagavā c' eva passati, Saccako ca.

38. [231[36]] Tassa taŋ disvā va sakalasarīrato sedā mucciŋsu; anto kucchi viparivattamānā mahāravaŋ ravi. So, aññe pi nu kho passantī ti olokento kassaci kiñci[1] lomahaŋsamattam pi na addasa. Tato idaŋ bhayaŋ mam' eva uppannaŋ; sacâhaŋ yakkho ti vakkhāmi, kiŋ tuyh' eva akkhīni atthi, tvam eva yakkhaŋ passasi, paṭhamaŋ yakkhaŋ adisvā, samaṇena Gotamena vādasaṅghāṭe khitto va yakkhaŋ passasī ti vadeyyun ti cintetvā, na dāni me idha aññaŋ paṭisaraṇaŋ atthi aññatra samaṇena Gotamenā ti maññamāno, *atha kho Saccako Nigaṇṭhaputto—pe—Bhagavantaŋ etad avoca*. *Tāṇaŋ gavesī* ti tāṇan ti gavesamāno. *Leṇaŋ gavesī* ti leṇan ti gavesamāno. *Saraṇaŋ gavesī* ti saraṇan ti gavesamāno. Ettha ca tāyati, rakkhatī ti tāṇaŋ. Nilīyanti etthā ti leṇaŋ. Saratī ti saraṇaŋ. Bhayaŋ hiŋsati, viddhaŋsetī ti attho.

39. [232[7]] *Manasikaritvā* ti manamhi katvā, paccavekkhitvā, upadhāretvā. *Evaŋ me vedanā hotū* ti kusalā va hotu, sukhā va hotu. *Evaŋ me saññā hotū* ti kusalā va hotu, somanassasampayuttā va hotū ti. Saṅkhāra-viññāṇesu pi es' eva nayo. *Mā ahosī* ti ettha pana vuttavipariyāyena

---

[1] B. S. *omit*.

attho veditabbo. *Kallaŋ nū* ti yuttaŋ nu. *Samanupassitun* ti etaŋ mama, eso 'ham asmi, eso me attā ti evaŋ taṇhā-māna-diṭṭhivasena passituŋ. *No h' idaŋ, bho Gotamā* ti na yuttam etaŋ, bho Gotama. Iti Bhagavā, yathā nāma cheko ahituṇḍiko sappassa daṭṭhavisaŋ ten' eva sappena puna ḍasāpetvā ubbāmeyya,[1] evaŋ tāyaŋ[2] yeva parisatiŋ[3] Saccakaŋ Nigaṇṭhaputtaŋ ten' eva mukhena, pañcakkhandhā aniccā dukkhā anattā ti vadāpesi.

40. [233[9]] *Dukkhaŋ allīno* ti imaŋ pañcakkhandhadukkhaŋ taṇhā-diṭṭhīhi allīno. *Upagato, ajjhosito* ti pi taṇhā-diṭṭhivasen' eva veditabbo. Dukkhaŋ, etaŋ mamā ti ādisu pañcakkhandhadukkhaŋ taṇhā-māna-diṭṭhivasena samanupasatī ti attho. *Parijāneyyā* ti aniccaŋ dukkhaŋ anattā ti tīraṇapariññāya parijāneyya.[4] *Parikkhepetvā* ti khayaŋ vayaŋ anuppādaŋ upanetvā.

41. [233[18]] *Navan* ti taruṇaŋ. *Akukkukajātan*[5] ti pupphagahaṇakāle anto aṅguṭṭhappamāṇo eko ghanadaṇḍako nibbattati, tena virahitan ti attho. *Ritto* ti suñño sāravirahito. Rittattā *tuccho*. *Aparaddho* ti parājito. *Bhāsitā kho pana te* ti idaŋ Bhagavā tassa mukharabhāvaŋ pakāsetvā niggaṇhanto āha.

42. So kira pubbe Pūraṇâdayo cha satthāre upasaṅkamitvā pañhaŋ pucchati. Te vissajjetuŋ na sakkonti. Atha nesaŋ parisamajjhe mahantaŋ vippakāraŋ āropetvā uṭṭhāya jayaŋ pavedento gacchati. So, Sammāsambuddham pi tath' eva viheṭhessāmī ti saññāya upasaṅkamitvā,

> "Ambho ko nām' ayaŋ rukkho sīnapatto sakaṇṭako
> yattha ekappahārena uttamaṅgaŋ visāritan[6]" ti
> (Jā. ii. 163)

ayaŋ khadiraŋ āhacca asārarukkhaparicito mudutuṇḍasakuṇo viya sabbaññutañāṇasāraŋ āhacca ñāṇatuṇḍabhedappatto[7] sabbaññutañāṇassa thaddhabhāvaŋ aññāsi. Tad assa pari-

---

[1] B. ubbāheyya; S. ubbāteyya.
[2] B. S. tassaŋ. [3] B. S. parisati.
[4] B. S. parito jāneyya.
[5] B. Akukkujātan; S. Akukkuṭajātan.
[6] B. S. viphāritan. [7] B. S. °bhedaŋ patto

samajjhe pakāsento Bhagavā, *bhāsitā kho pana te* ti ādim āha.

43. [233[35]] Tattha[1] *etarahī* ti, upādiṇṇakasarīre sedā nāma n' atthī ti na vattabbaŋ; etarahi pana n' atthī ti vadati. *Suvaṇṇavaṇṇaŋ kāyaŋ vivarī* ti na sabbaŋ kāyaŋ vivari. Buddhā nāma gaṇṭhikaŋ paṭimuñcitvā paṭicchannasarīrā parisatiŋ dhammaŋ desenti. Atha Bhagavā galavāṭakasammukhaṭṭhāne cīvaraŋ gahetvā caturaṅgulamattaŋ otāresi. Otaritamatte pana tasmiŋ suvaṇṇavaṇṇā rasmiyo puñjapuñjā hutvā suvaṇṇaghaṭato rattasuvaṇṇarasadhārā viya rattavalāhakato vijjullatā viya ca nikkhamitvā suvaṇṇamurajasadisaŋ mahākhandhaŋ uttamasiraŋ[2] padakkhiṇaŋ kurumānā ākāse pakkhandiŋsu.

44. Kasmā pana Bhagavā evam akāsī ti? Mahājanassa kaṅkhāvinodanatthaŋ. Mahājano hi, samaṇo Gotamo mayhaŋ sedo n' atthī ti vadati; Saccakassa tāva Nigaṇṭhaputtassa yantârūlhassa viya sedā paggharanti; samaṇo pana Gotamo ghanadupaṭṭacīvaraŋ pārupitvā nisinno; anto sedassa atthitā vā natthitā vā kathaŋ sakkā ñātun ti kaṅkhaŋ kareyya. Tassa kaṅkhāvinodanatthaŋ evam akāsi.

45. [234[1]] *Maṅkubhūto* ti nittejabhūto. *Pattakkhandhò* ti patitakkhandho. *Appaṭibhāno* ti uttaraŋ[3] apassanto. *Nisīdī* ti pādaṅguṭṭhakena bhūmiŋ kasamāno nisīdi.

46. [234[3]] *Dummukho* ti na virūpamukho. Abhirūpo hi so pāsādiko. Nāmaŋ pan' assa etaŋ. *Abhabbo taŋ pokkharaṇiŋ puna otaritun* ti sabbesaŋ aḷānaŋ bhaggattā pacchinnagamano otarituŋ abhabbo tatth' eva kāka-kulalâdīnaŋ bhattaŋ hotī ti dasseti. *Visūkāyitānī* ti diṭṭhivisūkāni. *Visevitānī* ti diṭṭhisañcaritāni. *Vipphanditānī* ti diṭṭhivipphanditāni. *Yadidaŋ vādâdhippāyo* ti ettha yadidan ti nipātamattaŋ. Vādâdhippāyo hutvā vādaŋ āropessāmī ti ajjhāsayena upasaṅkamituŋ abhabbo; dhammasavanāya pana upasaṅkameyyā ti dasseti.

47. [234[24]] *Dummukhaŋ Licchaviputtaŋ etad avocā* ti kasmā

---

[1] B. N' atthi; S. Ettha n' atthi.

[2] B. uttamasiravarañ ca; S. uttaracīvarañ ca.

[3] B. uttari; S. uttariŋ.

avoca? Dummukhassa kira upamâharaṇakāle sesā Licchavikumārā pi cintesuŋ: Iminā Nigaṇṭhena amhākaŋ sippuggahaṇaṭṭhāne ciraŋ avamāno kato; ayaŋ dāni amittassa piṭṭhiŋ passituŋ kālo. Mayam pi ekekaŋ upamaŋ āharitvā pāṇippahārena patitaŋ muggarena pothentā viya tathā naŋ karissāma, yathā na puna parisamajjhe sīsaŋ ukkhipituŋ sakkhissatī ti. Te opammāni karitvā Dummukhassa kathāpariyosānaŋ āgamayamānā nisīdiŋsu. Saccako tesaŋ adhippāyaŋ ñatvā, ime sabbe va gīvaŋ ukkhipitvā oṭṭhehi calamānehi ṭhitā; sace paccekaŋ[1] upamaŋ āharituŋ labhissanti, puna mayā parisamajjhe sīsaŋ ukkhipituŋ na sakkā bhavissati, handâhaŋ Dummukhaŋ apasādetvā yathā aññassa okāso na hoti, evaŋ kathāvāraŋ pacchinditvā samaṇaŋ Gotamaŋ pañhaŋ pucchissāmī ti, tasmā etad avoca.

48. Tattha *āgamehī* ti tiṭṭha. Puna mā bhaṇī ti attho. *Tiṭṭhat' esā bho Gotamā* ti bho Gotama, esā amhākañ c' eva aññesañ ca puthu-samaṇabrāhmaṇānaŋ vācā tiṭṭhatu. *Vilāpaŋ vilapitaŋ maññe* ti etaŋ hi vacanaŋ vilapitaŋ viya hoti. Vippalapitamattaŋ hotī ti attho. Attha vā, tiṭṭhat' esā ettha kathā ti āharitvā vattabbaŋ. Vācāvilāpaŋ vilapitaŋ maññe ti ettha pana idaŋ vācānicchāraṇaŋ vilapitamattaŋ maññe hotī ti attho.

49. [234[30]] Idāni pañhaŋ pucchanto *kittāvatā* ti ādim āha. Tattha *vesārajjappatto* ti ñāṇappatto. *Aparappaccayo* ti aparappattiyo. Ath' assa Bhagavā pañhaŋ vissajjento, *idha Aggivessanā* ti ādim āha. Taŋ uttānattham eva. Yasmā pan' ettha *passatī* ti vuttattā sekhabhūmi dassitā, tasmā uttariŋ asekhabhūmiŋ pucchanto dutiyaŋ pañhaŋ pucchi. Tam pi 'ssa Bhagavā byākāsi.

50. [235[28]] Tattha *dassanânuttariyenā* ti ādisu dassanânuttariyaŋ lokiya-lokuttarā paññā. *Paṭipadânuttariyan* ti lokiya-lokuttarā paṭipadā. *Vimuttânuttariyan* ti lokiya-lokuttarā vimutti. Suddhalokuttaram eva vā gahetvā dassanânuttariyan ti arahattamaggasammādiṭṭhi. Paṭipadânuttariyan ti sesamaggaṅgāni. Vimuttânuttariyan ti aggaphalavimutti.[2] Khīṇâsavassa vā nibbānadassanaŋ dassanânut-

---

[1] B. S. paccekā upamā. [2] C. S. magga°.

tariyaŋ nāma; aṭṭha maggaṅgāni paṭipadânuttariyaŋ; aggaphalaŋ vimuttânuttariyan ti veditabbaŋ.

51. [235[20]] *Buddho so Bhagavā* ti so Bhagavā sayam pi cattāri saccāni buddho. *Bodhāyā* ti paresam pi catusaccabodhāya dhammaŋ deseti. *Danto* ti ādisu danto ti nibbisevano. *Damathāyā* ti nibbisevanatthāya. *Santo* ti sabbakilesavūpasamena santo. *Samathāyā* ti kilesavūpasamāya. *Tiṇṇo* ti caturoghatiṇṇo. *Taraṇāyā* ti caturoghataraṇāya. *Parinibbuto* ti kilesaparinibbānena parinibbuto. *Parinibbānāyā* ti kilesaparinibbānatthāya dhammaŋ deseti.

52. [236[1]] *Dhaŋsī* ti guṇadhaŋsakā. *Pagabbhā* ti vācāpāgabbhiyena samannāgatā. *Āsādetabban* ti ghaṭṭetabbaŋ. *Āsajjā* ti ghaṭṭetvā. *Na tv' eva bhavantaŋ Gotaman* ti bhavantaŋ Gotamaŋ āsajja kassaci attano vādaŋ anupahataŋ sakalaŋ ādāya pakkamituŋ thāmo n' atthī ti dasseti. Na hi Bhagavā hatthi-ādayo viya kassaci jīvitantarāyaŋ karoti.

53. [236[3]] Ayaŋ pana Nigaṇṭho imā tisso upamā na Bhagavato ukkaŋsanatthaŋ āhari; attukkaŋsanattham eva āhari. Yathā hi rājā kañci paccatthikaŋ ghātetvā evam pi[1] nāma sūro evaŋ thāmasampanno puriso bhavissatī ti paccatthikaŋ thomento pi attānam eva thometi. Evam eva eso pi, *siyā hi, bho Gotama, hatthippabhinnaŋ* ti ādīhi Bhagavantaŋ ukkaŋsento pi, mayam eva sūrā, mayaŋ paṇḍitā, mayaŋ bahussutā, ye evaŋ pabhinnahatthiŋ viya, jalita-aggikkhandhaŋ viya, phaṇakata-āsīvisaŋ viya ca vādatthikā Sammāsambuddhaŋ upasaṅkamimhā ti attānaŋ yeva ukkaŋseti.

54. [236[12]] Evaŋ attānaŋ ukkaŋsetvā Bhagavantaŋ nimantayamāno, *adhivāsetu me* ti ādim āha. Tattha *adhivasetū* ti sampaṭicchatu. *Svātanāyā* ti yaŋ me tumhesu kāraŋ karoto sve bhavissati puññañ ca pītipāmojjañ ca tadatthāya. *Adhivāsesi Bhagavā tuṇhībhāvenā* ti Bhagavā kāyaṅgavācaṅgaŋ acopetvā abbhantare yeva khantiŋ dhārento tuṇhībhāvena adhivāsesi. Saccakassa anuggahakaraṇatthaŋ manasā va sampaṭicchī ti vuttaŋ hoti.

55. [236[18]] *Yam assa paṭirūpaŋ maññeyyāthā* ti te kira Licchavī tassa pañca thālipākasatāni niccabhattaŋ abhi-

---

[1] B. S. *omit*.

haranti[1]; tad eva sandhāya esa, sve tumhe yaŋ assa samaṇassa Gotamassa paṭirūpaŋ kappiyan ti maññeyyātha, taŋ āhareyyātha; samaṇassa hi Gotamassa tumhe paricārakā, kappiyâkappiyaŋ, yuttâyuttaŋ jānāthā ti vadati. *Bhattâbhihāraŋ abhihariŋsū* ti abhiharitabbaŋ bhattaŋ abhihariŋsu.

56. [236[29]] *Paṇītenā* ti uttamena. *Sahatthā* ti sahatthena. *Santappetvā* ti suṭṭhu tappetvā; paripuṇṇaŋ, suhitaŋ, yāvadatthaŋ katvā. *Sampavāretvā* ti suṭṭhu pavāretvā; alaŋ alan ti hatthasaññāya paṭikkhipāpetvā. *Bhuttāvin* ti bhuttavantaŋ. *Onītapattapāṇin* ti pattato onītapāṇiŋ. Apanītahatthan ti vuttaŋ hoti. Ohitapattapāṇin[2] ti pi pāṭho. Tass' attho: Ohitaŋ[3] nānābhūtaŋ pattaŋ pāṇito assā ti ohitapattapāṇi[2]; taŋ ohitapattapāṇiŋ. Hatthe ca pattañ ca dhovitvā ekamante pattaŋ nikkhipitvā nisinnan ti attho. *Ekam antaŋ nisīdī* ti Bhagavantaŋ evambhūtaŋ ñatvā ekasmiŋ okāse nisīdī ti attho.

57. [236[34]] *Puññañ ca puññamahī cā* ti yaŋ imasmiŋ dāne puññaŋ. Āyatiŋ vipākakkhandhā ti attho. Puññamahī ti vipākakkhandhānaŋ yeva parivāro. *Taŋ dāyakānaŋ sukhāya hotū* ti taŋ imesaŋ Licchavīnaŋ sukhatthāya hotu. Idaŋ kira so, ahaŋ pabbajito nāma, pabbajitena ca na yuttaŋ attano dānaŋ niyyātetun ti tesaŋ niyyātento evam āha. Atha Bhagavā, yasmā Licchavīhi Saccakassa dinnaŋ, na Bhagavato, Saccakena pana Bhagavato dinnaŋ, tasmā tam atthaŋ dīpento, *yaŋ kho, Aggivessanā* ti ādim āha. Iti Bhagavā Nigaṇṭhassa manaŋ[4] vinā yeva attano dinnaŋ dakkhiṇaŋ Nigaṇṭhassa niyyātesi, sā c' assa anāgate vāsanā bhavissatī ti.

Cūḷa-Saccakasuttaŋ pañcamaŋ.

36.

[Mahā-Saccakasuttavaṇṇanā]

1. [237[5]] *Evam me sutan* ti Mahā-Saccakaŋ. Tattha *ekaŋ samayan* ti ca *tena kho pana samayenā* ti ca *pubbaṇhasamayan* ti ca tīhi padehi eko yeva samayo vutto. Bhikkhūnaŋ hi

---

[1] B. āharanti. [2] B. S. Onitta°.
[3] B. S. Onittaŋ. [4] B. matena.

vattapaṭivattaŋ katvā mukhaŋ dhovitvā pattacīvaram ādāya cetiyaŋ vanditvā, kataraŋ gāmaŋ pavisissāmā ti vitakkamālake ṭhitakālo nāma hoti. Bhagavā evarūpe samaye rattadupaṭṭaŋ nivāsetvā kāyabandhanaŋ bandhitvā paŋsukūlacīvaraŋ ekaŋsaŋ pārupitvā Gandhakuṭito nikkhamma bhikkhusaṅghaparivuto Gandhakuṭipamukhe aṭṭhāsi. Taŋ sandhāya, ekaŋ samayan ti ca tena kho pana samayenā ti ca pubbaṇhasamayan ti ca vuttaŋ.

2. [237⁸] *Pavisitukāmo* ti, piṇḍāya pavisissāmī ti evaŋ katasanniṭṭhāno. *Ten' upasaṅkamī* ti kasmā upasaṅkami? Vādâropanajjhāsayena. Evaŋ kir' assa ahosi: Pubbe pâhaŋ apaṇḍitatāya sakalaŋ Vesāliparisaŋ gahetvā samaṇassa Gotamassa santikaŋ gantvā parisamajjhe maṅkujāto. Idāni tathā akatvā ekako va gantvā vādaŋ āropessāmi. Yadi samaṇaŋ Gotamaŋ parājetuŋ sakkhissāmi, attano laddhiŋ dīpetvā jayaŋ karissāmi. Yadi samaṇassa Gotamassa jayo bhavissati, andhakāre naccaŋ viya na koci jānissatī ti niddāpañhaŋ[1] nāma gahetvā iminā vādajjhāsayena upasaṅkami.

3. [237¹⁷] *Anukampaŋ upādāyā* ti Saccakassa Nigaṇṭhaputtassa anukampaŋ paṭicca. Therassa kira evaŋ ahosi: Bhagavati muhuttanisinne[2] Buddhadassanañ ca dhammasavanañ ca labhissati. Tad assa dīgharattaŋ hitāya sukhāya saŋvattissatī ti. Tasmā Bhagavantaŋ yācitvā paŋsukūlacīvaraŋ catugguṇaŋ paññāpetvā, nisīdatha Bhagavā ti āha. Kāraṇaŋ Ānando vadatī ti sallakkhetvā nisīdi Bhagavā paññatte āsane.

4. [237²²] *Bhagavantaŋ etad avocā* ti yaŋ pana pañhaŋ ovaṭṭikasāraŋ katvā ādāya āgato, taŋ ṭhapetvā passena tāva pariharanto etaŋ, *santi, bho Gotamā* ti ādivacanaŋ avoca. *Phusanti, hi, bho Gotamā* ti te samaṇa-brāhmaṇā, sarīre uppannaŋ sārīrikaŋ dukkhaŋ vedanaŋ phusanti. Labhanti, anubhavantī ti attho. *Ūrukkhambho* ti khambhagata-ūrubhāvo. Ūrutthaddhatā ti attho. Vimhayatthavasena pan' ettha bhavissatī ti anāgatavacanaŋ kataŋ. *Kāyanvayaŋ hotī* ti kāyânugataŋ hoti, kāyavasavatti.

---

[1] B. naggi°. [2] B. S. muhuttaŋ ni°.

5. [237[23]] *Kāyabhāvanā* ti pana vipassanā vuccati. Tāya cittavikkhepaŋ pāpuṇanto nāma n' atthi. Iti Nigaṇṭho asantaŋ abhūtaŋ, yaŋ n' atthi, tad eva āha. *Cittabhāvanā* ti pi samatho vuccati. Samādhiyuttassa ca puggalassa ūrukkhambhâdayo nāma n' atthi. Iti Nigaṇṭho idam pi abhūtam eva āha. Aṭṭhakathāyaŋ pana vuttaŋ: Yath' eva bhūtapubban ti vatvā ūrukkhambho pi nāma bhavissatī ti ādīni vadato anāgatarūpaŋ na sameti, tathā attho pi na sameti; asantaŋ abhūtaŋ, yaŋ n' atthi, taŋ kathetī ti.

6. [238[11]] *No kāyabhāvanan* ti pañcâtapatappanâdiŋ[1] attakilamathânuyogaŋ sandhāy' āha. Ayaŋ hi tesaŋ kāyabhāvanā nāma. Kiŋ pana so disvā evam āha? So kira divādivassa vihāraŋ āgacchati. Tasmiñ ca[2] samaye bhikkhū pattacīvaraŋ paṭisāmetvā attano attano rattiṭṭhāna-divāṭṭhānesu paṭisallānaŋ upagacchanti. So te paṭisallīne disvā, cittabhāvanāmattaŋ ete anuyuñjanti, kāyabhāvanā pana tesaŋ n' atthī ti maññamāno evam āha.

7. [238[12]] Atha naŋ Bhagavā anuyuñjanto, *kin ti pana te, Aggivessana, kāyabhāvanā sutā* ti āha. So taŋ vitthārento, *seyyathîdaŋ Nando Vaccho* ti ādim āha. Tattha *Nando* ti tassa nāmaŋ. *Vaccho* ti gottaŋ. *Kiso* ti nāmaŋ. *Saṅkicco* ti gottaŋ. *Makkhali Gosālo* heṭṭhā āgato va. *Ete* ti ete tayo janā. Te kira kiliṭṭhatapānaŋ matthakappattā ahesuŋ. *Uḷārāni uḷārānī* ti paṇītāni paṇītāni. *Gāhenti nāmā* ti balaŋ gaṇhāpenti nāma. *Brūhentī* ti vaḍḍhenti. *Medentī* ti sañjātamedaŋ[3] karonti. *Purimaŋ pahāyā* ti purimaŋ dukkarakāraŋ pahāya. *Pacchā upacinantī* ti pacchā uḷārakhādanīyâdīhi santappenti, vaḍḍhenti. *Âcayâpacayo hotī* ti vaḍḍhi ca avaḍḍhi ca hoti.

8. [238[35]] Iti imassa kāyassa kālena vaḍḍhi, kālena parihānī ti vaḍḍhiparihānimattam eva paññāyati, kāyabhāvanā pana na paññāyatī ti dīpetvā cittabhāvanaŋ pucchanto, *kin ti pana te, Aggivessana, cittabhāvanā sutā* ti āha. *Na sampāyāsī* ti sampādetvā kathetuŋ nâsakkhi, yathā taŋ bālaputhujjano.

[1] B. S. °karaṇâdi-. [2] B. S. kho pana.
[3] B. S. jātamedaŋ.

9. [239[6]] *Kuto pana tvan* ti yo tvaŋ evaŋ oḷārikaŋ dubbalaŋ kāyabhāvanaŋ na jānāsi, so tvaŋ kuto saṇhaŋ sukhumaŋ cittabhāvanaŋ jānissasī ti ? Imasmiŋ pana ṭhāne Goṇaraviyatthero[1] abuddhavacanaŋ nām' etaŋ padan ti vījaniŋ ṭhapetvā pakkāmi.[2] Atha naŋ Mahā-Sivatthero āha: "Dissati, bhikkhave, imassa cātummahābhūtikassa kāyassa ācayo pi apacayo pi ādānam pi nikkkhepanam pī" ti (S. ii. 94). Taŋ sutvā sallakkhesi: Oḷārikakāyaŋ pariganhantassa uppannavipassanā oḷārikā ti vattuŋ vaṭṭatī ti.

10. [239[35]] *Sukhasārāgī* ti sukhasārāgena samannāgato. *Sukhāya vedanāya nirodhā uppajjati dukkhā vedanā* ti na anantarā va uppajjati. Sukha-dukkhānaŋ hi anantarapaccayatā Paṭṭhāne paṭisiddhā. Yasmā pana sukhe aniruddhe dukkhaŋ n' uppajjati, tasmā idha evaŋ vuttaŋ. *Pariyādāya tiṭṭhatī* ti khepetvā gaṇhitvā tiṭṭhati. *Ubhatopakkhan* ti sukhaŋ ekaŋ pakkhaŋ, dukkhaŋ ekaŋ pakkhan ti evaŋ ubhatopakkhaŋ hutvā.

11. [239[34]] *Uppannā pi sukhā vedanā cittaŋ na pariyādāya tiṭṭhati bhāvitattā kāyassa, uppannā pi dukkhā vedanā cittaŋ na pariyādāya tiṭṭhati, bhāvitattā cittassā* ti ettha kāyabhāvanā vipassanā; cittabhāvanā ca samādhi. Vipassanā ca sukhassa paccanīkā, dukkhassa āsannā. Samādhi dukkhassa paccanīko, sukhassa āsanno.

12. Kathaŋ ? Vipassanaŋ paṭṭhapetvā nisinnassa hi addhāne gacchante gacchante tattha tattha aggi-uṭṭhānaŋ viya hoti; kacchehi sedā muccanti; matthakato usumavaṭṭi-uṭṭhānaŋ viya hoti; cittaŋ haññati, vihaññati, vipphandati. Evaŋ tāva[3] vipassanā sukhassa paccanīkā, dukkhassa āsannā. Uppanne pana kāyike vā cetasike vā dukkhe taŋ dukkhaŋ vikkhambhetvā[4] samāpattiŋ samāpannassa samāpattikkhaṇe dukkhaŋ dūrâpagataŋ hoti, anappakaŋ sukhaŋ okkamati. Evaŋ samādhi dukkhassa paccanīko, sukhassa āsanno. Yathā vipassanā sukhassa paccanīkā, dukkhassa āsannā, na tathā samādhi. Yathā samādhi dukkhassa paccanīko, sukhassa āsanno, na tathā vipassanā ti. Tena vuttaŋ: *Uppannā pi*

---

[1] B. S. Codanālaya°. [2] B. pakkamituŋ ārabhi.
[3] S. Ettāvatā. [4] B. S. vikkhambhitvā.

sukhā vedanā cittaŋ na pariyādāya tiṭṭhati bhāvitattā kāyassa, uppannā pi dukkhā vedanā cittaŋ na pariyādāya tiṭṭhati bhāvitattā cittassā ti.

13. [240[7]] *Āsajja upanīyā* ti guṇe ghaṭṭetvā c' eva upanetvā ca. *Taŋ vata me* ti taŋ vata mama cittaŋ. *Kiŋ hi no siyā, Aggivessanā* ti Aggivessana, kiŋ na bhavissati, bhavissati eva, mā evaŋ saññī hohi, uppajji[1] yeva me sukhā pi dukkhā pi vedanā. Uppannāya pan' assā ahaŋ cittaŋ pariyādātuŋ na demi.

14. [240[18]] Idāni tassa[2] tam atthaŋ pakāsetuŋ uparipasādâvahaŋ dhammadesanaŋ desetukāmo mūlato paṭṭhāya mahâbhinikkhamanaŋ ārabhi. Tattha *idha me Aggivessana, pubbe va sambodhā—pe—tatth' eva nisīdiŋ, alam idaŋ padhānāyā* ti idaŋ sabbaŋ heṭṭhā Pāsarāsisutte vuttanayena veditabbaŋ. Ayaŋ pana viseso: Tattha Bodhipallaṅke nisajja; idha dukkarakārikāyaŋ.

15. [240[31]] *Allaŋ kaṭṭhan* ti allaŋ udumbarakaṭṭhaŋ. *Sasnehan* ti sakhīraŋ. *Kāmehī* ti vatthukāmehi. *Avūpakaṭṭhā* ti anapagatā. *Kāmacchando* ti ādisu kilesakāmo va chandakaraṇavasena *chando;* sinehakaraṇavasena *sneho;* mucchākaraṇavasena *mucchā;* pipāsākaraṇavasena *pipāsā;* anudahanavasena *pariḷāho* ti veditabbo. *Opakkamikā* ti upakkamanibbattā. *Ñāṇāya*[3] *dassanāya anuttarāya sammāsambodhāyā* ti sabbaŋ lokuttaramaggavevacanam eva.

16. Idaŋ pan' ettha opammasaŋsandanaŋ: Allaŋ sakhīraŋ udumbarakaṭṭhaŋ viya hi kilesakāmena vatthukāmato anissaṭapuggalā. Udake pakkhittabhāvo viya kilesakāmena tintatā. Manthanenâpi aggino anibbattanaŋ viya kilesakāmena[4] vatthukāmato anissaṭānaŋ opakkamikāhi vedanāhi lokuttaramaggassa anadhigamo. Amanthanenâpi aggino anabhinibbattanaŋ viya tesaŋ puggalānaŋ vinā pi opakkamikāhi vedanāhi lokuttaramaggassa anadhigamo ti. Dutiyaupamā pi iminā va nayena veditabbā. Ayaŋ pana viseso: Purimā saputtabhariya-pabbajjāya upamā; pacchimā brāhmaṇadhammika-pabbajjāya.

---

[1] B. S. uppajjati.
[2] B. S. Idani 'ssa.
[3] C. *omits*.
[4] B. S. °kāmehi.

17. [242[2]] Tatiya-upamāya *kolāpan* ti chinnasinehaŋ nirāpaŋ. *Thale nikkhittan* ti pabbatatthale vā bhūmitthale vā nikkhittaŋ. Etthâpi idaŋ opammasaŋsandanaŋ: Sukkhaŋ kolāpakaṭṭhaŋ viya hi kilesakāmena vatthukāmato nissaṭapuggalā. Ārakā udakā thale nikkhittabhāvo viya kilesakāmena[1] atintatā. Manthanenâpi aggino abhinibbattanaŋ viya kilesakāmena[1] vatthukāmato nissaṭānaŋ abbhokāsika-nesajjikâdivasena opakkamikāhi pi vedanāhi lokuttaramaggassa adhigamo. Amanthanenâpi aññassa rukkhassa sukkhasākhāya saddhiŋ ghaŋsanamatten' eva aggino abhinibbattanaŋ viya vinā pi opakkamikāhi vedanāhi sukhāy' eva paṭipadāya lokuttaramaggassa adhigamo ti. Ayaŋ upamā Bhagavatā attano atthāya āhaṭā.

18. [242[23]] Idāni attano dukkarakārikaŋ[2] dassento, *tassu mayhan* ti ādim āha. Kiŋ pana Bhagavā dukkaraŋ akatvā Buddho bhavituŋ na samattho ti? Katvā pi akatvā pi samattho va. Atha kasmā akāsī ti? Sadevakassa lokassa attano parakkamaŋ dassessāmi; so ca maŋ viriyanimmathanaguṇo hāsessatī ti. Pāsāde nisinno yeva hi paveṇi-āgataŋ rajjaŋ labhitvā pi khattiyo na tathā pamudito hoti, yathā balakāyaŋ gahetvā saṅgāme dve tayo pahāre datvā amittamathanaŋ katvā pattarajjo. Evaŋ pattarajjassa hi rajjasiriŋ anubhavantassa parisaŋ oloketvā attano parakkamaŋ anussaritvā, asukaṭṭhāne asukakammaŋ katvā asukañ ca asukañ ca amittaŋ evaŋ vijjhitvā evaŋ paharitvā imaŋ rajjasiriŋ patto 'smī ti cintayato balavasomanassaŋ uppajjati. Evam eva Bhagavā pi, sadevakassa lokassa parakkamaŋ dassessāmi, so hi maŋ parakkamo atiriya hāsessati, somanassaŋ uppādessatī ti dukkaraŋ akāsi.

19. Api ca pacchimaŋ janataŋ anukampamāno pi akāsi yeva. Pacchimā hi janatā, Sammāsambuddho kappasatasahassâdhikāni cattāri asaṅkheyyāni pāramiyo pūretvā pi padhānaŋ padahitvā va sabbaññutaŋ[3] patto, kim aṅga pana mayan ti padhānaviriyaŋ kattabbaŋ maññissati; evaŋ sante khippam eva jāti-jarāmaraṇassa antaŋ karissatī ti pacchimaŋ janataŋ anukampanto akāsi yeva.

[1] B. S. °kāmehi. [2] C. °kāraŋ. [3] B. S. °ñutañāṇaŋ.

20. [242[24]] *Dante 'bhidantam ādhāyā* ti heṭṭhādante abhidantaŋ[1] uparidantaŋ ṭhapetvā. *Cetasā cittan* ti kusalacittena akusalacittaŋ. *Abhiniggaṇheyyan* ti niggaṇheyyaŋ. *Abhinippīḷeyyan* ti nippīḷeyyaŋ. *Abhisantāpeyyan* ti tāpetvā viriyanimmathitaŋ[2] kareyyaŋ. *Sāraddho* ti sadaratho. *Padhānâbhitunnassā* ti padhānena abhitunnassa. Viddhassa sato ti attho. *Appāṇakan* ti nirassāsakaŋ. *Kammāragaggariyā* ti kammārassa gaggaranāḷiyā. *Sīsavedanā hontī* ti kutoci nikkhamituŋ alabhamānehi vātehi samuṭṭhāpitā balavatiyo sīsavedanā honti. *Sīsaveṭhaŋ dadeyyā* ti sīsaveṭhanaŋ dadeyya.

21. [245[1]] *Devatā* ti Bodhisattassa caṅkamanakoṭiyaŋ paṇṇasālapariveṇasāmantā adhivatthā devatā. Tadā kira Bodhisattassa adhimatte kāyadāhe uppanne mucchā udapādi. So caṅkame va nisinno hutvā papati. Taŋ disvā devatā evam āhaŋsu. *Vihāro tv' ev' eso arahato* ti, arahanto nāma evarūpā honti matakasadisā ti laddhiyā vadanti. Tattha yā devatā *kālakato* ti āhaŋsu tā gantvā Suddhodanamahārājassa ārocesuŋ: Tumhākaŋ putto kālakato ti. Mama putto Buddho hutvā kālakato, ahutvā ti? Buddho bhavituŋ nâsakkhi; padhānabhūmiyaŋ yeva patitvā kālakato ti. Nâhaŋ saddahāmi; mama puttassa bodhiŋ appatvā kālakiriyā nāma n' atthī ti.

22. Aparabhāge Sammāsambuddhassa dhammacakkaŋ pavattetvā anupubbena Rājagahaŋ gantvā Kapilavatthuŋ anuppattassa Suddhodanamahārājā pattaŋ gahetvā pāsādaŋ āropetvā yāgukhajjakaŋ datvā antarābhattasamaye etam atthaŋ ārocesi: Bhagavā, tumhākaŋ padhānakaraṇakāle devatā āgantvā, putto te, mahārāja, kālakato ti āhaŋsū ti.[3] Saddahi, mahārājā ti? Na Bhagavā saddahin ti. Idāni mahārāja, supinapaṭiggahaṇato paṭṭhāya acchariyāni passanto kiŋ saddahissasi? Aham pi Buddho jāto, tvam pi Buddhapitā jāto. Pubbe pana mayhaŋ aparipakke ñāṇe bodhicariyaŋ carantassa Dhammapālakumārakāle sippaŋ uggahetuŋ gatassa, tumhākaŋ putto Dhammapālakumāro kālakato, idam assa

---

[1] B. S. *omit*. [2] B. S. °mathanaŋ.
[3] B. S. *add* Kiŋ.

aṭṭhī ti eḷakaṭṭhiŋ āharitvā dassesuŋ. Tadā pi tumhe, mama puttassa antarāmaraṇaŋ nāma n' atthi, nâhaŋ saddahāmī ti avocuttha, mahārājā ti. Imissa aṭṭhuppattiyā Bhagavā Mahā-Dhammapālajātakaŋ kathesi.

23. [245[8]] *Mā kho tvaŋ mārisā* ti sampiyāyamānā āhaŋsu. Devatānaŋ kira[1] piyamanāpavohāro, yadidaŋ mārisā ti. *Ajaddhukan* ti abhojanaŋ. *H' alan ti vadāmī* ti alan ti vadāmi. Alaŋ iminā, mā evaŋ karittha, yāpessām' ahan ti evaŋ paṭisedhemī ti attho. *Maṅguracchavī* ti maṅguramacchacchavi. *Etāvaparaman* ti tāsam pi vedanānaŋ etaŋ yeva paramaŋ, uttamaŋ pamāṇaŋ.

24. [246[31]] *Pitu Sakkassa kammante—pe—paṭhamajjhānaŋ upasampajja viharitā* ti, rañño kira vappamaṅgala-divaso nāma hoti. Tadā anekappakāraŋ khādanīyaŋ bhojanīyaŋ paṭiyādenti. Nagaravīthiyo sodhāpetvā puṇṇaghaṭe ṭhapāpetvā dhaja-paṭākāyo ussāpetvā sakalanagaraŋ devavimānaŋ viya alaṅkaronti. Sabbe dāsakammakārâdayo ahatavatthanivatthā gandhamālāpaṭimaṇḍitā rājakule sannipatanti. Rañño kammante naṅgalasahassaŋ yojīyati. Tasmiŋ pana divase ekena ūnaŋ aṭṭhasataŋ yojenti. Sabbāni naṅgalāni saddhiŋ balivadda-rasmi-yottehi Jānussoṇissa ratho viya rajataparikkhatāni honti. Rañño ālambana-naṅgalaŋ pana rattasuvaṇṇaparikkhataŋ hoti. Balivaddānaŋ siṅgāni rasmipatodā pi suvaṇṇaparikkhatā va honti. Rājā mahāparivārena nikkhamanto puttaŋ gahetvā agamāsi.

25. Kammantaṭṭhāne eko jamburukkho bahalapattapalāso sandacchāyo ahosi. Tassa heṭṭhā kumārassa sayanaŋ paññapāpetvā upari suvaṇṇatārakakhacitaŋ vitānaŋ bandhāpetvā sāṇipākārena parikkhipāpetvā ārakkhaŋ ṭhapetvā rājā sabbâlaṅkārena alaṅkaritvā amaccagaṇaparivuto naṅgalakaraṇaṭṭhānaŋ agamāsi. Tattha rājā suvaṇṇanaṅgalaŋ gaṇhāti; amaccā eken' ūna-aṭṭhasatarajatanaṅgalāni; kassakā sesanaṅgalāni. Te tāni gahetvā ito c' ito ca kasanti. Rājā pana orato ca pāraŋ gacchati, pārato vā oraŋ gacchati. Etasmiŋ ṭhāne mahāsampatti hoti. Bodhisattaŋ parivāretvā nisinnā dhātiyo, rañño sampattiŋ passissāmā ti anto sāṇito bahi nikkhantā.

---

[1] B. kirâyaŋ.

26. Bodhisatto ito c' ito ca olokento kañci adisvā vegena uṭṭhāya pallaṅkaŋ ābhujitvā ānâpāne pariggahetvā paṭhamaŋ jhānaŋ nibbattesi. Dhātiyo khajjabhojjantare vicaramānā thokaŋ cirāyiŋsu. Sesarukkhānaŋ chāyā nivattā; tassa pana jamburukkhassa parimaṇḍalā hutvā aṭṭhāsi. Dhātiyo, ayya putto ekako ti vegena sāṇiŋ ukkhipitvā anto pavisamānā Bodhisattaŋ sayane pallaṅkena nisinnaŋ, tañ ca pāṭihāriyaŋ disvā gantvā rañño ārocesuŋ: Deva, kumāro evaŋ nisinno; annesaŋ rukkhānaŋ chāyā nivattā, jamburukkhassa parimaṇḍalā ṭhitā ti. Rājā vegena gantvā pāṭihāriyaŋ disvā, idaŋ te, tāta, dutiyaŋ vandanan ti puttaŋ vandi. Idam etaŋ sandhāya vuttaŋ: *Pitu Sakkassa kammante—pe—paṭhamajjhānaŋ upasampajja viharitā* ti.

27. [246[35]] *Siyā nu kho eso maggo bodhāyā* ti bhaveyya nu kho etaŋ ānâpānasati-paṭhamajjhānaŋ bujjhanatthāya maggo ti? *Satânusāri viññāṇan* ti na yidaŋ dukkaraŋ, bodhāya maggo bhavissati, ānâpānasati-paṭhamajjhānaŋ pana bhavissatī ti evaŋ ekadve vāre uppannasatiyā anantaraŋ uppannaŋ viññāṇaŋ satânusāri viññāṇaŋ nāma. *Yaŋ taŋ sukhan* ti yaŋ taŋ ānâpānasati-paṭhamajjhānasukhaŋ.

28. [247[11]] *Paccupaṭṭhitā hontī* ti paṇṇasāla-pariveṇa-sammajjanâdivattakaraṇena upaṭṭhitā honti. *Bāhuliko* ti paccayabāhuliko. *Āvatto bāhullāyā* ti rasagiddho hutvā paṇītapiṇḍapātâdīnaŋ atthāya āvatto. Nibbijja pakkamiŋsū ti ukkaṇṭhitvā dhammaniyāmen' eva pakkantā. Bodhisattassa sambodhiŋ pattakāle kāyavivekassa okāsadānatthaŋ dhammatāya gatā. Gacchantā ca aññattha[1] agantvā Bārāṇasiṃ eva agamaŋsu. Bodhisatto tesu gatesu addhamāsaŋ kāyavivekaŋ labhitvā Bodhimaṇḍe aparājitapallaṅkena nisīditvā sabbaññutañāṇaŋ paṭivijjhi. *Vivicc' eva kāmehī* ti ādi Bhayabherave vuttanayen' eva veditabbaŋ.

29. [249[23]] *Abhijānāmi kho panâhan* ti ayaŋ pāṭiyekko anusandhi. Nigaṇṭho kira cintesi: Ahaŋ samaṇaŋ Gotamaŋ ekaŋ pañhaŋ pucchiŋ. Samaṇo Gotamo, aparā pi maŋ, Aggivessana, aparā pi maŋ, Aggivessanā ti pariyosānaŋ adassento katheti yeva. Kupito nu kho ti? Atha Bhagavā,

---

[1] B. aññaṭṭhānaŋ

Aggivessana, Tathāgate anekasatāya parisāya dhammaŋ desente, kupito samaṇo Gotamo ti eko pi vattā n' atthi, paresaŋ bodhanatthāya paṭivijjhanatthāya Tathāgato dhammaŋ desetī ti dassento imaŋ desanaŋ ārabhi.

30. [249[25]] Tattha *ārabbhā* ti sandhāya. *Yāvad evā* ti payojanâvadhi-paricchedaniyamanaŋ. Idaŋ vuttaŋ hoti: Paresaŋ viññāpanam eva Tathāgatassa dhammadesanāya payojanaŋ. Tasmā na ekass' eva deseti; yattakā viññātāro atthi, sabbesaŋ desetī ti.

31. [249[28]] *Tasmiŋ yeva purimasmin* ti iminā kiŋ dasseti? Saccako kira cintesi: Samaṇo Gotamo abhirūpo pāsādiko; suphassitaŋ dantâvaraṇaŋ, jivhā mudukā, madhuraŋ vākkaraṇaŋ, parisaŋ rañjento maññe vicarati. Attano[1] pan' assa cittekaggatā n' atthī ti. Ath' assa Bhagavā, na, Aggivessana, Tathāgato parisaŋ rañjento vicarati, cakkavāḷapariyantāya pi parisāya Tathāgato dhammaŋ deseti, asallitto[2] anupalitto, ekantaŋ ekavihārī,[3] suññatāphalasamāpattiŋ anuyutto ti dassetuŋ evam āha.

32. [249[29]] *Ajjhattam evā* ti gocarajjhattam eva. *Sannisādemī* ti sannisīdāpemi. Tathāgato hi yasmiŋ khaṇe parisā sādhukāraŋ deti, tasmiŋ khaṇe pubbâbhogena[4] paricchinditvā phalasamāpattiŋ samāpajjati; sādhukārasaddassa nigghose anupacchinne[5] yeva samāpattito vuṭṭhāya ṭhitaṭṭhānato paṭṭhāya dhammaŋ deseti. Buddhānaŋ hi bhavaṅgaparivāso lahuko hoti; assāsavāre assāsavāre phalasamāpattiŋ samāpajjanti. *Yena sudaŋ niccakappan* ti yena suññatāphalasamādhinā niccakālaŋ viharāmi, tasmiŋ samādhinimitte cittaŋ saṇṭhapemi, samādahāmī ti dasseti.

33. [249[31]] *Okappanīyam etan* ti saddahanīyam etaŋ. Evaŋ Bhagavato ekaggacittataŋ sampaṭicchitvā, idāni attanā[6] ovaṭṭikasāraŋ katvā ānītapañhaŋ pucchanto, *abhijānāti pana bhavaŋ Gotamo divā supitā* ti āha. Yathā hi sunakho nāma asambhinnakhīrapakka-pāyāsaŋ sappinā yojetvā udarapūraŋ bhojito pi gūthaŋ disvā akhāditvā gantuŋ na sakkoti; akhā-

[1] B. Anto.
[2] B. S. asallīno.
[3] S. °vihārasuñ°.
[4] S. pubbabhāgena.
[5] B. avicchinne; S. aparicchinne.
[6] B. attano.

damāno ghāyitvā pi gacchati. Aghāyitvā ca gatassa kira sīsaŋ rujati. Evaŋ imassa pi Satthā asambhinna-khīrapāyā-sasadisaŋ abhinikkhamanato paṭṭhāya yāva āsavakkhayā pasādanīyaŋ dhammadesanaŋ desesi. Etassa pana evarūpaŋ dhammadesanaŋ sutvā Satthari pasādamattam pi na uppannaŋ. Tasmā ovaṭṭikasāraŋ katvā ānītaŋ pañhaŋ apucchitvā gantuŋ asakkonto evam āha.

34. [249[33]] Atha, yasmā thīnamiddhaŋ sabbakhīṇâsavānaŋ arahattamaggen' eva pahīyati, kāyadaratho pana upādiṇṇake pi hoti, anupādiṇṇake pi; tathā hi kamaluppalâdīni ekasmiŋ kāle vikasanti, ekasmiŋ mukulāni[1] honti; sāyaŋ kesañci rukkhānam pi pattāni paṭilīyanti, pāto vipphārikāni honti; evaŋ upādiṇṇaka-kāyassa daratho c' eva darathavasena bhavaṅgasotañ ca idha niddā ti adhippetā. Taŋ khīṇâsavānam pi hotī ti taŋ sandhāya, *abhijānām' ahan* ti ādim āha. *Sammohavihārasmiŋ vadantī* ti sammohavihāro ti vadanti.

35. [250[23]] *Āsajja āsajjā* ti ghaṭṭetvā ghaṭṭetvā. *Upanītehi upanītehī* ti upanetvā upanetvā kathitehi. *Vacanapathehī* ti vacanehi. *Abhinanditvā anumoditvā* ti cittena sampaṭicchanto abhinanditvā, vācāya pasaŋsanto anumoditvā.

36. Bhagavatā imassa Nigaṇṭhassa dve suttāni kathitāni. Purimasuttaŋ eko bhāṇavāro, idaŋ diyaḍḍho. Iti aḍḍhatiye bhāṇavāre sutvā pi ayaŋ Nigaṇṭho n' eva abhisamayaŋ patto, na pabbajito, na saraṇesu patiṭṭhito. Kasmā etassa Bhagavā dhammaŋ desesī ti? Anāgate vāsanatthāya. Passati hi Bhagavā, imassa idāni upanissayo n' atthi, mayhaŋ pana parinibbānato samadhikānaŋ dvinnaŋ vassasatānaŋ accayena Tambapaṇṇidīpe sāsanaŋ patiṭṭhahissati; tatrâyaŋ kulaghare nibbattitvā sampatte kāle pabbajitvā tīṇi piṭakāni uggahetvā vipassanaŋ vaḍḍhetvā saha paṭisambhidāhi arahattaŋ patvā Kāḷa-Buddharakkhito nāma mahākhīṇâsavo bhavissatī ti. Idaŋ disvā anāgate vāsanatthāya dhammaŋ desesi.

37. So pi tath' eva Tambapaṇṇidīpamhi sāsane patiṭṭhite devalokato cavitvā Dakkhiṇagiri-vihārassa bhikkhācāragāme ekasmiŋ amaccakule nibbatto, pabbajjāsamatthe vaye[2] pabbajitvā tepiṭakaŋ Buddhavacanaŋ uggahetvā gaṇaŋ pari-

---

[1] B. S. makulāni. [2] B. S. °samatthayobbane.

haranto mahābhikkhusaṅghaparivuto upajjhāyaŋ passituŋ agamāsi. Ath' assa upajjhāyo saddhivihārikaŋ codessāmī ti tepiṭakaŋ Buddhavacanaŋ uggaṇhitvā āgatena saddhiŋ mukhaŋ datvā kathāmattam pi na akāsi.

38. So paccūsasamaye vuṭṭhāya therassa santikaŋ gantvā, bhante, tumhe mayi ganthakammaŋ katvā tumhākaŋ santikaŋ āgate[1] mukhaŋ datvā kathāmattam pi na karittha, ko mayhaŋ doso ti pucchi. Thero āha: Āvuso Buddharakkhita, tvaŋ ettaken' eva pabbajjākiccaŋ me matthakaŋ pattan ti saññaŋ karosī ti. Kiŋ karomi, bhante ti. Gaṇaŋ vinodetvā papañcaŋ chinditvā Vātakasitapabbata[2]-vihāraŋ gantvā samaṇadhammaŋ karohī ti. So upajjhāyassa ovāde ṭhatvā tathā katvā saha paṭisambhidāhi arahattaŋ patvā, puññavā rājapūjito hutvā mahābhikkhusaṅghaparivāro Cetiyapabbatavihāre vasi.

39. Tasmiñ ca kāle Tissamahārājā uposathakammaŋ karonto Cetiyapabbate Rājaleṇe vasati. So therassa upaṭṭhākabhikkhuno saññaŋ adāsi: yadā mayhaŋ ayyo pañhaŋ vissajjeti, dhammaŋ vā[3] katheti, tadā me saññaŋ dadeyyāthā ti. Thero[4] ekasmiŋ dhammasavanadivase bhikkhusaṅghaparivāro[5] Kaṇṭakacetiyaṅgaṇaŋ āruyha cetiyaŋ vanditvā kāḷatimbarurukkhamūle[6] aṭṭhāsi. Atha naŋ eko piṇḍapātikatthero Kāḷakârāmasuttante pañhaŋ pucchi. Thero, na nu, āvuso, ajja dhammasavanadivaso ti āha. Āma bhante, dhammasavanadivaso ti. Tena hi pīṭhakaŋ ānetha, idh' eva nisinnā dhammasavanaŋ karissāmā ti. Ath' assa rukkhamūle āsanaŋ paññāpetvā adaŋsu. Thero pubbagāthā vatvā Kāḷakârāmasuttaŋ (A. ii. 24) ārabhi.

40. So pi 'ssa upaṭṭhākadaharo rañño saññaŋ dāpesi.[7] Rājā pubbagāthāsu aniṭṭhitāsu yeva pāpuṇi. Pāpuṇitvā[8] ca aññātavesen'[9] eva parisante ṭhatvā tiyāmarattiŋ ṭhitako va dhammaŋ sutvā therassa, idam avoca Bhagavā ti vacana-

---

[1] B. S. *add* kasmā.
[2] B. S. Cetiyapabbata-.
[3] C. *omits*.
[4] B. S. *add* pi.
[5] S. °parivuto.
[6] B. kālambarirukkha°; S. kāladumbari°.
[7] B. S. adāsi.
[8] B. S. patvā.
[9] B. S. aññātaka°.

kāle sādhukāraŋ adāsi. Thero ñatvā, kadā āgato 'si, mahārājā ti pucchi. Pubbagāthā-osaraṇakāle yeva, bhante ti. Mahārāja, dukkaraŋ te katan ti. Na yidaŋ, bhante, dukkaraŋ; yadi pana me ayyassa dhammakathaŋ āraddhakālato paṭṭhāya ekapade pi aññavihitabhāvo ahosi, Tambapaṇṇidīpassa patodayaṭṭhinitudanamatte[1] pi ṭhāne sāmibhāvo nāma me mā hotū ti sapathaŋ akāsi.

41. Tasmiŋ pana sutte Buddhaguṇā paridīpitā. Tasmā rājā pucchi: Ettakā va, bhante Buddhaguṇā, udāhu aññe pi atthī ti. Mayā kathitato, mahārāja, akathitam eva bahu, appamāṇan ti. Upamaŋ, bhante, karothā ti. Yathā, mahārāja, karīsasahassamatte sālikkhette ekasālisīsato[2] avasesasāli yeva bahu; evaŋ mayā kathitaguṇā appā, avasesā bahū ti. Aparam pi, bhante, upamaŋ karothā ti. Yathā, mahārāja, mahā-Gaṅgāya oghapuṇṇāya sūcipāsaŋ sammukhaŋ kareyya, sūcipāsena gata-udakaŋ appaŋ, sesaŋ bahu; evaŋ mayā kathitaguṇā appā, avasesā bahū ti.

42. Aparam pi, bhante, upamaŋ karohī ti. Idha, mahārāja, vātakasakuṇā[3] nāma ākāse kilantā vicaranti, khuddikā[4] sakuṇajāti; kin nu kho tassa sakuṇassa ākāse pakkhappasāraṇatthāṇaŋ bahu, avaseso ākāso ti? Kiŋ, bhante vadatha, appo tassa pakkhappasāraṇokāso, avaseso va bahū ti. Evam eva mahārāja, appakā mayā Buddhaguṇā kathitā, avasesā va bahū, anantā, appameyyā ti.

43. Sukathitaŋ, bhante; anantā Buddhaguṇā ananten' eva ākāsena upamitā. Pasannā mayaŋ ayyassa; anucchavikaŋ pana kātun na sakkoma. Ayaŋ me duggatapaṇṇâkāro: imasmiŋ Tambapaṇṇidīpe imaŋ yojanasatikaŋ rajjaŋ ayyassa demā ti. Tumhehi, mahārāja, attano pasannâkāro kato; amhe pana amhākaŋ dinnaŋ rajjaŋ tumhākaŋ yeva dema; dhammena samena rajjaŋ kārehi mahārājā ti.

Mahā-Saccakasuttaŋ chaṭṭhaŋ.

---

[1] C. patodalaṭṭhinittuddanamatte.
[2] B. °sīse dhaññato.
[3] B. cātaka°.
[4] B. S. khuddakā; B. *adds* sā.

37.

[Cūḷa-Taṇhāsaṅkhayasuttavaṇṇanā]

1. [251[12]] *Evam me sutan* ti Cūḷa-Taṇhāsaṅkhayasuttaŋ. Tattha *Pubbârāme Migāramātu pāsāde* ti Pubbârāmasaṅkhāte vihāre, Migāramātuyā pāsāde. Tatrâyaŋ anupubbikathā: Atīte satasahassakappamatthake ekā upāsikā Padumuttaraŋ Bhagavantaŋ nimantetvā Buddhapamukhassa bhikkhusaṅghassa[1] dānaŋ datvā Bhagavato pādamūle nipajjitvā, anāgate tumhādisassa Buddhassa aggupaṭṭhāyikā homī ti patthanaŋ akāsi.

2. Sā kappasatasahassaŋ devesu ca manussesu ca saŋsaritvā amhākaŋ Bhagavato kāle Bhaddiyanagare Meṇḍakaputtassa[2] Dhanañjayaseṭṭhino gehe Sumanadeviyā kucchismiŋ paṭisandhiŋ gaṇhi. Jātakāle c' assā Visākhā ti nāmaŋ akaŋsu. Sā, yadā Bhagavā Bhaddiyanagaraŋ agamāsi, tadā pañcahi dārikāsatehi saddhiŋ Bhagavato puccuggamanaŋ katvā paṭhamadassanamhi yeva sotâpannā ahosi. Aparabhāge Sāvatthiyaŋ Migāraseṭṭhiputtassa Puṇṇavaddhanakumārassa gehaŋ gatā. Tattha naŋ Migāraseṭṭhi mātiṭṭhāne[3] ṭhapesi; tasmā Migāramātā ti vuccati.

3. Patikulaŋ gacchantiyā c' assā pitā māhālatā-pilandhanaŋ nāma kāresi. Tasmiŋ pilandhane catasso vajiranāḷiyo upayogaŋ agamaŋsu; muttānaŋ ekādasa nāḷiyo; pavāḷānaŋ dvāvīsati nāḷiyo; maṇīnaŋ tettiŋsa nāḷiyo; iti etehi ca aññehi ca sattavaṇṇehi vararatanehi niṭṭhānaŋ agamāsi. Taŋ sīse paṭimukkaŋ yāva padapiṭṭhiyā bhassati. Pañcannaŋ hatthīnaŋ balaŋ dhārayamānā va naŋ itthī dhāretuŋ sakkoti.

4. Sā aparabhāge Dasabalassa aggupaṭṭhāyikā hutvā taŋ pasādhanaŋ vissajjitvā navahi koṭīhi Bhagavato vihāraŋ kārayamānā karīsamatte bhūmibhāge pāsādaŋ[4] kāresi. Tassa uparibhūmiyaŋ[5] pañca gabbhasatāni honti; heṭṭhābhūmiyaŋ[6] pañcā ti gabbhasahassapaṭimaṇḍito ahosi. Sā, suddhapāsādo va na sobhatī ti taŋ parivāretvā pañca dvikūṭagehasatāni,

---

[1] B. S. *add* satasahassaŋ.
[2] B. °seṭṭhiputtassa. [3] B. S. mātu°. [4] C. vihāraŋ.
[5] B. S. uparima°. [6] B. S. heṭṭhima°.

pañca cūḷapāsādasatāni, pañca dīghasālasatāni ca kārāpesi. Vihāramaho catūhi māsehi niṭṭhānaŋ agamāsi.

5. Mātugāmattabhāve ṭhitāya Visākhāya viya aññissā Buddhasāsane dhanapariccāgo nāma n' atthi; purisattabhāve ṭhitāssa ca Anāthapiṇḍikassa viya aññassa.[1] So hi catupaññāsa koṭiyo vissajjetvā Sāvatthiyā dakkhiṇabhāge Anurādhapurassa Mahāvihārasadise ṭhāne Jetavana-mahāvihāraŋ nāma kāresi. Visākhā Sāvatthiyā pācīnabhāge Uttamadevi-vihārasadise ṭhāne Pubbârāmaŋ nāma kāresi. Bhagavā imesaŋ dvinnaŋ kulānaŋ anukampāya Sāvatthiŋ nissāya viharanto imesu dvīsu vihāresu[2] nibandhavāsaŋ vasi. Ekaŋ antovassaŋ Jetavane vasati, ekaŋ Pubbârāme. Etasmiŋ pana samaye Bhagavā Pubbârāme viharati. Tena vuttaŋ: *Pubbârāme Migāramātu pāsāde* ti.

6. [251[17]] *Kittāvatā nu kho, bhante* ti kittakena nu kho bhante. *Saṅkhittena taṇhāsaṅkhayavimutto hotī* ti taṇhāsaṅkhaye nibbāne taŋ ārammaṇaŋ katvā vimuttacittatāya taṇhāsaṅkhayavimutto nāma saṅkhittena kittāvatā hoti? Yāya paṭipattiyā taṇhāsaṅkhayavimutto hoti, taŋ me khīṇâsavassa bhikkhuno pubbabhāgapaṭipadaŋ saṅkhittena desethā ti pucchati.

7. [251[18]] *Accantaniṭṭho* ti khayavayasaṅkhātaŋ antaŋ atītā ti accantā; accantā niṭṭhā assā ti accantaniṭṭho. Ekantaniṭṭho, satataniṭṭho ti attho. Accantaŋ yogakkhemī ti *accantayogakkhemī*. Niccayogakkhemī ti attho. Accantaŋ brahmacārī ti *accantabrahmacārī*. Niccabrahmacārī ti attho. Accantaŋ pariyosānam assā ti purimanayen' eva *accantapariyosāno*. *Seṭṭho devamanussānan* ti devānañ ca manussānañ ca seṭṭho, uttamo. Evarūpo bhikkhu kittāvatā hoti? Khippam etassa saṅkhepen' eva paṭipattiŋ kathethā ti Bhagavantaŋ yācati.

8. Kasmā pan' esa evaŋ vegāyatī ti? Kīḷaŋ anubhavitukāmatāya. Ayaŋ kira uyyānakīḷaŋ āṇāpetvā catuhi Mahārājehi catusu disāsu ārakkhaŋ gāhāpetvā dvīsu devalokesu devasaṅghena parivuto aḍḍhatiyāhi nāṭakakoṭīhi saddhiŋ Erāva-

---

[1] B. S. *add* Buddhasāsane dhanapariccāgo nāma n' atthi.
[2] S. pāsādesu.

ṇaŋ āruyha uyyānadvāre ṭhito imaŋ pañhaŋ sallakkhesi: Kittakena nu kho taṇhāsaṅkhayavimuttassa khīṇâsavassa saṅkhepato āgamanīya-pubbabhāgapaṭipadā hotī ti. Ath' assa etad ahosi: Ayaŋ pañho atîva sassiriko. Sacâhaŋ imaŋ pañhaŋ anuggaṇhitvā va uyyānaŋ pavisissāmi, chadvārikehi ārammaṇehi nimmathito na puna imaŋ pañhaŋ sallakkhessāmi. Tiṭṭhatu tāva uyyānakīḷā; Satthu santikaŋ gantvā imaŋ pañhaŋ pucchitvā uggahitapañho uyyāne kīḷissāmī ti hatthikkhandhe antarahito Bhagavato santike pāturahosi. Te pi cattāro Mahārājāno ārakkhaŋ gahetvā ṭhitavidhānen' eva[1] ṭhitā; paricāraka-devasaṅgho pi; nāṭakāni pi, Erāvaṇo pi nāgarājā tatth' eva uyyānadvāre aṭṭhāsi. Evam esa kīḷaŋ anubhavitukāmatāya vegāyanto evam āha.

9. [251[20]] *Sabbe dhammā nâlaŋ abhinivesāyā* ti ettha sabbe dhammā nāma pañcakkhandhā, dvādasâyatanāni, aṭṭhārasa dhātuyo. Te sabbe pi taṇhā-diṭṭhivasena abhinivesāya nâlaŋ, na pariyattā, na samatthā, na yuttā. Kasmā? Gahitâkārena atiṭṭhanato. Te hi niccā ti gahitā pi aniccā va sampajjanti; sukhā ti gahitā pi dukkhā va sampajjanti; attā ti gahitā pi anattā va sampajjanti; tasmā nâlaŋ abhinivesāya.

10. [251[23]] *Abhijānāti* ti aniccaŋ, dukkhaŋ, anattā ti ñātapariññāya abhijānāti. *Parijānāti* ti tath' eva tīraṇapariññāya parijānāti. *Yaŋ kiñci vedanan* ti antamaso pañcaviññāṇasampayuttam pi yaŋ kiñci appamattakam pi vedanaŋ anubhavati. Iminā Bhagavā Sakkassa devānam indassa vedanāvasena nibbaṭṭetvā[2] arūpapariggahaŋ dasseti. Sace pana vedanākammaṭṭhānaŋ heṭṭhā na kathitaŋ bhaveyya, imasmiŋ ṭhāne kathetabbaŋ siyā; heṭṭhā pana kathitaŋ; tasmā Satipaṭṭhāne vuttanayen' eva veditabbaŋ.

11. [251[26]] *Aniccânupassī* ti ettha aniccaŋ veditabbaŋ, aniccânupassanā veditabbā, aniccânupassī veditabbo. Tattha aniccan ti pañcakkhandhā. Te hi uppādavayaṭṭhena aniccā. Aniccânupassanā ti pañcakkhandhe[3] khayato vayato dassanañāṇaŋ.[4] Aniccânupassī ti tena ñāṇena samannāgato

---

[1] B. S. ṭhitaṭṭhāne yeva. [2] B. S. nibbattetvā.
[3] B. S. °khandhānaŋ. [4] B. S. dassanaŋ.

puggalo. Tasmā aniccânupassī viharatī ti aniccato anupassanto viharatī ti ayam ettha attho.

12. [251[27]] *Virāgânupassī* ti ettha dve virāgā: khayavirāgo ca, accantavirāgo ca. Tattha saṅkhārānaŋ khayaŋ[1] khayato[2] dassana-vipassanā[3] pi, accantavirāgaŋ nibbānaŋ virāgato dassana-maggañāṇam pi virāgânupassanā nāma. Tadubhayasamaṅgī puggalo virâganupassī nāma. Taŋ sandhāya vuttaŋ: virāgânupassī ti. Virāgato anupassanto ti attho. *Nirodhânupassimhi* pi es' eva naya. Nirodho pi hi khayanirodho, accantanirodho ti duvidho yeva.

13. *Paṭinissaggânupassī* ti ettha paṭinissaggo vuccati vossaggo. So ca pariccāgavossaggo, pakkhandanavossaggo ti duvidho. Tattha pariccāgavossaggo ti vipassanā. Sā hi tadaṅgavasena kilese ca khandhe ca vossajati. Pakkhandanavossaggo ti maggo. So hi nibbānaŋ ārammaṇato pakkhandati. Dvīhi pi vā kāraṇehi so vossaggo yeva; samucchedavasena khandhānaŋ kilesānañ ca vossajanato, nibbāne ca pakkhandanato. Tasmā, kilese ca khandhe ca pariccajatī ti pariccāgavossaggo, nirodhe nibbānadhātuyā cittaŋ pakkhandatī ti pakkhandanavossaggo ti ubhayam p' etaŋ magge sameti. Tadubhayasamaṅgī puggalo imāya paṭinissaggânupassanāya samannāgatattā paṭinissaggânupassī nāma hoti. Taŋ sandhāya vuttaŋ: *Paṭinissaggânupassī* ti.

14. [251[30]] *Na kiñci loke upādiyatī* ti kiñci ekam pi saṅkhāragataŋ taṇhāvasena na upādiyati, na gaṇhāti, na parāmasati. *Anupādiyaŋ na paritassatī* ti agaṇhanto taṇhāparitassanāya na paritassati. *Paccattaŋ yeva parinibbāyatī* ti sayam eva kilesaparinibbānena parinibbāyati. *Khīṇā jātī* ti ādinā pan' assa paccavekkhaṇā dassitā. Iti Bhagavā Sakkassa devānam indassa saṅkhittena khīṇâsavassa pubbabhāgapaṭipadaŋ pucchato sallahukaŋ katvā saṅkhitten' eva khippaŋ kathesi.

15. [252⁹] *Avidūre nisinno hotī* ti anantare kūṭâgāre nisinno hoti. *Abhisameccā* ti ñāṇena abhisamāgantvā. Jānitvā ti attho. Idaŋ vuttaŋ hoti: Kin nu kho esa jānitvā anumodi,

---

[1] B. S. khaya-. [2] B. S. vayato.
[3] B. anupassanā, *and omits* dassana.

udāhu ajānitvā va sīsaŋ cālesī ti? Kasmā pan' assa evam ahosi? Thero kira na Bhagavato pañhavissajjanasaddaŋ assosi; Sakkassa pana devarañño, evam etaŋ Bhagavā, evam etaŋ Sugatā ti anumodanasaddaŋ assosi. Sakko kira devarājā mahāsaddena anumodi.

16. Atha kasmā na Bhagavato saddaŋ assosī ti? Yathāparisaŋ viññāpanattā. Buddhānaŋ hi dhammaŋ kathentānaŋ ekâbaddhāya cakkavāḷapariyantāya pi parisāya saddo sūyati; pariyantaŋ[1] pana muñcitvā angulamattam pi bahiddhā na niccharati. Kasmā? Evarūpā madhurakathā mā niratthikā agamāsī ti. Tadā ca Bhagavā Migāramātupāsāde sattaratanamaye kūṭâgāre sirigabbhamhi nisinno hoti. Tassa dakkhiṇapasse Sāriputtattherassa vasanakūṭâgāraŋ; vāmapasse Mahā-Moggallānassa. Antare chiddavivarokāso n' atthi. Tasmā thero na Bhagavato saddaŋ assosi, Sakkass' eva assosī ti.

17. [252[18]] *Pañcahi turiyasatehī* ti pañcaṅgikānaŋ turiyānaŋ pañcahi satehi. Pañcaṅgikaŋ turiyaŋ nāma, ātataŋ, vitataŋ, ātatavitataŋ, susiraŋ, ghanan ti imehi pañcahi aṅgehi samannāgataŋ. Tattha ātataŋ nāma cammapariyonaddhesu bheri-ādisu ekatalaturiyaŋ. Vitataŋ nāma ubhayatalaŋ. Ātatavitataŋ nāma tannibaddhaŋ paṇavâdi. Susiraŋ vaŋsâdi. Ghanaŋ sammâdi. *Samappito* ti upagato. *Samaṅgībhūto* ti tass' eva vevacanaŋ. *Paricāretī* ti sampattiŋ anubhavanto tato tato indriyāni cāreti. Idaŋ vuttaŋ hoti: Parivāretvā[2] vajjamānehi pañcahi turiyasatehi samannāgato hutvā dibbasampattiŋ anubhoti.

18. [252[22]] *Paṭipaṇāmetvā* ti apanetvā. Nissaddāni kārāpetvā ti attho. Yath' eva hi idāni saddhā rājāno garubhāvanīyaŋ bhikkhuŋ disvā, asuko nāma ayyo āgacchati, tāta, mā gāyatha, mā vādetha, mā naccathā ti nāṭakāni paṭivinenti; Sakko pi theraŋ disvā evam akāsi.

19. [252[25]] *Cirassaŋ kho, mārisa Moggallāna, imaŋ pariyāyam akāsī* ti evarūpaŋ loke pakatiyā piyasamudāhāravacanaŋ hoti. Lokiyā hi cirassaŋ āgatam pi anāgatapubbam pi manāpajātiyaŋ āgataŋ disvā, kuto bhavaŋ āgato, cirassaŋ

---

[1] S. parisantaŋ. [2] B. S. paricāretvā.

bhavaŋ āgato, kathaŋ te idh' āgamanassa maggo ñāto, kiŋ maggamūḷho 'sī ti ādīni vadanti. Ayaŋ pana āgatapubbattā yeva evam āha. Thero hi kālena kālaŋ devacārikaŋ gacchati yeva. Tattha *pariyāyam akāsī* ti vāraŋ akāsi. Yadidaŋ idh' āgamanāyā ti yo ayaŋ idha āgamanāya vāro, taŋ[1] cirassaŋ akāsī ti vuttaŋ hoti. *Idaṃ āsanaŋ paññattan* ti yojanikaŋ maṇipallaṅkaŋ paññāpāpetvā evam āha.

20. [252[35]] *Bahukiccā bahukaraṇīyā* ti ettha yesaŋ bahūni kiccāni te bahukiccā. *Bahukaraṇīyā* ti tass' eva vevacanaŋ. *App' eva sakena karaṇīyenā* ti sakaŋ karaṇīyam etassa mandaŋ, na bahu; devānaŋ karaṇīyaŋ pana bahu. Paṭhavito paṭṭhāya hi kapparukkha-mātugāmâdīnaŋ atthāya aṭṭā Sakkassa santike chijjanti. Tasmā niyamento āha: *Api ca devānaŋ yeva Tāvatiŋsānaŋ karaṇīyenā* ti.

21. Devānaŋ hi dhītā ca puttā ca aṅge nibbattanti; pādaparicārikā itthiyo sayane nibbattanti. Tāsaŋ maṇḍanapasādhanakārikā[2] devatā[3] sayanaŋ parivāretvā nibbattanti. Veyyāvaccakarā antovimāne nibbattanti. Etesaŋ atthāya aṭṭakaraṇaŋ n' atthi. Ye ca pana sīmantare nibbattanti, te mama santakā, tava santakā ti nicchetuŋ asakkontā aṭṭaŋ karonti; Sakkaŋ devarājānaŋ pucchanti. So, yassa vimānaŋ āsannataraŋ, tassa santako ti vadati. Sace dve pi samaṭṭhāne honti, yassa vimānaŋ olokento ṭhito, tassa santako ti vadati. Sace ekam pi na oloketi, taŋ ubhinnaŋ kalahapacchedanatthaŋ attano santakaŋ karoti. Idaŋ sandhāya, *devānaŋ yeva Tāvatiŋsānaŋ karaṇīyenā* ti āha. Api c' assa evarūpaŋ kīḷākiccam pi karaṇīyam eva.

22. [253[1]] *Yan no khippam eva antaradhāyatī* ti yaŋ amhākaŋ sīgham eva andhakāre rūpagataŋ viya na dissati. Iminā 'haŋ, bhante, taŋ pañhavissajjanaŋ na sallakkhemī ti dīpeti. Thero, kasmā nu kho ayaŋ yakkho asallakkhaṇabhāvaŋ dīpeti, passena pariharatī ti āvajjanto, devā nāma mahāmūḷhā honti, chadvārikehi ārammaṇehi nimmathiyamānā attano bhuttâbhuttabhāvam pi, pītâpītabhāvam pi na jānanti, idha kataŋ ettha mussantī ti aññāsi.

---

[1] B. *adds* bhante.

[2] S. maṇḍanaka-pasādhanakā.

[3] B. S. devadhītā.

23. Keci pan' āhu: Thero etassa garu bhāvanīyo. Tasmā, idān' eva loke aggapuggalassa santike pañhaŋ uggahetvā āgato, idān' eva nāṭakānaŋ antaraŋ paviṭṭho ti evaŋ maŋ thero tajjeyyā ti bhayena evam āhā ti. Evaŋ[1] pana kohaññaŋ nāma hoti. Ariyasāvakassa ca[2] kohaññaŋ nāma n' atthi. Tasmā mūḷhabhāven' eva na sallakkhesī ti veditabbaŋ. Upari kasmā sallakkhesī ti? Thero tassa somanassa-saŋvegaŋ janetvā tamaŋ nīhari, tasmā sallakkhesi.

24. [253[2]] Idāni Sakko pubbe attano ekaŋ[3] katakāraṇaŋ[4] therassa ārocetuŋ, *bhūtapubban* ti ādim āha. Tattha *samupabbūḷho* ti sannipatito, rāsibhūto. *Asurā parājiniŋsū*[5] ti asurā parājayaŋ pāpuṇiŋsu. Kadā pana te parājitā ti? Sakkassa nibbattakāle.

25. Sakko kira anantare attabhāve Magadharaṭṭhe Macalagāme Magho nāma māṇavo ahosi, paṇḍito byatto. Bodhisattassa cariyā viya assa cariyā ahosi. So tettiŋsa purise gahetvā kalyāṇaŋ akāsi. Ekadivasaŋ attano va paññāya upaparikkhitvā gāmamajjhe mahājanassa sannipatitaṭṭhāne kacavaraŋ ubhato[6] apabbahitvā[7] taŋ ṭhānaŋ ramaṇīyaŋ akāsi. Puna tatth' eva maṇḍapaŋ kāresi. Puna gacchante kāle sālaŋ kāresi. Gāmato ca nikkhamitvā gāvutam pi aḍḍhayojanam pi tigāvutam pi yojanam pi vicaritvā tehi sahāyehi saddhiŋ visamaŋ samaŋ akāsi. Te sabbe pi ekacchandā tattha[8] tattha setuŋ kātuŋ yuttaṭṭhāne setuŋ, maṇḍapa-sālā-pokkharaṇi-mālāvaccharopanâdīnaŋ yuttaṭṭhānesu maṇḍapâdīni karontā bahuŋ puññam akaŋsu. Magho satta vatapadāni pūretvā kāyassa bhedā saddhiŋ sahāyehi Tāvatiŋsabhavane nibbatti.

26. Tasmiŋ kāle asuragaṇo[9] Tāvatiŋsa-bhavane[10] paṭivasati. Sabbe te devānaŋ samānâyukā, samānavaṇṇā va honti. Te Sakkaŋ saparisaŋ disvā, adhunā nibbattā navaka-devaputtā āgatā ti mahāpānaŋ sajjayiŋsu. Sakko devaputtānaŋ

---

[1] B. Etaŋ. [2] B. S. evarūpaŋ. [3] B. evaŋ.
[4] B. bhūtakāraṇaŋ; S. kuhakakāraṇaŋ.
[5] S. parājayiŋsū. [6] B. S. ubhayato.
[7] B. pabyūhitvā; S. pabyūhetvā.
[8] S. *omits*. [9] B. S. °gaṇā. [10] B. S. -devaloke.

saññaŋ adāsi: Amhesi kusalaŋ karontehi na parehi saddhiŋ sādhāraṇaŋ kataŋ, tumhe gaṇḍapānaŋ mā pivatha, pītamattam eva karothā ti. Te tathā akaŋsu. Bālā asurā gaṇḍapānaŋ pivitvā mattā niddaŋ okkamiŋsu. Sakko devānaŋ saññaŋ datvā te pādesu gāhāpetvā Sinerupāde khipāpesi.

27. Sinerussa hi heṭṭhimatale Asurabhavanaŋ nāma atthi, Tāvatiŋsadevalokappamāṇam eva. Tattha asurā vasanti. Tesaŋ Cittapāṭali nāma rukkho atthi. Te tassa pupphanakāle jānanti: nâyaŋ Tāvatiŋsā, Sakkena vañcitā mayan ti. Te, gaṇhātha naṇ ti vatvā Sineruŋ pariharamānā, deve vaṭṭhe[1] vammīkapādato vammīkamakkhikā viya, abhiruhiŋsu.

28. Tattha kālena devā jinanti, kālena asurā. Yadā devānaŋ jayo hoti, asure yāva samuddapiṭṭhā anubandhanti. Yadā asurānaŋ jayo hoti, deve yāva vedikāpādā anubandhanti. Tasmiŋ pana saṅgāme devānaŋ jayo ahosi. Devā asure yāva samuddapiṭṭhā anubandhiŋsu. Sakko asure palāpetvā pañcasu ṭhānesu ārakkhaŋ ṭhapesi. Evaŋ ārakkhaŋ datvā vedikāpāde[2] vajirahatthā Indapaṭimāyo ṭhapesi. Asurā kālena kālaŋ uṭṭhahitvā tā paṭimāyo disvā Sakko appamatto tiṭṭhatī ti tato va nivattanti.

29. [253[6]] *Tato paṭinivattitvā* ti vijitaṭṭhānato nivattitvā. *Paricārikāyo* ti mālāganthanâdi[3]-kammakārikāyo. *Vessavaṇo ca Mahārājā* ti so kira Sakkassa vallabho, balavavissāsiko; tasmā Sakkena saddhiŋ agamasi. *Purakkhatvā* ti purato katvā. *Pavisiŋsu* ti pavisitvā ca pana upaḍḍhapihitāni dvārāni katvā olokayamānā aṭṭhaŋsu.

30. [253[25]] *Idam pi, mārisa Moggallāna, Vejayantassa pāsādassa rāmaṇeyyakan* ti mārisa Moggallāna, idam pi Vejayantassa rāmaṇeyyakaŋ passa, suvaṇṇatthambhe passa, rajatatthambhe, maṇitthambhe, pavāḷatthambhe, lohitaṅkatthambhe, masāragallatthambhe, muttātthambhe, sattaratanatthambhe, tesaŋ yeva suvaṇṇâdimaya-ghaṭike vāḷarūpakāni passā ti evaŋ thambhapantiyo ādiŋ katvā rāmaṇeyyakaŋ dassento evam āha. *Yathā taŋ pubbe katapuññassā* ti yathā pubbe katapuññassa upabhogaṭṭhānena sobhitabbaŋ, evam eva sobhatī ti attho.

---

[1] B. S. vuṭṭhe. [2] B. S. vediya.° [3] B. S. mālāgandhâdi.

31. [253[33]] *Atibāḷhaŋ kho ayaŋ yakkho pamatto viharatī* ti attano pāsāde[1] nāṭakaparivārena sampattiyā vasena[2] ativiya matto. *Iddhābhisaṅkhāraŋ abhisaṅkhāsī* ti iddhiŋ akāsi. Āpokasiṇaŋ samāpajjitvā pāsādena patiṭṭhitokāsaŋ udakaŋ hotū ti adhiṭṭhāya pāsādakaṇṇike pādaṅguṭṭhakena pahari. So pāsādo, yathā nāma udakapiṭṭhe ṭhapitaŋ pattaŋ mukhavaṭṭiyaŋ aṅguliyā pahaṭaŋ aparâparaŋ kampati, calati, na santiṭṭhati, evam eva saṅkampi, sampakampi, sampavedhi; thambha-piṭṭhasaṅghāta-kaṇṇikā-gopānasi-ādīni karakarā ti saddaŋ muñcantāni patituŋ viya āraddhāni. Tena vuttaŋ: *Saṅkampesi, sampakampesi, sampavedhesī* ti.

32. [254[2]] *Acchariyabbhutajātā* ti aho acchariyaŋ, aho abbhutan ti evaŋ sañjāta-acchariyabbhutā c' eva sañjātatuṭṭhino ca ahesuŋ, uppanna-balavasomanassā. *Saŋviggan* ti ubbiggaŋ. *Lomahaṭṭhajātan* ti jātalomahaŋsaŋ. Kañcanabhittiyaŋ ṭhapitamaṇināgadantehi viya uddhaggehi lomehi ākiṇṇasarīran ti attho. Lomahaŋso ca nām' esa somanassena pi hoti, domanassena pi; idha pana somanassena jāto. Thero hi Sakkaŋ somanassa-saŋvegena saŋvejetuŋ taŋ pāṭihāriyam akāsi. Tasmā somanassa-saŋvegena saŋviggalomahaṭṭhaŋ viditvā ti attho. *Idhâhaŋ, mārisā* ti idāni 'ssa yasmā therena somanassa-saŋvegaŋ janayitvā tamaŋ vinoditaŋ, tasmā sallakkhetvā evam āha.

33. [255[7]] *Eso nu te, mārisa, so Bhagavā Satthā* ti mārisa tvaŋ kuhiŋ gato 'sī ti vutte, mayhaŋ Satthu santikan ti vadasi; imasmiŋ devaloke ekapādakena viya tiṭṭhasi; eso nu kho te, mārisa, so Bhagavā Satthā ti pucchiŋsu. *Sabrahmacārī me eso* ti ettha kiñ câpi thero anagāriyo abhinīhārasampanno aggasāvako, Sakko agāriyo, mahābrahmacāriyavasena pan' ete sabrahmacārino honti. Tasmā evam āha. *Aho nūna te Bhagavā Satthā* ti sabrahmacārī tāva te evaŋ mahiddhiko, so pana te Bhagavā Satthā aho nūna mahiddhiko ti Satthu iddhipāṭihāriyadassane jātâbhilāsā hutvā evam āhaŋsu.

34. [255[16]] *Aññātaññatarassā*[3] ti paññātaññatarassa. Sakko hi paññātānaŋ aññataro. Sesaŋ sabbattha pākaṭam eva. Desanaŋ pana Bhagavā yathânusandhinā va niṭṭhāpesī ti.

Cūḷa-Taṇhāsaṅkhayasuttaŋ sattamaŋ.

---

[1] B. S. pāsādena. [2] S. yasena. [3] B. S. Ñātañña°.

38.

[Mahā-Taṇhāsaṅkhayasuttavaṇṇanā]

1. [256[10]] *Evam me sutan* ti Mahā-Taṇhāsaṅkhayasuttaŋ. Tattha *diṭṭhigatan* ti Alagaddasutte laddhimattaŋ diṭṭhigatan ti vuttaŋ; idha sassatadiṭṭhi. So ca bhikkhu bahussuto; ayaŋ appassuto, Jātakabhāṇako, Bhagavantaŋ jātakaŋ[1] kathetvā, ahaŋ, bhikkhave, tena samayena Vessantaro ahosiŋ, Mahosadho, Vidhurapaṇḍito, Senakapaṇḍito, Mahājanako rājā ahosin ti samodhānentaŋ suṇāti. Ath' assa etad ahosi: Ime rūpa-vedanā-saññā-saṅkhārā tattha tatth' eva nirujjhanti, viññāṇaŋ pana idhalokato paralokaŋ, paralokato idhalokaŋ[2] sandhāvati, saŋsaratī ti sassatadassanaŋ uppannaŋ. Ten' āha: *Tad ev' idaŋ viññāṇaŋ sandhāvati, saŋsarati, anaññan* ti.

2. Sammāsambuddhena pana, viññāṇaŋ[3] paccayasambhavaŋ,[3] sati paccaye uppajjati, vinā paccayā n' atthi viññāṇassa sambhavo ti vuttaŋ. Tasmā ayaŋ bhikkhu Buddhena akathitaŋ katheti, Jinacakke pahāraŋ deti, vesārajjañāṇaŋ paṭibāhati, sotukāmaŋ janaŋ visaŋvādeti, ariyapathe tiriyaŋ patitvā[4] mahājanassa ahitāya dukkhāya paṭipanno. Yathā nāma rañño rajje mahācoro uppajjamāno mahājanassa ahitāya dukkhāya uppajjati, evaŋ Jinasāsane coro hutvā mahājanassa ahitāya dukkhāya uppanno ti veditabbo.

3. [256[16]] *Sambahulā bhikkhū* ti janapadavāsino piṇḍapātikabhikkhū. *Ten' upasaṅkamiŋsū* ti ayaŋ parisaŋ labhitvā sāsanam pi[5] antaradhāpeyya, yāva pakkhaŋ na labhati, tāvad eva naŋ diṭṭhigatā vivecemā ti sutasutaṭṭhānato yeva aṭhatvā anisīditvā upasaṅkamiŋsu.

4. [258[15]] *Katamaŋ taŋ, Sāti, viññāṇan* ti, Sāti yaŋ tvaŋ viññāṇaŋ sandhāya vadesi, katamaŋ taŋ viññāṇan ti? *Yvāyaŋ, bhante, vado vedeyyo tatra tatra kalyāṇa-pāpakānaŋ kammānaŋ vipākaŋ paṭisaŋvedetī* ti, bhante, yo ayaŋ vadati, vediyati, yo câyaŋ tahiŋ tahiŋ kusalâkusala-kammānaŋ vipākaŋ paccanubhoti, idaŋ taŋ, bhante, viññāṇaŋ, yam ahaŋ sandhāya

---

[1] B. S. jātakakathaŋ. [2] B. S. imaŋ lokaŋ.
[3] B. S. viññāṇasambhavo.
[4] B. S. nipatitvā. [5] S. *omits*.

vademī ti. *Kassa nu kho nāmā* ti kassa khattiyassa vā brāhmaṇassa vā vessa-sudda-gahaṭṭha-pabbajita-deva-manussānaŋ vā aññatarassa.

5. [258[25]] *Atha kho Bhagavā bhikkhū āmantesī* ti Kasmā āmantesi? Sātissa hi kira evaŋ ahosi: Satthā maŋ moghapuriso ti vadati; na ca moghapuriso ti vuttamatten' eva maggaphalānaŋ upanissayo na hoti. "Atilahuŋ kho tvaŋ moghapuriso, bāhullāya āvatto" ti (Vin. i. 59) evaŋ vutto Upasenatthero pi hi aparabhāge ghaṭento vāyamanto[1] abhiññā sacchakāsi. Aham pi viriyaŋ paggaṇhitvā maggaphalāni sacchikarissāmī[2] ti. Ath' assa Bhagavā; chinnapaccayo ayaŋ sāsane avirūḷhidhammo ti dassento bhikkhū āmantesi. *Usmīkato* ti ādi heṭṭhāvuttâdhippāyam eva.

6. [258[30]] *Atha kho Bhagavā* ti ayam pi pāṭiyekko anusandhi. Sātissa kira etad ahosi: Bhagavā mayhaŋ magga-phalānaŋ upanissayo n' atthī ti vadati, kiŋ sakkā upanissaye asati[3] kātuŋ? Na hi Tathāgatā sa-upanissayass' eva dhammaŋ desenti; yassa kassaci desenti yeva. Ahaŋ Buddhassa santikā Sugatovādaŋ labhitvā sampattūpagaŋ[4] kusalaŋ karissāmī ti. Ath' assa Bhagavā, nâhaŋ, moghapurisa, tuyhaŋ ovādaŋ vā anusāsaniŋ vā demī ti Sugatovādaŋ passambhento[5] imaŋ desanaŋ ārabhi. Tass' attho heṭṭhāvuttanayen' eva veditabbo. Idāni parisāya laddhiŋ sodhento, *idhâhaŋ bhikkhu paṭipucchissāmī* ti ādim āha. Taŋ sabbam pi heṭṭhāvuttanayen' eva veditabbaŋ.

Sātikaṇḍaŋ[6] niṭṭhitaŋ.[6]

7. [259[13]] Idāni viññānassa paccayabhāvaŋ dassetuŋ, *yaŋ yad eva, bhikkhave* ti ādim āha. Tattha *manañ ca paṭicca dhamme cā* ti sah' āvajjanena bhavaṅgamanañ ca tebhūmakadhamme ca paṭicca. *Kaṭṭhañ ca paṭiccā* ti ādi opammanidassanatthaŋ vuttaŋ. Tena kiŋ dīpeti? Dvārasaṅkantiyā abhāvaŋ. Yathā hi kaṭṭhaŋ paṭicca jalamāno aggi upādānapaccaye sati yeva jalati, tasmiŋ asati paccayavekallena tatth'

---

[1] B. S. *add* cha. [2] B. nibbattessāmī.
[3] B. S. *add* upanissayo, *and read* paṭikātuŋ.
[4] B. saggasampattûpagaŋ; S. saggasampattiyā.
[5] B. paṭipassambhento. [6] B. *omits*.

eva upasammati, na sakalikâdīni saṅkamitvā sakalikaggī ti ādisaṅkhaŋ gacchati; evam eva cakkhuñ ca paṭicca rūpe ca uppannaŋ viññāṇaŋ tasmiŋ dvāre cakkhu-rūpa-āloka-manasikārasaṅkhāte paccayamhi sati yeva uppajjati, tasmiŋ asati paccayavekallena tatth' eva nirujjhati, na sotâdīni saṅkamitvā sotaviññāṇan ti ādi saṅkhaŋ gacchati. Esa nayo sabbadvāresu. Iti Bhagavā, nâhaŋ viññāṇapavatte dvāra-saṅkantimattam pi vadāmi, ayaŋ pana Sāti moghapuriso bhavaṅgasaṅkantiŋ vadatī ti Sātiŋ niggahesi.

8. [260[7]] Evaŋ viññāṇassa sappaccayabhāvaŋ dassetvā idāni pana pañcannam pi khandhānaŋ sappaccayabhāvaŋ dassento, *bhūtam idan* ti ādim āha. Tattha *bhūtam idan* ti idaŋ khandhapañcakaŋ jātaŋ bhūtaŋ nibbattaŋ, tumhe pi taŋ bhūtam idan ti, bhikkhave, passathā ti. *Tad āhāra-sambhavan* ti tam pan' etaŋ khandhapañcakaŋ āhārasambha-vaŋ, paccayasambhavaŋ, taŋ sati paccaye uppajjatī ti evaŋ passathā ti pucchati. *Tadāhāranirodhā* ti tassa paccayassa nirodhā.

9. [260[10]] *Bhūtam idaŋ no 'ssū* ti bhūtaŋ nu kho idaŋ, na nu kho bhūtan ti? Tad āhārasambhavaŋ no 'ssū ti taŋ pan' etaŋ bhūtaŋ khandhapañcakaŋ paccayasambhavaŋ nu kho, na nu kho ti? *Tadāhāranirodhā* ti tassa paccayassa nirodhā. *Nirodhadhammaŋ no 'ssū* ti[1] nirodhadhammaŋ nu kho, na nu kho ti?

10. [260[16]] *Sammappaññāya passato* ti idaŋ khandhapañ-cakaŋ jātaŋ bhūtaŋ.nibbattan ti yāthāva-sarasalakkhaṇato vipassanāpaññāya sampassantassa.[2] *Paññāya sudiṭṭhan* ti vuttanayen' eva vipassanāpaññāya suṭṭhu diṭṭhaŋ. Evaŋ ye ye naŋ pucchaŋ sallakkhesuŋ, tesaŋ tesaŋ paṭiññaŋ gaṇhanto pañcannaŋ khandhānaŋ sappaccayabhāvaŋ dasseti.

11. [260[32]] Idāni yāya paññāya tehi taŋ sappaccayaŋ sanirodhaŋ khandhapañcakaŋ sudiṭṭhaŋ, tattha nittaṇhabhā-vaŋ pucchanto, *imañ ce tumhe* ti ādim aha. Tattha *diṭṭhin* ti vipassanā-sammādiṭṭhiŋ. Sabhāvadassanena parisuddhaŋ. Paccayadassanena pariyodātaŋ. *Allīyethā* ti taṇhā-diṭṭhīhi allīyitvā vihareyyātha. *Kelāyethā* ti taṇhā-diṭṭhīhi kīḷamānā

---

[1] B. *adds* taŋ dhammaŋ. [2] B. S. sammā pas°.

vihareyyātha. *Dhanāyethā*[1] ti dhanaŋ viya icchantā gedhaŋ āpajjeyyātha. *Mamāyethā* ti taṇhā-diṭṭhimamattaŋ uppādeyyātha. *Nittharaṇatthāya no gahaṇatthāyā* ti yo so mayā caturoghanittharaṇatthāya kullûpamo dhammo desito, no nikantivasena gahaṇatthāya, api nu taŋ tumhe ājāneyyāthā ti? Vipariyāyena sukkapakkho veditabbo.

12. [261[5]] Idāni tesaŋ khandhānaŋ paccayaŋ dassento, *cattāro 'me, bhikkhave, āhārā* ti ādim āha. Taŋ vuttattham eva. Yathā pana eko, imaŋ jānāsī ti vutto, na kevalaŋ imaŋ, mātaram pi 'ssa jānāmi, mātu mātaram pī ti evaŋ paveṇivasena jānanto suṭṭhu jānāti nāma. Evam eva Bhagavā na kevalaŋ khandhamattam eva jānāti, khandhānaŋ paccayam pi, tesam pi paccayānaŋ paccayan ti evaŋ sabbaŋ paccayaparamparaŋ jānāti. So taŋ Buddhabalaŋ dīpento idāni[2] paccayaparamparaŋ dassetuŋ,[2] *ime ca, bhikkhave, cattāro āhārā* ti ādim āha. Tam pi vuttattham eva.

13. [261[24]] *Iti kho, bhikkhave, avijjāpaccayā saṅkhārā—pe—dukkhakkhandhassa samudayo hotī* ti ettha pana paṭiccasamuppādakathā vitthāretabbā bhaveyya, sā Visuddhimagge vitthāritā va. *Imasmiŋ sati idaŋ hotī* ti imasmiŋ avijjâdike paccaye sati idaŋ saṅkhārâdikaŋ phalaŋ hoti. *Imass' uppādā idaŋ uppajjatī* ti imassa avijjâdikassa paccayassa uppādā idaŋ saṅkhārâdikaŋ phalaŋ uppajjati. Ten' ev' āha: *Yadidaŋ avijjāpaccayā saṅkhārā—pe—samudayo hotī* ti.

14. [263[8]] Evaŋ vaṭṭaŋ dassetvā idāni vivaṭṭaŋ dassento, *avijjāya tv' eva asesavirāganirodhā* ti ādim āha. Tattha *avijjāya tv' evā* ti avijjāya eva tu. *Asesavirāganirodhā* ti virāgasaṅkhātena maggena asesanirodhā.[3] *Saṅkhāranirodho* ti saṅkhārānaŋ anuppādanirodho hoti. Evaŋ niruddhānaŋ pana saṅkhārānaŋ nirodhā viññāṇaŋ[4]; viññāṇâdīnañ ca nirodhā nāmarūpâdīni niruddhāni yeva hontī ti dassetuŋ *saṅkhāranirodhā viññāṇanirodho* ti ādiŋ vatvā *evam etassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho hotī* ti vuttaŋ. Tattha *kevalassā* ti sakalassa; suddhassa vā. Sattavirahitassā ti attho. *Duk-*

---

[1] S. Dhaneyyāthā. [2] B. nidānaparamparaŋ dassento.
[3] B. *adds* anuppādanirodhā
[4] B. viññāṇanirodho hoti.

khakkhandhassā ti dukkharāsissa. *Nirodho hotī* ti anuppādo hoti. *Imasmiŋ asatī* ti ādi vuttapaṭipakkhanayena veditabbaŋ.

15. [264[37]] Evaŋ vaṭṭavivaṭṭaŋ kathetvā idāni imaŋ dvādasaṅga-paccayavaṭṭaŋ saha vipassanāñāṇena[1] maggena jānantassa yā paṭidhāvanā pahīyati, tassā abhāvaŋ pucchanto, *api nu tumhe, bhikkhave* ti ādim āha. Tattha *evaŋ jānantā* ti evaŋ sahavipassanena maggena jānantā. *Evaŋ passantā* ti tass' eva vevacanaŋ. *Pubbantan* ti purimakoṭṭhāsaŋ. Atītāni khandha-dhātu-āyatanānī ti attho. *Paṭidhāveyyāthā* ti taṇhā diṭṭhivasena paṭidhāveyyātha. Sesaŋ Sabbâsavasutte vitthāritam eva.

16. [265[17]] Idāni nesaŋ tattha niccalabhāvaŋ pucchanto, *api nu tumhe, bhikkhave, evaŋ jānantā evaŋ passantā evaŋ vadeyyātha: Satthā no garū* ti ādim āha. Tattha garū ti bhāriko, akāmā anuvattitabbo. *Samaṇo* ti Buddhasamaṇo. *Aññaŋ satthāraŋ uddiseyyāthā* ti ayaŋ satthā amhākaŋ kiccaŋ sādhetuŋ na sakkotī ti api nu evaŋ saññino hutvā aññaŋ bāhiraŋ satthāraŋ uddiseyyātha. *Puthusamaṇabrāhmaṇānan* ti puthūnaŋ titthiyasamaṇānañ c' eva brāhmaṇānañ ca. *Vatakutūhalamaṅgalānī* ti vatasamādānāni ca diṭṭhikutūhalāni ca diṭṭha-suta-mutamaṅgalāni ca. *Tāni sārato paccāgaccheyyāthā* ti etāni sāran ti evaŋ saññino hutvā paṭiāgaccheyyātha. Evaŋ nissaṭṭhāni pi puna guṇheyyāthā ti attho. *Sāmaŋ ñātan* ti sayaŋ ñāṇena ñātaŋ. *Sāmaŋ diṭṭhan ti* sayaŋ paññācakkhunā diṭṭhaŋ. *Sāmaŋ viditan* ti sayaŋ vibhāvitaŋ, pākaṭaŋ kataŋ.

17. [265[29]] *Upanītā kho me tumhe* ti mayā bhikkhave, tumhe iminā sandiṭṭhikâdisabhāvena dhammena nibbānaŋ upanītā. Pāpitā ti attho. *Sandiṭṭhiko* ti ādīnaŋ attho Visuddhimagge vitthārito. *Idam etaŋ paṭicca vuttan* ti etaŋ vacanaŋ idaŋ tumhehi sāmaŋ ñātâdibhāvaŋ paṭicca vuttaŋ.

18. [265[35]] *Tiṇṇaŋ kho pana, bhikkhave* ti kasmā ārabhi? Na nu heṭṭhā vaṭṭavivaṭṭavasena desanā matthakaŋ pāpitā ti? Āma pāpitā. Ayaŋ pana pāṭiyekko anusandhi. Ayaŋ hi lokasannivāso paṭisandhisammūḷho; tad assa sam-

---

[1] B. vipassanāya ñā°; S. °ñāṇamaggena.

mohaṭṭhānaŋ viddhaŋsetvā pākaṭaŋ karissāmī ti imaŋ desanaŋ ārabhi. Api ca vaṭṭamūlaŋ avijjā, vivaṭṭamūlaŋ Buddhuppādo; iti vaṭṭamūlaŋ avijjaŋ vivaṭṭamūlañ ca Buddhuppādaŋ dassetvā pi puna ekavāraŋ vaṭṭavivaṭṭavasena desanaŋ matthakaŋ pāpessāmī ti imaŋ desanaŋ ārabhi.

19. Tattha *sannipātā* ti samodhānena, piṇḍabhāvena. *Gabbhassā* ti gabbhe nibbattanasattassa. *Avakkanti hotī* ti nibbatti hoti. Katthaci hi gabbho ti mātukucchi vuttā.[1] Yath' āha:

> "Yam ekarattiŋ paṭhamaŋ gabbhe vasati mānavo
> abbhuṭṭhito va sayati[2] sa gacchaŋ na nivattatī" ti
> (Jā. iv. 494).

Katthaci gabbhe nibbattanasatto. Yath' āha: "Yathā kho pan' Ānanda, aññā itthikā nava vā dasa vā māse gabbhaŋ kucchinā pariharitvā vijāyantī" ti (M. iii. 122). Idha satto adhippeto. Taŋ sandhāya vuttaŋ: *Gabbhassa avakkanti hotī* ti.

20. [265[36]] *Idhā* ti imasmiŋ sattaloke. *Mātā ca utunī hotī* ti idaŋ utusamayaŋ sandhāya vuttaŋ. Mātugāmassa kira yasmiŋ okāse dārako nibbattati, tattha mahati lohitapiḷakā saṇṭhahitvā bhijjitvā paggharati; vatthu suddhaŋ hoti. Visuddhe vatthumhi mātāpitusu ekavāraŋ sannipatitesu yāva satta divasāni khettam eva hoti. Tasmiŋ samaye hatthagāha-veṇigāhâdinā aṅgaparāmasanena pi dārako nibbattati yeva. *Gandhabbo* ti tatrûpakasatto. *Paccupaṭṭhito hotī* ti na mātāpitunnaŋ sannipātaŋ olokayamāno samīpe ṭhito nāma hoti, kammayanta-yantito pana eko satto tasmiŋ okāse nibbattanako hotī ti ayam ettha adhippāyo.

21. [266[7]] *Saŋsayenā* ti arogā nu kho bhavissāmi ahaŋ,[3] putto vā me ti evaŋ mahantena jīvitasaŋsayena. *Lohitaŋ h' etaŋ, bhikkhave* ti tadā kira mātulohitaŋ taŋ ṭhānaŋ sampattasampattaŋ puttasinehena paṇḍaraŋ hoti. Tasmā evam āha. *Vaṅkakan* ti dārakānaŋ kīḷanakaŋ khuddakanaṅgalaŋ. *Ghaṭikā* vuccati dīghadaṇḍakena rassadaṇḍakapaharaṇakīḷā. *Mokkhacikan* ti samparivattikakīḷā. Ākāse daṇḍakaŋ gahetvā bhūmiyaŋ vā sīsaŋ ṭhapetvā heṭṭhupariyabhāvena

---

[1] B. vutto. [2] B. sa yāti. [3] B. S. *add* vā.

parivattanakīḷan ti vuttaŋ hoti. *Ciṅgulakaŋ* vuccati tālapaṇṇâdīhi kataŋ vātappahārena paribbhamanacakkaŋ. *Pattâḷhakaŋ* vuccati paṇṇanāḷikā. Tāya vālikâdīni minantā kīḷanti. *Rathakan* ti khuddakarathaŋ. *Dhanukam* pi khuddakadhanum eva.

22. [266[23]] *Sārajjatī* ti rāgaŋ uppādeti. *Byāpajjatī* ti byapādaŋ uppādeti. *Anupaṭṭhitakāyasatī* ti kāye sati kāyasati; taŋ anupaṭṭhapetvā ti attho. *Parittacetaso* ti akusalacitto. *Yatth' assa te pāpakā* ti yassaŋ phalasamāpattiyaŋ ete nirujjhanti, taŋ na jānāti. Nâdhigacchatī ti attho. *Anurodha-virodhan* ti rāgañ c' eva dosañ ca. *Abhinandatī* ti taṇhāvasena abhinandati. Taṇhāvasen' eva, aho sukhan ti ādīni vadanto *abhivadati. Ajjhosāya tiṭṭhatī* ti taṇhājjhosānena gilitvā pariniṭṭhapetvā gaṇhāti. Sukhaŋ vā[1] adukkhamasukhaŋ vā abhinandatu, dukkhaŋ kathaŋ abhinandatī ti? Ahaŋ dukkhito, mama dukkhan ti gaṇhanto abhinandati nāma. *Uppajjati nandī* ti taṇhā uppajjati. *Tad upādānan* ti sā va taṇhā gahaṇatthena upādānaŋ nāma. *Tass' upādānapaccayā bhavo—pe—samudayo hotī* ti idam pi[2], Bhagavatā puna ekavāraŋ dvisandhi tisaṅkhepaŋ paccayâkāravaṭṭaŋ dassitaŋ.

23. [267[13]] Idāni vivaṭṭaŋ dassetuŋ, *idha, bhikkhave, Tathāgato loke uppajjatī* ti ādim āha. Tattha *appamāṇacetaso* ti appamāṇaŋ lokuttaraŋ ceto assā ti appamāṇacetaso. Maggacittasamaṅgī ti attho. *Imaŋ kho me tumhe bhikkhave, saṅkhittena taṇhāsaṅkhayavimuttiŋ dhārethā* ti bhikkhave, imaŋ saṅkhittena desitaŋ mayhaŋ taṇhāsaṅkhayavimuttidesanaŋ tumhe niccakālaŋ dhāreyyātha, mā pamusseyyātha.[3] Desanā hi ettha vimuttipaṭilābhahetuto vimuttī ti vuttā.

24. [271[1]] Mahātaṇhājāla - taṇhāsaṅghāṭa - paṭimukkan ti taṇhā va saŋsibbanaṭṭhena *mahātaṇhājālaŋ*, saṅghaṭitaṭṭhena *saṅghāṭan* ti vuccati; iti imasmiŋ mahātaṇhājāla-taṇhāsaṅghāṭe ca imaŋ Sātiŋ bhikkhuŋ Kevaṭṭaputtaŋ paṭimukkaŋ dhāretha. Anupaviṭṭho, antogadho ti naŋ dhāreyyāthā ti attho. Sesaŋ sabbattha uttānattham evā ti.

Mahā-Taṇhāsaṅkhayasuttaŋ aṭṭhamaŋ.

[1] B. S. tāva. [2] B. S. hi. [3] B. pamajjeyyātha.

39.

[Mahā-Assapurasuttavaṇṇanā]

1. [271[6]] *Evam me sutan* ti Mahā-Assapuraŋ. Tattha *Aṅgesū* ti Aṅgā nāma jānapadino rājakumārā; tesaŋ nivāso eko pi janapado rūḷhisaddena Aṅgā ti vuccati; tasmiŋ Aṅgesu janapade. *Assapuraŋ nāma Aṅgānaŋ nigamo* ti Assapuran ti nagaranāmena laddhavohāro Aṅgānaŋ janapadassa eko nigamo. Taŋ gocaragāmaŋ katvā viharatī ti attho. *Bhagavā etad avocā* ti etaŋ *samaṇā samaṇā ti vo, bhikkhave, jano sañjānātī* ti ādivacanaŋ avoca.

2. Kasmā pana evaŋ avocā ti? Tasmiŋ kira nigame manussā saddhā pasannā Buddhamāmakā, Dhammamāmakā, Saṅghamāmakā, tadahupabbajita-sāmaṇeram pi vassasatikatherasadisaŋ katvā passanti[1]; pubbaṇhasamaye bhikkhusaṅghaŋ piṇḍāya pavisantaŋ disvā bījanaṅgalâdīni gahetvā khettaŋ gacchantā pi, pharasu-ādīni gahetvā araññaŋ pavisantā pi tāni upakaraṇāni nikkhipitvā bhikkhusaṅghassa nisīdanaṭṭhānaŋ āsanasālaŋ vā maṇḍapaŋ vā rukkhamūlaŋ vā sammajjitvā āsanāni paññāpetvā ādhārake[2] ca pānīyañ ca[3] paccupaṭṭhapetvā bhikkhusaṅghaŋ nisīdāpetvā yāgukhajjakâdīni datvā katabhattakiccaŋ bhikkhusaṅghaŋ uyyojetvā tato tāni upakaraṇāni ādāya khettaŋ vā araññaŋ vā gantvā attano kammāni karonti.

3. Kammantaṭṭhāne pi nesaŋ aññā kathā nāma n' atthi. Cattāro maggaṭṭhā, cattāro phalaṭṭhā ti aṭṭha puggalā Ariyasaṅgho nāma; te evarūpena sīlena, evarūpena ācārena, evarūpāya paṭipattiyā samannāgatā, lajjino, pesalā, uḷāraguṇā ti bhikkhusaṅghass' eva vaṇṇaŋ kathenti. Kammantato āgantvā bhuttasāyamāsā gharadvāresu nisinnā pi, sayanigharaŋ pavisitvā nisinnā pi bhikkhusaṅghass' eva vaṇṇaŋ kathenti. Bhagavā tesaŋ manussānaŋ nipaccakāraŋ disvā bhikkhusaṅghaŋ piṇḍapātâpacayaṇe niyojento evaŋ[4] avoca.

4. [271[13]] *Ye dhammā samaṇakaraṇā ca brāhmaṇakaraṇā cā* ti ye dhammā samādāya paripūritā samitapāpa-samaṇañ

---

[1] B. pasaŋsanti. [2] S. āvarake; B. arajapānīyaŋ.
[3] B. S. *omit.* [4] B. S. etad.

ca bāhitapāpa-brāhmaṇañ ca karontī ti attho. "Tīṇ' imāni, bhikkhave, samaṇassa samaṇakaraṇīyāni. Katamāni tīṇi? Adhisīlasikkhāsamādānaŋ, adhicittasikkhāsamādānaŋ, adhipaññāsikkhāsamādānan" ti (A. i. 229) ettha pana samaṇena kattabbadhammā vuttā. Te pi ca samaṇakaraṇā honti yeva. Idha pana hirottappâdivasena desanā vitthāritā.

5. [271[14]] *Evaŋ no ayaŋ amhākan* ti ettha no ti nipātamattaŋ. Evaŋ ayaŋ amhākan ti attho. *Mahapphalā mahânisaŋsā* ti ubhayam pi atthato ekam eva. *Avañjhā* ti amoghā. *Saphalā* ti ayaŋ tass' eva attho. Yassā hi phalaŋ n' atthi, sā vañjhā nāma hoti. *Sa-udrayā* ti savaḍḍhi. Idaŋ saphalatāya vevacanaŋ. *Evaŋ hi vo, bhikkhave, sikkhitabban* ti bhikkhave, evaŋ tumhehi sikkhitabbaŋ. Iti Bhagavā iminā ettakena ṭhānena hirottappâdīnaŋ dhammānaŋ vaṇṇaŋ kathesi.

6. Kasmā? Vacanapathapacchindanatthaŋ. Sace hi koci acirapabbajito bālabhikkhu evaŋ vadeyya: Bhagavā, hirottappâdidhamme samādāya vattathā ti vadati, ko nu kho tesaŋ samādāya vattane ānisaŋso ti? Tassa vacanapathapacchindanatthaŋ ayañ ca ayañ ca ānisaŋso, ime dhammā samādāya pūritā samitapāpasamaṇaŋ nāma bāhitapāpabrāhmaṇaŋ nāma karonti, catupaccayalābhaŋ uppādenti, paccayadāyakānaŋ mahapphalataŋ sampādenti, pabbajjaŋ avañjhaŋ saphalaŋ sa-udrayaŋ karontī ti vaṇṇaŋ abhāsi. Ayam ettha saṅkhepo. Vitthārena pana vaṇṇakathā Satipaṭṭhāne vuttanayen' eva veditabbā.

7. [271[22]] *Hirottappenā* ti "Yaŋ hiriyati hiriyitabbena, ottappati ottappitabbenā" ti (Dhs. 13) evaŋ vitthāritāya hiriyā c' eva ottappena ca. Api c' ettha ajjhattasamuṭṭhānā hiri; bahiddhāsamuṭṭhānaŋ ottappaŋ. Attâdhipateyyā hiri; lokâdhipateyyaŋ ottappaŋ. Lajjāsabhāvasaṇṭhitā[1] hiri; bhayasabhāvasaṇṭhitaŋ ottappaŋ. Vitthārakathā pan' ettha sabbâkārena Visuddhimagge vuttā.

8. Api ca ime dve dhammā lokaŋ pālanato lokapālakadhammā nāmā ti kathitā. Yath' āha: "dve 'me bhikkhave, sukkā dhammā lokaŋ pālenti. Katame dve? Hiri ca ottap-

---

[1] B. S. lajji°.

pañ ca. Ime kho, bhikkhave, dve sukkā dhammā lokaŋ pālenti. Ime ca kho, bhikkhave, dve sukkā dhammā lokaŋ na pāleyyuŋ, na yidha paññāyetha, mātā ti vā, mātucchā ti vā mātulānī ti vā, ācariyabhariyā ti vā, garūnaŋ dārā ti vā, sambhedaŋ loko agamissa, yathā ajeḷakā, kukkuṭasūkarā, soṇasigālā" ti (A. i. 51).

9. Ime yeva Jātake devadhammā ti kathitā. Yath' āha:

"Hiri-ottappasampannā sukkadhammasamāhitā
santo sappurisā loke devadhammā ti vuccare" ti
(Jā. i. 129).

Mahā-Cundattherassa pana kilesasallekhanaka-paṭipadā ti katvā dassitā. Yath' āha: "Pare ca ahirikā bhavissanti, mayam ettha hirimanā bhavissāmā ti sallekho karaṇīyo. Pare anottappī bhavissanti, mayam ettha ottappī bhavissāmā ti sallekho karaṇīyo" ti (M. i. 43).

10. Ime ca[1] Mahā-Kassapattherassa ovādupasampadā ti katvā dassitā. Vuttaŋ h' etaŋ: "Tasmātiha te, Kassapa, evaŋ sikkhitabbaŋ: tibbaŋ me hirottappaŋ paccupaṭṭhitaŋ bhavissati theresu navesu majjhimesū ti. Evaŋ hi te, Kassapa, sikkhitabban" ti (S. ii. 220). Idha pan' ete samaṇadhammā nāmā ti dassitā.

11. [271[23]] Yasmā pana na ettāvatā sāmaññattho matthakaŋ patto nāma hoti, tasmā apare pi samaṇakaraṇe dhamme dassetuŋ, *siyā kho pana, bhikkhave, tumhākan* ti ādim āha. Tattha *sāmaññattho* ti Saŋyuttake[2] tāva, "Katamañ ca, bhikkhave, sāmaññaŋ? Ayam eva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, seyyathîdaŋ, sammādiṭṭhi—pe—sammāsamādhi. Idaŋ vuccati, bhikkhave, sāmaññaŋ. Katamo ca, bhikkhave, sāmaññattho? Yo, bhikkhave, rāgakkhayo, dosakkhayo, mohakkhayo, ayaŋ vuccati, bhikkhave, sāmaññattho" ti (S. v. 25) maggo sāmaññan ti, phala-nibbānāni sāmaññattho ti vuttāni. Imasmiŋ pana ṭhāne maggam pi phalam pi ekato katvā sāmaññattho kathito ti veditabbo. *Ārocayāmī* ti kathemi. *Paṭivedayāmī* ti jānāpemi.

12. [271[30]] *Parisuddho no kāyasamācāro* ti ettha kāyasamācāro parisuddho, aparisuddho ti duvidho. Yo hi bhikkhu

---

[1] B. va. [2] B. sāmaññaŋ.

pāṇaŋ hanti, adinnaŋ ādiyati, micchā carati, tassa kāyasamācāro aparisuddho nāma. Ayaŋ pana kammapathavasen' eva vārito. Yo pana pāṇinā leḍḍunā vā daṇḍena vā satthena vā paraŋ heṭheti,[1] viheṭheti, tassa kāyasamācāro aparisuddho nāma. Ayam pi sikkhāpadakkhandhen'[2] eva paṭikkhitto. Imasmiŋ sutte ubhayam etaŋ akathetvā paramasallekho nāma kathito. Yo hi bhikkhu pānīyaghaṭe vā pānīyaŋ pivantānaŋ, patte vā bhattaŋ bhuñjantānaŋ kākānaŋ nivāraṇavasena hatthaŋ vā leḍḍuŋ vā daṇḍaŋ vā uggirati, tassa kāyasamācāro aparisuddho; viparīto parisuddho nāma.

13. [272¹] *Uttāno* ti uggato pākaṭo. *Vivaṭo* ti anāvaṭo acchanno. Ubhayenâpi parisuddhataŋ yeva dīpeti. *Na ca chiddavā* ti sadā ekasadiso, antarantare chiddarahito. *Saŋvuto* ti kilesānaŋ dvārapidahanena pihito; na vajjapaṭicchādanatthāya.

14. Vacīsamācāre pi yo bhikkhu musā vadati, pisuṇaŋ katheti, pharusaŋ bhāsati, samphaŋ palapati, tassa vacīsamācāro aparisuddho nāma. Ayaŋ pana kammapathavasen' eva vārito. Yo pana, gahapatikā ti vā, dāsā ti vā, pessā ti vā ādīhi khuŋsento vadati, tassa vacīsamācāro aparisuddho nāma. Ayam pi[3] sikkhāpadakkhandhen'[2] eva paṭikkhitto. Imasmiŋ sutte ubhayam etaŋ akathetvā paramasallekho nāma kathito. Yo hi bhikkhu daharena vā sāmaṇerena vā, kacci bhante, amhākaŋ upajjhāyaŋ passathā ti vutto, āvuso, sambahulā bhikkhuniyo ekasmiŋ padese vicariŋsu, upajjhāyo te vikkāyika-sākabhaṇḍikaŋ ukkhipitvā gato bhavissatī ti ādinā nayena hassâdhippāyo pi evarūpaŋ kathaŋ katheti, tassa vacīsamācāro aparisuddho; viparīto parisuddho nāma.

15. Manosamācāre, yo bhikkhu abhijjhālu byāpannacitto, micchādiṭṭhiko hoti, tassa manosamācāro aparisuddho nāma. Ayaŋ pana kammapathavasen' eva vārito. Yo pana upanikkhittaŋ jātarūpa-rajataŋ sādiyati, tassa manosamācāro aparisuddho nāma. Ayam pi sikkhāpadakkhandhen'[2] eva paṭikkhitto. Imasmiŋ sutte ubhayam etaŋ akathetvā paramasallekho nāma kathito. Yo[4] bhikkhu kāmavitakkaŋ vā

---

[1] B. poṭheti; S. potheti. [2] B. S. °bandhen'.
[3] B. S. pana. [4] B. *adds* pana.

byāpādavitakkaŋ vā vihiŋsāvitakkaŋ vā vitakketi, tassa manosamācāro aparisuddho; viparīto parisuddho.

16. Ājīvasmiŋ yo bhikkhu ājīvahetu vejjakammaŋ, pahiṇagamanaŋ, gaṇḍaphālanaŋ karoti, arumakkhanaŋ deti, telaŋ pacatī ti ekavisati-anesanāvasena jīvikaŋ kappeti; yo vā pana viññāpetvā bhuñjati, tassa ājīvo aparisuddho nāma. Ayam pana sikkhāpadakkhandhen'[1] eva paṭikkhitto. Imasmiŋ sutte etaŋ akathetvā paramasallekho nāma kathito. Yo hi bhikkhu sappi-navanīta-tela-madhu-phāṇitâdīni labhitvā, sve vā punadivase vā bhavissatī ti sannidhikārakaŋ paribhuñjati; yo vā pana nimbaṅkurâdīni disvā sāmaṇere vadati: āvuso, aṅkure[2] khadathā ti; sāmaṇerā, thero khāditukāmo ti kappiyaŋ katvā denti; dahare pana sāmaṇere vā, pānīyaŋ pivatha, āvuso ti vadati; thero pānīyaŋ pivitukāmo ti pānīyasaṅkhaŋ dhovitvā denti; tam pi paribhuñjantassa ājīvo aparisuddho nāma hoti; viparīto parisuddho nāma.

17. [273[22] *Mattaññū* ti pariyesana-paṭiggahaṇa-paribhogesu mattaññū, yuttaññū, pamāṇaññū. *Jāgariyam anuyuttā* ti rattindivaŋ cha koṭṭhāse katvā ekasmiŋ koṭṭhāse niddāya okāsaŋ datvā[3] pañca koṭṭhāse jāgariyamhi yuttapayuttā. *Sīhaseyyan* ti ettha kāmabhogiseyyā, petaseyyā, sīhaseyyā, Tathāgataseyyā ti catasso seyyā.

18. Tattha "Yebhuyyena, bhikkhave, kāmabhogī sattā vāmena passena sentī" ti (A. ii. 244) ayaŋ kāmabhogiseyyā. Tesu hi yebhuyyena dakkhiṇena passena sayāno nāma n' atthi. "Yebhuyyena, bhikkhave, petā uttānā sentī" ti (A. ii. 244) ayaŋ petaseyyā. Petā hi appamaŋsalohitattā aṭṭhisaṅghāṭaghaṭitā[4] ekena passena sayituŋ na sakkonti, uttānā va senti. "Yebhuyyena, bhikkhave, sīho migarājā naṅguṭṭhaŋ antarasatthimhi pakkhipitvā dakkhiṇena passena setī" ti (*cf.* A. ii. 245) ayaŋ sīhaseyyā.

19. Tejussadattā hi sīho migarājā dve purimapāde ekasmiŋ ṭhāne ṭhapetvā naṅguṭṭhaŋ antarasatthimhi pakkhipitvā purimapāda-pacchimapāda-naṅguṭṭhānaŋ ṭhitokāsaŋ sallakkhetvā dvinnaŋ purimapādānaŋ matthake sīsaŋ ṭhapetvā

---

[1] B. S. °bandhen'.
[2] C. aṅkuraŋ.
[3] B. S. katvā.
[4] B. S. °jaṭitā.

sayati. Divasam pi sayitvā pabujjhamāno na utrasanto pabujjhati. Sīsaŋ pana ukkhipitvā purimapādānaŋ[1] ṭhitokāsaŋ sallakkheti. Sace kiñci ṭhānaŋ vijahitvā ṭhitaŋ hoti, na yidaŋ tuyhaŋ jātiyā, na sūrabhāvassa ca anurūpan ti anattamano hutvā tatth' eva sayati; na gocarāya pakkamati. Avijahitvā ṭhite pana, tuyhaŋ jātiyā, sūrabhāvassa ca anurūpam idan ti haṭṭhatuṭṭho uṭṭhāya sīhavijambhitaŋ vijambhitvā kesarabhāraŋ vidhunitvā tikkhattuŋ sīhanādaŋ naditvā gocarāya pakkamati. Catutthajjhānaseyyā pana Tathāgataseyyā ti vuccati. Tāsu idha sīhaseyyā āgatā. Ayaŋ hi tejussadairiyāpathattā uttamaseyyā nāma.

20. [274[3]] *Pāde pādan* ti dakkhiṇapāde vāmapādaŋ. *Accādhāyā* ti ati-ādhāya; īsakaŋ atikkamma ṭhapetvā. Gopphakena hi gopphake jānunā vā jānumhi saṅghaṭṭiyamāne abhiṇhaŋ vedanā uppajjati, cittaŋ ekaggaŋ na hoti, seyyā aphāsukā hoti. Yathā pana na saṅghaṭṭeti, evaŋ atikkamma ṭhapite vedanā n' uppajjati, cittaŋ ekaggaŋ hoti, seyyā phāsu[2] hoti. Tasmā evam āha.

21. [274[35]] *Abhijjhaŋ loke* ti ādi Culla-Hatthipade vitthāritaŋ. Yā panâyaŋ, *seyyathā pi, bhikkhave* ti upamā vuttā, tattha *iṇaŋ ādāyā* ti vaḍḍhiyā dhanaŋ gahetvā. *Byantikareyyā* ti vigatantaŋ[3] kareyya. Yathā nesaŋ kākaṇikamatto pi pariyanto nâvasissati, evaŋ kareyya, sabbaso paṭiniyyāteyyā ti attho. *Tato nidānan* ti āṇaṇyanidānaŋ. So hi aṇano 'mhī ti āvajjanto balavapāmojjaŋ labhati,[4] balavasomanassaŋ adhigacchati. Tena vuttaŋ: *Labhetha pāmojjaŋ, adhigaccheyya somanassan* ti.

22. [275[16]] Visabhāgavedanuppattiyā kakaceneva catuiriyāpathaŋ chindanto ābādhetī ti ābādho; svāssa atthī ti *ābādhiko*. Taŋsamuṭṭhānena dukkhena dukkhito. Adhimattagilāno ti *bāḷhagilāno*. *Nacchādeyyā* ti adhimattabyādhiparetatāya na rucceyya. *Balamattā* ti balam eva. Balañ c' assa kāye na bhaveyyā ti attho. *Tato nidānan* ti ārogyanidānaŋ. Tassa hi, arogo 'mhī ti āvajjayato tad ubhayaŋ hoti. Tena vuttaŋ: *Labhetha pāmojjaŋ, adhigaccheyya somanassan* ti.

---

[1] C. S. °pādâdīnaŋ. [2] B. S. phāsukā.
[3] B. S. °tāni. [4] B. S. *omts.*

23. [275[27]] *Na c' assa kiñci bhogānaŋ vayo* ti kākaṇikamattam pi bhogānaŋ vayo na bhaveyya. *Tato nidānan* ti bandhanamokkhanidānaŋ. Sesaŋ vuttanayen' eva sabbapadesu yojetabbaŋ. *Anattâdhīno* ti na attani adhīno, attano ruciyā kiñci kātuŋ na labhati. *Parâdhīno* ti paresu adhīno, parass' eva ruciyā pavattati. *Na yena kāmaṅgamo* ti yena disābhāgen' assa kāmo hoti, icchā uppajjati gamanāya, tena gantuŋ na labhati. *Dāsavyā* ti dāsabhāvā *bhujisso* ti attano santako. *Tato nidānan* ti bhujissanidānaŋ. *Kantāraddhānamaggan* ti kantāraŋ addhānamaggaŋ. Nirudakaŋ dīghamaggan ti attho. *Tato nidānan* ti khemabhūminidānaŋ.[1]

24. [276[12]] *Ime pañca nīvaraṇe appahīne* ti ettha Bhagavā appahīnaŋ kāmacchandanīvaraṇaŋ iṇasadisaŋ sesāni rogâdisadisāni katvā dasseti. Tatrâyaŋ sadisatā: Yo hi paresaŋ iṇaŋ gahetvā vināseti, so tehi, iṇaŋ dehī ti vuccamāno pi pharusaŋ vuccamāno pi bajjhamāno pi kiñci paṭippharituŋ na sakkoti, sabbaŋ titikkhati. Titikkhakāraṇaŋ hi 'ssa taŋ iṇaŋ hoti. Evam eva yo yamhi kāmacchandena rajjati, taṇhāgaṇena taŋ vatthuŋ gaṇhāti, so tena pharusaŋ vuccamāno pi bajjhamāno pi pahariyamāno pi sabbaŋ titikkhati. Titikkhakāraṇaŋ hi 'ssa so kāmacchando hoti; gharasāmikehi vadhīyamānānaŋ itthīnaŋ viyā ti. Evaŋ iṇaŋ viya kāmacchando daṭṭhabbo.

25. Yathā pana pittarogâturo madhu-sakkharâdisu pi dinnesu pittarogâturatāya tesaŋ rasaŋ na vindati, tittakaŋ tittakan ti uggirati yeva. Evam eva byāpannacitto hitakāmehi ācariyupajjhāyehi appamattakam pi ovadiyamāno ovādaŋ na gaṇhāti, ativiya me tumhe upaddavethā ti ādīni vatvā vibbhamati. Pittâturatāya so puriso madhusakkharārasaŋ viya, kodhâturatāya jhānasukhâdibhedaŋ sāsanarasaŋ na vindatī ti. Evaŋ rogo viya byāpādo daṭṭhabbo.

26. Yathā pana nakkhattadivase bandhanâgāre baddho[2] puriso nakkhattassa n' eva ādiŋ, na majjhaŋ, na pariyosānaŋ passati. So dutiyadivase mutto, aho hīyo nakkhattaŋ manāpaŋ ahosi, aho naccaŋ, aho gitan ti ādīni sutvā pi paṭivacanaŋ na deti. Kiŋkāraṇā ? Nakkhattassa ananubhūtattā.

---

[1] B. S. khemanta°. [2] B. S. bandho.

Evam eva thīnamiddhâbhibhūto bhikkhu vicittanaye pi dhammasavane vattamāne n' eva tassa ādiŋ, na majjhaŋ, na pariyosānaŋ jānāti. So uṭṭhite[1] dhammasavane, aho dhammasavanaŋ, aho kāraṇaŋ, aho upamā ti dhammasavanassa vaṇṇaŋ bhaṇamānānaŋ sutvā pi paṭivacanaŋ na deti. Kiŋkāraṇā? Thīnamiddhavasena dhammakathāya ananubhūtattā ti. Evaŋ bandhanâgāraŋ viya thīnamiddhaŋ daṭṭhabbaŋ.

27. Yathā pana nakkhattaŋ kīḷanto pi dāso, idaŋ nāma accāyikaŋ karaṇīyaŋ atthi, sīghaŋ tattha gaccha, no ce gacchasi, hatthapādaŋ te chindāmi, kaṇṇanāsaŋ vā ti vutto sīghaŋ gacchati yeva, nakkhattassa ādi-majjha-pariyosānaŋ anubhavituŋ na labhati. Kasmā? Parâdhīnatāya. Evam eva Vinaye appakataññunā vivekatthāya araññaŋ paviṭṭhenâpi kismicid eva antamaso kappiya-maŋse pi akappiyasaññāya uppannāya vivekaŋ pahāya sīlaparisodhanatthaŋ Vinayadharassa santikaŋ gantabbaŋ hoti; vivekasukhaŋ anubhavituŋ na labhati. Kasmā? Uddhaccakukkuccâbhibhūtatāyā ti. Evaŋ dāsavyaŋ viya uddhaccakukkuccaŋ veditabbaŋ.

28. Yathā pana kantāraddhānamaggaŋ paṭipanno puriso corehi manussānaŋ viluttokāsaŋ, pahatokasañ ca disvā daṇḍakasaddena pi sakuṇasaddena pi, corā āgatā ti ussaṅkita-parisaṅkito hoti, gacchati pi, tiṭṭhati pi, nivattati pi. Gataṭṭhānato āgataṭṭhānam eva bahutaraŋ hoti. So kicchena kasirena khemantabhūmiŋ pāpuṇāti vā, na vā pāpuṇāti. Evam eva yassa aṭṭhasu ṭhānesu vicikicchā uppannā hoti, so, Buddho nu kho, na nu kho Buddho ti ādinā nayena vicikicchanto adhimuccitvā saddhāya gaṇhituŋ na sakkoti. Asakkonto maggaŋ vā phalaŋ vā na pāpuṇātī ti. Iti yathā kantāraddhānamagge corā atthi n' atthī ti punappunaŋ āsappanaparisappanaŋ, apariyogāhanaŋ, chambhitattaŋ cittassa uppādento khemappattiyā antarāyaŋ karoti, evaŋ vicikicchā pi, Buddho na Buddho ti ādinā nayena punappunaŋ āsappanaparisappanaŋ, apariyogāhanaŋ chambhitattaŋ cittassa uppādayamānā ariyabhūmippattiyā[2] antarāyaŋ karotī ti kantāraddhānamaggo viya daṭṭhabbā.

---

[1] B. S. upaṭṭhite.

[2] B. °bhūmikhemappattiyā; S. ariyamaggappattiyā.

29. [276[13]] Idāni *seyyathā pi, bhikkhave, ānaṇyan* ti ettha Bhagavā pahīnakāmacchandanīvaraṇaŋ ānaṇyasadisaŋ, sesāni ārogyâdisadisāni katvā dasseti. Tatrâyaŋ sadisatā: Yathā hi puriso iṇaŋ ādāya kammante payojetvā samiddhakammanto,[1] iṇaŋ nāma palibodhamūlan ti cintetvā savaḍḍhikaŋ iṇaŋ niyyādetvā paṇṇaŋ phālāpeyya. Ath' assa tato paṭṭhāya n' eva koci dūtaŋ peseti, na paṇṇaŋ, te[2] iṇasāmike disvā pi sace icchati, āsanā uṭṭhahati, no ce na uṭṭhahati. Kasmā? Tehi saddhiŋ nillepatāya, alaggatāya. Evam eva bhikkhu, ayaŋ kāmacchando nāma palibodhamūlan ti Satipaṭṭhāne vuttanayen' eva cha dhamme bhāvetvā kāmacchandanīvaraṇaŋ pajahati. Tass' evaŋ pahīnakāmacchandassa, yathā iṇamuttassa purisassa iṇasāmike disvā n' eva bhayaŋ, na chambhitattaŋ hoti, evam eva paravatthumhi n' eva saṅgo, na bandho[3] hoti. Dibbāni pi rūpāni passato kileso na samudācarati. Tasmā Bhagavā ānaṇyam iva kāmacchandapahānaŋ āha.

30. Yathā pana so pittarogâturo puriso bhesajjakiriyāya naŋ rogaŋ vupasametvā tato paṭṭhāya madhusakkharâdīnaŋ rasaŋ vindati. Evam eva bhikkhu, ayaŋ byāpādo nāma anatthakaraṇo ti cha dhamme bhāvetvā byāpādanīvaraṇaŋ pajahati. So evaŋ pahīnabyāpādo yathā pittarogamutto puriso madhusakkharâdīni madhurāni sampiyāyamāno paṭisevati, evam eva ācārapaṇṇatti-ādīni sikkhāpiyamāno sirasā sampaṭicchitvā sampiyāyamāno sikkhati. Tasmā Bhagavā ārogyam iva byāpādapahānaŋ āha.

31. Yathā so nakkhattadivase bandhanâgāraŋ pavesitapuriso aparasmiŋ nakkhattadivase, pubbe pi ahaŋ pamādadosena baddho taŋ nakkhattaŋ nânubhaviŋ, idāni appamatto bhavissāmī ti yathā 'ssa paccatthikā okāsaŋ na labhanti, evaŋ appamatto hutvā nakkhattaŋ anubhavitvā, aho nakkhattan ti udānaŋ udāneti. Evam eva bhikkhu, idaŋ thīnamiddhaŋ mahānatthakaran ti cha dhamme bhāvetvā thīnamiddhanīvaraṇaŋ pajahati. So evaŋ pahīnathīnamiddho, yathā bandhanā muttapuriso sattâham pi nakkhattassa ādi-

[1] B. *adds* idaŋ. [2] B. S. so.
[3] B. gedho.

majjha-pariyosānaŋ anubhavati, evam eva[1] dhammanak khattassa ādi-majjha-pariyosānaŋ anubhavanto saha paṭi-sambhidāhi arahattaŋ pāpuṇāti. Tasmā Bhagavā bandhanamokkham iva thīnamiddhapahānaŋ āha.

32. Yathā pana dāso kañcid eva mittaŋ upanissāya sāmikānaŋ dhanaŋ datvā attānaŋ bhujissaŋ katvā tato paṭṭhāya yaŋ icchati, taŋ kareyya. Evam eva bhikkhu, idaŋ uddhaccakukkuccaŋ nāma mahānatthakaran ti cha dhamme bhāvetvā uddhaccakukkuccaŋ pajahati. So evaŋ pahīna-uddhaccakukkucco, yathā bhujisso puriso yaŋ icchati taŋ karoti, na naŋ koci balakkārena tato nivatteti, evam eva bhikkhu yathāsukhaŋ nekkhammapaṭipadaŋ paṭipajjati, na naŋ uddhaccakukkuccaŋ balakkārena tato nivatteti. Tasmā Bhagavā bhujissaŋ viya uddhaccakukkuccapahānaŋ āha.

33. Yathā balavā puriso hatthasāraŋ gahetvā sajjâvudho saparivāro kantāraŋ paṭipajjeyya. Taŋ corā dūrato va disvā palāyeyyuŋ. So sotthinā taŋ kantāraŋ nittharitvā khemantaŋ patto haṭṭhatuṭṭho assa. Evam eva bhikkhu, ayaŋ vicikicchā nāma anatthakārikā ti cha dhamme bhāvetvā vicikicchaŋ pajahati. So evaŋ pahīnavicikiccho, yathā balavā sajjâvudho saparivāro puriso core disvā nibbhayo, core tiṇam pi[2] agaṇetvā sotthinā nikkhamitvā khemantabhūmiŋ pāpuṇāti, evam eva duccaritakantāraŋ nittharitvā paramakhemantabhūmiŋ amataŋ nibbānaŋ pāpuṇāti. Tasmā Bhagavā khemantabhūmiŋ viya vicikicchāpahānaŋ āha.

34. [276[20]] *Imam eva kāyan* ti imaŋ karajakāyaŋ. *Abhisandetī* ti temeti, sineheti, sabbattha pavattapītisukhaŋ karoti. *Parisandetī* ti samantato sandeti. *Paripūretī* ti vāyunā bhastaŋ viya pūreti. *Parippharatī* ti samantato phusati. *Sabbāvato kāyassā* ti assa bhikkhuno sabbakoṭṭhāsavato kāyassa[3] kiñci upādiṇṇaka-santatippavattiṭṭhāne chavimaŋsalohitânugataŋ aṇumattam pi ṭhānaŋ paṭhamajjhānasukhena aphuṭṭhaŋ nāma na hoti.

35. [276[23]] *Dakkho* ti cheko, paṭibalo nahāniyacuṇṇāni kātuñ c' eva yojetuñ ca sannetuñ ca. *Kaŋsathāle* ti yena

---

[1] B. *adds* bhikkhu. [2] B. viya.
[3] B. S. *add* yaŋ.

kenaci lohena katabhājane. Mattikabhājanaŋ pana thiraŋ na hoti, sannantassa[1] bhijjati; tasmā taŋ na dasseti. *Paripphosakaŋ paripphosakan* ti siñcitvā siñcitvā. *Sanneyyā* ti vāmahatthena kaŋsathālakaŋ gahetvā dakkhiṇahatthena pamāṇayuttaŋ udakaŋ siñcitvā siñcitvā parimaddanto piṇḍaŋ kareyya. *Snehânugatā* ti udakasinehena anugatā. *Snehaparetā* ti udakasinehena parigatā. *Santarabāhirā* ti saddhiŋ antopadesena ca bahipadesena ca. Sabbatthakam eva udakasnehena phuṭṭhā ti attho. *Na ca paggharaṇī* ti na bindubindu-udakaŋ paggharati. Sakkā hoti hatthena pi, dvīhi aṅgulīhi pi gahetuŋ, ovaṭṭikāyam pi kātun ti attho.

36. [276[37]] Dutiyajjhānasukha-upamāyaŋ *ubbhitodako* ti ubbhinna-udako. Na heṭṭhā ubbhijjitvā uggacchana-udako, anto yeva pana uppajjana-udako ti attho. *Āyamukhan* ti āgamanamaggo. *Devo* ti megho. *Kālena kālan* ti kāle kāle.[2] Anvaddhamāsaŋ vā anudasâhaŋ vā ti attho. *Dhāran* ti vuṭṭhiŋ. *Nânuppaveccheyyā* ti na paveseyya. Na vasseyyā ti attho. *Sītā vāridhārā ubbhijjitvā* ti sītaŋ vāri taŋ rahadaŋ[3] pūrayamānaŋ uppajjitvā.[4]

37. Heṭṭhā uggacchana-udakaŋ hi uggantvā bhijjantaŋ udakaŋ khobheti. Catuhi disāhi pavisana-udakaŋ purāṇapaṇṇa-tiṇakaṭṭha-daṇḍakâdīhi udakaŋ khobheti. Vuṭṭhiudakaŋ dhārānipāta-bubbuḷakehi udakaŋ khobheti. Sannisinnam eva pana hutvā iddhinimmitam iva uppajjamānaŋ udakaŋ imaŋ padesaŋ pharati, imaŋ padesaŋ na pharatī ti n' atthi. Tena aphuṭṭhokāso nāma na hoti. Tattha rahado viya karajakāyo. Udakaŋ viya dutiyajjhānasukhaŋ. Sesaŋ purimanayen' eva veditabbaŋ.

38. [277[20]] Tatiyajjhānasukha-upamāyaŋ uppalāni ettha santī ti *uppalinī*. Sesapadadvaye pi es' eva nayo. Ettha ca seta-ratta-nīlesu yaŋ kiñci[5] uppalam eva. Ūnakasatapattaŋ puṇḍarīkaŋ. Satapattaŋ padumaŋ. Pattaniyamaŋ vā vinā pi setaŋ padumaŋ, rattaŋ puṇḍarīkan ti ayam ettha vinicchayo. *Udakā 'nuggatānī* ti udakato na uggatāni. *Antonimugga-*

---

[1] B. sandentassa; S. sandantassa.

[2] C. S. *omit* kāle kāle.

[3] B. S. udakarahadaŋ.

[4] B. ubbhijjitvā.

[5] B. S. *add* uppalaŋ.

posīnī ti udakatalassa anto nimuggāni yeva hutvā pussanti[1] vaḍḍhantī ti attho. Sesaŋ purimanayen' eva veditabbaŋ.

39. [278^2] Catutthajjhānasukha-upamāyaŋ *parisuddhena cetasā pariyodātenā* ti ettha nirupakkilesaṭṭhena parisuddhaŋ; pabhassaraṭṭhena pariyodātaŋ veditabbaŋ. *Odātena vatthenā* ti idaŋ utupharaṇatthaŋ vuttaŋ. Kiliṭṭhavatthena hi utupharaṇaŋ na hoti; taŋ khaṇaŋ dhotaparisuddhena utupharaṇaŋ balavaŋ hoti.

40. Imissā hi upamāya vatthaŋ viya karajakāyo. Utupharaṇaŋ viya catutthajjhānasukhaŋ. Tasmā yathā sunahātassa purisassa parisuddhaŋ vatthaŋ sasīsaŋ pārupitvā nisinnassa sarīrato utu sabbam eva vatthaŋ pharati,[2] na koci vatthassa apphuṭokāso hoti, evaŋ catutthajjhānasukhena bhikkhuno karajakāyassa na koci okāso apphuṭo hotī ti evam ettha attho daṭṭhabbo. Catutthajjhānacittam eva vā pārutavatthaŋ viya. Taŋsamuṭṭhānarūpaŋ utupharaṇaŋ viya. Yathā hi katthaci odātavatthe kāyaŋ aphusante pi taŋsamuṭṭhānena utunā sabbatthakam eva kāyo phuṭṭho hoti, evaŋ catutthajjhānasamuṭṭhitena[3] sukhumarūpena sabbatthakam eva bhikkhuno kāyo[4] phuṭo hotī ti evam p' ettha attho daṭṭhabbo.

41. [278^21] Pubbenivāsañāṇa-upamāyaŋ taŋ divasaŋ katakiriyā pākaṭā hotī ti taŋ divasaŋ gatagāmattayam eva gahitaŋ. Tattha gāmattayaŋ gatapuriso viya pubbenivāsañāṇalābhī daṭṭhabbo. Tayo gāmā viya tayo bhavā daṭṭhabbā. Tassa purisassa tīsu gāmesu taŋ divasaŋ katakiriyāya āvibhāvo viya pubbenivāsāya cittaŋ abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno tīsu bhavesu katakiriyāyā āvibhāvo daṭṭhabbo.

42. [279^12] Dibbacakkhu-upamāyaŋ *dve agārā* ti dve gharā. *Sadvārā* ti sammukhadvārā. *Anucaṅkamante* ti aparâparaŋ caṅkamante. *Anuvicarante* ti ito c' ito ca vicarante; ito pana gehā nikkhamitvā etaŋ gehaŋ, etasmā vā nikkhamitvā imaŋ gehaŋ pavisanavasena daṭṭhabbā.

43. Tattha dve agārā sadvārā viya cutipaṭisandhiyo. Cak-

---

[1] B. pusīni vaḍḍhīni; S. phusanti. [2] C. carati.
[3] B. S. °samuṭṭhāpitena. [4] B. karajakāyo.

khumā puriso viya dibbacakkhuñāṇalābhī. Cakkhumato purisassa dvinnaŋ gehānaŋ antare ṭhatvā passato dve agāre pavisanaka-nikkhamanakapurisānaŋ pākaṭakālo viya dibbacakkhulābhino ālokaŋ vaḍḍhetvā olokentassa cavanaka-uppajjanakasattānaŋ pākaṭakālo. Kiŋ pana te ñāṇassa pākaṭā puggalassā ti? Ñāṇassa. Tassa pākaṭattā pana puggalassa pākaṭā yevā ti.

44. [279[33]] Āsavakkhayañāṇa-upamāyaŋ *pabbatasaṅkhepe* ti pabbatamatthake. *Anāvilo* ti nikkaddamo. Sippiyo ca sambukā ca *sippisambukaŋ*. Sakkharā ca kathalā ca *sakkharakaṭhalaŋ*. Macchānaŋ gumbaŋ, ghaṭā ti *macchagumbaŋ*. *Tiṭṭhantam pi carantam pī* ti ettha sakkharakaṭhalaŋ tiṭṭhati yeva; itarāni caranti pi tiṭṭhanti pi. Yathā pana antarantarā ṭhitāsu pi nisinnāsu pi nipajjamānāsu pi, etā gāvo carantī ti carantiyo upādāya itarā pi carantī ti vuccanti, evaŋ tiṭṭhantam eva sakkharakaṭhalaŋ upādāya itaram pi dvayan tiṭṭhantan ti vuttaŋ. Itarañ ca dvayaŋ carantaŋ upādāya sakkharakaṭhalam pi carantan ti vuttaŋ.

45. Tattha cakkhumato purisassa tīre ṭhatvā passato sippisambukâdīnaŋ vibhūtakālo viya āsavānaŋ khayāya cittaŋ nīharitvā nisinnassa bhikkhuno catunnaŋ saccānaŋ vibhūtakālo daṭṭhabbo.

46. [280[9]] Idāni sattah' ākārehi saliṅgato saguṇato khīṇâsavassa nāmaŋ gaṇhanto, *ayaŋ vuccati, bhikkhave, bhikkhu samaṇo iti pī* ti ādim āha. Tattha *evaŋ kho, bhikkhave, bhikkhu samaṇo hotī* ti ādisu, bhikkhave, evaŋ bhikkhu samitapāpattā samaṇo hoti, bāhitapāpattā *brāhmaṇo* hoti, nāhatakilesattā *nahātako* hoti—dhotakilesattā ti attho,—catumaggañāṇasaṅkhātehi vedehi akusalānaŋ dhammānaŋ gatattā *vedagū* hoti, viditattā ti attho. Ten' eva, *viditā 'ssa hontī* ti ādim āha. Kilesānaŋ sutattā *sottiyo* hoti. Nissutattā, apagatattā[1] ti attho. Kilesānaŋ ārakattā *ariyo* hoti. Durabhutattā ti attho. Sesaŋ sabbattha pākaṭam eva.

Mahā-Assapurasuttaŋ navamaŋ.

---

[1] B. āhatattā; S. āgatattā.

40.

[Cūḷa-Assapurasuttavaṇṇanā]

1. [281[1]] *Evam me sutan* ti Cūḷa-Assapurasuttaŋ. Desanākāraṇaŋ purimasadisam eva. *Samaṇasāmīcipaṭipadā* ti samaṇānaŋ anucchavikā, samaṇānaŋ anulomapaṭipadā. *Samaṇamalānan* ti ādisu ete dhammā uppajjamānā samaṇe maline karonti malaggahite, tasmā samaṇamalā ti vuccanti. Etehi samaṇā dussanti, padussanti, tasmā *samaṇadosā* ti vuccanti. Ete uppajjitvā samaṇe kasaṭe niroje karonti, milāpenti, tasmā *samaṇakasaṭā* ti vuccanti. *Āpāyikānaŋ ṭhānānan* ti apāye nibbattāpanakānaŋ kāraṇānaŋ. *Duggativedaniyānan* ti duggatiyaŋ vipākavedanāya paccayānaŋ.

2. [281[27]] *Matajaŋ nāmā* ti manussā tikhiṇaŋ ayaŋ arena[1] ghaŋsitvā taŋ ayacuṇṇaŋ maŋsena saddhiŋ madditvā koñcasakuṇe khādāpenti. Te uccāraŋ kātuŋ asakkontā maranti. No ce maranti, paharitvā mārenti. Atha nesaŋ kucchiŋ phāletvā antāni[2] udake dhovitvā cuṇṇakaŋ gahetvā maŋsena saddhiŋ madditvā puna khādāpentī ti evaŋ satta vāre khādāpetvā gahitena ayacuṇṇena āvudhaŋ karonti. Susikkhitā va naŋ ayakārā bahuŋ hatthakammamūlaŋ labhitvā karonti. Taŋ matasakuṇato jatattā matajan ti vuccati; atitikhiṇaŋ hoti. *Pītanisitan* ti udakapītañ c' eva silāya ca sunighaŋsitaŋ. *Saṅghāṭiyā* ti kosiyā. *Sampārutan* ti pariyonaddhaŋ. *Sampaliveṭhitan* ti samantato veṭhitaŋ.

3. [281[33]] *Rajojallikassā* ti rajojalladhārino. *Udakorohakassā* ti divasassa tikkhattuŋ udakaŋ orohantassa. *Rukkhamūlikassā* ti rukkhamūlavāsino. *Abbhokāsikassā* ti abbhokāsavāsino. *Ubbhaṭṭhakassā* ti uddhaŋ ṭhitakassa. *Pariyāyabhattikassā* ti māsavārena vā addhamāsavārena vā bhuñjantassa. Sabbam etaŋ bāhirasamayen' eva kathitaŋ. Imasmiŋ hi sāsane cīvaradharo bhikkhu saṅghāṭiko ti na vuccati. Rajojalladhāraṇâdi-vatāni ca imasmiŋ sāsane n' atthi yeva. Buddhavacanassa Buddhavacanam eva nāman, na mantā ti. Rukkhamūliko, abbhokāsiko ti ettakaŋ yeva pana labbhati. Tam pi bāhirasamayen' eva kathitaŋ.

---

[1] B. S. ayena. [2] S. tāni; B. naŋ.

4. [282[14]] *Jātam eva nan* ti, jātadivase jātamattaŋ yeva naŋ. *Saṅghāṭikaŋ kareyyun* ti saṅghāṭikavatthaŋ nivāsetvā ca pārupitvā ca saṅghāṭikaŋ kareyyuŋ. Esa nayo sabbattha.

5. [283[19]] *Visuddham attānaŋ samanupassatī* ti attānaŋ visuddhan ti passati. Visuddho ti pana na tāva vattabbo. *Pāmujjaŋ jāyatī* ti tuṭṭhâkāro jāyati. Pamuditassa pītī ti tuṭṭhassa sakalasarīraŋ khobhayamānā pīti jāyati. *Pītimanassa kāyo* ti pītisampayuttassa puggalassa nāmakāyo. *Passambhatī* ti vigatadaratho hoti. *Sukhaŋ vedetī* ti kāyikam pi cetasikam pi sukhaŋ vediyati. *Cittaŋ samādhiyatī* ti iminā nekkhammasukhena sukhitassa cittaŋ samādhiyati, appanāpattaŋ viya hoti.

6. [283[25]] *So mettāsahagatena cetasā* ti heṭṭhā kilesavasena āraddhā desanā pabbate vaṭṭhavuṭṭhi viya nadiŋ, yathânusandhinā brahmavihārabhāvanaŋ otiṇṇā. Tattha yaŋ vattabbaŋ siyā, taŋ sabbaŋ Visuddhimagge vuttam eva. *Seyyathā pi, bhikkhave, pokkharaṇī* ti Mahā-Sīhanādasutte pokkharaṇiyā maggo upamito, idha sāsanaŋ upamitan ti veditabbaŋ. *Asāvānaŋ khayā samaṇo hotī* ti sabbakilesānaŋ samitattā paramatthasamaṇo hoti. Sesaŋ sabbattha uttānam evā ti.

Cūḷa-Assapurasuttaŋ dasamaŋ.

Niṭṭhito catuttho vaggo.

41.

[Sāleyyakasuttavaṇṇanā]

1. [285[1]] *Evam me sutan* ti Sāleyyakasuttaŋ. Tattha *Kosalesū* ti Kosalā nāma jānapadino[1] rājakumārā; tesaŋ nivāso eko pi janapado rūḷhisaddena Kosalā ti vuccati; tasmiŋ Kosalesu janapade. Porāṇā pan' āhu: Yasmā pubbe Mahāpanādaŋ rājakumāraŋ nānā nāṭakāni disvā sitamattam pi akarontaŋ sutvā rājā āha: Yo mama puttaŋ hasāpeti, sabbâlaṅkārena naŋ alaṅkaromī ti. Tato naṅgalāni pi chaḍḍetvā mahājanakāyo sannipati. Te manussā atirekāni satta vassāni nānākīḷikāyo dassetvā taŋ hasāpetuŋ na sakkhiŋsu.

---

[1] C. jānapadikā.

Tato Sakko devanāṭakaŋ pesesi. So dibbanāṭakaŋ dassetvā hasāpesi. Atha te manussā attano attano vasanokāsâbhimukhā pakkamiŋsu. Te paṭipathe mittasuhajjâdayo disvā paṭisanthāraŋ karontā, kacci kusalan[1] ti āhaŋsu. Tasmā taŋ kusalaŋ kusalan ti vacanaŋ upādāya so padeso Kosalo ti vuccatī ti.

2. [285[2]] *Cārikaŋ caramāno* ti aturitacārikaŋ caramāno. *Mahatā bhikkhusaṅghena saddhin* ti sataŋ vā sahassaŋ vā satasahassaŋ vā ti evaŋ aparicchinnena mahābhikkhusaṅghena saddhiŋ. *Brāhmaṇagāmo* ti brāhmaṇānaŋ samosaraṇagāmo pi brāhmaṇagāmo ti vuccati; brāhmaṇānaŋ bhogagāmo[2] pi. Idha samosaraṇagāmo adhippeto. *Tad avasarī* ti taŋ avasari. Sampatto ti attho. Vihāro pan' ettha aniyamito. Tasmā tassa avidure Buddhānaŋ anucchaviko eko vanasaṇḍo bhavissati, Satthā taŋ vanasaṇḍaŋ gato ti veditabbo.

3. [285[3]] *Assosun* ti suṇiŋsu, upalabhiŋsu, sotadvārasampatta-vacananigghosânusārena jāniŋsu. *Kho* ti avadhāraṇatthe, padapūraṇamatte vā nipāto. Tattha avadhāraṇatthena assosuŋ yeva, na tesaŋ koci savanantarāyo ahosī ti ayam attho veditabbo; padapūraṇena byañjanasiliṭṭhatāmattam eva.

4. [285[4]] Idāni yam atthaŋ assosuŋ, taŋ pakāsetuŋ, *samaṇo khalu bho Gotamo* ti ādi vuttaŋ. Tattha samitapāpattā *samaṇo* ti veditabbo. *Khalū* ti anussavatthe nipāto. *Bho* ti tesaŋ aññamaññaŋ ālapanamattaŋ. *Gotamo* ti Bhagavato gottavasena paridīpanaŋ. Tasmā samaṇo khalu bho Gotamo ti ettha, samaṇo kira bho Gotamagotto ti evam attho daṭṭhabbo. *Sakyaputto* ti idaŋ pana Bhagavato uccākulaparidīpanaŋ. *Sakyakulā pabbajito* ti saddhāpabbajitabhāvadīpanaŋ. Kenaci pārijuññena anabhibhūto, aparikkhīnaŋ yeva taŋ kulaŋ pahāya saddhāpabbajito ti vuttaŋ hoti. Tato paraŋ vuttattham eva.

5. [285[7]] *Taŋ kho panā* ti itthambhūtakhyānatthe upayogavacanaŋ. Tassa kho pana bhoto Gotamassā ti attho. *Kalyā-*

---

[1] B. kacci bho kusalaŋ, kacci bho kusalan.

[2] B. bhoja°.

ṇo ti kalyāṇaguṇasamannāgato. Seṭṭho ti vuttaŋ hoti. *Kittisaddo* ti kitti yeva, thutighoso vā. *Abbhuggato* ti sadevakaŋ lokaŋ ajjhottharitvā uggato. Kin ti? *Iti pi so Bhagavā*—pe—*Buddho Bhagavā* ti. Tatrâyaŋ padasambandho: So Bhagavā iti pi arahaŋ, iti pi Sammāsambuddho—pe—iti pi Bhagavā ti. Iminā iminā ca kāraṇenā ti vuttaŋ hoti.

6. Tattha ārakattā, arīnaŋ arānañ ca hatattā, paccayâdīnaŋ arahattā, pāpakaraṇe rahâbhāvā ti imehi tāva kāraṇehi so Bhagavā *arahan* ti veditabbo" ti (Visu. i. 198) ādinā nayena mātikaŋ nikkhipitvā sabbān' eva etāni padāni Visuddhimagge Buddhânussatiniddese vitthāritānī ti tato tesaŋ vitthāro gahetabbo.

7. [285[16]] *Sādhu kho panā* ti sundaraŋ kho pana. Atthâvahaŋ sukhāvahan ti vuttaŋ hoti. *Tathārūpānaŋ arahatan* ti yathārūpo so bhavaŋ Gotamo, evarūpānaŋ anekehi pi kappakoṭi-satasahassehi dullabhadassanānaŋ byāmappabhāparikkhittehi asīti-anubyañjanaratana-paṭimaṇḍitehi dvattiŋsamahāpurisalakkhaṇavarehi[1] samākiṇṇa-manoramasarīrānaŋ atappakadassanānaŋ atimadhuradhammanigghosānaŋ, yathābhūtaguṇâdhigamena loke arahanto ti laddhasaddānaŋ arahataŋ. *Dassanaŋ hotī* ti pasādasommāni akkhīni ummiletvā dassanamattam pi sādhu hoti; sace pana aṭṭhaṅgasamannāgatena brahmassarena dhammaŋ desentassa ekapadam pi sotuŋ labhissāma, sādhutaraŋ yeva bhavissatī ti evaŋ ajjhāsayaŋ katvā.

8. [285[17]] *Yena Bhagavā ten' upasaṅkamiŋsū* ti sabbakiccāni pahāya tuṭṭhamānasā āgamiŋsu. *Etad avocun* ti, duvidhā hi pucchā: agāriyapucchā,[2] anagāriyapucchā[3] ca. Tattha "kiŋ, bhante, kusalaŋ, kiŋ akusalan" ti iminā nayena agāriyapucchā[2] āgatā. "Ime nu kho bhante, pañcupādānakkhandhā" ti (S. iii. 100) iminā nayena anagāriyapucchā.[3] Ime pana attano anurūpaŋ agāriyapucchaŋ[2] pucchantā, etaŋ, *ko nu kho bho Gotama, hetu, ko paccayo* ti ādivacanaŋ avocuŋ.

9. [285[31]] Tesaŋ Bhagavā yathā na sakkonti sallakkhetuŋ,

---

[1] S. °vaṇṇehi.
[2] B. S. agārika°.
[3] B. S. anagārika°.

evaŋ saṅkhitten' eva tāva pañhaŋ vissajjento, *adhammacariyā-visamacariyāhetu kho, gahapatayo* ti ādim āha. Kasmā pana Bhagavā yathā na sallakkhenti evaŋ vissajjesī ti? Paṇḍitamānikā hi te. Ādito va mātikaŋ ṭhapetvā yathā sallakkhenti evaŋ atthe vitthārite, desanaŋ uttānikā ti maññantā avajānanti; mayam pi kathentā evam eva katheyyāmā ti vattāro bhavanti. Tena nesaŋ Bhagavā yathā na sakkonti sallakkhetuŋ evaŋ saṅkhitten' eva tāva pañhaŋ vissajjesi.

10. [286[6]] Tato sallakkhetuŋ asakkontehi vitthāradesanaŋ yācito vitthārena desetuŋ, *tena hi gahapatayo* ti ādim āha. Tattha *tena hī* ti kāraṇatthe nipāto. Yasmā maŋ tumhe yācatha, tasmā ti attho. *Tividhan* ti tīhi koṭṭhāsehi. *Kāyenā* ti kāyadvārena. *Adhammacariyā-visamacariyā* ti adhammacariyasaṅkhatā visamacariyā. Ayaŋ pan' ettha padattho: Adhammassa cariyā adhammacariyā. Adhammakāraṇan ti attho. Visamaŋ cariyā, visamassa vā kammassa cariyā ti visamacariyā. Adhammacariyā ca sā visamacariyā cā ti adhammacariyā-visamacariyā. Eten' upāyena sabbesu kaṇhasukkapadesu attho veditabbo.

11. [286[15]] *Luddo* ti kakkhaḷo, dāruṇo, sāhasiko. *Lohitapāṇī* ti paraŋ jīvitā voropentassa pāṇi lohitena lippanti, sace pi na lippanti, tathāvidho lohitapāṇi tv' eva vuccati. *Hatapahate niviṭṭho* ti hate ca parassa pahāradāne, pahate ca paramāraṇe niviṭṭho. *Adayâpanno* ti nikkaruṇataŋ āpanno.

12. [286[16]] *Yaŋ taŋ parassā* ti yaŋ taŋ parassa santakaŋ. *Paravittûpakaraṇan* ti ṭass' eva parassa vittûpakaraṇaŋ tuṭṭhijananaŋ parikkhārabhaṇḍakaŋ. *Gāmagataŋ vā* ti antogāme vā ṭhapitaŋ. *Araññagataŋ vā* ti arañīe[1] rukkhagga-pabbatamatthakâdisu[2] ṭhapitaŋ. *Adinnan* ti tehi parehi kāyena vā vācāya vā adinnaŋ. *Theyyasaṅkhātan* ti ettha theno ti coro, thenassa bhāvo theyyaŋ. Avaharaṇacittass' etaŋ adhivacanaŋ. Saṅkhā[3] *saṅkhātan* ti atthato ekaŋ[4]; koṭṭhāsass' etaŋ adhivacanaŋ, "Saññānidānā hi papañcasaṅkhā" ti (Sn. 874) ādisu viya. Theyyañ ca taŋ saṅkhātañ câti theyyasaṅkhātaŋ. Theyyacittasaṅkhāto eko cittakoṭṭhāso ti

---

[1] S. *adds* vā. [2] B. S. *add* vā.
[3] C. S. *omit*. [4] C. S. ekakoṭṭhāsass'.

attho. Kāraṇatthe c' etaŋ paccattavacanaŋ; tasmā theyyasaṅkhātenā ti atthato daṭṭhabbaŋ.

13. [286[19]] *Māturakkhitā* ti yaŋ pitari naṭṭhe vā mate vā ghāsacchādanâdīhi paṭijaggamānā,[1] vayappattaŋ kulaghare dassāmī ti mātā rakkhati, ayaŋ māturakkhitā nāma. Eten' upāyena piturakkhitâdayo pi veditabbā. Sabhāgakulāni pana kucchigatesu pi gabbhesu katikaŋ karonti: sace mayhaŋ putto hoti, tuyhaŋ dhītā aññattha gantuŋ na labhissati, mayhaŋ puttass' eva hotū ti. Evaŋ gabbhe pi pariggahitā sassāmikā nāma. Yo itthannāmaŋ itthiŋ gacchati, tassa ettako daṇḍo ti evaŋ gāmaŋ[2] vā gehaŋ vā vīthiŋ vā uddissà ṭhapitadaṇḍā pana[3] saparidaṇḍā nāma.

14. [286[21]] *Antamaso mālāguṇaparikkhittā pī* ti yā sabbantimena paricchedena, esā me bhariyā bhavissatī ti saññāya tassā upari kenaci mālāguṇaŋ khipantena mālāguṇamattenâpi parikkhittā hoti. *Tathārūpāsu cārittaŋ āpajjitā hotī* ti evarūpāsu itthīsu Sammādiṭṭhisutte vutta-micchācāralakkhaṇavasena vitikkamaŋ kattā hoti.

15. [286[25]] *Sabhāgato*[4] ti sabhāyaŋ ṭhito. *Parisaggato* ti gāmaparisāya ṭhito. *Ñātimajjhagato* ti dāyādānaŋ majjhe ṭhito. *Pūgamajjhagato* ti seṇīnaŋ majjhe ṭhito. *Rājakulamajjhagato* ti rājakulassa majjhe mahāvinicchaye ṭhito. *Abhinīto* ti pucchanatthāya nīto. *Sakkhipuṭṭho* ti sakkhiŋ katvā pucchito. *Ehambho purisā* ti ālapanam etaŋ. *Attahetu vā parahetu vā* ti attano vā parassa vā hatthapādâdihetu vā dhanahetu vā. *Amisakiñcikkhahetu vā* ti ettha amisan ti lañco adhippeto. *Kiñcikkhan* ti yaŋ vā taŋ vā appamattakaŋ. Antamaso tittira-vaṭṭaka-sappipiṇḍa-navanītapiṇḍâdimattakassa pi lañcassa hetū ti attho. *Sampajānamusā bhāsitā hotī* ti jānanto yeva musāvādaŋ kattā hoti.

16. [286[32]] *Imesaŋ bhedāyā* ti yesaŋ *ito* ti vuttānaŋ santike sutaŋ hoti, tesaŋ bhedāya. *Amūsaŋ bhedāyā* ti yesaŋ *amutrā* ti vuttānaŋ santike sutaŋ hoti, tesaŋ bhedāya. *Iti samaggānaŋ vā bhettā* ti evaŋ samaggānaŋ vā dvinnaŋ sahāyakānaŋ

---

[1] B. paṭijaggiyamānaŋ.
[2] B. S. nāmaŋ. [3] B. sā.
[4] C. Sabhaggato; B. S. Sabhāggato.

bhedakaro.[1] *Bhinnānaŋ vā anuppadātā* ti, suṭṭhu kataŋ tayā taŋ pajahantena, katipâhen' eva te mahantaŋ anatthaŋ kareyyā ti evaŋ bhinnānaŋ puna asandhānāya anuppadātā. Upatthambhetā, kāraṇaŋ dassetā ti attho. Vaggo ārāmo, abhiratiṭṭhānam assā ti *vaggârāmo*. Vaggesu rato ti *vaggarato*. Vagge disvā vā sutvā vā nandatī ti *vaggaṇandī*. *Vaggakaraṇiŋ vācan* ti yā vācā samagge pi satte vagge karoti, bhindati, taŋ kalahakārakavācaŋ bhāsitā hoti.

17. [286[36]] *Aṇḍakā*[2] ti yathā sadosarukkhe aṇḍakāni[3] uṭṭhahanti, evaŋ sadosatāya khuŋsana-vambhanâdivacanehi aṇḍakajātā.[4] *Kakkasā* ti pūtikā. Sā yathā nāma pūtikarukkho kakkaso hoti, paggharitacuṇṇo, evaŋ kakkasā hoti, sotaŋ ghaŋsamānā viya pavisati. Tena vuttaŋ: kakkasā ti. *Parakaṭukā* ti paresaŋ kaṭukā, manopadosajananī.[5] *Parâbhisajjanī* ti kuṭilakaṇṭakasākhā viya mammesu vijjhitvā paresaŋ abhisajjanī, gantukāmānam pi gantuŋ adatvā lagganakārī. *Kodhasāmantā* ti kodhassa āsannā. *Asamādhisaŋvattanikā* ti appanāsamādhissa vā upacārasamādhissa vā asaŋvattanikā. Iti sabbān' ev' etāni sadosavācāya vevacanāni.

18. [287[2]] *Akālavādī* ti akālena vattā. *Abhūtavādī* ti yaŋ n' atthi, tassa vattā. *Anatthavādī* ti akāraṇanissitaŋ vattā. *Adhammavādī* ti asabhāvaŋ vattā. *Avinayavādī* ti na saŋvaravinayapaṭisaŋyuttassa vattā. *Anidhānavatiŋ vācan* ti hadayamañjūsāya nidhetuŋ ayuttaŋ vācaŋ bhāsitā hoti. *Akālenā* ti vattabbakālassa pubbe vā pacchā vā ayuttakāle vattā hoti. *Anapadesan* ti suttâpadesavirahitaŋ.

19. [287[4]] *Apariyantavatin* ti aparicchedaŋ. Suttaŋ vā jātakaŋ vā nikkhipitvā tassa[6] tassa upalabbhaŋ vā upamaŋ vā vatthuŋ vā āharitvā bāhirakathaŋ yeva katheti. Nikkhittaŋ nikkhittam eva hoti. Suttaŋ nu kho katheti, jātakaŋ nu kho, nâssa antaŋ vā koṭiŋ vā passāmā ti vattabbataŋ āpajjati. Yathā vaṭarukkhasākhānaŋ gatagataṭṭhāne parohā otaranti, otiṇṇotiṇṇaṭṭhāne sampajjitvā puna vaḍḍhanti

---

[1] B. bhedaŋ kattā. [2] B. Kaṇṭakā; S. Gaṇḍakā.
[3] B. kaṇṭakāni. [4] B. kaṇṭakā; S. gaṇḍakā.
[5] B. S. amanāpā dosajananī.
[6] B. S. *omit*.

yeva, evaŋ aḍḍhayojanam pi yojanam pi gacchanti yeva, gacchante gacchante pana mūlarukkho vinassati, paveṇijātakā va tiṭṭhanti, evam ayam pi nigrodhadhammakathiko nāma hoti; nikkhittaŋ nikkhittam eva katvā[1] passena pariharanto[1] gacchati. Yo pana bahum pi bhaṇanto, etadattham idaŋ vuttan ti āharitvā āharitvā jānāpetuŋ sakkoti, tassa kathetuŋ vaṭṭati. *Anatthasaŋhitan* ti na atthanissitaŋ.

20. [287⁸] *Abhijjhātā hotī* ti abhijjhāya oloketā hoti. *Aho vatā* ti patthanatthe nipāto. Abhijjhāya olokitamattakena c' ettha kammapathabhedo na hoti. Yadā pana, aho vat' idaŋ mama santakaŋ assa, ahaŋ ettha vasaŋ vatteyyan ti attano pariṇāmeti, tadā kammapathabhedo hoti. Ayam idha adhippeto.

21. [287⁹] *Byāpannacitto* ti vipannacitto, pūticitto. *Paduṭṭhamanasaṅkappo* ti dosena duṭṭhacittasaṅkappo. *Haññantū* ti ghātiyantu. *Vajjhantū* ti vadhaŋ pāpuṇantu. *Mā vā ahesun* ti kiñci pi mā ahesuŋ. Idhâpi kodhamattakena kammapathabhedo na hoti, haññantū ti ādicintanen' eva hoti. Tasmā evaŋ vuttaŋ.

22. [287¹²] *Micchādiṭṭhiko* ti akusaladassano. *Viparītadassano* ti vipallatthadassano. *N' atthi dinnan* ti dinnassa phalâbhāvaŋ sandhāya vadati. *Iṭṭhaŋ* vuccati mahāyāgo. *Hutan* ti pahenakasakkāro adhippeto. Tam pi ubhayaŋ phalâbhāvam eva sandhāya paṭikkhipati. *Sukaṭa-dukkaṭānan* ti sukata-dukkatānaŋ. Kusalâkusalānan ti attho. *Phalaŋ vipāko* ti yaŋ phalan ti vā vipāko ti vā vuccati taŋ n' atthī ti vadati. *N' atthi ayaŋ loko* ti paraloke ṭhitassa ayaŋ loko n' atthi. *N' atthi paro loko* ti idhaloke ṭhitassâpi paraloko n' atthi. Sabbe sattā tattha tatth' eva ucchijjantī ti dasseti. *N' atthi mātā, n' atthi pitā* ti tesu sammāpaṭipatti-micchāpaṭipattīnaŋ phalâbhāvavasena vadati. *N' atthi sattā opapātikā* ti cavitvā uppajjanakasattā nāma n' atthī ti vadati.

23. [287¹⁷] *Sayaŋ abhiññā sacchikatvā pavedentī* ti ye imañ ca lokaŋ parañ ca lokaŋ abhivisiṭṭhāya paññāya sayaŋ paccakkhaŋ katvā pavedenti, te n' atthi ti sabbaññu-Buddhānaŋ

---

[1] B. *adds* katipaye.

abhāvaŋ dīpeti. Ettāvatā dasavatthukā micchādiṭṭhi kathitā hoti. *Pāṇâtipātaŋ pahāyā* ti ādayo satta kammapathā Cūḷa-Hatthipade vitthāritā. Anabhijjhâdayo uttānatthā yeva.

24. [289[3]] *Sahavyataŋ upapajjeyyan* ti sahabhāvaŋ upagaccheyyaŋ. *Brahmakāyikānaŋ devānan* ti paṭhamajjhānabhūmidevānaŋ. *Ābhānaŋ devānan* ti Ābhā nāma visuŋ n' atthi, Parittâbha-Appamaṇâbha-Ābhassarānaŋ etaŋ adhivacanaŋ. *Parittâbhānan* ti ādi pana ekato agahetvā tesaŋ yeva bhedato gahaṇaŋ. *Subhānaŋ*, *Parittasubhānan* ti ādisu pi es' eva nayo. Iti Bhagavā āsavakkhayaŋ dassetvā arahattanikūṭena desanaŋ niṭṭhapesi.

25. Idha ṭhatvā pana devalokā samānetabbā. Tissannaŋ tāva jhānabhūmīnaŋ vasena nava Brahmalokā, pañca Suddhâvāsā catūhi āruppehi saddhiŋ navā ti aṭṭhārasa, Vehapphalehi saddhiŋ ekunavīsati. Te Asaññaŋ[1] pakkhipitvā vīsati Brahmalokā[2] honti. Evaŋ chahi kāmâvacarehi saddhiŋ chabbīsati devalokā nāma. Tesaŋ sabbesam pi Bhagavatā dasahi kusalakammapathehi nibbatti dassitā.

26. Tattha chasu kāmâvacaresu tiṇṇaŋ sucaritānaŋ vipāken' eva nibbatti hoti. Uparidevalokānaŋ pana ime kammapathā upanissayavasena kathitā. Dasa kusalakammapathā hi sīlaŋ. Sīlavato va kasiṇaparikammaŋ ijjhatī ti sīle patiṭṭhāya kasiṇaparikammaŋ katvā paṭhamajjhānaŋ nibbattetvā paṭhamajjhānabhūmiyaŋ nibbattati; dutiyâdīni bhāvetvā dutiyajjhānabhūmi-ādisu nibbattati. Rūpâvacarajjhānaŋ pādakaŋ katvā vipassanaŋ vaḍḍhetvā anāgāmiphale patiṭṭhito pañcasu Suddhâvāsesu nibbattati. Rūpâvacarajjhānaŋ pādakaŋ katvā arūpâvacarasamāpattiŋ nibbattetvā catusu āruppesu nibbattati. Rūpârūpajjhānaŋ pādakaŋ katvā vipassanaŋ vaḍḍhetvā arahattaŋ pāpuṇāti. Asaññabhavo pana bāhirakānaŋ tāpasaparibbājakānaŋ āciṇṇo ti na idha niddiṭṭho. Sesaŋ sabbattha uttānattham evā ti.

Sāleyyakasuttaŋ paṭhamaŋ.

---

[1] B. Asaññe. [2] C. Brahmāno

42.

[Verañjakasuttavaṇṇanā]

1. [290[12]] *Evaṃ me sutan* ti Verañjakasuttaŋ. Tattha *Verañjakā* ti Verañjavāsino. *Kenacid eva karaṇīyenā* ti kenacid eva aniyamitakiccena. Sesaŋ sabbaŋ purimasutte vuttanayen' eva veditabbaŋ. Kevalaŋ hi idha, *adhammacārī visamacārī* ti evaŋ puggalâdhiṭṭhānā desanā katā; purimasutte dhammâdhiṭṭhānā.[1] Ayaŋ viseso. Sesaŋ tādisam evā ti.

Verañjakasuttaŋ dutiyaŋ.

43.

[Mahā-Vedallasuttavaṇṇanā]

1. [292[1]] *Evaṃ me sutan* ti Mahā-Vedallasuttaŋ. Tattha *āyasmā* ti sagārava-sappatissavacanam etaŋ. *Mahā-Koṭṭhito* ti tassa therassa nāmaŋ. *Paṭisallānā vuṭṭhito* ti phalasamāpattito vuṭṭhito. *Duppañño duppañño* ti ettha paññāya dun[2] nāma n' atthi. Appañño, nippañño ti attho. *Kittāvatā nu kho* ti kāraṇaparicchedapucchā. Kittakena nu kho evaŋ vuccatī ti attho. Pucchā ca nām' esā adiṭṭhajotanā pucchā, diṭṭhasaŋsandanā pucchā, vimaticchedanā pucchā, anumatipucchā, kathetukamyatā pucchā ti pañcavidhā hoti.

2. Tāsaŋ idaŋ nānākaraṇaŋ: Katamā adiṭṭhajotanā pucchā? Pakatiyā lakkhaṇaŋ aññātaŋ hoti adiṭṭhaŋ atulitaŋ atīritaŋ avibhūtaŋ avibhāvitaŋ, tassa ñāṇāya dassanāya tulanāya tīraṇāya vibhūtatāya vibhāvanatthāya pañhaŋ pucchati, ayaŋ adiṭṭhajotanā pucchā. Katamā diṭṭhasaŋsandanā pucchā? Pakatiyā lakkhaṇaŋ ñātaŋ hoti diṭṭhaŋ tulitaŋ tīritaŋ vibhūtaŋ vibhāvitaŋ, tassa aññehi paṇḍitehi saddhiŋ saŋsandanatthāya pañhaŋ puccati, ayaŋ diṭṭhasaŋsandanā pucchā. Katamā vimaticchedanā pucchā? Pakatiyā saŋsayapakkhanno[3] hoti vimatipakkhanno,[3] dveḷhakajāto, evaŋ nu kho, na nu kho, kiŋ nu kho, kathaŋ nu kho ti, so vimatic-

[1] B. *adds* ti. [2] B. S. duṭṭhaŋ.
[3] B. °pakkhando.

chedanatthāya pañhaŋ pucchati, ayaŋ vimaticchedanā pucchā.

3. "Taŋ kiŋ maññatha, bhikkhave, rūpaŋ niccaŋ vā aniccaŋ vā ti? aniccaŋ, bhante" ti (M. i. 138) evarūpā pana anumatiŋ gahetvā dhammadesanākāle pucchā anumatipucchā nāma. "Cattāro 'me, bhikkhave, satipaṭṭhānā. Katame cattāro" ti (S. v. 173) evarūpā bhikkhusaṅghaŋ sayam eva pucchitvā sayam eva vissajjetukāmassa pucchā kathetukamyatā pucchā nāma. Tāsu idha diṭṭhasaŋsandanā pucchā adhippetā.

4. Thero hi attano divāṭṭhāne nisiditvā sayam eva pañhaŋ samuṭṭhāpetvā sayaŋ vinicchinanto idaŋ suttaŋ ādito paṭṭhāya matthakaŋ pāpesi. Ekacco hi pañhaŋ samuṭṭhāpetuŋ yeva sakkoti, na nicchetuŋ. Ekacco nicchetuŋ yeva sakkoti, na samuṭṭhāpetuŋ. Ekacco ubhayam pi na sakkoti. Ekacco ubhayam pi sakkoti. Tesu thero ubhayam pi sakkoti yeva. Kasmā? Mahāpaññatāya. Mahāpaññaŋ nissāya hi imasmiŋ sāsane Sāriputtatthero, Mahā-Kaccāyanatthero,[1] Puṇṇatthero, Kumāra-Kassapatthero, Ānandatthero, ayam eva āyasmā ti sambahulā therā visesaṭṭhānaŋ adhigatā.

5. Na hi sakkā yāya vā tāya vā appamattikāya paññāya samannāgatena bhikkhunā sāvakapāramīñāṇassa matthakaŋ pāpuṇituŋ, mahāpaññena pana sakkā ti mahāpaññatāya Sāriputtatthero taŋ ṭhānaŋ adhigato. Paññāya hi therena sadiso n' atthi. Ten' eva naŋ Bhagavā etadagge ṭhapesi: "Etadaggaŋ, bhikkhave, mama sāvakānaŋ bhikkhūnaŋ mahāpaññānaŋ yadidaŋ Sāriputto" ti (A. i. 23).

6. Tathā na sakkā yāya vā tāya vā appamattikāya paññāya samannāgatena bhikkhunā Bhagavatā saṅkhittena bhāsitassa sabbaññutañāṇena saddhiŋ saŋsandetvā samānetvā vitthārena atthaŋ vissajjetuŋ,[2] mahāpaññena pana sakkā ti mahāpaññatāya Mahā-Kaccānatthero tattha paṭibalo jāto. Ten' eva naŋ Bhagavā etadagge ṭhapesi: "Etadaggaŋ, bhikkhave, mama sāvakānaŋ bhikkhūnaŋ saṅkhittena bhāsitassa vitthārena atthaŋ vibhajantānaŋ yadidaŋ Mahā-Kaccāno" ti (A. i. 23).

---

[1] C. -Kaccāno. [2] B. vibhajjetuŋ; S. vibhajetuŋ.

7. Tathā na sakkā yāya vā taya vā appamattikāya paññāya samannāgatena bhikkhunā dhammakathaŋ kathentena dasa kathāvatthūni āharitvā[1] satta visuddhiyo vibhajantena dhammakathaŋ kathetuŋ, mahāpaññena pana sakkā ti mahāpaññatāya Puṇṇatthero catuparisamajjhe alaṅkatadhammâsane cittavījaniŋ gahetvā nisinno līlāyanto puṇṇacando viya dhammakathaŋ katheti. Ten' eva naŋ Bhagavā etadagge ṭhapesi: "Etadaggaŋ, bhikkhave, mama sāvakānaŋ bhikkhūnaŋ dhammakathikānaŋ yadidaŋ Puṇṇo Mantāṇiputto" ti (A. i. 23).

8. Tathā yāya vā tāya vā appamattikāya paññāya samannāgato pana bhikkhu dhammakathaŋ kathento ito vā etto vā anukkamitvā yaṭṭhikoṭiŋ gahetvā andho viya, ekapadikaŋ daṇḍakasetuŋ ārūḷho viya ca gacchati. Mahāpañño pana catuppadikam pi gāthaŋ nikkhipitvā upamā ca kāraṇāni ca osāretvā[2] tepiṭakaŋ Buddhavacanaŋ heṭṭhupariyaŋ karonto katheti. Mahāpaññatāya pana Kumāra-Kassapatthero catuppadikagātham pi nikkhipitvā upamā ca kāraṇāni ca āharitvā tehi saddhiŋ yojento jātassare pañcavaṇṇāni kusumāni phullāpento viya, Sinerumatthake vaṭṭisahassaŋ jālento viya tepiṭakaŋ Buddhavacanaŋ heṭṭhupariyaŋ karonto katheti. Ten' eva naŋ Bhagavā etadagge ṭhapesi: "Etadaggaŋ, bhikkhave, mama sāvakānaŋ bhikkhūnaŋ cittakathikānaŋ yadidaŋ Kumāra-Kassapo" ti (A. i. 24).

9. Tathā yāya vā tāya vā appamattikāya paññāya samannāgato bhikkhu catūhi māsehi catuppadikagāthaŋ gahetuŋ na sakkoti. Mahāpañño pana ekapade ṭhatvā padasatam pi padasahassam pi gaṇhati. Ānandatthero pana mahāpaññatāya ekapaduddhāre ṭhatvā sakiŋ yeva sutvā puna apucchanto saṭṭhiŋ padasahassāni pannarasa gāthāsahassāni valliyā pupphāni ākaḍḍhitvā gaṇhanto viya ekappahāren' eva gaṇhati. Gahitagahitaŋ pāsāṇe khatalekhā viya, suvaṇṇaghaṭe pakkhitta-sīhavasā viya ca gahitâkāren' eva tiṭṭhati. Ten' eva naŋ Bhagavā etadagge ṭhapesi: "Etadaggaŋ, bhikkhave, mama sāvakānaŋ bhikkhūnaŋ gatimantānaŋ yadidaŋ

---

[1] B. S. ārabhitvā. [2] B. S. āharitvā.

Ānando, satimantānaŋ, dhitimantānaŋ bahussutānaŋ, upaṭṭhākānaŋ yadidaŋ Ānando " ti (A. i. 24).

10. Na hi sakkā yāya vā tāya vā appamattikāya paññāya samannāgatena bhikkhunā catupaṭisambhidāppabhedassa matthakaŋ pāpuṇituŋ, mahāpaññena pana sakkā ti mahāpaññatāya Mahā-Koṭṭhitatthero adhigama-paripucchā-savanapubbayogānaŋ vasena anantanayussadaŋ paṭisambhidāppabhedaŋ patto. Ten' eva naŋ Bhagavā etadagge ṭhapesi: " Etadaggaŋ, bhikkhave, mama sāvakānaŋ bhikkhūnaŋ paṭisambhidāppattānaŋ yadidaŋ Mahā-Koṭṭhito " ti (A. i. 24).

11. Iti thero mahāpaññatāya pañhaŋ samuṭṭhāpetum pi nicchetum pī ti ubhayam pi sakkoti. So divāṭṭhāne nisīditvā sayam eva sabbapañhe samuṭṭhāpetvā sayaŋ vinicchanto idaŋ suttaŋ ādito paṭṭhāya matthakaŋ pāpetvā, sobhanā vata ayaŋ dhammadesanā, jeṭṭhabhātikena naŋ[1] Dhammasenāpatinā saddhiŋ saŋsandessāmi, tato ayaŋ dvinnam pi amhākaŋ ekamatiyā ekajjhāsayena ṭhapitā atigarukā bhavissati, pāsāṇacchattasadisā, caturoghanittharaṇatthikānaŋ titthe ṭhapitanāvā viya, saggagamanatthikānaŋ[2] sahassayuttaājaññaratho viya bahukārā bhavissatī ti diṭṭhasaŋsandanatthaŋ pañhaŋ pucchi. Tena vuttaŋ: tāsu idha diṭṭhasaŋsandanā pucchā adhippetā ti.

12. [292⁹] *Nappajānāti nappajānātī* ti ettha yasmā nappajānāti tasmā duppañño ti vuccatī ti ayam attho. Esa nayo sabbattha. *Idaŋ dukkhan ti nappajānātī* ti idaŋ dukkhaŋ ettakaŋ dukkhaŋ, ito uddhaŋ dukkhaŋ n' atthī ti dukkhasaccaŋ yathāva-sarasalakkhaṇato nappajānāti. *Ayaŋ dukkhasamudayo* ti ito dukkhaŋ samudeti, pavattetī ti dukkhappabhāvikā taṇhā samudayasaccan ti yathāva-sarasalakkhaṇato nappajānāti. *Ayaŋ dukkhanirodho* ti idaŋ dukkhañ ca dukkhasamudayo ca idaŋ nāma ṭhānaŋ patvā nirujjhantī ti ubhinnaŋ appavatti nibbānaŋ nirodhasaccan ti yathāvasarasalakkhaṇato nappajānāti. *Ayaŋ dukkhanirodhagāminī paṭipadā* ti ayaŋ paṭipadā dukkhanirodhaŋ gacchatī ti maggasaccaŋ yathāva-sarasalakkhaṇato nappajānāti.[3]

[1] S. *omits*. [2] B. magga°.
[3] B. S. °tī ti.

13. Anantaravāre pi iminā va nayena attho veditabbo. Saṅkhepato pan' ettha catusaccakammaṭṭhāniko puggalo kathito ti veditabbo. Ayaŋ hi ācariyasantike cattāri saccāni savanato uggaṇhāti. Ṭhapetvā taṇhaŋ, tebhūmakā dhammā dukkhasaccaŋ, taṇhā samudayasaccaŋ, ubhinnaŋ appavatti nibbānaŋ nirodhasaccaŋ, dukkhasaccaŋ parijānanto sanudayasaccaŋ pajahanto nirodhapāpano[1] maggo maggasaccan ti evaŋ uggahetvā abhinivisati.

14. Tattha purimāni dve saccāni vaṭṭaŋ; pacchimāni vivaṭṭaŋ. Vaṭṭe abhiniveso hoti, no vivaṭṭe.[2] Tasmā ayaŋ abhinivisamāno dukkhasacce abhinivisati. Dukkhàsaccaŋ nāmarūpâdayo pañcakkhandhā. Te abhinivisituŋ catudhātukammaṭṭhānavasena otaritvā cattāri mahābhūtāni catunnañ ca mahābhūtānaŋ upādāya rūpaŋ rūpan ti vavatthapeti; tadārammaṇā vedanā, saññā, saṅkharā viññāṇaŋ nāman ti. Evaŋ yamakatālakkhandhaŋ bhindanto viya dve dhammā nāmarūpan ti vavatthapeti.

15. Taŋ pan' etaŋ na ahetukaŋ, sahetukaŋ sappaccayaŋ; ko c' assa paccayo, avijjâdayo dhammā ti evaŋ paccayañ c' eva paccayuppannadhamme ca vavatthapetvā sabbe p' ime dhammā hutvā abhāvaṭṭhena aniccā ti aniccalakkhaṇaŋ āropeti. Tato udayavaya-patipīḷanâkārena dukkhā, avasavattanâkārena anattā ti tilakkhaṇaŋ āropetvā vipassanāpaṭipāṭiyā sammasanto lokuttaraŋ maggaŋ pāpuṇāti. Maggakkhaṇe cattāri saccāni ekapaṭivedhena paṭivijjhati, ekâbhisamayena abhisameti. Dukkhaŋ pariññāpaṭivedhena paṭivijjhati. Samudayaŋ pahānapaṭivedhena, nirodhaŋ sacchikiriyāpaṭivedhena, maggaŋ bhāvanāpaṭivedhena paṭivijjhati. Dukkhaŋ pariññābhisamayena abhisameti. Samudayaŋ pahānâbhisamayena, nirodhaŋ sacchikiriyâbhisamayena, maggaŋ bhāvanâbhisamayena abhisameti.

16. So tīṇi saccāni kiccato paṭivijjhati; nirodhaŋ ārammaṇato. Tasmiñ c' assa khaṇe, ahaŋ dukkhaŋ parijānāmi, samudayaŋ pajahāmi, nirodhaŋ sacchikaromi, maggaŋ bhāvemī ti ābhoga-samannāhāra-manasikāra-paccavekkhaṇā n' atthi. Etassa pana pariganhantassa pariganhantass' eva

[1] C. °pajānano. [2] S. *adds* ti.

maggo tīsu saccesu pariññâdikiccaŋ sādhento va nirodhaŋ ārammaṇato paṭivijjhati.

17. [292[23]] *Tasmā paññavā ti vuccatī* ti ettha heṭṭhimakoṭiyā sotâpanno, uparimakoṭiyā khīṇâsavo paññavā ti niddiṭṭho. Yo pana tepiṭakaŋ Buddhavacanaŋ pāḷito ca aṭṭhakathāto[1] ca anusandhito ca pubbâparato ca uggahetvā heṭṭhupariyaŋ karonto vicarati, anicca-dukkha-anattavasena pariggahamattam pi n' atthi, ayaŋ paññavā nāma duppañño nāmā ti? Viññāṇacarito nām' esa, paññavā ti na vattabbo. Atha yo tilakkhaṇaŋ āropetvā vipassanāpaṭipāṭiyā sammasanto ajja ajj' eva arahattan ti vicarati, ayaŋ paññavā nāma, na duppañño nāmā ti? Bhajāpiyamāno paññavāpakkhaŋ bhajati; sutte pana paṭivedho[2] va kathito.

18. [292[24]] *Viññāṇaŋ viññāṇan* ti idha kiŋ pucchati? Yena viññāṇena saṅkhāre sammasitvā esa paññavā nāma jāto, tad assa āgamanīyavipassanā-viññaṇa-kammakārakacittaŋ pucchāmī ti pucchati. *Sukhan ti pi vijānātī* ti sukhāvedanam pi vijānāti. Uparipadadvaye pi es' eva nayo. Iminā thero, "Sukhaŋ vedanaŋ vediyamāno sukhaŋ vedanaŋ vediyāmī ti pajānātī" ti (M. i. 51) ādinā nayena āgatavedanāvasena arūpakammaṭṭhānaŋ kathesi. Tass' attho Satipaṭṭhāne vuttanayen' eva veditabbo.

19. [292[29]] *Saŋsaṭṭhā* ti ekuppādâdilakkhaṇena saŋsaggena[3] saŋsaṭṭhā udāhu visaŋsatthā ti pucchati. Ettha ca thero, maggapaññā, vipassanāviññāṇañ cā ti ime dve lokiya-lokuttare dhamme missetvā bhummantaraŋ bhinditvā samayaŋ ajānanto viya pucchatī ti na veditabbo; maggapaññāya pana maggaviññāṇena, vipassanāpaññāya ca vipassanāviññāṇen' eva saddhiŋ saŋsaṭṭhabhāvaŋ pucchatī ti veditabbo.

20. [292[32]] Thero pi 'ssa tam ev' atthaŋ vissajjento, *ime dhammā saŋsaṭṭhā* ti ādim āha. Tattha *na ca labbhā imesaŋ dhammānan* ti imesaŋ lokiyamaggakkhaṇe pi lokuttaramaggakkhaṇe pi ekato uppannānaŋ dvinnaŋ dhammānaŋ. *Vinibbhujitvā vinibbhujitvā* ti visuŋ visuŋ katvā, vinivattetvā. Ārammaṇato vā vatthuto vā uppādato vā nirodhato vā

---

[1] B. atthato. [2] C. paṭibaddho.
[3] B. S. saŋyogaṭṭhena.

nānākaraṇaŋ dassetuŋ na sakkā ti attho. Tesaŋ tesaŋ pana dhammānaŋ visayo nāma atthi. Lokiyadhammaŋ patvā hi cittaŋ jeṭṭhakaŋ hoti pubbaṅgamaŋ; lokuttaraŋ patvā paññā.

21. Sammāsambuddho pi hi lokiyadhammaŋ pucchanto, bhikkhu, tvaŋ katamaŋ paññaŋ adhigato, kiŋ paṭhamamaggapaññaŋ, udāhu dutiya-tatiya-catutthamaggapaññan ti na evaŋ pucchati. Kimphasso tvaŋ bhikkhu, kiŋvedano, kiŋsañño, kiñcetano ti pi na pucchati. Cittavasena pana, "Kiñcitto tvaŋ, bhikkhū" ti (Vin. iii. 60 *passim*) pucchati. Kusalâkusalaŋ paññapento pi, "Manopubbaṅgamā dhammā manoseṭṭhā manomayā" ti (Dh. 1) ca, "Katame dhammā kusāla? Yasmiŋ samaye kāmâvacaraŋ kusalaŋ cittaŋ uppannaŋ hotī" ti (Dhs. 9) ca evaŋ cittavasen' eva paññāpeti. Lokuttaraŋ pucchanto pana, kimphasso tvaŋ, bhikkhu, kiŋvedano, kiŋsañño, kiñcetano ti na pucchati. Katamā[1] te, bhikkhu, paññā adhigatā, kiŋ paṭhamamaggapaññā, udāhu dutiya-tatiya-catutthamaggapaññā ti evaŋ paññāvasen' eva pucchati.

22. Indriya-Sanyutte pi[2] "Pañc' imāni, bhikkhave, indriyāni. Katamāni pañca? Saddhindriyaŋ, viriyindriyaŋ, satindriyaŋ, samādhindriyaŋ, paññindriyaŋ. Kattha ca, bhikkhave, saddhindriyaŋ daṭṭhabbaŋ? Catusu sotâpattiyaṅgesu, ettha saddhindriyaŋ daṭṭhabbaŋ. Kattha ca, bhikkhave, viriyindriyaŋ daṭṭhabbaŋ? Catusu sammappadhānesu, ettha viriyindriyaŋ daṭṭhabbaŋ. Kattha ca, bhikkhave, satindriyaŋ daṭṭhabbaŋ? Catusu satipaṭṭhānesu, ettha satindriyaŋ daṭṭhabbaŋ. Kattha ca, bhikkhave, samādhindriyaŋ daṭṭhabbaŋ? Catusu jhānesu, ettha samādhindriyaŋ daṭṭhabbaŋ. Kattha ca, bhikkhave, paññindriyaŋ daṭṭhabbaŋ? Catusu ariyasaccesu, ettha paññindriyaŋ daṭṭhabban" ti (S. v. 196) evaŋ savisayasmiŋ yeva lokiya-lokuttarā dhammā kathitā.

23. Yathā hi cattāro seṭṭhiputtā,. rājā ti rājapañcamesu sahāyesu nakkhattaŋ kīḷissāmā ti vīthiŋ otiṇṇesu ekassa seṭṭhiputtassa gehaŋ gatakāle itare cattāro tuṇhī nisīdanti, gehasāmiko va, imesaŋ khādanīyaŋ bhojanīyaŋ detha, gan-

---

[1] C. katarā. [2] B. hi.

dhamālâlaṅkārâdīni dethā ti gehe[1] vicāreti. Dutiyassa, tatiyassa, catutthassa gehaŋ gatakāle itare cattāro tuṇhī nisīdanti, gehasāmiko va, imesaŋ khādanīyaŋ bhojanīyaŋ detha, gandhamālâlaṅkārâdīni dethā ti gehe[1] vicāreti. Atha sabbapacchā rañño gehaŋ gatakāle, kiñ câpi rājā sabbattha issaro va, imasmiŋ pana kāle attano gehe yeva, imesaŋ khādanīyaŋ bhojanīyaŋ detha, gandhamālâlaṅkārâdīni dethā ti vicāreti.

24. Evam eva saddhāpañcamakesu indriyesu tesu sahāyesu ekato vīthiŋ otarantesu viya, ekârammaṇe uppajjamānesu pi yathā paṭhamassa gehe itare cattāro tuṇhī nisīdanti, gehasāmiko va vicāreti, evaŋ sotâpattiyaṅgāni patvā adhimokkhalakkhaṇaŋ saddhindriyam eva jeṭṭhakaŋ hoti pubbaṅgamaŋ. Sesāni tadanvayāni honti.

25. Yathā dutiyassa gehe itare cattāro tuṇhī nisīdanti, gehasāmiko va vicāreti, evaŋ sammappadhānāni patvā paggahalakkhaṇaŋ viriyindriyam eva jeṭṭhakaŋ hoti pubbaṅgamaŋ. Sesāni tadanvayāni honti. Yathā tatiyassa gehe itare cattāro tunhī nisīdanti, gehasāmiko va vicāreti, evaŋ satipaṭṭhānāni patvā upaṭṭhānalakkhaṇaŋ satindriyam eva jeṭṭhakaŋ hoti pubbaṅgamaŋ. Sesāni tadanvayāni honti. Yathā catutthassa gehe itare cattāro tuṇhī nisīdanti, gehasāmiko va vicāreti, evaŋ jhānavimokkhe patvā avikkhepalakkhaṇaŋ samādhindriyam eva jeṭṭhakaŋ hoti pubbaṅgamaŋ. Sesāni tadanvayāni honti.

26. Sabbapacchā rañño gehaŋ gatakāle pana yathā itare cattāro tunhī nisīdanti, rājā va gehe vicāreti, evam eva ariyasaccāni patvā pajānanalakkhaṇaŋ paññindriyam eva jeṭṭhakaŋ hoti pubbaṅgamaŋ. Sesāni tadanvayāni honti.

27. Iti paṭisambhidāppattānaŋ agge ṭhapito Mahā-Koṭṭhitatthero lokiyadhammaŋ pucchanto cittaŋ jeṭṭhakaŋ cittaŋ pubbaṅgamaŋ katvā pucchi; lokuttaradhammaŋ pucchanto paññaŋ jeṭṭhikaŋ paññaŋ pubbaṅgamaŋ katvā pucchi. Dhammasenāpati Sāriputtatthero pi tath' eva vissajjesī ti.

28. [292[34]] *Yaŋ h' āvuso pajānātī* ti yaŋ catusaccadhammaŋ idaŋ dukkhan ti ādinā nayena maggapaññā pajānāti. *Taŋ*

---

[1] B. S. *omit.*

vijānāti ti maggaviññaṇam pi tath' eva taŋ vijānāti. *Yaŋ vijānātī* ti yaŋ saṅkhāragataŋ aniccan ti ādinā nayena vipassanāviññāṇaŋ vijānāti. *Taŋ pajānātī* ti vipassanāpaññā pi tath' eva taŋ pajānāti. *Tasmā ime dhammā* ti tena kāraṇena ime dhammā. *Saŋsaṭṭhā* ti ekuppāda-ekanirodha-ekavatthuka-ekârammaṇatāya saŋsaṭṭhā.

29. [293[7]] *Paññā bhāvetabbā* ti idaŋ maggapaññaŋ sandhāya vuttaŋ. Taŋsampayuttaŋ pana viññāṇaŋ tāya saddhiŋ bhāvetabbam eva hoti. *Viññāṇaŋ pariññeyyan* ti idaŋ vipassanāviññaṇaŋ sandhāya vuttaŋ. Taŋsampayuttā pana paññā tena saddhiŋ parijānitabbā va hoti.

30. [293[9]] *Vedanā vedanā* ti idaŋ kasmā pucchati? Vedanālakkhaṇaŋ pucchissāmī ti pucchati. Evaŋ sante pi tebhūmakasammasanavāre[1] vedanā va adhippetā ti sallakkhetabbā. *Sukham pi vedetī* ti sukhaŋ ārammaṇaŋ vedeti, anubhavati. Parato padadvaye pi es' eva nayo. "Rūpañ ca h' idaŋ, Mahāli, ekantadukkhaŋ abhavissa dukkhaŋ dukkhânupatitaŋ dukkhâvakkantaŋ anavakkantaŋ sukhena, na yidaŋ sattā rūpasmiŋ sārajjeyyuŋ. Yasmā ca kho, Mahāli rūpaŋ sukhaŋ sukhânupatitaŋ sukhâvakkantaŋ anavakkantaŋ dukkhena, tasmā sattā rūpasmiŋ sārajjanti, sārāgā saŋyuñjanti, saŋyogā saŋkilissanti. . . . Vedanā ca h' idaŋ. . . . Saññā . . . Saṅkhārā . . . Viññāṇaŋ ca h' idaŋ, Mahāli, ekantadukkhaŋ abhavissa—pe—saŋkilissantī" ti (S. iii. 69) iminā pi Mahālisuttapariyāyena idha ārammaṇaŋ sukhaŋ dukkhaŋ adukkhamasukhan ti kathitaŋ.

31. Api ca purimaŋ sukhaŋ vedanaŋ ārammaṇaŋ katvā aparā sukhā vedanā vedeti. Purimaŋ dukkhaŋ vedanaŋ ārammaṇaŋ katvā aparā dukkhā vedanā vedeti. Purimaŋ adukkhamasukhaŋ vedanaŋ ārammaṇaŋ katvā aparā adukkhamasukhā vedanā vedetī ti evam ettha attho daṭṭhabbo. Vedanā yeva hi vedeti, na añño koci veditā nāma atthī ti vuttam etaŋ.

32. [293[13]] *Saññā saññā* ti idha kiŋ pucchati? Saññāya[2] lakkhaṇaŋ. Kiŋ sabbatthakasaññāyā ti? Saññāya lak-

[1] B. °cāravedanā; S. °vicāravedanā.

[2] B. Sabbasaññāya.

khaṇan ti pi, sabbatthakasaññāya lakkhaṇan ti pi ekam etaŋ. Evaŋ sante pi tebhūmakasammasanavārasaññā[1] va adhippetā ti sallakkhetabbā. *Nīlam pi sañjānātī* ti nīlapupphe vā vatthe vā parikammaŋ katvā upacāraŋ vā appanaŋ vā pāpento sañjānāti. Imasmiŋ hi atthe parikammasaññā pi upacārasaññā pi appanāsaññā pi vaṭṭati; nīle nīlan ti uppajjanasaññā pi vaṭṭati yeva. Pīṭakâdisu pi es' eva nayo.

33. [293¹⁹] *Yā c' āvuso, vedanā* ti ettha vedanā, saññā, viññāṇan ti imāni tīṇi gahetvā paññā kasmā na gahitā? Asabbasaṅgāhikattā. Paññāya hi gahitāya paññāsampayuttā vedanâdayo labbhanti; no vippayuttā. Taŋ pana agahetvā imesu gahitesu paññāsampayuttā ca vippayuttā ca antamaso dvepañcaviññāṇadhammā pi labbhanti. Yathā hi tayo purisā suttaŋ suttan ti vadeyyuŋ, catuttho ratanâvutasuttan ti. Tesu purimā tayo takkagatam pi parivaṭṭâdigatam pi yaŋ kiñci bahuŋ suttaŋ labhanti, antamaso makkaṭakasuttam pi. Ratanâvutasuttaŋ pariyesanto mandaŋ labhati. Evaŋsampadam idaŋ veditabbaŋ. Heṭṭhato vā paññā viññāṇena saddhiŋ sampayogaŋ labhāpetvā[2] vissaṭṭhā ti vissaṭṭhattā ca idha na gahitā ti vadanti.

34. [293²⁵] *Yaŋ h' āvuso, vedetī* ti yaŋ ārammaṇaŋ vedanā vedeti, saññā pi tad eva sañjānāti. *Yaŋ sañjānātī* ti yaŋ ārammaṇaŋ saññā sañjānāti, viññāṇam pi tad eva vijānātī ti attho.

35. Idāni sañjānāti, vijānāti, pajānātī ti ettha visesâviseso veditabbo. Tattha upasaggamattam eva viseso. Jānātī ti padaŋ pana aviseso. Tassâpi jānanatthe viseso veditabbo. Saññā hi nīlâdivasena ārammaṇasañjānanamattam eva; aniccaŋ, dukkham anattā ti lakkhaṇapaṭivedhaŋ pāpetuŋ na sakkoti. Viññāṇaŋ nīlâdi[3]-ārammaṇañ c' eva jānāti,[4] aniccâdilakkhaṇapaṭivedhañ ca pāpeti, ussakkitvā pana maggapātubhāvaŋ pāpetuŋ na sakkoti. Paññā nīlâdivasena āram-

---

[1] B. °cāra°; S. °vicāra°.
[2] B. labhāpitā pi; S. labhitvā.
[3] B. S. nīlâdivasena.
[4] B. sañjānāti; S. vijānāti.

maṇam pi sañjānāti, aniccâdivasena lakkhaṇapaṭivedham pi pāpeti, ussakkitvā maggapātubhāvam pi pāpeti.[1]

36. Yathā hi heraññikaphalake kahāpaṇarāsimhi kate ajātabuddhidārako, gāmikapuriso, mahāheraññiko ti tīsu janesu oloketvā ṭhitesu ajātabuddhidārako kahāpaṇānaŋ citta-vicitta-caturassa-maṇḍalabhāvam[2] eva jānāti, idaŋ manussānaŋ upabhoga-paribhogaratanasammatan ti na jānāti. Gāmikapuriso cittâdibhāvañ ca jānāti, manussānaŋ upabhoga-paribhogaratanasammatabhāvañ ca; ayaŋ pana kūṭo, ayaŋ cheko, ayaŋ akūṭo, ayaŋ saṇho ti na jānāti. Mahāheraññiko cittâdibhāvam pi ratanasammatabhāvam pi kūṭâdibhāvam pi jānāti. Jānanto ca pana naŋ rūpaŋ disvā pi saddaŋ sutvā pi gandhaŋ ghāyitvā pi rasaŋ sāyitvā pi hatthena garulahubhāvaŋ upadhāretvā pi asukagāme kato ti pi jānāti; asukanigame, asukanagare, asukapabbatacchāyāya, asukanadītīre kato ti pi, asukâcariyena kato ti pi jānāti.

37. Evam eva saññā ajātabuddhidārakassa kahāpaṇadassanaŋ viya nīlâdivasena ārammaṇamattam eva sañjānāti. Viññāṇaŋ gāmikapurisassa kahāpaṇadassanaŋ viya nīlâdivasena ārammaṇam pi sañjānāti, aniccâdivasena lakkhaṇapaṭivedham pi pāpeti. Paññā mahāheraññikassa kahāpaṇadassanaŋ viya nīlâdivasena ārammaṇam pi sañjānāti, aniccâdivasena lakkhaṇapaṭivedham pi pāpeti, ussakkitvā maggapātubhāvam pi pāpeti.

38. So pan' etesaŋ viseso duppaṭivijjho. Ten' āha āyasmā Nāgaseno: " Dukkaraŋ, mahārāja, Bhagavatā katan ti. Kiŋ, bhante Nāgasena, Bhagavatā dukkaraŋ katan ti? Dukkaraŋ, mahārāja, Bhagavatā kataŋ yaŋ arūpīnaŋ cittacetasikānaŋ dhammānaŋ ekârammaṇe vattamānānaŋ vavatthānaŋ akkhātaŋ: ayaŋ phasso, ayaŋ vedanā, ayaŋ saññā, ayaŋ cetanā, idaŋ cittan " ti (Miln. 87).

39. Yathā hi tilatelaŋ, sāsapatelaŋ, madhukatelaŋ, eraṇḍakatelaŋ, vasātelan ti imāni pañca telāni ekacāṭiyaŋ pakkhipitvā divasaŋ yamakamanthehi manthetvā tato idaŋ tilatelaŋ, idaŋ sāsapatelan ti ekekassa pāṭiyekkaŋ uddharaṇaŋ nāma dukkaraŋ, idaŋ tato dukkarataraŋ Bhagavā sab-

[1] B. S. pāpetuŋ sakkoti. [2] S. °bhedam.

baññutañāṇassa suppaṭividdhattā dhammissaro dhammarājā imesaŋ arūpīnaŋ dhammānaŋ ekârammaṇe vattamānānaŋ vavatthānaŋ akkhāsi.[1] Pañcannaŋ mahānadīnaŋ samuddaŋ pavisanaṭṭhāne idaŋ Gaṅgāya udakaŋ, idaŋ Yamunāyā ti evaŋ pāṭiyekkaŋ udakuddharaṇena pi ayam attho veditabbo.

40. [293[29]] *Nissaṭṭhenā* ti nissaṭena, pariccattena vā. Tattha nissaṭenā ti atthe sati, pañcahi indriyehī ti nissakkavacanaŋ. Pariccattenā ti atthe sati karaṇavacanaŋ veditabbaŋ. Idaŋ vuttaŋ hoti: Pañcahi indriyehi nissaritvā manodvāre pavattena, pañcahi vā indriyehi tassa vatthubhāvaŋ anupagamanatāya pariccattena. *Parisuddhenā* ti nirupakkilesena. *Manoviññāṇenā* ti rūpâvacaracatutthajjhānacittena. *Kiŋ neyyan* ti kiŋ jānitabbaŋ. "Yaŋ kiñci neyyaŋ nāma atthi dhamman" ti (   ) ādisu hi jānitabbaŋ neyyan ti vuttaŋ.

41. [293[32]] *Ākāsânañcâyatanaŋ neyyan* ti, kathaŋ rūpâvacara-catutthajjhānacittena arūpâvacarasamāpatti neyyā ti? Rūpâvacara-catutthajjhāne ṭhitena arūpâvacarasamāpatti nibbattetuŋ sakkā hoti. Ettha ṭhitassa hi sā ijjhati. Tasmā ākāsânañcâyatanaŋ neyyan ti ādim āha.

42. Atha nevasaññānâsaññâyatanaŋ kasmā na vuttan ti? pāṭiyekkaŋ abhinivesâbhāvato. Tattha hi kalāpato nayato sammasanaŋ labbhati; Dhammasenāpatisadisassâpi bhikkhuno pāṭiyekkaŋ abhiniveso na jāyati. Tasmā thero pi, evaŋ kir' ime dhammā ahutvā sambhonti, hutvā paṭiventī ti kalāpato nayato sammasitvā sammasitvā vissajjesi. Bhagavā pana sabbaññutañāṇassa hatthagatattā tattha[2] nevasaññānâsaññâyatanasamāpattiyam pi paropaññāsa dhamme pāṭiyekkaŋ aṅguddhāreu' eva uddharitvā, "yāvatā saññāsamāpatti, tāvatā aññāpaṭivedho" ti (A. iv. 426) āha.

43. [293[35]] *Paññācakkhunā pajānātī* ti dassanapariṇāyakaṭṭhena cakkhubhūtāya paññāya pajānāti. Tattha dve paññā: samādhipaññā, vipassanāpaññā ca. Samādhipaññāya kiccato ca[2] asammohato ca pajānāti. Vipassanāpaññāya lakkhaṇapaṭivedhena ārammaṇato jānanaŋ kathitaŋ.

44. [293[36]] *Kimatthiyā* ti ko etissā attho. *Abhiññatthā* ti

---

[1] C. akāsī ti. [2] B. S. *omit*.

ādisu abhiññeyye dhamme abhijānātī ti abhiññatthā. Pariññeyye dhamme parijānātī ti pariññatthā. Pahātabbe dhamme pajahātī ti pahānatthā. Sā pan' esā lokiyā pi abhiññatthā ca pariññatthā ca vikkhambhanato pahānatthā; lokuttarā pi abhiññatthā ca pariññatthā ca samucchedato pahānatthā. Tattha lokiyā kiccato ca asammohato ca pajānāti; lokuttarā asammohato.

45. [294[1]] *Sammādiṭṭhiyā uppādāyā* ti vipassanāsammādiṭṭhiyā ca maggasammādiṭṭhiyā ca. *Parato ca ghoso* ti sappāyadhammasavanaŋ. *Yoniso ca manasikāro* ti attano upāyamanasikāro. Tattha sāvakesu, api Dhammasenāpatino dve paccayā laddhuŋ vaṭṭanti yeva. Thero hi kappasatasahassâdhikaŋ ekaŋ asaṅkheyyaŋ pāramiyo pūretvā pi attano dhammatāya aṇumattam pi kilesaŋ pajahituŋ nâsakkhi. "Ye dhammā hetuppabhavā" ti (Vin. i. 40) Assajitherato imaŋ gāthaŋ sutvā v' assa paṭivedho jāto. Paccekabuddhānaŋ pana sabbaññu-Buddhānañ ca paratoghosakammaŋ n' atthi; yoniso manasikārasmiŋ yeva ṭhatvā paccekabodhiñ ca sabbaññutaguṇe[1] ca nibbattenti.

46. [294[5]] *Anuggahītā* ti laddhûpakārā. *Sammādiṭṭhī* ti arahattamaggasammādiṭṭhi. Phalakkhaṇe nibbattā cètovimutti phalaŋ assā ti *cetovimuttiphalā.* Tad eva cetovimuttisaṅkhātaŋ phalaŋ ānisaŋso assā ti *cetovimuttiphalânisaŋsā.* Dutiyapade pi es' eva nayo. Ettha ca catutthaphalapaññā paññāvimutti nāma. Avasesā dhammā cetovimuttī ti veditabbā.

47. [294[10]] *Sīlânuggahītā* ti ādisu *sīlan* ti catupārisuddhisīlaŋ. *Sutan* ti sappāya-dhammasavanaŋ. *Sākacchā* ti kammaṭṭhāne khalana-pakkhalanacchedanakathā. *Samatho* ti vipassanāpadikā aṭṭha samāpattiyo. *Vipassanā* ti sattavidhā anupassanā. Catupārisuddhisīlaŋ hi pūrentassa, sappāya-dhammasavanaŋ suṇantassa, kammaṭṭhāne khalanapakkhalanaŋ chindantassa, vipassanāpādikāsu aṭṭhasu samāpattisu kammaŋ karontassa, sattavidha-anupassanaŋ bhāventassa arahattamaggo uppajjitvā phalaŋ deti.

48. Yathā hi madhuraŋ ambapakkaŋ paribhuñjitukāmo

---

[1] B. °ñānañ.

ambapotakassa samantā udakakoṭṭhakaŋ thiraŋ katvā bandhati, ghaṭaŋ gahetvā kālena kālaŋ udakaŋ āsiñcati, udakassa anikkhamanatthaŋ mariyādaŋ thiraŋ karoti; yā hoti samīpe valli vā sukkhadaṇḍako vā kipillikāpuṭo vā makkaṭakajālaŋ vā taŋ apaneti; khaṇittiŋ gahetvā kālena kālaŋ mūlāni parikhaṇati. Evam assa appamattassa imāni pañca kāraṇāni karoto so ambo vaḍḍhitvā phalaŋ deti. Evaŋsampadam idaŋ veditabbaŋ.

49. Rukkhassa samantato koṭṭhakabandhanaŋ viya hi catupārisuddhisīlaŋ[1] daṭṭhabbaŋ. Kālena kālaŋ udakasiñcanaŋ viya dhammasavanaŋ. Mariyādāya thirabhāvakaraṇaŋ viya samatho. Samīpe valli-ādinīharaṇaŋ[2] viya kammaṭṭhāne khalana-pakkhalanacchedanaŋ. Kālena kālaŋ khaṇittiŋ gahetvā mūlakhaṇanaŋ viya sattannaŋ anupassanānaŋ bhāvanā. Tehi pañcahi kāraṇehi anuggahītassa ambarukkhassa madhuraphaladānakālo viya imassa bhikkhuno imehi pañcahi dhammehi anuggahītāya sammādiṭṭhiyā arahattaphaladānaŋ veditabbaŋ.

50. [294[16]] *Kati pan' āvuso, bhavā* ti idha kiŋ pucchati? Mūlam eva gato anusandhi. Duppañño yehi bhavehi na uṭṭhāti, te pucchāmī[3] ti pucchati. Tattha *kāmabhavo* ti kāmabhavûpagaŋ kammam pi kammâbhinibbattā upādiṇṇakkhandhā pī ti ubhayam ekato katvā kāmabhavo ti āha. Rūpârūpabhavesu pi es' eva nayo.

51. [294[18]] *Āyatiŋ* ti anāgate. Punabbhavassa abhinibbatti *punabhavâbhinibbatti*. Idha vattaŋ pucchāmī ti pucchati. *Tatra-tatrâbhinandanā* ti rūpâbhinandanā, saddâbhinandanā ti evaŋ tahiŋ tahiŋ abhinandanā. Karaṇavacane c' etaŋ paccattaŋ. Tatra-tatrâbhinandanāya punabbhavâbhinibbatti hotī ti attho. Ettāvatā hi gamanaŋ hoti, āgamanaŋ hoti, gamanâgamanaŋ hoti, vaṭṭaŋ vattatī[4] ti vaṭṭaŋ matthakaŋ pāpetvā dassesi.

52. [294[20]] Idāni vivaṭṭaŋ pucchanto, *kathaŋ pan' āvuso* ti ādim āha. Tassa vissajjane *avijjāvirāgā* ti avijjāya khayavirāgena. *Vijjuppādā* ti arahattamaggavijjāya uppādena.

---

[1] B. hi sīlaŋ. [2] B. -ādīnaŋ haraṇaŋ.
[3] B. S. pucchissāmī. [4] B. vaṭṭatī.

Kiŋ avijjā pubbe niruddhā, vijjā pubbe uppannā ti? Ubhayam etaŋ na vattabbaŋ. Dīpujjālanena andhakāravigamo[1] viya vijjuppādena avijjā niruddhā va hoti. *Taṇhānirodhā* ti taṇhāya khayanirodhena. *Punabbhavâbhinibbatti na hotī* ti evaŋ āyatiŋ punabbhavassa abhinibbatti na hoti. Gamanaŋ, āgamanaŋ, gamanâgamanaŋ uppacchijjati, vaṭṭaŋ na vattatī ti vivaṭṭaŋ matthakaŋ papetvā dassesi.

53. [294[24]] *Katamaŋ pan' āvuso* ti idha kiŋ pucchati? Ubhatobhāgavimutto bhikkhu kālena kālaŋ nirodhaŋ samāpajjati, tassa nirodhapādakaŋ paṭhamajjhānaŋ pucchāmī[2] ti pucchati. *Paṭhamaŋ pan' āvuso, jhānan* ti idha kiŋ pucchati? Nirodhasamāpajjanakena bhikkhunā aṅgavavatthānaŋ koṭṭhāsaparicchedo nāma jānitabbo: idaŋ jhānaŋ pañcaṅgikaŋ, idaŋ caturaṅgikaŋ, idaŋ tivaṅgikaŋ, idaŋ duvaṅgikan ti taŋ aṅgavavatthānaŋ koṭṭhāsaparicchedaŋ pucchāmī[2] ti pucchati. *Vitakko* ti ādisu abhiniropanalakkhaṇo *vitakko;* anumajjhanalakkhaṇo *vicāro;* pharaṇalakkhaṇā *pīti;* sātalakkhaṇaŋ *sukhaŋ;* avikkhepalakkhaṇā *cittekaggatā* ti ime pañca dhammā vattanti.

54. [294[33]] *Kataṅguvippahīnan* ti idha kiŋ pucchati? Nirodhasamāpajjanakena bhikkhunā upakārânupakārāni aṅgāni jānitabbāni, tāni pucchissāmī ti pucchati. Vissajjanaŋ pan' ettha pākaṭam eva. Iti heṭṭhā nirodhapādakaŋ paṭhamajjhānaŋ gahitaŋ, upari tassa nirodhassa anantarapaccayaŋ nevasaññānâsaññâyatanasamāpattiŋ pucchissati. Antarā[3] pana cha samāpattiyo saṅkhittā; nayaŋ dassetvā vā vissaṭṭhā ti veditabbā.

55. [295[b]] Idāni viññāṇanissaye pañca pasāde pucchanto, *pañc' imāni, āvuso* ti ādim āha. Tattha *gocaravisayan* ti gocarabhūtaŋ visayaŋ. *Aññamaññassā* ti cakkhu sotassa, sotaŋ vā cakkhussā ti evaŋ ekekassa gocaravisayaŋ na paccanubhoti. Sace hi nīlâdibhedaŋ rūpârammaṇaŋ samodhānetvā sotindriyassa upaneyya, iṅgha tāva naŋ vavatthapehi, vibhāvehi, kiŋ nām' etaŋ ārammaṇan ti; cakkhuviññāṇaŋ vinā pi mukhena attano dhammatāya evaŋ vadeyya: Are

---

[1] C. andhakāraŋ viya. [2] B. S. pucchissāmī.
[3] S. Tassa antarā.

andha bāla, vassasatam pi vassasahassam pi paridhāvamāno aññatra mayā kuhiŋ etassa jānanakaŋ labhissasi, āhara naŋ cakkhupasāde upanehi, aham etaŋ ārammaṇaŋ jānissāmi, yadi vā nīlaŋ, yadi vā pītakaŋ, na hi eso aññassa visayo, mayhaŋ ev' eso visayo ti. Sesadvāresu pi es' eva nayo. Evam etāni aññamaññassa gocaravisayaŋ na paccanubhonti nāma.

56. [295[10]] *Kiŋ paṭisaraṇan* ti etesaŋ kiŋ paṭisaraṇaŋ, kiŋ etāni paṭisaranti ti pucchati. *Mano paṭisaraṇan* ti javanamano paṭisaraṇaŋ. *Mano ca nesan* ti manodvārika-javanamano vā pañcadvārika-javanamano vā etesaŋ gocaravisayaŋ rajjanâdivasena anubhoti. Cakkhuviññāṇaŋ hi rūpadassanamattam eva, ettha rajjanaŋ vā dussanaŋ vā muyhanaŋ vā n' atthi. Imasmiŋ[1] pana cakkhudvāre javanaŋ rajjiti vā dussati vā muyhati vā. Sotaviññāṇâdisu pi es' eva nayo.

57. Tatrâyaŋ upamā: Pañca kira dubbalabhojakā rājānaŋ sevitvā kicchena kasirena ekasmiŋ pañcakulike gāme parittakaŋ āyaŋ labhiŋsu. Tesaŋ tattha macchabhāgo maŋsabhāgo yottakahāpaṇo, andukahāpaṇo,[2] māsakahāpaṇo,[3] aṭṭhakahāpaṇo vā, soḷasakahāpaṇo vā, battiŋsakahāpaṇo vā, catusaṭṭhikahāpaṇo vā daṇḍo ti ettakamattam eva pāpuṇāti. Satavatthukaŋ[4] sahassavatthukaŋ mahābaliŋ rājā va gaṇhati. Tattha pañcakulikagāmo viya pañca pasādā daṭṭhabbā. Pañca dubbalabhojakā viya pañca viññāṇāni. Rājā viya javanaŋ. Dubbalabhojakānaŋ parittaka-āyapāpuṇanaŋ[5] viya cakkhuviññāṇâdīnaŋ rūpadassanâdimattaŋ. Rajjanâdīni pana etesu n' atthi. Rañño mahābaliggahaṇaŋ viya tesu dvāresu javanassa rajjanâdīni veditabbāni.

58. [295[18]] *Pañc' imāni āvuso* ti idha kiŋ pucchati? antonirodhasmiŋ pañcapasāde kiriyamayapavattasmiŋ hi vattamāne arūpadhammā pasādānaŋ balavapaccayā honti. Yo pana taŋ pavattaŋ nirodhetvā nirodhasamāpattiŋ samāpanno, tassa antonirodhe pañca pasādā kiŋ paṭicca tiṭṭhantī ti idaŋ pucchissāmī ti pucchati. *Ayuŋ paṭiccā* ti jīvitindriyaŋ paṭicca

---

[1] B. S. Etasmiŋ. [2] B. bandha°; C. *adds* vā.
[3] B. pahārakahāpaṇo; S. māsakakahāpaṇo; C. *adds* vā.
[4] B. S. *add* pañcasatavatthukaŋ.
[5] B. -āyaggahaṇaŋ.

tiṭṭhati. *Usmaŋ paṭiccā* ti jīvitindriyaŋ[1] kammajatejaŋ paṭicca tiṭṭhati. Yasmā pana kammajatejo pi jīvitindriyena vinā na tiṭṭhati, tasmā usmā *āyuŋ paṭicca tiṭṭhatī* ti āha.

59. [295[33]] *Jhāyato* ti jalato. *Acciŋ paṭiccā* ti jālasikhaŋ paṭicca. *Ābhā paññāyatī* ti āloko nāma paññāyati. *Ābhaŋ paṭicca accī* ti taŋ ālokaŋ paṭicca jālasikhā paññāyati. *Evam eva hko, āvuso, āyu usmaŋ paṭicca tiṭṭhatī* ti ettha jālasikhā viya kammajatejodhātu.[2] Āloko viya jīvitindriyaŋ. Jālasikhā hi uppajjamānā ālokaŋ gahetvā va uppajjati. Sā tena attanā janita-āloken' eva sayam pi aṇu thūlā dīghā rassā ti pākaṭā hoti.

60. Tattha jālappavattiyā janitâlokena tassā yeva jālappavattiyā pākaṭabhāvo viya usmaŋ paṭicca nibbattena kammaja-mahābhūtasambhavena jīvitindriyena usmāya anupālanaŋ. Jīvitindriyaŋ hi dasa pi vassāni, vīsatim pi vassāni —pe—vassasatam pi kammajatejappavattaŋ[3] pāleti. Iti mahābhūtāni upādāya rūpānaŋ nissayapaccayâdivasena paccayā hontī ti āyu usmaŋ paṭicca tiṭṭhati. Jīvitindriyaŋ mahābhūtāni pāletī ti usmā āyuŋ paṭicca tiṭṭhatī ti veditabbā.

61. [295[36]] *Āyusaṅkhārā* ti āyum eva. *Vedaniyā dhammā* ti vedanādhammā va.[4] *Vuṭṭhānaŋ paññāyatī* ti samāpattito vuṭṭhānaŋ paññāyati. Yo hi bhikkhu arūpapavatte ukkaṇṭhitvā saññañ ca vedanañ ca nirodhetvā nirodhaŋ samāpanno, tassa yathāparicchinnakālavasena rūpajīvitindriyapaccayā arūpadhammā uppajjanti. Evaŋ pana rūpârūpapavattaŋ pavattati. Yathā kiŋ? Yathā eko puriso jālāpavatte ukkaṇṭhito udakena paharitvā jālaŋ appavattaŋ katvā chārikāya aṅgāre pidhāya tuṇhī nisīdati. Yadā 'ssa[5] puna jālāya attho hoti, chārikaŋ apanetvā aṅgāre parivattetvā upādānaŋ datvā mukhavātaŋ vā tālavaṇṭavātaŋ vā dadāti. Atha jālāpavattaŋ puna pavattati.

62. Evam eva jālāpavattaŋ viya arūpadhammā. Purisassa jālāpavatte ukkaṇṭhitvā udakappahārena jālaŋ appavattaŋ katvā chārikāya aṅgāre pidhāya tuṇhībhūtassa nisajjā viya

[1] C. *omits*.
[2] B. S. *omit* °dhātu.
[3] B. S. *omit* °teja°.
[4] S. *omits*.
[5] B. pan' assa.

bhikkhuno arūpapavatte ukkaṇṭhitvā saññañ ca vedanañ ca nirodhetvā nirodhasamāpajjanaŋ. Chārikāya pihitaṅgārā viya rūpajīvitindriyaŋ.[1] Purisassa puna jālāya atthe sati chārikâpanayanâdīni viya bhikkhuno yathāparicchinna-kālâpagamanaŋ.[2] Aggijālāya pavatti viya puna arūpadhammesu uppannesu rūpârūpapavatti veditabbā.

63. [296[9]] *Āyu usmā ca viññāṇan* ti rūpajīvitindriyaŋ, kammajatejodhātu, cittan ti ime tayo dhammā yadā imaŋ rūpakāyaŋ jahanti, athâyaŋ acetanaŋ kaṭṭhaŋ viya paṭhaviyaŋ chaḍḍito setī ti attho. Vuttam pi c' etaŋ:

" Āyu usmā ca viññāṇaŋ yadā kāyaŋ jahant' imaŋ
apaviddho tadā seti parabhattaŋ acetanan " ti
(S. iii. 143).

64. [296[14]] *Kāyasaṅkhārā* ti assāsapassāsā. *Vacīsaṅkhārā* ti vitakkavicārā. *Cittasaṅkhārā* ti saññā-vedanā. *Āyū* ti rūpajīvitindriyaŋ. *Viparibhinnānī* ti upahatāni, vinaṭṭhāni.[3] Tattha keci, " Nirodhaŋ samāpannassa cittasaṅkhārā va niruddhā " ti (   ) vacanato cittaŋ aniruddhaŋ hoti, tasmā sacittakā ayaŋ samāpattī ti vadanti. Te vattabbā: " Vacīsaṅkhārā pi 'ssa niruddhā " ti (   ) vacanato vācā aniruddhā hoti, tasmā nirodhaŋ samāpannena dhammam pi kathentena sajjhāyam pi karontena nisīditabbaŋ siyā. "Yo câyaŋ mato kālakato tassâpi cittasaṅkhārā niruddhā " ti (M. i. 296) vacanato cittaŋ aniruddhaŋ bhaveyya, tasmā kālakate mātāpitaro vā arahante vā jhāpentena[4] ānantariyakammaŋ kataŋ bhaveyya. Iti byañjane abhinivesaŋ akatvā ācariyānaŋ naye ṭhatvā attho upaparikkhitabbo. Attho hi paṭisaraṇaŋ, na byañjanaŋ.

65. [296[21]] *Indriyāni vippasannānī* ti kiriyamayapavattasmiŋ hi vattamāne bahiddhā ārammaṇesu pasāde ghaṭṭentesu indriyāni kilamanti, upahatāni makkhitāni viya honti, vātâdīhi uddhatarajena[5] cātummahāpathe ṭhapita-ādāso viya.

---

[1] B. *adds* kammajatejodhātu cā ti; S. kammajatejodhātu vattati.

[2] B. S. -kālagamanaŋ.

[3] B. vinaṭṭhānī ti attho.

[4] B. jhāmayantena; S. jhāmayente.

[5] B. S. uṭṭhitena ra°.

Yathā pana thavikāya pakkhipitvā mañjūsâdisu ṭhapito ādāso anto yeva virocati, evaŋ nirodhasamāpannassa bhikkhuno antonirodhe pañca pasādā ativiya virocanti. Tena vuttaŋ: *Indriyāni vippasannānī* ti.

66. [296[24]] *Kati pan' āvuso, paccayā* ti idha kiŋ pucchati? Nirodhassa anantarapaccayaŋ nevasaññânâsaññâyatanaŋ pucchissāmī ti pucchati. Vissajjane pan' assa *sukhassa ca pahānā* ti cattāro apagamanapaccayā kathitā.

67. [296[31]] *Animittāyā* ti idha kiŋ pucchati? Nirodhato uṭṭhānaka-phalasamāpattiŋ pucchissāmī ti pucchati. Avasesasamāpattivuṭṭhānaŋ hi bhavañgena hoti; nirodhā vuṭṭhānaŋ pana vipassanānissandāya phalasamāpattiyā. Tam eso pucchati. *Sabbanimittānan* ti rūpâdīnaŋ sabbârammaṇānaŋ. *Animittāya ca dhātuyā manasikāro* ti sabbanimittâpagatāya nibbānadhātuyā manasikāro. Phalasamāpattisahajātaŋ manasikāraŋ sandhāy' āha.

68. Iti heṭṭhā nirodhapādakaŋ paṭhamajjhānaŋ gahitaŋ, nirodhassa anantarapaccayaŋ nevasaññânâsaññâyatanaŋ gahitaŋ, idha nirodhato vuṭṭhānaka-phalasamāpatti gahitā ti. Imasmiŋ ṭhāne nirodhakathā kathetabbā hoti; sā, "Dvīhi balehi samannāgatattā tayo[1] ca sañkhārānaŋ paṭipassaddhiyā soḷasahi ñāṇacariyāhi navahi samādhicariyāhi vasibhāvatā paññā nirodhasamāpattiyā ñāṇan" ti (Ps. i. 97) evaŋ Paṭisambhidāmagge āgatā. Visuddhimagge pan' assā sabbâkārena vinicchayakathā kathitā.

69. [296[36]] Idāni valañjanasamāpattiŋ pucchanto, *kati pan' āvuso, paccayā* ti ādim āha. Nirodhato hi vuṭṭhānaka-phalasamāpatti ṭhiti nāma na hoti; ekaŋ dve cittavāram eva pavattitvā bhavañgaŋ otarati. Ayaŋ hi bhikkhu satta divase arūpapavattaŋ nirodhetvā nisinno nirodhā vuṭṭhānaka-phalasamāpattiyaŋ na ciraŋ tiṭṭhati. Valañjanasamāpattiyaŋ pana addhānaparicchedo va pamāṇaŋ. Tasmā sā ṭhiti nāma hoti. Ten' āha: *Animittāya cetovimuttiyā ṭhitiyā* ti. Tassā ciraṭṭhitatthaŋ kati paccayā ti attho. Vissajjane paṇ' assā *pubbe ca abhisañkhāro* ti addhānaparicchedo. *Vuṭṭhānāyā* ti idha bhavañgavuṭṭhānaŋ pucchati. Vissajjane pi 'ssā *sab-*

[1] S. tiṇṇañ.

banimittānañ ca manasikāro ti rūpâdinimittavasena bhavaṅgasahajātamanasikāro vutto.

70. [297[9]] *Yā câyaŋ, āvuso* ti idha kiŋ pucchati? Idha aññaŋ abhinavaŋ nāma n' atthi. Heṭṭhā kathitadhamme yeva ekato samodhānetvā pucchāmī ti pucchati. Kattha pan' ete kathitā? Nīlam pi sañjānāti. pītakam pi, lohitakam pi, odātam pi sañjānātī ti etasmiŋ hi ṭhāne appamānā cetovimutti kathitā. N' atthi kiñcī ti ākiñcaññâyatanaŋ neyyan ti ettha ākiñcaññâyatanaŋ. Paññācakkhunā pajānātī ti ettha suññatā. Kati pan' āvuso, paccayā animittāya cetovimuttiyā[1] vuṭṭhānāyā ti ettha animittā. Evaŋ heṭṭhā kathitā va imasmiŋ ṭhāne ekato samodhānetvā pucchati. Taŋ pana paṭikkhipitvā, etā tasmiŋ tasmiŋ ṭhāne niddiṭṭhā[2] ti vatvā aññe cattāro dhammā ekanāmakā atthi, eko dhammo catunāmako atthi, evaŋ[3] pākaṭaŋ katvā kathāpetuŋ idha pucchatī ti aṭṭhakathāya sanniṭṭhānaŋ kataŋ.

71. [297[30]] Tassā vissajjane *ayaŋ vuccat' āvuso, appamāṇā cetovimuttī* ti ayaŋ pharaṇa-appamāṇatāya appamāṇā nāma. Ayaŋ hi appamāṇe vā satte pharati, ekasmim pi vā satte asesetvā pharati. *Ayaŋ, vuccat' āvuso, ākiñcaññā* ti ārammaṇakiñcanassa abhāvato ākiñcaññā. *Attena vā* ti atta[4]-bhāva-posa-puggalâdisaṅkhātena attena suññaŋ. *Attaniyena vā* ti cīvarâdiparikkhārasaṅkhātena attaniyena suññaŋ. *Animittā* ti rāganimittâdīnaŋ abhāvena animittā. Arahattaphalasamāpattiŋ sandhāy' āha. *Nānaṭṭhā c' eva nānābyañjanā* ti byañjanam pi nesaŋ nānā, attho pi.

72. Tattha byañjanassa nānatā pākaṭā va. Attho pana, appamāṇā cetovimutti bhummantarato mahaggatā hoti rūpâvacarā; ārammaṇato sattapaññatti-ārammanā. Ākiñcaññā bhummantarato mahaggatā arūpâvacarā; ārammaṇato navattabbârammaṇā. Suññatā bhummantarato kāmâvacarā; ārammaṇato saṅkhārârammaṇā. Vipassanā hi ettha suññatā ti adhippetā. Animittā bhummantarato lokuttarā; ārammanato nibbanârammaṇā.

---

[1] B. S. *add* ṭhitiyā. [2] B. S. *add* vā.
[3] B. etaŋ. [4] B. *omits* atta°.

73. [298[6]] *Rāgo kho, āvuso, pamāṇakaraṇo* ti ādisu yathā pabbatapāde pūtipaṇṇarasa-udakaŋ nāma hoti kālavaṇṇaŋ; olokentānaŋ vyāmasatagambhīraŋ viya khāyati. Yaṭṭhiŋ vā rajjuŋ vā gahetvā minantassa piṭṭhipādottharaṇamattam pi na hoti. Evam eva yāva rāgâdayo n' uppajjanti, tāva puggalaŋ sañjānituŋ na sakkā hoti; sotâpanno viya, sakadāgāmī viya, anāgāmī viya ca khāyati. Yadā pan' assa rāgâdayo uppajjanti, tadā ratto, duṭṭho, mūḷho ti paññāyati. Iti te ettako ayanti, puggalassa pamāṇaŋ dassentā va[1] uppajjantī ti pamāṇakaraṇā nāma vuttā.

74. [298[11]] *Yāvatā kho, āvuso, appamāṇā cetovimuttiyo* ti yattikā appamāṇā cetovimuttiyo. Kittakā pana tā? Cattāro brahmavihārā, cattāro maggā, cattāri phalānī ti dvādasa. Tattha brahmavihārā pharaṇa-appamāṇatāya appamāṇā; sesā[2] pamāṇakārakānaŋ kilesānaŋ abhāvena.[3] Nibbānam pi appamāṇam eva; cetovimutti pana na hoti, tasmā na gahitaŋ. *Akuppā* ti arahattaphalacetovimutti. Sā hi tāsaŋ sabbajeṭṭhikā, tasmā aggam akkhāyatī ti vuttā.

75. [298[14]] *Rāgo kho, āvuso, kiñcano* ti rāgo uppajjitvā puggalaŋ kiñcati, maddati, palibujjhati,[4] tasmā kiñcano ti vutto. Manussā kira goṇehi khalaŋ maddāpentā, kiñcāhi[5] Kapila, kiñcāhi[5] Kāḷakā ti vadanti. Evaŋ maddanattho kiñcanattho ti veditabbo. Dosa-mohesu pi es' eva nayo. *Ākiñcaññā cetovimuttiyo* nāma nava dhammā: ākiñcaññâyatanañ ca magga-phalāni ca. Tattha ākiñcaññâyatanaŋ, kiñcanaŋ ārammaṇaŋ assa n' atthī ti ākiñcaññaŋ. Maggaphalāni kiñcanānaŋ maddana-palibujjhanakilesānaŋ[6] natthitāya ākiñcaññāni. Nibbānam pi ākiñcaññaŋ; cetovimutti pana na hoti, tasmā na gahitaŋ.

76. [298[19]] *Rāgo kho, āvuso, nimittakaraṇo* ti ādisu yathā nāma dvinnaŋ kulānaŋ sadisā dve vacchakā honti. Yāva tesaŋ lakkhaṇaŋ na kataŋ hoti, tāva ayaŋ asukakulassa vacchako, ayaŋ asukakulassā ti na sakkā honti jānituŋ. Yadā pana tesaŋ satti-sūlâdisu aññataraŋ lakkhaṇaŋ kataŋ hoti,

---

[1] B. dassento viya.
[2] C. *adds* pamāṇā.
[3] B. *adds* appamāṇā.
[4] B. S. palibuddhati.
[5] B. S. kiñcehi.
[6] B. S. -palibuddhana°.

tadā sakkā honti jānituŋ. Evam eva yāva puggalassa rāgo n' uppajjati, tāva na sakkā hoti jānituŋ, ariyo vā puthujjano vā ti. Rāgo pan' assa uppajjamāno va, sarāgo nāma ayaŋ puggalo ti sañjānananimittaŋ karonto viya uppajjati, tasmā nimittakaraṇo ti vutto. Dosa-mohesu pi es' eva nayo.

77. [298[23]] *Animittā cetovimuttiyo* nāma terasa dhammā: vipassanā, cattāro āruppā, cattāro maggā, cattāri phalānī ti. Tattha vipassanā niccanimittaŋ sukhanimittaŋ attanimittaŋ ugghāṭetī ti animittā nāma. Cattāro āruppā rūpanimittassa abhāvā animittā nāma. Magga-phalāni nimittakārakānaŋ[1] kilesānaŋ abhāvena animittāni. Nibbānam pi animittam eva. Taŋ pana cetovimutti na hoti, tasmā na gahitaŋ. Atha kasmā suññatā cetovimutti na gahitā ti? Sā, suññā rāgenā ti ādivacanato sabbattha anupaviṭṭhā va, tasmā visuŋ na gahitā.

78. [298[27]] *Ekaṭṭhā* ti ārammaṇavasena ekaṭṭhā. Appamāṇaŋ, ākiñcaññaŋ, suññataŋ, animittan ti hi sabbān' etāni nibbānass' eva nāmāni. Iti iminā pariyāyena ekaṭṭhā. Aññasmiŋ pana ṭhāne appamāṇā honti,[2] aññasmiŋ ākiñcaññā, aññasmiŋ suññatā, aññasmiŋ animittā ti iminā pariyāyena nānābyañjanā. Iti thero yathânusandhinā va desanaŋ niṭṭhāpesī ti.

Mahā-Vedallasuttaŋ tatiyaŋ.

44.

[Cūḷa-Vedallasuttavaṇṇanā]

1. [299[1]] *Evam me sutan* ti Cūḷa-Vedallasuttaŋ. Tattha *Visākho upāsako* ti Visākho ti evannāmako upāsako. *Yena Dhammadinnā* ti yena Dhammadinnā nāma bhikkhunī ten' upasaṅkami.

2. Ko panâyaŋ Visākho? Kā Dhammadinnā? Kasmā upasaṅkamī ti? Visākho nāma Dhammadinnāya gihikāle sāmiko. So yadā Bhagavā sammāsambodhiŋ abhisambujjhitvā pavattavaradhammacakko Yasâdayo kulaputte vinento Uruvelaŋ patvā tattha jaṭilasahassaŋ vinetvā purā-

---

[1] B. S. °karaṇānaŋ. [2] B. hoti.

ṇajaṭilehi khīṇâsavabhikkhūhi, saddhiŋ Rājagahaŋ gantvā Buddhadassanatthaŋ dvādasanahutāya parisāya saddhiŋ āgatassa Bimbisārassa mahārājassa dhammaŋ desesi, tadā raññā saddhiŋ āgatesu dvādasanahutesu ekaŋ nahutaŋ upāsakattaŋ paṭivedesi; ekādasa nahutāni sotâpattiphale patiṭṭhahiŋsu saddhiŋ raññā Bimbisārena. Ayaŋ upāsako tesaŋ aññataro; tehi saddhiŋ paṭhamadassanen' eva sotâpattiphale patiṭṭhāya puna ekadivasaŋ dhammaŋ sutvā anāgāmiphale patiṭṭhito.

3. So anāgāmī hutvā gehaŋ āgacchanto yathā aññesu divasesu ito c' ito ca olokento sitaŋ kurumāno hasamāno āgacchati, evaŋ anāgantvā santindriyo santamānaso hutvā āgamāsi. Dhammadinnā[1] sīhapañjaraŋ ugghāṭetvā vīthiŋ olokayamānā tassa āgamanâkāraŋ disvā, kiŋ nu kho etan ti cintetvā tassa paccugamanaŋ kurumānā sopānasīse ṭhatvā olambanatthaŋ hatthaŋ pasāresi. Upāsako attano hatthaŋ sammiñjesi. Sā pātarāsa-bhojanakāle jānissāmī ti cintesi.

4. Upāsako pubbe tāya saddhiŋ ekato bhuñjati. Taŋ divasaŋ pana taŋ anapaloketvā yogâvacaro bhikkhu viya ekako va bhuñji. Sā, sayanakāle jānissāmī ti cintesi. Upāsako taŋ divasaŋ sirigabbhaŋ na pāvisi; aññaŋ gabbhaŋ paṭijaggāpetvā kappiyamañcakaŋ paññāpāpetvā[2] nipajji.

5. Upāsikā, kiŋ nu kho bahiddhā patthanā atthi, udāhu kenacid eva paribhedakena bhinno, udāhu mayh' eva koci doso atthī ti balavadomanassā hutvā ekadve[3] divase vasitakāle sakkā ñātun ti tassa upaṭṭhānaŋ gantvā vanditvā aṭṭhāsi. Upāsako, kiŋ Dhammadinne, akāle āgatā 'sī ti pucchi. Āma ayyaputta, āgatā 'mhi, na tvaŋ yathā porāṇo,[4] kiŋ nu te bahiddhā patthanā atthī ti ? N' atthi, Dhammadinne ti. Añño koci paribhedako atthī ti ? Ayam pi n' atthī ti. Evaŋ sante mayh' eva koci doso bhavissatī ti. Tuyham pi doso n' atthī ti. Atha kasmā mayā saddhiŋ yathāpakatiyā allāpasallāpamattam pi na karothā ti ?

6. So cintesi: Ayaŋ lokuttaradhammo nāma garu bhāriyo, nappakāsetatabbo, sace kho panâhaŋ na kathessāmi, ayaŋ

---

[1] B. *adds* pi.
[2] S. paññāpetvā.
[3] B. S. ekaŋ dve.
[4] B. S. purāṇo.

hadayaŋ phāletvā etth' eva kālaŋ kareyyā ti tassa anuggahatthāya kathesi: Dhammadinne, ahaŋ Satthu dhammadesanaŋ sutvā lokuttaradhammaŋ nāma adhigato. Taŋ adhigatassa evarūpā lokiyakiriyā na vaṭṭati. Yadi tvaŋ icchasi, tava cattālisa koṭiyo, mama cattālisa koṭiyo ti asītikoṭidhanaŋ atthi, ettha issarā hutvā mama mātiṭṭhāne vā bhaginiṭṭhāne vā ṭhatvā vasa. Tayā dinnena bhattapiṇḍamattena ahaŋ yāpessāmi. Ath' evaŋ na karosi, ime bhoge gahetvā kulagehaŋ gaccha. Athâpi te bahiddhā patthanā atthi, ahaŋ taŋ bhaginiṭṭhāne vā dhituṭṭhāne vā ṭhapetvā posessāmī ti.

7. Sā cintesi: Pakatipuriso evaŋ vattā nāma n' atthi. Addhā etena lokuttaradhammo paṭividdho. So pana dhammo kiŋ puriseh' eva paṭivijjhitabbo, udāhu mātugāmo pi paṭivijjhituŋ sakkotī ti Visākhaŋ etad avoca: Kiŋ nu kho eso dhammo puriseh' eva labhitabbo, mātugāmena pi sakkā laddhuṇ ti? Kiŋ vadesi, Dhammadinne, ye paṭipannakā, te etassa dāyādā; yassa yassa upanissayo atthi, so so etaŋ paṭilabhatī ti. Evaŋ sante mayhaŋ pabbajjaŋ anujānāthā ti. Sādhu bhadde, aham pi[1] etasmiŋ yeva magge yojetukāmo, manaŋ pana te ajānamāno na kathemī ti. Tāvad eva Bimbisārassa santikaŋ gantvā vanditvā aṭṭhāsi.

8. Rājā, kiŋ gahapati, akāle āgato 'sī ti pucchi. Dhammadinnā, mahārāja, pabbajissāmī ti vadatī ti. Kiŋ pan' assā laddhuŋ vaṭṭatī ti? Aññaŋ kiñci n' atthi, sovaṇṇasivikaŋ, deva, laddhuŋ vaṭṭati, nagarañ ca paṭijaggāpetuṇ ti. Rājā sovaṇṇasivikaŋ datvā nagaraŋ paṭijaggāpesi.

9. Visākho Dhammadinnaŋ gandhodakena nahāpetvā sabbâlaṅkārehi alaṅkarāpetvā sovaṇṇasivikāya nisīdāpetvā ñātigaṇe[2] parivārāpetvā gandhapupphâdīhi pūjayamāno nagaravāsanaŋ karonto viya bhikkhuni-upassayaŋ gantvā, ayye, Dhammadinnaŋ pabbājethā ti āha. Bhikkhuniyo, ekaŋ vā dve vā dose sahituŋ vaṭṭati, gahapatī ti āhaŋsu. Na,[3] ayye, koci doso, saddhāya pabbajatī ti. Ath' ekā byattā therī tacapañcaka-kammaṭṭhānaŋ ācikkhitvā kese

---

[1] B. *adds* taŋ. [2] B. S. °gaṇena.
[3] B. S. N' atth' ayye.

cāretvā pabbājesi. Visākho, abhiram' ayye, svākkhāto dhammo ti vanditvā pakkāmi.

10. Tassā pabbajitadivasato paṭṭhāya lābhasakkāro uppajji. Tena palibuddhā samaṇadhammaŋ kātuŋ okāsaŋ na labhati. Ath' ācariya-upajjhāyatheriyo gahetvā janapadaŋ gantvā aṭṭhatiŋsāya ārammaṇesu cittarucikaŋ kammaṭṭhānaŋ kathāpetvā samaṇadhammaŋ kātuŋ āraddhā; abhinīhārasampannattā pana nâticiraŋ kilamittha.

11. Ito paṭṭhāya hi satasahassakappamatthake Padumuttaro nāma Satthā loke udapādi. Tadā esā ekasmiŋ kule dāsī hutvā attano kese vikkiṇitvā Sujātattherassa nāma aggasāvakassa dānaŋ datvā patthanaŋ akāsi. Sā tāya patthanâbhinīhāra-sampattiyā nâticiraŋ kilamittha[1]; katipâhen' eva arahattaŋ patvā cintesi: Ahaŋ yen' atthena sāsane pabbajjitā, so matthakaŋ patto, kiŋ me janapadavāsena? Mayhaŋ ñātakā pi puññāni karissanti, bhikkhunisaṅgho pi paccayehi na kilamissati, Rājagahaŋ gacchāmī ti bhikkhunisaṅghaŋ gahetvā Rājagahaṃ eva agamāsi.

12. [299[2]] Visākho, Dhammadinnā kira āgatā ti sutvā, pabbajitvā na cirass' eva janapadaŋ gatā, gantvā pi na cirass' eva paccāgatā, kiŋ nu kho bhavissati, gantvā jānissāmī ti dutiyagamanena bhikkhuni-upassayaŋ agamāsi. Tena vuttaŋ: *Atha kho Visākho upāsako yena Dhammadinnā bhikkhunī ten' upasankamī* ti.

13. [299[6]] *Etad avocā* ti etaŋ *sakkāyo* ti ādivacanaŋ avoca. Kasmā avocā ti? Evaŋ kir' assa ahosi: Ayye, abhiramasi, nâbhiramasī ti evaŋ pucchanaŋ nāma na paṇḍitakiccaŋ; pañcupādānakkhandhe upanetvā pañhaŋ pucchissāmi; pañhabyākaraṇen' ev' assā abhiratiŋ vā anabhiratiŋ vā jānissāmī ti. Tasmā avoca.

14. [299[8]] Taŋ sutvā Dhammadinnā, āvuso Visākha, ahaŋ acirapabbajitā, sakkāyaŋ[2] vā parakāyaŋ vā kuto jānissāmī ti vā, aññatheriyo upasaṅkamitvā pucchā ti vā avatvā upanikkhittaŋ sampaṭicchamānā[3] viya, ekapāsakagaṇṭhiŋ mocentī viya, gahanaṭṭhāne hatthimaggaŋ nīharamānā viya,

---

[1] B. S. nâtibahuŋ kilamitvā.
[2] B. sakāyaŋ.
[3] C. paṭicchamānā.

khaggamukhena samuggaŋ vivaramānā viya[1] paṭisambhidā-visaye ṭhatvā pañhaŋ vissajjamānā, *pañca kho ime, āvuso Visākha, upādānakkhandhā* ti ādim āha. Tattha *pañcā* ti gaṇanaparicchedo. *Upādānakkhandhā* ti upādānānaŋ paccayabhūtā khandhā ti evam ādinā nayen' ettha upādānak-khandhakathā vitthāretvā kathetabbā siyā, sā pan' esā Visuddhimagge (Visu. ii. 443—80) vitthāritā evā ti tattha vittāritanayen' eva veditabbā. Sakkāyasamudayâdisu pi yaŋ vattabbaŋ taŋ heṭṭhā tattha tattha vuttam eva.

15. Idaŋ pana catusaccavyākaraṇaŋ sutvā Visākho theriyā abhiratabhāvaŋ aññāsi. Yo hi Buddhasāsane ukkaṇṭhito hoti anabhirato, so evaŋ pucchita-pucchitapañhaŋ saṇḍā-sena ekekaŋ palitaŋ[2] gaṇhanto viya, Sinerupādato vālukaŋ uddharanto viya vissajjetuŋ na sakkoti.

16. [299[32]] Yasmā pana imāni cattāri saccāni loke candima-suriyā viya Buddhasāsane pākaṭāni, parisamajjhagato hi Bhagavā pi mahātherā pi saccān' eva pakāsenti; bhikkhu-saṅgho pi pabbajitadivasato paṭṭhāya kulaputte, cattāri nāma kiŋ, cattāri ariyasaccānī ti pañhaŋ uggaṇhāpeti; ayañ ca Dhammadinnā upāsaka-kulassa[3] dhītā[4] paṇḍitā byattā, nayaŋ gahetvā sutena pi kathetuŋ samatthā; tasmā na sakkā etissā ettāvatā saccānaŋ paṭivedhabhāvo ñātuŋ, saccavinib-bhogapañhabyākaraṇena pana sakkā ñātun ti cintetvā heṭṭhā kathitāni dve saccāni paṭinivattetvā gūḷhaŋ katvā ganṭhi-pañhaŋ pucchissāmī ti pucchanto *taŋ yeva nu kho, ayye* ti ādim āha.

17. [299[34]] Tassa vissajjane, *na kho, āvuso, Visākha, taŋ yeva upādānan* ti upādānassa saṅkhārakkhandhekadesabhā-vato na taŋ yeva upādānaŋ te pañcakkhandhā; nâpi aññatra pañcahi upādānakkhandhehi upādānaŋ. Yadi hi taŋ yeva siyā, rūpâdisabhāvam pi upādānaŋ siyā. Yadi aññatra siyā, parasamaye cittavippayutto anusayo viya, paṇṇatti viya, nibbānaŋ viya ca khandhavinimmuttaŋ vā siyā, chaṭṭho vā khandho paññāpetabbo bhaveyya. Tasmā evaŋ byākāsi.

---

[1] B. *adds* ca. [2] C. ekapalitaŋ.
[3] B. S. upāyakosalle. [4] B. S. ṭhitā.

18. [300[4]] Tassā byākaraṇaŋ sutvā āgatapaṭivedhā[1] ayan ti Visākho niṭṭham agamāsi. Na hi sakkā akhīṇâsavena asaŋsappantena[2] avitthāyantena dīpasahassaŋ jālāpentena viya evarūpo gūḷho paṭicchanno tilakkhaṇâhato gambhīro pañho vissajjetuŋ. Niṭṭhaŋ gantvā pana, ayaŋ Dhammadinnā sāsane laddhapatiṭṭhā adhigatapaṭisambhidā vesārajjappattā bhavaviddhaŋsitā[3] mahākhīṇâsavā, samatthā mayhaŋ pucchita-pucchitapañhaŋ kathetuŋ, idāni naŋ[4] ovaṭṭikasāraŋ pañhaŋ pucchissāmī ti[5] cintetvā taŋ pucchanto, *kathaŋ pan' ayye* ti ādim āha.

19. [300[6]] Tassa vissajjane, *assutavā* ti ādi Mūlapariyāye vitthāritam eva. *Rūpaŋ attato samanupassatī* ti, "Idh' ekacco rūpaŋ attato samanupassati, yaŋ rūpaŋ so ahaŋ, yo ahaŋ taŋ rūpan ti rūpañ ca attañ ca advayaŋ samanupassati. Seyyathā pi nāma telappadīpassa jhāyato yā acci so vaṇṇo, yo vaṇṇo sā accī ti acciñ ca vaṇṇañ ca advayaŋ samanupassati. Evam eva idh' ekacco rūpaŋ attato—pe—advayaŋ samanupassatī" ti (Ps. i. 143) evaŋ rūpaŋ attā ti diṭṭhipassanāya passati. *Rūpavantaŋ vā attānan* ti arūpaŋ attā ti gahetvā chāyāvantaŋ rukkhaŋ viya[6] rūpavantaŋ attānaŋ samanupassati. *Attani vā rūpan* ti arūpam eva attā ti gahetvā pupphasmiŋ gandhaŋ viya[7] attani rūpaŋ samanupassati. *Rūpasmiŋ vā attānan* ti arūpam eva attā ti gahetvā karaṇḍāya maṇiŋ viya[8] attānaŋ rūpasmiŋ samanupassati. *Vedanaŋ attato* ti ādisu pi es' eva nayo.

20. Tattha, rūpaŋ attato samanupassatī ti suddharūpam eva attā ti kathitaŋ. Rūpavantaŋ vā attānaŋ, attani vā rūpaŋ, rūpasmiŋ vā attānaŋ, vedanaŋ attato, saññaŋ, saṅkhāre, viññāṇaŋ attato samanupassatī ti imesu sattasu ṭhānesu arūpaŋ attā ti kathitaŋ. Vedanāvantaŋ vā attānaŋ, attani vā vedanaŋ, vedanāya vā attānan ti evaŋ catusu khandhesu

---

[1] B. adhigatapatiṭṭhā.
[2] B. asambandhena; S. asampassantena.
[3] B. bhavamatthake ṭhitā.
[4] C. pana.
[5] C. *omits* pucchissāmī ti.
[6] B. *adds* taŋ.
[7] B. *adds* tasmiŋ.
[8] B. S. *add* taŋ.

tiṇṇaŋ tiṇṇaŋ vasena dvādasasu ṭhānesu rūpârūpamissako attā kathito.

21. Tattha, rūpaŋ attato samanupassati, vedanaŋ saññaŋ, saṅkhāre, viññāṇaŋ attato samanupassatī ti pañcasu ṭhānesu ucchedadiṭṭhi kathitā; avasesesu sassatadiṭṭhi.[1] Evam ettha pannarasa bhavadiṭṭhiyo, pañca vibhavadiṭṭhiyo honti.

22. [300[21]] *Na rūpaŋ attā* ti ettha, rūpaŋ attā ti na samanupassati; aniccaŋ dukkhaŋ anattā ti samanupassati. *Na rūpavantaŋ attānaŋ—pe—na viññāṇasmiŋ attānan* ti ime pañcakkhandhe kenaci pariyāyena attato na samanupassati; sabbâkārena pana aniccā dukkhā anattā ti samanupassati.

23. Ettāvatā theriyā, evaŋ kho, āvuso Visākha, sakkāyadiṭṭhi hotī ti evaŋ purimapañhaŋ vissajjentiyā, ettakena gamanaŋ hoti, āgamanaŋ hoti, gamanâgamanaŋ hoti, vaṭṭaŋ vattatī ti vaṭṭaŋ matthakaŋ pāpetvā dassitaŋ. Evaŋ kho, āvuso Visākha, sakkāyadiṭṭhi na hotī ti pacchimapañhaŋ vissajjentiyā, ettakena gamanaŋ na hoti, āgamanaŋ na hoti, gamanâgamanaŋ na hoti, vaṭṭaŋ[2] na vattatī ti vivaṭṭaŋ matthakaŋ pāpetvā dassitaŋ.

24. [300[31]] *Katamo pan' ayye, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo* ti ayaŋ pañho theriyā paṭipucchitvā vissajjetabbo bhaveyya: upāsaka, tayā heṭṭhā maggo pucchito, idha kasmā maggam eva pucchasī ti? Sā pana attano byattatāya paṇḍiccena tassa adhippāyaŋ sallakkhesi: Iminā upāsakena heṭṭhā paṭipattivasena maggo pucchito bhavissati, idha pana naŋ saṅkhatâsaṅkhata-lokiyalokuttara-saṅgahītâsaṅgahītavasena pucchitukāmo bhavissatī ti. Tasmā apaṭipucchitvā va yaŋ yaŋ pucchi, taŋ taŋ vissajjesi. Tattha *saṅkhato* ti cetito, kappito, pakappito, āyūhito, nibbattito, samāpajjantena samāpajjitabbo.

25. [301[4]] *Tīhi ca kho, āvuso Visākha, khandhehi ariyo aṭṭhaṅgiko maggo saṅgahīto* ti ettha yasmā maggo sappadeso tayo khandhā nippadesā, tasmā ayaŋ sappadesattā nagaraŋ viya rajjena, nippadesehi tīhi khandhehi saṅgahīto. Tattha sammāvācâdayo tayo sīlam eva. Tasmā te sajātito sīlakkhandhena saṅgahītā. Kiñ câpi hi pāḷiyaŋ *sīlakkhandhe* ti

---

[1] C. °ṭhī ti. [2] B. *adds* nāma.

bhummena viya niddeso kato, atto pana karaṇavasena veditabbo.

26. Sammāvāyāmâdisu pana tīsu samādhi attano dhammatāya ārammaṇe ekaggabhāvena appetuŋ na sakkoti, viriye pana paggahakiccaŋ sādhente, satiyā ca apilāpanakiccaŋ sādhentiyā laddhûpakāro hutvā sakkoti.

27. Tatrâyaŋ upamā: Yathā hi, nakkhattaŋ kīḷissāmā ti uyyānaŋ paviṭṭhesu tīsu sahāyesu eko supupphitaŋ campakarukkhaŋ disvā hatthaŋ ukkhipitvā pi gahetuŋ na sakkuṇeyya. Ath' assa dutiyo onamitvā piṭṭhiŋ dadeyya. So tassa piṭṭhiyaŋ ṭhatvā pi kampamāno gahetuŋ na sakkuṇeyya. Ath' assa itaro aŋsakūṭaŋ upanāmeyya. So ekassa piṭṭhiyaŋ ṭhatvā ekassa aŋsakūṭaŋ olubbha yathāruciŋ pupphāni ocinitvā pilandhitvā nakkhattaŋ kīḷeyya. Evaŋsampadam idaŋ daṭṭhabbaŋ.

28. Ekato uyyānaŋ paviṭṭhā tayo sahāyakā viya hi ekato jātā sammāvāyāmâdayo tayo dhammā. Supupphitacampako viya ārammaṇaŋ. Hatthaŋ ukkhipitvā pi gahetuŋ asakkonto viya attano dhammatāya ārammaṇe ekaggabhāvena appetuŋ asakkonto samādhi. Piṭṭhiŋ datvā onatasahāyo viya vāyāmo. Aŋsakūṭaŋ datvā ṭhitasahāyo viya sati. Yathā tesu ekassa piṭṭhiyaŋ ṭhatvā ekassa aŋsakūṭaŋ olubbha itaro yathāruciŋ pupphaŋ gahetuŋ sakkoti, eva evam viriye[1] paggahakiccaŋ,[2] satiyā ca apilāpanakiccaŋ sādhentiyā laddhûpakāro samādhi sakkoti ārammaṇe ekaggabhāvena appetuŋ. Tasmā samādhi yev' ettha sajātito samādhikkhandhena saṅgahīto; vāyāmasatiyo pana kiriyato saṅgahītā honti.

29. Sammādiṭṭhi-saṅkappesu pi paññā attano dhammatāya aniccaŋ dukkham anattā ti ārammaṇaŋ nicchetuŋ na sakkoti; vitakke pana ākoṭetvā ākoṭetvā dente sakkoti. Kathaŋ? Yathā hi heraññiko kahāpaṇaŋ hatthe ṭhapetvā sabbabhāge[3] oloketukāmo samāno pi na cakkhubalen'[4] eva parivattetuŋ sakkoti; aṅgulipabbehi pana pariyattetvā ito c' ito ca oloketuŋ sakkoti. Evam eva na paññā attano dhammatāya aniccâdivasenā ārammaṇaŋ nicchetuŋ sakkoti; abhiniropana-

---

[1] B. viriyena. [2] B. *adds* sādhentena.
[3] B. S. °bhāgesu. [4] B. S. °talen'.

lakkhaṇena pana āhanana-pariyāhananarasena vitakkena ākoṭentena viya parivattentena viya ca ādāy' ādāya dinnam eva nicchetuŋ sakkoti. Tasmā idhâpi sammādiṭṭhi yeva sajātito paññākkhandhena saṅgahītā; sammāsaṅkappo pana kiriyato saṅgahito hoti.

30. Iti imehi tīhi khandhehi maggo saṅgahaŋ gacchati. Tena vuttaŋ: *Tīhi ca kho, āvuso Visākha, khandhehi ariyo aṭṭhaṅgiko maggo saṅgahīto* ti.

31. [301[11]] Idāni ekacittakkhaṇikaŋ maggasamādhiŋ animittaŋ[1] saparikkhāraŋ pucchanto, *katamo pan' ayye* ti ādim āha. Tassa vissajjane, *cattāro satipaṭṭhānā* maggakkhaṇe catukiccasādhanavasena uppannā sati[2] samādhissa paccayaṭṭhena *nimittā*. Cattāro sammappadhānā catukiccasādhanavasen' eva uppannaŋ viriyaŋ. Taŋ parivāraṭṭhena *parikkhāro* hoti. *Tesaŋ yeva dhammānan* ti tesaŋ maggasampayuttadhammānaŋ. *Āsevanā* ti ādisu ekacittakkhaṇikā va āsevanâdayo vuttā.

32. Vitaṇḍavādī pana, ekacittakkhaṇiko nāma maggo n' atthi, "Evaŋ bhāveyya, satta vassānī" ti (M. i. 62) hi vacanato satta pi[3] vassāni maggabhāvanā hoti; kilesā pana lahuŋ chijjantā sattahi ñāṇehi chijjantī ti vadati. So, suttaŋ āharā ti vattabbo. Addhā aññaŋ apassanto, yā tesaŋ yeva dhammānaŋ āsevanā bhāvanā bahulīkamman ti idam eva āharitvā, aññena cittena āsevati, aññena bhāveti, aññena bahulīkarotī ti vakkhati. Tato vattabbo: Kiŋ pan' idaŋ suttaŋ neyyatthaŋ, nītatthan ti? Tato vakkhati: Nītatthaŋ; yathā suttaŋ tathā attho ti.

33. Tass' idaŋ uttaraŋ: Evaŋ sante ekacittaŋ āsevamānaŋ uppannaŋ, aparam pi āsevamānaŋ, aparam pi āsevamānan ti evaŋ divasam pi āsevanā va bhavissati, kuto bhāvanā, kuto bahulīkammaŋ? Ekaŋ vā bhāvayamānaŋ uppannaŋ, aparam pi bhāvayamānaŋ, aparam pi bhāvayamānan ti evaŋ divasam pi bhāvanā va bhavissati, kuto āsevanā, kuto bahulīkammaŋ? Ekaŋ vā bahulīkarontaŋ uppannaŋ, aparam pi bahulīkarontaŋ, aparam pi bahulīkarontan ti evaŋ divasam

---

[1] B. S. sanimittaŋ. [2] B. S. *add* sā.
[3] S. *omits.*

pi bahulīkammam eva bhavissati, kuto āsevanā, kuto bhāvanā ti?

34. Atha vā evaŋ vadeyya: Ekena cittena āsevati, dvīhi bhāveti, tīhi bahulīkaroti; dvīhi vā āsevati, tīhi bhāveti, ekena bahulīkaroti; tīhi vā āsevati, ekena bhāveti, dvīhi bahulīkarotī ti. So vattabbo: Mā, suttaŋ me laddhan ti yaŋ vā taŋ vā avaca. Pañhaŋ vissajjentena nāma ācariyasantike vasitvā Buddhavacanaŋ uggaṇhitvā attharasaŋ vinditvā vattabbaŋ hoti. Ekacittakkhaṇikā va[1] ayaŋ āsevanā, ekacittakkhaṇikā[2] bhāvanā, ekacittakkhaṇikaŋ[2] bahulīkammaŋ. Khayagāmī lokuttaramaggo bahucittakkhaṇiko nāma n' atthi, ekacittakkhaṇiko yevā ti saññāpetabbo. Sace sañjānāti, sañjānātu. No ce sañjānāti, gaccha, pāto va vihāraŋ pavisitvā yāguŋ pivāhī ti uyyojetabbo.

35. [301[17]] *Kati pan' ayye, saṅkhārā* ti idha kiŋ pucchati? Ye saṅkhāre nirodhetvā nirodhaŋ samāpajjanti, te pucchāmī ti pucchati. Ten' ev' assa adhippāyaŋ ñatvā therī, puññâbhisaṅkhārâdisu anekesu saṅkhāresu vijjamānesu pi, kāyasaṅkhārâdayo va ācikkhantī, *tayo 'me, āvuso* ti ādim āha. Tattha kāyapaṭibaddhattā kāyena saṅkharīyati,[3] nibbattīyatī ti *kāyasaṅkhāro*. Vacīpaṭibaddhattā vācāya saṅkharīyati nibbattīyatī ti *vacīsaṅkhāro*. Cittapaṭibaddhattā cittena saṅkharīyati[3] nibbattīyatī ti *cittasaṅkhāro*.

36. [301[19]] *Katamo pan' ayye* ti idha kiŋ pucchati? Ime saṅkharā aññamaññamissā ālulitā avibhūtā duddīpanā. Tathā hi, kāyadvāre ādāna-gahaṇa-muñcana-copanāni pāpetvā uppannā aṭṭha kāmâvacarakusalacetanā dvādasa akusalacetanā ti evaŋ kusalâkusalā vīsati cetanā pi assāsapassāsā pi kāyasaṅkhāro tv' eva vuccati. Vacīdvāre hanusañcopanaŋ vacībhedaŋ pāpetvā uppannā vuttappakārā va vīsati cetanā pi vitakkavicārā pi vacīsaṅkhāro tv' eva vuccanti. [4]Kāyavacīdvāresu copanaŋ appatvā raho nisinnassa cintayato uppannā kusalâkusalā ekûnatiŋsa cetanā pi saññā ca vedanā cā ti ime dve dhammā pi cittasaṅkhāro tv' eva vuccanti.[4] Evaŋ ime saṅkhārā aññamaññaŋ kāya-vacīdvāresu

---

[1] B. S. ca. [2] B. S. *add* ca. [3] B. *adds* karīyati.

[4-4] *The whole sentence is omitted by* C.

copanaŋ appatvā raho nisinnassa cintayato uppannā kusalâkusalā ekūnatiŋsa cetanā pi saññā-vedanā cā ti ime dve dhammā pi cittasaṅkhāro tv' eva vuccanti. Evaŋ ime saṅkhārā aññamaññamissā ālulitā avibhūtā duddīpanā. Te pākaṭe vibhūte katvā kathāpessāmī ti pucchati.

37. [301²²] *Kasmā pan' ayye* ti idha kāyasaṅkhārâdinâmassa padatthaŋ pucchati. Tassa vissajjane *kāyapaṭibaddhā* ti kāyanissitā; kāye sati honti, asati na honti. *Cittapaṭibaddhā* ti cittanissitā; citte sati honti, asati na honti.

38. [301³⁰] Idāni, kiŋ nu kho esā saññāvedayitanirodhaŋ valañjeti, na valañjeti, ciṇṇavasī vā tattha no ciṇṇavasī ti jānanatthaŋ pucchanto, *kathaŋ pan' ayye, saññāvedayitanirodhasamāpatti hotī* ti ādiṃ[1] āha. Tassa vissajjane *samāpajjissan ti vā samāpajjāmī ti vā* padadvayena nevasaññānâsaññâyatanasamāpattikālo kathito; *samāpanno* ti padena antonirodho. Tathā purimehi dvīhi padehi sacittakakālo kathito; pacchimena acittakakālo. *Pubbe va tathā cittaŋ bhāvitaŋ hotī* ti nirodhasamāpattito pubbe addhānaparicchedakāle yeva, ettakaŋ kālaŋ acittako bhavissāmī ti addhānaparicchedacittaŋ bhāvitaŋ hoti. *Yaŋ taŋ tathattāya upanetī* ti yaŋ evaŋbhāvitaŋ cittaŋ taŋ puggalaŋ tathattāya acittakabhāvāya upaneti.

39. [302¹] *Paṭhamaŋ nirujjhati vacīsaṅkhāro* ti sesasaṅkhārehi paṭhamaŋ dutiyajjhāne yeva nirujjhati. *Tato kāyasaṅkhāro* ti tato paraŋ kāyasaṅkhāro catutthajjhāne nirujjhati. *Tato cittasaṅkhāro* ti tato paraŋ cittasaṅkhāro antonirodhe nirujjhati.

40. [302⁹] *Vuṭṭhahissan ti vā vuṭṭhahāmī ti vā* padadvayena antonirodhakālo kathito; *vuṭṭhito* ti padena phalasamāpattikālo. Tathā purimehi dvīhi padehi acittakakālo kathito; pacchimena sacittakakālo. *Pubbe va tathā cittaŋ bhāvitaŋ hotī* ti nirodhasamāpattito pubbe addhānaparicchedakāle yeva ettakaŋ kālaŋ acittako hutvā tato paraŋ sacittako bhavissāmī ti addhānaparicchedacittaŋ bhāvitaŋ hoti. *Yaŋ taŋ tathattāya upanetī* ti yaŋ evaŋ bhāvitaŋ cittaŋ taŋ puggalaŋ tathattāya sacittakabhāvāya upaneti. Iti heṭṭhā nirodhasamāpajjanakālo gahito, idha nirodhato uṭṭhānakālo.

---

[1] C. *omits.*

41. Idāni nirodhakathaŋ kathetuŋ vāro ti nirodhakathā kathetabbā siyā, sā pan' esā, "Dvīhi balehi samannāgatattā tayo[1] ca saṅkhārānaŋ paṭipassaddhiyā soḷasahi ñāṇacariyāhi navahi samādhicariyāhi vasibhāvatāpaññā nirodhasamāpattiyaŋ ñānan" ti (Ps. i. 2, 97) mātikaŋ ṭhapetvā sabbâkārena Visuddhimagge (Visu. ii. 702) kathitā. Tasmā tattha kathitanayen' eva gahetabbā.

42. Ko panâyaŋ nirodho nāma? Catunnaŋ khandhānaŋ paṭisaṅkhā appavatti. Atha kimattham etaŋ[2] samāpajjantī ti ce? Saṅkhārānaŋ pavatte ukkaṇṭhitā sattâhaŋ acittakā hutvā sukhaŋ viharissāma, diṭṭhadhammanibbānaŋ nām' etaŋ, yadidaŋ nirodho ti etadatthaŋ samāpajjanti.

43. [302[17]] *Paṭhamaŋ uppajjati cittasaṅkhāro* ti nirodhā vuṭṭhahantassa hi phalasamāpatticittaŋ paṭhamaŋ uppajjati. Taŋsampayuttaŋ saññañ ca vedanañ ca sandhāya, paṭhamaŋ uppajjati cittasaṅkhāro ti āha.

44. [302[18]] *Tato kāyasaṅkhāro* ti tato paraŋ bhavaṅgasamaye kāyasaṅkhāro uppajjati. Kiŋ pana phalasamāpatti assāsapassāse na samuṭṭhāpetī ti? Imassa pana catutthajjhānikā phalasamāpatti; sā na samuṭṭhāpeti. Kiŋ vā,[3] phalasamāpatti paṭhamajjhānikā vā hotu, dutiya-tatiya-catutthajjhānikā vā, santāya samāpattiyā vuṭṭhitassa bhikkhuno assāsapassāsā abbohārikā honti. Tesaŋ abbohārikabhāvo Sañjīvattheravatthunā veditabbo.

45. Sañjīvattherassa hi samāpattito vuṭṭhāya kiŋsukapupphasadise vitaccikaṅgāre maddamānassa gacchato cīvare aŋsumattam pi najjhāyi; usumâkāramattam pi nâhosi. Samāpattibalaŋ[4] nām' etan ti vadanti. Evam eva santāya samāpattiyā vuṭṭhitassa bhikkhuno assāsapassāsā abbohārikā honti.[5] Bhavaṅgasamayen' ev' etaŋ kathitan ti veditabbaŋ.

46. [302[18]] *Tato vacīsaṅkhāro* ti tato paraŋ kiriyamayapavatta-valañjanakāle vacīsaṅkhāro uppajjati. Kiŋ bhavaṅgaŋ vitakkavicāre na samuṭṭhāpetī ti? Samuṭṭhāpeti. Taŋsamuṭṭhānā pana vitakka-vicārā vācaŋ abhisaṅkhātuŋ na

[1] S. tiṇṇañ. [2] C. ettha. [3] B. S. *add* etena.
[4] B. S. °phalaŋ. [5] B. S. °tī ti.

sakkontī ti kiriyamayapavatta-valañjanakālen' eva taŋ kathitaŋ.

47. [302[22]] *Suññato phasso* ti ādayo saguṇenâpi ārammaṇenâpi kathetabbā. Saguṇena tāva suññatā nāma phalasamāpatti, tāya sahajātaŋ phassaŋ sandhāya suññato phasso ti vuttaŋ. Animittappaṇihitesu pi es' eva nayo. Ārammaṇena pana nibbānaŋ rāgâdīhi suññattā suññataŋ[1] nāma, rāganimittâdīnaŋ abhāvā animittaŋ, rāga-dosa-mohapaṇidhīnaŋ abhāvā appaṇihitaŋ. Suññataŋ nibbānaŋ ārammaṇaŋ katvā uppanna-phalasamāpattiyaŋ phasso suññato nāma. Animittappaṇihitesu pi es' eva nayo.

48. Aparā āgamanīyakathā nāma hoti: Suññatā, animittā, appaṇihitā ti hi vipassanā pi vuccati. Tattha yo bhikkhu saṅkhāre aniccato pariggahetvā aniccato disvā aniccato vuṭṭhāti, tassa vuṭṭhānagāminī vipassanā animittā nāma hoti. Yo dukkhato pariggahetvā dukkhato disvā dukkhato vuṭṭhāti, tassa appaṇihitā nāma. Yo anattato pariggahetvā anattato disvā anattato vuṭṭhāti, tassa suññatā nāma. Tattha animittavipassanāya maggo animitto nāma. Animittamaggassa phalaŋ animittaŋ nāma. Animittaphalasamāpattiyā[2] sahajāte phasse phusante, animitto phasso phusatī ti vuccati. Appaṇihita-suññatesu pi es' eva nayo.

49. Āgamanīye[3] kathite pana, suññato vā phasso, animitto vā phasso, appaṇihito vā phasso ti vikappo āpajjeyya. Tasmā saguṇena c' eva ārammaṇena ca kathetabbaŋ. Evaŋ hi, tayo phassā phusantī ti sameti.

50. [302[26]] *Vivekaninnan* ti ādisu nibbānaŋ viveko nāma, tasmiŋ viveke ninnaŋ onatan ti vivekaninnaŋ. Viveke poṇaŋ,[4] aññato āgantvā yena viveko tena vaṅkaŋ viya hutvā ṭhitan ti *vivekapoṇaŋ*. Yena viveko tena patamānaŋ viya ṭhitan ti *vivekapabbhāraŋ*.

51. [302[28]] Idāni yā vedanā nirodhetvā nirodhasamāpattiŋ samāpajjati, tā pucchissāmī ti pucchanto, *kati pan' ayye, vedanā* ti āha. *Kāyikaŋ vā* ti ādisu pañcadvārikaŋ

---

[1] B. S. suññaŋ. [2] B. S. °samāpattisahajāte.
[3] S. Āgamanīyena kathitena.
[4] B. S. Vivekapoṇan ti.

sukhaŋ kāyikaŋ nāma; manodvārikaŋ cetasikaŋ nāmā ti veditabbaŋ. Tattha *sukhan* ti sabhāvaniddeso. *Sātan* ti tass' eva madhurabhāvadīpakaŋ vevacanaŋ. *Vedayitan* ti vedayitabhāvadīpakaŋ sabbavedanānaŋ sādhāraṇavacanaŋ. Sesapadesu pi es' eva nayo.

52. [303[3]] *Sukhā vedanā ṭhitisukhā vipariṇāmadukkhā* ti ādisu sukhāya vedanāya atthibhāvo sukhaŋ, natthibhāvo dukkhaŋ. Dukkhāya vedanāya atthibhāvo dukkhaŋ, natthibhāvo sukhaŋ. Adukkhamasukhāya vedanāya jānanabhāvo sukhaŋ, ajānanabhāvo dukkhan ti attho.

53. [303[7]] *Kiŋ-anusayo anusetī* ti katamo anusayo anuseti. Appahīnaṭṭhena sayito viya hotī ti anusayapucchaŋ pucchati. *Na kho, āvuso Visākha, sabbāya sukhāya vedanāya kāmarāgânusayo anusetī* ti na sabbāya sukhāya vedanāya rāgânusayo anuseti. Na sabbāya sukhāya vedanāya so appahīno, na sabbaŋ sukhaŋ vedanaŋ ārabbha uppajjatī ti attho. Esa nayo sabbattha.

54. [303[18]] *Kiŋ pahātabban* ti ayaŋ pahānapucchā nāma. *Rāgaŋ tena pajahatī* ti ettha eken'[1] eva byākaraṇena dve pucchā vissajjeti. Idha bhikkhu rāgânusayaŋ vikkhambhetvā paṭhamajjhānaŋ samāpajjati; jhānavikkhambhitaŋ rāgânusayaŋ tathāvikkhambhitam eva katvā vipassanaŋ vaḍḍhetvā anāgāmimaggena samugghāteti. So anāgāmimaggena pahīno pi tathāvikkhambhitattā[2] paṭhamajjhāne nânuseti nāma. Ten' āha: *Na tattha rāgânusayo anusetī* ti.

55. [303[34]] *Tad āyatanan* ti taŋ āyatanaŋ. Paramassāsabhāvena patiṭṭhābhūtaŋ arahattan ti attho. *Iti anuttaresū* ti, evaŋ anuttarā vimokkhā ti laddhanāme arahatte. *Pihaŋ upaṭṭhāpayato* ti[3] patthanaŋ ṭhapentassa. *Uppajjati pihappaccayā domanassan* ti patthanāya ṭhapanamūlakaŋ domanassaŋ uppajjati. Taŋ pan' etaŋ na patthanāya ṭhapanamūlakaŋ uppajjati; patthetvā alabhantassa pana alābhamūlakaŋ appajjamānaŋ, uppajjati pihappaccayā ti vuttaŋ.

56. Tattha kiñ câpi domanassaŋ nāma ekantena akusalaŋ, idaŋ pana sevitabbaŋ domanassaŋ vaṭṭatī ti vadanti. Yogino

---

[1] S. eten'; C. ekena, *and omits* eva. [2] C. *adds* va.

[3] C. S. *omit* Pihaŋ upaṭṭhāpayato ti.

hi temāsikaŋ, chammāsikaŋ, navamāsikaŋ vā paṭipadaŋ gaṇhanti. Tesu yo taŋ taŋ paṭipadaŋ gahetvā antokālaparicchede yeva arahattaŋ pāpuṇissāmī ti ghaṭento vāyamanto na sakkoti yathāparicchinnena[1] kālena pāpuṇituŋ, tassa balavadomanassaŋ uppajjati; Ālindikavāsi-Mahā-Phussattherassa viya assudhārā pavattanti.

57. Thero kira ekūnavīsati vassāni gatapaccāgatavattaŋ pūresi. Tassa, imasmiŋ vāre arahattaŋ gaṇhissāmi, imasmiŋ vāre visuddhipavāraṇaŋ pavāressāmī ti mānasaŋ bandhitvā samaṇadhammaŋ karontass' eva ekūnavīsati vassāni atikkantāni. Pavāraṇadivase āgatassa[2] therassa assupātena muttadivaso nāma nâhosi. Vīsatime pana vasse arahattaŋ pāpuṇi.

58. [304¹] *Paṭighaŋ tena pajahatī* ti ettha domanassen' eva paṭighaŋ pajahati. Na hi[3] paṭighen' eva paṭighapahānaŋ,[4] domanassena vā[5] domanassapahānaŋ nāma atthi. Ayaŋ pana bhikkhu temāsikâdisu aññataraŋ paṭipadaŋ gahetvā iti paṭisañcikkhati: Passa bhikkhu, kiŋ tuyhaŋ sīlena hinaṭṭhānaŋ atthi, udāhu viriyena, udāhu paññāya? Na nu te sīlaŋ suparisuddhaŋ, viriyaŋ supaggahitaŋ, paññā sūrā hutvā vahatī ti? So evaŋ paṭisañcikkhitvā, na dāni puna imassa domanassassa uppajjituŋ dassāmī ti viriyaŋ daḷhaŋ[6] katvā antotemāse vā antochamāse vā antonavamāse vā anāgāmimaggena taŋ samugghāteti. Iminā pariyāyena paṭighen' eva paṭighaŋ, domanassen' eva domanassaŋ pajahati nāma. *Na tattha paṭighânusayo anusetī* ti tattha evarūpe domanasse paṭighânusayo nânuseti. Na taŋ ārabbha uppajjati, pahīno va[7] tattha paṭighânusayo ti attho.

59. [304⁶] *Avijjaŋ tena pajahatī* ti idha avijjânusayaŋ vikkhambhetvā catutthajjhānaŋ samāpajjati; jhānavikkhambhitaŋ avijjânusayaŋ tathāvikkhambhitam eva katvā vipassanaŋ vaḍḍhetvā arahattamaggena samugghāteti. So arahattamaggena pahīno pi tathāvikkhambhitattā[8] catutthaj-

[1] S. °paricchedakālaŋ.
[2] B. S. āgate.
[3] B. S. Nâpi.
[4] B. S. *add* na.
[5] B. eva.
[6] B. S. gāḷhaŋ.
[7] C. *omits*.
[8] C. *adds* va.

jhāne nânuseti nāma. Ten' āha: *Na tattha avijjânusayo anusetī* ti.

60. [304[8]] Idāni paṭibhāgapucchaŋ pucchanto, *sukhāya pan' ayye* ti ādim āha. Tassa vissajjane yasmā sukhassa dukkhaŋ, dukkhassa ca sukhaŋ paccanīkaŋ, tasmā dvīsu vedanāsu visabhāgapaṭibhāgo kathito. Upekkhā pana andhakārā, avibhūtā, duddīpanā, avijjā pi tādisā va.[1] Ten' ettha sabhāgapaṭibhāgo kathito. Yattakesu pana ṭhānesu avijjā tamaŋ karoti, tattakesu vijjā tamaŋ vinodetī ti ettha visabhāgapaṭibhāgo kathito. *Vijjāya kho, āvuso* ti ettha ubho p' ete dhammā anāsavā lokuttarā ti sabhāgapaṭibhāgo va kathito. *Vimuttiyā kho, āvuso* ti ettha anāsavaṭṭhena, lokuttaraṭṭhena, abyākataṭṭhena ca sabhāgapaṭibhāgo va kathito.

61. [304[20]] *Accasarā* ti ettha pañhaŋ atikkamitvā gato 'sī ti attho. *Nâsakkhi pañhānaŋ pariyantaŋ gahetun* ti pañhānaŋ paricchedaŋ pamāṇaŋ gahetuŋ nâsakkhi; appaṭibhāgadhammassa paṭibhāgaŋ pucchi. Nibbānaŋ nām' etaŋ appaṭibhāgaŋ, na sakkā nīlaŋ vā pītakaŋ vā ti kenaci dhammena saddhiŋ paṭibhāgaŋ katvā dassetuŋ. Tañ ca tvaŋ iminā adhippāyena pucchasī ti attho.

62. Ettāvatā câyaŋ upāsako yathā nāma sattame ghare salākabhattaŋ labhitvā gato bhikkhu satta gharāni atikkamitvā aṭṭhamassa dvāre ṭhito sabbāni pi satta gehāni viraddho va na aññāsi, evam eva appaṭibhāgadhammassa paṭibhāgaŋ pucchanto sabbāsu pi sattasu[2] paṭibhāgapucchāsu[3] viraddho vâhosī[4] ti veditabbo.

63. [304[21]] *Nibbānogadhan* ti nibbānabbhantaraŋ, nibbānaŋ anuppaviṭṭhaŋ. *Nibbānaparāyanan* ti nibbānaŋ paraŋ ayanam assa, parā gati. Na tato paraŋ gacchatī ti attho. Nibbānaŋ pariyosānaŋ avasānaŋ assā ti *nibbānapariyosānaŋ*.

64. [304[33]] *Paṇḍitā* ti paṇḍiccena samannāgatā, dhātukusalā, āyatanakusalā, paṭiccasamuppādakusalā, ṭhānâṭṭhānakusalā.[5] *Mahāpaññā* ti mahante atthe, mahante dhamme,

---

[1] B. S. vā ti.
[2] B. S. *omit.*
[3] B. S. sappatibhāga°.
[4] B. S. va hotī.
[5] B. S. *add* ti attho.

mahantī niruttiyo, mahantāni paṭibhānāni pariganhanasamatthāya paññāya samannāgatā. *Yathā taŋ Dhammadinnāyā* ti yathā Dhammadinnāya bhikkhuniyā byākataŋ, aham pi evam eva byākareyyan ti.

65. Ettāvatā ca pana ayaŋ suttanto Jinabhāsito nāma jāto, na sāvakabhāsito. Yathā hi rājayuttehi likhitaŋ paṇṇaŋ yāva rājamuddikāya na lañchitaŋ hoti, na tāva rājapaṇṇan ti saṅkhaŋ gacchati; lañchitamattaŋ pana rājapaṇṇaŋ nāma hoti; tathā, aham pi taŋ[1] evam eva byākareyyan ti imāya Jinavacanamuddāya[2] lañchitattā ayaŋ suttanto āhaccavacanena Jinabhāsito nāma jāto. Sesaŋ sabbattha uttānattham evā ti.

Cūḷa-Vedallasuttaŋ catutthaŋ.

45.

[Cūḷa-Dhammasamādānasuttavaṇṇanā]

1. [305[6]] *Evam me sutan* ti Cūḷa-Dhammasamādānaŋ. Tattha *dhammasamādānānī* ti dhammo ti gahitagahaṇāni. *Paccuppannasukhan* ti paccuppanne sukhaŋ, āyūhanakkhaṇe sukhaŋ, sukaraŋ, sukhena sakkā pūretuŋ. *Āyatiŋ dukkhavipākan* ti anāgate vipākakāle dukkhavipākaŋ. Iminā upāyena sabbapadesu attho veditabbo.

2. [305[20]] *N' atthi kāmesu doso* ti vatthukāmesu pi kilesakāmesu pi doso n' atthi. *Pātabyataŋ āpajjantī* ti te vatthukāmesu kilesakāmena pātabyataŋ pivitabbataŋ yathārucin paribhuñjitabbataŋ āpajjantī ti attho. *Molibaddhāhī* ti molī viya[3] katvā baddhakesehi[4] tāpasaparibbājikāhi. *Evam āhaŋsū* ti evaŋ vadanti. *Pariññaŋ paññāpentī* ti pahānaŋ samatikkamaŋ paññāpenti.

3. [306[2]] *Māluvāsipāṭikā* ti dīghasaṇṭhānaŋ māluvāpakkaŋ. *Phaleyyā* ti ātapena sussitvā bhijjeyya. *Sālamūle* ti sālarukkhassa samīpe. *Santāsaŋ āpajjeyyā* ti kasmā āpajjati? Bhavanavināsabhayā. Rukkhamūle patitamāluvābījato hi

---

[1] B. S. *omit.*
[2] B. S. °muddikāya.
[3] B. S. moliŋ katvā.
[4] B. *adds* Paribbājikāhī ti.

latā uppajjitvā rukkhaŋ abhirūhati. Sā mahāpattā c' eva hoti bahupattā ca koviḷārapattasadisehi pattehi samannāgatā. Atha naŋ rukkhaŋ mūlato paṭṭhāya vinaddhamānā sabbaviṭapāni sañchādetvā[1] mahantaŋ bhāraŋ janetvā tiṭṭhati. Sā vāte vā vāyante, deve vā vassante oghanaŋ janetvā tassa rukkhassa sabbasākhāpasākhaŋ bhañjati; bhūmiyaŋ nipāteti. Tato tasmiŋ rukkhe patiṭṭhitavimānaŋ[2] bhijjati, vinassati. Iti sā bhavanavināsabhayā santāsaŋ āpajjati.

4. [306[7]] *Ārāmadevatā* ti tattha tattha pupphârāma-phalârāmesu adhivatthā devatā. *Vanadevatā* ti Andhavana-Subhagavanâdisu vanesu adhivatthā devatā. *Rukkhadevatā* ti abhilakkhitesu Naḷeru-pucimandâdisu rukkhesu adhivatthā devatā. *Osadhi-tiṇa-vanaspatisū* ti harītaki-āmalaki-ādisu osadhisu, tāla-nāḷikerâdisu tiṇesu, vanajeṭṭhakesu ca vanaspatirukkhesu adhivatthā devatā. *Vanakammikā* ti vane kasana[3]-dāyana[4]-dāru-āharaṇa-gorakkhâdinā[5] kenacid eva kammena vicaraṇamanussā. *Udrabheyyun*[6] ti khādeyyuŋ. *Vilambinī* ti vātena pahaṭapahaṭaṭṭhāne keḷiŋ karontī viya vilambanī.[7]

5. [306[27]] *Sukho imissā* ti imissā evarūpāya māluvālatāya samphasso pi sukho, dassanam pi sukhaŋ. Ayaŋ me dārakānaŋ āpānamaṇḍalaŋ bhavissati, kīḷābhūmi bhavissati, dutiyaŋ me vimānaŋ paṭiladdhan ti latāya dassane pi samphasse pi somanassajātā evam āha.

6. [306[29]] *Viṭapiŋ*[8] *kareyyā* ti sākhānaŋ upari chattâkārena tiṭṭheyya. *Oghanaŋ janeyyā* ti heṭṭhā ghanaŋ janeyya. Upari āruyha sakalarukkhaŋ paliveṭhetvā puna heṭṭhā bhassamānā bhūmiŋ gaṇheyyā ti attho. *Padāleyyā* ti evaŋ oghanaŋ katvā puna tato paṭṭhāya yāva mūlā otiṇṇasākhāhi abhiruyhamānā sabbasākhā paliveṭhentī matthakaŋ patvā ten' eva niyāmena puna orohitvā abhiruhitvā ca sakalaŋ rukkhaŋ sansibbitvā[9] sabbasākhā heṭṭhā katvā sayaŋ upari

---

[1] B. sañcaritvā.
[2] B. S. patite vimānaŋ.
[3] B. kusa-.
[4] B. S. -lāyana-.
[5] B. S. °ādisu.
[6] B. S. Uṭṭhaheyyun.
[7] B. S. vilambantī.
[8] B. S. Viṭapaŋ.
[9] B. *adds* ajjhoṭṭharantī.

ṭhatvā vāte vā vāyante deve vā vassante padāleyya. Bhindeyyā ti attho; khāṇumattam eva tiṭṭheyya.

7. Tattha yaŋ sākhaṭṭhakavimānaŋ hoti, taŋ sākhāsu bhijjamānāsu tattha tatth' eva bhijjitvā sabbasākhāsu bhinnāsu sabbaŋ bhijjati. Rukkhaṭṭhakavimānaŋ pana yāva rukkhassa mūlamattam pi tiṭṭhati, tāva na nassati. Idaŋ pana vimānaŋ sākhaṭṭhakaŋ, tasmā sabbasākhāsu bhinnāsu bhijjittha. Devatā puttake gahetvā khāṇuke ṭhitā paridevituŋ āraddhā.

8. [308[22]] *Tibbarāgajātiko* ti balavarāgasabhāvo. *Rāgajaŋ dukkhaŋ domanassaŋ paṭisaŋvedetī* ti tibbarāgajātikattā diṭṭhadiṭṭhe ārammaṇe nimittaŋ gaṇhati. Ath' assa ācariyupajjhāyā daṇḍakammaŋ āṇāpenti. So abhiṇhaŋ daṇḍakammaŋ karonto dukkhaŋ domanassaŋ paṭisaŋvedeti, na tv' eva vītikkamaŋ karoti. Tibbadosajātiko pi appamattaken' eva kuppati, daharasāmaṇerehi saddhiŋ hatthaparāmāsâdīni karonto ca katheti. So pi daṇḍakammappaccayā dukkhaŋ domanassaŋ paṭisaŋvedeti. Mohajātiko paṇa idha kataŋ[1] ettha na sallakkheti, tāni tāni kiccāni virādheti. So pi daṇḍakammappaccayā dukkhaŋ domanassaŋ paṭisaŋvedeti. *Na tibbarāgajātiko* ti ādīni vuttapaṭipakkhanayena veditabbāni.

9. Kasmā pan' ettha koci tibbarāgâdijātiko hoti, koci na tibbarāgâdijātiko? Kammaniyāmena. Yassa hi kammâyūhanakkhaṇe lobho balavā hoti, alobho mando, adosâmohā balavanto, dosamohā mandā, tassa mando alobho lobhaŋ pariyādātuŋ na sakkoti; adosâmohā pana balavanto dosamohe pariyādātuŋ sakkonti. Tasmā so tena kammena dinnapaṭisandhivasena nibbatto luddho hoti sukhasīlo, akkodhano paññavā vajirûpamañāṇo.

10. Yassa pana kammâyūhanakkhaṇe lobhadosā balavanto honti, alobhâdosā mandā, amoho balavā, moho mando, so purimanayen' eva luddho c' eva hoti duṭṭho ca, paññavā pana hoti vajirûpamañāṇo; Dattâbhayatthero[2] viya. Yassa kammâyūhanakkhaṇe lobhâdosamohā balavanto honti itare mandā, so purimanayen' eva luddho c' eva hoti dandho ca,

[1] B. S. kataŋ vā katato, akataŋ vā akatato na.
[2] B. S. Dantâbhaya°.

sīlako pana hoti akkodhano. Tathā yassa kammâyuhanakkhaṇe tayo pi lobhadosamohā balavanto honti, alobhâdayo mandā, so purimanayen' eva luddho c' eva hoti duṭṭho ca mūḷho ca.

11. Yassa pana kammâyūhanakkhaṇe alobha-dosamohā balavanto honti, itare mandā, so purimanayen' eva appakileso hoti dibbârammaṇam pi disvā niccalo, duṭṭho ca pana hoti dandhapañño cā ti. Yassa kammâyūhanakkhaṇe alobhâdosa-mohā balavanto honti, itare mandā, so purimanayen' eva aluddho c' eva hoti sīlako ca,[1] dandho[2] pana hoti. Tathā yassa kammâyūhanakkhaṇe alobhadosâmohā balavanto honti, itare mandā, so purimanayen' eva aluddho c' eva hoti paññavā ca, duṭṭho pana hoti kodhano. Yassa pana kammâyūhanakkhaṇe tayo pi alobhâdayo balavanto honti, lobhâdayo mandā, so Mahā-Saṅgharakkhitatthero viya aluddho aduṭṭho paññavā ca hoti. Sesaŋ sabbattha uttānattham evā ti.

Cūḷa-Dhammasamādānasuttaŋ pañcamaŋ.

46.

[Mahā-Dhammasamādānasuttavaṇṇanā]

1. [309[21]] *Evam me suttan* ti Mahā-Dhammasamādānasuttaŋ. Tattha *evaŋkāmā* ti evaŋ-icchā. *Evaŋchandā* ti evaŋ-ajjhāsayā. *Evaŋ-adhippāyā* ti evaŋladdhikā. *Tatrā* ti tasmiŋ aniṭṭhavaḍḍhane c' eva iṭṭhaparihāne ca.

2. [309[31]] *Bhagavaŋmūlakā* ti Bhagavā mūlaŋ etesan ti Bhagavaŋmūlakā. Idaŋ vuttaŋ hoti: Ime, bhante, amhākaŋ dhammā pubbe Kassapa-Sammāsambuddhena uppāditā. Tasmiŋ parinibbute ekaŋ Buddhantaraŋ añño samaṇo vā brāhmaṇo vā ime dhamme uppādetuŋ samattho nāma nâhosi. Bhagavatā pana no ime dhammā uppāditā. Bhagavantaŋ hi nissāya mayaŋ ime dhamme ājānāma, paṭivijjhāmā ti evaŋ Bhagavaŋmūlakā no, bhante, dhammā ti. *Bhagavaŋnettikā* ti Bhagavā hi dhammānaŋ netā vinetā anunetā,[3]

---

[1] S. *adds* akkodhano. [2] B. mūḷho.
[3] B. S. *adds* ti.

yathāsabhāvato pāṭiyekkaŋ pāṭiyekkaŋ nāmaŋ gahetvā dassetā ti dhammā Bhagavaŋnettikā nāma honti.

3. [310[1]] *Bhagavaŋpaṭisaraṇā* ti catubhūmakadhammā[1] sabbaññutañāṇassa āpāthaŋ āgacchamānā Bhagavati paṭisaranti nāmā ti Bhagavaŋpaṭisaraṇā. Paṭisarantī ti osaranti, samosaranti. Api ca Mahābodhimaṇḍe nisinnassa Bhagavato paṭivedhavasena phasso āgacchati, ahaŋ, Bhagavā, kiŋnāmo ti? Tvaŋ phusanaṭṭhena phasso nāma. Vedanā, saññā, saṅkhārā, viññāṇaŋ āgacchati, ahaŋ, Bhagavā, kiŋnāman ti? Tvaŋ vijānanaṭṭhena viññāṇaŋ nāmā ti. Evaŋ catubhūmakadhammānaŋ yathāsabhāvato pāṭiyekkaŋ pāṭiyekkaŋ nāmaŋ gaṇhanto Bhagavā dhamme paṭisaratī ti pi Bhagavaŋpaṭisaraṇā. *Bhagavantaŋ yeva paṭibhātū* ti Bhagavato va etassa bhāsitassa attho upaṭṭhātu. Tumhe yeva no kathetvā dethā ti attho.

4. [310[10]] *Sevitabbe* ti nissayitabbe. *Bhajitabbe* ti upagantabbe. *Yathā taŋ aviddasuno* ti yathā aviddasuno[2] bālassa andhaputhujjanassa. *Yathā taŋ viddasuno* ti yathā viddasuno[3] medhāvino paṇḍitassa.

5. [310[36]] *Atthi, bhikkhave, dhammasamādānan* ti, purimasutte paṭipāṭi-ākārena mātikā ṭhapitā. Idha pana yathādhammarasen' eva Satthā mātikaŋ ṭhapesi. Tattha *dhammasamādānan* ti pānâtipātâdīnaŋ dhammānaŋ gahaṇaŋ. *Avijjāgato* ti avijjāya samannāgato. *Vijjāgato* ti vijjāya samannāgato paññavā.

6. [313[3]] *Sahâpi dukkhenā* ti ettha micchācāro, abhijjhā, micchādiṭṭhī ti ime tāva tayo pubbacetaṇāya ca aparacetanāya cā ti dvinnaŋ cetanānaŋ vasena dukkhavedanā honti, sanniṭṭhāpakacetanā pana sukhasampayuttā vā upekkhāsampayuttā vā hoti. Sesā pāṇâtipātâdayo satta tissannam pi cetanānaŋ vasena dukkhavedanā[4] honti. Idaŋ sandhāya vuttaŋ: *Sahâpi dukkhena, sahâpi domanassenā* ti. Domanassam eva c' ettha dukkhan ti veditabbaŋ; pariyeṭṭhiŋ vā āpajjantassa pubbabhāgaparabhāgesu kāyikadukkham[5] pi vaṭṭati yeva.

---

[1] B. °bhūmakā; S. °bhūmika°. [2] B. S. aviduno.
[3] B. S. viduno. [4] C. *adds* va. [5] B. S. kāyikaŋ du°.

7. [313[28]] *Sahâpi sukhenā* ti ettha pāṇâtipāto, pharusavācā, byāpādo ti ime tāva tayo pubbacetanāya ca aparacetanāya cā ti dvinnaŋ cetanānaŋ vasena sukhavedanā honti, sanniṭṭhāpakacetanā pana dukkhasampayuttā va hoti. Sesā satta tissannam pi cetanānaŋ vasena sukhavedanā honti yeva. *Sahâpi somanassenā*[1] ti somanassam eva c' ettha sukhan ti veditabbaŋ; iṭṭhaphoṭṭhabbasamaṅgino vā pubbabhāgaparabhāgesu kāyikasukham pi vaṭṭati yeva.

8. [314[17]] Tatiyadhammasamādāne idh' ekacco macchabandho vā hoti, māgaviko vā, pāṇûpaghātaŋ yeva nissāya jīvikaŋ kappeti. Tassa garuṭṭhāniyo bhikkhu akāmakass' eva pāṇâtipāte ādīnavaŋ pāṇâtipātaviratiyā ca ānisaŋsaŋ kathetvā sikkhāpadaŋ deti. So gaṇhanto pi dukkhito domanassito va hutvā gaṇhati; aparabhāge katipâhaŋ vītināmetvā rakkhituŋ asakkonto pi dukkhito va hoti. Tassa pubbâparacetanā dukkhasahagatā va honti, sanniṭṭhāpakacetanā pana sukhasahagatā vā upekkhāsahagatā vā. Evaŋ sabbattha attho veditabbo. Iti pubbabhāgaparabhāgacetanā va sandhāya idaŋ vuttaŋ: *Sahâpi dukkhena, sahâpi domanassenā* ti. Domanassam eva c' ettha dukkhan ti veditabbaŋ.

9. [315[8]] Catutthadhammasamādāne dasasu pi padesu tisso pi pubbabhāgaparabhāga-sanniṭṭhāpakacetanā sukhasampayuttā honti yeva. Taŋ sandhāya idaŋ vuttaŋ: *Sahâpi sukhena, sahâpi somanassenā* ti. Somanassam eva c' ettha sukhan ti veditabbaŋ.

10. [315[34]] *Tittakâlābū*[2] ti tittako alābu. *Visena saŋsaṭṭho* ti halāhalavisena saŋyutto missito luḷito. Nacchādessatī ti na ruccissati, na tuṭṭhiŋ karissati. *Nigacchissasī* ti gamissasi. *Appaṭisaṅkhā piveyyā* ti apaccavekkhitvā piveyya.

11. [316[10]] *Āpānīyakaŋso* ti āpānīyassa madhurapānakassa bharitakaŋso. *Vaṇṇasampanno* ti pānakavaṇṇâdīhi sampannakaŋso.[3] Pakkhittûpacārana pana kaŋso[4] evaŋ vutto.

---

[1] B. S. *omit with* ti. [2] C. °lāpū.

[3] B. °vaṇṇo. Kaŋse pakkhittapānakavasena pānakakaŋso pi evaŋ vutto.

[4] S. sampannakaŋso.

Chādessatī ti taŋ hi halāhalavisaŋ yattha yattha pakkhittaŋ hoti, tassa tass' eva rasaŋ deti. Tena vuttaŋ: *chādessatī* ti.

12. [316[24]] *Pūtimuttan* ti muttam eva. Yathā hi manussattabhāvo suvaṇṇavaṇṇo pi pūtikāyo tv' eva, tadahujātā pi ca galocilatā pūtilatā tv' eva vuccati, evaŋ taŋkhaṇaŋ gahitaŋ taruṇam pi muttaŋ pūtimuttam eva. *Nānābhesajjehī* ti harītakâmalakâdīhi nānosadhehi. *Sukhī assā* ti sukhī arogo suvaṇṇavaṇṇo sukhito bhaveyya.

13. [316[35]] *Dadhi ca madhu cā* ti suparisuddhaŋ dadhi ca madhurañ ca madhu. *Ekajjhaŋ saŋsaṭṭhan* ti ekato katvā missitaŋ āluḷitaŋ. *Tassa tan* ti tassa taŋ catumadhura-bhesajjaŋ pivato pi[1] rucceyya. Idañ ca yaŋ bhagandarasaŋsaṭṭhaŋ[2] lohitaŋ pakkhandati, na tassa bhesajjaŋ; āhāraŋ thambhetvā maggaŋ avalañjaŋ karoti. Yaŋ pana pittasaŋsaṭṭhaŋ lohitaŋ, tass' etaŋ bhesajjaŋ, sītalakiriyāya pariyantabhūtaŋ.[3]

14. [317[10]] *Viddhe* ti ubbiddhe. Meghavigamena dūrībhūte ti attho. *Vigatavalāhake* ti apagatameghe. *Deve* ti ākāse. *Ākāsagataŋ tamagatan* ti ākāsagataŋ tamaŋ. *Puthusamaṇabrāhmaṇa-parappavāde* ti puthūnaŋ samaṇabrāhmaṇasaṅkhātānaŋ paresaŋ vāde. *Abhivihaccā* ti abhihantvā. *Bhāsate ca tapate ca virocati cā* ti saradakāle majjhantikasamaye ādicco va obhāsaŋ muñcati, tapati, vijjotatī ti.

15. Idaŋ pana suttaŋ devatānaŋ ativiya piyaŋ manāpaŋ. Tatr' idaŋ vatthu: Dakkhiṇadisāyaŋ kira Hatthibhogajanapade Paṅguravihāro[4] nāma atthi. Tattha[5] bhojanasālādvāre paṅgurarukkhe[6] adhivatthā devatā rattibhāge ekassa daharassa sarabhaññavasena[7] idaŋ suttaŋ osārentassa sutvā sādhukāraŋ adāsi.

16. Daharo, ko eso ti āha. Ahaŋ, bhante, imasmiŋ rukkhe adhivatthā devatā ti. Devate, kasmiŋ pasannā 'si, kiŋ sadde udāhu sutte ti? Saddo nāma, bhante, yassa kassaci hoti yeva,

---

[1] B. S. *omit.*
[2] C. bhagandarasaŋ.
[3] B. pariyatta°.
[4] B. Saṅgara°; S. Paṅkura°.
[5] B. S. Tassa.
[6] B. saṅgara°; S. paṅkura°.
[7] C. S. pada°.

sutte pasannā 'mhi; Satthārā Jetavane nisīditvā kathitadivase ca ajja ca ekabyañjane[1] pi nānaŋ n' atthī ti.

17. Assosi tvaŋ, devate, Satthārā kathitadivase ti? Āma bhante. Kattha ṭhitā assosī ti? Bhante, Jetavanaŋ gat' amhi[2]; mahesakkhāsu pana devatāsu āgacchantīsu tattha okāsaŋ alabhitvā idh' eva ṭhatvā assosin ti. Ettha ṭhitāya sakkā Sutthu saddo sotun ti. Tvaŋ pana, bhante, mayhaŋ saddaŋ suṇasī ti? Āma devate ti. Dakkhiṇakaṇṇapasse nisīditvā kathanakālo viya, bhante, hotī ti.

18. Kiŋ pana, devate, Satthu rūpaŋ passasī ti? Satthā maŋ yeva oloketī ti maññamānā saṇṭhātuŋ na sakkomi, bhante ti. Visesaŋ pana nibbattetuŋ asakkhittha, devate ti? Devatā tatth' eva antaradhāyi. Taŋ divasaŋ kir' esa devaputto sotâpattiphale patiṭṭhito. Evam idaŋ suttaŋ devatānaŋ piyaŋ manāpaŋ. Sesaŋ sabbattha uttānattham evā ti.

Mahā-Dhammasamādānasuttaŋ chaṭṭhaŋ.

47.

[Vīmaŋsakasuttavaṇṇanā]

1. [317[20]] *Evam me sutan* ti Vīmaŋsakasuttaŋ. Tattha *vīmaŋsakenā* ti tayo vīmaŋsakā: atthavīmaŋsako, saṅkhāravīmaŋsako, satthuvīmaŋsako ti. Tesu, "Paṇḍitā h' āvuso, manussā vīmaŋsakā" ti (S. iii. 6) ettha atthavīmaŋsako āgato. "Yato kho, Ānanda, bhikkhu dhātukusalo ca hoti āyatanakusalo ca hoti, paṭiccasamuppādakusalo ca hoti, ṭhānâṭṭhānakusalo ca hoti, ettāvatā kho, Ānanda, paṇḍito bhikkhu vīmaŋsako ti alaŋ vacanāyā" ti (M. iii. 62) ettha saṅkhāravīmaŋsako āgato. Imasmiŋ pana sutte satthuvīmaŋsako adhippeto. *Cetopariyāyan* ti cittavāraŋ[3] cittaparicchedaŋ. *Samannesanā* ti esanā pariyesanā upaparikkhā. *Iti viññāṇāyā* ti evaŋ vijānanatthāya.

2. [318[1]] *Dvīsu dhammesu Tathāgato samannesitabbo* ti idha kalyāṇamittûpanissayaŋ dasseti. Mahā hi esa kalyāṇa-

---

[1] B. S. °byañjanena. [2] B. ante patā 'mhi.
[3] C. *omits*.

mittûpanissayo nāma. Tassa mahantabhāvo evaŋ veditabbo: Ekasmiŋ samaye āyasmā Ānando, upaḍḍhaŋ attano ānubhāvena hoti, upaḍḍhaŋ kalyāṇamittânubhāvenā ti cintetvā attano dhammatāya nicchetuŋ asakkonto Bhagavantaŋ upasaṅkamitvā pucchi: "Upaḍḍham idaŋ, bhante brahmacariyassa yadidaŋ kalyāṇamittatā, kalyāṇasahāyatā, kalyāṇasampavaṅkatā" ti (S. v. 2).

3. Bhagavā āha: "Mā h' evaŋ, Ānanda, avaca, mā h' evaŋ, Ānanda, avaca. Sakalam eva h' idaŋ, Ānanda, brahmacariyaŋ yadidaŋ kalyāṇamittatā, kalyāṇasahāyatā, kalyāṇasampavaṅkatā. Kalyāṇamittass' etaŋ, Ānanda, bhikkhuno pāṭikaṅkhaŋ kalyāṇasahāyassa, kalyāṇasampavaṅkassa, ariyaŋ aṭṭhaṅgikaŋ maggaŋ bhāvessati, ariyaŋ aṭṭhaṅgikaŋ maggaŋ bahulīkarissati.[1] Kathañ c' Ānanda, bhikkhu kalyāṇamitto—pe—ariyaŋ aṭṭhaṅgikaŋ maggaŋ bhāveti, ariyaŋ aṭṭhaṅgikaŋ maggaŋ bahulīkaroti[1]? Idh' Ānanda, bhikkhu sammādiṭṭhiŋ bhāveti—pe—sammāsamādhiŋ bhāveti vivekanissitaŋ—pe—Evaŋ kho, Ānanda, bhikkhu kalyāṇamitto —pe—bahulīkaroti. Tad aminā p' etaŋ, Ānanda, pariyāyena veditabbaŋ yathā sakalam ev'[2] idaŋ brahmacariyaŋ yadidaŋ kalyāṇamittatā, kalyāṇasahāyatā, kalyāṇasampavaṅkatā. Mamaŋ hi, Ānanda, kalyāṇamittaŋ āgamma jātidhammā sattā jātiyā parimuccanti, jarādhammā sattā—pe—sokaparideva-dukkhadomanassupāyāsadhammā sattā sokaparideva-dukkhadomanassupāyāsehi parimuccantī" ti (S. v. 2).

4. Bhikkhūnaŋ bāhiraṅgasampattiŋ kathento pi āha: "Bāhiraŋ, bhikkhave, aṅgan ti karitvā na aññaŋ-ekaṅgam pi samanupassāmi yaŋ evaŋ mahato atthāya saŋvattati, yathayidaŋ, bhikkhave, kalyāṇamittatā. Kalyāṇamittatā, bhikkhave, mahato atthāya saŋvattatī" ti (A. i. 17). Mahā-Cundassa kilesasallekhapaṭipadaŋ kathento pi, "Pare pāpamittā bhavissanti, mayam ettha kalyāṇamittā bhavissāmā ti sallekho karaṇīyo" ti (M. i. 43) āha.

5. Meghiyattherassa vimuttiparipācaniyadhamme kathento pi, "Aparipakkāya, Meghiya, cetovimuttiyā pañca dhammā paripākāya saŋvattanti. Katame pañca? Idha, Meghiya,

---

[1] C. °tī ti. [2] C. eva h'.

bhikkhu kalyāṇamitto hoti" ti (A. iv. 357) kalyāṇamittûpanissayam eva visesesi.

6. Piyaputtassa Rāhulattherassa abhiṇhovādaŋ dento pi,

"Mitte bhajassu kalyāṇe pantañ ca sayanâsanaŋ
vivittaŋ appanigghosaŋ mattaññū hohi bhojane.
Cīvare piṇḍapāte ca paccaye sayanâsane
etesu taṇhaŋ mā 'kāsi mā lokaŋ punarāgamā" ti
(Sn. 338-9).

kalyāṇamittûpanissayam eva sabbapaṭhamaŋ kathesi.

7. Evaŋ mahā esa kalyāṇamittûpanissayo nāma. Idhâpi taŋ dassento Bhagavā, *dvīsu dhammesu Tathāgato samannesitabbo* ti desanaŋ ārabhi. Paṇḍito bhikkhu dvīsu dhammesu Tathāgataŋ esatu gavesatū ti attho.

8. Etena Bhagavā, ayaŋ mahājacco ti vā lakkhaṇasampanno ti vā, abhirūpo dessanīyo ti vā, abhiññāto abhilakkhito ti vā, imaŋ nissāyâhaŋ cīvarâdayo paccaye labhissāmī ti vā, evaŋ cintetvā maŋ nissāya vasanakiccaŋ n' atthi; yo pana evaŋ sallakkheti: pahoti me esa satthā hutvā satthukiccaŋ sādhetun ti, so maŋ bhajatū ti sīhanādaŋ nadi.[1] Buddhasīhanādo kira nām' esa suttanto ti.

9. [318[5]] Idāni te dve dhamme dassento, *cakkhusotaviññeyyesū* ti āha. Tattha satthu kāyiko samācāro vīmaŋsakassa cakkhuviññeyyo dhammo nāma; vācasiko samācāro sotaviññeyyo dhammo nāma. Idāni tesu samannesitabbâkāraŋ dassento, *ye saŋkiliṭṭhā* ti ādim āha. Tattha *saŋkiliṭṭhā* ti kilesasampayuttā. Te ca na cakkhusotaviññeyyā. Yathā pana udake calante vā bubbulake vā muñcante anto maccho atthī ti ñāyati,[2] evaŋ pāṇâtipātâdīni vā karontassa musāvādâdīni vā bhaṇantassa kāyavacīsamācāre disvā ca sutvā ca taŋ samuṭṭhāpakaŋ cittaŋ saṅkiliṭṭhan ti ñāyati. Tasmā evam āha. Saṅkiliṭṭhacittassa hi kāyavacīsamācārā pi saṅkiliṭṭhā yeva nāma. *Na te Tathāgatassa saŋvijjantī* ti te Tathāgatassa n' atthi. Na upalabbhantī ti evaŋ jānātī ti attho. Natthitāy' eva hi te na upalabbhanti, na paṭicchannatāya.

10. Tathā hi Bhagavā ekadivasaŋ imesu dhammesu bhik-

---

[1] B. S. nadati. [2] B. S. viññāyati.

khusaṅghaŋ pavārento āha: "Handa dāni, bhikkhave, pavārayāmi vo, na ca me kiñci garahatha kāyikaŋ vā vācasikaŋ vā ti. Evaŋ vutte āyasmā Sāriputto uṭṭhāy' āsanā ekaŋsaŋ uttarāsaṅgaŋ karitvā yena Bhagavā ten' añjaliŋ paṇāmetvā Bhagavantaŋ etad avoca: Na kho mayaŋ, bhante, Bhagavato kiñci garahāma kāyikaŋ vā vācasikaŋ vā. Bagavā hi, bhante anuppannassa maggassa uppādetā, asañjātassa maggassa sañjanetā,[1] anakkhātassa maggassa akkhātā, maggaññū maggavidū maggakovido, maggânugā ca pana, bhante, etarahi sāvakā viharanti .pacchāsamannāgatā" ti (S. i. 190-91). Evaŋ parisuddhā Tathāgatassa kāyavacīsamācārā.

11. Uttaro pi sudaŋ māṇavo, Tathāgatassa kāyavacīdvāre anārādhaniyaŋ kiñci passissāmī ti satta māse anubandhitvā likhāmattam pi na addasa. Manussabhūto vā esa Buddhabhūtassa kāyavacīdvāre kiŋ anārādhaniyaŋ passissati? Māro pi devaputto Bodhisattassa sato mahâbhinikkhamanato paṭṭhāya chabbassāni gavesamāno kiñci anārādhaniyaŋ nâddasa, antamaso cetoparivittakamattam pi. Māro kira[2] cintesi: Sac' assa vitakkitamattam pi akusalaŋ passissāmi, tatth' eva naŋ muddhani paharitvā pakkamissāmī ti. So chabbassāni adisvā Buddhabhūtam pi ekaŋ vassaŋ anubandhitvā kiñci vajjaŋ apassanto gamanasamaye vanditvā,[3]

> "Mahāvīra mahāpañña iddhiyā yasasā jalaŋ
> sabbaverabhayâtīta pāde vandāmi Gotamā" ti
>
> (S. i. 121)

gāthaŋ vatvā gato.

12. [318[11]] *Vītimissā* ti kāle kaṇhā kāle sukkā ti evaŋ vomissakā. *Vodātā* ti parisuddhā nikkilesā. *Saŋvijjantī* ti vodātā dhammā atthi upalabbhanti. Tathāgatassa hi parisuddhā kāyasamācārâdayo. Ten' āha: "Cattār' imāni, bhikkhave, Tathāgatassa arakkheyyāni. Katamāni cattāri? Parisuddhakāyasamācāro, bhikkhave, Tathāgato, n' atthi Tathāgatassa kāyaduccaritaŋ, yaŋ Tathāgato rakkheyya, mā me idaŋ paro aññāsī ti. Parisuddhavacīsamācāro . . . Parisuddhamanosamācāro . . . Parisuddhâjīvo, bhikkhave,

---

[1] B. S. sañjānetā. [2] B. S. *omit.*
[3] B. S. vandi.

Tathāgato, n' atthi Tathāgatassa micchā-ājīvo, yaŋ Tathāgato rakkheyya, mā me idaŋ paro aññāsī " ti (A. iv. 82).

13. [318[23]] *Imaŋ kusalaŋ dhamman* ti imaŋ[1] ājīvaṭṭhamakasīlaŋ. Ayam āyasmā satthā kiŋ nu kho dīgharattaŋ samāpanno cirakālato[2] paṭṭhāya iminā samannāgato, udāhu ittarasamāpanno hiyyo vā pare vā paratare[3] vā divase samāpanno ti evaŋ gavesatī[4] ti attho.

14. Ekaccena hi ekasmiŋ ṭhāne vasantena bahuŋ micchâjīvakammaŋ kataŋ hoti.[5] Taŋ addhānâtikkame paññāyati, pākaṭaŋ hoti. So aññataraŋ paccantagāmaŋ vā samuddatīraŋ vā gantvā paṇṇasālaŋ kāretvā āraññako viya hutvā viharati. Manussā sambhāvanaŋ uppādetvā tassa paṇīte paccaye denti. Janapadavāsino bhikkhū tassa parihāraŋ disvā, atidappito vatâyaŋ āyasmā, ko nu kho eso ti pariganhantā, asukaṭṭhāne asukaŋ nāma micchâjīvaŋ katvā pakkantabhikkhū ti ñatvā, na sakkā iminā saddhiŋ uposatho vā pavāraṇā vā kātun ti sannipatitvā dhammena samena ukkhepanīyâdisu aññataraŋ kammaŋ karonti. Evarūpāya paṭicchannapaṭipattiyā atthibhāvaŋ vā natthibhāvaŋ vā vimaŋsāpetuŋ evam āha.

15. [318[25]] *Evaŋ jānātī* ti dīgharattaŋ samāpanno na ittarasamāpanno ti jānāti. Anacchariyañ c' etaŋ yaŋ Tathāgatassa etarahi sabbaññutaŋ pattassa dīgharattaŋ ājīvaṭṭhamakasīlaŋ parisuddhaŋ bhaveyya, yassa Bodhisattakāle[6] pi evaŋ ahosi.

16. Atīte kira Gandhārarājā ca Vedeharājā ca dve pi sahāyakā hutvā kāmesu ādīnavaŋ disvā rajjāni puttānaŋ niyyātetvā isipabbajjaŋ pabbajitvā ekasmiŋ araññagāmake piṇḍāya caranti. Paccanto ca nāma dullabhaloṇo hoti. Te[7] aloṇaŋ yāguŋ labhitvā ekissā sālāya nisīditvā pivanti. Antarantare manussā loṇacuṇṇaŋ āharitvā denti.

17. Ekadivasaŋ eko isissa[8] paṇṇe pakkhipitvā loṇacuṇṇaŋ

---

[1] B. *adds* anavajjaŋ. [2] B. S. aticira°.
[3] B. parapare; S. parasuve. [4] B. S. gavesatū.
[5] B. S. *omit*. [6] B. bodhicaraṇa°.
[7] B. Tato.
[8] B. Gandhārisissa; S. Vedehisissa.

adāsi. Vedeha-isi gahetvā upaḍḍhaŋ Gandhāra-isissa santike ṭhapetvā upaḍḍhaŋ attano santike ṭhapesi. Tato thokaŋ paribhuttâvasesakaŋ[1] disvā, mā idaŋ nassī ti paṇṇena veṭhetvā tiṇagahane ṭhapesi. Puna ekasmiŋ divase yāgupānakāle satiŋ katvā olokento taŋ disvā Gandhāra-isiŋ upasaṅkamitvā, ito thokaŋ gaṇhath' ācariyā ti āha. Kuto te laddhaŋ, Vedeha-isī ti ? Tasmiŋ divase paribhuttâvasesakaŋ mā nassī ti mayā ṭhapitan ti. Gandhāra-isi gahetuŋ na icchi[2]; taŋ[3] aloṇakaŋ[4] yeva yāguŋ pivitvā Vedehisiŋ avoca:

" Hitvā gāmasahassāni paripuṇṇāni soḷasa
koṭṭhâgārāni phītāni sannidhiŋ dāni kubbasī " ti
(Jā. iii. 367).

18. Vedehisi avoca: Tumhe rajjaŋ pahāya pabbajitā, idāni kasmā loṇacuṇṇamattasannidhikāraṇā pabbajjāya anucchavikaŋ na karothā ti ? Kiŋ māya kataŋ, Vedehisī ti ? Atha naŋ āha:

" Hitvā Gandhāravisayaŋ pahūtadhanadhāniyaŋ
pasāsanāto nikkhanto idha dāni pasāsasī " ti
(Jā. iii. 367).

Gandhāro āha:

" Dhammaŋ bhaṇāmi bhaddante adhammo me na ruccati
dhammaŋ me bhaṇamānassa na pāpam upalippatī " ti
(Jā. iii. 367).

19. Vedeho āha:

" Yena kenaci vaṇṇena paro labbhati ruppanaŋ
mahatthiyam pi ce vācaŋ na taŋ bhāseyya paṇḍito " ti
(Jā. iii. 368).

Gandhāro āha:

" Kāmaŋ ruppatu vā mā vā bhusaŋ vā vikiriyyatu
dhammaŋ me bhaṇamānassa[5] na pāpam upalippatī " ti
(Jā. iii. 368).

20. Tato Vedehisi, yassa sakā pi buddhi n' atthi, ācariyasantike vinayam pi na sikkhati, so andhamahiso viya vane vicaratī ti cintetvā āha:

---

[1] B. S. °sesaŋ.
[2] B. S. icchati.
[3] B. S. *omit.*
[4] C. aloṇikaŋ.
[5] B. S. bhāsamānassa.

"No ce assa sakā buddhi vinayo vā susikkhito
vane andhamahiso va careyya bahuko jano.
Yasmā ca pan' idh' ekacce ācāramhi susikkhitā
tasmā vinītavinayā caranti susamāhitā" ti

(Jā. iii. 368).

Evan ca pana vatvā vedeha-isi, ajānitvā mayā katan ti Gandhārisiŋ khamāpesi. Te ubho pi tapaŋ caritvā Brahmalokaŋ agamaŋsu. Evaŋ Tathāgatassa Bodhisattakāle pi dīgharattaŋ ājīvaṭṭhamakasīlaŋ parisuddhaŋ ahosi.

21. [318[29]] *Ñattajjhāpanno ayam āyasmā bhikkhu yasaŋ patto* ti ayam āyasmā amhākaŋ satthā bhikkhu ñattaŋ paññātabhāvaŋ pākaṭabhāvaŋ ajjhāpanno nu kho, yasañ ca parivārasampattiŋ patto nu kho no ti. Tena c' assa ñattajjhāpannabhāvena[1] yasasannissitabhāvena ca kiŋ ekacce ādīnavā sandissanti, udāhu no ti evaŋ samannesatū ti dasseti. *Na tāva, bhikkhave* ti yāva bhikkhu rāja-rājamahāmattâdisu abhiññātabhāvaŋ vā parivārasampattiŋ vā anāpanno[2] hoti, tāva ekacce mānâtimānâdayo ādīnavā na saŋvijjanti; upasantûpasanto sotâpanno viya sakadāgāmī viya ca viharati. Ariyo nu kho puthujjano nu kho ti pi ñātuŋ na sakkā hoti.

22. [318[33]] *Yato ca kho, bhikkhave* ti yathā pana idh' ekacco bhikkhu ñāto vā hoti parivārasampanno vā, tadā tiṇhena siṅgena gogaṇaŋ vijjhanto duṭṭhagoṇo viya, migasaṅghaŋ abhimaddamāno dīpī viya ca aññe bhikkhū tattha tattha vijjhanto agāravo asabhāgavutti aggapādena bhūmiŋ phusanto viya vicarati.

23. [318[36]] Ekacco pana kulaputto yathā yathā ñāto hoti yasassī, tathā tathā phalabhārabharito viya sāli suṭṭhutaraŋ onamati; rāja-rājamahāmattâdisu upasaṅkamantesu akiñcanabhāvaŋ paccavekkhitvā samaṇasaññaŋ upaṭṭhāpetvā chinnavisāṇo usabho viya, caṇḍāladārako viya ca sorato nivāto nīcacitto ca[3] hutvā bhikkhusaṅghassa c' eva sadevakassa lokassa hitāya sukhāya paṭipajjati. Evarūpaŋ paṭipattiŋ sandhāya, *nâssa idh' ekacce ādīnavā* ti āha. Tathāgato pana aṭṭhasu lokadhammesu[4] tādī. So hi lābhe pi tādī alābhe

---

[1] B. paññāta°; S. paññatta°. [2] B. S. āpanno.
[3] B. S. *omit*. [4] B. ṭhānesu.

pi tādī, yase pi tādī ayase pi tādī, nindāya pi tādī pasaŋsāya pi tādī, sukhe pi tādī dukkhe pi tādī. Tasmā sabbâkāren' eva nâssa idh' ekacce ādīnavā saŋvijjanti.

24. [319²] *Abhayûparato* ti abhayo hutvā uparato. Accantûparato satatûparato[1] ti attho. Na vā bhayena uparato ti pi abhayûparato. Cattāri hi bhayāni: kilesabhayaŋ, vaṭṭabhayaŋ, duggatibhayaŋ, upavādabhayan ti. Puthujjano catuhi pi bhayehi bhāyati; sekho tīhi. Tesaŋ hi duggatibhayaŋ pahīnaŋ. Iti satta sekhā bhayûparatā, khīṇâsavo abhayûparato nāma. Tassa hi ekam pi bhayaŋ n' atthi. Paravādabhayaŋ n' atthī ti[2]? Parânuddayaŋ pana paṭicca. Mādisaŋ khīṇâsavaŋ paṭicca sattā mā nassantū ti upavādaŋ rakkhati.

25. Mūluppalavāpi-vihāravāsitthero[3] viya. Thero kira Mūluppalavāpigāmaŋ piṇḍāya pāvisi. Ath' assa upaṭṭhākakuladvāraŋ pattassa pattaŋ gahetvā thaṇḍilapīṭhakaŋ nissāya āsanaŋ paññāpesuŋ. Amaccadhītā taŋ yeva pīṭhakaŋ nissāya parabhāge[4] nīcataraŋ āsanaŋ paññāpetvā nisīdi. Eko nevāsiko bhikkhu pacchā piṇḍāya paviṭṭho dvāre ṭhatvā va olokento, thero amaccadhītarā saddhiŋ ekamañce nisinno ti sallakkhetvā, ayaŋ paŋsukūliko vihāre upasantûpasanto viya viharati, antogāme pana upaṭṭhāyikāhi saddhiŋ ekamañce nisīdatī[5] ti cintetvā, kiŋ nu kho mayā duddiṭṭhan ti punappunaŋ oloketvā tathāsaññī va[6] hutvā pakkāmi.

26. Thero pi bhattakiccaŋ katvā vihāraŋ gantvā vasanaṭṭhānaŋ pavisitvā dvāraŋ pidhāya nisīdi. Nevāsiko pi katabhattakicco vihāraŋ āgantvā,[7] taŋ paŋsukūlikaŋ niggaṇhitvā vihārā nikkaḍḍhissāmī ti asaññatanīhārena therassa vasanaṭṭhānaŋ gantvā paribhoga-ghaṭato uluṅkena udakaŋ gahetvā mahāsaddaŋ karonto pāde dhovi. Thero, ko nu kho ayaŋ asaññatacāriko ti āvajjento sabbaŋ ñatvā, ayaŋ mayi manaŋ padosetvā apāyûpago mā ahosī ti vehāsaŋ abbhuggantvā kaṇṇikāmaṇḍalasamīpe pallaṅkena nisīdi.

27. Nevāsiko duṭṭhâkārena ghaṭikaŋ ukkhipitvā dvāraŋ vivaritvā anto paviṭṭho theraŋ apassanto, heṭṭhāmañcaŋ

---

1 C. *adds* nu kho.
2 B. *adds* n' atthi.
3 B. Yasatthero.
4 B. S. parato.
5 B. S. nisīdī.
6 S. *omits*.
7 B. S. gantvā.

paviṭṭho bhavissatī ti oloketvā tattha pi apassanto nikkhamituŋ ārabhi. Thero ukkāsi. Itaro uddhaŋ olokento disvā adhivāsetuŋ asakkonto evam āha: Āvuso paŋsukūlika, paṭirūpaŋ nu[1] te evaŋ ānubhāvasampannassa upaṭṭhāyikāya saddhiŋ ekamañce nisīditun ti. Bhante, pabbajitā nāma mātugāmena saddhiŋ na ekamañce nisīdanti, tumhehi pana duddiṭṭhaŋ etan ti. Evaŋ khīṇâsavā parânukampāya[2] upavādaŋ rakkhanti.

28. [319[4]] *Khayā rāgassā* ti rāgassa khayen' eva vītarāgattā kāme na sevati,[3] na paṭisaṅkhāya vāretvā ti. *Tañ ce ti* evaŋ Tathāgatassa kilesappahānaŋ ñatvā tattha tattha ṭhitanisinnakālâdisu pi, catuparisamajjhe alaṅkatadhammâsane nisīditvā pi, iti pi satthā vītarāgo vītadoso vītamoho vantakileso pahīnamalo abbhā muttapuṇṇacando viya suparisuddho ti evaŋ Tathāgatassa kilesappahāne vaṇṇaŋ kathayamānaŋ taŋ[4] vīmaŋsakabhikkhuŋ pare evaŋ puccheyyuŋ ce ti attho. *Ākārā* ti kāraṇā. *Anvayā* ti anubuddhiyo.

29. [319[12]] *Saṅghe vā viharanto* ti app' ekadā aparicchinnassa[5] bhikkhusaṅghassa majjhe viharanto. *Eko vā viharanto* ti, " Icchām' ahaŋ, bhikkhave, addhamāsaŋ paṭisallīyituŋ " (S. v. 320), " Temāsaŋ paṭisallīyitun " ti (S. v. 325) evaŋ paṭisallīno[6] c' eva Pārileyyakavanasaṇḍe ca ekako viharanto.

30. [319[13]] *Sugatā* ti suṭṭhugatā, supaṭipannā kārakā yuttappayuttā. Evarūpā pi hi ekacce bhikkhū atthi. *Duggatā* ti duṭṭhugatā, duppaṭipannā kāyadaḷhibahulā vissaṭṭhakammaṭṭhānā. Evarūpā pi ekacce atthi. *Gaṇam anusāsantī* ti gaṇabandhanena bandhā[7] gaṇârāmā gaṇabāhulikā hutvā gaṇaŋ pariharanti. Evarūpā pi ekacce atthi. Tesaŋ paṭipakkhabhūtā gaṇato nissaṭā visaŋsaṭṭhā vippayuttavihārino pi atthi. *Āmisesu sandissantī* ti āmisagiddhā āmisacakkhukā, catupaccaya-āmisattham eva āhiṇḍamānā āmisesu sandissanakā[8] bhikkhū pi atthi. Āmisena anupalittā catuhi

---

[1] B. S. *omit.*
[2] B. S. °nuddayāya.
[3] B. S. paṭisevati.
[4] C. *omits.*
[5] B. S. °chinnagaṇanassa.
[6] B. S. paṭisallāne.
[7] C. baddhā.
[8] B. S. sandissamānaka°.

paccayehi vinivaṭṭamānasā[1] abbhā muttacandasadisā hutvā viharamānā pi atthi.

31. [319[15]] *Nâyam āyasmā taŋ tena avajānātī* ti ayam āyasmā satthā tāya tāya paṭipattiyā taŋ taŋ puggalaŋ nâvajānāti. Ayaŋ supaṭipanno kārako, ayaŋ gaṇato nissaṭo visaŋsaṭṭho, ayaŋ āmisena anupalitto paccayehi vinivaṭṭamānaso abbhā muttacando viyā ti evam assa gehasitavasena ussādanā pi n' atthi; ayaŋ duppaṭipanno akārako kāyadaḷhibahulo vissaṭṭhakammaṭṭhāno,[2] ayaŋ gaṇabandhanabaddho, ayaŋ āmisagiddho lolo āmisacakkhuko ti evam assa gehasitavasena apasādanā pi n' atthī ti attho. Iminā kiŋ kathitaŋ hoti? Tathāgatassa sattesu tādibhāvo kathito hoti. Ayaŋ hi,

" Vadhakassa Devadattassa corass' Aṅgulimālino
Dhanapālake Rāhule ca sabbesaŋ samako munī " ti
(*cf.* Miln. 410).

32. [319[19]] *Tatra*, *bhikkhave* ti tesu dvīsu vīmaŋsakesu yo câyaŋ, ke pan' āyasmato ākārā ti pucchāya āgato gaṇṭhivīmaŋsako, yo ca, abhayûparato ayam āyasmā ti āgato mūlavīmaŋsako, tesu mūlavīmaŋsakena Tathāgato va uttariŋ paṭipucchitabbo. So hi pubbe parass' eva kathāya niṭṭhaṅgato. Paro ca nāma jānitvā pi katheyya, ajānitvā pi. Evam assa kathā bhūtā pi hoti, abhūtā pi. Tasmā parass' eva kathāya niṭṭhaŋ agantvā tato uttariŋ Tathāgato va pucchitabbo ti attho.

33. [319[21]] *Byākaramāno* ti ettha yasmā Tathāgatassa micchābyākaraṇaŋ nāma n' atthi, tasmā sammā micchā ti avatvā byākaramāno tv' eva vuttaŋ. *Etapatho 'ham asmi etagocaro* ti mayhaŋ ājīvaṭṭhamakasīlaŋ parisuddhaŋ, esa mayhaŋ patho, esa gocaro ti attho. Etâpātho ti pi pāṭho. Tass' attho: Mayhaŋ ājīvaṭṭhamakasīlaŋ parisuddhaŋ, svâhaŋ tassa parisuddhabhāvena vīmaŋsakassa bhikkhuno ñāṇamukhe etâpātho evaŋ āpāthaŋ āgacchāmī ti vuttaŋ hoti. *No ca tena tammayo* ti tena pi câhaŋ parisuddhena sīlena na tammayo, na sataṇho, Parisuddhasīlattā va nittaṇho 'ham asmī ti dīpeti.

---

[1] B. vivitta°; S. vivaṭa°. [2] C. °kammanto.

34. [319[34]] *Uttaruttariŋ paṇītapaṇītan* ti uttaruttariñ c' eva paṇītapaṇītañ[1] ca katvā deseti. *Kaṇhasukkasappaṭibhāgan* ti kaṇhañ ca sukkañ ca tañ ca kho sappaṭibhāgaŋ savipākaŋ[2] katvā, kaṇhaŋ paṭibāhitvā sukkaŋ, sukkaŋ paṭibāhitvā kaṇhan ti evaŋ sappaṭibhāgaŋ katvā kaṇhasukkaŋ deseti. Kaṇhaŋ desento pi ca sa-ussāhaŋ savipākaŋ deseti. Sukkaŋ desento pi sa-ussāhaŋ savipākaŋ deseti.

35. [319[37]] *Abhiññāya idh' ekaccaŋ dhammaŋ, dhammesu niṭṭhaŋ gacchatī* ti tasmiŋ desite dhamme ekaccaŋ paṭivedhadhammaŋ abhiññāyatena abhiññātena paṭivedhadhammena desanādhamme niṭṭhaŋ gacchati. *Satthari pasīdatī* ti evaŋ dhamme niṭṭhaŋ gantvā bhiyyosomattāya, *Sammāsambuddho Bhagavā* ti Satthari pasīdati. Tena pana Bhagavatā yo dhammo akkhāto, so pi *svākkhāto Bhagavatā dhammo* niyyānikattā, yvâssa taŋ dhammaŋ paṭipanno, so *supaṭipanno saṅgho*, vaṅkâdidosarahitaŋ paṭipadaŋ paṭipannattā ti evaŋ Dhamma-Saṅghesu[3] pi pasīdati. *Tañ ce* ti taŋ evaŋ pasannaŋ tattha tattha tiṇṇaŋ Ratanānaŋ vaṇṇaŋ kathayantaŋ[4] bhikkhuŋ.

36. [320[16]] *Imehi ākārehī* ti imehi satthuvīmaŋsanakāraṇehi. *Imehi padehī* ti imehi akkharasampiṇḍanapadehi. *Imehi byañjanehī* ti imehi idha vuttehi akkharehi. *Saddhā niviṭṭhā* ti okappanā patiṭṭhitā. *Mūlajātā* ti sotâpattimaggavasena sañjātamūlā. Sotâpattimaggo hi saddhāya mūlaŋ nāma. *Ākāravatī* ti kāraṇaŋ pariyesitvā gahitattā sakāranā.[5] *Dassanamūlikā* ti sotâpattimaggamūlikā. So hi dassanan ti vuccati. *Daḷhā* ti thirā. *Asaŋhāriyā* ti harituŋ na sakkā. *Samaṇena vā* ti samitapāpasamaṇena vā. *Brāhmaṇena vā* ti bāhitapāpabrāhmaṇena vā. *Devena vā* ti upapattidevena vā. *Mārena vā* ti Vasavatti-Mārena vā. Sotâpannassa hi Vasavatti-Mārenâpi saddhā asaŋhāriyā hoti.

37. Sūrambaṭṭhassa viya. So kira Satthu dhammadesanaŋ sutvā sotâpanno hutvā gehaŋ agamāsi. Atha Māro battiŋsavaralakkhaṇa-paṭimaṇḍitaŋ Buddharūpaŋ māpetvā

---

[1] B. paṇītatarañ. [2] B. savipakkhaŋ.
[3] B. S. Dhamme Saṅghe. [4] B. S. kathentaŋ.
[5] B. pakāravatī.

tassa gharadvāre ṭhatvā, Satthā āgato ti sāsanaŋ pahiṇi. Sūro cintesi: Ahaŋ idān' eva Satthu santikā dhammaŋ sutvā āgato, kiŋ nu kho bhavissatī ti upasaṅkamitvā Satthusaññāya vanditvā aṭṭhāsi. Māro āha: Ambaṭṭha, yaŋ te mayā rūpaŋ aniccaŋ—pe—viññāṇaŋ aniccan ti kathitaŋ, taŋ dukkathitaŋ. Anupadhāretvā hi[1] mayā evaŋ vuttaŋ. Tasmā tvaŋ rūpaŋ niccaŋ—pe—viññāṇaŋ niccan ti gaṇhāhī ti.

38. Sūro cintesi: Aṭṭhānam etaŋ, yaŋ Buddhā anupadhāretvā apaccakkhaŋ katvā kiñci katheyyuŋ. Addhā ayaŋ mayhaŋ vicchandajananatthaŋ[2] Māro āgato ti. Tato, na[3] nu tvaŋ Māro ti āha. So musāvādaŋ kātuŋ nâsakkhi; āma Māro 'smī ti paṭijāni. Kasmā āgato 'sī ti? vutto[4] tava saddhācālanatthan ti āha. Kaṇha pāpima, tvaŋ tāva eko tiṭṭha, tādisānaŋ Mārānaŋ satam pi sahassam pi mama saddhaŋ cāletuŋ asamatthaŋ[5]; maggena āgatā saddhā nāma silāpaṭhaviyaŋ patiṭṭhita-Sineru viya acalā hoti; kiŋ tvaŋ etthā ti accharaŋ pahari. So ṭhātuŋ asakkonto tatth' ev' antaradhāyi.

39. [320[20]] *Brahmunā vā* ti Brahmakāyikâdisu aññatara-Brahmunā vā. *Kenaci vā lokasmin* ti ete samaṇâdayo ṭhapetvā aññena pi kenaci vā lokasmiŋ harituŋ na sakkā. *Dhammasamannesanā* ti sabhāvasamannesanā. *Dhammatā susamanniṭṭho* ti dhammatāya susamanniṭṭho. Sabhāven' eva suṭṭhu samannesito hotī ti attho. Sesaŋ sabbattha uttānattham evā ti.

Vīmaŋsakasuttaŋ sattamaŋ.

48.

[Kosambakasuttavaṇṇanā]

1. [320[26]] *Evam me sutan* ti Kosambakasuttaŋ. Tattha *Kosambiyan* ti evaŋnāmake nagare. Tassa kira[6] nagarassa ārāmapokkharaṇi-ādisu tesu tesu ṭhānesu kosambarukkhā va ussannā ahesuŋ, tasmā Kosambī ti saṅkhaŋ agamāsi.

---

[1] B. va sahasā mayā.
[2] B. vibādhanatthaŋ.
[3] B. S. naŋ tvaŋ.
[4] C. *omits.*
[5] B. S. asamattho.
[6] C. hi.

Kusumbassa nāma isino assamato avidūre māpitattā ti pi eke.

2. [320[27]] *Ghositârāme* ti Ghositaseṭṭhinā kārite ārāme. Pubbe kira Addilaraṭṭhaŋ[1] nāma ahosi. Tato Kotūhalako nāma daliddo chātakabhayena saputtadāro Kedārapariechinnaŋ[2] raṭṭhaŋ gacchanto puttaŋ vahituŋ asakkonto chaḍḍetvā agamāsi. Mātā nivattitvā taŋ gahetvā gatā. Te ekaŋ gopālakagāmaŋ pavisiŋsu. Gopālakānañ ca tadā bahu pāyāso paṭiyatto hoti. Tato pāyāsaŋ labhitvā bhuñjiŋsu.

3. Atha so puriso balavapāyāsaŋ[3] bhutto[4] jīrāpetuŋ[5] asakkonto rattibhāge kālaŋ katvā tatth' eva sunakhiyā kucchismiŋ paṭisandhiŋ gahetvā kukkuro jāto. So gopālakassa piyo ahosi manāpo. Gopālako ca Paccekabuddhaŋ upaṭṭhāsi. Paccekabuddho pi bhattakiccakāle[6] kukkurassa ekaŋ piṇḍaŋ deti. So Paccekabuddhe sinehaŋ uppādetvā gopālakena saddhiŋ paṇṇasālam pi gacchati. So gopālake asannihite bhattavelāyaŋ sayam eva gantvā kālârocanatthaŋ paṇṇasālādvāre bhussati; antarāmagge pi caṇḍamige disvā bhussitvā palāpeti. So Paccekabuddhe mudukena cittena kālaŋ katvā devaloke nibbatti. Tatr' assa Ghosakadevaputto tv' eva nāmaŋ ahosi.

4. So devalokato cavitvā Kosambiyaŋ ekasmiŋ kulaghare nibbatti. Taŋ aputtako kira[7] seṭṭhi tassa mātāpitunnaŋ dhanaŋ datvā puttaŋ katvā gahesi.[8] Atha[9] attano putte jāte sattakkhattuŋ ghātāpetuŋ[10] upakkami. So puññavantatāya sattasu pi ṭhānesu maraṇaŋ appatvā avasāne ekāya seṭṭhidhītāya veyyattiyena laddhajīvito aparabhāge pitu accayena seṭṭhiṭṭhānaŋ patvā[11] Ghositaseṭṭhī nāma jāto. Aññe pi Kosambiyaŋ Kukkuṭaseṭṭhī, Pāvārikaseṭṭhī ti dve seṭṭhino atthi. Iminā saddhiŋ tayo ahesuŋ.

---

[1] B. Andhila°; S. Adila°.
[2] B. *adds* subhikkhaŋ.
[3] B. bahuta°; S. bahu°.
[4] B. bhuñjitvā; S. bhuñjanto.
[5] C. jīretuŋ.
[6] B. S. °kiccâvasāne.
[7] B. S. *omit.*
[8] B. S. aggahesi.
[9] B. *adds* so; S. kho.
[10] B. mārāpetuŋ.
[11] S. patto.

5. Tena ca samayena tesaŋ sahāyakānaŋ seṭṭhīnaŋ kulûpagā[1] pañcasatā[2] isayo pabbatapāde vasiŋsu. Te kālena kālaŋ loṇambilasevanatthaŋ[3] manussapathaŋ āgacchanti. Ath' ekasmiŋ vāre gimhasamaye manussapathaŋ āgacchantā nirudakaŋ mahākantāraŋ atikkamitvā kantārapariyosāne mahantaŋ nigrodharukkhaŋ disvā cintesuŋ: Yādiso ayaŋ rukkho, addhā ettha mahesakkhāya devatāya bhavitabbaŋ; sādhu vat' assa, sace no pānīyaŋ vā paribhojanīyaŋ vā dadeyyā ti.

6. Devatā isīnaŋ ajjhāsayaŋ viditvā, imesaŋ saṅgahaŋ karissāmī ti attano ānubhāvena viṭapantarato naṅgalasīsamattaŋ udakadhāraŋ pavattesi. Isigaṇo rajatakkhandhasadisaŋ udakavaṭṭiŋ disvā attano bhājanehi udakaŋ gahetvā paribhogaŋ katvā cintesi: Devatāya amhākaŋ paribhoga-udakaŋ dinnaŋ; idaŋ pana agāmakaŋ mahā-araññaŋ, sādhu vat' assa sace no āhāram pi dadeyyā ti. Devatā isīnaŋ upakappanavasena dibbāni yāgukhajjakâdīni datvā santappesi.

7. Isayo cintayiŋsu: Devatāya amhākaŋ paribhoga-udakam pi bhojanam pi sabbaŋ dinnaŋ, sādhu vat' assa sace no attānaŋ dasseyyā ti. Devatā tesaŋ ajjhāsayaŋ viditvā upaḍḍhakāyaŋ dassesi. Te āhaŋsu: Devate, mahatī te sampatti. Kiŋ kammaŋ katvā imaŋ sampattiŋ adhigatā 'sī ti? Bhante, nâtimahantaŋ, parittakaŋ kammaŋ katvā ti. Upaḍḍha-uposathakammaŋ nissāya hi devatāya sā sampatti laddhā

8. Anāthapiṇḍikassa kira gehe ayaŋ devaputto kammakāro ahosi. Seṭṭhissa hi gehe uposathadivasesu antamaso dāsakammakāre upādāya sabbo jano uposathiko hoti. Ekadivasaŋ ayaŋ kammakāro ekako va pāto[4] uṭṭhāya kammantaŋ gato. Mahāseṭṭhī nivāpaŋ labhanamanusse sallakkhento etass' ev' ekassa araññagatabhāvaŋ ñatvā sāyamāsatthāya nivāpaŋ adāsi. Bhattakārikā dāsī ekass' eva bhattaŋ pacitvā araññato āgatassa bhattaŋ vaḍḍhetvā adāsi.

9. Kammakāro āha: Aññesu divasesu imasmiŋ kāle gehaŋ ekasaddaŋ hoti[5]; ajja ativiya sannisinnaŋ, kiŋ nu kho etan

---

[1] B. S. °pakā. [2] B. paññāsa. [3] B. S. °natthāya.
[4] B. S. *add* va. [5] B. S. ahosi.

ti? Tassa sā ācikkhi: Ajja imasmiŋ gehe sabbe manussā uposathikā; mahāseṭṭhī tuyh' ev' ekassa nivāpaŋ adāsī ti. Evaŋ ammā ti? Āma sāmī ti. Imasmiŋ kāle uposathaŋ samādinnassa uposathakammaŋ hoti, na ho tī ti mahāseṭṭhiŋ puccha ammā ti. Tāya gantvā pucchito mahāseṭṭhī āha: Sakala-uposathakammaŋ na hoti, upaḍḍhakammaŋ pana hoti, uposathiko hotū ti.

10. Kammakāro bhattaŋ abhuñjitvā mukhaŋ vikkhāletvā uposathiko hutvā vasanaṭṭhānaŋ gantvā nipajji. Tassa āhāraparikkhīṇakāyassa rattiŋ vāto kuppi. So paccūsasamaye kālaŋ katvā upaḍḍhuposathakammanissandena Mahāvaṭṭaniaṭavidvāre[1] nigrodharukkhe devaputto hutvā nibbatti.

11. So taŋ pavattiŋ isīnaŋ ārocesi. Isayo, tumhehi mayaŋ Buddho, Dhammo, Saṅgho ti assutapubbaŋ sāvitaŋ,[2] uppanno nu kho loke Buddho ti? Āma bhante, uppanno ti. Idāni kuhiŋ vasatī ti? Sāvatthiŋ nissāya Jetavane bhante ti. Isayo, tiṭṭhatha tāva tumhe, mayaŋ Satthāraŋ passissāmā ti haṭṭhatuṭṭhā nikkhamitvā anupubbena Kosambinagaraŋ pāpuniŋsu. Mahāseṭṭhino, isayo āgatā ti paccuggamanaŋ katvā, sve amhākaŋ bhikkhaŋ gaṇhatha, bhante ti nimantetvā punadivase isigaṇassa mahādānaŋ adaŋsu.

12. Isayo bhutvā va gacchāmā ti āpucchiŋsu. Bhante, tumhe aññasmiŋ kāle ekam pi māsaŋ, dve pi tayo pi cattāro pi māse vasitvā va gacchatha, imasmiŋ pana vāre hiyyo āgantvā ajj' eva gacchāmā ti vadatha, kiŋ idan ti? Āma gahapatayo, Buddho loke uppanno; na kho pana sakkā jīvitantarāyo jānituŋ[3]; tena mayaŋ turitā gacchāmā ti. Tena hi bhante, mayam pi gacchāma, amhehi saddhiŋ yeva gacchathā ti. Tumhe agāriyā nāma mahājaṭā,[4] tiṭṭhatha tumhe, mayaŋ puretaraŋ gamissāmā ti nikkhamitvā ekaṭṭhāne dve pi divasāni avasitvā turitagamanen' eva Sāvatthiŋ patvā Jetavanavihāre Satthu santikam eva agamaŋsu; tattha[5] madhuradhammakathaŋ sutvā sabbe va pabbajitvā arahattaŋ pāpuṇiŋsu.

---

[1] B. S. -aṭaviyaŋ. [2] C. sāvitā.
[3] B. vidituŋ. [4] S. °janā.
[5] B. Satthu.

13. Te pi tayo setthino pañcahi pañcahi sakaṭasatehi sappi-madhu-phāṇitâdīni c' eva paṭṭadukūlāni[1] ca ādāya Kosambito nikkhamitvā anupubbena Sāvatthiŋ patvā Jetavana-sāmante khandhāvāraŋ bandhitvā Satthu santikaŋ gantvā vanditvā paṭisanthāraŋ katvā ekam antaŋ nisīdiŋsu. Satthā tiṇṇam pi sahāyakānaŋ madhuradhammakathaŋ kathesi. Te balavasomanassajātā Satthāraŋ nimantetvā punadivase mahādānaŋ adaŋsu. Puna nimantetvā punadivase ti evaŋ addhamāsaŋ dānaŋ datvā, bhante,[2] amhākaŋ janapadaŋ āgamanāya paṭiññaŋ dethā ti pādamūle nipajjiŋsu. Bhagavā, suññâgāre kho, gahapatayo, Tathāgatā abhiramantī ti āha.

14. Ettāvatā paṭiññā dinnā nāma hotī ti gahapatayo sallak-khetvā, dinnā no Bhagavatā paṭiññā ti Dasabalaŋ vanditvā nikkhamitvā antarāmagge yojane yojane vihāraŋ kāretvā anupubbena Kosambiŋ patvā, loke Buddho uppanno ti ka-thayiŋsu. Tayo pi janā attano attano ārāme mahantaŋ dhanapariccāgaŋ katvā Bhagavato vasanatthāya vihāre kārāpayiŋsu. Tattha Kukkuṭaseṭṭhinā kārito Kukkuṭârāmo nāma ahosi. Pāvārikaseṭṭhinā ambavane kārito Pāvāri-kambavanaŋ nāma ahosi. Ghositena kārito Ghositârāmo nāma ahosi. Taŋ sandhāya vuttaŋ: Ghositaseṭṭhinā kārite ārāme ti.

15. [320[28]] *Bhaṇḍanajātā* ti ādisu kalahassa pubbabhāgo bhaṇḍanaŋ nāma, taŋ jātaŋ etesan ti *bhaṇḍanajātā*. Hattha-parāmāsâdivasena matthakaŋ patto kalaho jāto etesan ti *kalahajātā*. Viruddhavādabhūtaŋ vivādaŋ āpannā ti *vivādâ-pannā*. *Mukhasattīhī* ti vācāsattīhi. *Vitudantā* ti vijjhantā. *Te na c' eva aññamaññaŋ saññāpenti*, *na ca saññattiŋ upentī* ti te atthañ ca kāraṇañ ca dassetvā n' eva aññamaññaŋ jānāpenti.[3] Sace pi saññāpetuŋ ārabhanti, tathā pi saññattiŋ na upenti, jānituŋ na icchantī ti attho. Nijjhattiyam pi es' eva nayo. Ettha ca *nijjhattī* ti saññattivevacanam ev' etaŋ.

16. Kasmā pan' ete[2] bhaṇḍanajātā ahesun ti? Appamat-takena kāraṇena. Dve kira bhikkhū ekasmiŋ āvase vasanti, Vinayadharo ca Suttantiko ca. Tesu Suttantiko bhikkhu

---

[1] B. paṭṭunna°; S. paṭa°. [2] B. S. *omit.*
[3] C. sañjānāpenti.

ekadivasaŋ vaccakuṭiŋ paviṭṭho ācamana-udakâvasesaŋ bhājane ṭhapetvā va nikkhami. Vinayadharo pacchā paviṭṭho taŋ udakaŋ disvā nikkhamitvā taŋ bhikkhuŋ pucchi: Āvuso, tāya idaŋ udakaŋ ṭhapitan ti? Ām' āvuso ti. Tvaŋ ettha āpattibhāvaŋ na jānāsī ti? Āma na jānāmī ti. Hoti[1] āvuso, ettha āpattī ti. Sace hoti, desessāmī ti. Sace pana te, āvuso, asañcicca asatiyā kataŋ, n' atthi te āpattī ti. So tassa āpattiyā anāpattidiṭṭhi ahosi.

17. Vinayadharo attano nissitakānaŋ, ayaŋ Suttantiko āpattiŋ āpajjamāno pi na jānātī ti ārocesi. Te tassa nissitake disvā, tumhākaŋ upajjhāyo āpattiŋ āpajjitvā pi āpattibhāvaŋ na jānātī ti āhaŋsu. Te gantvā attano upajjhāyassa ārocesuŋ. So evam āha: Ayaŋ Vinayadharo pubbe anāpattī ti vatvā idāni āpattī ti vadati, musāvādī eso ti. Te gantvā, tumhākaŋ upajjhāyo musāvādī ti evaŋ aññamaññaŋ kalahaŋ vaḍḍhayiŋsu. Taŋ sandhāy' etaŋ vuttaŋ.

18. [321[3]] *Bhagavantaŋ etad avocā* ti etaŋ, *idha*, *bhante*, *Kosambiyaŋ bhikkhū bhaṇḍanajātā* ti ādivacanaŋ avoca. Tañ ca[2] n' eva piyakamyatāya, na bhedâdhippāyena, atha kho atthakamyatāya, hitakamyatāya. Sāmaggikārako kir' esa bhikkhu. Tasmā 'ssa etad ahosi: Yathā ime bhikkhū vivādaŋ āraddhā, na sakkā mayā, nâpi aññena bhikkhunā samaggā kātuŋ, app' eva nāma sadevake loke aggapuggalo[3] Bhagavā sayaŋ vā gantvā attano vā santikaŋ pakkosāpetvā etesaŋ bhikkhūnaŋ khantimettāpaṭisaŋyuttaŋ sārāṇīyadhammadesanaŋ kathetvā sāmaggiŋ kareyyā ti atthakāmatāya hitakāmatāya gantvā avoca.

19. [322[5]] *Cha yime*, *bhikkhave*, *dhammā sārāṇīyā* ti heṭṭhā kalahabhaṇḍanavasena desanā āraddhā, imasmiŋ ṭhāne cha sārāṇīyadhammā āgatā ti evam idaŋ Kosambakasuttaŋ[4] yathânusandhinā va gataŋ hoti. Tattha *sārāṇīyā* ti saritabbayuttā, addhāne atikkante pi na pamussitabbā. Yo te dhamme pūreti, taŋ sabrahmacārīnaŋ piyaŋ karontī ti *piyakaraṇā*; garuŋ karontī ti *garukaraṇā*. *Saṅgahāyā* ti saṅgaṇhanatthāya. *Avivādāyā* ti avivadanatthāya. *Sāmaggiyā* ti

[1] B. S. Hotu. [2] B. S. *add* kho.
[3] B. S. appaṭi°. [4] S. Kosambika°.

samaggabhāvatthāya. *Ekībhāvāyā* ti ekabhāvatthāya, ninnānākaranatthāya. *Saŋvattantī* ti bhavanti. *Mettaŋ kāyakamman* ti mettacittena kattabbaŋ kāyakammaŋ. Vacīkamma-manokammesu pi es' eva nayo.

20. Imāni pana[1] bhikkhūnaŋ vasena āgatāni, gihīsu pi labbhanti.[2] Bhikkhūnaŋ hi mettacittena ābhisamācārikadhammapūraṇaŋ mettaŋ kāyakammaŋ nāma. Gihīnaŋ cetiyavandanatthāya bodhivandanatthāya saṅghanimantanat thāya gamanaŋ, gāmaŋ[3] piṇḍāya paviṭṭhe bhikkhū disvā paccuggamanaŋ pattapaṭiggahaṇaŋ āsanapaññāpanaŋ anugamaṇan ti evam ādikaŋ mettaŋ kāyakammaŋ nāma.

21. Bhikkhūnaŋ mettacittena ācārapaññattisikkhāpanaŋ,[4] kammaṭṭhānakathanaŋ, dhammadesanā, tepiṭakam pi Buddhavacanaŋ mettaŋ vacīkammaŋ nāma. Gihīnañ ca, cetiyavandanatthāya gacchāma, bodhivandanatthāya gacchāma, dhammasavanaŋ karissāma,[5] dīpamālāpupphapūjaŋ karissāma, tīṇi sucaritāni samādāya vattissāma, salākabhattâdīni dassāma, vassāvāsikaŋ dassāma, ajja saṅghassa cattāro paccaye dassāma, saṅghaŋ nimantetvā khādanīya-bhojanīyâdīni saŋvidahatha, āsanāni paññāpetha, pānīyaŋ upaṭṭhapetha, saṅghaŋ paccuggantvā ānetha, paññattâsane nisīdāpetha,[6] chandajātā ussāhajātā veyyāvaccaŋ karothā ti ādikathanakāle mettaŋ vacīkammaŋ nāma.

22. Bhikkhūnaŋ pāto va uṭṭhāya sarīrapaṭijaggana-cetiyaṅgaṇavattâdīni katvā vivittâsane nisīditvā, imasmiŋ vihāre bhikkhū sukhī hontu averā abyāpajjhā ti cintanaŋ mettaŋ manokammaŋ nāma. Gihīnaŋ, ayyā sukhī hontu averā abyāpajjhā ti cintanaŋ mettaŋ manokammaŋ nāma.

23. [322⁹] *Āvi c' eva raho cā* ti sammukhā ca parammukhā ca. Tattha navakānaŋ cīvarakammâdisu sahāyabhāvagamanaŋ sammukhā mettaŋ kāyakammaŋ nama. Therānaŋ pana pādadhovana-vījanadānâdibhedam pi sabbaŋ sāmīcikammaŋ sammukhā mettaŋ kāyakammaŋ nāma. Ubhayehi pi dunnikkhittānaŋ dārubhaṇḍâdīnaŋ tesu avaññaŋ[7] akatvā

---

1 B. S. *omit.* 2 B. *adds* yeva.
3 S. gocaragāmaŋ. 4 B. S. °padaŋ.
5 S. kāressāma. 6 B. S. °petvā. 7 B. S. avamaññaŋ.

attanā dunnikkhittānaŋ viya paṭisāmanaŋ parammukhā mettaŋ kāyakammaŋ nāma.

24. Devatthero, Tissatthero ti evaŋ paggayhavacanaŋ sammukhā mettaŋ vacīkammaŋ nāma. Vihāre asantaŋ pana paṭipucchantassa, kuhiŋ amhākaŋ Devatthero, kuhiŋ amhākaŋ Tissatthero, kadā nu kho āgamissatī ti evaŋ mamāyantavacanaŋ parammukhā mettaŋ vacīkammaŋ nāma.

25. Mettasinehasiniddhāni pana nayanāni ummīletvā suppasannena mukhena olokanaŋ sammukhā mettaŋ manokammaŋ nāma. Devatthero, Tissatthero arogo hotu appâbādho ti samannāharaṇaŋ parammukhā mettaŋ manokammaŋ nāma.

26. [322[16]] *Lābhā* ti cīvarâdayo laddhappaccayā. *Dhammikā* ti kuhanâdibhedaŋ micchâjīvaŋ vajjetvā dhammena samena bhikkhācariyavattena uppannā. *Antamaso pattapariyāpannamattam pī* ti pacchimakoṭiyā patte pariyāpannaŋ pattassa antogataŋ dvattikaṭacchu-bhikkhāmattam pi. *Appaṭivibhattabhogī* ti ettha dve paṭivibhattāni[1] nāma: āmisapavibhattaŋ, puggalapaṭivibhattañ ca. Tattha, ettakaŋ dassāmi, ettakaŋ na dassāmī ti evaŋ cittena vibhajanaŋ āmisapaṭivibhattaŋ nāma. Asukassa dassāmi asukassa na dassāmī ti evaŋ cittena vibhajanaŋ pana puggalapaṭivibhattaŋ nāma. Tad ubhayam pi akatvā yo appaṭivibhattaŋ bhuñjati, ayaŋ appaṭivibhattabhogī nāma.

27. [322[18]] *Sīlavantehi sabrahmacārīhi sādhāraṇabhogī* ti ettha sādhāraṇabhogino idaŋ lakkhaṇaŋ: Yaŋ yaŋ paṇītaŋ labhati, taŋ taŋ n' eva lābhena lābhaŋ nijigiŋsanamukhena gihīnaŋ deti, na attanā paribhuñjati; paṭigaṇhanto va, saṅghena sādhāraṇaŋ hotū ti gahetvā gaṇḍiŋ paharitvā paribhuñjitabbaŋ saṅghasantakaŋ viya passati. Idaŋ pana sārāṇīyadhammaŋ ko pūreti, ko na pūretī ti? Dussīlo tāva na pūreti. Na hi tassa santakaŋ sīlavanto gaṇhanti. Parisuddhasīlo pana vattaŋ akhaṇḍento-pūreti.

28. Tatr' idaŋ vattaŋ: Yo hi odissakaŋ katvā mātu vā pitu vā ācariyupajjhāyâdīnaŋ vā deti, so dātabbaŋ detu,[2]

---

[1] C. *always* pavibhatta *for* paṭivibhatta.

[2] B. S. deti.

sārāṇīyadhammo pan' assa na hoti, palibodhajagganaŋ nāma hoti. Sārāṇīyadhammo hi muttapalibodhass' eva vaṭṭati. Tena pana odissakaŋ dentena gilāna-gilānupaṭṭhāka-āgantuka-gamikānañ c' eva navapabbajitassa ca saṅghāṭipattagahaṇaŋ ajānantassa dātabbaŋ. Etesaŋ datvā avasesaŋ therâsanato paṭṭhāya thokathokaŋ adatvā yo yattakaŋ gaṇhāti, tassa tattakaŋ dātabbaŋ. Avasiṭṭhe asati puna piṇḍāya caritvā therâsanato paṭṭhāya yaŋ yaŋ paṇītaŋ taŋ taŋ datvā sesaŋ bhuñjitabbaŋ. Sīlavantehī ti vacanato dussīlassa adātum pi vaṭṭati.

29. Ayaŋ pana sārāṇīyadhammo asikkhitāya parisāya apūro hoti. Sikkhitāya hi parisāya yo aññato labhati, so na gaṇhati; aññato alabhanto pi pamāṇayuttam eva ganhati, na atirekaŋ.

30. Ayañ ca pana sārāṇīyadhammo evaŋ punappunaŋ piṇḍāya caritvā laddhaŋ laddhaŋ dentassâpi dvādasahi vassehi pūrati, na tato oraŋ. Sace hi dvādasame vasse sārāṇīyadhammapūrako piṇḍapātapūraŋ pattaŋ āsanasālāyaŋ ṭhapetvā nahāyituŋ gacchati; saṅghatthero ca, kass' eso patto,[1] sārāṇīyadhammapūrakassā ti vutte āharatha nan ti sabbaŋ piṇḍapātaŋ vicāretvā bhuñjitvā rittapattaŋ ṭhapeti; atha so bhikkhu rittapattaŋ disvā, mayhaŋ asesetvā va paribhuñjiŋsū ti domanassaŋ uppādeti, sārāṇīyadhammo bhijjati; puna dvādasa vassāni pūretabbo hoti. Titthiyaparivāsasadiso h' esa, sakiŋ khaṇḍajāte puna pūretabbo va. Yo pana, lābhā vata me suladdhaŋ vata me, yassa me pattagataŋ anāpucchā va sabrahmacārī paribhuñjantī ti somanassaŋ janeti, tassa puṇṇo nāma hoti.

31. Evaŋ pūritasārāṇīyadhammassa pana n' eva issā na macchariyaŋ hoti; manussānaŋ piyo hoti; sulabhapaccayo; pattagatam assa dīyamānam pi na khīyati; bhājaniyabhaṇḍaṭṭhāne aggabhaṇḍaŋ labhati; bhaye vā chātake vā sampatte devatā ussukkaŋ āpajjanti.

32. Tatr' imāni vatthūni: Leṇagirivāsī[2] Tissatthero kira Mahāgirigāmaŋ[3] upanissāya vasati. Paññāsamattā[4] therā

---

[1] B. S. *add* ti.
[2] C. Loṇagiri°; S. Selāgiri°.
[3] C. Mahākhīra°.
[4] B. S. Paññasa mahātherā.

Nāgadīpaŋ cetiyavandanatthaŋ gacchantā Girigāme piṇḍāya caritvā kiñci aladdhā nikkhamiŋsu. Thero pavisanto te disvā pucchi: Laddhaŋ, bhante ti? Carimh'[1] āvuso ti. So aladdhabhāvaŋ ñatvā āha: Bhante, yāvâhaŋ āgacchāmi, tāva idh' eva hothā ti. Mayaŋ, āvuso, paññāsa janā, pattatemanamattam pi na labhimhā ti. Bhante, nevāsikā nāma paṭibalā honti, alabhantā pi bhikkhācāramaggasabhāvaŋ jānantī ti. Therā āgamiŋsu. Thero gāmaŋ pāvisi.

33. Dhuragehe yeva mahā-upāsikā khīrabhattaŋ sajjetvā theraŋ olokayamānā ṭhitā, therassa dvāraŋ sampattass' eva pattaŋ pūretvā adāsi. So taŋ ādāya therānaŋ santikaŋ gantvā, gaṇhatha, bhante ti saṅghattheraŋ āha. Thero, amhehi ettakehi kiñci na laddhaŋ, ayaŋ sīgham eva gahetvā āgato, kiŋ nu kho ti sesānaŋ mukhaŋ olokesi. Thero olokanâkāren' eva ñatvā, bhante, dhammena samena laddho piṇḍapāto, nikkukkuccā gaṇhathā ti ādito, paṭṭhāya sabbesaŋ yāvadatthaŋ datvā attanā pi yāvadatthaŋ bhuñji.

34. Atha naŋ bhattakiccapariyosāne thero pucchi[2]: Kadā, āvuso, lokuttaradhammaŋ paṭivijjhī ti? N' atthi me bhante, lokuttaradhammo ti. Jhānalābhī 'si, āvuso ti? Etam pi, bhante, n' atthī ti. Na nu, āvuso, pāṭihāriyan ti? Sārāṇīyadhammo me, bhante, pūrito, tassa me pūritakālato paṭṭhāya sace bhikkhusahassaŋ[3] hoti, pattagataŋ na khīyatī ti. Sādhu sādhu, sappurisa, anucchavikam idaŋ tuyhan[4] ti. Idaŋ tāv' assa[5] pattagataŋ na khīyatī ti ettha vatthu.

35. Ayam eva pana thero Cetiyapabbate giribhaṇḍamahāpūjāyaŋ dānaṭṭhānaŋ gantvā, imasmiŋ dāne kiŋ varabhaṇḍan ti, pucchi. Dve sāṭakā bhante ti. Ete mayhaŋ pāpuṇissantī ti. Taŋ sutvā amacco rañño ārocesi: eko daharo evaŋ vadatī ti. Daharassa evaŋ cittaŋ, mahātherānaŋ pana sukhumasāṭakā vaṭṭantī ti vatvā, mahātherānaŋ dassāmī ti ṭhapesi. Tassa bhikkhusaṅghe paṭipāṭiyā ṭhite dentassa matthake ṭhapitā pi dve sāṭakā hatthaŋ nârohanti; daharassa dānakāle pana hatthaŋ ārūḷhā.

---

[1] B. S. Vicarimh'.
[2] B. S. therā pucchiŋsu.
[3] B. °satasahassaŋ.
[4] S. tumhākan.
[5] B. *omits*.

36. So tassa hatthe ṭhapetvā amaccassa mukhaŋ oloketvā[1] daharaŋ nisīdāpetvā dānaŋ datvā saṅghaŋ vissajjetvā[2] daharassa santike nisīditvā, bhante, imaŋ dhammaŋ kadā paṭivijjhitthā ti āha. So pariyāyena pi asantaŋ avadanto, n' atthi mahaŋ, mahārāja, lokuttaradhammo ti āha. Na nu bhante, pubbe va[3] avocutthā ti? Āma mahārāja, sārāṇīyadhammapūrako ahaŋ, tassa me dhammassa pūritakālato paṭṭhāya bhājaniyaṭṭhāne aggabhaṇḍaŋ pāpuṇātī ti. Sādhu sādhu, bhante, anucchavikam idaŋ tumhākan ti vanditvā[4] pakkāmi. Idaŋ bhājaniyaṭṭhāne aggabhaṇḍaŋ pāpuṇātī ti ettha vatthu.

37. Caṇḍāla-Tissabhaye[5] pana Bhātaragāmavāsino Nāgattheriyā anārocetvā va palāyiŋsu.[6] Therī paccūsasamaye, ativiya appanigghoso gāmo, upadhāretha tāvā ti daharabhikkhuniyo āha. Tā gantvā sabbesaŋ gatabhāvaŋ ñatvā āgamma theriyā ārocesuŋ. Sā sutvā, mā tumhe tesaŋ gatabhāvaŋ cintayittha, attano uddesa-paripucchā-yonisomanasikāresu yeva yogaŋ karothā ti vatvā bhikkhācāravelāyaŋ pārupitvā attadvādasamī[7] gāmadvāre[8] nigrodharukkhamūle aṭṭhāsi. Rukkhe adhivatthā devatā dvādasannam pi[3] bhikkhunīnaŋ piṇḍapātaŋ datvā, ayye, aññattha mā gacchatha, niccaŋ idh' eva ethā ti āha.

38. Theriyā pana kaniṭṭhabhātā Nāgatthero nāma atthi. So, mahantaŋ bhayaŋ, na sakkā idha[9] yāpetuŋ, paratīraŋ gamissāmī ti attadvādasamo va attano vasanaṭṭhānā nikkhanto, theriŋ disvā gamissāmī ti Bhātaragāmaŋ āgato. Therī, therā āgatā ti sutvā tesaŋ santikaŋ gantvā, kiŋ ayyā ti pucchi. So taŋ pavattiŋ ācikkhi. Sā, ajja ekadivasaŋ vihāre vasitvā sve gamissathā ti āha. Therā vihāraŋ agamaŋsu.[10]

39. Therī puna divase rukkhamūle piṇḍāya caritvā theraŋ upasaṅkamitvā, imaŋ piṇḍapātaŋ paribhuñjathā ti āha. Thero, vaṭṭissati therī ti vatvā tuṇhī aṭṭhāsi. Dhammiko tāta

---

[1] B. S. °kento. [2] B. S. °jitvā.
[3] B. S. *omit.* [4] B. vatvā.
[5] C. Caṇḍālatiya°; B. Brāhmaṇa-Tissa°.
[6] S. pakkamiŋsu. [7] B. S. °samā. [8] S. aṭavidvāre.
[9] C. *omits.* [10] S. āgamiŋsu.

piṇḍapāto, kukkuccaŋ akatvā paribhuñjathā ti. Vaṭṭissati therī ti? Sā pattaŋ gahetvā ākāse khipi. Patto ākāse aṭṭhāsi. Thero, sattatālamatte ṭhitam pi bhikkhunibhattam eva, therī ti vatvā bhayaŋ nāma sabbakālaŋ[1] na hoti, bhaye vūpasante Ariyavaŋsaŋ kathayamāno, bho piṇḍapātika, bhikkhunibhattaŋ bhuñjitvā vītināmayitthā ti cittena anuvadiyamāno santhambhituŋ na sakkhissāmi, appamattā hotha theriyo ti maggaŋ ārūhi.

40. Rukkhadevatā pi, sace thero theriyā hatthato piṇḍapātaŋ paribhuñjissati, na naŋ nivattessāmi, sace na paribhuñjissati, nivattessāmī ti cintayamānā ṭhatvā[2] therassa gamanaŋ disvā oruyha, pattaŋ bhante, dethā ti pattaŋ gahetvā theraŋ rukkhamūlaŋ[3] yeva ānetvā āsanaŋ paññāpetvā piṇḍapātaŋ datvā katabhattakiccaŋ paṭiññaŋ kāretvā dvādasa bhikkhuniyo, dvādasa ca bhikkhū satta vassāni upaṭṭhahi. Idaŋ, devatā ussukkaŋ āpajjantī ti ettha vatthu. Tatra hi therī sārāṇīyadhammapūrikā ahosi.

41. [322[20]] *Akhaṇḍānī* ti ādisu yassa sattasu āpattikkhandhesu ādimhi vā ante vā sikkhāpadaŋ bhinnaŋ hoti, tassa sīlaŋ pariyante chinnasāṭako viya khaṇḍaŋ nāma. Yassa pana vemajjhe bhinnaŋ, tassa vemajjhe chiddasāṭako[4] viya chiddaŋ nāma hoti. Yassa paṭipāṭiyā dve tīṇi bhinnāni, tassa piṭṭhiyaŋ vā kucchiyaŋ vā uṭṭhitena visabhāgavaṇṇena kāḷarattâdīnaŋ aññataravaṇṇā gāvī viya sabalaŋ nāma hoti. Yassa antarantarā bhinnāni, tassa antarantarā visabhāgabinducitrā gāvī viya kammāsaŋ nāma hoti. Yassa pana sabbena sabbaŋ abhinnāni, tassa tāni sīlāni *akhaṇḍāni*, *acchiddāni*, *asabalāni*, *akammāsāni* nāma honti.

42. [322[21]] Tāni pan' etāni taṇhādāsabyato mocetvā bhujissabhāvakaraṇato *bhujissāni*; Buddhâdīhi viññūhi pasatthattā *viññupasatthāni*; taṇhādiṭṭhīhi aparāmaṭṭhattā, idaŋ nāma tvaŋ āpannapubbo ti kenaci parāmaṭṭhuŋ asakkuṇeyyattā ca *aparāmaṭṭhāni*; upacarasamādhiŋ vā appanāsamādhiŋ vā saŋvattayantī ti *samādhisaŋvattanikānī* ti vuccanti.

---

1 B. S. °kāle. 2 B. ṭhitā.
3 B. S. °mūle. 4 S. chinna°.

43. [322[23]] *Sīlasāmaññagato viharatī* ti tesu tesu disābhāgesu viharantehi bhikkhūhi saddhiŋ samānabhāvûpagatasīlo viharati. Sotâpannâdīnaŋ hi sīlaŋ samuddantare pi devaloke pi vasantānaŋ aññesaŋ sotâpannâdīnaŋ sī'ena samānam eva hoti; n' atthi maggasīle nānattaŋ. Taŋ sandhāy' etaŋ vuttaŋ.

44. [322[25]] *Yā 'yaŋ diṭṭhī* ti maggasampayuttā sammādiṭṭhi. *Ariyā* ti niddosā. Niyyātī ti *niyyānikā*. *Takkarassā* ti yo tathākārī hoti. *Dukkhakkhayāyā* ti sabbadukkhakkhayatthaŋ. *Diṭṭhisāmaññagato* ti samānadiṭṭhibhāvaŋ upagato hutvā viharati. *Aggan* ti jeṭṭhakaŋ. Sabbagopānasiyo saṅgaṇhatī ti *saṅgāhikaŋ*. Sabbagopānasīnaŋ saṅghātaŋ karotī ti *saṅghātaniyaŋ*. Saṅghāṭanan ti attho. *Yadidaŋ kūṭan* ti yaŋ etaŋ kūtâgārakaṇṇikāsaṅghātaŋ[1] kūṭaŋ nāma. Pañcabhūmakâdipāsādā hi kūṭabaddhā va tiṭṭhanti. Tasmiŋ patite mattikaŋ ādiŋ katvā sabbe patanti. Tasmā evam āha. *Evam eva kho* ti yathā kūṭaŋ kūṭâgārassa, evaŋ imesam pi[2] sārāṇīyadhammānaŋ yā ayaŋ ariyā diṭṭhi sā aggā ca saṅgāhikā ca saṅghātaniyā cā ti daṭṭhabbā.

45. [323[3]] *Kathañ ca, bhikkhave, yā 'yaŋ diṭṭhī* ti ettha, bhikkhave, yā ayaŋ sotâpattimaggadiṭṭhi ariyā niyyānikā niyyāti takkarassa sammā dukkhakkhayāyā ti vuttā, sā kathaŋ niyyāti, kena kāraṇena niyyātī ti attho. *Pariyuṭṭhitacitto va hotī* ti ettāvatā pi pariyuṭṭhitacitto yeva nāma hotī ti attho. Esa nayo sabbattha. *Suppaṇihitaŋ me mānasan* ti mayhaŋ cittaŋ suṭṭhapitaŋ. *Saccānaŋ bodhāyā* ti catunnaŋ saccānaŋ bodhatthāya. *Ariyan* ti ādisu taŋ ñāṇaŋ yasmā ariyānaŋ hoti, na puthujjanānaŋ, tasmā ariyan ti vuttaŋ; yesaŋ pana lokuttaradhammo atthi, tesaŋ yeva hoti, nâññesaŋ, tasmā *lokuttaran* ti vuttaŋ; puthujjanānaŋ pana abhāvato *asādhāraṇaŋ puthujjanehī* ti vuttaŋ. Esa nayo sabbavāresu.

46. [323[27]] *Labhāmi paccattaŋ samathan* ti attano citte samathaŋ labhāmī ti attho. Nibbutiyam pi es' eva nayo Ettha ca *samatho* ti ekaggatā. *Nibbutī* ti kilesavūpasamo. *Tathārūpāya diṭṭhiyā* ti evarūpāya sotâpattimaggadiṭṭhiyā.

47. [324[5]] *Dhammatāyā* ti[3] sabhāvena. *Dhammatā esā* ti

---

[1] B. °saṅkhātaŋ. [2] B. S. *omit*. [3] B. *adds* evaŋ.

sabhāvo esa. *Vuṭṭhānaŋ paññāyatī* ti saṅghakammavasena vā desanāya vā vuṭṭhānaŋ dissati. Ariyasāvako hi āpattiŋ āpajjanto garukâpattisu kuṭikārasadisaŋ, lahukâpattisu ca sahaseyyâdisadisaŋ acittakâpattiŋ yeva āpajjati; tam pi asañcicca; no sañcicca; āpannaŋ na paṭicchādeti. Tasmā, *atha kho naŋ khippam evā* ti ādim āha.

48. [324[13]] *Daharo* ti taruṇo. *Kumāro* ti na mahallako. *Mando* ti cakkhusotâdīnaŋ mandatāya mando. *Uttānaseyyako* ti atidaharatāya uttānaseyyo,[1] dakkhiṇena vā vāmena vā passena sayituŋ na sakkoti.[2] *Aṅgāraŋ akkamitvā* ti ito c' ito ca pasâritena hatthena vā pādena vā phusitvā. Evaŋ phusantānaŋ pana manussānaŋ na sīghaŋ hattho jhāyati. Tathā hi ekacce hatthena aṅgāraŋ gahetvā parivattayamānā dūram pi gacchanti. Daharassa pana hatthapādā sukhumālā honti. So phuṭṭhamatten' eva dayhamāno cirī ti saddaŋ karonto khippaŋ paṭisaŋharati. Tasmā idha daharo va dassito. Mahallako ca dayhanto[3] adhivāseti. Ayaŋ pana adhivāsetuŋ na sakkoti. Tasmā pi[4] daharo va dassito. *Desetī* ti āpattipaṭiggāhake sabhāgapuggale sati ekam pi divasaŋ vā rattiŋ vā anadhivāsetvā rattiŋ caturaṅge pi tame sabhāgabhikkhuno vasanaṭṭhānaŋ gantvā deseti yeva.

49. [324[26]] *Uccāvacānī* ti uccanīcāni. *Kiṅkaraṇīyānī* ti, kiŋ karomī ti evaŋ vatvā kattabbakammāni. Tattha uccakammāni[5] nāma, cīvarassa karaṇaŋ rajanaŋ, cetiye sudhākammaŋ, uposathâgāra-cetiyaghara-bodhigharesu kattabbakamman ti evam ādīni. Avacakammaŋ nāma pādadhovanamakkhanâdi khuddakakammaŋ. Atha vā, cetiye sudhākammâdi uccakammaŋ nāma. Tatth' eva kasāvasiñcana[6]-udakadāna[7]-kocchakaraṇa[8]-nisseṇibandhanâdi[9] avacakammaŋ nāma. *Ussukkaŋ āpanno hotī* ti ussukkabhāvaŋ kattabbabhāvaŋ paṭipanno hoti. *Tibbâpekkhā*[10] *hotī* ti balavapatthanā[11] hoti.

---

[1] B. S. °seyyako. [2] B. sakkotī ti attho.
[3] C. *adds* pi. [4] C. ca. [5] B. °kammaŋ.
[6] B. S. °pacana°. [7] B. S. -udakânayana°.
[8] B. S. °kuccha°. [9] B. -niyyāsa°.
[10] B. S. °pekkho. [11] B. S. °no.

50. [324[29]] *Thambañ*[1] *ca ālumpatī* ti tiṇañ ca ālumpamānā khādati. *Vacchakañ ca apacinatī*[2] ti vacchakañ ca apaloketi. Taruṇavacchā hi gāvī araññe ekato āgataŋ vacchakaŋ ekasmiŋ ṭhāne nipannaŋ pahāya dūraŋ na gacchati; vacchakassa āsannaṭṭhāne caramānā tiṇaŋ ālumpitvā gīvaŋ ukkhipitvā ekantaŋ vacchakam eka oloketi. Evam eva sotâpanno uccāvacāni kiṅkaraṇīyāni karonto tanninno va[3] hoti asithilapūrako; tibbacchando bahalapatthano hutvā va karoti.

51. Tatr' idaŋ vatthu: Mahācetiye kira sudhākamme kayiramāne[4] eko ariyasāvako ekena hatthena sudhābhājanaŋ, ekena kucchaŋ gahetvā, sudhākammaŋ karissāmī ti cetiyaṅgaṇaŋ ārūḷho. Eko kāyadaḷhibahulo bhikkhu gantvā therassa santike aṭṭhāsi. Thero, aññasmiŋ sati papañco hotī ti tasmā ṭhānā aññaŋ ṭhānaŋ gato. So pi bhikkhu tatth' eva agamāsi. Thero puna aññaŋ ṭhānan ti evaŋ tatiye[5] ṭhāne āgataŋ, sappurisa, mahantaŋ cetiyaṅgaṇaŋ, kiŋ aññasmiŋ ṭhāne okāsaŋ na labhathā ti āha. Tadā[6] itaro pakkāmī ti.

52. [325[2]] *Balatāya samannāgato* ti balena samannāgato. *Aṭṭhikatvā*[7] ti atthikabhāvaŋ katvā. Atthiko hutvā ti attho. *Manasikatvā* ti manasmiŋ karitvā. *Sabbacetaso*[8] *samannāharitvā* ti appamattakam pi vikkhepaŋ akaronto sabbacittena[9] samannāharitvā. *Ohitasoto* ti ṭhapitasoto. Ariyasāvakā hi piyadhammasavanā honti; na dhammasavanaggaŋ[10] gantvā niddāyamānā vā[11] kenaci saddhiŋ sallapamānā vā vikkhittacittā vā nisīdanti; atha kho amataŋ paribhuñjantā viya atittā va honti dhammasavanena[12]; atha aruṇaŋ uggacchati. Tasmā evam āha.

53. [325[25]] *Dhammatā susamanniṭṭhā hotī* ti sabhāvo suṭṭhu samannesito hoti. *Sotâpattiphalasacchikiriyāyā* ti karaṇa-

---

[1] B. Dabbañ; S. Thambhañ.
[2] B. appacinātī; *text* apavīṇati.
[3] B. S. *omit.*
[4] S. kariya°.
[5] B. S. katipaya°.
[6] B. S. Na.
[7] B. atthiŋ°; S. atthi°.
[8] B. S. sabbaŋ.
[9] B. sakalaŋ ci°; S. sakala°.
[10] S. dhammassavanaŋ.
[11] B. *adds* yena.
[12] B. S. dhammassavane *and omit* atha.

vacanaŋ. Sotâpattiphalasacchikataññāṇenā ti attho. *Evaŋ sattaṅgasamannāgato* ti evaŋ imehi sattahi mahāpaccavekkhaṇa-ñāṇehi samannāgato.

54. Ayaŋ tāva ācariyānaŋ samānakathā. Lokuttaramaggo hi bahucittakkhaṇiko nāma n' atthi. Vitaṇḍavādī pana, ekacittakkhaṇiko nāma maggo n' atthi, "Evaŋ bhāveyya satta vassānī" ti (M. i. 62) hi vacanato satta pi vassāni maggabhāvanā hoti, kilesā pana lahuŋ chijjantā sattahi ñāṇehi chijjantī ti vadati. So, suttaŋ āharā ti vattabbo. Addhā aññaŋ[1] apassanto, "Idam assa paṭhamaŋ ñāṇaŋ adhigataŋ hoti . . . Idam assa dutiyaŋ ñāṇaŋ—pe—Idam assa sattamaŋ ñāṇaŋ adhigataŋ hotī" ti (M. i. 323-25) idam eva āharitvā dassessati.

55. Tato vattabbo: Kiŋ pan' idaŋ suttaŋ neyyatthaŋ, nītatthan ti? Tato vakkhati: Nitatthan ti, yathā suttaŋ tath' eva attho ti. So vattabbo: Dhammatā susamanniṭṭhā hoti sotâpattiphalasacchikiriyāyā ti ettha ko attho ti? Addhā sotâpattiphalasacchikiriyatthāyā ti vakkhati. Tato vattabbo[2]; Maggasamaṅgī phalaŋ sacchikaroti, phalasamaṅgī ti? Jananto, phalasamaṅgī sacchikarotī[3] ti vakkhati.

56. Tato vattabbo: Evaŋ sattaṅgasamannāgato kho, bhikkhave, ariyasāvako sotâpattiphalasamannāgato hotī ti idha[4] maggaŋ abhāvetvā, maṇḍūko viya uppatitvā ariyasāvako phalam eva gaṇhissati.[5] Mā, suttaŋ me laddhan ti yaŋ vā taŋ vā avaca. Pañhaŋ vissajjentena nāma ācariyasantike vasitvā Buddhavacanaŋ uggaṇhitvā attharasaŋ vinditvā vattabbaŋ hoti.[5] Imāni satta ñāṇāni ariyasāvakassa paccavekkhaṇañāṇān' eva. Lokuttaramaggo bahucittakkhaṇiko nāma n' atthi, ekacittakkhaṇiko yevā ti saññāpetabbo. Sace sañjānāti, sañjānātu; no ce sañjānāti, gaccha, pāto va vihāraŋ pavisitvā yāguŋ pivāhī ti uyyojetabbo. Sesaŋ sabbattha uttānattham evā ti.

Kosambakasuttaŋ[6] *aṭṭhamaŋ.*

---

[1] B. S. *add* suttaŋ. [2] B. S. pucchitabbo.
[3] S. phalaŋ sacchikaroti phalasamaṅgī.
[4] C. *adds* te. [5] B. S. °tī ti.
[6] B. S. Kosambika°.

49.

[Brahmanimantanikasuttavaṇṇanā]

1. [326[1]] *Evam me sutan* ti Brahmanimantanikaŋ. Tattha *pāpakaŋ diṭṭhigatan* ti lāmikā[1] sassatadiṭṭhi. *Idaŋ niccan* ti idaŋ sahokāsena Brahmaṭṭhānaŋ aniccaŋ niccan ti vadati. Dhuvâdīni tass' eva vevacanāni. Tattha *dhuvan* ti thiraŋ. *Sassatan* ti sadā vijjamānaŋ. *Kevalan* ti akhaṇḍaŋ sakalaŋ. *Acavanadhamman* ti acavanasabhāvaŋ.

2. [326[9]] *Idaŋ hi na jāyatī* ti ādisu, imasmiŋ ṭhāne koci jāyanako vā[2] mīyanako vā[3] upapajjanako vā n' atthī ti sandhāya vadati. *Ito ca pan' aññan* ti ito sahokāsakā Brahmaṭṭhānā uttariŋ aññaŋ nissaraṇaŋ nāma n' atthī ti evam assa thāmagatā sassatadiṭṭhi uppannā hoti. Evaŋvādī ca[4] pana so, upari tisso jhānabhūmiyo, cattāro maggā, cattāri phalāni, nibbānan ti sabbaŋ paṭibāhati. *Avijjāgato* ti avijjāya gato samannāgato aññāṇi andhabhūto. *Yatra hi nāma* ti yo nāma.

3. [326[33]] *Atha kho, bhikkhave, Māro pāpimā* ti Māro kathaŋ Bhagavantaŋ addasa? So kira attano bhavane nisīditvā kālena kālaŋ Satthāraŋ āvajjeti: ajja samaṇo Gotamo katarasmiŋ gāme vā nigame vā vasatī ti. Imasmiŋ pana kāle āvajjento, Ukkaṭṭhaŋ nissāya Subhagavane viharatī ti ñatvā, kattha nu kho gato ti olokento Brahmalokaŋ gacchantaŋ disvā, samaṇo Gotamo Brahmalokaŋ gacchati, yāva tattha dhammakathaŋ kathetvā Brahmagaṇaŋ mama visayaŋ[5] nâtikkameti, tāva gantvā dhammadesanāya vicchandaŋ karissāmī ti Satthupadânupadiko gantvā Brahmagaṇassa antare adissamānena kāyena aṭṭhāsi. So, Satthārā Baka-Brahmā apasādito ti ñatvā Brahmuno upatthambho hutvā aṭṭhāsi. Tena vuttaŋ: *Atha kho, bhikkhave, Māro pāpimā* ti.

4. [326[33]] *Brahmapārisajjaŋ anvāvisitvā* ti ekassa Brahmapārisajjassa sarīraŋ pavisitvā. Mahābrahmānaŋ[6] Brahmapurohite[7] vā anvāvisituŋ na sakkoti. *M' etam āsado* ti

---

[1] B. S. lāmakā.
[2] B. *adds* jiyanako vā; S. khiyyanako vā.
[3] B. S. *add* cavanako vā.
[4] B. *omits*.
[5] B. S. visayā.
[6] C. *adds* pana.
[7] C. °purohitānaŋ.

mā etan apasādayittha. *Abhibhū* ti abhibhavitvā ṭhito, jeṭṭhako. *Anabhibhūto* ti aññehi anabhibhūto. *Aññadatthū* ti ekaŋsavacane nipāto. Dassanavasena *daso.* Sabbaŋ passatī ti dīpeti. *Vasavattī* ti sabbaŋ janaŋ vasaŋ vatteti. *Issaro* ti lokissaro. *Kattā nimmātā* ti lokassa kattā ca nimmātā ca. Paṭhavi-Himavanta-Sineru-cakkavāḷamahāsamudda-candima-suriyā iminā nimmitā ti dīpeti.

5. [327²] *Seṭṭho sajjitā* ti ayaŋ lokassa uttamo ca sajjitā ca. Tvaŋ khattiyo nāma hohi, tvaŋ brāhmaṇo nāma,[1] vesso nāma, suddo nāma, gahaṭṭho nāma, pabbajito nāma, antamaso oṭṭho[2] hohi, goṇo hohī ti evaŋ sattānaŋ vissajjetā ayan ti dasseti. *Vasī pitā bhūtabhavyānan* ti ayaŋ ciṇṇavasittā vasī, ayaŋ pitā bhūtānañ ca bhavyānañ cā ti vadati.

6. Tattha aṇḍaja-jalābujasattā anto-aṇḍakose[3] c' eva[4] anto-vatthimhi ca bhavyā nāma; bahi nikkhantakālato paṭṭhāya bhūtā. Saŋsedajā paṭhamacittakkhaṇe bhavyā; dutiyato paṭṭhāya bhūtā. Opapātikā paṭhama-iriyāpathe bhavyā; dutiyato paṭṭhāya bhūtā ti veditabbā. Te sabbe pi etassa puttā ti saññāya, *pitā bhūtabhavyānan* ti āha.

7. [327⁴] *Paṭhavigarahakā* ti yathā tvaŋ etarahi, aniccā dukkhā anattā ti paṭhaviŋ garahasi jigucchasi, evaŋ te pi[5] paṭhavigarahakā ahesuŋ. Na kevalaŋ tvaŋ yevā ti dīpeti. *Āpogarahakā* ti ādisu pi es' eva nayo. *Hīne kāye patiṭṭhitā* ti catusu apāyesu nibbattā. *Paṭhavipasaŋsakā* ti yathā tvaŋ garahasi, evaŋ agarahitvā niccā dhuvā sassatā acchejjā abhejjā akkhayā ti evaŋ paṭhavipasaŋsakā. Paṭhaviyā vaṇ-ṇavādino ahesun ti vadati. *Paṭhavâbhinandino* ti taṇhādiṭ-ṭhivasena paṭhaviyā abhinandino. Sesapadesu pi es' eva nayo. *Paṇīte kāye patiṭṭhitā* ti Brahmaloke nibbattā.

8. [327¹⁶] *Taŋ tâhan* ti tena kāraṇena taŋ ahaŋ. *Iṅghā* ti codanatthe nipāto. *Upātivattittho* ti atikkamittha. Upātivattito ti pi pāṭho. Ayam eva attho. Daṇḍena *paṭippa-ṇāmeyyā* ti catuhatthena muggaradaṇḍena pothetvā palāpeyya. *Narakappapāte* ti sataporise mahāsobbhe. *Virā-*

---

[1] C. *adds* tvaŋ.
[2] B. S. *add* pi.
[3] C. -aṇḍake.
[4] C. *omits* c' eva.
[5] B. S. pi te.

dheyyā ti hatthena gahaṇayutte vā[1] pādena patiṭṭhānayutte vā ṭhāne gahaṇa-patiṭṭhānāni kātuŋ na sakkuṇeyya. *Na nu tvaŋ, bhikkhu, passasī* ti bhikkhu, na nu tvaŋ imaŋ Brahmaparisaŋ sannipatitaŋ obhāsamānaŋ virocamānaŋ[2] passasī ti? Brahmuno ovāde ṭhitānaŋ iddhânubhāvaŋ dasseti.

9. [327²⁶] *Iti kho maŋ, bhikkhave, Māro pāpimā Brahmiŋ parisaŋ upanesī* ti bhikkhave, Māro pāpimā, bhikkhu, na nu tvaŋ passasi Brahmiŋ parisaŋ yasena ca siriyā ca obhāsamānaŋ; yadi tvam pi .Mahābrahmuno vacanaŋ anatikkamitvā yad eva te Brahmā vadati, taŋ kareyyāsi, tvam pi evam eva yasena ca siriyā ca viroceyyāsī ti evaŋ vadanto maŋ Brahmiŋ parisaŋ upanesi, upasaŋhari. *Mā tvaŋ maññittho* ti mā tvaŋ maññi. *Māro tvam asi pāpimā* ti tvaŋ mahājanassa māraṇato Māro nāma, pāpakaŋ lāmakaŋ mahājanassa ayasaŋ karaṇato pāpimā nāmā ti tvaŋ jānāmi.

10. [328⁹] *Kasiṇaŋ āyun* ti sakalaŋ āyuŋ. *Te kho evaŋ jāneyyun* ti te evaŋ mahantena tapokammena samannāgatā. Tvaŋ pana purimadivase jāto kiŋ jānissasi, yassa te ajjâpi mukhe khīragandho vāyatī ti ghaṭṭento vadati. *Paṭhaviŋ ajjhosissasī* ti paṭhaviŋ ajjhosāya gilitvā pariniṭṭhāpetvā taṇhā-māna-diṭṭhīhi gaṇhissasi. *Opasāyiko me bhavissasī* ti mayhaŋ samīpasayo bhavissasi. Maŋ gacchantaŋ anugacchissasi, ṭhitaŋ upaṭhassasi, nisinnaŋ upanisīdissasi, nipannaŋ upanipajjissasī ti attho. *Vatthusāyiko* ti mama vatthusmiŋ sayanako. *Yathākāmakaraṇīyo bāhiteyyo 'sī* ti mayā attano ruciyā yaŋ icchāmi taŋ kattabbo, bāhitvā ca pana jajjharikāgumbato[3] pi nīcataro lakuṇṭakataro kātabbo bhavissasī ti attho.

11. Iminā esa Bhagavantaŋ upalāpeti vā apasādeti vā. Upalāpeti nāma, sace kho tvaŋ, bhikkhu, taṇhā-diṭṭhīhi paṭhaviŋ ajjhosissasi, opasāyiko me bhavissasi, mayi gacchante gamissasi, tiṭṭhante ṭhassasi, nisinne nisīdissasi, nipanne nipajjissasi, ahaŋ taŋ sesajanaŋ paṭibāhetvā vissāsikaŋ abbhantari-

---

[1] C. ṭhāne.
[2] B. *adds* jotiyamānaŋ; S. jotamānaŋ.
[3] B. jajjarikā°; S. jhajjharikā°.

kaŋ karissāmī ti evaŋ tāva upalāpeti nāma. Sesapadehi pana apasādeti nāma.

12. Ayan c' ettha adhippāyo: Sace tvaŋ paṭhaviŋ ajjhosissasi vatthusāyiko me bhavissasi, mama gamanâdīni āgametvā gamissasi vā ṭhassasi vā nisīdissasi vā nipajjissasi vā, mama vatthusmiŋ mayhaŋ ārakkhaŋ gaṇhissasi, ahaŋ pana tvaŋ yathākāmaŋ karissāmi, bāhetvā ca jajjharikāgumbato pi lakuṇṭakataran ti evaŋ apasādeti nāma. Ayaŋ pana Brahmā mānanissito; tasmā idha apasādanā va adhippetā. Āpâdisu pi es' eva nayo.

13. [328[24]] *Api ca te ahaŋ, Brahme* ti idāni Bhagavā, ayaŋ pana Brahmā mānanissito ahaŋ jānāmī ti maññati, attano yasena matto sarīraŋ phusitum pi samatthaŋ kañci na passati, thokaŋ niggahetuŋ vaṭṭatī ti cintetvā imaŋ desanaŋ ārabhi. Tattha *gatiñ ca pajānāmī* ti nipphattiñ ca pajānāmi. *Jutiñ cā* ti ānubhāvañ ca pajānāmi. *Evaŋ mahesakkho* ti evaŋ mahāyaso mahāparivāro.

14. [328[31]] *Yāvatā candimasuriyā pariharantī* ti yattake ṭhāne candimasuriyā vicaranti. *Disā bhanti virocanā* ti disāsu virocamānā obhāsanti; disā vā tehi virocamānā obhāsanti. *Tāva sahassadhā loko* ti tattakena pamāṇena sahassadhā loko. Iminā cakkavāḷena saddhiŋ cakkavāḷasahassan ti attho. *Ettha te vattatī vaso* ti ettha cakkavāḷasahasse tuyhaŋ vaso vattati.

15. [328[33]] *Parovarañ ca jānāsī* ti ettha cakkavāḷasahasse parovare uccanīce hīnapaṇīte satte jānāsi. *Atho rāgavirāginan* ti, na kevalaŋ ayaŋ iddho ayaŋ pakatimanusso ti parovaraŋ, ayaŋ pana sarāgo ayaŋ vītarāgo[1] ti evaŋ rāgavirāginam pi janaŋ jānāsi. *Itthabhāvaññathābhāvan* ti itthabhāvo ti idaŋ cakkavāḷaŋ; aññathābhāvo ti ito sesaŋ ekūnasahassaŋ. *Sattānaŋ āgatiŋ gatin* ti ettha cakkavāḷasahasse paṭisandhivasena sattānaŋ āgatiŋ, cutivasena gatiñ ca jānāsi. Tuyhaŋ pana, atimahanto 'ham asmī ti saññā hoti; sahassī Brahmā nāma tvaŋ; aññesaŋ pana tayā uttariŋ dvisahassānaŋ tisahassānaŋ catusahassānaŋ pañcasahassānaŋ dasasahassānaŋ satasahassānañ ca Brahmānaŋ pamāṇaŋ n' atthi; tvaŋ[2] catu-

---

[1] C. virāgo. [2] B. S. *omit.*

hatthāya pilotikāya paṭappamānaŋ[1] kātuŋ vāyamanto viya mahanto 'smī ti saññaŋ karosī ti niggaṇhāti.

16. [329⁴] *Idhûpapanno* ti idha paṭhamajjhānabhūmiyaŋ upapanno. *Tena taŋ tvaŋ na jānāsī* ti tena kāraṇena taŋ kāyaŋ tvaŋ na jānāsi. *N' eva te samasamo* ti jānitabbaṭṭhānaŋ patvā pi tayā samasamo na homi. *Abhiññāyā* ti paññāya. *Kuto nīceyyan* ti tayā nīcatarabhāvo pana mayhaŋ kuto.

17. Heṭṭhûpapattiko kir' esa Brahmā, anuppanne Buddhuppāde isipabbajjaŋ pabbajitvā kasiṇaparikammaŋ katvā samāpattiyo nibbattetvā aparihīnajjhāno kālaŋ katvā catutthajjhānabhūmiyaŋ Vehapphala-Brahmaloke pañcakappasatikaŋ āyuŋ gahetvā nibbatti. Tattha yāvatâyukaŋ ṭhatvā heṭṭhûpapattikaŋ[2] tatiyajjhānaŋ paṇītaŋ bhāvetvā Subhakiṇṇa-Brahmaloke catusaṭṭhikappaŋ āyuŋ gahetvā nibbatti. Tattha dutiyajjhānaŋ bhāvetvā Ābhassare aṭṭha kappe āyuŋ gahetvā nibbatti. Tattha paṭhamajjhānaŋ bhāvetvā paṭhamajjhānabhūmiyaŋ kappâyuko hutvā nibbatti. So paṭhamakāle attanā katakammañ ca nibbattaṭṭhānañ ca aññāsi: kāle pana gacchante gacchante ubhayaŋ sammussitvā[3] sassatadiṭṭhiŋ uppādesi. Tena Bhagavā, *taŋ tvaŋ na jānāsi—pe—kuto nīceyyan* ti āha.

18. Atha Brahmā cintesi: Samaṇo Gotamo mayhaŋ āyuñ ca nibbattaṭṭhānañ ca pubbe katakammañ ca jānāti, handa naŋ[4] pubbe katakammaŋ pucchāmī ti Satthāraŋ attano pubbe katakammaŋ pucchi. Satthā kathesi.

19. Pubbe kir' esa kulaghare nibbattitvā kāmesu ādīnavaŋ disvā, jātijarābyādhimaraṇassa[5] antaŋ karissāmī ti nikkhamma isipabbajjaŋ pabbajitvā samāpattiyo nibbattetvā abhiññāpādakajjhānalābhī hutvā Gaṅgātīre paṇṇasālaŋ kāretvā jhānaratiyā vītināmesi.

20. Tadā ca kālena kālaŋ satthavāhā pañcahi sakaṭasatehi Marukantāraŋ paṭipajjanti. Marukantāre pana divā na sakkā gantuŋ; rattigamanaŋ hoti. Atha purimasakaṭassa aggayuge yuttabalivaddā gacchantā gacchantā nivattitvā āgatamag-

---

1 C. pariggahaṇaŋ.
2 B. S. *add* katvā.
3 B. S. pamussitvā.
4 C. handâhaŋ.
5 B. S. *omit* °byādhi°.

gâbhimukhā va ahesuŋ. Sabbasakaṭāni[1] tath' eva nivattiŋsu.[2] Aruṇe uggate nivattabhāvaŋ jāniŋsu. Tesañ ca tadā kantāraŋ atikkamanadivaso ahosi. Sabbaŋ dārûdakaŋ parikkhīṇaŋ. Tasmā, n' atthi dāni amhākaŋ jīvitan ti cintetvā goṇe cakkesu bandhitvā manussā sakaṭacchāyaŋ[3] pavisitvā nipajjiŋsu.

21. Tāpaso pi kālass' eva paṇṇasālato nikkhamitvā paṇṇasālādvāre nisinno Gaṅgaŋ olokayamāno addasa Gaṅgaŋ mahā-udakena[4] pūrayamānaŋ[5] pavaṭṭitamaṇikkhandhaŋ viya āgacchantiŋ. Disvā cintesi: Atthi nu kho imasmiŋ loke evarūpassa madhurodakassa alābhena kilissamānā sattā ti? So evaŋ āvajjento Marukantāre taŋ satthaŋ disvā, ime sattā mā nassantū ti ito mahā[6]-udakakkhandho chijjitvā Marukantāre satthâbhimukho gacchatū ti abhiññācittena adhiṭṭhāsi. Saha cittuppādena mātikârūḷhaŋ viya udakaŋ tattha agamāsi. Manussā udakasaddena uṭṭhāya udakaŋ disvā haṭṭhatuṭṭhā nahāyitvā pivitvā goṇe pi pāyetvā sotthinā icchitaṭṭhānaŋ agamaŋsu.

22. Satthā taŋ Brahmuno pabbakammaŋ dassento,

> " Yaŋ tvaŋ apāyesi bahū manusse
> pipāsite ghammani samparete
> taŋ te purāṇaŋ vata sīlavattaŋ
> suttappabuddho va anussarāmī " ti (S. i. 143)

imaŋ gātham āha.

23. Aparasmim pi samaye tāpaso Gaṅgātīre paṇṇasālaŋ māpetvā araññagāmakaŋ[7] nissāya vasati. Tena ca samayena corā taŋ gāmaŋ paharitvā hatthasāraŋ gahetvā gāviyo karamare[8] ca gahetvā gacchanti. Gāviyo pi sunakhā pi manussā pi mahāviravaŋ viravanti. Tāpaso taŋ saddaŋ sutvā, kiŋ no kho etan ti āvajjento, manussānaŋ bhayaŋ uppannan ti ñatvā, mayi passante ime sattā mā nassantū ti

[1] B. Itara°; S. Itarāni sa°. [2] B. S. nivattitvā.
[3] B. °pacchāyāyaŋ; S. °chāyāyaŋ.
[4] B. S. mahatā udakoghena. [5] B. vuyhamānaŋ.
[6] B. mayā.
[7] B. āraññakaŋ gāmaŋ; S. āraññakagāmakaŋ.
[8] B. caramare.

abhiññāpādakajjhānaŋ samāpajjitvā vuṭṭhāya abhiññācittena corānaŋ paṭipathe caturaṅginiŋ senaŋ māpesi kammasajjaŋ āgacchantiŋ. Corā disvā, rājā maññe āgato ti[1] vilopaŋ chaḍḍetvā pakkamiŋsu. Tāpaso, yaŋ yassa santakaŋ taŋ tass' eva hotū ti adhiṭṭhāsi. Taŋ tath' eva ahosi. Mahājano sotthibhāvaŋ pāpuṇi.

24. Satthā idam pi tassa pubbakammaŋ dassento,

> "Yaŋ Eṇikūlasmiŋ janaŋ gahītaŋ
> amocayi gayhakanīyamānaŋ
> taŋ te purāṇaŋ vata sīlavattaŋ
> suttappabuddho va anussarāmī" ti (S. i. 143)

imaŋ gātham āha. Tattha Eṇikūlasmin ti Gaṅgātīre.

25. Puna ekasmiŋ samaye upari-Gaṅgāvāsikaŋ kulaŋ heṭṭhā-Gaṅgāvāsikena saddhiŋ mittasanthavaŋ katvā nāvāsaṇghāṭaŋ bandhitvā bahuŋ khādanīya bhojanīyañ c' eva gandhamālâdīni ca āropetvā Gaṅgāsotena āgacchati. Manussā khādamānā bhuñjamānā naccantā gāyantā devavimānena gacchantā viya balavasomanassā ahesuŋ. Gaṅgeyyako nāgo disvā kupito, ime mayi saññam pi na karonti, idāni te samuddam eva pāpessāmī ti mahantaŋ attabhāvaŋ māpetvā udakaŋ dvidhā bhinditvā uṭṭhāya phaṇaŋ katvā sussūkāraŋ karonto aṭṭhāsi. Mahājano disvā bhīto vissaram akāsi.

26. Tāpaso paṇṇasālāya nisinno sutvā, ime gāyantā naccantā somanassajātā āgacchanti, idāni pana bhayaravaŋ raviŋsu, kiŋ nu kho ti āvajjento nāgarājaŋ disvā, mayi passante[2] sattā mā nassantū ti abhiññāpādakaŋ jhānaŋ samāpajjitvā attabhāvaŋ vijahitvā supaṇṇavaṇṇaŋ māpetvā nāgarājassa dassesi. Nāgarājā bhīto phaṇaŋ saŋharitvā udakaŋ paviṭṭho. Mahājano sotthibhāvaŋ pāpuṇi.

27. Satthā idam pi tassa pubbakammaŋ dassento,

> "Gaṅgāya sotasmiŋ gahītanāvaŋ
> luddena nāgena manussakamyā
> amocayittha balasā pasayha
> taŋ te purāṇaŋ vata sīlavattaŋ
> suttappabuddho va anussarāmī" ti (S. i. 143)

iman gātham āha.

---

[1] B. S. rājā ti maññamānā. [2] B. *adds* ime.

28. Aparasmim pi[1] samaye esa isipabbajjaŋ pabbajitvā Kesavo nāma tāpaso ahosi. Tena samayena amhākaŋ Bodhisatto Kappo nāma māṇavo Kesavassa baddhacaro antevāsiko hutvā ācariyassa kiŋkārapaṭissāvī manāpacārī buddhisampanno atthacaro ahosi. Kesavo tena[2] vinā vattituŋ nâsakkhi; taŋ nissāy' eva jīvikaŋ kappesi.

29. Satthā idam pi tassa pubbakammaŋ dassento,

> " Kappo ca te baddhacaro ahosi[3]
> taŋ[4] buddhimantaŋ vatinaŋ amaññi
> taŋ te purāṇaŋ vata sīlavattaŋ
> suttappabuddho va anussarāmī " ti (S. i. 144)

imaŋ gātham āha.

30. Evaŋ Brahmuno nānattabhāvesu katakammaŋ Satthā pakāsesi. Satthari kathente yeva Brahmā sallakkhesi; dīpasahasse ujjālite rūpāni viya sabbakammāni 'ssa pākaṭāni ahesuŋ. So pasannacitto imaŋ gātham āha:

> " Addhā pajānāsi mam' etam āyuŋ
> aññam pi jānāsi tathā hi Buddho
> tathā hi tyâyaŋ jalitânubhāvo
> obhāsayaŋ tiṭṭhati Brahmalokan " ti (S. i. 144).

31. [329[12]] Ath' assa Bhagavā uttarim pi asamataŋ pakāsento, *paṭhaviŋ kho ahaŋ*, *Brahme* ti ādim āha. Tattha *paṭhaviyā paṭhavittena*[5]. *ananubhūtan* ti paṭhaviyā paṭhavisabhāvena na anubhūtaŋ, appattaŋ. Kiŋ pana tan ti ? Nibbānaŋ. Taŋ hi sabbasmā[6] saṅkhatā nissaṭattā paṭhavibhāvena appattaŋ nāma. *Tad abhiññāyā* ti taŋ nibbānaŋ abhijānitvā sacchikatvā. *Paṭhaviŋ nâhosin* ti paṭhaviŋ taṇhā-diṭṭhimānagāhehi na gaṇhiŋ. Āpâdisu pi es' eva nayo. Vitthāro pana Mūlapariyāye vuttanayen' eva veditabbo.

32. [329[28]] *Sace kho te, mārisa, sabbassa sabbattenā* ti idam esa Brahmā attano vāditāya sabban ti akkharaŋ niddisitvā[7] akkhare dosaŋ gaṇhanto āha. Satthā pana sakkāyaŋ sandhāya sabban ti vadati. Brahmā sabbasabbaŋ sandhāya,

---

[1] B. S. *omit.* [2] B. S. taŋ.
[3] B. S. ahosiŋ. [4] B. S. sam°.
[5] B. S. paṭhavaṭṭhena. [6] S. sabba°.
[7] S. dassetvā.

tvaŋ sabban ti vadasi, sabbattena ananubhūtan ti vadasi, yadi sabbaŋ anubhūtaŋ[1] n' atthi, ath,[2] assa ananubhūtaŋ atthi, *mā h' eva te rittakam eva ahosi, tucchakam eva ahosī* ti tuyhaŋ vacanaŋ rittakaŋ mā hotu, tucchakaŋ mā hotū ti Satthāraŋ musāvādena nigganhāti.[3]

33. [329³⁰] Satthā pana etasmā Brahmunā sataguṇena sahassaguṇena vāditaro, tasmā, ahaŋ sabbañ ca vakkhāmi, ananubhūtañ ca vakkhāmi, suṇāhi me ti tassa vādamaddanatthaŋ kāraṇaŋ āharanto, *viññāṇan* ti ādim āha. Tattha *viññāṇan* ti vijānitabbaŋ. *Anidassanan* ti cakkhuviññāṇassa āpāthaŋ anupagamanato anidassanaŋ nāma. Padadvayena pi nibbānam eva vuttaŋ. *Anantan* ti tayidaŋ uppādavaya-antarahitattā anantaŋ nāma. Vuttam pi h' etaŋ:

"Antavantāni bhūtāni asambhūtaŋ anantakaŋ
abhūte antā[4] na dissanti bhūte antā pakāsitā" ti ( ).

34. [329³¹] *Sabbatopabhan* ti sabbato[5] pabhāsampannaŋ. Nibbānato hi añño dhammo sappabhataro vā jotimattaro[6] vā parisuddhataro vā paṇḍarataro vā n' atthi. Sabbato vā pabhūtam eva na katthaci n' atthi ti sabbatopabhaŋ. Puratthimadisâdisu hi asukadisāya nāma nibbānaŋ n' atthī ti na vattabbaŋ. Atha vā, *pabhan* ti titthassa nāmaŋ. Sabbato pabham assā ti sabbatopabhaŋ. Nibbānassa kira yathā mahāsamuddassa yato yato otaritukāmā honti taŋ tad eva titthaŋ; atitthaŋ nāma n' atthi. Evam eva aṭṭhatiŋsāya kammaṭṭhānesu yena yena mukhena nibbānaŋ osaritukāmā honti, taŋ tad eva titthaŋ nibbānassa; atitthaŋ nāma kammaṭṭhānaŋ n' atthi. Tena vuttaŋ: *Sabbatopabhan* ti.

35. [329³²] *Taŋ paṭhaviyā paṭhavittenā* ti taŋ nibbānaŋ paṭhaviyā paṭhavisabhāvena, tato paresaŋ āpādīnaŋ āpâdisabhāvena ca ananubhūtaŋ. Iti yaŋ tumhādisānaŋ visayabhūtaŋ sabbaŋ tebhūmakadhammajātaŋ tassa sabbassa sabbattena[7] taŋ viññāṇaŋ anidassanaŋ anantaŋ sabbatophabhaŋ ananubhūtan ti vādaŋ patiṭṭhāpesi.

---

[1] B. S. ananubhūtaŋ. [2] S. tassa.
[3] B. S. °si. [4] B. S. bhūtā ante.
[5] B. S. sabbaso. [6] B. S. jotivantataro.
[7] B. S. sabbaṭṭhena.

36. [330[2]] Tato Brahmā gahitagahitaŋ Satthārā vissajjāpito kiñci gahetabbaŋ adisvā laḷitakaŋ[1] kātukāmo, *handa carahi te, mārisa, antaradhāyāmī* ti āha. Tattha *antaradhāyāmī* ti adissamānaka-pāṭihāriyaŋ karomi. *Sace visahasī* ti yadi sakkosi mayhaŋ antaradhāyituŋ, antaradhāya, pāṭihāriyaŋ karohi.[2] *N' ev' assu me sakkoti antaradhāyitun* ti mayhaŋ antaradhāyituŋ n' eva sakkoti.

37. Kiŋ pan' esa kattukāmo ahosī ti? Mūlapaṭisandhiŋ gantukāmo ahosi. Brahmānaŋ hi mūlapaṭisandhi-attabhāvo sukhumo aññesaŋ anāpātho, abhisaṅkhatakāyen' eva tiṭṭhati. Satthā tassa mūlapaṭisandhiŋ gantuŋ na adāsi. Mūlapaṭisandhiŋ vā agantvā yena tamena attānaŋ ottharāpetvā[3] adissamānako bhaveyya, Satthā taŋ tamaŋ vinodesi. Tasmā antaradhāyituŋ nâsakkhi.

38. So asakkonto vimāne nilīyati, Kapparukkhe nilīyati, ukkuṭiko nisīdati. Brahmagaṇo keḷiŋ akāsi: Esa kho Bako Brahmā vimāne nilīyati, Kapparukkhe nilīyati, ukkuṭiko nisīdati; Brahme, tvaŋ antarahito 'mhī ti saññaŋ uppādesi nāmā ti. So Brahmagaṇena uppaṇḍito maṅku ahosi.

39. [330[6]] *Evaŋ vutte ahaŋ, bhikkhave* ti, bhikkhave, Bakena Brahmunā, handa carahi te, mārisa,[4] antaradhāyāmī ti evaŋ vutte taŋ antaradhāyituŋ asakkontaŋ disvā ahaŋ etad avocaŋ. *Imaŋ gāthaŋ abhāsin* ti kasmā Bhagavā gātham abhāsi? Samaṇassa Gotamassa imasmiŋ ṭhāne atthibhāvo vā natthibhāvo vā kathaŋ sakkā jānitun ti evaŋ Brahmagaṇassa vocanokāso mā hotū ti antarahito[5] gātham abhāsi.

40. [330[13]] Tattha, *bhave vâhaŋ bhayaŋ disvā* ti ahaŋ bhave bhayaŋ disvā yeva. *Bhavañ ca vibhavesinan* ti imañ ca kāmabhavâdi-tividham pi sattabhavaŋ vibhavesinaŋ vibhavaŋ gavesamānaŋ pariyesamānam pi punappunaŋ bhave yeva disvā. *Bhavaŋ nâbhivadin* ti taṇhā-diṭṭhivasena kiñci bhavaŋ na abhivadiŋ. Na gahesin[6] ti attho. *Nandiñ ca na upādiyin* ti bhavataṇhaŋ na upagañchiŋ. Na aggahesin ti attho.

---

[1] B. nilitakaŋ; S. laddhigataŋ.
[2] B. S. °hī ti.
[3] B. S. antaradhāpetvā.
[4] B. *adds* passa.
[5] B. *adds* va.
[6] B. S. gavesin.

41. [330[16]] Iti cattāri saccāni pakāsento Satthā dhammaŋ[1] desesi. Desanāpariyosāne desanânutārena vipassanā gabbhaŋ gāhāpetvā dasamattāni Brahmasahassāni maggaphalâmatapānaŋ piviŋsu. *Acchariyabbhutacittajātā* ti acchariyajātā, abbhutajātā, tuṭṭhijātā ca ahesuŋ. *Samūlaŋ bhavaŋ udabbahī* ti Bodhimaṇḍe attano, tāya ca tāya ca desanāya aññesam pi bahunnaŋ devamanussānaŋ samūlakaŋ bhavaŋ udabbahi. Uddhari uppāṭesī ti attho.

42. [330[23]] Tasmiŋ pana samaye Māro pāpimā kodhâbhibhūto hutvā, mayi vicarante[2] yeva samaṇena Gotamena dhammakathaŋ kathetvā dasamattāni Brahmasahassāni mama vasaŋ ativattitānī ti kodhâbhibhūtatāya aññatarassa Brahmapārisajjassa sarīre adhimucci. Taŋ dassetuŋ, *atha kho, bhikkhave* ti ādim āha. Tattha, *sace tvaŋ evam anubuddho* ti sace tvaŋ evaŋ attanā va cattāri saccāni anubuddho. *Mā sāvake upanesī* ti gihisāvake vā pabbajitasāvake vā taŋ dhammaŋ mā upanaya.[3] *Hīne kāye patiṭṭhitā* ti catusu apāyesu patiṭṭhitā. *Paṇīte kāye patiṭṭhitā* ti Brahmaloke patiṭṭhitā.

43. Idaŋ ke sandhāya vadati? Bāhirapabbajjaŋ pabbajite tāpasaparibbājake. Anuppanne hi Buddhuppāde kulaputtā tāpasapabbajjaŋ pabbajitvā kassaci kiñci avicāretvā ekacarā hutvā samāpattiyo nibbattetvā Brahmaloke uppajjiŋsu. Te sandhāya evam āha.

44. [331[8]] *Anakkhānaŋ*[4] *kusalaŋ hi, mārisā* ti mārisa, paresaŋ anakkhānaŋ anovādanaŋ dhammakathāya akathanaŋ kusalaŋ, etaŋ seyyo. *Mā paraŋ ovadāhī* ti kālena manussalokaŋ, kālena devalokaŋ, kālena Brahmalokaŋ, kālena nāgalokaŋ āhiṇḍanto mā vicari, ekasmiŋ ṭhāne nisinno jhānamagga-phalasukhena vītināmehī ti.

45. [331[31]] *Anālapanatāyā* ti anullapanatāya. *Brahmuno ca abhinimantanatāyā* ti Brahmuno ca, idaŋ hi, mārisa, niccan ti ādinā nayena sahokāsakena Brahmaṭṭhānena nimantanavacanena. *Tasmā* ti tena kāraṇena. *Imassa veyyākaraṇassa Brahmanimantanikaŋ t' eva adhivacanaŋ*, saṅkhā samaññā paññatti jātā. Sesaŋ sabbattha uttānattham evā ti.

Brahmanimantanikasuttaŋ navamaŋ.

---

[1] C. dhammadesanaŋ. [2] C. *repeats.*
[3] B. S. upanīyasi. [4] B. S. Anakkhātaŋ.

50.

[Māratajjanikasuttavaṇṇanā]

1. [332[1]] *Evam me sutan* ti Māratajjanikasuttaŋ.[1] Tattha *koṭṭham anupaviṭṭho* ti kucchiŋ pavisitvā antānaŋ anto anupaviṭṭho pakkâsayaṭṭhāne nisinno. *Garugaru viyā* ti garukagaruko viya, thaddho pāsāṇapuñjasadiso. *Māsâcitaŋ maññe* ti māsabhattaŋ bhuttassa kucchi viya, māsapūritapasibbako viya, tintamāso viya cā ti attho. *Vihāraŋ pavisitvā* ti sace āhāradosena esa garubhāvo, ajjhokāse caṅkamituŋ na sappāyan ti caṅkamā orūhitvā paṇṇasālaŋ pavisitvā pakatipaññatte āsane nisīdi.

2. [332[10]] *Paccattaŋ yoniso manasikāsī* ti, kiŋ nu kho etan ti āvajjamāno attanā yeva upāyena manasi akāsi. Sace pana thero attano[2] sīlaŋ āvajjetvā, yaŋ hiyyo vā pare vā[3] divase paribhuttaŋ avipakkaŋ atthi, añño vā koci visabhāgadoso, sabbaŋ jīratu, phāsukaŋ hotū ti hatthena kucchiŋ parāmasissa, Māro pāpimā vilīyitvā agamissa. Thero pana tathā akatvā yoniso manasâkāsi.

3. [332[14]] *Mā Tathāgataŋ vihesesī* ti yathā hi puttesu vihesitesu mātāpitaro vihesitā va honti, saddhivihārika-antevāsikesu vihesitesu ācariyupajjhāyā vihesitā va honti,[2] janapade vihesite rājā vihesito va hoti, evaŋ Tathāgatasāvake vihesite Tathāgato vihesito va hoti. Ten' āha: *Mā Tathāgataŋ vihesesī* ti. *Paccaggaḷe aṭṭhāsi* ti paṭi-aggaḷe aṭṭhāsi. Aggaḷaŋ vuccati kavāṭaŋ. Mukhena uggantvā paṇṇasālato nikkhamitvā bahipaṇṇasālāya kavāṭaŋ nissāya aṭṭhāsī ti attho.

4. [333[7]] *Bhūtapubbaŋ pāpimā* ti, kasmā imaŋ desanaŋ ārabhi? Thero kira cintesi: Ākāsaṭṭhakadevatānaŋ tāva manussagandho yojanasate ṭhitānaŋ ābādhaŋ karoti. Vuttaŋ h' etaŋ: "Yojanasatā[4] kho, rājañña, manussagandho deve ubbahatī" ti (D. ii. 325). Ayaŋ pana Māro nāgarako[5] paricokkho mahesakkho ānubhāvasampanno devarājā samāno mama kucchiŋ pavisitvā antānaŋ anto pakkâsayokāse nisinno ativiya paduṭṭho bhavissati. Evarūpaŋ nāma jeguc-

[1] S. °tajjaniya°. [2] B. S. *omit.*
[3] S. *adds* paratare vā. [4] B. S. °sataŋ.
[5] B. S. nāgariko.

chaŋ paṭikkūlaŋ okāsaŋ pavisitvā nisīdituŋ sakkontassa kim aññaŋ akaraṇīyaŋ[1] bhavissati? Kim aññaŋ lajjissati? Tvaŋ mama ñātiko ti pana vutte mudubhāvaŋ anāpajjamāno nāma n' atthi. Hand' assa ñātikoṭiŋ[2] paṭivijjhāpetvā maduken' eva naŋ upāyena vissajjemī ti cintetvā imaŋ desanaŋ ārabhi.

5. [333[8]] *So me tvaŋ bhāgineyyo hosī* ti so tvaŋ tasmiŋ kāle mayhaŋ bhāgineyyo hosi. Idaŋ paveṇivasena vuttaŋ. Devalokasmiŋ pana mayhaŋ[3] pitu vaŋso pitāmahassa vaŋso ti rajjaŋ kārento nāma n' atthi. Puññavasena devaloke devarājā hutvā nibbatto yāvatâyukaŋ ṭhatvā cavati. Añño eko attanā katakammena[4] tasmiŋ ṭhāne adhipati hutvā nibbattati. Iti ayaŋ Māro pi tadā tato cavitvā puna kusalaŋ katvā imasmiŋ kāle tasmiŋ adhipatiṭṭhāne nibbatto ti veditabbo.

6. [333[16]] *Vidhuro Vidhuro*[5] ti vigatadhuro vigatadhuro.[5] Aññehi saddhiŋ asadiso ti attho. *Appakasirenā* ti appadukkhena. *Pasupālakā* ti ajeḷakapālakā. *Pathāvino* ti maggapaṭipannā. *Kāye upacinitvā* ti samantato citakaŋ bandhitvā. *Aggiŋ datvā pakkamiŋsū* ti, ettakena sarīraŋ pariyādānaŋ gamissatī ti citakassa pamāṇaŋ sallakkhetvā catusu disāsu aggiŋ datvā pakkamiŋsu. Citako padīpasikhā viya pajjali. Therassa udakaleṇaŋ pavisitvā nisinnakālo viya ahosi. *Cīvarāni papphoṭetvā* ti samāpattito vuṭṭhāya vigatadhūme kiŋsukavaṇṇe aṅgāre maddamāno cīvarāni vidhunitvā. Sarīre pan' assa usumamattam pi nâhasi. Cīvare aŋsumattam pi najjhāyi. Samāpattibalaŋ[6] nām' etaŋ.

7. [334[7]] *Akkosathā* ti dasahi akkosavatthūhi akkosatha. *Paribhāsathā* ti vācāya paribhavatha. *Rosethā* ti ghaṭṭetha. *Vihesethā* ti dukkhāpetha. Sabbam etaŋ vācāya ghaṭṭanass' eva adhivacanaŋ. *Yathā taŋ Dūsī Māro* ti yathā etesaŋ Dūsī Māro. *Labhetha otāran* ti labhetha chiddaŋ. Kilesuppattiyā ārammaṇapaccayaŋ labheyyā ti attho.

8. [334[16]] *Muṇḍakā* ti ādisu, muṇḍe muṇḍā ti, samaṇe ca

---

[1] B. S. karaṇīyaŋ. [2] C. ñātiko ti.
[3] B. S. Mārassa. [4] B. S. katena ka°.
[5] B. S. *omit*. [6] B. S. °phalaŋ.

samaṇā ti vattuŋ vaṭṭeyya; ime pana hīḷentā, muṇḍakā samaṇakā ti āhaŋsu. *Ibbhā* ti gahapatikā. *Kiṇhā* ti kaṇhā. Kāḷakā ti attho. *Bandhupādâpaccā* ti ettha bandhū ti Brahmā adhippeto. Taŋ hi brāhmaṇā pitāmaho ti voharanti. Pādānaŋ apaccā pādâpaccā. Brahmuno piṭṭhipādato jātā ti adhippāyo. Tesaŋ kira ayaŋ laddhi: Brāhmaṇā Brahmuno mukhato nikkhantā; khattiyā urato; vessā nābhito; suddā jānuto; samaṇā piṭṭhipādato ti. *Jhāyino 'smā*[1] *jhāyino 'smā* ti jhāyino mayaŋ jhāyino mayan ti. *Madhurakajātā* ti ālasiyajātā. *Jhāyanti* ti cintayanti. *Pajjhāyanti* ti ādīni upasaggavasena vaḍḍhitāni.

9. [334[10]] *Mūsikaŋ maggayamāno* ti sayaŋ gocaratthāya susirarukkhato nikkhantaŋ rukkhasākhāya mūsikaŋ pariyesanto. So kira upasantûpasanto viya niccalo tiṭṭhati; sampattakāle mūsikaŋ sahasā gaṇhati. *Kotthū* ti sigālo. Seno[2] ti pi vadanti. *Sandhi-samala-saṅkaṭīre* ti sandhimhi ca samale ca saṅkaṭīre ca. Tattha *sandhi* nāma gharasandhi. *Samalaŋ*[3] nāma gūthaniddhamanapanāli.[4] *Saṅkaṭīraŋ* nāma saṅkāradhānaŋ.[5] *Vahacchinno* ti kantārato nikkhanto chinnavaho. *Sandhi-samala-saṅkaṭīre* ti sandhimhi vā samale vā saṅkaṭīre vā. So pi hi thaddhagatto[6] viya niccalo jhāyati.

10. [334[36]] *Nirayaŋ upapajjanti* ti sace Māro manussānaŋ sarīre adhimuccitvā evaŋ kareyya, manussānaŋ akusalaŋ na bhaveyya, Mārass' eva bhaveyya. Sarīre pana anadhimuccitvā visabhāgavatthuŋ visabhāgârammaṇaŋ dasseti. Tadā kira so, bhikkhū khipaŋ gahetvā macche ajjhottharante viya, jālaŋ gahetvā macche gaṇhante viya, lepayaṭṭhiŋ oḍḍetvā sakuṇe bandhante viya, sunakhehi saddhiŋ araññe migavaŋ carante viya, mātugāme gahetvā āpānabhūmiyaŋ nisinne viya, naccante viya, gāyante viya, bhikkhunīnaŋ rattiṭṭhāna-divāṭṭhānesu visabhāgamanusse nisinne viya ṭhite viya ca katvā dassesi.

11. Manussā araññagatā pi vanagatā pi vihāragatā pi vippaṭisārârammaṇaŋ passitvā āgantvā aññesaŋ kathenti:

---

[1] C. 'sma.
[2] B. S. Sono.
[3] B. S. samalo.
[4] C. °pālikā.
[5] B. S. °ṭhānaŋ.
[6] B. bandha°.

Samaṇā evarūpaŋ assāmaṇakaŋ ananucchavikaŋ karonti; etesaŋ dinne kuto kusalaŋ, mā etesaŋ kiñci adatthā ti. Evaŋ te manussā diṭṭhadiṭṭhaṭṭhāne sīlavante akkosantā apuññaŋ pasavitvā apāyapūrakā ahesuŋ. Tena vuttaŋ: *Nirayaŋ upapajjantī* ti.

12. [335[2]] *Ānvāviṭṭhā*[1] ti āvaṭṭitā. *Pharitvā vihariŋsū* ti na kevalaŋ pharitvā vihariŋsu, Kakusandhassa pana Bhagavato ovāde ṭhatvā ime cattāro brahmavihāre nibbattetvā jhānapadaṭṭhānaŋ vipassanaŋ vaḍḍhetvā arahatte patiṭṭhahiŋsu.

13. [335[34]] *Āgatiŋ vā gatiŋ vā* ti paṭisandhivasena āgamanaṭṭhānaŋ vā gativasena[2] gamanaṭṭhānaŋ vā na jānāmi. *Siyā cittassa aññathattan* ti somanassavasena aññathattaŋ bhaveyya. *Saggaŋ lokaŋ upapajjantī* ti idhâpi purimanayen' eva attho veditabbo.

14. Yathā hi pubbe vippaṭisārakaŋ[3] ārammaṇaŋ dassesi,[4] evaŋ idāni pasādakaraŋ. So kira tadā manussānaŋ dassanaṭṭhāne bhikkhū ākāsena gacchante viya ṭhite viya pallaṅkena nisinne viya, ākāse sūcikammaŋ karonte viya potthakaŋ vācente viya, ākāse cīvaraŋ pasāretvā kāyaŋ utuŋ gaṇhāpente viya, buḍḍhapabbajite[5] ākāsena carante viya, taruṇasāmaṇere ākāse ṭhatvā pupphāni ocinante viya katvā dassesi.

15. Manussā araññagatā pi vanagatā pi vihāragatā pi pabbajitānaŋ paṭipattiŋ passitvā āgantvā aññesaŋ kathenti: Bhikkhusu antamaso sāmaṇero pi evaŋ mahiddhiko mahānubhāvo; etesaŋ dinnaŋ mahapphalaŋ[6] hoti; etasaŋ detha karothā ti. Tato manussā bhikkhusaṅghaŋ catuhi paccayehi sakkarontā bahuŋ puññaŋ katvā saggapathapūrakā ahesuŋ. Tena vuttaŋ: *Saggaŋ lokaŋ upapajjantī* ti.

16. [336[22]] *Etha tumhe, bhikkhave, asubhânupassī kāye viharathā* ti Bhagavā sakala-Jambudīpaŋ āhiṇḍanto, antamaso dvinnaŋ tiṇṇam pi bhikkhūnaŋ vasanaṭṭhānaŋ gantvā, "Asubhasaññā-paricitena, bhikkhave, bhikkhuno cetasā bahulaŋ viharato methunadhammasamāpattiyā cittaŋ patilīyati paṭi-

---

[1] B. S. Anvāvisiṭṭhā. [2] B. cuti°.
[3] B. S. °rakaraŋ. [4] B. S. °ti.
[5] B. nava°. [6] B. S. *add* nāma.

kuṭati paṭivattati, na sampasārīyati, upekkhā vā paṭikkūlatā[1] vā saṇṭhāti" (A. iv. 46-47). . . . "Āhāre paṭikkūlasaññā-paricitena, bhikkhave, bhikkhuno cetasā bahulaŋ viharato rasataṇhāya cittaŋ patilīyati paṭikutati paṭivattati, na sampasārīyati, upekkhā vā paṭikkūlatā[1] vā saṇṭhāti" (A. iv. 49). . . . "Sabbaloke anabhiratasaññā[2]-paricitena, bhikkhave, bhikkhuno cetasā bahulaŋ viharato lokacittesu cittaŋ patilīyati paṭikuṭati paṭivattati, na sampasārīyati, upekkhā vā paṭikkūlatā[1] vā saṇṭhāti" (A. iv. 50). . . . "Aniccasaññā-paricitena, bhikkhave, bhikkhuno cetasā bahulaŋ viharato lābhasakkārasiloke cittaŋ patilīyati paṭikuṭati paṭivattati, na sampasārīyati, upekkhā vā paṭikkūlatā[1] vā saṇṭhātī" ti (A. iv. 51) ca[3] evaŋ ānisaŋsaŋ dassetvā, *etha tumhe, bhikkhave, asubhânupassī kāye viharatha, āhāre paṭikkūlasaññino, sabbaloke anabhiratasaññino, sabbasaṅkhāresu aniccânupassino* ti imāni cattāri kammaṭṭhānāni kathesi.

17. Te pi bhikkhū imesu catusu kammaṭṭhānesu kammaŋ karontā vipassanaŋ vaḍḍhetvā sabbâsave khepetvā arahatte patiṭṭhahiŋsu. Imāni pi cattāri kammaṭṭhānāni rāgasantāni dosa-mohasantāni, rāgapaṭighātakāni[4] dosa-mohapaṭighātakān'[4] evā[5] ti.

18. [336[34]] *Sakkharaŋ gahetvā* ti antomuṭṭhiyaŋ tiṭṭhanapamāṇaŋ pāsāṇaŋ gahetvā. Ayaŋ hi brāhmaṇagahapatikehi bhikkhū akkosāpetvā pi, brāhmaṇagahapatikānaŋ vasena bhikkhusaṅghassa lābhasakkāraŋ uppādetvā pi otāraŋ[6] alabhanto idāni sahatthā upakkamitukāmo aññatarakumārakassa[7] sarīre adhimuccitvā evarūpaŋ pāsāṇaŋ aggahesi. Taŋ sandhāya vuttaŋ: *Sakkharaŋ gahetvā* ti. *Sīsaŋ vobhindī* ti sīsaŋ bhindi. Mahācammaŋ chinditvā maŋsaŋ dvedhā ahosi. Sakkharā pana sīsakaṭāhaŋ abhinditvā aṭṭhiŋ āhacc' eva nivattā.

19. [337[3]] *Nāgâpalokitaŋ apalokesī* ti mahāsaddaŋ sutvā yathā nāma hatthināgo ito vā etto vā apaloketukāmo gīvaŋ

---

[1] B. pāṭikulyatā; S. pāṭikūlyatā.
[2] B. S. anabhirati°.
[3] B. S. *omit.*
[4] B. °ghātāni.
[5] B. cā.
[6] B. okāsaŋ.
[7] B. S. aññatarassa ku°.

aparivattetvā sakalasarīren' eva nivattitvā apaloketi, evaŋ sakalasarīren' eva nivattitvā apalokesi. Yathā hi mahājanassa aṭṭhīni koṭiyā koṭiŋ āhacca ṭhitāni, Paccekabuddhānaŋ aṅkusalaggāni, na evaŋ Buddhānaŋ. Buddhānaŋ pana saṅkhalikā viya ekâbaddhāni hutvā ṭhitāni; tasmā pacchato apalokanakāle na sakkā hoti gīvaŋ parivattetuŋ; yathā pana hatthināgo pacchābhāgaŋ apaloketukāmo sakalasarīren' eva parivattati, evaŋ parivattitabbaŋ hoti. Tasmā Bhagavā yantena parivattitā suvaṇṇapaṭimā viya sakalasarīren' eva nivattitvā apalokesi.

20. [337[3]] Apaloketvā ṭhito pana, *na vâyaŋ Dūsī Māro mattam aññāsī* ti āha. Tass' attho: Ayaŋ Dūsī Māro pāpaŋ karonto n' eva pamāṇaŋ aññāsi, pamāṇâtikkantaŋ akāsi. *Sahâpalokanāyā* ti Kakusandhassa Bhagavato apalokanena[1] saha, taŋkhaṇaŋ yeva. *Tamhā ca ṭhānā cavī* ti tamhā ca devaṭṭhānā cuto mahāniraye upapanno ti attho. Cavamāno ca[2] yattha katthaci agantvā[3] Vasavattidevalokam eva āgantvā cuto. Sahâpalokanāyā ti ca vacanato na Bhagavatā[4] apalokitattā cuto ti veditabbo. Cutikāladassanamattam eva h' etaŋ. Uḷāre pana mahāsāvake viraddhattā[5] kuṭhāriyā pahaṭaŋ viy' assa[6] āyu tatth' eva chijjitvā gatan ti veditabbaŋ.

21. [337[6]] *Tayo nāmadheyyā hontī* ti tīṇi nāmāni honti. *Chaphassâyataniko* ti chasu phassâyatanesu pāṭiekkāya vedanāya paccayo. *Saṅkusamāhato* ti ayasūlehi samāhato. *Paccattavedaniyo* ti sayam eva vedanāya janako. *Saṅkunā saṅku hadaye samāgaccheyyā* ti ayasūlena saddhiŋ ayasūlaŋ hadayamajjhe samāgaccheyya.

22. Tasmiŋ kira niraye upapannānaŋ tigāvuto attabhāvo hoti. Therassâpi tādiso ahosi. Ath' assa nirayapālā tālakkhandhapamāṇānaŋ[7] ayasūlānaŋ[7] ādittānaŋ[7] sampajalitānaŋ[7] sajotibhūtānaŋ[7] sataṁ[8] eva gahetvā, iminā te ṭhānena cin-

---

[1] B. S. °nen' eva. [2] B. S. hi.

[3] S. ṭhito cavati; tasmā Vasavattidevalokaŋ agantvā va cuto.

[4] B. S. °to. [5] B. S. viruddhattā.

[6] S. *adds* Mārassa. [7] B. S. °ni.

[8] B. S. sayam.

tetvā pāpaŋ katan ti sudhādoṇiyaŋ sudhaŋ koṭṭentā viya hadayamajjhaŋ koṭṭetvā, paṇṇāsa janā pādâbhimukhā, paṇṇāsa sīsâbhimukhā koṭṭentā gacchanti. Evaŋ gacchantā pañcahi vassasatehi ubho ante patvā puna nivattamānā pañcahi vassasatehi hadayamajjhaŋ āgacchanti. Taŋ sandhāy' etaŋ vuttaŋ.

23. [337^{14}] *Vuṭṭhāniman* ti vipākavuṭṭhānavedanaŋ. Sā kira mahānirayc vedanato dukkhatarā hoti. Yathā hi sinehapānasattâhato parihārasattâhaŋ dukkarataraŋ, evaŋ mahānirayato[1] Ussade vipākavuṭṭhānavedanā dukkaratarā ti vadanti. *Seyyathā pi macchassā* ti, purisasīsaŋ hi vaṭṭaŋ hoti; sūlena paharantassa pahāro ṭhānaŋ na labhati, parigalati. Macchasīsaŋ āyataŋ puthulaŋ; pahāro ṭhānaŋ labhati; avirajjhitvā kammakāraṇā sukarā hoti. Tasmā evarūpaŋ sīsaŋ hoti.

24. [337^{19}] *Vidhuraŋ sāvakam āsajjā* ti Vidhuraŋ sāvakaŋ ghaṭṭayitvā. *Paccattavedanā* ti sayam eva pāṭiekkavedanājanakā. *Īdiso nirayo āsī* ti imasmiŋ ṭhāne nirayo Devadūtasuttantena (M. iii. 178) dīpetabbo. *Kaṇha, dukkhaŋ nigacchasī* ti kāḷaka Māra, dukkhaŋ vindissasi.

25. [337^{25}] *Majjhe sarassā* ti mahāsamuddassa majjhe kira udakaŋ vatthuŋ katvā nibbatta-vimānāni kappaṭṭhitikāni honti. Tesaŋ veḷuriyassa viya vaṇṇo hoti. Pabbatamatthake jalita-naḷaggikkhandho viya ca nesaŋ acciyo jotanti, pabhassarā pabhāsampannā honti. Tesu vimānesu nīlabhedâdivasena nānattavaṇṇā accharā naccanti. *Yo etam abhijānātī* ti yo etaŋ vimānavatthuŋ jānātī tí attho. Evam ettha Vimāna-Petavatthuken' eva attho dīpetabbo.[2]

26. [337^{31}] *Pādaṅguṭṭhena kampayī* ti idaŋ Pāsādakampanasuttena (S. v. 269) dīpetabbaŋ. *Yo Vejayantan* ti idaŋ Cūḷa-Taṇhāsaṅkhayavimuttisuttena (M. i. 251) dīpetabbaŋ. *Sakkaŋ so paripucchatī* ti idam pi ten' eva dīpetabbaŋ.

27. [338^{8}] *Sudhammāyaŋ abhito sabhan* ti Sudhammāya sabhāya samīpe. Ayaŋ pana Brahmalokc Sudhammā sabhā va; na Tāvatiŋsabhavane. Sudhammasabhāvirahito hi devaloko nāma n' atthi. *Brahmaloke pabhassaran* ti

---

[1] B. S. °nirayadukkhato. [2] B. veditabbo.

Brahmaloke Sāriputta-Mahā-Mogallāna-Mahā-Kassapâdīhi sāvakehi parivāritassa[1] tejodhātuŋ samāpajjitvā nisinnassa Bhagavato obhāsaŋ.

28. Ekasmiŋ hi samaye Bhagavā, Brahmaloke Sudhammāya devasabhāya sannipatitvā, atthi nu kho koci samaṇo vā brāhmaṇo vā evaŋ mahiddhiko, yo idha āgantuŋ sakkuṇeyyā ti cintentassa Brahmagaṇassa cittam aññāya tattha gantvā Brahmagaṇassa matthake nisinno tejodhātuŋ samāpajjitvā Mahā-Moggallānâdīnaŋ āgamanaŋ cintesi. Te pi gantvā Satthāraŋ vanditvā tejodhātuŋ samāpajjitvā paccekadisāsu[2] nisīdiŋsu. Sakala-Brahmaloko ekobhāso ahosi. Satthā catusaccappakāsanaŋ dhammaŋ desesi. Desanāpariyosāne anekāni Brahmasahassāni magga-phalesu patiṭṭahiŋsu. Taŋ sandhayā imā gathā vuttā. So panâyam attho Baka-Brahmasuttena dīpetabbo.

29. [338[18]] *Vimokhena aphassayī* ti jhānavimokhena phusi. *Vanan* ti Jambudīpaŋ. *Pubba-Videhānan* ti Pubba-Videhānañ ca dīpo. *Ye ca bhumisayā narā* ti bhūmisayā narā nāma Aparagoyānakā ca Uttara-Kurukā ca te pi sabbe phusī ti vuttaŋ hoti. Ayaŋ pana attho Nandopanandadamanena dīpetabbo. Vatthu Visuddhimagge Iddhikathāya vitthāritaŋ. *Apuññaŋ pasavī* ti apuññaŋ paṭilabhi. *Āsaŋ mā, 'kāsi bhikkhusū* ti bhikkhū[3] rosemi[4] vihesemī ti evaŋ āsaŋ mā akasi. Sesaŋ sabbattha uttānattham evā ti.

Māratajjaniyasuttaŋ[5] *dasamaŋ.*

Niṭṭhito Cūḷayamakavaggo[6] pañcamo.

Iti Papañcasūdaniyā Majjhimaṭṭhakathāya Mūlapaṇṇāsavaṇṇanā[7] niṭṭhitā.

---

[1] B. S. saddhiŋ gatassa.
[2] B. S. paccekaŋ dis°.
[3] B. bhikkhuno; S. bhikkhuŋ.
[4] B. *omits*; S. vināsemi.
[5] *All read* °tajjaniya°.
[6] C. Mūla°.
[7] B. S. °paṇṇāsakasuttavaṇṇanā.

ABBREVIATIONS USED IN PARALLEL PASSAGES AND REFERENCES TRACED

A	Aṅguttara-nikāya
AA	Comy on A
Anāg	Anāgatavaṁsa
Ap	Apadāna
ApA	Comy on Ap
Asl	Comy on Dhs
Bv	Buddhavaṁsa
BvA	Comy on Bv
CpA	Comy on Cariyāpiṭaka
D	Dīgha-nikāya
DA	Comy on D
DAṬ	Ṭikā to DA (Līnatthapakāsinī)
Dh	Dhammapada
DhA	Comy on Dh
Dhk	Dhātukathā
Dhs	Dhammasaṅgaṇi
Divy	Divyāvadāna
Dpvs	Dīpavaṁsa
It	Itivuttaka
ItA	Comy on It
Jā	Jātaka
Kh	Khuddakapāṭha
KhA	Comy on Kh
Khvt	Kaṅkhāvitaraṇī
Kv	Kathāvatthu
KvA	Comy on Kv
M	Majjhima-nikāya
MA	Comy on M
Mhbv	Mahābodhivaṁsa
Mhvs	Mahāvaṁsa
Mhvs-ṭ	Mahāvaṁsa-ṭīkā
Miln	Milindapañha
Moha	Mohavicchedanī
Nd	Niddesa
NdA	Comy on Nd
Netti	Nettippakaraṇa
Pṭs	Paṭisambhidāmagga
PṭsA	Comy on Pṭs
Pug	Puggalapaññatti
PugA	Comy on Pug
Pv	Petavatthu
PvA	Comy on Pv
S	Saṁyutta-nikāya
SA	Comy on S
Sn	Suttanipāta
SnA	Comy on Sn
Thag	Theragātha
ThagA	Comy on Thag
Thīg	Therīgāthā
Thūp	Thūpavaṁsa
Tkp	Tikapaṭṭhāna
Ud	Udāna
UdA	Comy on Ud
UJ	Upāsakajanālaṅkāra
VA	Comy on Vin
Vbh	Vibhaṅga
VbhA	Comy on Vbh
Vin	Vinaya
Vism	Visuddhimagga
Vv	Vimānavatthu
VvA	Comy on Vv
Yam	Yamaka
Comy	Commentary
Ppn	Path of Purification (Ñāṇamoli)
PTC	Pali Tipiṭakaṁ Concordance
Sta	Sutta

PARALLEL PASSAGES AND REFERENCES TRACED ADDITIONAL TO THOSE GIVEN BY THE EDITORS THROUGHOUT THIS VOLUME

[Compiled by I. B. Horner]

Sutta	Page	To page	Line	Reference
11	*Cūḷa-sīhanāda*			
	4		28, 32	*Add* Pug 63
	5		1, 6	Ib.
			8	AA iii 214
	7		7	AA ii 303
			18	Cf. AA ii 272 BvA 195
			28–	DA i 43 AA v 84
		8	13	
	10		34	AA ii 154; cf. UdA 212
	11		7	Cf. SA ii 74
12	*Mahā-sīhanāda*			
	19		5–	KhA 158 ff. SnA i 278
		21	3	
	21		16 ff.	Cf. AA i 57 f.
	23		30 (moghapurisa)	SA ii 204
	25		28–	SA ii 43 f.; cf. BvA 42 f.
		26	15	
	25		28–	PṭsA iii 624–5 VbhA 397 f
		26	23	
	25		35	*Quoted* UdA 403
	26		25–	AA iii 7–10
		28	18	
	26		25–	PṭsA iii 625–628
		30	20	
	26		25–	AA v 10–18
		32	17	
	27		21	AA i 120 BvA 41
			31	Jā iii 412
	28		4	SA ii 288 BvA 56
	31		1–	PtsA iii 629–630
		32	17	

33		6	AA iii 7
	34	8- 2	Ib. 10-11
34		10	Cf. AA iv 147 PṭsA iii 702
35		34	Cf. S iii 240 246
36		4	Cf. SA ii 348
		31	*Quoted* Vin v 149 SnA i 346
37		10	AA iii 206
	38	34- 1	Cf. ib. 295-6
39		10	VA iii 654
		12-22	AA ii 225-6
41		29	Cf. DA i 177 ItA i 107
43	45	26- 6	AA ii 383-5
43	46	26- 6	DA ii 354-7 PugA 231-3
48		10	Cf. AA ii 225
		26	Cf. Jā i 391
49		21	Cf. Ap 594 (ver. 32)
50		21	DA iii 993
51		1	Cf. SA iii 101 AA i 58 iii 256 412
		25	Cf. SA i 163 ii 249 AA ii 140 255 iii 27
		31	Cf. SA i 171 AA iii 21 268 iv 98 ThagA iii 63
52		5	SA i 116 ii 225 AA iv 200
53		12	MA iii 88
		34	Cf. SA ii 57 iii 112

13 *Mahā-dukkhakkhandha*

54	55	11- 32	SA iii 168 f.
55		22	Cf. AA ii 287 BvA 98
56		9	AA iii 406
		15	VA iv 739 DA i 95 UdA 205
		28	AA iii 121 NdA ii 279
57		30	Cf. AA iii 269

	Page	Line	Reference
	58 60	17- 2	AA ii 88 ff. NdA ii 278-9
	60	4	AA ii 365
		21-31	Cf. ib. 228 f.
		35	Cf. ib. 163 iii 366 iv 172 v 69
14	*Cūḷa-dukkhakkhandha*		
	61	8	Cf. DA ii 672 SA i 67
		17	Cf. ThagA iii 65
		29	Cf. SA ii 331 AA i 20
	62	33	Cf. SA ii 73
	63	25	AA ii 295
	65	7 (addhā)	ThagA ii 58; cf. AA ii 39 272 SnA 95
		12	Cf. MA iii 171
15	*Anumāna*		
	65	24	*Sta referred to at* MA ii 246
	66	5	Cf. AA ii 154 iii 353
		18	Cf. ib. ii 302 311 iv 74 VbhA 511; cf. VA iv 769 DA i 264
		22	VbhA 511
	67	8	Cf. AA v 41
16	*Cetokhila*		
	68 69	1- 17	DA iii 1030 f. AA iii 324 ff.
	68	8-12	Asl 354
	69	18	AA ii 49 f.
		22	Vbh 216 ff.
		23	Vism 385
		27	Cf. MA iii 32
	71	35- 26	SA ii 328 ff. AA iv 60 ff.
	70	28	*Quoted* MA iii 32

17 *Vanapattha*

72	12-32	AA iv 169

18 *Madhupiṇḍika*

73	2	Cf. DA ii 672
	8	UdA 217
74	13 (yathā)	AA iii 172
	13 (kāmehi)	Nd1 1 28 159 AA iii 325 Asl 62
	15	Cf. DhA iv 186
	17	Cf. AA iii 259
	25 (tivisākha)	SA i 182
75	7	Ib. ii 233; cf. AA iii 114
76	11-35	SA ii 388 ff.
77	29	Ib. ii 359
78	14-25	Ib. ii 389 f.
	30	AA ii 362; cf. ThagA iii 191

19 *Dvedhāvitakka*

80	4 (pahitatta)	DA iii 684 MA iii 193 SA i 110 AA iii 18 iv 67; cf. DA iii 363 Nd1 477
81	1	AA ii 186
82	18 (okāra)	AA iv 101 UdA 282

20 *Vitakkasaṇṭhāna*

90	17	AA ii 186; cf. ib. 241 iv 172 VA ii 398 SA iii 268

21 *Kakacūpama*

95	3	SA ii 29
	14	*Add:* Vin ii 237 Ud 55 Kv 472
96	28	Cf. SA ii 280
97	12	Cf. AA iii 257
	14	Cf. ib. 276 iv 121
	34- }	AA iii 235 f.
98	9 }	

98	30	Cf. DA i 139 SA i 154
	33	SA i 125; cf. AA iii 250
100	1	Cf. AA v 36
22 *Alagadda*		
102	19–	VA iv 869 f.
103	20	
103	25–32	Ib. 870 AA iii 270
106	8–28	DA i 23 f. AA iii 5 f. Asl 26 NdA ii 270
	22	*Add* A ii 132
	29 ff.	Cf. VA i 24
107	14	DA i 21 Asl 23
109	5	Vin iii 263 iv 63
	12	Cf. ThagA iii 20
110	6	SA ii 98
	10	Cf. Vin iv 2
	10–25	SA ii 337; cf. DA iii 914 AA iii 31
	33	Cf. D i 18 S iii 144
111	11	Cf. SA ii 78
	24 (ahu)	Cf. VA i 215 ii 400 iii 566 AA ii 242 307 353 iii 260 iv 49 122
112	18	S iii 57
114	26	Cf. SA ii 98 AA iv 177 v 26
115	31 (ponobhavika)	Cf. AA iv 19
116	8	Cf. SA i 352 AA iii 264 SnA ii 467 DhA iv 168
	13	Cf. DA iii 1056
117	13	Cf. MA iii 141 SA ii 201 iii 310 AA iv 37
	32	Cf. DA iii 830 AA ii 117
119	18–34	SA ii 48 f.
120	5	Cf. AA ii 148 iv 4
23 *Vammīka*		
120	30 (āyasmā)	DA iii 807 SA ii 85 AA ii 116 UdA 57

121		3-	DA iii 807 f. AA i 283 f.
	122	5	
124		24-	SA i 14 ff. AA ii 375 ff. KhA 114 ff. (cf. SnA i 155)
	126	17	
124		24-35	VA i 170 DA i 227 f. MA i 129 f.; cf. VvA 52
		28	*Add* Vin ii 236
		30	*Read* A ii 101
		35	*Add* Vin iii 6
125		14	Vism 364
		25	*Add* D i 62
		27	*Add* A i 177
		28	A iii 376
126		7	M i 249
		9	Jā vi 268
		11	A iv 333
128		11 (kumma)	Cf. SA iii 29
129		29	AA iv 177
		30	DA i 220 AA iv 177
130		34 (sumedha)	AA iv 245
		34 (sekha)	Cf. PugA 188 Nd1 493
131		5	AA iv 8
132		20	Nd1 216
134		7	M Sta 5
		12	D iii 54 M i 235; *see* MA ii 282

24 *Rathavinīta*

134		23	VA ii 285 SnA ii 413
		30	VA iii 575 SnA ii 419 UdA 60
138		29	Cf. AA i 199
		31-	AA i 75 ff.
	141	2	
139		11	UdA 228
140		3	Cf. DA iii 1061
141		13-	UdA 229 ff.
	143	32	

Page		Line	Reference
143		13	Cf. DA iii 106 MA i 101 Nd1 26 140 157 UdA 231 PṭsA iii 624
		25	SnA i 70 ItA ii 66
147		1	SA i 123 UdA 234; cf. SA ii 235 AA iii 222 377 389
		11, 12	Cf. AA iii 227
148		11	AA ii 284
		28-	DA i 239 ff.; cf. SA ii 204 AA ii 285 SnA ii 439 f. UdA 183
	152	1	
154		30	VA iv 777
155		6	AA iv 165
156		3	Cf. SA iii 133

25 *Nivāpa*

Page		Line	Reference
160		2 (nivutta)	Cf. Jā iii 272
		3 (anupakhajja)	Vin iv 43 SA ii 311
161		16	MA i 152; cf. ii 244

26 *Ariyapariyesana* or *Pāsarāsi*

Page		Line	Reference
164		6	Ap 320 (ver. 61)
165		28	Cf. DA iii 859 SA i 148 UdA 158
167		12	A iii 345
169		11	UdA 105
170		1	Ib. 42
		6	Cf. DA i 78 SA iii 304
		28	Cf. AA ii 141
173		4	VA v 952
174		20-	Cf. VA v 961 f. DA ii 464-7
	177	10	
174		20-	SA i 195-203
	181	28	
176		18	*Add* Bv II 55
177		25-	Cf. VA v 962
	178	20	
179		4-21	Cf. VA v 962 f. DA ii 467

		22-	Pts i 121 f. VbhA 474
	180	7	
181		15	*Add* Vbh 341
		21	Cf. VA v 963
184		13, 20 ff.	Cf. BvA 290 Jā i 77 f. UdA 52 Asl 12
186		5 ff.	Cf. VA v 963 f.
188		19	Cf. SA iii 296
		22	*Quoted* BvA 55 146
		22-	Cf. VA v 964
	189	20	
191		11	VA v 964 f.
		25	Ib. 965
193		15	Cf. AA ii 148 373 SA ii 163 (a-)

27 *Cūḷa-hatthipadopama*

194		3-	Cf. SA iii 118 ff.
	195	16	
196		9	Cf. ib. 208 BvA 30
		9-	AA iii 313 f.
	197	5	
197		11	SA i 119 ii 390 iii 60 113 AA iii 285 v 65; cf. SA ii 256 AA iii 27
		12	Cf. SA i 85 195 iii 112 AA iii 173 262
198		6	SA iii 122; cf. AA iii 33 301
		18	DA i 140 SA i 60 AA ii 139 iii 315
199		29	Cf. ItA 71 BvA 12 Asl 348
200		7	Vism 198
		8-	DA i 173-7
	204	3	
200		21	*Add* AA i 97 KhA 132
201		3-	Cf. VA i 125 f.
	202	18	
202		33	Cf. S iv 330

204	205	11-23	DA i 179-181
205	207	31-8	Cf. AA ii 324 ff.
205	211	31-32	Cf. DA i 70 ff. AA ii 324 ff.
207	208	25-4	Asl 397
207	217	25-17	AA iii 189 ff.
208	211	23-32	Cf. SA iii 303 ff.
211	217	35-12	DA i 206 ff.
212		7	Jā i 65 iii 377; *quoted* BvA 284
215		13	*Add* Pṭs i 176 Vism 72 270; *quoted* VA ii 407 iv 912 MA i 112 SA ii 366 AA ii 119 iii 200
		15	*Add* Vin iii 263; cf. ThagA i 97 VbhA 366
		17	Vism 71
		32	Ib. 76
		33	SA ii 366

28 *Mahā-hatthipadopama*

218	3	SA iii 133 f. AA iii 384 v 4
219	16	Vism 498 ff.
223	1	Ib. 353 ff.
225	7	Ib. 235
	19	Vin iv 7 SA i 342 DhA i 212; cf. VA iii 625
	21	Cf. AA iii 386
227	22	Vism 359 ff.
228	30	Ib. 271 f.
230	16	Cf. AA ii 365

29 *Mahā-sāropama*

Page	Line	Parallels
231	20	Cf. VA v 1082 SA ii 206
	24	MA iv 99 v 14; cf. NdA ii 421
232	25	DA iii 1057; cf. SA ii 154 175 PugA 245 f.

30 *Cūḷa-sāropama*

Page	Line	Parallels
232–233	28–3	DA i 143; cf. SA ii 130
233–234	4–10	DA i 142

31 *Cūḷa-Gosiṅga*

Page	Line	Parallels
235	19	Cf. AA iv 39
236	22	Cf. KhA 236 f.
239	15	Cf. BvA 70 140
	18	VA vii 1316
243	8	Cf. SA iii 101 AA i 58 iii 256 412

32 *Mahā-Gosiṅga*

Page	Line	Parallels
246	12	Sn 955–975[1]
	23	*See* Jā v 126; cf. ThagA iii 177 ff. Divy 395
247	6	A iii 284 (*and see* ib. 325 ff.)
	16	Cf. Vin i 210
248	12	Cf. MA ii 334 iii 124 163 212 220 AA iii 61 350
250	28	DA i 141; cf. Vin ii 295 A ii 53
	31	Cf. BvA 118
252	20	Cf. MA i 190
252–253	20–9	AA iii 28 f.
253	10	Ib. ii 170

[1] Alternative title for Sāriputtasutta, see SnA ii 569

33 *Mahā-gopālaka*

258		3-	AA v 87–97
	264	end	

34 *Cūḷa-gopālaka*

265		28 (anaya-)	SA ii 137
266		22	Cf. AA iii 18
		23	Cf. ib. v 73
		33	Cf. ib. iii 185
267		9	Cf. SA i 89 iii 3 289 AA iii 259 iv 117
		18	AA ii 148
		20 (vivaṭa)	Cf. SA ii 48
		21 (amata-)	Cf. SA i 199 ii 59

35 *Cūḷa-Saccaka*

267		31	SA iii 265; cf. MA ii 73 AA ii 332
271		19	Cf. DA i 256 SA iii 43
277		34-	DA i 264 f.
	278	31	
279		1	Cf. AA ii 235 iv 191
		16 (nava)	AA iii 181
280		21	Cf. AA ii 302 v 63
281		30	Cf. DA iii 1003
282		30	Cf. ib. ii 299
283		6	VA i 200

36 *Mahā-Saccaka*

285		22	MA ii 233
		24	VA iii 565 f. SA i 139
		25 (brūhenti)	Cf. AA v 49
		27	Cf. ib. 76
		28	Cf. SA ii 98
287		4	Cf. ib. i 179

37 *Cūḷa-taṇhāsaṅkhaya*

296		2	Cf. SA i 148 UdA 158 DhA i 413 ff.

Page		Line	Reference
297		15-20	AA iv 42 f.; cf. DA iii 737
298		14-	AA iv 43 f.
	299	32	
300		17	DA ii 617 SA i 191 VvA 37 BvA 100 Mhvs-ṭ 518
		24	Cf. AA iv 58
		33-	AA iii 362 f.
	301	6	
302		10 (samupabbuḷha)	Cf. SA i 165 341
		14	SA i 348; cf. SnA ii 484 f. DhA i 272-80
303		2	SA i 338
38	*Mahā-taṇhāsaṅkhaya*		
305		3	MA i 71
39	*Mahā-Assapura*		
313		9	Cf. DA ii 670
		33	Vism 464
316		18	Cf. AA ii 185
		21-	DA ii 574 f. SA iii 27 f. UdA 403 f. VbhA 345 f.
	317	18	
317		12	AA ii 185
		20-	DA i 212-17
	321	25	
321		26-	DA i 217-19
	323	15	
323		30	*Referred to at* MA iv 230
324		10	Cf. AA iv 402
		10-18	Ib. i 57
		26	Cf. DhA iii 84 SnA 427
		31	Cf. SnA ii 432
40	*Cūḷa-Assapura*		
41	*Sāleyyaka*		
326		23	DA i 239 SnA ii 400
327		10-	AA ii 285 ff.
	328	12	

328		13-27	Ib. ii 290
		28	Ib. ii 104
329		20	Cf. AA iii 185 329 PugA 233
		30-	VA ii 302
	331	2	
331		25	Cf. AA iii 27
332		8-9	Ib. 351
		21	DA i 165 SA ii 338

42 *Verañjaka*

43 *Mahā-vedalla*

334		16	Cf. AA ii 37
		19	Cf. DA i 68 SA ii 8 AA i 101 ItA i 40 BvA 58 Asl 55 Nd1 339
337		26	Cf. DA i 225 MA i 127
345		11	AA ii 289; cf. SA ii 250
346		8	Cf. AA iii 228
347		34	Ib. 175
348		29-	SA iii 245 f.
	349	27	
349		33	Cf. SA ii 323 iii 95
351		16-	SA iii 95
	352	4	
353		25	Cf. AA iii 347
		26-	SA iii 98-100
	355	21	

44 *Cūḷa-vedalla*[1]

360		12-24	SA ii 254 f.
		12-	Asl 353 f.
	361	6	
360		20	Pṭs i 144
		22, 24	Ib. 145
364		15-	SA iii 93-98; cf. VbhA 142-5
	367	31	

[1] Referred to at AA i 363

370	16-31	Cf. SA iii 246
	32	SA ii 390

45 *Cūḷa-dhammasamādāna*

371	22	Cf. AA ii 369
372	9	SA iii 101
373	10	Cf. ib. ii 302 AA iv 74 DhA iv 68

46 *Mahā-dhammasamādāna*

374	25-	SA ii 39 AA ii 314
375	15	
375	17	SA ii 401
	24 (avijj-)	Ib. i 209
377	4	Cf. AA iii 43 iv 121
	20	UdA 101; cf. AA ii 356

47 *Vīmaṃsaka*

378	29	AA iii 401
387	16	*Add:* cf. DhA i 146
388	23	Cf. AA ii 259
	27 (daḷha)	Cf. SA ii 285 AA iii 68 255

48 *Kosambaka*

390	3-30	DA i 317 f.
393	23	AA ii 144 357; cf. UdA 341
394	31	Cf. AA ii 256 Jā iv 99
	32-	AA iii 346
395	2	
395	2	Cf. VA vii 1316
	29-	VA vii 1316; cf. AA iii 279 339
396	2	
396	13-	AA iii 339–46
401	10	
401	11	Cf. ib. 226
	36	Cf. ib. v 1
402	22	AA v 6
403	22	SA i 178 AA ii 312 UdA 389

49 *Brahmanimantanika*

405	4-16	SA i 208 f.; cf. ib. iii 112
	15	AA iii 128
406	1	Ib. 301 DA i 111; cf. ItA ii 191
	8	DA i 111 f.
	30 (iṅgha)	VA ii 295 SA i 333 AA v 68 UdA 309 402 SnA i 237
	31	Cf. AA iii 19
407	26	Cf. SA ii 206
408	16	Cf. AA iii 183 BvA 152 160 257 CpA 161
412	29	M Sta 1

50 *Māratajjanika*

417	17	SA iii 105; cf. AA iv 201
	28	SA i 163 ii 374; cf. AA iii 94 327 iv 135
	29 (rosetha)	Cf. AA iii 141 385
	34- } 418 8	DA i 254 SA ii 397
418	10 (jhāyanti)	Cf. AA iii 379 v 79
	14	Cf. Jā vi 538
	16	Cf. SA ii 231
419	10	Cf. ib. 72 372